

HONFOGLALÁSUNK ÉS ELŐZMÉNYEI

*

KERESZTÉNY EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELMI SZEREPÜK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A TIZENEGYEDIK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ
ÉS
ÖTÖDIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA
ELŐADÁSAI ÉS IRATAI

TAPOLCA, 1996

A ZÜRICH MEGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET KIADVÁNYA
BUDAPEST-ZÜRICH 1997

HONFOGLALÁSUNK ÉS ELŐZMÉNYEI

*

KERESZTÉNY EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELMI SZEREPÜK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A TIZENEGYEDIK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ
ÉS
ÖTÖDIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA
ELŐADÁSAI ÉS IRATAI

TAPOLCA, 1996

A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET KIADVÁNYA
BUDAPEST-ZÜRICH 1997

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1985-ben azzal a céllal alakult, hogy elősegítse a magyar történelem, jelesen a magyar őstörténet kutatását.

Zürich Kanton és Zürich városa 1986-ban az FD 16.10.86/10 506 számú határozattal elismerte, hogy az Egyesület svájci közérdekű intézmény, ezért adómentessé tette. A magyarországi tagozatot az APEH Fővárosi Igazgatósága pedig 1992. február 12-én kelt (ügyiratszám: 7120270524) közérdekű kötelezettségvállalás pénzeszközeinek kezelésére kijelölte (közérdekű tevékenység). Az Egyesület részére tett pénzádomány az adakozó adóalapjából levonható.

Az Egyesületet az öt világrészen élő, különböző nemzetiségű és anyanyelvű tagjai szorgalmas munkával és önzetlen adományokkal tartják fenn, mint minden tekintetben független és semleges szervezetet. Az Egyesület és a Tagok egymás nézeteit kölcsönösen tiszteletben tartják.

Az Egyesület évente magyar őstörténeti találkozót rendez, főleg szakemberek részvételével. Szakembernek számítanak mindazok, akiktől a Találkozó Titkársága előadást elfogad. Az előadó és az előadás megítélésénél a Titkárságot kizárólag a Találkozóra szóló meghívóban foglalt szakmai szempontok vezetik. Az Egyesület öt alkalommal magyar történelmi iskolát is szervezett. 1996-ban a találkozót és az iskola is Tapolcán volt.

A jelen könyv a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület által szervezett Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozón és az Ötödik Magyar Történelmi Iskolán elhangzott előadásokat tartalmazza. Megjegyzendő, hogy a műsorban szereplő néhány előadás szövegével nem rendelkezünk, így kötetünkben is kimaradt.

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Schweiz - 8047 Zürich, Postfach 502
Postcheckkonto: Zürich 80-36214-1

Köszönet illeti a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztériumot
a kiadvány nyomdaköltségeinek fedezéséért

Ezen könyv szerzői valamennyien ellenszolgáltatás nélkül vettek részt a Találkozón,
oktattak az Iskolában és munkájukat az Egyesület rendelkezésére bocsátották.
Fizetségük legyen a nemzet hálája!

Az előadások közlési joga a Szerző és az Egyesület közös tulajdona

Sorozatszerkesztő: Csihák György a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke
A kiadvány készült: ezer példányban
ISBN 963 85684 1 0

Felelős kiadó: Magyar Történelmi Iskola Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Magyarországi Tagozata
H-1212 Budapest, Kossuth Lajos utca 106/a

Nyomdai munkálatok: TIKETT Kft.
9700 Szombathely, Szövő utca 100

A Rendezvény védnöke:

Claudio Caratsch Svájc magyarországi nagykövete
Dr. Csihák György a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke
Csoóri Sándor a Magyarok Világszövetségének elnöke
Dr. Gedai István a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója
Dr. Kolber István a Somogy Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke
Dr. Magyar Bálint Művelődési és Köznevelési miniszter
Dr. Mikó Jenő pozsonyi református püspök
Sántha Pál Vilmos Hargita Megye Tanácsának elnöke
Sibak András Tapolca város polgármestere
Dr. Szendi József a Veszprémi Római Katolikus Egyházmegye érseke
Dr. Szita Károly Kaposvár megyei jogú város polgármestere
Dr. Tabajdi Csaba a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára
Tüttő György pápai prelátus (Londodon)
Dr. Zongor Gábor a Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke

TARTALOMJEGYZÉK

Fejes Pál	A millecentenáriumi évében, 1996-ban a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület által rendezett Magyar Őstörténeti Találkozó és Magyar Történelmi Iskola elé	6
Csihák György	Előszó	7

I. KÖTET

Az őstörténeti találkozó előadásainak teljes szövege

Csihák György (Zürich)	Őstörténetünkéről	11
Nagy Ákos (Adelaide)	A vércsoportok jelentősége a magyar őstörténet genetikai kutatásában	17
Henkey Gyula (Kecskemét)	Az embertan és a magyar nép származása	33
Fejes Pál (Szeged)	A "szólétra-elv": a fordítás általánosítása	37
Fejes Pál (Szeged)	A történelmi idő és a "szólétra-elv"	42
Csajághy György (Pécs)	A magyar népzene ősrétegéről és néhány ősi hangszertükről	50
Cey-Bert R. Gyula (Bangkok)	A honfoglaláskori magyar fejedelmi konyha	67
Dani D. Pál (London)	Népneveink tanulsága hagyományaink és jogszokásaink tükrében	76
Lekli Béla (Budapest)	Togora (Ottorogorra). A szkítiai őshaza másik folyója	80
Lukács József (Kassa)	Hernádmenti avarság III.	84
Költő László	A VIII-X. századi kontinuitás kérdései a vörsi VIII-X. századi temető kapcsán	98
Tomka Péter (Győr)	A IX. század régészete és a magyar ethnogenezis	104
Fodor István (Budapest)	Európai létünk kezdete	108
Herényi István (Budapest)	A honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott törzsek, törzstörzsedékek (etnikumok)	114
Nagy Kálmán (Budakeszi)	A honfoglalás hadtörténete (895-900)	116
Juba Ferencz (Bécs)	Honvisszafoglalásunk 1100. éve és tengeri vonatkozásai	138
Szegfű László (Szeged)	A kárpát-medencei "szlávok" különös tekintettel Megalé Moráviára	142
Tóth István (Szeged)	Szlávok, szlovákok	149
Szabó László (Szolnok)	A jászok etnikai története	151
Henkey Gyula-Szabó László	A kunok etnikai története	156
Kováts Zoltán (Szeged)	A románok	164
Takács József (Tiba)	Verecke és Európa	169
Takács József (Tiba)	Nem tudom, nem értem	171
	Őstörténeti meghatározások magyarul	174
	angolul	176
	franciául	178
	németül	180
	oroszul	182

II. KÖTET

A történelmi iskola előadásainak teljes szövege

Sándor Bálint (Torockószentgyörgy)	Letűnt évek után... Márton Áron püspök emlékére (vers)	187
Sándor Bálint	A Székelykő (vers)	188
Darai Lajos (Kápolnásnyék)	Bevezetés a magyar vallástörténetbe	189
Rókuszfalvy Pál (Budapest)	Keresztény magyarságtudatunk és európaiságunk	197
Csuhák György	I. István király életműve és a magyar államalapítás	204
Rajczy Pál (Ugod)	Boldog Gizella királyné	215
Pražák Richard (Brno)	Mór püspök legendája szent Zoerard és szent Benedek remetéről	222
Kovács Imre Endre (Csorna)	A premontrei rend szerepe és kulturális tevékenysége Magyarországon	229
Magyar István Lénárd (Budapest)	A bolgár ferencesek erdélyi történetírói működése	236
Rainer Pál (Veszprém)	Szentkirályszabadja középkori plébániája (az 1993-as ásatás)	240
Pandula Attila (Budapest)	Káptalani jelvények Magyarországon	246
Kovács Zoltán (Szeged)	A kálvini reformáció	253
Csámpai Ottó (Pozsony)	Nyitra-vidéke társadalmi rétegződésének megnyilvánulásai a szakrális emlékekben	258

Függelék

Magyar Bálint levele	264
A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület ösztönte története XI.	265
A rendezvény jegyzőkönyve	267
Az östörténet találkozó előadásainak tartalmi kivonata	268
Nyilatkozat	273
Házirend	273
A XI. Magyar Östörténeti Találkozó műsora	274
Az V. Magyar Történelmi Iskola műsora	276
Meghívó	277
Felhívás	278
Statisztikák	279
A kilencedik (Tapolcai) Magyar Östörténeti Találkozó Előadásai és Iratai	281
A tizedik (Tapolcai) Magyar Östörténeti Találkozó Előadásai és Iratai	281
A ZMTE eddig megjelent kiadványai	282
A ZMTE történelmi tárgyú könyveinek terjesztői	283
Info	284

FEJES PÁL

A MILLECENTENÁRIUM ÉVÉBEN, 1996-BAN, A ZÜRICHI MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET ÁLTAL RENDEZETT MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ÉS A MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA ELÉ

Szívből köszöntöm az Iskola és az Őstörténeti Találkozó résztvevőit. Az ez évi történelmi iskola sorban immár az ötödik, az 1992-es szegedi, az 1993-as tabi és az 1994, 1995-ös tapolcai iskola után. Szorongató gazdasági helyzetben és egyre szerényebb minisztériumi és alapítványi támogatással a hátunk mögött, jómagam még áprilisban is kételkedtem az iskola megrendezhetőségében, de ilyen előzmények után éppen az 1996. évit igazán kár lett volna elhagyni.

Jól emlékszem a “kezdetekre”, a ZMTE vezetőségének egy 1991 decemberi ülésére, ahol Dr. Csihák György “kitalálta” a történelmi iskolát. Mi, akik elég ritkán léptük át az ország határát és akkor is a szűkebb szakmánkban utaztunk, nem ismertük teljes vertikumban azt az óriási volumenű, jobbára amatőr történész és nyelvészeti munkát, amelyet az emigráció lelkes magyarjai hoztak felszínre több évtized alatt. A ZMTE külföldön élő alapító tagjai ebből sokkal többet láttak és világossá vált számunkra, hogy a “finnugor” jelzővel illetett hazai nyelvi és történelmi kutatások közel 130 éve “tévúton” haladnak. Ez a tévút magában foglalja a kutatások leszűkítését a finn és az altáji finnugor nyelvekre, jóllehet a magyar nyelv ősisége és elterjedtsége Kis-Ázsiában és a Medditerráneumban szélesebb nyelvi és történelmi merítést tett volna szükségessé; tévút a számos őshaza (köztük a bizonyíthatóan legősibb: “indiai”) közül az urali őshaza preferenciája, hisz ez volt a viszonylag legfiatalabb és valószínűleg a

legkevésbé jelentős, különösen akkor, ha megemlítem, hogy a HAT.ṬĪ “Magyaria” (<MĀG.GĀRĪ.Ī.HĀ) legalább 12.000 éven át állt fenn és az Indiai Kontinenstől az Atlanti Óceánig terjedt. Kr.e. 32.000 táján természeti katasztrófa következtében pusztult el. Jóllehet a magyar nép valóban “UGOR” abban az értelemben, amit jelentésében ez a szó takar, az egyébként valóban rokon “finn” nyelv irányában tanúsított kizárólagosság (finnugor nyelvészet) szintén tévút, hisz a magyarnak több és fontosabb nyelvi rokona van az előbb említett térségekben.

Ezeket az ellentmondásokat és hiányosságokat kitűnően feltárták a nyugati magyarság ide vágó kutatásai és éppen a “történelmi iskolák” lettek hivatva ezeknek az új eredményeknek szélesebb körben való megismertetésére. Eleve elhatározott célunk volt az anyaországtól elszakadt országrészek fiataljainak, a történelem és a magyar nyelv tanárainak és kortól függetlenül: az “érdeklődőknek” a tájékoztatása.

Igazán fájdalmas a dologban, hogy az ellentmondásokat jó néhány finnugor nyelvész és magyar történész is érzékeli, de 130 év koncepcionális melléfogását nem könnyű beismerni. Így az őstörténelem és nyelv kutatásában továbbra is “irányzatok” együttélése várható, a józan és teremítő kiegyezés leghalványabb reménye nélkül. A téma ugyanis hihetetlenül bonyolult: történelmünk több tíz ezer éves és “Magyaria” egykoron óriási területre terjedt ki. A téma

túlzott leegyszerűsítését jelenti a “halszagú” HANTĪ, MANSĪ, ÜDMŪRT stb. ősök ostromozása, annál is inkább, mivel ők valóban ősi rokonnépek. Értelmetlen “keresztshadjáratot” vezetni valamiféle hipotetikus finnugor nyelv ellen, mert ilyen sohasem létezett. (A Hajdú Péter féle ősi finnugor: “wete padana peje” szöveg valójában “DÁK” eredetű és jelentésének semmi köze “a víz a fazékban fő” fordításhoz). Ugyanígy: körültekintőbben kell értelmezni a japán Matsumoto dél-mongolid markergénjeit is, hiszen a magyarság kisázsiai eredetű (MAGOR) össze-voínek ilyen markerei nincsenek.

Erről a Magor ágról a magyar történelemtudomány nem akar tudni, jóllehet az is teremtett egy “Magyaria”-t Grúzia területén, amely Kr.u. kb. 627-28-ig állt fenn. Stb. Stb.

Az iskola vezetői kapták azt a megtisztelő feladatot, hogy kijelöljék azt a fő témakört, amely köré egy-egy iskola előadásai úgy rendeződnek, hogy történelmünk, nyelvünk színessége, bonyolultsága és ezzel együtt ezernyi szépsége megmutatkozzék.

Szeretném azt a reménymet kifejezésre juttatni, hogy az 5. Tapolcai Magyar Történelmi Iskola új ismeretekkel fog valamennyiönket gyarapítani. Ehhez sok sikert kívánok és az iskolát ezennel megnyitom.

ELŐSZÓ

A tizenegyedik magyar őstörténeti találkozónkat, az utóbbi tizenkét hónap során előkészítettük több, kisebb "előtalálkozón" azzal a szándékkal, hogy a jelen találkozó anyagából kiderüljön minden ami lényeges abból, amit ma őstörténetünkéről tudunk.

Mint a fegőbb terv megvalósulása, ez is csak részben felel meg várakozásunknak. A nyelvészek közül néhányan, végülis nem vállalták a megmértést, vagy nem küldték el dolgozatukat a megszabott határidőig. Egyes szakterületeken nem találtunk megfelelő színvonalon dolgozó szakembert - biztosan van, csak nem találkozunk. Megint mások, a mi társaságunkat nem találják elég előkelőnek - amint egy tiszteletre méltó, idős szakember, viccesen megjegyezte. Volt aki "menet közben", szó nélkül visszahúzódott - ő tudja miért.

A jelen összefoglaló kötetet ennek dacára, minden magyar szíves figyelmébe ajánlom, ugyanis hivatkozásaival rámutat előző kiadványainkra, így együtt egyedülálló anyag található, a magyar őstörténet valamennyi lényeges dolgára. Kiadványaink teljes jegyzékét mellékeljük, megtalálhatók, legalább, az ország valamennyi nagyobb könyvtárában.

Évekkel ezelőtt kiadtuk, egyesületi munka eredményeként, őstörténetünk összefoglalóját és elszánt szándékunk, hogy a munkát továbbvisszük abban a reményben, hogy talán nemsokára, az egyes kötetek és a most megkezdett munka alapján, közösen megírhatjuk a magyar őstörténetet, ahogyan ma tudjuk. Tehát tudjuk - és nem csak gondoljuk, vagy szeretnénk, ha úgy lett volna.

Nem gondoljuk, hogy a "nagy igazság" egyedüli letéteményesei lennénk. Szerényen, de igen határozottan állíthatjuk, hogy az egyetemes magyar tudomány mai szintjén, a magyar őstörténetkutatás valamennyi területén, eddig megjelent kiadványaink összességével, a legjobbat nyújtjuk. Bizonyoságul elég, ha valaki csak végigtekint ma az országon, a millecentenáriumnak keresztelt, honfoglalásunk ezeregyszázéves évfordulójára rendezett, programnak nevezett műsorokon és azokat összehasonlítja a mienkével.

Hozzátehetjük, hogy mi, rendezvényeinket a magunk szakmai és anyagi erejéből álljuk. Pénzt csak vendégeink költségeinek részbeni visszatérítésére kérünk és kapunk - a magunk számára soha. Kiadványaink költségeit is magunk fedezzük, csak a szedésre és az egyéb nyomdában felmerülő költségekre kaptunk segítséget. Így, minden bizonnyal, egyesületünk kiadványai készülnek a legkisebb kimutatott költséggel.

Bízunk abban, hogy vendégeink rendezvényeinket látogatásukkal továbbra is támogatják és a magyar történelem szerelmesei kiadványainkat ezután is örömmel veszik kézbe.

Hálásan köszönöm, egyesületem nevén is, rendezvényünk védnökeinek a szíves erkölcsi támogatást, az anyagi támogatást pedig annak a néhány védnöknek, akik méltányolják, hogy a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület nem 1995-ben fedezte fel honfoglalásunkat.

Zürich-Budapest, 1997. jégbontó hava.

Dr. Csihák György
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke

I. KÖTET

**AZ ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ
ELŐADÁSAINAK TELJES SZÖVEGE**

ŐSTÖRTÉNETÜNKRŐL

A tudomány tipikusan olyan dolog, amelyet csak alulról fölfelé lehet építeni. Megtévesztő lehet az a tény, hogy gyakran megfigyelhető a tudományos életben ennek fordítottja: először valamiféle elmélet születik és ezt követi az adatok kiválogatása aszerint, hogy alátámasztják-e az elméletet, vagy a kutatást csak abba az irányba viszik, ahonnan az elméletet alátámasztó adatot remélik. Ha az adat nem támasztja alá az elméletet, akkor igyekeznek az adatot agyonhallgatni, megsemmisíteni, az adat ismerőjét nevetségessé tenni, esetleg szintén eltitkoltatni, mondjuk csak az adott szakmából. Aki a tudományban így viselkedik, azt nevezhetjük álmodozónak, dilettánsnak. Ebből a szempontból tárgyitalan az illető neve, tudományos vagy más egyéb rangja, foglalkozása.

Mi állapodjunk meg abban, hogy csak az a tudomány, ami az ismert és valóságos adatok összességén alapul. Mai ismereteink szerint, a világmindenség végtelen. Mivel egyenlőre azt kell feltételezzük, hogy az ember felfogóképessége véges, ezért sokan vitatják azt, hogy az ember egyáltalán valaha fel tudja majd fogni, meg tudja majd érteni a világot a maga bonyolult teljességében.

A tudomány elsődleges dolga a világ megismerése és megértése. Miután minden tudomány alapja a valóság, az objektív adat, ezért elsődleges feladatunk az adatgyűjtés és az adat ellenőrzése abból a szempontból, hogy valóságos-e? A rendelkezésünkre álló, valamennyi valóságos adat alapján a tudomány feladata tudományos hipotézis, tudományos feltételezés, tudományos világkép felállítása. Ez hasonlít a mozaikkészítéshez. Létezik egy teljes világ, amelynek minden adatát talán sohasem fogjuk megismerni, de rendelkezünk egy bizonyos mennyiségű adattal, aminek alapján a tudomány meg kell kísérelje a teljes kép felvázolását. Ez az a kép, amit az iskolákban tanítani kell, ha a tudomány tisztességes. Az természetes, hogy a szakembernek fenntartásai lehetnek az adott képet illetően, hiszen ő tudja, hogy az általánosan elfogadott tudományos világkép, legjobb esetben is csak valamelyes megközelítése a valóságnak. A tanuló viszont tartozik megtanulni az egyszerűt, mert ez vezet oda, hogy a párhuzamosok sohasem találkoznak - illetve, hogy a párhuzamosok a végtelenben akár többször is metszhetik egymást.

Íde tartozik egy erkölcsfilozófiai gondolatsor. Az iskolában mindig tanítani kell egy tudományos világképet, de az nem lehet hazug. A tanulókkal világosan közölni kell, hogy mi az ellenőrzött, valóságos adat, amit tehát tudunk, és mi a feltételezés, ami újabb adatok feltűnésével változhat. Az sem mentség, hogy "parancsra tettem". Legutóbb a második világháború borzalmaival elemzendő tisztázta az emberiség, hogy az ember végső soron saját lelkiismeretének tartozik felelősséggel. A saját lelkiismeret viszont csak az egyetemleges és örökvérvényű emberi magatartásszabályoknak lehet alávetve. Ezeket a szabályokat Európában, az elmúlt kétezer évben, a - Jézus tanításán alapuló - keresztény erkölcs szabja meg. Eszerint vétkezni lehet gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással. Tehát, például gyilkolni még parancsra sem szabad; hazudni se - de hazugság az is, ha tudatosan elhallgatjuk az igazságot, vagy az igazság egy részét. A féligazság teljes igazságként való hangoztatása is hazugság.

Tehát, a tudományban első lépés az adatgyűjtés és ennek alapján a tudományos világkép felvázolása és ismertetése. Ha új adatot találunk, akkor meg kell vizsgálni, hogy az adat valóságos-e, s ha igen, akkor meg kell kísérelni beillesztését tudományos világképünkbe. Ha ez nem sikerül, akkor nem az az eljárás, hogy az adatot tagadjuk, agyonhallgatjuk, előhozóját nevetségessé tesszük, dilettánsnak, sőt ellenségnek nevezzük, hanem a tudományos világképet kell úgy megváltoztassuk, hogy ez az új és valóságos adat szervesen a képbe illeszkedjék. Ha a tanár figyel a fejleményeket és tisztességesen tanít, akkor ilyenkor az iskolában sincs baj. Bajt tehát nem az új adat, vagy az adat felmutatója okoz, hanem azok az ál-szakemberek, akik nem szeretik az újat, vagy ha nem ők találják meg az újat és úgy tanítanak, hogy minden úgy végleges, ahogyan ők azt ismerik és szeretnék ha lenne. Ez a kényelmes és ebből lesz a tudományban a hatalmi helyzet - aminek már semmi köze a tudományhoz.

A tudomány addig él, amíg képes az új adatok befogadására. Ha erre nem képes, vagy ezt nem akarja, akkor dogmával van dolgunk. Ilyen például a vallásos hit, ahol a bizonyítás egyáltalán nem fontos, vagy más természetű, például metafizikus. A tudomány általában logikus tényekkel dolgozik, ezek materialisták, és a feldolgozás módszere általában dialektikus. Természetesen létezik hittudomány is, ahol többnyire feltételeznek egy végső értelmet, egy végső mozgatót, nevezhetjük Istennek, ebben az esetben a dolgokat, az összefüggéseket nem szükséges lépésről lépésre, mondjuk dialektikusan, az anyagi világ feltárt törvényeivel igazolva láttatni, hanem itt, a legtöbb helyen ezek helyébe lép az Isten és a hit.

Természetesen a dolgok a valóságban ritkán ilyen egyszerűek. Az anyagi világ materialista alapú és dialektikus összefüggéseinek kutatói is gyakran eljutnak az Isten fogalmához - éppen a bevezetőben említett véges-végtelen ellentmondás feloldására. Mi jelenleg elégedjünk meg azzal, hogy a tudományban a legtöbb adat valódiságának bizonyítása igen bonyolult feladat. Nem szabad túl gyorsan elhinnünk valamit - mert átesünk a hit világába. Az egészséges kétkedés a tudományban mindig helyénvaló és az a helytelen, ha ezt valaki ellenséges hozzáállásként

könyvelni el, viszont megértéssel és érdeklődéssel kell fogadnunk minden új adatot, hiszen felületes tudományos világgépünk tökéletesítése a tét.

A tudományt elsődleges két nagy csoportra osztjuk: a természettudományra és a társadalomtudományra. Az ember számára mindkettő egyaránt fontos, hiszen mint élőlény a természet része és mint ember valamely közösség, tehát társadalmi alakulat része. A tudomány mindkét része számos tudományágra oszlik. Nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy a tudomány minden ága egyforma rangú, egyike sem alávetettje a másiknak, egyik se írhat elő semmit a másik számára. Az egyes tudományágak rangját nem valamiféle hasznosságuk, képviselőik, művelőik társadalmi helyzete stb., hanem kizárólag a tudományos igazsághoz való viszonyuk, a tudományos igazság feltárása terén elért valóságos eredményeik határozzák meg. Ügyeljünk arra: ha valamely írás azzal kezdődik, hogy ezt és ezt, kizárólag, főleg stb. egy bizonyos tudományág tudja felénk közvetíteni, akkor ami ezután következik, az nagyrészt a félrevezetést szolgálja. A tudomány organikus, szerves, egymást feltételező és kiegészítő egész. Ha a tudomány bármely ágát lenézik, vagy előnybe helyezik, annak az egész tudomány látja kárát. Például, egy időben, abból kiindulva, hogy a legtöbb ember a csirke mellét szereti, elkezdtek olyan csirkét tenyészteni, amelyiknek a melle aránytalanul nagyra nőtt. Végül a csirkének akkora lett a melle, hogy nem tudott tőle járni. Így jár a tudomány is, ha egyes ágai, vagy belső részei aránytalanul fejlődnek - vagy valamely tudományos igazság feltárásában aránytalanul nagy szerepet kapnak.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy minden tudományág joga, sőt kötelessége saját tudományos kutatási módszerét kidolgozni és az ezzel a módszerrel feltárt és bizonyított igazságot közkinccsá tenni. Éppen így, joga és kötelessége minden tudományágnak a másik ág által feltárt igazság megkérdőjelezése, vagy alátámasztása a saját módszerével feltárt igazság alapján. Ezt nevezzük a kutatásban komplex módszernek.

Ebből az is következik, hogy bármely tudományág által tudományos igazságként hirdetett világképet a többiek alátámaszthatják de megkérdőjelezhetik. Annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az objektív igazsághoz járunk közel, minél több tudományág jut egy azonos dolog megítélésében azonos, vagy egymáshoz nagyon közelálló, egymást támogató, vagy kiegészítő eredményre a saját, különleges vizsgálati módszere segítségével. És fordítva: ha egy tudományág teljes, vagy részleges igazságképét a többiek nem támasztják alá, sőt azzal ellentétes eredményre jutnak, akkor minél több az ellenbizonyíték, annál inkább tartozik az adott tudományág a saját eredményét is kételkedve fogadni, és módszereit valamint eredményeit újabb vizsgálat alá vetni. Ide tartozik az a tény is, hogy a tudomány nemcsak a saját igazságai dolgában, hanem vizsgálati módszereit illetően is állandóan változhat, ezért nemcsak az egyes tudományágak tanulhatnak egymástól, hanem az adott tudományág is állandóan figyelemmel kell kísérje saját ágának helyzetét és eredményeit a világban, sőt: az addig általa tudományos igazságként elkönyvelt adatainak helyzetét - és végsősoron saját tudományos világképének (hipotézisének) az állagát is.

Ezek után rátérünk közelebbi tárgyunkra, a magyar őstörténetre, de ne gondolja senki, hogy eddig másról volt szó. Kérem, hogy további vizsgálódásaik során, tapasztalataikat vessék össze az előzőekben megadott mércével és eszerint ítéljenek afölött, amit a tudomány nevében bárki kínál.

Természetes, hogy a világ minél régebbi dolgát kutatjuk, annál nehezebb a dolgunk: időben visszafelé az adatok egyre fogynak, a bizonyítás egyre bonyolultabb, amiből az is következik, hogy minél messzebb megyünk a történelemben vissza, annál nagyobb az igény, az egyes tudományágak összehangolt kutatási tevékenységére, az interdiszciplinaritásra.

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület bármely iratából mindenki megállapíthatja, hogy az interdiszciplinaritás elvén állunk, minden irányban barátiak és nyitottak vagyunk. Rendezvényeinket a sokszínűség jellemzi. A szakszerűsége való törekvés mellett, bátran vállaljuk a vitákat, sőt a tévedés lehetőségét is, mert szerintünk csak így tudomány a tudomány. Mi ezt a tudományosságot képviseljük, és az önmagát minősíti, nem egyesületünket, aki ezt elfogadva velünk jön és az is, aki ezt elutasítva bennünket elkerül.

A földtörténeti kor vizsgálata a természettudomány, az ember történelme a társadalomtudomány tárgykörébe tartozik. Nemzetközileg korántsem egységesen elfogadott nézet szerint, a történettudomány az ember történetének azzal a részével foglalkozik, amelyről írásos emlékek, bizonyítékok vannak. A történettudomány segítségül hív más tudományágakat, amelyek olyan tudományos módszerekkel rendelkeznek, amelyek segítségével behatolhatunk az emberiség történelmének olyan mélységeibe is, ahonnan - talán csak egyenlőre - írásos híradással nem rendelkezünk. Ezek a történettudomány társtudományai, egyesek szerint segédtudományai. Ilyen a régészet, az embertan, a növénytan, a zenetudomány, a néprajz, a nyelvészet, stb. Tehát a történettudomány feladata az emberi történet minden korszakára vonatkozó tudományos hipotézis felállítása. Az emberi történet minél régebbi fejezetéről van szó, annál határozottabb az igény a többi tudományág közreműködésére, annál nagyobb szükség van az interdiszciplinaritásra, annál kisebb súlya van pusztán csak egy tudományág megállapításainak.

Az ember kialakulásával elsősorban a természettudomány foglalkozik, az egyes tudományágak megállapításai sok tekintetben ellentmondóak. Sejtelmünk sincs arról, miként alakult ki a barna, a sárga, a fekete és a fehér ember. Ne feledkezzünk meg az ember létrejöttének és életének ezoterikus, tehát titkos, valamint vallásos tanainak említéséről se.

Az emberiség etnikai embertani csoportosításának mára igen jól kialakult és nemzetközileg egyeztetett rendszere van. Az emberiség írásosan áthagyományozott emlékezete, tehát az emberiség története, nemzetközileg szintén nem

egységesen elfogadott nézet szerint, az alábbi fejezetekre osztható: őskor, középkor és újkor. Talán a többség, az újkort - ami ma is tart - Kolombusszal (a 15. század vége) kezdi, az őstörténetet pedig a Nyugat-római Birodalom bukásával (455), de mondhatnánk, Atilla halálával (453) zárja. A közbeeső időszakot nevezhetjük középkornak. Valamely ma élő nép őstörténetének vizsgálata során természetesen adódik a módszer, hogy a mából visszafele haladva kutatunk. A magyar esetében, ha elfogadjuk a fenti időhatárokat, akkor nincs magyar őstörténet. Úgy segít ezen a magyar történettudomány, hogy az időhatárt kitolja a Kr. utáni 9. század közepéig, amikor már elég, biztosnak ítélt adat van azokról a néprésekről, amelyekből az a nép kialakult, amelyik ma a Kárpátok övezte medencében él, és magát magyarnak nevezi. Egyesületünk rendezvényein ezt az időhatárt 1301-ben határoztuk meg, amikor - eddigi ismereteink szerint - Álmos családja férfiágon kihalt. Ekkor ugyanis a mi történelmünkben valóban lezárult egy fontos fejezet, viszont így ide vehetjük későbbi életünk számos meghatározó elemét: Álmos-Árpád népének honfoglalását, Európa földjén ma is fennálló országok között elsőként megszervezett egységes keresztény királyságunkat, a koronázási jelvényeket, a hatalmas középkori Magyar Birodalom megszervezését stb. Minden népet külső testi megjelenése, valamint szellemi és tárgyi kultúrája határoz meg. Ezzel meghatároztuk a magyar őstörténet kutatásának fő irányait is, amelyhez esetünkben egy földrajzi tényező is társul. A különböző tudományágak egybehangzó állítása szerint ugyanis, a Kárpát-medence igen régóta emberek által lakott hely, ahová folyamatosan érkeztek embercsoportok, főleg a Keleti-Mediterráneum és a nagy eurázsiai puszták irányából. Meg kell jegyezzük, hogy ez a szó, hogy "magyar" - eddigi ismereteink szerint - írásban először a Kr. u. 14-ik századból adatolható. Ebből értelemszerűen adódik, hogy ezt megelőző időben magyart emlegetni vagy fordítási hiba, vagy pongyolaság. Helyesebb az eleink, őseink, rokonaink kifejezés. Vizsgáljuk meg ezeket a fogalmakat. Eleink - elég bizonytalan fogalom. Őstörténeti vonatkozásban eleinknek tekinthetjük például mindazokat, akik a Kárpát-medencében éltek, még akkor is, ha eddigi ismereteink szerint úgy tudjuk, hogy a magyarság kialakításában nagy szerepük nem lehetett. Ilyenek például a kelták, a langobárdok, a dákok stb. Őseinket és rokonainkat is eleinknek tekintjük, de itt már bonyolultabb a helyzet. Az biztos, hogy a gyermek apjával és anyjával rokonságban van, de mi a helyzet a két szülőjével? A néprokonság ennél még bonyolultabb. Vegyük a tárgyilagos, általános meghatározást alapul: a külső emberi megjelenést, valamint a szellemi és a tárgyi kultúrát.

Nincs még egy népesség, amely etnikai embertani szempontból olyan alapos lenne felmérve, mint a magyar. Közel negyven ezer ember tudományosan végzett mérése, embertani adatainak feldolgozása és közreadása révén tudjuk, hogy a magyarság több mint fele ma a törökös típusokkal kapcsolatba hozható embertani formát mutatja. Ez igen nagyfokú egységességet mutat, és elsősorban a Keleti-Mediterráneummal és az eurázsiai, nagy lovascivilizációk népanyagával való embertani rokonságunkat bizonyítja. Meglepő módon, ez a végeredmény majdnem teljesen megegyezik az Álmos-Árpád népének honfoglalói és az általuk akkor, a Kárpát-medencében talált autochton, őslakosság, jóval kevesebb mérési adatokon alapuló, embertani meghatározásának eredményével. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni - hogy a százszázalékhoz még hiányzó százalék nagy része "vegyes" és "meghatározhatatlan". Tegyük hozzá, hogy az embertan által megállapított jellemzők rendkívül konzervatívak: évezredek át alig, vagy csak igen kismértékben változnak.

Az embertan ezen adatainak hitelességét erősíti az a tény, hogy a társadalomtudományok - tehát a szellemi és a tárgyi kultúránk - adatai, szinte kivétel nélkül megerősítik néprokonságunk ezen főirányát. A rokonság tudata így élt a magyarság tudatában egészen a múlt század elejéig, mikor is a szkíta (szittyá) őstől származtatott magyarság rokonainak tartotta az avarokat és a hunokat - valamennyien a turkok családjába tartoznak.

A múlt század közepe óta, fokozatosan a nyelvészet vette át, egész Európában, az őstörténetkutatás vezetését. Ezáltal egy tudományág olyan területen szerzett vezető szerepet magának, ahol nem illelt meg. Tekintsünk el a nagy, áttekintő részletektől, az érzelmileg is befolyásolt vitáktól, és rögzítsük a magunk számára a legfontosabb tényeket.

A nyelvészet tudomány, valóságos eredményeit tiszteletben kell tartani, az őstörténet kutatására alkalmas tudományos módszertant dolgozott ki. A nyelvészek a nyelveket ragozó (agglutináló) és hajlító (flektáló), valamint izoláló és inkorporáló fő csoportokba sorolják. A maguk tudományos rendjében kidolgozták a nyelvek genetikai, nyelvcsaládi lezármazási elvét, melyszerint a magyart az erősen ragozó nyelvek közé sorolják. Az összehasonlító nyelvtudomány eszközével meghatározták például a finnugor nyelvcsaládot, aminek két ágát vallják: a finnt és az ugori. A magyart az ugor ág végére teszik. Kimutatják a magyar nyelvben az erős törökös hatást is, de ez nem áll alapvető ellentétben a fentiekkel, hiszen a turk nyelvek is erősen ragoznak.

A finnugor nyelvészet hatására, ma minden értelmes, írott anyagban az áll, hogy a magyar finnugor nép, rokonaink a finnugorok. Ezt még kiegészítik azzal is, hogy az egyes finnugor nyelvek a hajdanvolt, egységes finnugor nyelvből származnak, ezt a nyelvet ezen népek ősei egy közös ősházában beszélték, ahol együtt éltek. Nyelvészeti módszereikkel igyekeznek ezt az ősházát meghatározni: az elmúlt negyven év szakirodalmában összesen kilenc helyre.¹ A feltételezett finnugor ősnyelvnek eddig semmi írásos bizonyítéka nincs. Mindennek gyakorlati következményei is vannak. Évente tartanak finnugor találkozókat, van finnugor világszövetség, százötven éve óriási szellemi és anyagi energiát fordítanak a finnugor nyelvek összehasonlítására, kutató expedíciók járják a finnugor vidékeket,

államfőnk felkeresi és testvérként üdvözlí a finnugor népeket, rendszeresen nagy finnugor kiállítások, művészeti rendezvények vannak, napjainkban óriási pénzért egyesek hazalovagolnak, mások hazafutnak a finnugor őshazából, stb. Addig minden rendben van, amíg egymás kölcsönös megismerése és tisztelete a cél. A baj az, hogy a nyelvészek finnugor szemlélete hatalmi, harci eszközzé vált, és napirenden van minden egyéb nézet és tudományos eredmény hatalmi eszközökkel való eltávolítása.

Vegyük ismét a tényeket.

A nyelvek genetikus, leszármazási elméletét a kutatók többsége mára elvetette - a finnugor nyelvészek nem. Az embertan megállapítja, hogy a nyelvészek által legközelebbi nyelvrokonunknak tartott ugorokhoz, embertanilag semmi közünk, de a többi finnugor néphez se sok. Tehát tudományos igénygel, legfeljebb azt szabadna állítani, hogy szerintük a finnugorok nyelvrokonaink - miként a törökös népek is. Sőt, ha szigorúan nyelvészeti vonalon haladunk, akkor szabad föltenni a kérdést, hogy a többi ragozó nyelvet beszélő nép rokona-e a magyarnak, s ha igen, mennyire és ennek milyen történelmi háttere van? Tudvalevő, hogy erősen ragozó nyelv a turk mellett például a japán, a szumér és az ó-egyiptomi is. Sőt, mivel a finnugor nyelvek aránylag fiatalok, pusztán nyelvészeti alapon jogos az a kérdés is, hogy nem éppen egy és ugyanazon valaha valóban létezett, sőt ismert régebbi nyelvből valók-e azok, a finnugor nyelvekben kimutatott közös szavak és szerkezetek, amelyekre az egész finnugor nyelvészeti rokonság emléke nagyban épül?

Tudvalevő, hogy a nyelv gyorsan változik és cserélhető is. Magyarországon nincs széleskörű összehasonlító nyelvészet. Ahhoz, hogy legyen, legalább száz nyelvet kellene összehasonlítani. Krisztus után ezer táján Európában egy nép volt, a magyar, amelynek saját betűírása volt és ez a rovásírás. A magyar rovásírás közvetlen rokona, ha tetszik előzménye a turk-föníciai, illetve az etruszk-pelazg írás, feltehetően mindkét ág őse az egyiptomi és a szumér írás. A rovásírás a finnugor világban ismeretlen. A rovásírás Magyarországon szinte teljesen kihalt, tudományos kutatóműhelye nincs, pedig jobban kifejezi a magyar nyelv hangzóállományát mint a latinbetűs írás, amellyel a legtöbb európai nyelv csak tökéletlenül írható.

Bartók és Kodály óta tudjuk, hogy egyes népeknek, így a magyarnak is, zenei anyanyelve is van. A mienké igen sajátos, közvetlen párhuzamai ma csak Belső-Ázsiából ismeretesek - ez Du Yaxiong kutatási eredménye. A finnugor zenei világgal mindössze néhány hasonló dallam köt össze bennünket.

Népművészetünkben nyoma sincs a finnugor elemeknek. Nálunk nincs fenyő, medve, rénszarvas, sarkiróka stb. Ami van, az a Keleti-Mediterráneum és Belső-Ázsia felé mutat: oroszán, griff, táltosló, nap, hold, darú, pálma, tulipán, palmetta stb.

Vegyük az őshazát. Igen nehéz téma. Őshazának tekintjük azt a földrajzi területet, ahol egy nép magja és "mi" tudata kialakul. Lehet ezt szélesebb értelemben is fölfogni - ezért keresik sokan a paradicsomot, mert Ádám és Éva révén mindannyian rokonok vagyunk, a paradicsomban pedig valamennyien együtt voltunk. Vannak bizonyítékai annak is, hogy az ember már kétszázötvenmillió évvel ezelőtt a földön volt, mások az embert hetvenmillió évesnek vallják. Elég nagy az egyetértés abban, hogy az első olyan lény, amelyet már embernek minősítenek, három és fél millió évvel ezelőtt hagyott hátra nyomokat, de vannak akik azt is elfogadják, hogy ez akár nyolc-tízmillió évvel ezelőtt történhetett. Egyes kutatók harminc-negyvenezer éves emberi eszközöket igazolnak.

A régészeti kutatások mai állása szerint, az utolsó jégkorszak végét követően, kb. Kr. e. kilencezer táján, legelőször Elő-Ázsiában megkezdődött az emberiség áttérése az élelmiszer termelésre, az úgynevezett új-kőkor kezdetén. Az emberiség rövid idő alatt megszázsorozódott, majd az egyre javuló termelési feltételek hatására, tovább szaporodott és mind jobban benépesítette a földet. Az emberek keveredtek is - és ez adja az ötletet azoknak, akik az őshazát úgy keresik, mint mások a paradicsomot. Ezek szerint egy őshaza van - vagy őshaza nincs is. Anélkül, hogy a részletekbe belemennénk, tegyük ide Hóman Bálint egy meghatározását:

"A faj vagy fajta a közösség vérségi egységét, tagjainak közös eredetét, a nép ennek társadalmi és művelődési egységét, életformáját és világszemléletének azonosságát, a nemzet, a közösség államszervezeti egységét, politikai egyéniségét és szemléletét fejezi ki.

A fajta és a nép őseredeti alakulások, a nemzet későbbi fejlemény, minden nép történetének későbbi időszakában jelentkezik. A fajta természeti, a nép és nemzet történeti, amaz társadalmi ez pedig politikai alakulat. Az ember természeti lényként egy fajtahoz, társadalmi lényként egy néphez, politikai lényként egy nemzethez tartozik.

A fajta közös eredetű és közös ősök testi-lelki vonásait viselő emberek és csoportok természetes úton létrejött közössége. A nép egyhelyütt és azonos életformák között együttélő, azonos nyelvű embercsoportok világszemléleti közössége. A nemzet egyazon állami szervezet keretei közt élő egyének és csoportok politikai közössége, az államszervező és államfenntartó nép politikai megjelenési formája."²

Ez a meghatározás tárgyunkon jóval túlmutat és bevezeti a modern, nemzetfogalmat is, de ugyanakkor világosan rámutat arra is, hogy a paradicsomi állapotokhoz képest a társadalomban fejlődés van, és hogy a nyelv az együtartozásnak - mondjuk tehát, hogy - a "mi" tudatnak fontos, de nem a legfontosabb, pláne nem egyedüli meghatározója.

Őshazánkkal kapcsolatosan tehát az a főkérdés, hogy az a nép, amely magát magyarnak nevezi és ma a Kárpátok övezte hazában él, mikor és hol alakította ki "mi" tudatát, és van-e ennek a népnek olyan magja, amely a mai egészre feltétlenül meghatározó.

A kérdésre, nyugodt lelkiismerettel, ma csak azt válaszolhatjuk, hogy jelenlegi ismereteink szerint, a kérdés egyik részére sincs egyetemenlegesen elfogadott, minden kétségen fölülálló válasz.

Amit tudunk, azzal viszont meghatározhatjuk a magyar őstörténetkutatás sarkköveit. Tudjuk azt, hogy Álmos-Árpád népe több hullámban, jól szervezett hadjáratok sorozatával foglalta el és biztosította a Kárpátok medencéjét, nagyjából a Kr. u-i 9-ik században. Termelési és hadi technikája a kor legmagasabb szintjén állott. Két nagyhatalom: a Szent Német-Római Birodalom és a Bizánci Birodalom közé ékelődve mindkét birodalmat túlélte, több mint száz éven keresztül minden háborúban megvertük. Seregtesteink gyakorlatilag minden irányban elérték a tengereket, nemegyszer külföldön teleltek. Honfoglalásunk korában a Kárpát-medence - de legalábbis nagy része - lakott és gazdaságilag hasznosított terület volt, a honfoglalók és az autochton lakosság együttes létszáma egymillió körül lehetett, a népesség zöme magyarul beszélt.

Ez a tényhelyzet igazolni látszik - minden bizonnyal - azokat, akik a magyarság őshazájának a Kárpát-medencét tekintik. Ez annyiban igaz is, hogy a két népesség itt vált eggyé, a később beköltöző néprészek, pl. úzok, besenyők, jászok, kunok a magyarság törökös ágát erősítették - finnugor népelemek későbbi bejövetelére nincs adat. A mai magyarságon belül a finnugorok aránya öt százalék körül van. Ezek lehetnek azon szlávok utódai, akiket a honfoglaláskor itt találtunk.

Ha a kárpát-medencei őshaza elméletét nem fogadjuk el, akkor tovább kell nyomozzuk mindazon etnikumok őshazáját illetően, amelyek a magyar etnogenézisben jelentős szerepet játszanak. Ebből a szempontból feltétlenül szerepet kapnak a honfoglaláskor már itt élt székelyek és avarok, ez utóbbiak honfoglalását megért hun népelemek, és mindezek elődje a szkíta. Így nyer különösen jelentős értelmet Álmos-Árpád honfoglalóinak útja a Kárpát-medencébe, amelynek főbb állomása Etelköz (Szeret, Dnyeszter, Búg, Dnyeper vidéke, Kr. u. 870 táján) és az Al-Duna vidéke (Kr. u. 840 táján). Meotisz (az Azovi tenger vidéke, Kr. u. 800 táján) és a Kaukázus előtere (Kr. u. 740 táján) lehetett. Valószínűleg itt szakadt le egy néprészünk, amelyet Juliánus barát keresett 1236-ban. Eddig ér a tudományunk.

Álmos-Árpád honfoglaló népe igen fejlett és egységes kultúrával érkezett a Kárpát-medencébe, ami megengedi azt a feltevést, hogy végső soron a mai magyarság "mi" tudata valóban a Kárpát-medencében alakult ki, de a meghatározó elem ezen honfoglalók curázsiai lovascivilizációja volt, amely szoros és kölcsönös összefüggésben állt - nagy vonalakban - a Keleti-Mediterráneum, India és Kína kultúrájával. Ne feledjük: a lovasbirodalmak valamennyi ősi magaskultúra megalkotói voltak.

Ezeknek a tényeknek is megvan a maguk következménye. Például: nem vagyunk rokontalan kis nép, hanem rokonaink a dúsgazdag törökös népek, nyelvészeti és embertani bizonyosság, hogy rokonok vagyunk korunk sikernépeivel, mint például a japán, stb. Ha tényleg igaz, vállaljuk csak a rokonságot a sok kis finnugor néppel - amelyek összesen is feleannyian vannak, mint a magyarok. Viszont miért nem vállaljuk a rokonságot a többi élő és eltűnt - talán bennünk is továbbélő! - rokonnéppel?

A magyar őstörténet, talán legjobban felderített fejezete Álmos-Árpád népének honfoglalása a Kárpát-medencében, történelemírásunkban mégis tele van ez a fejezet is diszonáns epizódokkal, ami az egész eredményt visszajára fordíthatja. A hivatalosított magyar történelemírásban és az erre épülő magyar történelemoktatásban szinte kizárólag azt kapjuk, hogy az akkori civilizáció alacsony fokán álló honfoglalók egy besenyő támadás elől menekültek a Kárpátok védő hegyci mögé, miközben délen még a bolgárok is szétverték egy seregüket. Ezt követően Álmost rituálisan föláldozták. Ennek kellene ezregyszázéves évfordulóját ünnepeljük.

Vegyük elő ismét, hű barátainkat a tényeket. Érthette besenyő támadás is ebben az időben honfoglaló eleinket, mivel ennek van írásos nyoma, ez adat. Az viszont a dilettáns történelemkutatás mesevilágába tartozik, hogy honfoglalásunk valami menekülés volt. Ennek egyetlen, történelmileg értékelhető, hiteles forrása sincs, saját emlékezetünkben nem él, a közvetett bizonyítékok pedig egytől egyig ellene szólnak. A honfoglalás kiválóan előkészített és végrehajtott haditett volt, amelyben tökéletesen alkalmazták a lovascivilizációk tapasztalatait. Arra is van írásos adat, hogy eleink akkor haza jöttek, mert előzőleg már kétszer elfoglalták a Kárpát-medencét - először a történelem előtti időben, tehát, amikor még nem volt történelemírás.

Az ország délfelé nyitott volt és déli középső része a dunai Bolgár Birodalmat uralta. Ezért, hadászatiilag szükséges volt egy seregtest odaküldése, amely a bolgár haderőt szétverte, miközben maga is megsemmisült - de csak a bizánciak árulása folytán. A keletről bevonuló főerőknek viszont így a déli szárnya fedezve volt, s a medence középső és déli részét zavartalanul elfoglalhatták, a legveszélyesebb irányból többé nem kellett támadástól tartaniok. Arról semmit sem kívánunk mondani, hogy valakik komolyan fölteszik, hogy egy közel, vagy több mint félmillió népséggel, legalább tízszerakkora állatállománnyal, a Búgtól a Dumáig menekült a 9. században. Állítólag ezt követően vettük fel a kereszténységet - meghozzá minden európai nép közül a legrövidebb idő alatt, s eközben nincs egyetlen vértanú se. I. István királyunk a pápától olyan jogokat kapott, amelyeket egy király se, még a császárok se. Nincs még egy család, amely a római egyháznak annyi szentet adott volna, mint Álmosé, amely család büszkén vallotta őseinek Atillát. Hadi tetteinkről és hadi technikáinkról már szólottunk. Abban az időben nem volt jobb fő és nem volt jobb acél, mint a magyar. Nyílunk jóval messzebb hordott, mint a többi európai népé. A lakosságot és a katonaságot mindennel magunk elláttuk. Ez volt a magyar történelemnek az egyik olyan korszaka,

amikor fegyvereinknél nem volt jobb a világon. Honfoglaló eleink megjelenésével egyidőben terjedt el a fejlettebb mezőgazdasági kultúra előbb a Kárpát-medencében, majd Európa-szerte a nagy folyók mentén. Írásosan áthagyományozott jogtörténetünk gerince a Vérszerződés, Szent István királyunk Intelmei (1020 körül) és az Arany Bulla (1222), majd mindezek betetőzője, az egész keresztény kultúrában egyedülálló Szent Korona tan (1351). Ez mind lovascivilizációinkban gyökerezik, s így Európa első leírt történelmi alkotmányának megteremtői vagyunk. Népi művészetünk, zenénk, sajátos konyhánk - máig egyedülálló nagyság Európában.

Álmos vezér rituális fölládozásának ötlete, a Budai Krónikában előforduló egyetlen szónak a hibás fordításán alapul. Ki tudja még, hogy mennyi a szándékos, vagy csak az éféle fordítás történelmünkben?

Ennyit menekülő honfoglalásunkról, s ami ez után következett - az már más lapra tartozik.

Jegyzet

1. Altáj-Szaján hegység vidéke. Molnár Erik (1953); Castrén (1853); ez volt az első Minuszinszki medence. Grjaznov (1956); Kizlaszov (1960)
Keleminár, Aral-tó vidéke. Chernestov és Moszinszka (1974)
Nyugat-Szibéria. Fodor (1975)
Volga-könyök - Káma-Urál hegység. Bartha (1988)
Az Urál-hegység mindkét oldala. Hajdú (1962)
Szvidéri őshaza. László Gy. (1961)
Külön finn őshaza a baltikumnál. Meinander, Huure (1980, 1979)
A jégtakaró északra húzódó pereme mentén a fésűs kerámia területe. Makkay (1990)
(Erdi Miklós kutatási eredménye)
2. Hóman Bálint: Ósemberek - ősmagyarok. Atlanta, 1985. 54-55. old.

Ajánlott Irodalom (csak magyar nyelven)

Aki a magyarok őstörténetéről néhány óra alatt minden lényeges dolgot meg akar tudni, az olvassa el a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványát:

Magyarok őstörténete. Összefoglaló áttekintés 46 oldal, Bp. 1992. ISBN 963 02 8925 3

Die Frühgeschichte der Ungarn. Zusammenfassung. 49 oldal, Zürich-Budapest 1994. ISBN 963 85274 4 7

Aki a tudomány mai szintjén minden lényeges dolgot tudni akar, az olvassa el:

Götz László: Keleten kél a nap. 1116 oldal, Püski Kiadó, Bp. 1994. ISBN 963 8256 30 3

Aki őstörténetkutatásunkban élő különböző nézetekkel, elméletekkel szeretne megismerkedni, az olvassa el:

László Gyula: Őstörténetünk. 173 oldal Tankönyvkiadó, Bp. 1981. ISBN 963 17 5332 8

Radics Géza: Eredetünk és őshazánk. 87 oldal. A szerző saját kiadása, Oak Forest (USA) 1992

Aki az őstörténetkutatás izgalmas alapkérdéseivel szeretne megismerkedni, az olvassa el:

Várkonyi Nándor könyveit

Magnus Magnusson: Ásóval a biblia nyomában. 255 oldal, Gondolat kiadó, Bp. 1985. ISBN 963 281 427 4

Alekszandr Gorbovszkij: Elsüllyedt legendák. 115 oldal, Kosmosz Könyvek, Bp. 1986. ISBN 963 211 728 X

Akik a finomságok iránt is érdeklődnek és szeretnék a legújabb kutatások eredményeit is megismerni a magyar őstörténetkutatásban bel- és külföldön, azok keressék a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület könyveit.

Végül megemlítünk egy könyvet, amely a legutóbbi és eddig legjobban rendezett magyar őstörténeti bibliográfiát adja mellékletében:

Kiszely István: Honnan jöttünk? 459 oldal. Hatodik Sip Alapítvány, Új Mándátum Könyvkiadó Budapest, 1992. ISBN 963 7476 088

NAGY ÁKOS

(Adelaide)

A VÉRCSOPORTOK JELENTŐSÉGE A MAGYAR ŐSTÖRTÉNET GENETIKAI KUTATÁSÁBAN*

A munka bemutatása

A különböző embercsoportokat az embertan kezdetben a szemmel látható színkomplexió, a fej, az arcforma és a testmagasság stb. szerint osztályozta. Színskálákat és méreteket állapítottak meg, de az eredmények sok félreértést okoztak. Az utóbbi 80 évben az ember és ember közti fizikai különbségek megállapításában a vércsoport-jellegek hódítanak mind nagyobb teret. Bebizonyosodott, hogy a vércsoportjellegek bázisa egyetlen génben székkel, kizárólagosan és egyedülállóan öröklődhet és a generációk hosszú során változatlanul öröklődik. Változatlan az egyed halála után, ezek a tulajdonságai teszik az emberi különbségek feltárásában ma már nélkülözhetetlenné.

A fizikai-anthropologusok osztályozásának is a generációról-generációra öröklődő géncsoportok képezik az alapját, amelyeknek a kombinációjából alakul ki velünk születő jellegünk, genotípusunk és fenotípusunk.

A vércsoport anthropológiának főcélja: meghatározni az emberiség biológiai történetét, múltbeli mozgásait, keveredéseit. Ismeretes, hogy az ABO vércsoport alkatrészei jelen vannak az emberi test valamennyi szövetében, szervében, a vörös vérsejtek széthullása után is kimutathatóak a sejtgömbök maradványában. Száraz környezetben csodálatosan ellenállnak kémiai behatásoknak és még a vérfoltokból is sokáig kimutathatóak. Öreg csontok szikkadt velejében sok beszáradt vér marad, de a csontok más részeiben is. Ezek vizsgálata terén a Boyd házaspár végezte felelősségteljes biztonsággal az úttörő, kitűnő munkát. Egyiptomi és amerikai mumiákon először száraz izom-maradványokban, majd csontjaikból mutatták ki vércsoport-jellegüket.

Az elsődleges ember-maradványokból sok vércsoport-jelleg ismeretére van szükségünk, különösen azokéra, akik feltehetően részt vettek az emberi nem fejlődésében. A vércsoportok múltbeli megoszlásának a megismeréséhez a legbiztosabb módon az az egyértelmű meghatározás látszott: miszerint, az emberiség ősi maradványaiban melyik vércsoport volt jelen, vagy melyik hiányzott. Az indiai tudós, GUHA felismerése szerint, a különböző járványos betegségek nem egyformán pusztították a különböző vércsoportok egyedeit - sajnálatosan ennek a megállapításnak a hitelképessége kérdésessé lett. Használjuk a vércsoportokat és minden a kérdés megoldásához vezető jelleget, hogy minél tökéletesebben ismerhessük meg az öröklődés szabályait, a világ népeinek a származását és egymáshoz való biológiai viszonyát. Jelenleg circa 100 vércsoport ismeretes, amelyeknek a keletkezése független egymástól, a gének gyakorisága majdnem valamennyinél alkalmas és hasznos módszert ad a népegek egymáshoz való viszonyának a megállapításához.

A jelen tanulmány témája az embertan, örökléstan és a szerológia határán haladva, szükségessé teszi a következőkben mind a három területnek az érintését. A vércsoportok közül főleg az ABO rendszerrel fogunk dolgozni, azért szükséges megjegyeznünk, hogy az ABO csoport génjeinek és fenotípusának a jelölésére megegyezett a tudományos világ abban, hogy mindkét meghatározásra az "O", "A", "B" és "AB" betűt használják.

Beigazolódott, hogy az ABO csoport antigénjeinek az ellenállóképessége kétségtelen: mumiák szöveteiben, szervében és a csontokban évezredekkel képesek szinte változatlanul túlélni.

Az ABO vércsoport

A huszadik század szerológiai kutatásainak az eredményeként vált ismertté, hogy az egyik ember vérsavója aglutinálja - kicsapja a másik ember vörös vérsejtjeit. Landsteiner 1901-ben rájött, hogy ez fiziológiás tulajdonság. Az ő kutatásai állapították meg az ABO vércsoport létezését, a meghatározásáért kapott 1930-ban Nobel-díjat. Landsteiner 3 tagból álló vércsoportja Decastello, Sturli, Jasky és Moss vizsgálatai alapján 4 tagúvá bővült. Dungern és Hirsfeld javaslata óta ma is az "O, A, B és AB" jelzés használatos erre a csoportra. 1908-ban Dungern és Hirsfeld állapította meg minden kétséget kizáróan: a vércsoportok, a MENDEL törvényei szerint öröklődnek.

A további kutatások beigazolták, hogy az egyes vértípusok szervezetünk állandó sajátosságai, amelyeket sem betegségek, sem külső tényezők nem befolyásolják! Bebizonyosodott, hogy a különböző nemzetekben a vércsoportok

* A munka, teljes részleteivel, megtalálható a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai kötetben. ISBN 963 04 44135 Bp.-Zh. 1994

százalékos megoszlása állandó! Az is világossá vált, hogy a vércsoportok és az örökölhető gének megoszlása szigorú törvényszerűséggel az egyes népfajokon belül jellemző értékeket adnak. Ez a felismerés késztette a fajbiológusokat, hogy a vércsoport meghatározások különböző értékeiből fajbiológiai indexek és különböző gén-számok viszonyba állításával új módszert állítsanak a fajbiológia szolgálatába.

A fajbiológia szolgálatában

A vércsoportmeghatározások eredményeinek anthropológiai felhasználása a Hirszfeld házaspár 1919-ben az Entente szaloniki vegyes hadseregében végzett vizsgálatait után indult. A Hirszfeld házaspár a hadsereg különböző nemzetiségű csoportjai vizsgálatait alapján rájött, hogy ezek között a vércsoportok százalékos megoszlásában lényeges különbségek vannak. Az A, B és az AB jellegek százalékos eltérését a földrajzi viszonyokkal magyarázták, a különbségeket környezet hatásának tulajdonítva. Akkor még nem gondolhattak arra, hogy a szerológiai különbségek törvényszerű öröklődése századokon át biztosítja azok állandóságát, s így a fajbiológia szempontjából igen hasznos értékmérők.

A vércsoportmeghatározások értékeinek a fajbiológia szolgálatába való tudatos állítása két magyar kutató VERZÁR és WESZECKY vizsgálatainak az eredménye. Debrecenben és környékén 1923-ban végeztek vércsoportmeghatározásokat, amelyeknek a folyamán rájöttek, hogy a 300 éve Magyarországon zárt tömbben élő német telepek vércsoportviszonya ugyanaz, mint a Heidelberg környékén élő németeké! Az Elő-Indiából 800 évvel ezelőtt hazánkba vándorolt cigányok vércsoportviszonyait ugyan olyannak találták, mint Hirszfeldék a szaloniki hadsereg hindu katonáit. Vizsgálataik alapján Verzár kimondta: az egyes fajoknál a vércsoportok megoszlása állandó és a faji jellegű földrajzi viszonyok azokra semmiféle befolyással nincsenek! Ezután indult meg külföldön is a VERZÁR kijelölt úton és elvek alapján a vércsoportmeghatározás, amit szigorúan a fajbiológia szolgálatában végeznek.

Az örökléstan tudománya MENDEL öröklődési mechanizmusán alapszik. Az öröklődés egységei, a gének összetett nukleo-proteinnek, a chromozomák egy részét képezve a vérsejtek magyában székelenek. A Homo Sapiensnek 23 pár chromozomája van, amelyek 16 millió kombinációra képesek. Gyakorlatilag minden egyed 44.000 génnek a produktuma, ezek 90 %-a megvan minden emberben. A Homo Sapiens öröklésében 22, a *sexet nem befolyásoló chromozomapár* vesz részt és van egy pár, amelyik az új egyednek csak a nemét határozza meg. A megmaradó 3-5%-nyi, mintegy 2.500 chromozoma marad az individuumok variálhatóságára.

Minden egyed az összes génjeit a szüleitől és rajtuk keresztül elődeitől öröklő és mindkét szülőjétől kapott génjei határozzák meg genotypusát. Olykor a genotypus közvetlenül is megállapítható: akinek "AB" a vércsoportja, annak a genotypusa is AB! Ennek a legritkább vércsoportjellegnek ez is egyik egyedüli különlegessége. Az összes örökölhető tulajdonság közül a vércsoportok a legismertebbek. Az "ABO" csoportot is belcélrtve, ma már 100 körül mozog a vércsoportok száma. Származás és rokonság megállapítására ezek is felhasználhatóak, de ezeknek a csoportoknak a meghatározása nem olyan egyszerű, mint az "ABO" csoporté, amelyből milliós számban állnak adatok a rendelkezésünkre.

Bernstein a vércsoportok öröklődésének a vizsgálata során 1923-ban családok keretein belül a szülőkn és gyermekeiken végzett több ezer vizsgálatot és eredményeiből megállapította, hogy a gyermek és szülei vércsoportviszonyai között *nincsen eltérés, gyakorlatilag egyezőknek mondhatóak. Bernstein elméletének felállítása után egy évvel, tőle függetlenül* Japánban Furuhashi ugyanerre a megállapításra jutott.

A vércsoportjellegek kialakulásának elmélete

Mivel a primitív ősnépek teljesen az "O" csoportba tartoznak, Bernstein, Synder és mások felvetették azt a gondolatot, hogy az "O" jelleg lehetett az őstulajdonság és különböző hatásokra mutációval ebből hasadt ki az "A" majd a "B" tulajdonság és ezek későbbi variációjaként jött létre az "AB" sajátság. A mutáció okát, lefolyását és idejét ma még világosan nem állapították meg, de úgy gondolják, hogy az Közép-Ázsiában történhetett.

Az "A" sajátság főfészke Arméniában és Assziriában lehetett, ma a hazája Arménia és Nyugat-Európa. A "B" sajátság főfészke Mongoliában és Elő-Indiában volt és van, onnan sugározott ki nyugatra. Az "A" sajátság terjedési vonala nem követhető olyan jól, mint a "B" sajátságé annak ellenére, hogy elterjedtebb a földön és ha valóban mutáció különítette el őket egymástól, a mutációban feltehetően megelőzte a "B" sajátság kiválását. Az "A" és "B" sajátság számszerűsége növekszik a világrészek közepe felé és a sűrűn lakott területeken. Szemben velük az "O" a széleken helyezkedik el. A "B" sajátságból Közép-Ázsiában, Észak-Indiában, Egyiptomban és Centrál-Afrikában van a legtöbb. Európában gyakorisága Ázsia határaitól nyugat felé haladóan csökken. Ausztrália őslakóiban a "B" jelleg csaknem teljesen hiányzik, míg Amerika tisztavérű őslakó indiánjaiban egyszerűen nem létezik! A "B" az általam eddig elért adatok szerint - ázsiai átlaga majdnem 30 %, Európában 12 %, nálunk magyaroknál közel 20 %, a ciprusiaknál és Egyiptom átlaga is 20 %, az Abesszineknek 21,42 %, Kenyában 23,73 %!

Elődeink vércsoportjainak meghatározása

Aniint ismeretes, többezer éves mumiáknak még beszáradt csontvelőjéből is kimutatható vércsoport jellegük. E téren - sok más kutatóval - végülis a Boyd házaspár végzett igen eredményes munkát. Az egyiptomi mumiákban meglepően sok "B" és "AB" jellegűt találtak. Boydék, Matsen, Paoli, Berg és Borognini 1934 és 84 között összesen 569 egyiptomi mumiát vizsgált. Találtak 96 "B" (17%) és 68 "AB"-t (12%). Ezek a számok elgondolkoztatóak! Nyolc tudós az általuk megvizsgált 600 egyiptomi mumiában és csontvázban 45 % "A", 15 % "B", 17 % "AB" és 23 % "O" jellegű vércsoportot talált! Elgondolkoztató az "AB" jelleg gyakorisága, 102 a 600-ban! Az eddig elért adatok szerint a ma élő emberiségben ilyen sok "AB" jellegű vére csak Tibet őslakóinak van!

Furukata, Okajima és Shimizu négy, a XII. században élt kiváló japán főkormányzó mumiájának a vércsoportmeghatározásából szintén érdekes és hasonló eredményre jutottak: találtak egy "A", egy "B" és két "AB" jellegűt.

Európai vércsoportok

Szerző	Nemzetiség	Esetek száma	Megoszlás %-ban				
			O	A	B	AB	
Kirkpatrik	skót	4.048	54.15	31.36	11.70	2.84	1952-ben
Grubb, Wilund	svéd	937	38.62	46.63	10.28	4.55	1952/53
Moullec, Revol	francia	11.891	44.76	45.21	7.16	2.89	1952/53
Hassing, Hollend.	svájci	20.937	42.79	43.26	7.15	3.64	1953
Schneider	német	2.006	41.63	43.30	10.80	4.00	1942
Dunsford	lengyel	183	27.92	45.42	17.42	9.37	1953
Hirszfeld	görög	500	38.20	41.60	16.20	4.00	1919
Simonovic	török	235	33.40	40.97	18.79	6.82	1953
Simonovic	magyar	136	25.16	46.26	16.93	11.65	1953
Simonovic	albán	436	43.28	35.34	16.74	4.62	1953
Hirszfeld	bulgár	600	39.00	40.60	14.20	6.20	1919
Schwidetzky	spanyol	2.300	46.43	44.30	7.27	2.00	1963

Magyar tájegységek vércsoport adatai

Manuila, Páter	tót	1.125		39.70	34.00	17.70	9.10	1944
Páter	rutén	664		35.80	32.70	21.60	9.90	1944
Rubaschka	kisorosz	340		27.80	40.00	24.10	8.60	?
Verzar és társai	kelet-magyar	6.469		29.00	40.40	21.00	9.60	1924
Jeney és társai	dél-magyar	5.636		28.80	40.60	20.50	10.60	1924
Weszecky	erdélyi magyar	1.654		23.50	44.50	19.00	13.00	1924
Páter	székely	3.820		28.50	39.20	21.00	11.30	1944
Páter	csángó	154		29.90	40.30	20.80	9.00	1944
Gáspár	alföldi magyar	1.000		27.80	40.80	20.20	11.20	1932
Páter	erdélyi szász	580		37.90	46.90	11.40	3.80	1944
Manuila	erdélyi szász	1.521		33.50	50.50	12.00	4.00	1928
Páter	erdélyi tiszta román	388		33.40	49.90	10.70	6.00	1944
Páter	erdélyi kevert román	4.062		33.50	43.10	16.40	7.00	1944
Hirszfeld	szerb	500		38.00	41.80	15.60	4.60	1919
Simonovic	szlovén	616		36.85	42.05	15.26	5.84	1953
Simonovic	horvát	2.060		34.08	41.84	17.72	6.36	1953

Az Erdélybe telepített szászok és a frankfurti németek adatai

Páter	erdélyi szász	580		37.90	46.90	11.40	3.80	1944
Schneider	frankfurti német	840		41.60	43.80	10.80	4.00	1942
Hornung	Németország	421.810		39.20	43.20	12.80	4.80	1940

Mourant: The distribution of human bloodgroups 14. táblázatának adatai.

S.Cole az 1965-ben megjelent "Races of Man" című munkája 36. oldalán írja: "It is believed, that the "B" gene may have been introduced to Europe by successive waves of Asiatic invaders between the 5th and 15th Centuries A.D. It is significant that the incidence of "B" is less than 3% among the Basques who are survivors of the original pre-Indo-

European population of Europe.” Összefoglalva: Úgy hiszik, hogy a "B" gént az 5. és 15. század közti időben zajlott népvándorlás hullámai hozták Európába Ázsiából. Jelentősnek tartja, hogy a "B" gén csak 3%-ban van meg a baszkoknál, mivel a baszkok egyenes túlélei az indo-európaiakat megelőző európai őslakosságnak! A baszkok még a népvándorlás hullámaival sem keveredtek és azóta is belterjesen, keveredés nélkül élnek. Ha a "B" jelleg valóban csak a Krisztus utáni időben áradt volna szét Ázsiából, hogyan került a "B" és az "AB" jellegű vér olyan figyelmeztetően magas százalékban az egyiptomi mumiákban és csontvázakba? Az a tény, hogy az őslakos, teljes vérű indiánokban hiányzik a "B" jelleg, kétséggé látszik tenni azt a már közhiedelemnek számító feltevést, hogy Amerikába az indiánok Ázsiából vándoroltak, hiszen a közölt adatokból kitűnően Ázsiában a "B" jelleg közel 30 %-ban van képviselve.

A Kanári szigeteket nem érték el a népvándorlás Ázsiából jött hullámai, lakóiban a "B" jelleg meghaladja a 11 %-ot. "B" jellegük majdnem kétszer annyi, mint a közjük telepedett spanyolok és berberok "B" jellege. Megoldásra váró feladatok: megállapítani a "B" és az "AB" jelleg keletkezését, magyarázatot találni ezen két jelleg magas számára az egyiptomi mumiákban, a XII. századbéli japán kormányzóknál és nem utolsósorban felderíteni, hogyan van az európai 12 %-os "B" átlaggal szemben a magyarságban majdnem 20%, valamint a 6%-os európai "AB" átlaggal szemben nálunk 10%-ban jelen ez a legritkább és tulajdonságaiban is különleges jelleg?

A KÁRPÁT-MEDENCE VÉRCSOPORT VISZONYAI

Magyarországon 1944-ben ötvenezer körül járt a közölt vércsoportmeghatározások száma, ami elég jó áttekintést nyújtott. A két világháború közt rendszeres vércsoportmeghatározásokat Budapesten a K. M. P. T. E. Közegészségügyi Intézetében Darányi prof. irányításával Molnár adjunktus végzett. 1939 és 1945 között ebben az intézetben voltam disszertáns, majd t.b. tanársegéd. Ezzel az előzménnyel kaptam munkát 1950-ben az ausztráliai Gretaban volt tízezres létszámú családi tábor kórházának laboratóriumában szerológiai munkakörrel. Másfél év alatt közel 600 várandós nő vércsoportját határoztam meg. Mi sem természetesebb, minthogy a 14 európai náció asszonyainak az adatait elkezdtem nemzetiségük szerint csoportosítani. Szembetűnő volt a magyar édesanyák magasabb "B" és "AB" jellege a többi náció asszonyaihoz viszonyítva. Erről írtam egy tanulmányt, aminek egy részét a Melbourn-ben megjelent "Magyar Újság" az 1952 áprilisi számában közölte.

A Közegészségügyi Intézet vizsgálatai világosan tisztázták a magyarság és a Kárpát-medencében velünk élő nemzetiségek vércsoportviszonyait - Erdély kivételével. Kolozsvár vegyes lakosságán Illésy végzett 1000 meghatározást. Weszecky 457 vizsgálatot végzett Erdélyben - ezeken kívül csak román szerzőktől vannak a két háború közti időből nem egészen megbízható adataink. Az Intézet magántanára Páter János 1944-ben Erdély vércsoportjainak a tisztázására végzett 15.052 vizsgálatból álló sorozatot. A főszó a erdélyi magyarok eredményeivel való összehasonlítására fektette. Fontos mozzanata volt vizsgálatainak az Észak-Erdélyben lakó románok vércsoportviszonyainak a tisztázása és az eredményeknek az anyaországbeli, valamint az erdélyi magyar eredményekkel való összehasonlítása. Emellett vércsoportmeghatározásokat végzett szászok, zsidók, ruthének és cigányok között.

Ki kell emelnem - írja Páter a NÉPEGÉSZSÉGÜGY című folyóirat XXV. évfolyam 5. számának 176-182 oldalán közölt beszámolójában, hogy az erdélyi magyarok: székelyek és csángók vércsoportviszonyai semmiben sem különböznek az anyaországbeli magyarok vércsoportviszonyaitól. Ezzel szemben lényeges eltérést mutatnak a magyarok vércsoportviszonyaival szemben az erdélyi románok. Páter vizsgálatai közül érdemben a székelyek és csángók vizsgálata volt fajbiológiai szempontból a legfontosabb. Az anyaországi magyarok, székelyek és csángók vizsgálata alkalmával csak azt az egyént vizsgálta, aki sem apai sem anyai részről keveredést nem mutatott (L: táblázat a következő oldalon).

Magyarok

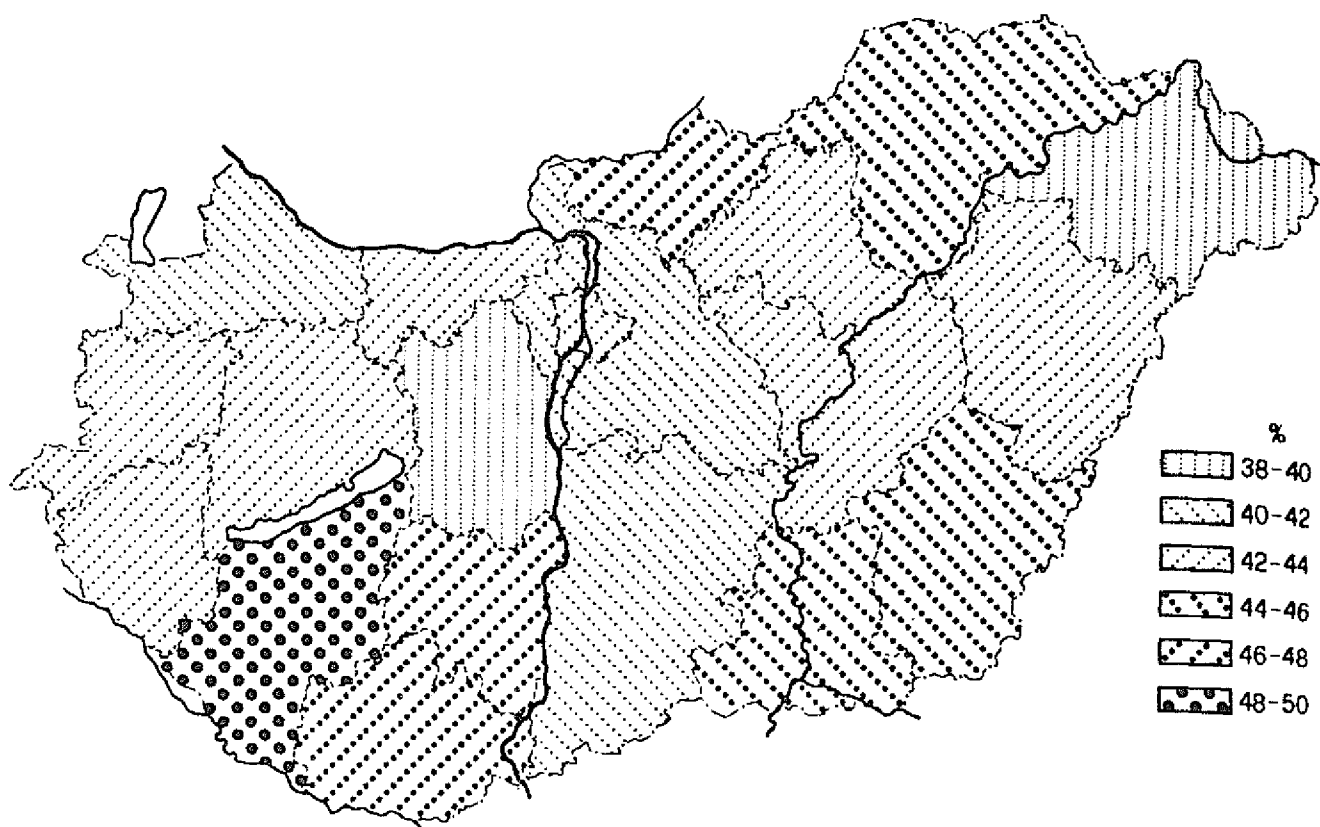
Az összehasonlító tábláról megállapította: a megvizsgált magyarok a Nagy-Magyarföldről származó kubikusok leírásán, társadalmi helyzetük miatt idegen fajokkal való keveredésnek nem voltak kitéve. A székelyek Háromszék, Csik, Udvarhely és Maros-Torda megyeiek voltak, a csángók a gyimesi szorosból, Gyimes-Középlokról valók. Az erdélyi magyarok, tehát a székelyek és csángók vizsgálati eredményeit nézve látható, hogy azok semmiben sem különböznek az anyaországbeli magyarok eredményeitől. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy az anyaországi és az erdélyi magyarok: székelyek és csángók fajilag azonosak! Páter vizsgálatainak az eredményeit a közölt harmadik táblázaton az addigi magyarországi eredményekhez viszonyítva, látható, hogy a trianoni kelet- és dél-kelet-magyarországi vizsgálati eredmények ugyan azok, mint Páter eredményei.

Szászok

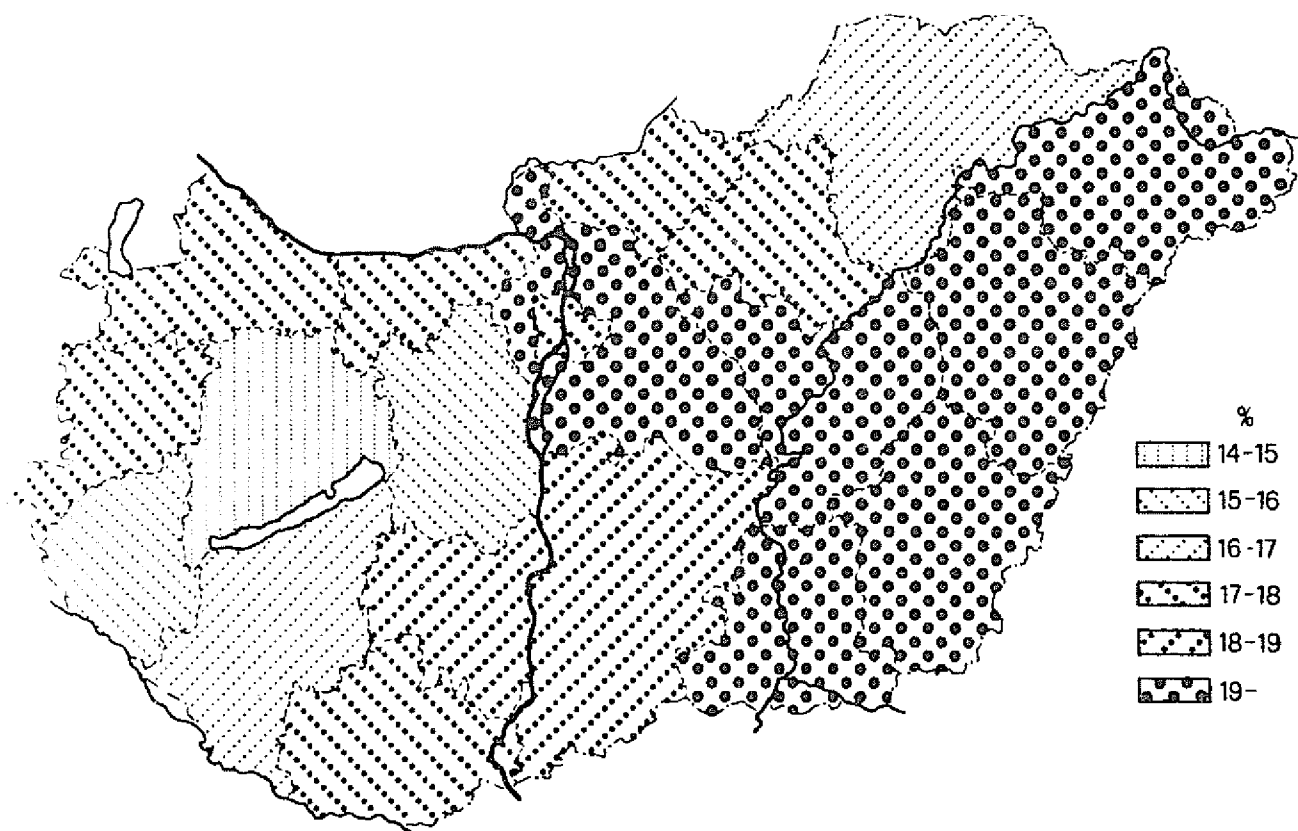
A megvizsgáltak Beszterce-Naszód és Maros-Torda megyeiek, ahova többszáz évvel ezelőtt telepítették őket a Rajna vidékéről és most is több-kevésbé zárt településben élnek nemzetiségi életüket. Az eredményekből világossá válik, hogy a környező magyarokkal, románokkal nemigen keveredtek és szerológiai is megtartották német sajátosságait.

Népegészségügy 179. oldal III. sz. táblázat. Vércsoport meghatározások összehasonlító táblázata

Szerző	Nemzetiség	Esetek száma	Vércsoportok %-ban				Hirschfeld index	Bernstein-féle gének %-ban			r+p+q	Streng-féle érték-szám
			O	A	B	AB		r	p	q		
Páter	magyar	3040	29,4	41,2	19,6	9,8	1,73	54,2	30	16	100,2	43,8
	székely	3320	28,5	39,2	21	11,3	1,56	53,3	29,6	17,7	100,6	43,9
	csángó	154	29,9	40,3	20,8	9	1,65	54,7	28,8	16,2	99,7	42,6
	össz. magyar	6514	28,9	40,2	20,4	10,5	1,58	53,7	29,8	16,9	100,4	44,1
Verzár, Weszeczy, Csörsz, Neuber, Jeney, Méhely	kelet-magyar	6469	29	40,4	21	9,6	1,63	53,9	29,3	16,7	99,9	43,4
Jeney, Rosztóczy, Köhlbacher, Schmidt	dél-magyar	5636	28,3	40,6	20,5	10,6	1,64	53,2	30,1	17	100,3	44,6
Weszecky, Manuila, Ramneanu	Erdélyi	1654	23,6	44,5	19	13	1,79	48,5	34,3	17,5	100,3	49,4
Weszecky, Kiss, Forró és Gajzágó, Lénárt és Lajla, Holló és Lénárt, Zih, Molnár	Budapesti	18319	32,1	42,4	17,4	8	1,97	56,7	29,6	13,7	100	44,2
Molnár összeállítás	magyarok	32551	30,3	41,9	18,8	9	1,83	55,1	29,9	15	100	43,1
Páter	szász	560	37,9	46,9	11,4	38	3,33	61,6	29,8	7,9	99,3	38,9
Manuila	szász	301	33,5	50,5	12	4	3,41	57,9	32,5	8,3	98,7	42,3
Schneider	Frankfurt a/M.	2006	41,5	43,3	10,8	4	3,2	64,4	27,6	8	100	36,4
Hornung	Németország	421810	39,2	43,2	12,8	4,8	2,72	62,5	27,9	9,2	99,6	37,5
Páter	erdélyi román	4445	33,5	43,7	15,9	6,9	2,22	57,9	29,7	12,2	99,8	41,3
	erdélyi kevert román	4062	33,5	43,1	16,4	7	2,29	57,9	29,4	12,5	99,8	41,6
	erdélyi tiszta román	383	33,4	49,9	10,7	60	3,7	57,8	33,6	8,7	100,1	43,8
Popoviciu	erdélyi román	2376	36,6	40,9	14,5	8	2,2	60,5	28,5	12	101	39,8
Manuila	Reg., Bán., Erd., Mm.	1621	33,7	43,8	15,6	7,4	2,23	58,1	29,8	12,3	100,2	41,5
Popoviciu	Regát	1278	33,5	41,2	19	6,3	1,88	57,9	27,5	13,6	99	39,6
L. és H. Hirschfeld	szerb	500	38	41,8	15,6	4,6	2,3	51,6	26,8	10,7	99,1	37,1
L. és H. Hirschfeld	görög	500	38,2	41,6	16,2	4	2,26	61,8	26,2	10,7	98,7	36,4
L. és H. Hirschfeld	bulgár	500	39	40,6	14,2	6,2	2,29	62,4	27,1	10,8	100,3	37,5
Páter	zsidó	1677	32,9	40,7	19,1	7,3	1,82	57,4	28	14,2	99,6	40,1
Manuila	máramarosi zsidó	211	26,1	38,8	19,8	15,3	1,54	51	32,4	19,5	102,9	48,7
Halber-Mydlarski	lengyel zsidó	500	33,1	41,5	17,4	8	1,73	58	28,9	13,6	100,5	35,4
Páter	ruthén	425	35,8	32,7	21,6	9,9	1,35	59,8	24,2	17,2	101,2	37,8
Manuila	ruthén	400	18	39,2	22,5	20,3	1,39	42,4	36,4	24,4	103,2	56
Rubaschkin	kisorosz	340	27,3	40	24,1	8,6	1,48	52,3	28,4	18	98,7	43,1
Páter	tót	664	33,7	36,3	18,7	11,3	1,59	58	26,6	16,3	100,9	40,1
Manuila	tót	461	44,7	31,3	15,8	8,2	1,65	66,9	22,3	12,8	101,9	33,1
Páter	cigány	767	30,9	21,1	39,4	8,6	0,62	55,6	16,1	27,9	99,6	34,6
Verzár és Weszecky	cigány	385	34,2	21,1	38,9	5,8	0,6	58,4	14,5	25,6	98,5	31,6
L. és H. Hirschfeld	hindu	1000	31,3	19	41,2	8,5	0,55	56	14,9	29,1	100	34

Az "A" gén (fent) és a "B" gén (lent) százalékos előfordulása Magyarországon (R. Backhaus után)
(Közölve: Kiszely István A föld népei I. kötet 416, 417)

Románok

Vizsgálaton estek át a Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda és Kolozs megye románjai. Az Erdélyben a sík vidéken élő románok nagyszámú keveredést mutatnak a velük együtt élő magyarokkal és szászokkal. Keveredésük a magyarokkal Maros-Torda és Beszterce-Naszód megye egyes községeiben eléri a 20%-ot! A hegyek eldugott völgyeiben élő románok nem keveredtek, jobban megőrizték faji jellegüket. A 4.062 fős vizsgálat sorozatban a jelzett megyék keveredett románjai szerepelnek. Maros-Torda és Beszterce-Naszód megyében Déda, Sajófelsősebes, Nagysajó és Kissajó nem keveredett románjainak a vizsgálata érdekes különbségeket mutat az előbbiekkal szemben. Ezt Erdély egyes községeiben Manuila és Popovicu is észlelte. Az ilyen jelenségeket ők, mint Streng is belterjes szaporodás számlájára írták. A vérsajátságoknak a MENDEL törvények szerinti öröklődése azonban arra mutat, hogy egyes populációk elszigetelt községeiknek hasonló viselkedése az ősi sajátság megerősödését és a népek közötti keveredésből való kiesést jelenti. Az eredmények azt mutatják, hogy az erdélyi hegyi románok fajilag tisztábbak, kevésbé kevertek, míg a regátbeliek, akiknek szlávokkal, bulgárokkal, kunokkal, besenyőkkel való erős keveredése miatt más a vérsajátságuk, mint a Kárpáton belül élőknek!

Zsidók

Vizsgálatra az egész országból verődtek össze. Eredményeik összevetve a Máramarosban és a lengyelországi zsidók eredményeivel: követhető beszívargásuk útja.

Rutének

Kárpátaljáról és beregmegyeieket vizsgált. Manuila vizsgálataiban túl sok "AB" eredményt mutatott ki!

Tótok

A megvizsgált tótok Békés megyeiek, ahol háborítatlanul élik nemzetiségi életüket. Csak azokat vizsgálta, akik tótoknak vallották magukat.

Cigányok

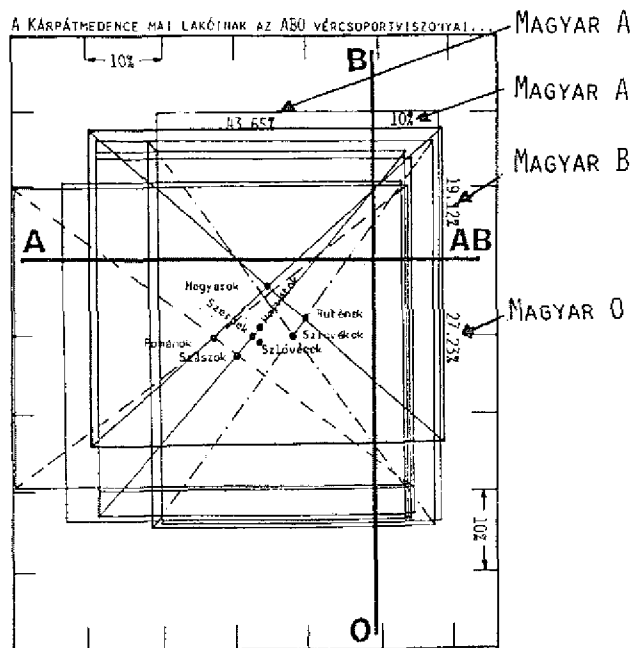
Beszterce-Naszód és Maros-Torda megye cigányai kerültek vizsgálatra. Eredményeiket összehasonlítva a Verzár cigányainak és Hírszfeld hinduinak az eredményeivel - alig mutattak különbséget.

Békássy Gyöngyi matematikus diagramja: egy középpontból kiindulva négy egymásra derékszögben álló eredőre egyenként felrajzolva az ABO vércsoport egy-egy jellegének a százalékos számaidataira négyzeteket rajzoltam. Ezeknek a négyzeteknek a mértani középpontjai jelentik a kérdéses nációk viszonyhelyeit. Ezeknek az ábrán jól látható egymáshoz viszonyuló helyzete mutatja faji különbségeiket és egyben a szlávok rokonságát.

A németek felsőbbrendűségük téveszméje idején a vércsoportokat is megpróbálták igazolásukra felhasználni. Azonban csak az A és a B csoport adatait használva, egy egyenes vonalnak egy pontjából kiindulva, attól jobbra a B és balra az A megfelelően, azok mértani középpontjukra helyezve az illető nemzet viszonyhelyét. Így kerültek ők a "felsőbbrendű" helyre, amíg mi magyarok a többi nem indogermán nép között az "alsóbbrendűek" csoportjába. Békássy Gyöngyi felismerve, hogyha az AB, A, B és O vércsoportot akarják bizonyítékul bármire felhasználni, az csak mind a négy vércsoport adataiból adhat elfogadható, valóságos eredményt!

	Megoszlás %-ban			
	O	A	B	AB
Erdélyi szászok	37.90	46.90	11.40	3.80
Szerbek	38.00	41.80	15.60	4.60
Szlóvének	36.85	42.05	15.26	6.00
Erdélyi románok	33.40	49.90	10.70	6.00
Horvátok	34.08	41.84	17.72	6.36
Szlávok	39.70	34.00	17.70	9.10
Rutének	35.80	32.70	21.60	9.90
Magyarok	27.23	43.65	19.12	10.00

(A 24. oldali diagramhoz használt adatok)

Malán Mihály, a debreceni egyetem athropológus professzora "Die Blutgruppen in Siebenbürgen" című tanulmányában beszámolt Tervurenben, a C.R.III. Sess.Congr.Intern.Scienc Anthrop.-on 1960-ban elhangzott előadásáról, 22.508 magyar és 15.629 román vércsoportviszonyáról. A százalékos megoszlásból kitűnően a magyaroknál több a "B" jelleg ugyanakkor relatíve kevés "O" van. A "B" Jegenye községben (kis-község Kolozs megyében, 1910-ben 558 magyar lakossal) 25.41%, Józseffalván 27.99% - az európai átlag 12%. Az "O" jelleg a megvizsgáltak egyetlen esetében érte el azok 34 %-át, Szentegyházason, míg Jegenyén a legalacsonyabb, mindössze 12.25%-ban van képviselve. Az "A" jelleg a megvizsgáltak felében sem volt jelen. Az "AB" Jegenyén 24.86%-al a legdomináns-abb, legalacsonyabb a kevert lakosságú Szentegyházason 5.34%-kal.

A románoknál az Oláhmorogi tiszta "O" jelleg 40.3%-kal a legmagasabb, míg a kevert lakosságú Újradnán a legalacsonyabb 25%-kal. A "B" jelleg igen magas százalék arányban van jelen Maroskapolcán 20%-ban, sok van Kalotaszegen 19.51% és Maros-Torda vármegyében

17.59%-ban, mutatva a keveredés mértékét. Az "A" jelleg Újradnán 60.20% itt a legmagasabb, legkevesebb Oláhmorogon 35.13 %-kal.

Az "AB" jelleg Ramneantu vizsgálata alapján hihetetlenül magas Háromszék vármegyében, ahol 15.85%-ot mutat, ugyanő Kolozs vármegyében 10.67%-ot és Krasso-Szörény megyében 9.59%-ot. A többi román szerő adatai schol sem közelítik meg Ramneantu eredményeit, az "AB" jellegben 8%-os átlagot sem érve el, ami kétségessé teszi Ramneantu eredményeinek a megbízhatóságát. Alább közlöm az erdélyi románok, szerzőik által megadott adatait:

Az erdélyi magyarok (székelyek) vércsoportja

Esetek száma	A vizsgálat helye	AB	A	B	O %	p	q	r	Vizsgáló	Időpont
172	Tordaszentlászló ¹	13,94	48,83	18,62	18,60	38,99	17,88	43,13	Popoviciu-Birau	1936
555	Jegenye	24,86	37,48	25,41	12,25	37,08	27,92	35,00	Csik-Kállay	1943
208	Magyarlóna ¹	11,22	48,63	17,06	23,10	36,63	15,31	48,06	Popoviciu-Birau	1936
3189	Komitát Csik ²	10,72	49,04	15,74	24,49	36,42	14,10	49,49	Ramneantu	1935
3863	Kalotaszeg	9,94	46,54	24,31	19,21	35,56	20,58	43,82	Csik-Kállay	1943
412	Magyarkiskapus ¹	9,79	48,63	15,87	25,70	35,52	13,78	50,70	Popoviciu-Birau	1936
2820	Komitát Háromszék ²	11,99	46,74	16,24	25,04	35,22	14,75	50,04	Ramneantu	1935
4591	Komitát Udvarhely ²	8,60	46,92	18,62	25,86	33,88	15,27	50,85	Ramneantu	1935
535	Nagyszalonta	9,09	47,17	15,95	27,80	33,86	13,42	52,73	Popoviciu-Birau	1936
1116	Hadikfalva	5,91	47,22	18,28	28,58	32,60	14,00	53,40	Malán	1940
1318	Komitát Maros ²	10,62	42,49	19,27	27,62	31,35	16,10	52,55	Ramneantu	1935
688	Siebenbürgen ³	11,19	40,85	20,20	27,76	30,44	16,87	52,69	Manuila	1923
1067	Szentegyház	5,34	44,61	15,18	34,86	29,71	11,25	59,04	Malán	1942
717	Szék	11,72	37,79	20,36	30,13	28,40	16,70	54,84	Molnár	1940
274	Pálfalva	7,30	52,19	12,04	28,47	36,40	10,24	53,36	Malán	1943
689	Csikaplóca	7,84	42,96	20,03	29,17	30,40	15,60	54,00	Malán	1943
274	Józseffalva	6,70	45,93	27,99	19,38	34,10	22,00	43,90	Malán	1943

Malán: Die Blutgruppen in Siebenbürgen tanulmányának 10. oldaláról

¹ Az AB, B, A és O százalékos értékeit magam számoltam, mert a szerző csak a génértékeket adta

² Az értékeket Ramneantu cikke alapján adtam. Megjelent a Rassenphysiologie und Revue de Transsylvanie folyóiratban

³ p, q és r értékek a Wellisch /Ztr. f. Rassenkunde VIII 33. cikkéből

Az erdélyi románok vércsoportja

Esetek száma	A vizsgálat helye	AB	A	B	O	p	q	r	Vizsgáló	Időpont
704	Ujradna	6,40	60,20	8,40	25,00	42,30	7,70	50,00	Ramneantu	1937
397	Felsővidra ¹	5,36	54,86	8,66	31,32	36,87	7,27	55,96	Popoviciu-Birau	1936
924	Aranyosköz	4,98	52,81	14,72	27,49	36,10	11,50	52,40	Papilian-Velluda	1941
1224	Kom. Háromszék	15,85	43,06	12,42	28,68	33,52	12,93	53,55	Ramneantu-David	1933
188	Isztolna ¹	4,82	49,43	9,55	36,20	32,37	7,47	60,17	Popoviciu-Birau	1936
191	Magyarlóna ¹	4,89	48,24	10,18	36,70	31,58	7,89	60,58	Popoviciu-Birau	1936
760	Dragus ²	7,77	41,57	13,02	37,63	28,24	10,41	61,34	Dumitrescu	1934
2098	K. Maros, Udvarhely	7,48	44,95	17,59	29,98	31,42	13,83	54,76	Ramneantu-David	1935
1228	Kom. Kolozs	10,67	43,32	13,92	32,08	31,18	12,18	36,64	Ramneantu-David	1935
505	Hideghavas ¹	5,11	46,85	10,84	37,20	30,69	8,32	60,99	Popoviciu-Birau	1936
985	Krassó-Szörény	9,95	42,84	15,43	31,78	30,60	13,00	36,40	Ramneantu	1937
1521	Bánát	7,40	43,30	15,50	33,70	29,80	12,30	58,10	Manuila	1924
370	Alsódombró ¹	7,68	41,18	17,44	33,70	28,48	13,46	58,05	Popoviciu-Birau	1936
2372	Siebenbürgen ³	7,97	40,93	14,54	36,55	28,05	11,50	60,46	Popoviciu	1924
200	Magyarkiskapus ¹	5,88	42,07	14,06	37,99	27,84	10,51	61,64	Popoviciu-Birau	1936
212	Győrőfalva ¹	6,27	41,19	15,24	37,30	27,52	11,41	61,07	Popoviciu-Birau	1936
536	Kom. Csik	6,72	39,92	16,23	37,13	26,90	12,17	60,93	Ramneantu-David	1935
149	Maroskapronca ¹	7,27	35,25	20,00	37,48	24,06	14,62	61,22	Popoviciu-Birau	1936
341	Oláhomoró ¹	6,15	35,13	18,42	40,30	23,37	13,15	63,48	Popoviciu-Birau	1936
724	Kalotaszeg	5,80	37,85	19,51	36,74	22,52	16,87	60,61	Csik-Kállay	1943

Malán: Die Blutgruppen in Siebenbürgen 11. oldal

¹ A vércsoportok százalékait magam számoltam, mivel a szerzők csak a génértékeket adták

² A génértékeket magam számoltam, mivel a rendelkezésemre álló írásokban csak a vércsoportok százalécai szerepelnek

³ Kénytelen voltam a génértékeket magam kiszámítani, mivel a szerző nem adta. Sok helyen ez szerepel: 28,5; 12,5 és 60,5. Az ilyen érték hibás, mert $p + q + r = 101$, ami szükségszerűen csak 100 lehet

Magyar tájegységek vércsoport adatai és összesítésük

Szerző	Tájegység	Esetek száma	Megoszlás %-ban				Időpont
			O	A	B	AB	
Méhely-Gáspár	Nagyalföld	1.000	27.80	40.80	20.20	11.20	1932
Simonovic	Magyarok	136	25.16	46.26	16.93	11.65	1952
Verzár és társai	Kelet-magyarország	6.469	29.00	40.40	21.00	9.60	1924
Jeney-társai	Dé-lmagyarország	5.636	28.30	40.60	20.50	10.60	1924
Weszeckzy	Erdély	1.654	23.50	44.50	19.00	13.00	1924
Malán	Erdély	22.508	25.08	46.05	18.83	10.04	1960
Jeney	Erdély	840	26.00	38.22	22.00	9.80	1943
Páter	Székelyek	3.820	28.50	39.20	21.00	11.30	1944
Malán	Székelyek	1.460	18.53	43.25	19.46	15.35	1960
Páter	Alföld	8.040	29.40	41.20	19.60	9.80	1944
Fehér	Magyarország	3.047	29.90	42.00	19.20	8.90	1939
Páter	Összmagyarság	6.514	28.90	40.20	20.40	10.50	1944
A Kárpátmedence 61.124 magyarja vércsoport adatainak a számtani közeparányosai:			27.23	43.65	19.12	10.00	

Mourant: The distribution of the human bloodgroups 14. táblája

AZ EURÓPAI NÉPEK VÉRCSOPORT VISZONYAI

A magyarságban a "B" és az "AB" jelleg figyelemre méltó száma (a kettő együtt vércsoportjellegünk 30%-át jelenti!) szükségessé teszi vércsoportadatainkat a többi európai nép adataihoz viszonyítanunk.

Európa népeinek ABO vércsoport-jelleg összehasonlítása a magyarokéval

Nyugat-európaiak: angolok, skótok, franciák, németek, svájciak, baskok, spanyolok

Észak-európaiak: lengyelek, lettek, litvánok, észtek, svédek és finnek

Kelet-európaiak: kisoroszok, fehéroroszok, ukránok és románok

Dél-európaiak: albánok, bulgárok, görögök, horvátok, szerbek, szlovének és törökök

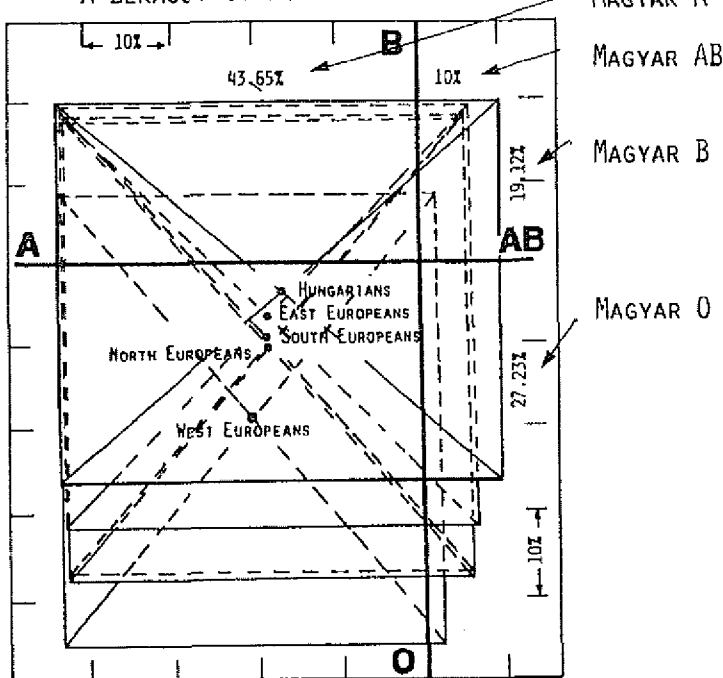
Magyarok: Erdélyből, Szerbiából, Ukrajnából, Szlovákiából, a Nagy-Magyar-Alföldről

830300 észak-, kelet-, nyugat- dél-európai és 61124 magyar ABO vércsoport viszonyai

	A megvizsgáltak száma	Megoszlás %-ban			
		O	A	B	AB
Nyugat-európaiak	562785	45.95	42.53	8.51	3.10
Észak-európaiak	12000	35.90	39.36	16.71	8.03
Kelet-európaiak	249889	32.05	40.98	19.86	7.11
Dél-európaiak	5000	37.53	40.60	16.64	5.20
Magyarok	61124	27.23	43.65	19.12	10.00

AZ EURÓPAI NEMZETEK VÉRCSOPORTVISZONYAI

A BÉKÁSSY GYÖNGYI DIAGRAMJÁN

A 830.000 európai vércsoportadatainak az itt közölt mértani középpontjai és a 61.124 magyar vércsoport adataiból rajzolt négyzetek közép-pontjaiban lévő viszonyhelyeik félreérthetetlenül mutatják a magyarság különleges helyét az európai népcsaládban.

A felfedezésük sorrendje szerint a 13-ik vércsoport a Haptoglobulin szérumgrupp kapcsolatban egy számunkra igen fontos véleményre kell kitérnem. J. Woszezik az Acta Medica Polona Vol.13. No 1.-ben "Distribution of Haptoglobulin in Human populations and their anthropological implications" címmel közli: A haptoglobulin szisztéma fontos szerepet játszik a genetikában a különböző populációk közötti különbségek megállapításában. 21 európai népcsoport adatait hasonlítja össze egy táblázaton. Az első három sorában a lappok, a magyarok és a finnek adatainál állapítja meg, hogy a közölt 21 nép közt a legtöbb hasonlóságot mutatnak, illetve köztük van a legkevesebb különbség. Szó szerint idézem:

"To this day, anthropology, archaeology and linguistics have not been able to reach agreement concerning the ethnogenesis of the Magyars. This group is classified as Ugro-Finnic with cultural re-

lations with the Turko-Tatar nomads, indicated by the Turkic anthropological composition (Kocka: 1958). However, the Finnic character of their language in the absence of Uralo-Finnic anthropological structure is puzzling! The presented data provide an important argument for a similarity between the Finnic and Magyar peoples (only linguistic). In the absence of similarity of anthropological sets, this contributes to the theory of the ethnic origin of the ancient population of Hungary. Other group systems, are confirmatory. The frequency of the Gm (7)-Gm r systems, according the old terminology, in Hungarians is 27.1%, in Norwegians 54.3%, in Germans 42.17%..... Distribution of the transferring groups in European peoples is also concordant with the Haptoglobins. Among the european populations, the transferrin D phenotype occurs in very few groups. Sepalla (1965.967) (42) observed it is Finns 2.5%; Melartin and Kaarsalo (1955) (33) in 2.1-5.5% of Laplanders; and Angelopoulos (1967) (3) in 0.6% in Greeks. In other european groups this phenotype is absent, except, probably in the Hungarians." Szó szerinti fordításomban: "Napjainkig az anthropo-

logusok, régészek és nyelvészek nem tudtak közös nevezőre jutni a magyarság ethnogenezise-eredete kérdésében. A nyelvészek a finnugor nyelvcsaládba sorolták, ugyanakkor (Kocka) anthropologiailag és kulturális vonatkozásban is török rokonságot mutat ki. Mindamellet a nyelvben található finnugor rokonság dacára nem mutatható ki anthropologiai rokonságuk, amit Woszcik "legalább is rejtélyesnek" tart. A bemutatott anyagok minden esetre hasonlóságot mutatnak a finn és a magyar nép között. Az anthropologiai jellegek hiánya viszont azt az elméletet bizonyítja, hogy a magyarok beolvadtak a medence őslakosságába! Ezt az elméletet a többi vércsoport is alátámasztja. A Gm/7-Gm r szisztéma gyakorisága a régi nomenklatura szerint Magyarországon 27,1%, a norvégoknál 54,3%, a németeknél 42,17% ... Az átmeneti csoportok megoszlása Európa népeinél szintén azonos a haptoglobulin előfordulásával. Az európai populációkban az átmeneti D phenotypus csak egy néhány csoportnál van meg. A finnek 2,5%-ában, a lappoknál 2,1-5,5%-ban fordul elő, a görögöknél 0,6%-ban, a többi európai csoportban ez a phenotypus hiányzik, kivéve valószínűleg a magyaroknál!" Ha Woszcik tanulmánya elkerülte volna szakembereink figyelmét, remélem a közléssel sikerül érdeklődésüket felkeltenem, mert nekünk magyaroknak fennmaradási érdekünk ebben az irányban tovább kutatnunk! Mint érdekességet említem: a feleségem "B" és az én "A" vércsoportomból a nyolc, tervezett gyermekünk közül négyen "B" és négyen "AB" vércsoportot örökölték. Ha tekintetbe vesszük, hogy ennyi "B" és "AB" csak 130 nyugat-európaiban van, el lehet gondolkozni rajta. Mert ez az eset is azt látszik bizonyítani, hogy mi magyarok az "AB" vércsoportot a megszokottnál nagyobb mértékben örököltük.

Ide kívánczik Gordon Childe a "Dawn of European Civilisation" című műve 15. oldaláról, hogy a Kárpát-medencébe települők nem irtották ki az őslakókat - mint az angolok Tasmaniában a tasmánokat - hanem összeházasodtak velük. Eredetiben: "... the skeletal material at least suggests the possibility that Neanderthal man was not exterminated by the Aurignacians with the same ferocity as the Tasmanians were by the British. The industry from the caves in the Bükk Mountains on the borders of Slovakia and Hungary strenghtens this impression." (A Survivals of Mousterian tradition című fejezet.)

Nálunk magyaroknál az Rh negatív mindössze 17%-ban fordul elő. Mourant írja: "The distribution of the human blood groups" című műve 49. oldalán: Ha az Írországból végzendő vizsgálatok nagyobb számban is magas Rh negatívot mutatnak, meggondolandó, hogy az Írek rokonságban vannak a Baszkokkal. Ezt megelőzően a XX. oldalon írja az előszóban H.J. Fleure: "Mourant carried out observations on Basque population, a group linguistically and consciously distinct from its neighbours and his results showed that they are distinct also in their blood-group frequencies."

Figyelemre méltó az "ABO" csoport megoszlása Nyugat-Európában és meglepő, hogy Izland lakóinak igen magas "O" jellege hasonló az írek, skótok, és welszicékhez és lényegesen más, mint a mai skandinávoké, akiknél viszont az "A" jelleg a leggyakoribb és az "O" alacsonyabb. Ez is egy tisztázásra váró kérdés. Mourant két megoldást vél látni: az egyik, hogy Izlandot főleg a Brit szigetekről népesítették be, a másik, hogy a skandinávok, akik az eddigi közhiedelem szerint a gyarmatosítók voltak és mondáikat írták, később érkeztek oda és csak vékony vezető réteget képeznek.

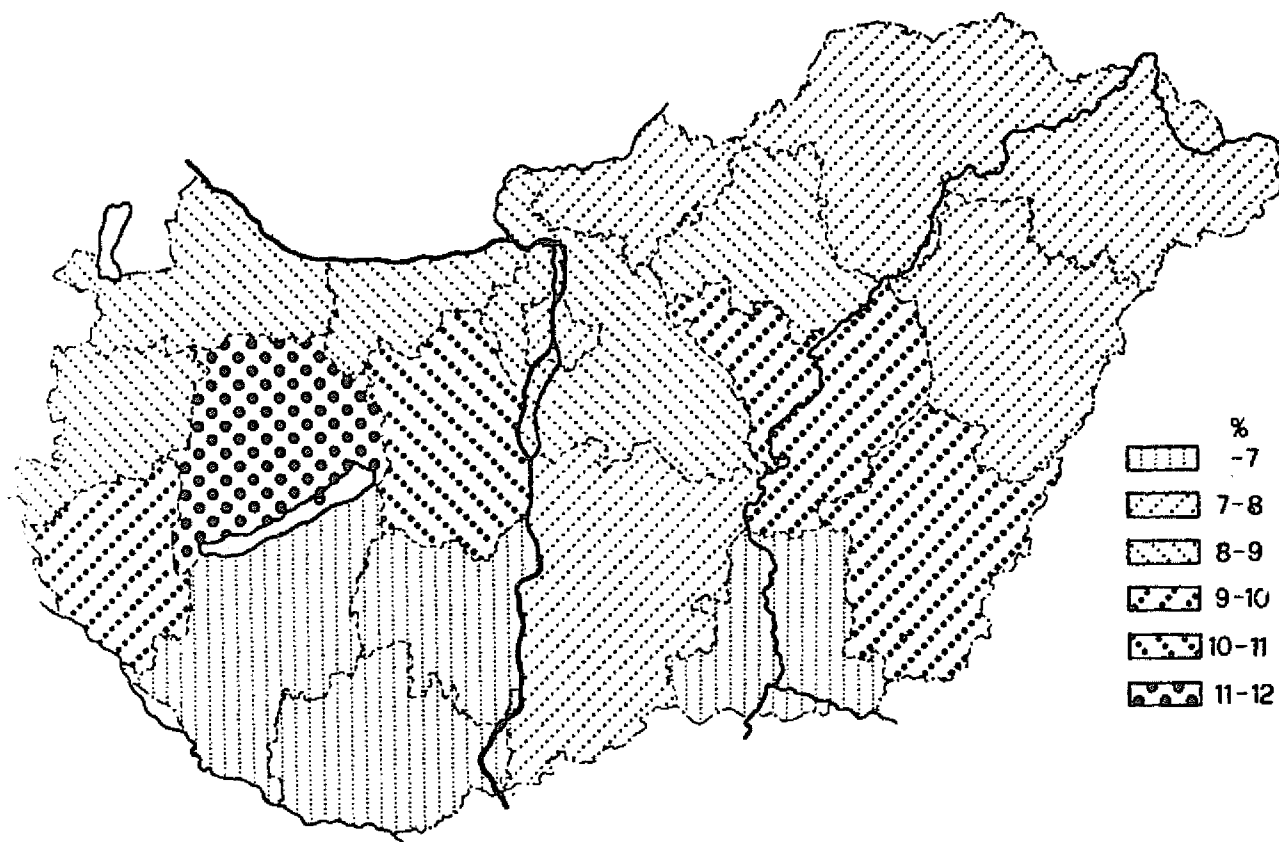
A közelmúltban a matematika és statisztika módszerei hatoltak be minden tudományág fegyvertárába, még az olyan tudományokba is, amelyeknek exagtságuknál fogva ilyen mankóra nincsen szükségük. Kezdetül fogva ismeretes, hogy az örökléstanban és származástanban nem nélkülözhető a statisztika, de akik nem vagyunk matematikusok, - hajlamosak vagyunk hinni, hogy minden népesség adott génjeinek és genotypusának valóságos és állandó jellege van, amelyet éppen a matematika perverzítése fed el előlünk. Bár Bourant a továbbiakban megjegyzi: "Amennyiben az "AB" jelleg számarányát, vagy százalékos jelenlétét nem az örökléstan egyensúly alapján számítjuk, sokkal gyakrabban lesz az eredmény káros, mint előnyös az "AB" jellegre!" Ennek dacára mégis a matematikához kell folyamodnunk.

A 830.000 európai "A", "B" és "A+B" jellegcít külön-külön és együttesen arányba állítva a magyarok "AB" örökítésének a százalékaival a többi európaiban 9.27% "AB" jellegűnk kellene lenni, ha a magyarok "AB" örökítésével egyensúlyban lennének, de csak 5.62% az "AB" jellegük!

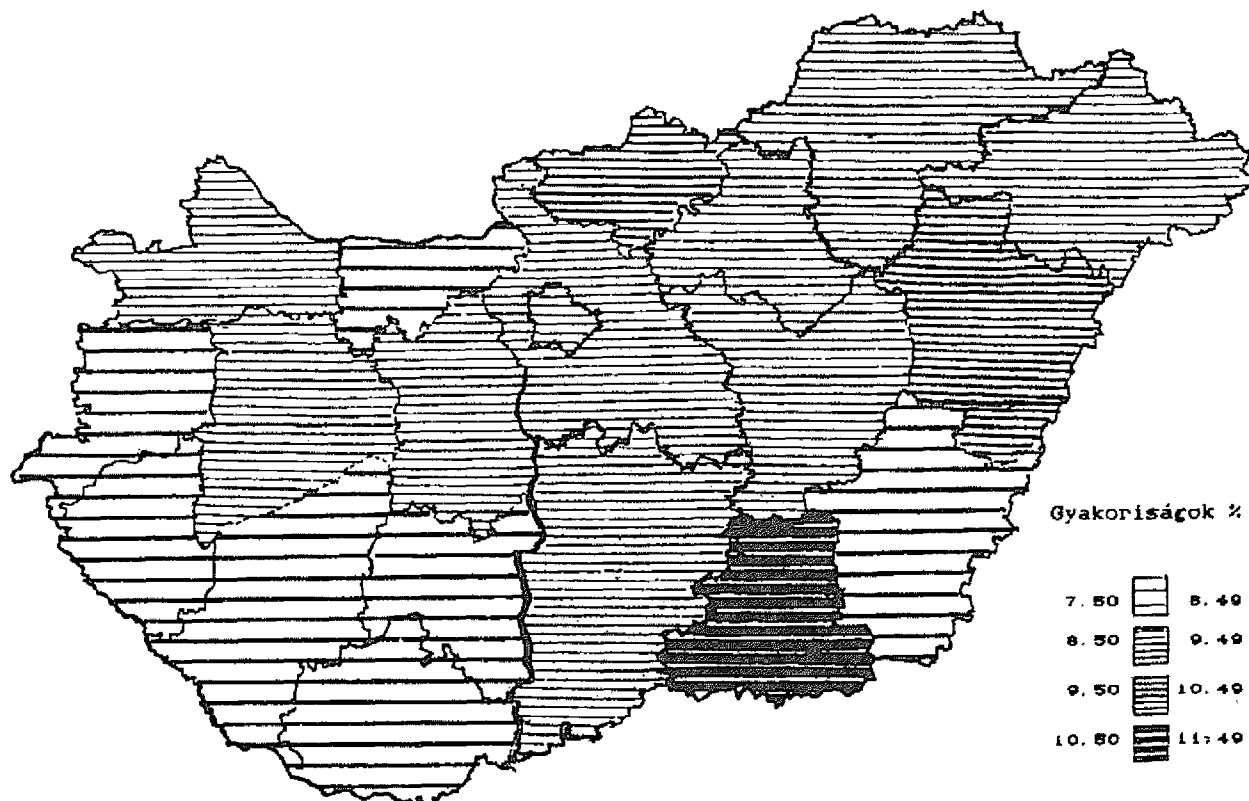
A géneknek a földrészenkénti megoszlásáról készített térképek és az R.Backhaus adataiból készült térképek csak hozzávetőlegesen mutatják a gének megoszlását. Az Országos Haematológiai Intézet (Simonovits István igazgató irányításával Tauszik Tamás - akivel évtizedek óta kapcsolatban vagyok) munkatársaival elkészítette az ország népességének a vércsoport térképét. Bevezető tanulmányukban a következőket írták: "Vizsgálati anyagunk értékelhetőségénél felmerülhet az aggodalom, hogy vizsgálatainkban, a mintavételnél a hazai lakosságból az 1,5-2%-os minta a valóságban nem a hazai lakosság 1,5-2%-át reprezentálja, csak a vradókat. Ezzel a jogos aggodalommal szemben csak azt tudjuk felvetni, hogy nincs más út vércsoporttérkép készítésére."

A Transzfúzió című folyóiratban közölt adatokat szívesek voltak nekem elküldeni. Miután az önkéntes vértadók adatait dolgozták fel, tekintet nélkül származásukra, vizsgálati anyaguk alkalmatlan genetikai következtetésekre! Következésképpen adataik nem egyezhetnek annak a húsznál több szakembernek eredményeivel, akik csak azoknak a vért vizsgálták, akiknél az elődeik kimutathatóan mind magyarok voltak. **A túloldalon közölt utolsó térkép AB vércsoport megénekénti megoszlása Magyarországon**, a Haematológiai Intézet térképe. Mint a többi térképük is nem a magyarság, hanem az ország vért adó 148.930 lakójának a térképét mutatja. Az egyik östörténelmi kongresszuson erre felhívtam Matsumoto professzor úr figyelmét is. A következő ábrázolás sokkal világosabb képet ad.

Az AB-gén százalékos előfordulása Magyarországon (R. Backhaus után)
Közölve: Kiszely István "A Föld népei" I. kötet 417. oldalán

Az AB vércsoport megyénkénti megoszlása Magyarországon
A Haematológiai és Vértranszfúziós Intézet Transzfúzió folyóiratának XXII. folytatása

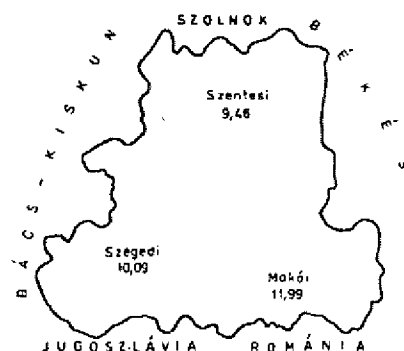
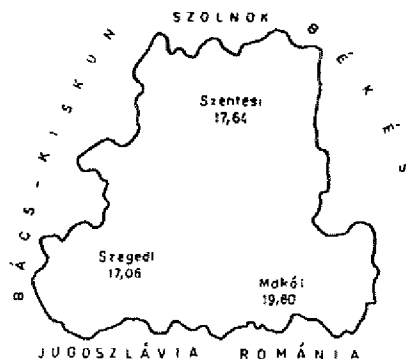

Az "AB" vércsoportok megoszlása járásonként %-ban (Transfuzio c. folyóirat 18. sz. 1985)

	J á r á s o k		
	Szegedi	Makói	Szentesi
X	10,09	11,99	9,46
S. E.	1,41	2,06	0,78

Az "AB" vércsoport megoszlása
Csongrád megye járásaiiban %-ban

A "B" vércsoport megoszlása
Csongrád megye járásaiiban %-ban

Valamilyen vércsoportoz való tartozásból senki se következtessen kisebb vagy nagyobb faji értékességre! Bár nekünk magyaroknak a "B" és az "AB" jelleg gyakoribb előfordulása a jellemző tulajdonságunk, az európai átlaghoz viszonyítva a mi 20%-nyi "B" jellegünk az európai 12%, az "AB" 10%-unkhoz a 4%-nyi európaihoz viszonyítva akkor mutat komoly számbavehető különbséget, ha a "B" és az "AB" arányait összeadjuk, de még így is csak 30 az európai 16-hoz viszonyítva.

Ne higgye azért senki, hogy a fajmagyar az "AB" csoportba, vagy legalábbis a "B" csoportba tartozik! Képzeld a fajtát önálló szellemnek, amelynek mi, emberek alá vagyunk rendelve és amelynek élő szervezetét, mintegy testét a mi, bizonyos törvények szerinti együttműködésünk képezi; úgy, mint ahogyan temérdek, bizonyos fokban önálló életet is élő sejt képezi az emberi szellem kifejező eszközét az emberi testet. Ha az emberi szervezetet valamelyik szervének a kiválósága jellemző, pl. a szeméé, vagy jóhallású füleé és ha valamelyik szervének fejlesztésére fordítja is ereje javát, azért a többi szerve nem válik nélkülözhetővé, de még mellékessé sem. Bármilyen vércsoportoz tartozik is egyénileg valaki, egyéniségében benne tükröződik fajtájának az arányszámban kifejezésre jutó természete, amelyet viszont a fajta szelleme, hivatása határozott meg és határoz meg minden nemzedékben újra, meg újra, többé vagy kevésbé jellegzetesen a nemzeti öntudat csökkenése, vagy erősödése szerint.

Bollone, Jorio and Massaro, "Identification of the Group of the Traces of Human Blood on the Shroud" című tanulmányukban, amelyet a Shroud spectrum International No. 6, Indiana Center for Shroud Studies, March 1983 közöltek, Krisztus urunknak is AB vércsoportja volt.

Szerző	Nemzetiség	Rokon népek (!?) vércsoportjai					
		Vizsgáltak	Megoszlás %-ban				
			O	A	B	AB	
Bunak	baskír	4.051	29.60	34.90	28.00	7.5	1976
Bunak	csuvas	3.529	30.30	29.20	33.50	7.00	1976
Kajanoja	finn	?	34.81	44.12	13.99	6.96	1972
Bunak	volgai finn, mari	594	33.00	24.00	34.80	8.20	1976
Bunak	volgai moksa-mordovin	403	28.00	37.00	23.60	11.40	1976
Bunak	volgai ersa-mordovin	522	34.70	29.30	26.00	10.00	1976
Bunak	balti finn, kareli	931	38.80	29.80	26.80	4.60	1976
Bunak	komi-zürjén	2.549	34.90	29.40	27.10	8.60	1976
Bunak	komi-permjak	2.111	33.70	29.40	29.40	7.50	1976
Bunak	udmurt	2.550	35.80	28.80	28.40	7.00	1976
Bunak	észt	2.778	33.80	35.50	22.40	8.30	1976
Vallois-Marquer	baszk	?	43.30	46.20	7.50	3.00	1964

Észak- és kelet-európai népek vércsoportjai							
Bunak	ukrán	9.335	32.43	40.55	19.87	7.15	1976
Bunak	moldvai	6.130	32.30	40.80	19.80	7.10	1976
Bunak	litván	4.477	39.00	36.60	19.50	4.90	1976
Bunak	lett	1.160	32.30	36.60	24.20	6.90	1976
Bunak	nagyorosz	75.576	32.01	37.15	23.60	7.25	1976
Bunak	fehérorosz	2.879	32.43	37.20	20.00	6.60	1976

UTÓHANG

Egy milliónyi vércsoportadat birtokában arra a következtetésre jutottam, hogy azt az elméletet, amely szerint először az "O" jelleg létezett, elfogadom, de a mutációnak a sorrendjét nem! Az elmélet szerint ugyanis az "O"-ból először az "A", majd a "B" vált ki az "AB" pedig a kettőnek a hybridjeként jött volna létre, nem fogadom el!

Husadik századunk egyik jellemzője, hogy még meg sem száradt a tinta egy új elméletén, amikor egy újabb elmélet ezt már múlttá öregbíti. Ennek dacára a vércsoportoknak a genetikai elmélete már elmúlt 80 éves! Meggyőződésem, ha azoknak a tudósoknak a népében, akik ezt a genetikai elméletet feltalálták és életben tartják, az "AB" jelleg nemcsak 3-4%-ban fordulna elő, hanem a 10%-ot is elérné, már bizonyára tovább keresték volna a vércsoportok kialakulásának a mikéntjét.

Az "O" jellegnek az az egyedülálló tulajdonsága, hogy aglutináció veszélye nélkül adhat vért az "A", "B" és "AB" jellegű betegnek, igazolja azt a nézetet, hogy az "O" jelleg lehetett az ŐSVÉR. Mourant állapította meg, hogy amíg az "O" jellegben van anti "A" és anti "B", a "B"-ben anti "A", az "AB" nem termel ellenanyagot egyik ellen sem! Az "AB"-nek ez a tulajdonsága viszont azt látszik bizonyítani, hogy az "O"-ból elsőnek az "AB" vált ki! Ebből válhatott ki azután az "A", majd a "B"! A vérben nincsen olyan antigén, amely a saját vörös vérséjtjeit aglutinálná, a szervezet mindemellett gondoskodik vérünkben minden szükséges ellenanyag jelenlétéről.

Mourant I. táblázata

Blood Group	Blood group substances on red cells	Antibodies present in plasma
O	none	Anti-A, anti-B
A	A	Anti-B
B	B	Anti-A
AB	A and B	NONE

Az "A" gén, vagy a két erre vonatkozó chromozomája - ha egyáltalán jelen van - határozza meg az "A" alkotórészt és antigént a vörös vérséjtekben. A "B" gén hasonlóan határozza meg "B" antigén jelenlétét. Az "O" gén csak akkor pro-dukál A és B antigént, ha a másik gén allelic és A vagy B antigént képző. Az AB gén nem képez anti A, B, vagy anti O-t!

Mourant II. táblázata
GENOTYPES of the DIFFERENT BLOOD GROUPS

Genotype	Group
00	O
A0	A
AA	
B0	B
BB	
AB	AB

Amint Mourant II. táblázatából látható, az "A" jelleg genotypusa lehet AA vagy A0, a "B" jellegé BB vagy B0, az "O" jelleg genotypusa csak 00 az "AB" jellegé pedig csak AB lehet!

Tanulmányom akkor éri el a célját, ha szakembereink felismerik a HAPTOGLOBIN jelentőségét nemzetünk jövőjében és Woszczyk nyomán elmélyülnek kutatásában!

Vércsoport adatok Elő-Ázsia-India és Afrika népeitől

Szerző	Nemzetiség	Vizsgáltak száma	Megoszlás %-ban				
			0	A	B	AB	
Backett	moslem perzsák	40	57.50	17.50	20.00	5.00	1953
Motamed	teheráni perzsák	565	39.59	31.60	22.54	6.25	1951
Lechmann	zabidi arabok	114	58.36	25.65	15.84	1.25	1953
Boyd and Boyd	bengálik (Pakisztán)	236	35.12	12.11	33.37	3.65	1953
House and	Punjab (Pakisztán)	615	31.86	22.88	35.21	10.04	1953
Mahalanobis	Rajputana (Pakisztán)	111	32.94	22.09	35.58	9.38	1953
Boyd and Boyd	Punjab (Pakisztán)	204	30.80	23.71	35.90	9.59	1953
House and	united provinces	838	31.15	26.97	34.49	7.40	1953
Mahalanobis	Cent.provinces	118	26.80	22.66	39.52	11.01	1953
House-Maha.	Bombay	1.168	31.06	30.04	29.10	9.80	1953
House-Maha.	Madras	1.117	42.97	24.08	28.29	4.66	1953
Angel	cyprusiak	89	30.72	20.08	20.01	9.09	1950
Lehman-Ikin	yemenite arabok	111	59.46	26.14	10.82	3.60	1953
Barnicot-all.	touaregek	164	62.83	23.74	11.55	1.87	1953
Ikin-al.	abessynek	104	38.23	32.95	21.42	7.34	1953
Allison-al.	Kenya	93	58.05	14.09	23.73	2.62	1953
Allison-al.	Uganda	117	65.96	15.27	16.12	2.62	1953
Goldsmith	Somalia	94	53.57	30.44	13.40	3.08	1952
Allison-al.	pygmik	33	36.36	42.42	15.15	6.06	1953

Vércsoport adatok Észak-Amerika őslakóitól

Chown,Lewis	Br.Columb. indiánok	394	80.99	18.23	0.72	0.03	1952
Chown,Lewis	eszkimók	67	53.42	43.59	1.85	1.13	1953
Matson-Levine	Chippewa indiánok (f.b.)	161	87.58	12.42	00	00	1953
Matson-Levine	Chippewa indiánok (1/2b.)	128	75.04	24.17	0.73	0.05	1953
Matson-Levine	Chippewa indiánok (1/4b.)	206	62.15	32.51	4.36	0.93	1953
Ikin et all.	Navaho Indiánok	97	75.26	24.74	00	00	1952

Vércsoport adatok a Kanári szigetektől és a bevándorolt spanyoloktól és berberektől

Schwidetzky	Gomera lakói	?	52.13	35.79	8.47	3.61	1956
Schwidetzky	Tenerife lakói	?	43.35	42.82	8.51	5.32	1956
Schwidetzky	La Palma lakói	?	49.72	39.28	8.93	2.07	1956
Schwidetzky	Gran Canaria lakói	?	43.84	40.65	11.31	4.20	1956
Schwidetzky	spanyolok	2.300	46.43	44.30	7.27	2.00	1963
Schwidetzky	berberek	?	79.69	11.72	7.81	0.78	1963

A táblázatok adatai Mourant: The distribution of the human bloodgroups 14. táblájáról

Forrásmunkák

1. Baráth Tibor: A Magyar Népek Östörténete I., II., III. kötet. Kanada, 1968-74
2. Baráth Tibor: The Early Hungarians. Montreal, 1983
3. Bartucz Lajos: A Magyar Ember. 1938
4. Bernhard R.: Chromosomes are not the whole story of heredity 1967.
5. Bloom B.: The origin of the modern genetic 1967.
6. Borgonini, Tarli and Pooli: Survey in palaeoserological Studies 1982.
7. Bowlez c., Dunsford I.: Techniques in Blood Grouping 1967.
8. Ciba Foundation: Symposium on MEDICAL BIOLOGY and ETRUSCAN ORIGIN 1959.
9. Cole Carleton Coon: The Origin of Races
10. Cole: Races of Man 1965.
11. Carleton S. Coon: The Living Races of Man 1965.
12. Darányi Gy.: Közegészségtani vizsgáló módszerek 1942.
13. Dobzhansky Th.: Heredity and the Nature of Man 1956.
14. Dyer K.F.: The Biology of Racial Integration 1974.
15. Érdy Miklós: Észrevételek a magyarországi Japán genetikai vizsgálatok kiértékeléséhez.
16. Érdy Miklós: A magyar eredetkutatás a történelmi társtudományok rétegzett térképeinek a tükrében.
17. Glass B.: The genetic basis of human races.
18. Glemser M.S.: Paleoserology 1963.
19. Harris H. Hirschorn K.: Advances in Human Genetics 1980.
20. Kiszely István: A Föld Népei I. kötet 1979.
21. Lengyel I. A.: Paleoserology 1975.
22. Lengyel I. A.: ABO blood typing earlier population fragments. 1982.
23. Lipták Pál: A Magyarság Ethnogenezisének Paleonthropológiája 1970.
24. Malán Mihály: Die Blutgruppen in Siebenburgen 1960.
25. Morgan W.T.J.: A contribution to human biochemical genetics bloodgroup specificity 1960.
26. Mourant A.E.: The Distribution of the Human Bloodgroups 1954.
27. Péter János: Vércsoportmeghatározások Erdélyben 1944.
28. Race R. + Sanger: Blood Groups in Man 1962.
29. Rodney Hoare: A Piece of Cloth - The turin Shroud Investigated 1984.
30. Schwidetzky I.: Paleo-population genetics: an introduction 1982.
31. Smith M.: Blood Groups of the Ancient Dead 1960.
32. Tauszik T. és Simonovits: Magyarország népességének vércsoporttérképezése az ABO és Rh
33. Tauszik T.: Blood groups in Genetics of the Hungarian population (gyakorisága 1980-1986)
34. Tauszik T.: Genetikai vizsgálatok és a magyarság története.
35. Hideo Matsumoto: Charecteristics of Mongoloid and neighbouring populations based on the marcers of human immunoglobulins. Review article, *Human Genetics* 1988.
36. Nagy Ákos: Származástudat-Nemzettudat-Hivatástudat Sorsunk 1958-1960 számaiban Sydney.
37. Nagy Ákos: A Magyarság származása Hungarian Weekly Aug. 18., 1952. Melbourne.
38. Nagy Ákos: Vércsoportadataink jelentősége Magyar Élet 1986. Melbourne.
39. Nagy Ákos: Történelmi Multunk a Vércsoportok Tükrében 1988. Toronto
40. Nagy Ákos: A Cultural and Historical review of Central Europe. 1995. Adelaide.

AZ EMBERTAN ÉS A MAGYAR NÉP SZÁRMAZÁSA

Etnikai embertani vizsgálatokat 40 éve végzek, 1995. III. 31.-ig 33.655 felnőtt személyt vizsgáltam, közülük 31.452 a magyar. Az egész vizsgálati anyag feldolgozását elvégeztem, 1995 végéig még további 3 kutató utat terveztem.

A vizsgált 24-60 éves falusi és mezővárosi magyarok főbb embertani jellemzői az alábbiak:

Testmagasság

Az 1956 és 1982 között vizsgált magyar nép nagy többségére a nagyközepes, az 1983 és 1995 között vizsgáltak túlnyomó többségére a magas termet a jellemző. (Magas a termet férfiaknál 170 cm-től, nőknél 159 cm-től.) A jelentős termetnövekedés egyrészt annak a következménye, hogy Magyarországon a sorozottaknál a termet átlaga az 1937-ben születettektől kezdve minden évben 0.4 cm-rel emelkedik, ezen felül az 1983-tól vizsgált dunántúliak, felvidékiek, kárpátaljaiak, dél-tiszántúliak és székelyek termete eléggé jelentősen magasabb, mint a legkorábban mért Duna-Tisza közieké.

A fej és az arc méretei

A magyar népesség e tekintetben eléggé egységes. Közép- és Kelet-Európa népeinek nagy többségétől elsősorban szélesebb fejükkel és járomíviükkel térnek el, viszont a bulgáriai tatárokhoz, valamint az észak-kaukázusi oszétékhez, balkárokhöz, karacsájokhoz, csécsényekhez, ingusokhoz közel állnak.

Fejfelző

A magyar nép fejfelzője rövid-túlrövid. (Rövid a fejfelző férfiaknál 81, nőknél 82-től.) Az enyhébben vagy erősebben rövid fejfelzőt elsősorban a keleti mediterrán típusba sorolt kaszpi, pontusi és iráni vátozat aránya befolyásolja. E három változatnak a magyar átlagnál nagyobb előfordulása esetén a fejfelző kevésbé rövid, jelentéktelen gyakoriságuk esetén fokozottabban rövid.

Arcfelző

A magyar nép túlnyomó többségére a széles arcfelző a jellemző. A közepes arcfelző csak azon magyaroknál mutatható ki, amelyeknél a keleti mediterrán változatok vagy a balkáni és keleti dinaroidok gyakorisága lényegesen nagyobb a magyar átlagnál.

Orrfelző

E tekintetben a magyar nép egységes, túlnyomó többségükénél az orrfelző keskeny.

Járomcsont alakja

A magyarok nagy többségére az előreálló járomcsont a jellemző, ami az egyik keleti eredetű örökségünk. Az előreálló forma az őslakos eredetű nép túlnyomó többségénél lényegesen gyakoribb a magyar átlagnál. A kiskunoknál az átlagosnál kisebb előfordulása az előázsiái típus és a keleti mediterrán változatok igen jelentős arányával van összefüggésben. (Az előázsiái típusra az előre keskenyedő, a keleti mediterránokra pedig a lekerekített járomcsont a jellemző.)

Homlokprofil

A magyarok túlnyomó többségénél a homlok meredek. A hátrahajló forma előfordulása csak a kiskun férfiaknál eléggé jelentős.

Orrhát profilja

A vizsgált magyarok az orrhát profiljának megoszlása tekintetében a legkevésbé egységesek. Bár a magyar nép többségénél a férfiaknál az egyenes és a konvex orrhát gyakorisága közel áll egymáshoz, a konkáv előfordulása pedig jelentéktelen (10 % körüli), nőknél pedig egyenes, konvex, konkáv az előfordulás sorrendje, de őslakos eredetű és horvát származásuakkal kevert népnél a konvex forma gyakorisága emelkedik, míg az észak felől újratelepült helységek népeinél éppen fordított a helyzet. Magyaroknál a konvex orrhát jelentős részben közepesen kiemelkedő. (A Kárpát-medencében e téren a legnagyobb eltérés a dél-somogyi horvátok és a palócföldi szlovákok között mutatható ki.)

Orrhát kiemelkedése

A magyarok nagy többségére a közepesen kiemelkedő orrhát a jellemző, de a jász, a dunántúli és a kiskun férfiaknál az erősen kiemelkedő forma előfordulása is jelentős. Az erősen kiemelkedő forma a magyaroknál főleg az előázsiái, dinári típus, valamint az iráni keleti mediterrán változat nagyobb gyakoriságával van összefüggésben. (A Kárpát-medencében a délszláv nyelvű horvátok, bunyevácok és sokácok, valamint a palócföldi szlovákok között mutatható ki a legnagyobb eltérés.)

Tarkó profilja

A magyarok többségére az enyhén domború tarkó a jellemző, de a csiki és a háromszéki székelyeknél, valamint a kiskunoknál az erősen domború, a dunántúli és az Udverhely megyei székely férfiaknál a lapos forma gyakorisága

is jelentős. (Az erősen domború forma a keleti mediterrán, a lapos forma a dinári és az előázsiai típusokhoz kötődik.)
Szemszín

Mindkét nemnél sötét, zöldes, világos az előfordulás sorrendje, de egyes férfiaknál a zöldes és a világos szemszín gyakorisága is jelentős. Kun, besenyő, kabar és horvát származásuakkal kevert népnél és az Udvarhely megyei székelyeknél a sötét, a jászoknál a zöldes, a szlovák származásuakkal kevert magyaroknál a világos szemszín előfordulása emelkedik a magyar átlaghoz képest.

Hajszín

A magyar nép e tekintetben a legegységesebb. A barna-fekete hajszínnyalatok gyakorisága a magyar csoportoknál 95 és 100 % közötti.

Hiernaux-féle távolság számítások eredményei

A magyar csoportok túlnyomó többsége 16 jelleg összehasonlítása alapján közel áll egymáshoz, csak a kiskunok különböznek az átlagosnál nagyobb mértékben a palócoktól és a dunántúliaktól, valamint a jász férfiak a palóc férfiaktól. Nagy mértékű közelség mutatható ki a dunántúli és a tiszántúli őslakosok, a rábaköziek, az Udvarhely megyei székelyek és a kelet-csallóköziek, továbbá a nagykunok és az összes magyar őslakos csoport között. A legnagyobb eltérés a palócföldi szlovákok, valamint a dél-somogyi horvátok és Baja környéki bunyevácok között volt meghatározható (Henkey 1990a, 1990b, 1993, 1995).

Embertípusok megoszlása

Az általam 1995. III. 31-ig vizsgált 31.452 falusi és mezővárosi magyarnál a főbb típusok előfordulási sorrendje: turanid 30.7 %, pamiri 11.8 %, dinári és keleti dinaroid 5.7 %, előázsiai 5.5 %, keletbalti 4.6 %, keleti mediterrán 4.1 %. A törökös típusok (turanid, pamiri, előázsiai, mongoloid) együtt 48.9 %-ban, a finnugor alakok (urali, lapponoid és a keletbalti finnugor formái) 4.6 %-ban, a régi szláv jellegegyüttesek (északi és cromagnoid fele része, valamint a keletbalti szláv alakjai) 2.2 %-ban észlelhetők, de az őslakos eredetű magyar népnél a törökös típusok átlagos gyakorisága 58 %, a finnugor formáké 3.5 %, a régi szláv jellegegyütteseké 1 %. A honfoglaló magyaroknál is a leggyakoribb két típus, a turanid és a pamiri (Lipták 1958) előfordulása a nyugat-, a közép-dunántúli, az észak-tiszántúli, a felvidéki, a kárpátaljai őslakosoknál, a nagykunoknál és az Udvarhely megyei székelyeknél igen jelentős, azaz nagyrészt azon népeknél, amelyek őseit nem érintette az oszmán-török hódoltság, vagy az csak 20-30 évig tartott. A turanid és a pamiri típus előfordulása a délsomogyi horvátoknál is meghaladja a magyar átlagot, az előbbi 37.3 %-ban, az utóbbi 14.1 %-ban volt észlelhető. A palócföldi szlovákoknál turanid (16.4 %), keletbalti (14.5 %), pamiri (10.7 %), a Baja környéki bunyevácoknál balkáni dinaroid (25.2 %), turanid (21.2 %), előázsiai (11.3 %) a főbb típusok előfordulási sorrendje. Az előázsiai típus gyakorisága a saskácnál (15.2 %) és a kiskunoknál (14.1 %), a keleti mediterrán a székelyeknél (12.5 %), a kiskunoknál (10.3 %), a kelet-csallóköziekénél (8.9 %), a keleti dinaroid változat - amelyet a grúz antropológusok kaukázusinak neveznek - a rábaközi őslakosoknál 5.6 %-ban, a Somogy megyei nemesvidiekénél 6.6 %-ban, a balkáni dinaroid a horvát származásuakkal kevert dunántúli magyaroknál (aránya a buzsákiaknál 6.7 %), a keletbalti az észak felől újratelepült helységek népeinél jelentős, az egyéb (déli, nyugati, keleti) palócoknál gyakorisága 8.4 %. Figyelemre méltó, hogy azon magyaroknál, amelyeknél 20 %-nál nagyobb arányban fordulnak elő a szlovák eredetű családnevek, a keletbalti típus finnugor jellegű alakjai legalább olyan mértékben növekednek, mint annak szláv formái.

A mai falusi és mezővárosi magyaroknál a turanid típusnak alföldi változata a leggyakoribb, amelyre az 1937 előtt születetteknek a nagyközepes-magas, az 1937 után születetteknek a magas termet a jellemző, a fej nagy méretei mellett a fejfelző rövid, az arcjelző széles-igen széles, közép-magas arc mellett széles, a járomcsont előreálló, a homlok meredek, az orrhát közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex, a tarkó enyhén domború, a szemszín sötét vagy zöldes, a hajszín barna-fekete. Ez a változat nagyrészt europoid, csak kisebb részben mongoloid jellegű. A turanid típuson belül az erősebben mongoloid jellegű változat előfordulása csak 0.5 %. A turanid típus alföldi változatát először Bartucz (1938) határozta meg és mutatta be jelentős részben hódmezővásárhelyi magyarok képeivel. Már Bartucz is felismerte, elsősorban ez a változat befolyásolja a magyarság embertani képét. Ezt igazolja, hogy a pamiri típusba soroltak többségén, valamint a dinári, az előázsiai, a keletbalti és a keleti mediterrán típusba soroltak jelentős részén a turanid típus egyes jellegei is észlelhetők.

Az embertan és a magyar nép származása

A honfoglaló magyarok tipológiai összetétele tekintetében 1954 és 1961 között Bartucz, Nemeskéri és Lipták nézete közös volt. Lipták (1958) kandidátusi disszertációjából kiindulva, ha az ókéscei koponya tekintetében Nemeskéri és Gáspárdy (1954) meghatározását fogadjuk el, a törökös típusok (turanid, pamiri, előázsiai, mongoloid) 50 %-ban - ezen belül a turanid 25 %-ban -, a finnugor jellegegyüttesek (urali, lapponoid és a keletbalti finnugor alakjai) 15.6 %-ban mutathatók ki. Lipták azonban 1962-ben megváltoztatta álláspontját és csak a turanid típusnak erősebben mongoloid jellegű változatát minősítette turanidnak, amely utóbbi az általam vizsgáltak között csak 1/2 %, a turanid típus nagyrészt europoid jellegű formáit pedig cromagnoid C-nak, cromagnoid C + turanidnak és pamiro-turanidnak nevezi. (A második helyen említett típust a %-ok kiszámításakor nem vesszük figyelembe.) A korábbi Lipták álláspontot

Debec, Levin és Tóth Tibor (1959, 1963), Debec volt tanársegédje támadta. Debec még a pamiri típus esetében is tagadta a genetikai kapcsolatot a magyarországi népvándorláskori etnikumok és Közép-Ázsia között. Lipták 1962-től közeledett a Debec-féle nagyorosz állásponthoz, de a szovjet szakirodalomtól eltérően az andronovói típust cromagnoid C-nek nevezte, amivel lényegében "elrejtette" a magyarság legnagyobb összetevőjét, a turanid típusnak nagyjából európai jellegű formáit. A turanid típus az andronovóiból alakult ki mongoloid keveredéssel az i. e. 500 és az i. u. 1000 között (Ginzburg 1966, Ismagulov 1970) úgy, hogy az andronovói volt az alap és a mongoloid a másodlagos, ezért a volt szovjet szakirodalomban sem volt indokolt csak az erősebben mongoloid jellegű változatot turanidnak tekinteni, amely utóbbi csak a XII. század után vált túlnyomóvá Kazaksztán északi részében és a középső sávban, a Selyem út mentén, ahol mongol hódítók telepedtek a kazak őslakosságra. De szerintem még mindig elfogadhatóbb a turanid típusnak nagyjából európai változatát andronovóinak nevezni, amelyről a szakemberek tudják, hogy a Közép-Ázsia bronzkorára visszavezethető elemről van szó, mint a szakirodalom által nem ismert cromagnoid C-nek jelölni, amely utóbbiból nyugat-európai eredetre lehet következtetni.

A vogulokra és osztjákokra jellemző urali típus a mai magyaroknál csak 0.1 %-ban mutatható ki, ami arra utal, hogy az ugorokra visszavezethető elemeknek alig van szerepük a mai magyarság összetételében. A Lipták által az urali típusba sorolt honfoglaló koponyák közül egyébként is csak a karosi 3-as minősített jellegzetes uralinak, a többi mind kevert alak, s mert az avar korban a Duna-Tisza közén Lipták (1958) nem mutatta ki az urali típust, a továbbélő avarokkal való összeolvadás folytán a honfoglalóknál túlnyomóan uralinak jelöltek leszármazottainál a másodlagosnak minősített típusok kerülhettek túlsúlyba. A mai magyaroknál 4.6 %-ban kimutatható finnugor formák közül 4.5 % azokhoz az alakokhoz tartozik, amelyek az avar korban lényegesen gyakoribbak voltak, mint a honfoglalóknál, ezért valószínűnek látszik, hogy a mai magyaroknál kimutatható finnugor elemek többsége a későavarnak is nevezett avar kori onogurokkal hozható kapcsolatba, akiknek László Gyula (1982) szerint szintén volt finnugor rétegük. Ezt látszik alátámasztani Lipták azon felismerése, hogy a honfoglaló ritussal eltemetett, keletbalti típusba sorolt nők a fiatal korosztályhoz tartoztak, akik valószínűleg honfoglalás előtti etnikumból származtak és csak férjük miatt temették el őket a honfoglalókra jellemző mellékletekkel. A palócföldi és egyéb közép-tiszántúli őslakos, valamint olyan észak felől újratelepült helységek magyarjainál emelkedik a keletbalti típus finnugor formáinak, valamint a lapponoid típus előfordulása, amelyeknél gyakoriak a szláv eredetű családnevek. Az utóbbiak ősei vagy a 9., vagy a 16-17. században elszlávosodhattak.

Ligeti (1986) szerint a magyar nyelv középső szakaszának török jövevényszavai időszámításunk kezdete körül kerültek nyelvünkbe. Ebben az időszakban az Aral-tó környékéről származókkal és szkítákkal kevert "törökös-magyar" népesség hatolt az Urál környéki erdőövezetbe, uralma alá vetette az "ugor-magyar" réteget, majd összeolvadt vele. Ginzburg (1966) már az i. e. I. évezred közepétől kezdve feltételezi szakák (szkíták) és hunok keveredését, ezért a szkítákkal, származókkal együtt élő török elemek már korábban beleolvadhattak a finnugor népekbe. Ezt látszik igazolni az is, hogy Lipták (1969) az i. e. 7. és 2. század közötti, ananjinói kultúrához tartozó lugovói temetőből meghatározott 8 koponya közül 3-at minősített turanidnak, 3-at uralinak és kettőt cromagnoidnak. Mert a magyarság egyik ősi magjára, az ugor rétegre utaló urali típus gyakorisága jelenleg már csak 0.1 %-ban mutatható ki, elhanyagolhatónak látszik a magyar őstörténetet a töredékből kiindulva visszavezetni. Az urali típusnál többszörösen gyakoribb a keleti mediterrán típus kaszpi változata, amely mintegy 2.5 %-ban mutatható ki és nagyjából azonosítható azzal a jellegegyüttesel, amelyet Lipták (1958) magas termetű, hosszú fejű, keskeny arcú típusnak nevezett és a honfoglaló magyar koponyákon 16.7 %-ban mutatott ki. A kaszpi változat a türkméneknek gyakori, a szkítákkal, a származókkal és a török népekkel egyaránt kapcsolatba hozható. E változatot Schwidetzky (1950) "indogermán réteg" előtti elemként említi, ezért fennáll annak a lehetősége, hogy egy olyan dél-turkesztáni elemről van szó, amely a szkítákba, származókba és egyes török népekbe egyaránt beolvadhatott. (Tudatosan említek szkítákat és származókat és nem iráni nyelvű népeket, mert az előbbiek a 6. századi korai törökökhöz közel állnak, a jelenleg irániak nevezett perzsáktól viszont embertani szempontból jelentősen eltérnek.) Az alán-származata eredetű oszétéknél is kimutatható keleti dinaroid változat előfordulása 2.4 %-ban, de a jászoknál, egyes gyepűőri és köznevesi eredetű népeknél gyakorisága ennek kétszeresét is eléri. A nem keleti eredetű jellegegyüttesek közül a balkáni dinári változat gyakorisága a legnagyobb (3.3 %), a horvát, a bunyevác és a szlovén eredetűekkel kevert magyaroknál ennél nagyobb arányban észlelhető.

Összefoglalva a lényegét: a mai magyar őslakos eredetű népesség embertani szempontból a bulgáriai tatárokhoz (Henkey 1971), az északi és déli kazakokhoz, az üzbégekhez, a kaukázusi alán-származata eredetű oszétékhez, a török nyelvű balkárokhöz, a karacsájokhoz, valamint a kaukázusi nyelvű csécsényekhez és ingusokhoz áll közel. Ennek oka, hogy a törökös réteg erősödött a honfoglalást megelőző késő avarokkal, majd az Árpád-korban a Kárpát-medencébe betelepült besenyőkkel, uzsokkal, kunokkal, jászokkal, volgai bolgár-törökökkel (böszörményekkel) és kazáriai alánokkal utánpótlást kapott, újabb finnugor eredetű nép viszont nem érkezett. A honfoglaláskori szláv nyelvű népekkel való keveredés nem befolyásolhatta jelentősebben a magyarság etnikai embertani képét, mert e népek nem voltak tiszta szlávok (Tratyakov 1953), kialakulásukban jelentős szerepük volt a közép-ázsiai eredetű népeknek, elsősorban a későavaroknak (Eisner 1933, Fügedi 1938, Erdélyi 1986, Barada 1952).

A felhasznált irodalom az "Őseink nyomában" (1993, Magyarság és Európa Kiadó) 82.-88. oldalán látható. Az idézett újabb munkák:

Henkey Gy. (1994): Somogy megyei népességek etnikai embertani képe. Somogy Megyei Múzeumok Közleményei X; 105-143.

Henkey Gy. (1995): Rábaközi magyarok etnikai embertani képe. Az Arrabona 1995.-évi számában megjelenés alatt.

Tóth T. (1959): Magyarország régi és jelenkori lakossága arckoponyájának horizontális profilozottsága. Anthropol. Közl. II/3-4; 87-90.

Tóth T. (1963): Tanulmányutam a Szovjetunióban. Anthropol. Közl. VII/1-2; 91-92.

Turanoid-alföldi típusú magyar férfi és nő

A "szólétra-elv": a fordítás általánosítása

Ma már nem emlékszem rá, hogy kb. 10 évvel ezelőtt mi indított arra, hogy a legkülönfélébb nyelvek szavát bonckés alá vessem; talán a PHAESTOS-i korong elképesztően ostoba fordításai; az ugariti eposzokban talált nevek és fogalmak összecsengése térben távoli népek szavaival; a helynevek, melyek makacsul ismétlődnek az irdatlan távolságok ellenére (és akkor Vámos-Tóth Bátor "TAMANA" helyneveiről még nem volt tudomásom), stb. stb.. Tudom, hogy nagyon sok időm ment el hiábavaló próbálkozásokkal, bár kezdetől fogva sejtettem, hogy a modern szavak **valamennyi nyelvben** eredetileg rövid etimonokból álló **mondatok** voltak. Ezeket a sztereotip szerkezeteket elől, vagy hátul egy-egy gyökkel megtoldották, vagy megrövidítették; így születtek a különféle nyelvekben a hasonló szerkezetű szavak, melyek valamit megőriztek ugyan az ősi mondat értelméből, de ez a **felvett jelentés** nagyon áttételelesen érvényesül és a történelmi indíték ismerete hiányában az esetek többségében rendkívül nehéz kideríteni, **miért** következik az ősi mondat mondandójából, a **primer jelentésből**, a szó mai modern jelentése?

Ez a keserves elemző munka több év alatt mégis konvergensenk bizonyult és lehetővé tette néhány szabályszerűség kimondását, melyet röviden el kell mondjak, ellenkező esetben előadásomból egy szó sem lesz érthető.

i). Az első felismerés abban összegezhető, hogy rendkívül ősi időkben (kb. 40.000 évvel ezelőtt) **létezett egy közös ősnyelv**. A gondolat nem eredeti, hiszen az u.n. "nosztrikus" nyelvfejlődési elmélet felállítói is ezt állítják. Én ehhez annyit tudok hozzátenni, hogy a közös ősnyelv mögött közös őshaza (és -történelem) húzódik meg, melynek helyét É.-India DEL.HI körzetében (pontosabban: attól kb. 80 km-re északra, a ma "CHĀN.DŪ.HORI"-nak nevezett tó, az ősi HŪ.DŪ szomszédságában) vélem megtalálni. Kr.e. kb. 48.000 táján itt telepedett le a WÜRM II. eljegesedés kiváltotta éhínség elől Kína területéről menekülő "homo sapiens".

Az ősi krónikák már a kezdeti időkben is több elvándorlásról tájékoztatnak. Az emberiség történelme szempontjából ezek közül kiemelkedően fontos volt a 100.000 fölötti létszámot menekülésre készítő és kb. Kr.e. 44.500-ra datálható EEŠŠ.HĀ népvándorlás.

Az EEŠŠ.HĀ HU(N) szó; jelentése: "hó". Ennek a történelmi eseménynek **magyar vonatkozása** is van, u.i. az ősi görög hagyományok szerint¹ az EEŠŠĀ atyja mókáq, értsd: MĀG.GĀR volt. A sokak számára meglehetősen, sőt elfogadhatatlan történelmi idő helyességét több forrásból is bizonyítani lehet; ezek közül egyet említek: az EEŠŠĀ déli irányú menekülői eljutottak Dél-Indiába HĀDEEŠŠ.HĀN.HĀLLŪR > [HIND] ADICHANALLUR központtal, majd a szigetről-szigetre ugrás technikájával Észak-Ausztráliába is. Az ABORIGINES "GĀGŪDJŪ" törzs egyik őrege az ausztráliai letelepedés idejét Kr.e. 41.000-re teszi.² Ősi istenüket ma is nagy tisztelet övezi; "ĀLMUDJ"-nak hívják.

Az EEŠŠĀ elvándorló az **ott, akkor** beszélt nyelvet, akkori hitvilágukat és élettapasztalataikat vitték magukkal, azon túl, ami családjuk és saját életük fenntartásához nélkülözhetetlen volt.

Egymással rövid, néhány szótagból álló szavakkal (etimonokkal) tartották a kapcsolatot. Ezekből idővel "mondat-sztereotípiák" alakultak ki, melyekben a szógyökök helye "megmerevedett". Ezeket - több kevesebb sérülés után - ma, mint modern szavakat ismerjük.

Vannak olyan vélemények (lásd pl.³), hogy ezek a struktúrák nagyon rövid életűek: kialakulnak és néhány ezer év után elenyésznek. **Ez az állítás hamis!** Több ezer szót gyűjtöttem össze és elemeztem; az ősi sztereotip szó szerkezetek elképesztő túlélést mutatnak, valószínűleg azért, mert szakrális jelentés húzódott meg mögöttük.

A Vámos-Tóth Bátor által összegyűjtött "TAMANA" helynevek elterjedése bizonyító erejű annak kimondásában, hogy a Föld "akkor" lakható területeit gyakorlatilag az EEŠŠ.HĀ menekülői és későbbi leszármazottjai népesítették be. (A "gyakorlatilag" szó magyarázatát elhagyom). A letelepedés helyén (miután a kapcsolat az őshazával többnyire végérvényesen megszakadt) a nyelv önállóan fejlődött tovább: új fogalmak alakultak ki, de ennek nyomán elkezdődött a nyelvi divergencia, amely ma is tart. Ennek ellenére az azonos szerkezetű (de esetenként eltérő jelentésű) homonimák, ill. az eltérő szerkezetű (de azonos jelentésű) szinonimák egymással nagyon közeli rokonságban vannak.

Gyanítható, hogy az ősi "mondat-sztereotípiák" egyes ősi etimonjainak "lefordítása", más szógyökökkel való helyettesítése egyszerűsítés, vagy más okok miatt már az ősi időkben megtörtént. Ennek folyamánként a ma beszélt nyelvekben viszonylag sok olyan szót találunk, melyek egyetlen, vagy kevés számú azonos jelentésű szógyökben különböznek egymástól.

Egyetlen rövid példát hadd mutassak be. Említettem, hogy az ősi haza központját egy tó, az ősi HŪ.DŪ = "HŪ.TŌ" képezte. A tó jelentősége rendkívüli, amit bizonyít, hogy a földkerekség számos tavának neve ebből a tónévből eredezik. Gyanítható, hogy az azték MONTEZUMA TENOCHTITLAN-jának elrendezése, a mesterséges tó szigetére épített város ősi emlék, ugyanis számos jel arra vall, hogy a "HŪ.TŌ" is mesterséges tó volt, benne a tihanyihoz hasonló félszigettel, melyre a legősibb várost telepítették (v.ö. a Marsigli-féle hagyatékban talált székely

rovásboton olvasható: "Zsinboneusok-városa" fogalommal).

Kisázsiaiban és Afrikában a HÜ.DÜ helyett ékírással szövegekben, törzsnévként (lásd Ruandát) a HÜ.TÜ (D > T szabályos hangváltozás) szerkezetet találjuk. A "hó" megjelölésére Indiában a "BĀLĀ" szó alakult ki; a HÜ.DÜ-ből BĀLĀ.DÜ > BĀLĀ.TÖ vált, melyet a HON szóval megtoldva: BĀLĀ.TÖ.HON > BALATON szavunk fejlődött ki (a szó AVAR eredetű). Ugaritban (és talán az ősi hazában is) a HÜ.DÜ nem a HUN, hanem a HUM gyökkel egészült ki: HÜ.DÜ.HUM > [UG]-UDUM. A rövidült: TÖ.HON-t a DON folyó nevében, a DÜ.HUN.HA > DUNA folyónk nevében láthatjuk megörökítve.

Ezzel a sor még nem merült ki: a [HUN] MAH.HĀN.EE jelentése is "hó". A MAH.HĀN.EE.TÖ.HON > "MANETON" egyiptomi név; SZÉT egyik tudós papját hívták így; PTOLEMAEUS PHILADELPHUS (Kr.e. kb. 309 tája) korában élt és azzal tette magát halhatatlanná, hogy "Aiguptiaka" c. munkájával sikerült a feje tetejére állítani az egyiptomi történelem kronológiáját.

Az amerikai APACHI indiánoknál MAH.HĀN.EE.TÖ.HÜ > "MANITOU" istennévvé értékelődött fel. Ebben a fogalomban 5 elemi etimon található; véletlenszerű létrejöttének valószínűsége zérus, így bizonyossággal állítható, hogy az APACHI indiánok ősei észak-indiából vándoroltak be Amerika területére.

NEPĀL fővárosának: EEG.HĀ.DEE.MAH.HĀNEE.DÜ > KĀTMĀN.DÜ nevében is a "MĀN(I).DÜ" szerkezetet találjuk, ékesszólo bizonyítékként a közös eredetnek, hiszen ezeket a fogalmakat az őshaza elhagyása után egyetlen népnek sem volt módja valamilyen "nemzetközi fórumon" egyeztetni.

ii.) A második felismerés szükségszerű folyománya az előbb elmondottaknak, amely abban összegezhető, hogy a modern szó rekonstruált, helyreállított alakjának egy-egy szógyöke helyettesíthető egy rokon nyelv azonos jelentésű szógyökével/szógyökeivel, anélkül, hogy az ősi "mondat-sztereotípa" lényegi mondanivalója megváltoznék. Ez a helyettesítés mindaddig ismételhető, amíg el nem jutunk egy olyan alakig, melynek jelentését már megértjük.

A módszert amerikai matematikusok alkalmazták először nyelvi játékok céljára, és "szólétra-elvnek" ("word-ladder principle") nevezték el. Az eljárás a közönséges értelemben vett fordítás általánosítása, amikor is nem kötjük ki, hogy a szóhelyettesítésben csak két nyelv érintett. Rendkívüli egyszerűsítést jelent, hogy az ősi (tegyük hozzá: HU(N)) nyelv izoláló típusú volt, amely hosszú ideig nem ismerte a nyelvtant: nem létezett sem főnév-, sem igeragozás; a melléneveket nem fokozták; a szórenddel fölöttébb nagyvonalúan bántak, azt kizárólag szakrális szempontok szabályozták (így pl. teljességgel értelmetlen "előrehozott", vagy "hátravetett" jelzős szerkezetéről beszélni, miként a nyelvi rokonság kritériumaként a finn-ugor nyelvészet által kiszabott több, mint 50 nyelvtani feltételnek sincs semmi értelme!). Mindebből következik, hogy a "szólétra-elv" alapján készített fordítás - akárhány nyelvet használunk is fel annak elkészítésére - "tükörfordítás" lehet, amíg a nyelvben meg nem jelenik a "nyelvtan".

A "nyelvtan" kibontakozása helytől függően óriási időeltéréssel következett be. O. Masson cyprius⁴ glosszáriumában a 324.-325. old.-on található egy JASTRIKA-ból származó, balról jobbra futó szakrális szöveg, amelyet fordított irányban(!) transliteráltak. Ez a "nagyon ősi" szöveg HU(N) nyelvű ugyan, de magyar mondatokat is fel lehet benne ismerni; pl. "LOPI IVE MI" = "lopja bárányunkat". Ebben a szövegben már van nyelvten. Kr.e. 10.000 táján Indiában már a verselés szabályairól vitatkoztak. Egy kb. Kr.e. 1700 tájáról származó KILIKIA-i (Kisázsia) hettita hierogliph szövegben (melyet én fordítottam le) nyoma sincs a nyelvtannak, miként a jón görög betűkkel írt, HU(N) nyelvű PRAISOS-i (Kréta) krónika szövegében sem, amely Kr.e. 400 tájáról származik.⁵

A "szólétra-elv" gyakorlati felhasználása föltételezi:

- az ősi szöveg szavainak rekonstrukcióját: a hiányzó magánhangzók pótlását; (ha szükséges) a módosult mássalhangzók ősi alakjának visszaállítását; az "elkopott" kettős mássalhangzók helyreállítását;
- a szöveg etimonjainak elkülönítését ("vágás"), ami egyértelműen nem mindig hajtható végre;
- az etimonok lefordítását valamilyen érthető nyelvre, gondoskodva a szógyökök illeszkedéséről(!);

Az elmondottakból következik, hogy unikális fordítás a "szólétra-elv" alapján nem készíthető. Számos fordítás adódik aszerint, hogy a szöveget hogyan "vágjuk" és az egyes ősi etimonok jelentését melyik nyelv szinonimájával helyettesítjük. Több ezer ősi szó szerkezetet elemezve végig, azt tapasztaltam, hogy az alternatív fordítások lényegi mondanivalója nem változik meg.

iii.) A szófejtésnél érvényesülő harmadik szabály a "szavak összecsengésének elve", az angol "acrophonic principle", pontosabban annak szigorú érvényre jutása. Egyszerű dologról van szó és ennek ellenére valószínűleg ezt a legnehezebb megérteni.

Az elv lényege az ősi "szakrális fogalom" = "közszó" kapcsolat; annak tisztázására, hogy a közszó mit őrzött meg az ősi szakrális fogalomból; annak eldöntése, vajon a szógyökök egy adott sorrendű halmazán a modern közszót, mint jelentést kell-e érteni, vagy vissza kell térni az ősi szakrális jelentéshez?

Megkísérlem ezt is egy példán bemutatni és ez egyben az első példa lesz a "szólétra-elv" alkalmazására is.

Az ausztráliai GĀGŪDJŪ törzsnek van krokodil-istene: "GINGA", "aki" akkor kapta a hátára a dudorokat, amikor az EEŠŠĀ idején a tűz az őshazában, "MARRAWUTI"-ban megperzselte. Ez a "MARRAWUTI" a mi őshazánk is,

ezzel az ősi szerkezettel:

↓ 'MĀ.HĀ.HĀR.ĪRĀ.BĀ.BŪ.DEE
M Ā R R Ā W ŪT Ī (B.B > W; EE > Ī)

Aláhúztam a szerkezetben az [ENG] ABODE, [MAGY] ABODI szót, u.i. "akkor" ez a szó jelentette azt, hogy "szállás". Egyértelműen Indiáról van szó. A lényeg az, hogy ismerték a krokodilokat, talán az ALLIGĀTOR-okat is. Nekünk az egyszerűbb szó szerkezet miatt ez utóbbiakra van szükségünk. A szakrális fogalom = közszo kapcsolat a jelen esetben ez:

'HAL.HĀL.EEG.HĀDŪR = 'ALLIGĀTOR (EE> Ī; HŪ> HŌ)
szakrális fogalom közszo

Az "alligátor" egy gyilkos, ragadozó hüllőnek a neve. Ez lett a szakrális fogalomból. De miről volt szó eredetileg? Szerencsére az alligátor szó oly egyszerű szerkezetű, hogy az eredeti etimonok félreérthetetlenül látszanak, így könnyen meg lehet állapítani a fogalom ősi, primer jelentését is.

Az ősi "EEG" etimonnak sok jelentése volt: "egy", "Isten", "ég", (azaz "meny"), "ég(ni)", később: "hegy", de volt "HĀZ" jelentése is.

Az ősi "HĀD" gyökről egy "HĀ" ("parancs" jelentésű) etimont le lehet választani, így: HĀD = HĀ.HAD. Nézzük meg mi lesz ennek a következménye:

↓ 'HAL.HĀL.EEG.HĀD.ŪR
HĀZĀ.HADŪR
↓ HALĀL.HĀZĀ.HADŪR(nak a)

Ez a "HĀDŪR" azonos az egyiptomi "gonosz HĀTŌR"-ral, aki kis híján elpusztította az emberiséget. (A részletekről lásd ⁶, 46. old.-t). Ebben egy csellel sikerült HĀTŌR-t megakadályozni. Emlékszem rá, egy fél napot dolgoztam azon, hogy megtudjam, mi volt ez a "csele"? Megtudtam: a "fejvesztett menekülés", az "ĀMŌK (futás)".

Az "alligátor" fogalom ősi megalkotója egyenlőségjelet tett az őshazát tűzzel felperzselő és népét dárdával öldöklő HĀRĀPPĀ-i HĀDŪR, név szerint "KERET" (lásd ⁷, 69. old.) és a gyilkos alligátorok közé.

Az "acrophonic principle" egyfajta "tudathasadást" igényel az epigráfiával foglalkozótól: látnia kell a közszt, de azt is sejténie kell, hogy mi volt az ősi szerkezet és abból milyen szakrális jelentés következett. Ez a "sejtés" megtaníthatatlan, évek elemző munkája alakítja ki, csaknem 100%-os biztonsággal.

A sikeres szófejtéshez mindez kevés, amit az elfecsérelt több ezer óra és az elhasznált óriási papírmennyiség bizonyít. Azonban ez sem adhat felmentést az esetleges tévedés alól. Ma már biztos vagyok abban, hogy az előzőekben vázolt módszer szinte az egyetlen módja annak, hogy az óriási HU(N) nyelvű epigráfiai hagyatékot Perutól Krétán át MÖÄB-ig megszólaltassuk és ezzel az őstörténelem olyan részleteire derüljön fény, amely kiesett az emberiség tudatából.

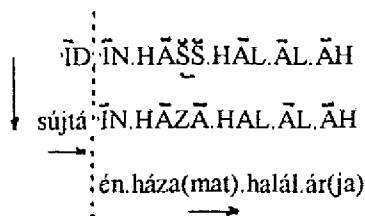
Még egy példát szeretnék bemutatni a "szólétra-elv" gyakorlati alkalmazására, ami már valóban elvezet az őstörténelem "sűrűjébe".

A. J. Evans: "Scripta Minoa"-ját⁸ böngésztem, amikor az 5. oldalon a következő fogalommal találkoztam:

HAD.I.RAT MEKTOUBAT

Az első szó nyilvánvalóan a [MAGY] "hadjárat", a második azonban egy értelmetlen fogalom. Átugrottam volna a témát, ha Evans nem jelezte volna, hogy ez a furcsa "hadjárat" az északnyugat-afrikai ĪDĪN. SĀLĀH-val áll kapcsolatban. Mivel nem mindennapi dolog ennyire egyértelműen magyar szóval találkozni Északnyugat-Afrikában, elhatároztam, kiderítem mi lehet az értelme a második: "MEKTOUBAT" szónak.

Részletes kéziratom tanúsítja, hogy ez a feladat nem volt egyszerű és a téma szép lassan "tengeri kigyóvá" nőtt ki magát. Rövidre fogva a lényeg az, hogy ĪDĪN.(HĀ).ŠŠ.HĀL.L.ĀH a dél-algériai TĀŠŠĪ.LĪ-fennsík lábánál fekszik; M.G.B.M. Flamand francia epigráfus a település közelében sziklafeliratokat talált. Ezzel van összefüggésben a "MEKTOUBAT" szó. A téma érdekességét a [MAGY] "hadjárat" szó és az adja, hogy a település neve egy óriási ár pusztításáról tanúskodik; nézzük csak:

Az "ID" az [ENG] HIT = "sujtani" őse; nyelvi sztereotípiá. A H₂SS (v.ő. [GER] HASS) valójában "bosszú", tehát a szöveg: "sújt(ott).engem. (a) bosszú.halál(os).ár(ja)"-ként is értelmezhető, miután a [SUM] ĀH ugyancsak sztereotíp módon a "vízár" megjelölésére szolgált.

Globális pusztítást "vízár" az elmúlt kb. 50.000 évben kétszer okozott: Kr.e. kb. 32.000-ben a MĀ.HALĀL.ĒL-özönvíz sújtotta az emberiséget; majd valamikor Kr.e. 9600-7000 között ez a pusztítás még egyszer megismétlődött. (Ezzel a második özönvízzel a Tollmann házaspár, Alexander és Edith foglalkozik részletesen: "Und die Sintflut gab es doch" c. könyvében⁹). Azt gyanítottam, hogy a "MEKTOUBAT" szó a vízárral van kapcsolatban. Több hónapos "hétvégi" munkával négy-öt, egymástól független elemzést készítettem el, melyek közül az első részletezés nélkül mutatom be. A "hajrát.MEKTOUBAT" egyik jelentése ez:

"HĀZ(át).HĀG.GĀR.EEN.Ī.(népnek).sujt(á).ár(ja a).bosszú(nak).veri.népé(t).MĀG.GĀR(t)".

Ez a "HĀG.GĀR.EEN.Ī" = ("HĀG.GĀR őre") fogalom a mi magyar népünknek a népeve volt még a St. Gallen-i kalandozások (Kr.u. 926) idejében is, amint az J. DUFT és T. M. Sipos: "Die Ungarn in Sankt Gallen" c. könyvéből kiderül (lásd¹⁰). Ez a felismerés volt a "tengeri kígyó" farka. Később sikerült ősi görög hagyományok nyomára bukkanni Ovidiusnál¹¹ és a "székely" Diodorus Siculus-nál¹², melyekből sikerült megtudni, hogy a MĀ.HALĀL.ĒL-özönvíz idejéig, Kr.e. kb. 32.000-ig létezett egy HAT.TĪ birodalom, amely kb. India nyugati vidékétől az Atlanti-Óceánig terjedt; MĀG.GĀRĪĀ-nak, azaz "Magyariá"-nak hívták. Közponja a már akkor tengeri hatalom; a "MINOS-i KRETA" lehetett, gyanúm szerint. Ebből nagyon sok minden következik, egyebek között az a több helyen is, a sejtés szintjén megfogalmazott állítás, hogy: "nagy volt hajdan a magyar". Sajnos az is igaz, hogy a történelmi nagyság egyszer elmúlik és soha (!) sem tér vissza.

De nézzük meg, mit árul el a "szólétra-ely" szerint készített második elemzés?

Egyszerűsítendő az elemzés technikáját, előljáróban néhány bevezető mondat.

Az ősi nyelvben az "E" hang kettős volt: "EH.HE" (nem bizonyítom). A [GER] EHE = "házasság", azaz az önmagában álló "EH.HE"-nek (nagy valószínűséggel) ez volt a jelentése. "Házasság" szavunk szerkezete:

HĀZ.HA.HĀSS.HĀG > "házasság",

ahol a HA = GĀR.EE, GĀR.Ī.

Az ősi HŪ > "hó" szónak számos szinonimáját mutattam be korábban; itt a HŪ = EEŠS.HĀ, ĪŠŠĀ szinonimát fogom felhasználni.

Az [ENG] BAT < BĀD (D > T) szó jelentése "denevér", melynek ez volt az ősi szerkezete: *DEEN.(EE).N.EEB.EER.

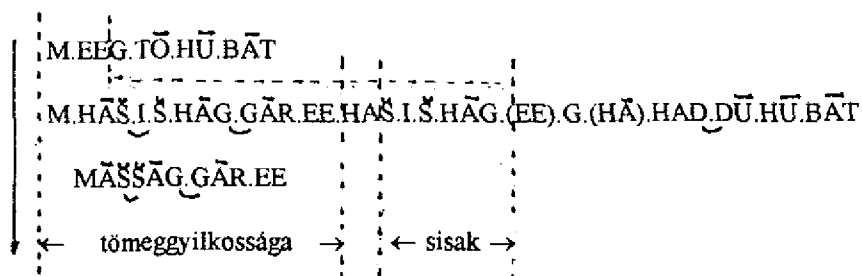
A [GER] HODE jelentése: "here"; ősi szerkezete: *EEREE volt.

Az [ENG] CHAIR < ŠS.HĀ.ĪR szó jelentése: szék < *ŠS.EEG.

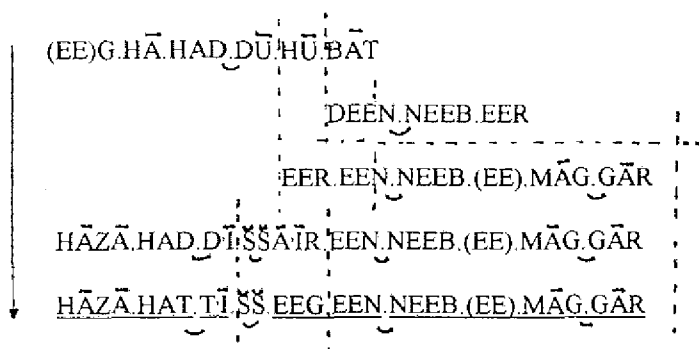
Az "arab" ≡ [AR] nyelvben a "MĀGĀR" szó jelentése: (víz)ér < *EER.

Érdemes tudni, hogy az [ENG] MASSACRE < MĀ.HĀSS.Ī.Š.HĀG.EE.GĀR.EE szó jelentése: "tömeggyilkosság".

Az elemi gyökök fordítását egymás alá írva ezt kapjuk:

itt folytassuk:

azaz:

"tömeggyilkosság(á). Š.I.Š.HĀG.(ja).HĀZĀ(t).HAT.TĪ.szegény.
népé(nek).magyar(nak)".

A "tömeggyilkosság" után álló "HĀ" gyök az őshazára utal vissza, ahol az EEŠŠĀ menekülést hasonló (tűzvész) követő vízár (az 1. lokális özönvíz) váltotta ki. Ez a gyök elhagyható.

A "Š.I.Š.HĀG" (>"sisak"), az [ENG] HELMET < *EEL.L.(HĀ).MEET, ha kifejtjük, ezt jelenti: "hág(ja).pokol.hada.halál.hadúr(nak). HĀZĀ(t).India.HAD(ának)", ami ősi emlék és itt már nem állja meg a helyét. A "sisak" (mint "sisakos KATA") a székely néphagyományban a leggonoszabb gonosz. A PHAESTOS-i korongon előforduló szójeklek között a H. Jensen-féle csoportosításban a 2. jel olvasata (véleményem szerint): Š.I.Š.HĀG, amely a szövegben többször is előfordul.

Érzékelhetjük, hogy a "szólétra-elv" szerinti két fordítás **nem azonos**, de - úgy gondolom - nem szükséges bizonygatni, hogy a fordítások **lényegi mondanivalója ugyanaz**.

A "MEKTOUBAT" fogalom nyelvi remekmű. Egy **részletesebb elemzésből** az is kiviláglik, hogy
- a pusztítást **tengerár** okozta; amit érdemes az ugariti "KERET" eposz ama állításával összevetni, hogy ... "hatszorosukat a tenger árja... pusztította el" (loc.cit.);
- a kérdéses sziklavészetet a JĀR.REED ("szív") korszakban (kb. Kr.e. 31.500-29.000) egy ŠŪMEER területéről kiküldött "hadjárat" alkalmából készítették, amelynek az volt a feladata, hogy a meteorbecsapódás kiváltotta pusztítás következményeit fölmérje.

A HĀGIA TRIĀDA-i (Kréta) HT 118. sz. tábla (általam elkészített) értelmezéséből kiderül, hogy a MĀ HALĀL.ĒL-özönvíz 300.000 embert pusztított el; Kisázsia és Egyiptom (az ősi WEERŪMĀ) lakosságának kb. 40 %-át. Az ősi HU(N) nép ezt a csapást soha többé nem heverte ki; csillaga egyszer s mindenkorra leáldozott!

Irodalom

- [1] Ókori Lexikon, II/1. kötet. (Franklin Társ., Bp., 1904), 1. old.
- [2] Natl. Geogr. Mag., 173 (1988), 266. old
- [3] Róna-Tas A.: "A nyelvrokonság". (Gondolat, 1978).
- [4] O. Masson: "Les inscriptions Chypriotes syllabiques".
- [5] J. Friedrich: "Kleinasiatische Sprachdenkmäler" (Walter de Gruyter, Berlin, 1932).
- [6] J. H. Breasted: "A history of Egypt". (Bantam, N.Y., 1937).
- [7] "Baal és Anat", ugariti eposzok (Prometheus könyvek, Helikon, Bp., 1986).
- [8] A. J. Evans: "Scripta Minoa". (Clarendon, Oxford, 1909).
- [9] A Tollmann, E. Tollmann: "Und die Sintflut gab es doch" (Droemer Könyvek, München, 1993).
- [10] J. Duft, T. M. Sipos: "Die Ungarn in Sankt Gallen". (Kommissionsverlag, St.-Gallen, 1992).
- [11] Ovidius: "Metamorphoseon libri", 6, 124 (Gierig, 1821).
- [12] Diodorus, Siculus: "Bibl. istoriké", 5, 56 sk. (Bekker, 1853).

A történelmi idő és a "szólétra-elv"

Fejes Pál (Szeged)

Az utóbbi 5-6 évben előszóban és írásban közreadott epigráfiai tanulmányaimat és elemzéseimet elég sokan olvasták, annak ellenére, hogy a legautentikusabb médium, az Akadémiai Kiadó, ezeket a "tanokat" politikumnak tekintette és kiadásuk elől elzárkózott. (Hogy miként válhat politikummá az ősi magyarság sorsának kutatása, amely elsősorban a Mediterraneum és Kisázsia területén feltárt több ezer éves írásos archeológiai leletekre hagyatkozik, szintén megérdemelne egy külön tanulmányt). Az igazsághoz tartozik, hogy az Akadémiai Kiadó **nem** **amiatt** zárkózott el egy millecentenáriumi könyv kiadása elől, mert epigráfiai hozzáértésemet nem találta megfelelőnek. Külföldi és itthoni levelezőtársaim azonban az általam alkalmazott általánosított fordítási módszer: a "szólétra-elv" használhatóságát is megkérdőjelezték, ismét mások datálásaimat nevetségesnek, "képtelennek" a "valóságtól teljesen elrugaszkodottnak" stb. nyilvánították, amely "csak arra jó, hogy lejárassam magamat". Valószínűleg ettől kell a legkevesbé tartanom; amatőr kutató vagyok, aki elvethet bármilyen hagyományt, ha meg tudja indokolni, hogy miért teszi.

A "szólétra-elv" - hitem szerint - az eurázsiai HU(N) ősnyelv megértésének kulcsa. Az egyetlen nyelvi módszer, amely hozzáférhetővé teszi a glosszáriumokban már nyilvánosságra hozott és még publikálásra váró epigráfiai hagyatékot. Lényege a nyelvtant nem ismerő szövegek etimonról etimonra történő "tükörfordítása". A módszert bírálók "nem hiszik, hogy az ősnyelv annyira primitív lett volna, hogy nem volt nyelvtana". Ha egy kutató "hit" alapján utasít el valamit, saját magát minősíti. Egy ilyen előadás keretei között korlátozott a módszer bemutatásának lehetősége, de akit a téma érdekel, megelőző írásaimban (lásd pl. [1]) elég részletesen foglalkoztam vele.

A történelmi idő ügye sokkal bonyolultabb. A legősibb krónikák kronológiailag helyes sorrendben mutatják be az ősi multat, de ehhez nem adnak koordináta rendszert. Valószínűnek tartom, hogy a krétai PRÄISÖS-ban fellelt három epigráfiai emlék, a "barxe", "nomos" és "neikar" töredék (lásd [2]), melyek ismereteim jelenlegi szintjén "töredék" voltak ellenére hézagmentesen illeszkednek egymáshoz, kivételt képez: 38-39.000 éves intervallumot fog át és néhány ponton ismert, vagy valószínűsíthető történelmi eseményekhez köthető. Úgy tűnik, hogy 1-1 sor 1000 év legfontosabb eseményeiről ad számot. Mivel mindhárom tábla mondanivalója szorosan kapcsolódik a magyar(!) őstörténelemhez, továbbá elsősorban ettől a krónikától remélhető, hogy "nevetségesnek" minősített datálásaimat hihetővé tegyem, a későbbiekben súllyal támaszkodom a legősibb eseményeket bemutató "barxe" töredékre. (A három név gyanúm szerint az eseményekben szereplő nép, az EESSÄ ősmagyar népének 3 történelmi korszakát jelöli, de ezt biztonsággal kijelenteni csak akkor lehet majd, ha ismertté válik a nevek eredete). Ahhoz azonban, hogy a "barxe" töredék mondanivalóját megérthessük, megelőzően néhány más történelmi forrásba is bele kell tekintenünk.

A LEMNÖS-i sztélé ([3]).

LEMNÖS az Égei tenger kicsiny szigete. 1885-ben itt találta meg Cousin és Dürrbach az ó-phrygiai jelekkel írt sztélét, melynek mondanivalója mindmáig ismeretlen. A szöveg HU(N) nyelvű; jelentőségét növeli, hogy minden jel szerint a Kr.e. kb. 1200-1100-as katalizmat (óriási földrengés és szökőár) követően innen elvándorolt ósmagyar EEŠŠĀ nép később "ETRUSK" néven vált ismertté.

A sztélé 1. sora így szól:

↓ EEŠŠ.HĀ.EEŠ.EEŠ > [LEMNÖS]'ĪZĀ.'ĪZ (EE > Ī, ŠŠ > Z)
[MAGY] hó. esés

A krónikák mindig a legfontosabb eseményt örökítik meg, és a "hóesés" nem nagyon tartozik ezek közé. Tudni kell azonban, hogy az ősi HU(N)-ok, a mi őseink, a "hó" ([HUN] EEŠŠĀ) népe voltak, hiszen Ovidius [4] és a székely DIODORUS SICŪLUS [5] írásaiból megtudhatjuk, hogy az ĪSĀ atyja másképp (értsd: MĀG.GĀR) volt. Vegyük ehhez hozzá azt, hogy az "esés" számos nyelvben (a magyarban is) "bukást" is jelent.

A "hó" [ENG] ŠŠ.HĀ.NŪB.EEB > SNOW (HŪ > O, B.B > W) és az "esés" "hindi" = [HIND] EEGEER.HŪ.HUN.HĀ > GĪR..NĀ (EE és HŪ hiány, EE > Ī) szinonímájával a "hóesés" beszédeesebbé válik:

"'ĪZĀ.'ĪZ" = "ŠĪŠ.hág(ja).EEGĀR.'Ī.én.nép(em).EEGEER. →

→ HŪ.HUN.HĀ(t)".

A "ŠĪŠ.HĀG" idők múlásával "sisak" szavunkká vált, és bár a székely néphagyomány szerint "sisakos KATA" a leggonoszabb gonosz, nem érzékeljük, miről van szó. A "sisak" [ENG] és [GER] szinonímája szinte sérületlen: EEL.MEED > HELMET és tömérdek információt hordoz:

"EEL.MEED" = ŠĀR.REET.TŌ.HON.HĀDĀ.HALĀL.HĀ | (HALĀLĀ).HALĀŠŠ.HĀZ
|

amihez illesztendő a szöveg folytatása:

"EEGĀRĪ.én.nép(em)...stb. = HĀ.MĀG.GĀR.('Ī).én.nép(em).EEGEER. →

→ HŪ.HUN.HĀ(nak a)

Vegyük észre, hogy az eredeti szövegben az EEGEER.HŪ.HUN.HĀ tárgyesetben állt, a módosított szöveg azonban már birtokos esetet igényel. Ilyen okok is nyilván közrejátszottak abban, hogy a nyelvtan kb. Kr.e. 10.000-ig nem fejlődött ki, bár még Krisztus születésének idejében is sok szöveg készült nyelvtan nélkül.

A MĀG.GĀR.('Ī) fogalom az EEGĀR.'Ī szó fordítása:

EEGĀ.HĀR.'Ī = HĀ.ŠŠĀR.'Ī, de [HIND] ŠŠĀRĪ > SĀRĪ = MĀGĀR.

Észre kell azonban venni, hogy

$$\text{GĀ.HĀR.} \quad \overline{\text{EĒN}}.\underline{\text{EE}}.\text{NEEP}.\text{EEGEER}... \in \begin{cases} \text{GĀR.}\overline{\text{EĒN}} > [\text{ENG}] \text{GREEN} = \text{"zöld"} \\ \text{NEEN.EEP.EE} > \text{NINIVE (településnév)} \end{cases}$$

Több év kellett annak bizonyításához, hogy "zöld" szavunk ősi szerkezete:

$$*\text{ŠŠEE.HŪL.LŪ.HŪD} > \text{"zöld"} \quad \in \quad \text{HŪL.LŪ.HŪD} > \text{"Hold"}$$

volt, melyben "Hold" szavunk rejtőzik. Ha lefordítjuk ezt a szerkezetet:

$$\text{"székely.LŪ.WEER"} = \text{"székely.NEEP.HĀD.HŪ.HUN.HĀZĀ"}$$

eredményre jutunk. A szumer" = [SUM] LŪ jelentése: "ember", de a [HIND] LŪ = "szél" < *ŠŠ.EEL, jól érzékelhető, hogy ugyanakkor:

$$\text{"székely.LŪ.WEER"} = \text{"székely.ŠŠEEL.WEER.(EE).NEEP.EEGER..."stb.}$$

is egy fordítás. A ŠŠEEL.WEER > [ENG] SILVER, [GER] SILBER (EE > I, B.B > W > V) nem más, mint "ezüst" < EEŠŠŪ.HUŠŠ.EED (v.ö. HUSZT, OSSZÉT stb.) szavunk.

Ósmagyar székely népünk tehát nem csak LŪ.WEER ([GER] LUWISCH), az ezüst népe is. Akinek ez a megjelölés tetszik, javasolom olvassa el Hesiodos: "Munkák és napok" c. költeményét (lásd [6]), nagyon sok mindent meg fog tudni ősi magyar népünkről. Hesiodos még kapcsolatban volt az őstörténelemmel (élt kb. Kr.e. 780 táján), bár abból, hogy az "ezüst kor" az "arany kort" (Kr.e. kb. 48.000 és 44.500 között) közvetlenül követte, sejteni lehet, hogy az "ezüst kor" Hesiodostól is hihetetlen távolságban volt.

A LEMNÖS-i sztélé 1. sora négy olyan fogalmat hozott felszínre, amely hallatlan fontossággal bír őstörténelmünk szempontjából:

1.) az EEŠŠ.HĀ, EEŠŠĀ.HĀR \equiv HŪ.HĀR exodus fogalmát, melynek a hagyományok szerint MĀG.GĀR volt az "atyja"; a "Halotti beszéd"-ben "IŠĀ"-ként ismerjük;

2.) a ŠĀR.REED.'Ī.'IDŪ.HUN.HĀ fogalmát, melyet ŠĀR.REET-ként, mint földrajzi területet és mint dunántúli "vízfolyást" ugyancsak ismerünk;

3.) a ŠŠEEGEEL.'Ī > "székely" népnevet és

$$4.) \text{a } \text{MĀG.}\underline{\text{EE}}.\text{GĀR} > \text{MĀG.GĀR} > \begin{cases} \text{"görög"} = [\text{GR}] \text{mákáp} \\ [\text{MAGY}] \text{"magyar"} \end{cases}$$

népnevet, amely szorosan kapcsolódik az EEŠŠĀ-exodus "atyjának" fogalmához, "mákáp"-hoz.

Nézzük meg, van-e s ha igen, hol van nyoma a ŠĀR.REED.TŌ.HON"-nak az őstörténelemben, és léteztetett-e "székely.nép", netán "magyari.székely.nép" ilyen hihetetlenül távoli múltban?

"ENKI és NĪN.HURSĀG" c. szumer eposz ([7]).

A szumer mitológiában megtaláljuk a "ŠĀR.REED.TŌ.HON"-t. D'ĪL.MŪN < DEEL.MŪ.HUN a neve, ahol a "D'ĪL" gyök a [MAGY] "tél" (EE > 'Ī, ill. EE > "é") a "MŪ.HUN" pedig az [ENG] MOON, azaz a

A magyar nyelvben jelen van a DEEL > D'ĪL, "tél" alak, de családnévként a valószínűleg ősiabb:

Ha a szumer: "D'IL.MÜ.HUN" "D'IL" gyökét a [HIND] szinonímával, továbbá a MÜ (≡ ŠŠ.HĀ ≡ HĀD = "határ") gyököt az egyenértékű: "ŠŠ.HĀ etimonnal helyettesítjük:

azaz "magyaria + nép(ének) + otthona(a)" lehetne egy fordítás.
 Én (itt nem részletezhető okból) az [ENG] HUM jelentését fogadom
 el, amivel a

$$\text{HUM} \equiv \text{HĀB.HŪ.HUN.HĀZ} \equiv \text{HĀZĀ.} \left\{ \begin{array}{l} \text{HŪDŪ.HUM} \\ \text{WEERŪ.HUM} \end{array} \right\} . \text{HĀ.MŪ.HUN}$$

értelmet nyeri, ahol a zárójeles (...) fogalom jelentése:

$$\{...\} \equiv \text{HŪ.HUR.REED.EE.EE.D.EE.HĀ} \equiv \text{'ĪN..D'Ī.HĀ}$$

azaz India. Ez volt a neve az ősi Egyiptomnak is, és ha ránézünk az előbbi szerkezetre, láthatjuk, hogy az egyiptomi HĀ.MŪ.HUN > 'ĀMŌN vallás eredete édeni időkig nyúlik vissza. A fogalom egyébként "HĀG.EEGĀR.HĀD" értelmű.

A "HŪ.DŪ.HŪM" ("hó-tó + HUM") az ugariti "Keret" c. eposzban "UDUM"-ként maradt fenn (lásd [8], 69. old.).

Az "ĀR.PĀD'Ī.magyar.hálō.HOM" nem csak "Magyaria" Indiában élő néperől, hanem egy "HĀR.'Ī'ĪBĀD" nevű (isten-)király dinasztia létéről is árulkodik, miként ezt egy másik írásomban kifejtettem [1].

A HĀLŌ.HOM > "álom" ősi szava: ŠŠ.HĀB.HĀ.BŪ.HUN.HĀ > [HIND] ŠĀP(Ō)N.HĀ volt. Ez a fogalom rejlik: HĀZĀ.FŌN (mai térképeken olvasható, Dél-Libanonban), LĪŠŠĀBŌN = "nép(E) + (az)álom(nak a)", azaz Portugália fővárosának, a magyar "Sajóbábony", a "babona" és sok más szó szerkezetében is.

Aligha gondolhattuk volna, hogy a magyar népnek "EEDEEN-i" időkig visszanyúló történelme van, hiszen a meglehetősen partikuláris érdeklődésű finnugor nyelvtudomány és az arra támaszkodó történettudomány (több, mint 100 év alatt és hány ember munkájával!?) jó ha ebből kb. 2000 évet lát.

Megtudtuk tehát, hogy a "székely" ("széke + (a)nép(nek a)"), a "MĀG.GĀR.'Ī.HĀ" (>"Magyaria"), "MĀG.GĀR" (>"magyar") ősi fogalmak, összefüggnek az ősi indiai hazával. Terjedelmi okok miatt nem tudtam megmutatni, hogy ez a "ŠĀR.REET" a JĀMŪN.HĀ ("Jamuna") határfolyó bal oldalán terült el kb. Dunántúl méretében, DEL.HI-től kb. 80 km-re, északra.

Kísérreljük meg azt kideríteni, mikor pusztult el?

PRĀĪSŌS-i barxe töredék (lásd [2]).

Jelenlegi ismereteim szerint az EEŠŠĀ-exodus idejének tisztázását - néhány más, közvetett tájékoztatást félretéve - a PRĀĪSŌS-i barxe-töredék megfejtésétől várhatjuk. A archaikus (Kr.e. kb. 800) görög betűket O.Conway írta át a mai görög ABC-re. Becsületére legyen mondva, nem hagyta el a szöveg ősi indiai írással írt jeleit, sőt a "kipontozásokat" is hűen visszaadta (l. később).

Az EEŠŠĀ fogalma a barxe-töredék 4. sorában jelenik meg először, így a történelmi idő: 48.000-(3*1000) = Kr.e. kb. 45.000.

Leírom először a helyreállított HU(N) szöveget, majd alája a görög betűs szöveget:

$$\begin{array}{c} \text{[HUN]} \text{'HĀ.HĀR.EE.} \left\{ \begin{array}{l} \text{GŪ.HUR} \\ \text{G E E R} \end{array} \right\} . \text{EEG.'ŪG.HĀL.EEŠŠĀ.ŠŠEE.HŪ.EEŠŠĀ.[...]} \\ \downarrow \qquad \qquad \qquad \alpha \quad \rho \qquad \quad \kappa \qquad \quad \rho \quad \kappa \quad \text{OK} \quad \lambda \quad \epsilon \quad \sigma \quad \left| \quad \nu \quad \epsilon \quad \sigma \quad [...] \right. \end{array}$$

ahol a [...] "kipontozás" olvasata: HĀRŪ.HUM.BŪ.HUN. D.

A szöveg fordítása viszonylag egyszerű, de eléggé hosszadalmas, így azt rövidíteni kényszerülök. A jelig a szöveg így szól:

"ár(ja). { EEGÜR } (vagyok).én ↓ ."
 { EEEGER }

Analógiák alapján az "EEGER" olvasat valószínűbb; a menekülők ezt a szerkezetet "vitték magukkal" (v.ö. GEER.EEG > [ENG] GREEK = "görög").

A jeltől jobbra látható szöveg nyelvi és történelmi kincsesbánya". Két helyen is megjelenik benne az EEŠŠĀ, sőt az "EEŠŠĀ.HĀR" = HŪ.HĀR is, de az [ENG] HOAR = "dér" szavunk; az [ENG] DEER viszont: ŠŠĀ.HĀR. 'Ī. 'Ī.BĀ.ŠŠ > "szarvas"-sá alakult. A "szarvas" is az EEŠŠĀ szimbólumává vált (lásd pl. a provance-i barlangrajzokat).

A -tól jobbra lévő szöveg fordítása így szól:

↓ (HĀ).MĀG.GĀR.HĀD.HĀZ | HĀG.GĀR.JĀŠŠĀG. 'Ī.HĀ.ŠŠĀ.ŠŠĀRĀMEE.NEEB. →
 → HĀDĀ.ŠĀR.REET.TŌ.HON.HĀ.NEEŠŠ.HĀBĀ | HIT(="sujtá"). →
 → HADĀLŪ.HUM(át).HĀ.BŪRŪ.HUM.HĀ.HADĀR.EEGĀ(="házá"). ↓

Hosszasan lehetne ezen a szövegen elmélkedni, de itt erre nincs lehetőség. Néhány megjegyzés azonban föltétlenül ide kívánczok.

- Szögezzük le egyértelműen: "magyar.hadház"-ról van szó! Tehát a "MĀG.GĀR" fogalom is visszamegy az EEŠŠĀ időkig.

-A "ŠŠĀG. 'Ī.HĀ" (lásd az aláhúzást) azonos a [HIND] SHAKYA (olv.: "szakjá", u.i. az Y a J fonémával egyenértékű) fogalommal és egy fajt (az EEŠŠĀ ősmagyar fajt; [ENG] RACE), a ma kb. 1500-adik generációnál tartó indiai BRAHMIN kaszt (!) tagjait jelöli. Kőrösi Csoma Sándor összegyűjtötte eredetmondájukat [9] (a mi eredetmondánkat!), de a rébuszokban írt szövegre senki sem figyelt fel, és még kevésbé gondolta volna bárki is, hogy nekünk magyaroknak közünk lehet hozzá!

- A "JĀŠŠĀŠŠĀ.HĀRĀ.MEE.nép" (lásd a hullámos aláhúzást) fogalmával Schächermeier-nél is találkozhatunk [10], de nem krétai istenséget ("Gottheit") jelöl, - ugyanis jelentése - miként azt a [1] dolgozatomban megmutattam:

↓ JĀŠŠ.HĀZ | HĀG.GĀR. 'Ī.EEN. 'Ī.ŠŠEGEEL. 'Ī.NEEB |
 ↓ "Jász.HÁZ | HĀG.GĀR. EEN. 'Ī.székel. nép. ↓

A Krétán fellelt szakrális tárgyakon az utókornak szánt üzenet arról árulkodik, hogy Kréta az EEŠŠĀ-exodus révén Kr.e. 44.500 után népesült be (barlangi kultúrája is volt!), és népe ősmagyar. A dolog pikantériája az, hogy Kr.u. 926-ban, a St. Gallen-i kalandozások idején, a svájci annalesek szerint (lásd [11]) népünket (HĀG.GĀR.EEN. 'Ī >) "ĀGĀRĒN'Ī" néven nevezték. Az ősi krétai és a magyar nép tehát azonos eredetű!

- Újabb bizonyítékát találtuk a ŠŠEGEEL'Ī > "székely" fogalom

ősiségének. (V.ö. a ŠŠEE.ŠŠEG.EEL.‘İLŪ.HUN > "SESKLŌN" kultúra fogalmával és keletkezési idejével [10]).

- Nyugtázzhatjuk a ŠĀR.REET.TŌ.HON fogalom megjelenését! De mi lehet az a: NEEŠŠ.HĀBĀ? A kérdés már csak azért is indokolt, mert ez a fogalom viszont a szumer népet "leplezi le"; ugyanis, ha nem lett volna közük hozzá, nehezen lenne elképzelhető, hogy "A kapa teremtetése" c. szumer eposzt az: "Ó, NĪŠŠĀBĀ dicsértessél" mondattal zárják (lásd [12]). Nos, a fogalom ezt jelenti:

(HĀ).NEEŠŠ.HĀBĀ = HĀG.GĀR.EĒN.EEN.HĀ =

(EE)GŪR.HUN.HĀ. MĀG.GĀR.EEN(HŪ).WĀR.HĀŠŠŪN.HĀ.HAD. →

→ ŠĀR.REET.TŌ.HON.HĀ.

Ugye nem szükséges kommentálnom!?

Mondjuk ki végre a rendelkezésre álló számos bizonyíték alapján, hogy a "nyár" szumer népe ősmagyar (lásd: MĀG.GĀR.EEN) EEŠŠĀ nép volt, amely indiai eredetű. Mivel a Földgolyó "akkor" lakható területeit előbb, vagy utóbb ez a nép népesítette be a kb. 120.000-re becsült (krétai adat) menekült révén, egyszerűen képtelenségnek minősülnek Komoróczy Gézának "aczélos" hangnemben megfogalmazott állításai, melyek a [12] munka 8. és 9. old.-án olvashatók, miszerint a szumer nép "rokontalan" és "az i.e. 4. évezred derekán jelent meg Mezopotámiában". Komoróczyt és másokat is megtévesztette a 40.000 évet meghaladó kultúrális hagyaték, benne a viszonylag primitív kezdetekből szinte "túlfejlesztett" írás, hallatlanul bonyolult nyelvtanával.

Végül is a kigúnyolt amatőr szumerológusoknak, Bobula Idától Gosztonyi Kálmánon és Padányi Viktoron át, a már "profí" Badiny J. Ferencig, volt igazuk; ők ezt kezdettől fogva tudták, vagy legalábbis sejtették!

- A "HAD.HĀLŪ.HUM" azonossá vált a "hatalom" szavával.

- A "HĀBŪ.HUR.HŪ.HUM" HĀBŪR részlete már "háború" jelentésű.

A hozzáadott "HŪ" valójában ragadvány, mivel gyakran szerepelt együtt a HŪ.HUN (= "hó.hon") és HŪ.HUM (= "‘Ī.HĀZĀ.‘ŪR.REED.D’Ī") etimonokkal. A számos kivétel között egyik legérdekesebb a: HĀBŪR.EEG.EEN.HĀ.NEEŠŠ.EEŠŠ > "‘ĀBŌRĪGĪNES", azoknak a bennszülötteknek (a saját) "megjelölése", akik a GENESIS házából ("EE") a háború ("HĀBŪR") miatt menekültek el.

- A "HADĀR.EEG.HĀ" = "határ.házá", a JĀMŪN.HĀ folyótól (ősi név!) nyugatra lakó idegen fajú (HARAPPA-i) nép megjelölése, u.i. a HUM.HĀ = BŪ.UN.HĀZĀ = { "gyilkos.halál.HĀBŪR.EE.HĀZĀ" }
 { "(a).bűn.HĀZĀ" }

(v.ö. BŪ.‘UN.EET = BŪ.‘UN.sujt"; a "Halotti beszédben": "BUNET"; ténylegesen ott Indiát jelöli).

Mivel a barxe-töredék 5. sorában is előfordul az EEŠŠĀ szó, ennek idejeként az 1000 éves intervallumot megfelezttem, így lett az EEŠŠĀ-exodus ideje Kr.e. kb. 44.500, amely dátum kitűnően összhangba hozható a Cromagnon-i kultúra kezdetének az Encyclopedia Americanában olvasható Kr.e. 42.000-es dátumával, vagy az ausztráliai ‘ĀBŌRĪGĪN "GĀGŪDJŪ" nép kb. Kr.e. 41.000-es

letelepedésével, az északi:

"HĀ.HĀR.HŪ.HUN.EEM.(EE)L. _____ HĀN.HĀD.D
 "ár(ja).HŪ.HUN.'ĪŠŠEEGEEL.'Ī.ŠĀR.R.EET.TŌ.HON.HĀ.'ĀZŪR.HĀD"
 Ā R. _____ .N. HEM. L. _____ 'Ā N. _____ .D

(a HĀR.HĀN.'Ī.ŠŠEEGEEL.'Ī...stb. olvasat is kifogástalan) területén. Hadd jegyezzem meg, a mai "KĀKĀDŪ Nemzeti Park" területén, és tágabb körzetében található tömérdek kézlenyomat (lásd [13]) az (EE)G.EEŠŠ (= "HALĀŠŠ('Ī)"), vagy "HĀN.HĀD.'Ī.'ĪD" stb. rövidítéseként) bizonyítja, hogy a GĀGŪDJŪ nép az EEŠŠĀ népe, és még néhány évtized, és hozzá lehet tenni: "...volt". Mára alig néhány százan maradtak.

Az ősi haza pontosabb helyének megbeszélését India északi területein itt elhagyhatjuk; egy másik írásomban részletesen foglalkoztam vele. A "HĀBŪR" leírása megtalálható a MAH.HĀB.HĀRĀTĀ-ban, úgy, ahogyan azt Kr.e. kb. 1500 táján elképzelték. A valóságban valószínűleg sokkal egyszerűbb, de annál szörnyűbb lehetett: a halász nép életterét jelentő hatalmas (Dunántúl nagyságú) nádaszt felgyújtották, így KĀIN nem egyszerűen "agyonütötte" HABEEL(LĀ) > 'ĀBEL-t a bibliai HĀVILLĀ házában, ahogyan a BIBLIA (< BEE.BEEL.LEE.HĀ = "vitéz.ŠĀR.REET.TŌ.HON.ár.(i)nép.ŪR.REED.éj.EEŠŠĀ.HĀR") ezt leírja, hanem eleve megégette! A szörnyű tűzár nyomán alakult ki az első (lokális) özönvíz. Aki életben maradt, azt lándzsával (az akkori legkorszerűbb harci eszközzel) lemészárolták. Kb. 40.000 halott maradt temetetlenül, kb. 120.000 ember, az EEŠŠĀ népe HĀMŪG-futással mentette az életét. De ha valaki(k)nek vesztetni(ük) kellett, milyen szerencse a szerencsétlenségben, hogy ők veszítettek!

Irodalom

- [1] Fejes P.: "A Nap fiai" (Buenos Aires), XXXIV, (1996), márc.-jún.
- [2] J. Friedrich: "Kleinasiatische Sprachdenkmäler", (Walter de Gruyter, Berlin, 1932).
- [3] H. Jensen: "Die Schrift", (VEB Deutscher Verlag, Berlin, 1969).
- [4] Ovidius: "Metamorphoseon libri, 6, 124 (Gierig, 1821).
- [5] Diodorus, Siculus: "Bibl. istoriké", 5, 56 sk. (Bekker, 1853).
- [6] Lásd: Panyik István, Sellei Sarolta: "Kréta, Mükéne, Trója", (Képzőműv. Kiadó, Budapest, 1980), 1.-3. old.-k.
- [7] S.N. Kramer: "Sumerian Mythology", (Harper, Philadelphia, 1961), 55. old.
- [8] "Baal és Anat", ugariti eposzok (Prometheus könyvek, Helikon, Bp., 1986).
- [9] Alexander Csoma de Kőrös: "Tibetan Studies" (Akad. Kiadó, Bp., 1986) 27.-34. old.-k.
- [10] F. Schachermeyr: "Die Minoische Kultur des alten Kreta", (W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1964), 256. old.
- [11] J. Duft, T.M. Sipos: "Die Ungarn in Sankt Gallen (Kommissionsverlag, St.-Gallen, 1992.)

A MAGYAR NÉPZENE ŐSRÉTEGÉRŐL ÉS NÉHÁNY ŐSI HANGSZERÜNKRŐL*

A magyar nép finnugor származásával kapcsolatos első gondolatok felmerülése óta ezen a téren alapjába véve nem sokat változott a hivatalosított magyar őstörténet kutatás iránya és szemlélete.

Az úgynevezett finnugor elméletet nyelvi párhuzamokkal támasztották alá. Ezen kívül gyakorlatilag igazán lényeges tények - más tudományágak eredményei - ezt kevésbé támogatják, jóllehet, voltak és vannak ilyen irányú törekvések. Nem támogatja a finnugor származást többek közt az antropológia, a népmesék, mondák kutatási eredményei. Más mutatnak a gasztronómiai párhuzamok (Cey-Bert Róbert kutatásai), amelyek a magyar illetve a közép- és a belső-ázsiai konyha közt fennáll. Nem illik a finnugor képbe a magyarok harcmódora és fegyverhasználat, ösvallása sem. Mások a temetkezési szokások, a díszítőmotívumok, hogy csak néhány tényről említsünk. A népzene kutatás is igen kevés érvet sorakoztat fel a magyar-finnugor népzenei összefüggések terén. Annál érdekesebbek viszont a magyar és a türk népek zenéjének összefüggései.

I. Nép dalok

A szűk hangterjedelmű magyar népdalokat többen finnugor eredetűnek tartják. Ez a dallamvilág a magyar népzene viszonylag kis rétegére jellemző. A magyar népdalok ősi rétegeihez tartozó többségi dallamvilág a pentaton hangrendszerhez kötődik.

a. A trichord (dó-re-mi) dallamok az ugor népek zenéjének egyik lényeges sajátossága. Ez a hangrendszer alig-alig mutat párhuzamot a magyar népzeneben. Jobbára a gyermekdalok közt fordul elő (pl. "Bújj, bújj, itt megyek. . .")

1. "Bújj, bújj,
itt megyek..."
Magyar népdal.

2. Mordvin
dallamrészlet

(V.ö: Vikár László: A finnugor népek zenéje. Uráli népek 305 Corvina Kiadó 1975. Bp. Szerk: Hajdú Péter

Az egyes magyar gyermekdalok trichordja nyilvánvalóan életkori sajátosságokhoz kapcsolódik, és nem tévesztendő össze az ugor szertartásdallamok trichord dallamszerkezetével. Ebből adódóan az egyes magyar gyermekdalok trichord dallama nem valószínű, hogy finnugor eredetű tükröz. A gyermekdalok mellett trichord hangsora van még 1 "lucázó" szokásdallamnak, 2 siratónak és 1 csángó balladának. Ez utóbbiak hangsora azonban vendég-hangokat is tartalmaz (V.ö.: Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. 47. Zeneműkiadó 1981. Bp.). Ez az igen minimális előfordulás kevés ahhoz, hogy egy esetleges finnugor eredet kérdése felmerülhessen. Néhány más nép-dalunk tartalmaz ugyan trichordra emlékeztető dallammotívumokat, de ezek a dalok minden esetben más hangrend-szerbe tartoznak (pl. a pentaton és a pentachord). Ilyen dalunk a "Szivárvány havasán. . .", amely pentaton dallam.

3. "Szivárvány havasán..." Magyar népdal. (V.ö: Kodály Z.-Vargyas L.: A magyar népzene 35. Zeneműkiadó 1987. Bp.)

Parlando

*A szerző részletes dolgozata a magyar népzene Keleti eredetéről megtalálható a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai c. kötetében. 13-50. oldal. Budapest-Zürich 1994 ISBN 963 85 274 12

Egy másik magyar népdal moll pentachord, egy alsó "szó" előfordulással.

4. "Tavaszi szél vizet áraszt. . ." Magyar népdal

A hasonló dallamokkal kapcsolatosan feltételezik, hogy egy ősi ugor ún. "trichord mag" valamilyen (török?) hatás következtében bővül ki. Ez a feltételezés azonban teljességgel bizonyíthatatlan, ugyanis egyszerűen ténykérdés az, hogy ezek a dalok *pentaton*, *pentachord*, stb. hangsorral rendelkeznek, s olyan stíluselemeket is tartalmaznak, mint a hangismétlés (recitálás). A recitálás, mint stílusjegy, az egymástól távol álló, nem rokon népek dalaiban is előfordul. Az obi-ugor: osztják és vogul (hanti, manysi) ősi dalok szintén kis hangterjedelmű, néhány hangból illetve motívumból álló dallamok. Emellett a hanti zene több, a manysi kevesebb hétfokú dallamot tartalmaz; ezzel együtt a kromatika is előfordul.

A nyelvtudomány megállapítása szerint az obi-ugorok a legközelebbi rokonaink lennének. Ezt - úgy tűnik - a zenei vonatkozások nem támasztják alá. Az obi-ugorok medve énekeinek sincs nyoma a magyar népdalok közt. A medve énekek hangrendszerét stb. néhányan párhuzamba hozzák a szűk terjedelmű dallamokkal. Ennek ellenére nekünk nincs medve énekünk. Annál inkább van *pávánk*, amely előfordul egyaránt a népdalaink szövegeiben és a díszítőművészetünkben is.

b. Szabolcsi Bence és mások rokonságot látnak a magyar siratóénekek valamint az obi-ugor kultikus és egyéb dalok közt. Többek közt Szomjas-Schiffert György is utal Szabolcsi meglátására: "... a (magyar) népzene kettős archaikus, de legalább népvándorláskori örökséget hordoz: egy rítusdallamokban kikristályosodott finnugor örökséget, amely nyilván egy ősrégi kisebbség hagyatéka..." (V.ö: Szomjas-Schiffert György: A finnugor zene vitája. I. 42. Akadémiai Kiadó, 1976. Bp.)

A siratóénekek meglehetősen improvizatív, rögtönző jelleget tükröznek. A magyar siratódallamoknak több típusa ismert. Vannak köztük szűk (pl. pentachord) és bővebb hangterjedelmű dalok. A szűk hangterjedelmű siratók improvizatív dallamvilágának egyik fő sajátossága a viszonylag egysíkú dallamvezetés és a repetáló hangismételtetés. Hasonló stílusjegyek a világ más népeinek dalai közt is előfordulnak. A szűk hangterjedelem miatt véletlenszerűen is létrejöhetnek hasonló dallamok vagy dallammotívumok. Erre már Väisänen finn népzene-kutató is rámutatott: "Egy és kétsoros szűk ambitusú melódiák különböző népeknél is egyezhetnek." (V.ö.: Szomjas-Schiffert: i.m. 23.) Egyedül a kétsoros pentachord siratótípus 2-1 zárata (kadencia) az, ami elgondolkodtató, mert ez valóban mutat hasonlóságot bizonyos osztják-vogul dalok hasonló zárataival. Érdemes lenne ugyanakkor a kutatásokat a közép- és belső-ázsiai törkök régi hősdalainak és siratódallamainak az irányába is kiterjeszteni. Mégpedig olyan ősi zenei rétegeket kellene vizsgálni, amelyet az iszlám kultúra kevésbé vagy egyáltalán nem változtatott meg. Szabolcsi már évtizedekkel ezelőtt tett erre kísérletet: "A nemzetközi dallampárhuzamok kutatását Szabolcsi Bence ázsiai irányba akarta kiterjeszteni (Szabolcsi B. 1954. feltevései nem találtak elfogadásra). . ." (V.ö.: A magyar népdaltípusok katalógusa 235. Dobszay László tollából. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet Bp.)

A pentachord dallamok dúr és moll változatai a legkülönbözőbb népek zenéjében előfordulnak. A magyar népzeneben a dúr és a moll pentachord dallamokat egyaránt megtaláljuk.

5. Osztják dallam (Patkanov: Die Irtisch Ostjaken...)

Magyar sirató (Észak-Magyarország) (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. 120)

6. Baranyai sokác (délsláv) táncdallam (Csajághy, Harkány, 1973)

7. Biskra vidéki arab dallamrészlet (hősi ének) Bartók gyűjtéséből

(V.ö.: Bartók Béla összegyűjtött írásai. Közreadja: Szöllősy András. Zeneműkiadó, 1966. Bp. 543/24.)

A fenti arab dallam egy, a hangsortól idegen hangot is felmutat. Ez egy alsó váltó- ill. vezetőhang, amely nem tartozik szorosan a melódiához, csak a zárlat felé irányuló vonzást erősíti.

Moll pentachord dallamok:

8. Magyar népdal részlet ("Kis kece lányom")

9. Oszmán-török induló (Kecskés Együttes Hungaroton 1984.)

A siratódallamok másik (nagyobb) csoportját a tágabb hangterjedelmű dalok adják. Ezek viszont többféle típusmegoszlást mutatnak. A dallamok moll jellegűek. A dallamszerkezet igen változatos: pentaton és különféle hétfokú dallamok fordulnak elő. A pentaton és a hétfokúság keverve is megjelenik. A dallamvezetésben többször előfordul a bővített szekund lépés is. A nagy hangterjedelmű siratók bizonyosan nem köthetők finnugor eredethez. (A kis ambitusú dallamok finnugor eredete sem teljesen egyértelmű.) Egyes vélemények szerint azonban a nagy hangterjedelmű magyar siratódallamok tekintetében is vannak párhuzamok pl. az osztják énekek között. Ez a zeneanyag viszont éppen török hatást bizonyít, amint azt a szakirodalom is alátámasztja: "... egyes nagy hangterjedelmű ereszkedő transzponáló dallampéldányai mégis török zenevilágot idéznek; ezek sokszor összevethetők a magyar siratóénekekkel és az azokkal rokon magyar lírai népdalokkal." V.ö: Szabolcsi-Tóth: i.m. I. 361. C. Nagy Béla tollából.)

Miután a magyar siratódallamok több típust képviselnek, így azok finnugor eredete számomra nem meggyőző.

Azt, hogy a magyarok (vagy a magyarság egyes ágai, néptörzskéi?) az egyik őshazában - ha úgy tetszik, hosszabb állomáshelyükön - közel, vagy együtt éltek ugor népekkel, nemigen tagadhatja senki. Ám az ősi népzeneink dallamvilágának zöme mindenképp túlmutat az Urálon, mégpedig Közép- és Belső-Ázsia felé. E tény pedig semmiképp sem támasztja alá a magyar népzene finnugor eredetét.

c./ Érdekes probléma elé állít bennünket a regőlés népszokásának dallamvilága.

10. Regősének részlet

(V.ö: Kerényi György: Magyar énekes népszokások. Gondolat. 1982. Bp. 58/57.)

A regősénekeket több zenetudós finnugor eredetűnek tartja. Ezt elsősorban a dallamok hangterjedelmével illetve hangkészletével támasztják alá. Ez esetben a dallam vagy egy nagy szext hangterjedelmű, vagy ezen túllép, de a dúr hexachord hangjait használja akár egy oktáv hangterjedelembe. E dallamtípusok azonban szerte Euráziában ismertek. Ott vannak a különböző türk népek dalai közt, de más keleti tájakon is előfordulnak. A hexachord dallamokat Kínában is fellelhetjük. (A mellékelt dallampéldában pentatonnal keverve fordul elő úgy, hogy a dal első fele pentaton, s a második hexachord 13. példa.) A hexachord jelen van az arab dallamokban is.

Alább bemutatnók néhány hexachord dallamot illetve dallamrészlete különböző népek dalaiból.

11. Regősének részlet

MNT, II. 776. Kerényi, 1952. (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. I. 116/121)

12. Osztyák dal részlet

Vaisanen: W.u. ostjakische. 182. (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. I. 116/119)

13. Kínai dal

Moderato

14. Karácsonyi népszokáshoz kötődő magyar népdal. (V.ö: Dobszay László- Szendrei Janka: Magyar népdaltípusok katalógusa. 485. M.T.A. Zenetudományi Intézet 1988. Bp.)

15. Oszmán-török táncdallam a Linus-féle kéziratból. 1729. (Kecskés Együttes Hungaroton, 1984)

A fenti magyar és oszmán-török zenei példák dallamvezetése és hexachord hangsora, valamint egyes ritmikai párhuzamai hasonlóak egymáshoz. Természetesen több magyar népdal említhető példaként.

16. Ennek a gazdának. . . magyar népdal részlet

17. Biskra vidéki arab dallam (kabil-tánc) Bartók gyűjtéséből

(V.ö: Bartók Béla összegyűjtött írásai. Közreadja: Szöllösy András. Zeneműkiadó, 1966. Bp. 559/60)

A fentiekből adódóan a nagy szext terjedelmű, vagy az azon túllépő, de a dūr hexachord hangjait használó dallamokat több szempontból sem köthetjük csak és kizárólag finnugor eredethez.

Szomjas-Schiffert György - többek közt - a finnugor nyelvek hanglejtési sajátosságából kifejlődött, dallammá csiszolódott ún. beszéddallamok sajátosságai alapján vizsgálja a kisebb hangterjedelmű finnugor és magyar dallamvilágot. Ennek kapcsán pontos % arányokat közöl finnugor vonatkozásban.

Ebből számunkra most csupán a dūr hexachord dallamok érdekesek, amelyek a finnugor zenének pusztán a 11 %-át teszik ki. Ez igen kevésnek tűnik ahhoz, hogy a magyar hexachord dallamokat csupán a finnugoroktól eredeztessük. E gondolatsorhoz még két megjegyzés kívánczik:

- egyes finn nyelvészek szerint, a magyar nyelv éneklő, míg a finn tárgyilagos és monoton (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. I. 75. 76.). Bizonytal van más nyelvészeti vélemények is. Ha azonban az előbbiek lennének igazak, úgy a beszéddallami összefüggéseket nehezebb lenne kimutatni;

- a türk nyelvek szintén a ragozó (agglutináló) nyelvek közé tartoznak. Elképzelhető ugyanis, hogy a magyar és a török nyelveket érintő bizonyos közös hanglejtési és hangtani sajátosságok vizsgálata érdekes eredményeket hozna. A magyar regösénekek finnugor eredetével ellentétes Sebestyén Gyula nézete, aki a regösénekekben a római kultúra továbbélését feltételezi. Vargyas Lajos ugyanakkor francia és angol dallamokat rokonít a magyar regösénekekkel. (Francia párhuzami regösénekeinkben. 1957. V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m.: I. 115.) Vargyas a regösénekeket "Földközi-tenger környéki régi zenekultúra maradványainak tartja." (V.ö: Szomjas-Schiffert:

i.m. I. 118.) Fentiekkel szemben magam úgy vélem, hogy a magyar regösének nem köthető egyértelműen sem a finnugor, sem a kínai zenéhez, sem más kultúrához. Pusztán arról van szó, hogy a magyar népzene - köztük a regösének - mindenekelőtt a keleti kulturkörhöz tartozik.

A különféle keleti zenék - a zene természetéből adódóan - többféle megjelenésűek, de vannak találkozási pontjaik. Jelen esetben - többek közt - ilyen az azonos hangkészlet. Magától adódik a kérdés, hogy regösénekeink mennyire ősiak, s mióta szakadtak el más keleti rokondallamoktól?

Nos, ha az ereszkedő-kvintváltó dallamszerkezet fenn tudott maradni a tér és időbeli távolságok dacára, akkor fel kell tételeznünk, hogy a regösének dallama is igen ősi.

Felmerül, hogy előfordulhatott az is, hogy a kereszténység átvételének hatására az ősi dallamok "kimentek a divatból". Csakhogy akkor miként maradhatott volna meg igazán töményen - ahogy Kerényi mondja - a "pogány" regölés szokása maga? (V.ö: Kerényi: i.m. 55.)

Ha pedig ez fennmaradt, mi értelme lett volna dallamot csereberélni?

A regösének hexachord dallamisága minden bizonnyal igen ősi és megállapíthatatlan, hogy milyen hosszú idő alatt csiszolódott sajátosan magyarrá. Ezzel együtt valószínű, hogy az ázsiai hexachord dallamvilág mind a finnugoroknak, mind pedig a törköknek egyaránt öröksége lehet, amelynek eredete egy ősi urál-altáji (vagy még régebbi?) kultúrába nyúlik.

Okkal feltételezhetjük tehát, hogy egy hétfokúság felé mutató dallamvilág együtt él a magyarság - és a türk rokonnépek - zenéjében a pentatonnal, talán igen régtől fogva. Természetesen mindig a pentaton elsődlegességével, dominanciájával.

Említést érdemel Szomjas-Schiffert meglátása a regölés szövegeiben előforduló "haj" indulatszóval kapcsolatosan. Megállapítja, hogy az obiugor sámánok "kaj" szava megfelel a magyar "haj" szónak. Véleménye szerint a magyar "haj" szó eredetileg "kaj"-nak hangzott. (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. I. 110.)

Felmerül a kérdés: vajon honnan lehet ezt ilyen biztosan tudni? Az viszont teljesen biztos, hogy a legkülönbözőbb türk és mongol népeknél használatosak ma is a következő indulatszavak: "haj", "hij", "huj". Ezek egymással rokonértelmű és hasonló szóalakok, bár a magánhangzók váltakozóan magas és mély hangrendűek. Teljesen bizonyos az is, hogy az ugorban "hij" és "huj" szó nincs. Már ebből adódóan sem hihető, hogy a magyar "haj" indulatszó valaha "kaj"-nak hangzott volna.

4. A népzene ősi rétegében található ereszkedő-kvintváltó pentaton dallamvilág semmi szín alatt sem mutat finnugor eredetet. Ezek a dalaink alkotják népzene ősrétegének zömét. Régi dallamaink egyik legfontosabb típusa az ún. "pávadallam", amely szinte megtestesíti a fentebb említett ismérveket.

Ennek kapcsán Szomjas-Schiffert a következőket írja: "... a magyar régi stílus ereszkedő kvintszerkezetű dallamainak legfontosabb típusa nem más, mint a szerkezetileg elturkosodott zenei tükörképe a finnugor epikus beszéddallam-sorpárnak." (V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. I. 88.)

E meglátás nyomban felveti a kérdést: miképpen lehet azt bizonyítani, hogy bármely magyar kvintváltó pentaton dallam - vagy éppen a "páva" - valaha is létezett kvintváltás nélkül?

18. "Leszállott a páva. . ."

(V.ö: Kodály Zoltán-Vargyas Lajos: A magyar népzene. 20. Zeneműkiadó 1987. Bp.)

Szomjas-Schiffert több finnugor dallamot rokonít a "Leszállott a páva. . ." című magyar népdallal. E példadallamokból hármát emelek ki (19, 20, 21 példa.)

19. Lapp dallam

(V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m. I. 89/19. (Launis 1904/5.)

A "pávadallamnak" a fenti lapp énekkel való hasonlítása nem meggyőző. A lapp példa ugyanis egy kétsoros *hexachord* dūr jellegű dallam, amelynek - márcsak a hangsorából adódóan is - kevés köze van a *kvintváltó* és *pentaton* magyar népdalhoz. A lapp példa dallami hasonlósága mindössze az ereszkedő dallamvonal és egy re-szó kvarttlépés felfelé. Ezek azonban akármilyen öfokú vagy egyéb dallamban is előfordulhatnak. A lapp dal ritmikája pedig halványan, inkább csak "körvonalaiiban" emlékeztet a magyar népdalnak a magyar nyelvhez igazodó oldott és gördülékeny ritmikájához. (Ez a megállapítás a legtöbb rokonított finnugor dallamra vonatkozik.)

A következő - szintén lapp példa - csak mint a "pávadallam" (*kvarttal*) *kvinttel lejjebb hangzó sorainak valamely variánsaként* lenne elfogadható. Ez esetben viszont hiányzanak a kvinttel feljebb hangzó kezdő sorok. (Itt természetesen a Szomjas-Schiffert által lejegyzett hangnemben [hangmagasságban] szerepel a példa.)

20. Lapp dallam

(V.ö: Szomjas-Schiffert: i.m: 1. 88/20)

Ha a magyar népdalt a fenti lapp melódiával rokonítjuk és a kvintváltást türk "hatásnak" kellene feltételeznünk, úgy a váltásnak a lapp dallamtól *lefelé* kellene létrejönnie. Ezzel szemben a lapp dallam a magyar dallamnak csak a (kvart) kvintváltott utótagjával - mindenekelőtt a 3. sorral - vonható párhuzamba.

21. "Leszállott a páva. . ." (Kodály) m.nd. transzpozíciója Szomjas-Schiffert lapp dallamához

Lapp dallam (20. példa)

Szomjas-Schiffert a különféle finnugor dallampéldákat az ún. *beszéddallamok* "befelejtetlen" ill. "befelejtett közlés" vonatkozásában mutatja be. A befejezettnek jelzett közlés ellenére mindkét lapp dallam második sorának ill. 4. ütemének végén hangsúlytalanul bár, de mégis egy terc ill. kvart lépést tapasztalunk felfelé. Így a dallam - végülis - nem tekinthető lezártnak. Ilyesmit a pávadallam második soránál nem tapasztalunk.

Szomjas-Schiffert összehasonlításában a magyar népdalunkhoz kétségkívül a legközelebb áll az itt bemutatott mordvin (karatáj-mordvin?) dallam. Ez esetben ugyanis meggyőző a dallam "lá"-val kezdődő szolmizációja. (Ez a magyar "pávadallam" esetében természetes.) Ezzel szemben áll az előző (20.) lapp dallam, mert annak kezdőhangjára logikusan a "mi" szolmizáció illik. Az alábbi mordvin dal valószínűleg türk (tatár?) hatásra jöhetett létre.

22. Mordvin dallam

(V.ö. Szomjas-Schiffert: i.m. 19/26. [Väisänen: Mordvinische... 74.- Erzan-Bruslan; Väisänen, 1914])

A fentiekből adódóan nem valószínű, hogy a finnugor dalok az ősei a páva-dallamnak. A magyar "pávadallam" tipikusan moll (lá) pentaton. A mari-cseremisz melódiákon kívüli más finnugor szórványos pentaton dallamvilág dūr (dó és szó) jellegű. Egyes pentaton dallamok esetében különféle átmenetek léteznek a dūr és moll jelleg közt, s ezért sokszor élesen nem is választhatóak el egymástól. Ilyen esetekben csak a zárlat (kadencia) és az azt megelőző néhány hang a döntő. Ebből adódóan fennállhat az, hogy olykor a pentaton dallamok konkrét rokonításában a dūr vagy a moll jelleg nem mindig lehet döntő fontosságú.

A finnugor (?) pentatóniával kapcsolatban Szomjas-Schiffert megjegyzi: "...az történt, hogy egy finnségi kétsoros dallam (az epikus beszéddallam-sorpári zenei vetülete) bekerült a türk-tatár dallamépítkezés kohójába, ereszkedő kvintváltó szerkezetet öltött, s az eredeti dó-pentaton hangsora elhalványodva turkos lá kadenciát kapott." (Szomjas-Schiffert: i.m. I. 92.)*

* Megjegyzendő, hogy nem minden türk (pentaton) dal kvintváltó (pl. egyes jugar dalok), miként ez előfordul a pentaton, vagy ilyen jellegű magyar népdalok közt is. Így nyilván a nem kvintváltó türk penta ill. tetraton dalok is hatottak az ugor zenére.

Ezzel szemben az ún. dó-pentatónia aligha lehet finnugor eredetű, mert a "dő" feltalálási hely éppen Kína, ahol a han és a nemzetiségek zenéjében is megtalálható. Erre több munkájában is rámutat Du Yaxiong pekingi népzene kutató (V.ö: Du Yaxiong: Comparative Research of Chinese Folk Songs and Hungarian Folk Songs. 1984. Buenos Aires. Továbbá: A pentaton skálák csoportosítása. A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Bp.-Zürich. 1994)

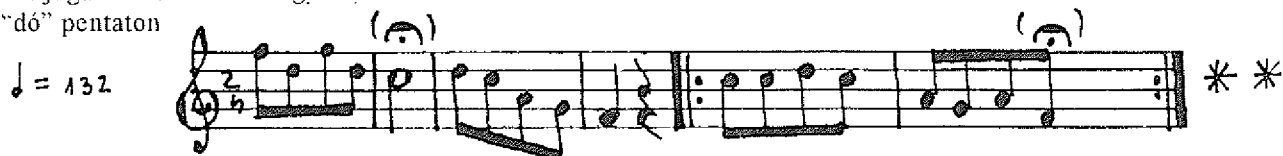
Kétségtelen, hogy a törkök zenéjében nem a dūr pentatónia a meghatározó, ám az uráli tatároknál elég gyakori és a csuvasoknál is előfordul (V.ö: Vikár László: A Volga-kámai finnugorok és törkök dallamai. M.T.A. Zenetudományi Intézet Bp. 1993).

A legkeletibb türk nép, a hun-utód jugarok²³ népzenejében a nyugati zenetudomány rendszerezésében értelmezett összes anhemiton (kis szekund [félhang] lépést nélkülöző) pentatonféle megtalálható. Ezek természetesen különféle gyakorisággal fordulnak elő.

Ilyen a jugar dūr pentatónia, ahol az ún. "dő" és "szó" típus egyaránt jelen van.

23. jugar dallam Jön a nagybátyám... "

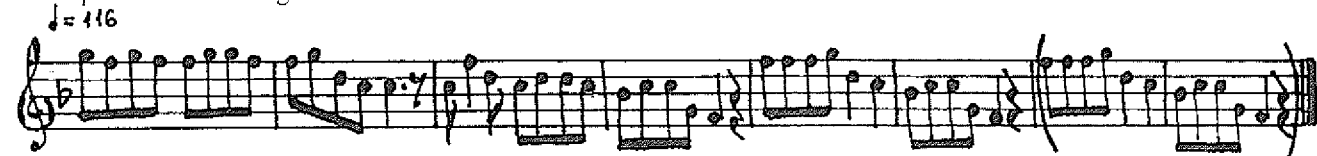
"dő" pentaton

(A magyar népdalokkal való összehasonlítás és zeneelméleti elemzések: Csajághy: Zenénk bölcsője Kelet, 37. példa. Kiadás alatt)

24. jugar dallam

"szó" pentaton Tíz "tragédia"...

(Magyar népdallal való összehasonlítás és zeneelméleti elemzés: Csajághy: Zenénk bölcsője Kelet, 40. példa. Kiadás alatt)

A jugar dallamvilág felmutatja az ún. "re" pentatont is, amelyet Vikár az uráli tatároknál és a baskiroknál talált.

25. Jugar dallam Tumszorstyet...

"re" pentaton

Előfordul a "mi" pentaton is.

26. Jugar dallam "Szárámák legendája"

"mi" pentaton ♩ = 100 - 104

A jugar népzene egyik jellegzetessége a moll jellegű tetratónia, aminek többféle típusa (pl.: mi-szó-la-dó, vagy a re-mi-szó-lá változat) fordul elő.

²³A kínai Tang-korabeli (618-907) feljegyzések szerint az újgurok a hunok leszármazottai. A jugorok (sárga újgurok) az újgurok szakadár ága. Lakhelyük Kína Gansu tartománya.

²⁴Köszönet illeti dr. Kiszely Istvánt, aki a Yinxindzsizs jugar énekesnővel készített népdalfelvételeket tartalmazó hangkassztát népzenei összehasonlító vizsgálatok céljából számomra hozzáférhetővé tette.

27. Jugar dallam Dal szöveg nélkül

"re" tetra-ton

Igen valószínű, hogy nemcsak a mári-eszermiszek "lá" pentatónja mutat török hatást, hanem a szórványosan előforduló "szó", "do" és "re" pentatónia is jövevény az uráli finnugorok zenéjében. Mindez messze keletről, a türk népek közvetítésével juthatott oda. Ez a zenei hatás már a hunok Urál-környéki megjelenésével elkezdődhetett.

A finnugor zenével ellentétben a különböző türk népek zenéi gyakorta mutatnak hasonlóságot a magyar népzene régi stílusú rétegével.

E tanulmány keretében mindössze néhány türk (köztük hun utód) nép dalainak a régi stílusú magyar népdalokkal való igen komoly összefüggésére kívánom felhívni a figyelmet. E hasonlóságok természetesen ott mutatkoznak, ahol az iszlám kultúra hatása nem érintette az eredeti türk zenét, vagy legalábbis valamit meghagyott annak ősrétegéből. (Megjegyzendő, hogy bizonyos népi hangszerek használata és elnevezése kapcsán - ázsiai népek és a magyar nép viszonylatában - szintén levonhatók következtetések. Ezek bonyolult és áttételes volta miatt, e szűkre szabott írás a kifejtésre nem ad lehetőséget.) Kevesen tudják, hogy a türk-magyar népzene tekintetében a magyar származású Stein Aurél orientalista - Kodályt és Bartókot megelőzve - már felfigyelt bizonyos hasonlóságokra. Itt a legkeletibb türk népek zenéjéről van szó, jelen esetben az újgurukéről és jugarokéről. Az újguruk és a velük közeli rokon jugarok a Tang-korabeli kínai évkönyvek tanúsága szerint, a hunok leszármazottai (V.ö: Bárdi László: *Őseink nyomában a Távol-Keleten*. Baranya Megyei Könyvtár, 1993. Pécs, 169). Kodály jól sejtette, Bartók írásából pedig eléggé egyértelműen kiderül, hogy énekes népzeneink a türk zenéhez áll közel. Bartók Anatóliában az oszmánok közt élő yürük (turkomán-oguz) néptörzsnél végzett kutatásokat a század elején. Meggyőződött arról, hogy bár zenéjük hétfokú, de sok ősi elemet tartalmaz.

Bartók megállapításából több dolog is következik:

- maga Bartók is utal arra, hogy egyes yürük népdalok nem kizárt, hogy korábban pentatonikus voltukból alakultak modális hétfokú szerkezetűvé (col, dór, frig), miként nagyon sok magyar népdalnál is ez figyelhető meg;
- ebből következik, hogy a valamikori pentaton dallamok akár más-más hétfokú zene hatására (legyen az nyugati, vagy éppen az iszlámot megelőző perzsa, ill. az iszlámhoz kötődő perzsa-arab), a zene öntörvényű fejlődése kapcsán, végül mégis hasonlóságot mutatnak;
- ugyanakkor fel kell tételeznünk, hogy a pentaton hangrendszer mellett - annak uralkodásával - létezett a pusztai népek zenéjében a hétfokúság, ill. az abba az irányba mutató hangrendszer is.

Térjünk vissza azonban a hun utód népek közül a jugarok zenéjéhez. Dallamaiknak a magyar népdalokkal való összehasonlítását a kínai Zhang Rei az elsők közt valószínűsítette meg. Zhang Rei Kodály tanítványaként felfigyelt a megdöbbentő hasonlóságokra. Ő már nem él. Munkáját a szintén kínai Du Yaxiong népzene-kutató professzor kiteljesítette. Későbbiek folyamán magam is foglalkoztam hasonló népzenei anyaggal. Du Yaxiong megállapításait igazolni tudtam. (Csajághy: *Zeneink bölcsője Kelet*. Kiadás alatt.) Megemlítem, hogy fenti munkámban a Magyarországon alkalmazott népdal-elemzés szempontjait vettem figyelembe. Éppen ezért talán érdekes lehet, hogy a kínai összehasonlítástól zeneelméletileg eltérő más elemzési módszerek alapján hasonló credmények születtek. Igen lényeges dolog, hogy a magyar-jugar népzenei párhuzamokra korábban már többen is felfigyeltek (V.ö: Bárdi László: *Őseink nyomában a Távol-Keleten*. Pannónia Könyvek, Baranya Megyei Könyvtár, 1993. Pécs. Bárdi Judit-Bárdi László: *A magyar népdalok nyomai Kínába vezetnek*. Az ének-zene tanítása. Zenepedagógiai szakfolyóirat XXIX. évf. 1. sz. 1986. Bp. Bárdi László: *A magyar népzene lehetséges gyökereiről*. Az ének-zene tanítása. 6. sz. 1987. Bp. 249-260. Továbbá: Érdy Miklós: *Az ordos-pusztai magyarok: valóság vagy legenda?* Különlönyomat, Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio. 1990. 252.)

Az alábbiakban bemutatok két példát a jugar-magyar népdalok összehasonlítására kapcsán.

28. "Elmegyek, elmegyek. . ." magyar népdal

(Kodály gyűjtése. Készzenimpér. Csík vm. V.ö: Kodály-Vargyas: i.m. 143/97)

Parlando, rubato jugar népdal (Jes. jes. jes. . .) (A jugar népdalokat Kiszely István bocsatotta rendelkezésemre.)

második és negyedik sorát, "hiányoznak" is a jugar dalból. A képlet tehát így alakul: A.⁵ A.⁵ A. A. Hangterjedelme szintén túllépi az oktávot, ám csak egy nagy szekunddal. A hangterjedlem alakulásának oka szintén a reális kvintváltásban keresendő. Szótagszám: 8. Kadencia: 1. "Dó" váltással a sorképletnek megfelelően. 5. (5). 1. Előadásmódja: Tempo giusto, megfelel a magyarnak. Amiben a két népdal eltér egymástól, az az ütemek száma, a kadencia és a hangterjedelem, valamint a szótagszám. Így tehát a vizsgált két népdal közt közeli rokonság és párhuzam van.

Du Yaxiong szerint lényeges hasonlóságok találhatók a szintén hun-utód ordosi-mongolok népdalai és a magyar népdalok ősrétegének dallamvilága közt.

Az Ordos névvel bíró terület Kínában található a Sárga folyó nagy kanyarulatában. Ez a terület a történelem egy szakaszában a hun birodalom része volt. A későbbiek folyamán az ottmaradt hun néptörzsek beleolvadtak az észak-kínai népességbe. A Kr. u. 6. sz. után Ordos különféle türk népek fennhatósága alatt állt, majd a 13. században a mongol birodalom része lett. Az ordosi sajátos népvegyülék nem mondható egyértelműen mongolnak. Zenéjük ősi hun elemeket őrzött meg, amelynek stílusjegyei eltérést mutatnak a legtöbb mongol néptörzs zenéjétől. (V.ö: Érdy: i.m. 252.)

30. a. Hungarian melody (after Kodály)

(Magyar népdal Kodály nyomán: "Kalapom a Tiszán úszkál...")

b. Ordos melody

(Ordosi dallam. V.ö: Du Yaxiong: Comparative Research of Chinese Folk Songs and Hungarian Folk Songs, 12, Buenos Aires. 1984.)

A magyar népdallal kapcsolatosan lényeges az, hogy Kodály (Vasziljev és Makszimov nyomán) már utalt arra, hogy a dallamnak van cseremis és csuvas párhuzama is. Így teljesen világos a dallam ótürk eredete és ennek vetületében a magyar népdalnak a belső-ázsiai hun-türk ősi zenével való összefüggése. (E végkövetkeztetés a magyar-jugar népdalösszehasonlítások esetében is fennáll.)

A magyar és finnugor népzene közt szinte alig található párhuzam. (Ez alól igen lényeges kivételt képez az ugor mári-cseremiszek népzeneje.) Mint említődött, az ugor népek zenéjét mindenekelőtt az ún. trichord hangsor köti össze. Ugyanakkor az ugor népek zenéi már a kutatások kezdetén jelentős különbségeket is felmutattak. Ezeket a különbségeket gyakorta ilyen, vagy olyan (pl. szláv stb.) hatással magyarázzák. Ez rendjén is volna, csak hogy a magyar népzene is érte éppen elég hatás ahhoz, hogy az ősi pentatónia eltűnjön. És mégis, még az ún. "kupolás" szerkezetű népdalok közt is felbukkan akár a tiszta pentatónia is (pl. a "Búza közé szállt a dalos pacsirta..." c. népdalunk, stb.). Másrészt, Kodály kimutatta, hogy az újstílusú magyar népdal a régiek szerves folytatása. A nép ajkán ugyanakkor még ma is élnek a régi stílusú pentaton, ereszkedő, kvintváltó szerkezetű népdalok! Felmerül a kérdés: vajon a hatások dacára nálunk miért maradtak meg a fenti jellegzetességek, sőt a tipikus ritmusképletek (éles és nyújtott ritmus, szinkópa)? Ha egy tőről fakadtunk az ugorokkal: az ő zenéjükben miért nem jellemző mindez? Jószerivel csak a cseremis (mari) ill. a több ágra szakadt mordvin nép eltávozott ún. karatáj ágánál lelhetünk fel hasonló stílusjegyeket. Bartók egyébként a cseremiszekkel kapcsolatban világosan utal rá, hogy a cseremiszek 1000-1500 évvel ezelőtti ó-török hatás alá kerültek. (Bartók 1936-beli oszmán-török területen tett népdalgyűjtő útjáról írott gondolatai, amelyek Vikár László szerkesztésében jelentek meg 1976-ban. V.ö: Bárdi L.: i.m. 252.) Felmerül, hogy a magyar népzeneben szintén török h a t á s o k k a l számolhatunk? Csak nemmel válaszolhatunk, mert a magyar népzeneben igen ősi jellegzetességek maradtak fenn, sőt, nemcsak a zenében, hanem a dallamok szövegében is. Csak egyetlen példa erejéig említeném a b e l i szavunkat, amelynek már nem tudjuk a pontos jelentését. Valamely nyugtatószó ez, és altatódalainkban fordul elő. (Bartók is utal rá.) Ismereteim szerint ilyen szó az ugor dalok szövegeiben nincs, viszont előfordul az újguroknál, a jugaroknál és a közép-ázsiai türköknél is.

A finnugor dallamvilág valószínűleg soha nem volt pentaton. Az eredeti pentaton dallamok az Urál környékén a szintén türk onogur-bolgár és tatár-csuvas népzeneire jellemzőek. Az onogurok viszont a hajdani későavarokkal hozhatók kapcsolatba. (V.ö: László Gyula kettős honfoglalással összefüggő nézetei az "előmagyar" onogurok vonatkozásában.) Mások szerint az onoguroknak belső-ázsiai zsuán-zsuán gyökereik is vannak. A szalak bonyolultak, de Közép- és Belső-Ázsia felé vezetnek és nem ugor irányba. Megjegyzendő, hogy a mai Bulgáriában is fellelhető ez a típusú pentaton skála (Du Yaxiong rendszerében: kvart-kvint pentaton), amely a pusztai népek zenéjére jellemző.

Jelen tanulmány szűk kereteiből adódóan egyéb zenei elemzéstől eltekintenek, bár jónéhány összefüggést lehetne még említeni. Pl.: a magyar népzene ősrétegéhez tartozó bő szekundos (vezetőhangos) fríg jellegű, főleg székely és csángó dallamok vethetnek fel érdekes problémát. A csángók egy része - Árpád népétől leszakadva - soha nem jutott be a Kárpát-medencébe. Így annál érdekesebb, hogy zenéjükben a fent említett stílusjegyek mégis előfordulnak. Maga a hangrendszer ugyanis alapvetően perzsa-iráni gyökerű, de az sem zárható ki, hogy az eredet még régebbi kultúra(k)ba nyúlik. Nem lehetünk bizonyosak abban, hogy az ősi rétegből való népdalainban a különféle stílusjegyekkel keverten megjelenő vezetőhangos fríg hangrendszert csak és kizárólag az iszlám kultúrájú oszmán-törökök közvetítették felénk.

II. Népi hangszercinkről

Mint említődött, a magyar és a türk típusú népzene közti párhuzamokat bizonyos hangszeres összefüggések is megerősítik. E megállapítás nemcsak a mai idők (múltban gyökerező) hangszeres párhuzamaira értendő, hanem bizonyos ásatásokból előkerült hangszer leletek is erről vallanak. E dolgozatban csak néhány lényeges összefüggést említek.

A magyarság korai hangszerhasználatáról az írásos források igen gyéren emlékeznek. Ebből adódóan a tudományos szakirodalom többnyire azt a téves következtetést vonja le, mintha a legtöbb hangszerünket a nyugati és más (pl. szláv) népektől vettük volna át.

A tények viszont azt mutatják, hogy a legtöbb európai hangszer ázsiai gyökerekkel rendelkezik. Ebből adódik az áthidalhatatlan ellentmondás: hogy lehet az, hogy - szemlélettől függetlenül - az Ázsia felől, vagy az Ázsiából érkező magyarság nem ismerte ezeket a hangszereket? Olyannyira így lett volna, hogy az európai zenekultúrából kell ezután átvennie az ázsiai gyökerű hangszereket? Nehezen hihető ugyanis, hogy a pusztai népek fiai itt a Kárpát-medencében vették volna kezükbe az első hangszert. Legfeljebb az fordulhatott elő, hogy az ősi vallási hagyományokhoz kötődő kultikus zenénk egy részét elfeledtük (vagy el kellett felednünk) azok "pogány" volta miatt. Az ehhez kötődő hangszereket pedig nem volt tanácsos használnunk. Így aztán az ezekkel egy eredetű, de már némiképp az európai kultúrához idomított hasonló hangszereket kellett átvennünk. Ez azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy a zeneszerszámok eredeti ázsiai őseit ne ismertük volna. (Dudák, síp-féle fúvósok, koboz és tambura féle pengetősök, hegedűfélék, furulya-fuvolafélék, cserépsípok és különféle ritmushangszerek stb.)

Ebből adódóan a szakirodalom korábbi álláspontját a magyarság hangszer ismeretéről, azok használatáról időszerű lenne felülvizsgálni.

a./ A fentiek igazolására vegyük pl. a kettős avar sípokat. (A szerző részletes tanulmánya az avar sípokról megtalálható a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai c. kötetében. Budapest-Zürich 1996 75-137. o.)

E sorok írója (László Gyula professzor megbízásából) feldolgozta a felgyői ásatásokból származó, viszonylag épségben fennmaradt avar kettős sípot. E zeneszerszám hangrendszere megfelel egy moll pentatonnak.

Igaz, hogy a hangszerek hangsorát hangrendszerekkel kapcsolatba hozni kockázatos. Ám más a helyzet egy pentaton hangsorú síp és a pentaton hangrendszer összefüggése esetében. Itt ugyanis akárhogy "forgatjuk" a hangokat, a hangrendszer mindenképp ötfokú marad. (Az avar sípon segéd- vagy mellékfogások nem léteznek.) A felgyői avar sípon egy oktáv terjedelemben régi stílusú magyar népdalok jól eljátszhatóak.)

A korábbi szakirodalom (Bartha Dénes 1934, Kovrig Ilona 1963.) említi, hogy a hangszerek minden valószínűség szerint az avar dudák kettős sípszárai (A magam véleménye szerint ezek az avar hangszerek - a mai rokon hangszerpárhuzamok alapján - részben dudák, részben tömlőnélküli kettős sípok lehettek.)

Az avar kettős sípok általában az ún. késő avar-onogur etnikumhoz kapcsolódnak. A népvándorlásnak a hulláma 670 táján éri el a Kárpát-medencét. Az onogur-későavar népesség mind embertanilag (Bartucz és mások véleménye), mind pedig egyéb tekintetben is hasonlóságot mutatnak a magyarsággal. László Gyula közismert "kettős honfoglalás elmélete" több oldalról megvilágítja a kérdést, amelynek tükrében világossá vált, hogy a későavar-onogurok voltaképp előmagyarok voltak, következésképp a magyarok igen régóta ismerik a dudát. Ezzel szemben a szakirodalom a dudát - az 1200-as években történt - a nyugati népektől való átvételnek tekinti pusztán azért, mert abból a korból származik az első dudát érintő feljegyzés. A különféle írásos források általában a hangszerek használatánál sokkal fontosabb eseményekkel (diplomácia, háborúk, birtokviszonyok stb.) foglalkoznak. Így nem zárható ki, hogy a hangszerekkel kapcsolatos első ismert feljegyzések időpontja előtt az egyes zeneszerszámok - ettől függetlenül - léteztek.

A későavar-magyar összefüggés tükrében talán érdemes e kérdést egy másik oldalról is megvizsgálni.

Ma már tény az, hogy a későavar-előmagyarok megérték Árpád magyarjainak honfoglalását. Ha a honfoglalók nem ismerték volna a dudát - ami nem valószínű - akkor azt nyilván a későavaroktól vették volna át. Ennek vetületében teljesen érthetetlen, hogy Árpád magyarjainak miért kellett volna várnia az 1200-as évekig, hogy azután a nyugati népek ismertethessék meg velük a dudát. Fentiek alapján a szakirodalom ezzel kapcsolatos korábbi állításai tarthatatlanok. E kérdéskört még tovább is boncolhatjuk. Felmerül, hogy már a rómaiak is ismerték a dudát. Tény azonban az is, hogy a duda ázsiai eredetű hangszer. A hazai és a külföldi szakirodalom ebben a tekintetben szinte kivétel nélkül azonos álláspontot képvisel.

Curt Sachs - és számosan mások - Indiából eredeztetik a dudát.

Az ázsiai kettős sípok valamelyik típusát talán az ó-iráni népek közvetítették Indiába, *ám igen nagy valószínűséggel éppen ott alakult ki valamely sípféle hangszer tömlővel felszerelt dudaszerű változata*, amelyet már a dravidák is ismertek. (V.ö: Darvas Gábor: Évezredek hangszerei. 46. Zeneműkiadó. Bp. 1975.)

Bartha e tárgykörben az alábbiakat írja: "Alighanem helytálló Sachsnek az a feltevése, hogy az indiai eredetű dudatípus két alkalommal, két fejlődésfokon termékenyítette meg az elő-ázsiai és ezen keresztül az európai hangszer fejlődését." (Nyilván Közép-Ázsia is ide értendő. A szerző megjegyzése.) (V.ö: Bartha Dénes: A jánoshídi avarkori kettőssíp. Archeologia Hungarica XIV. 76-77. Magyar Történeti Múzeum Bp. 1934.)

Az első indiai migráció Kr. u. I. század táján éri el Európát, amely a kettős sípszárú, de basszus síp nélküli dudatípust hozta magával. Ilyen volt - többek közt - a római duda is. A hangszer elterjedésében a közvetítő szerepet minden bizonnyal a népvándorlás pusztai népei játszották.

A második indiai hullám a 15. században, vagy az után jelenik meg Európában. E népköltéshez kapcsolódik a különálló basszussípval rendelkező dudatípus.

A problémát csak az okozza, hogy Európában a basszussípos (sőt: több basszussípos) dudák már a XIII-XIV. században megjelentek. Ezeket tehát nem köthetjük közvetlenül az indiai hatáshoz.

Mivel a duda nem európai autochton hangszer, a tudomány e tekintetben - úgy tűnik - tanácstalan.

A megoldás pedig kézenfekvő: a duda basszussípos változatát vagy az avarok (későavarok?), de méginkább Árpád magyarjai közvetítették a nyugati és a Kárpát-medence környékén élő népek felé.

A dolog tehát valószínűleg fordítva "működött": ők vették át tőlünk a duda egy basszussípval rendelkező változatát. Ezt azután továbbfejlesztették az európai igényeknek megfelelően. Ha ugyanis mi vettük volna át - mondjuk - a nyugati népektől a basszussípos hangszert, úgy a mi dudánk nem egy basszussípval rendelkezne, hanem úgy nézne ki, mint az olasz vagy francia, ill. a skót dudák valamelyike.

b./ A fuvolafélék családjába tartozik a cserépből készült tojásdad hangszer, amelyet okarinának, egyszerűbb típusát körtemuzsikának neveznek. A hangszert az olasz Donati névvel (XIX. sz.) hozza kapcsolatba a szakirodalom, mondván: ő "találta fel".

Ezzel szemben a hangszert már igen régen feltalálták - a kínaiak (Shangkori leletek). Anyaguk csont, cserép, porcelán. Formájuk gömbölyű vagy tojásdad alakú.

A szakirodalom a Donati-féle okarinától származtatja a magyar hasonló hangszert (V.ö: Mandel: i. m. 30. Sárosi Bálint: Magyar népi hangszerek. 97. Bp. 1973).

Ennek ellenére a túlnyomórészt a közép- és belső-ázsiai gyökerekkel rendelkező magyarság e hangszerféleségnek egy kevesebb hanglyukú változatát már régtől fogva ismerte. (Az ugyanis egy egészen más dolog, hogy a XIX. sz.-ban az európai hangigényeknek megfelelően hány hangnyílással rendelkezik a hangszer.)

Az "okarina"-körtemuzsika magyar vonatkozású régészeti lelete honfoglaláskori. Nagysága ökölnyi, formája ovális, körte alakú, pontosabban bajuszos férfifejet ábrázol. Befúvónyílás, szélhasítónyílás (síp), és hangnyílások (fül alatt) találhatóak rajta. Szakvélemények szerint táltos hangszerről van szó.

A hangszer az 1930-as években kerültek elő. Lelőhely: Tata, Cseke tó. E hangszert is régebben ismertük tehát, mint Európa más népei. Nem hihető tehát az, hogy ezt a hangszertípust a magyarság csak a XIX. században ismerte meg. E hangszerek körébe tartoznak más - elsősorban - madár vagy más állatfigurát ábrázoló, hasonló működési elvű cserépsípok is, amelyeknek 1-3 hangnyílása van. Ha vizet töltenek beléjük, csicsergő hangot adnak. Hasonló madár alakú sípjuk - többek közt - az oszmán-törököknek is van. Ugor népek körében a csere-miszeknél fordul elő.

A korábbi pusztai népek (pl. az avarok) is ismerhettek hasonló hangszereket. Mint azt Zolnay László írja, avar sírokból gyakorta előkerült már bizonyos "madár-csali" síp, bár a hangszer pontos alakjáról nem ad tájékoztatást: "... nem egy avarnak lovas sírjában afféle madár-csali sípokra is reáakad a régész, mint aminőket tömegesen középkori ásatásaink során is találtunk." (V.ö: Zolnay László: A magyar muzsika régi századaiból. 29. Magvető. 1977. Bp.)

Honfoglaláskor táltos sípja (utánszó)
(A hangszer eredetije: Tata, Kuny Domonkos Múzeum.)
Foto: Csajághyiné Duha Julianna

c./ Sípjainkról és kobzainkról már Anonymus is megemlékezett a Gesta Hungarorum 46. fejezetében.

A sípok pedig kétfélék lehetnek.

1. Ajaksípos hangszerek: furulya-fuvola-félék. Furulyánk bizonyosan volt, mert a hangszer valamely típusát a világ összes népe ismeri.

2. A nyelvűsíp hangszerek nádból készült fúvókával szólnak meg. Ezek lehetnek egyszerű (felcsapó) nyelvűek. Ilyen a legtöbb duda. A két nyelvűek szintén ősi keleti hangszerek. Ilyen volt a magyarság ősi sípja, amelyet később tárogatónak neveztek. A szakirodalom túlnyomó része e hangszert - szintén kései magyar szóhasználat alapján - töröksípként emlegeti. Ebből adódóan többen úgy vélik, hogy az oszmán-törököktől vettük át. Ez az álláspont azonban kétségbe vonható, mert e hangszer valamely típusa egész Ázsiában megtalálható, s mint a korabeli ábrázolások mutatják, így volt ez a régi időkben is. Teljesen lehetetlen tehát azt feltételezni, hogy az Ázsia felől jövő magyarság e hangszert nem ismerte, s csak az oszmán-török uralom alatt kezdte volna használni. A tárogató elnevezést a kuruc kori hasonló hangszerekhez kötik. Ez azonban téves, mert jóval a kuruc kor előtt 1572-ben már *"tarogato-syp"* gyanánt említik a hangszert.

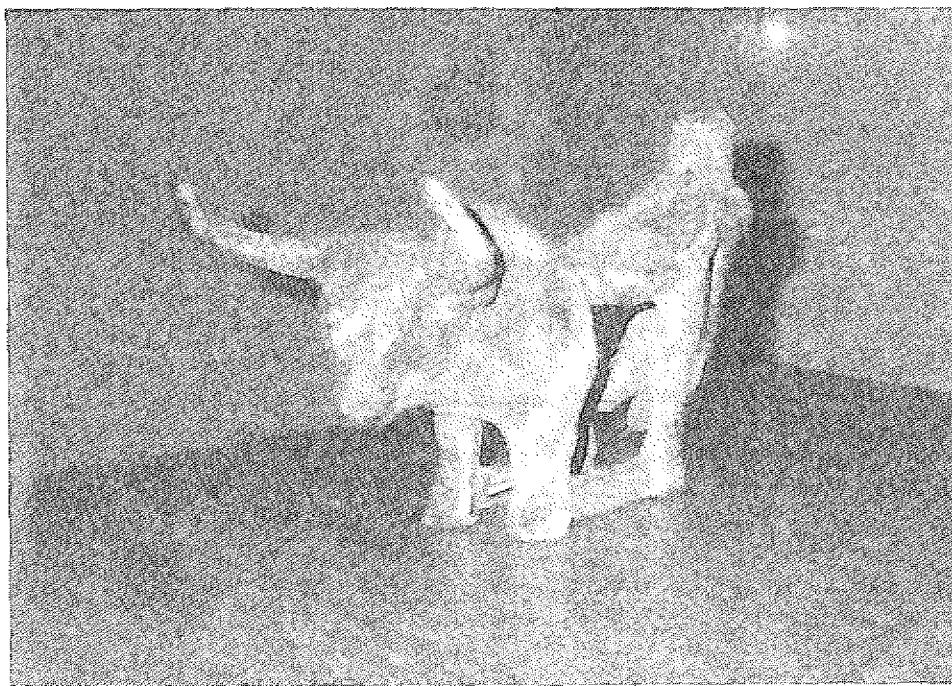
d./ A fúvóhangszerek képviselői közt feltétlenül említenünk kell a kürtöket is. Jelzőhangszer nélkül az ázsiai eredetű lovasnépek elképzelhetetlenek. E kürtök túlnyomórészt szarvasmarha túlkéből készült hengszerek lehettek. Kicsiny szarvakból komoly kürtöt készíteni lehetetlen, mert bizonyos felhangrendszer-törvényszerűségek a megszólaltatást és a hangterjedelmet nagymértékben befolyásolják. Keleten ma is élnek nagyszarvú szarvasmarhák. A keleti szteppéken kétségtelenül élnie kellett egy olyan szarvasmarha őstípusnak, amelynek leszármazottja lehet a magyar szürkemarha. A tudomány e marhafajta eredetét a primigenius eredetű podóliai ősmarhára(?) vezeti vissza. Ez az állat viszont éppen úgy csak leszármazottja lehet egy ősi ázsiai nagyszarvú típusnak, amelynek eredete alapvetően az eurázsiai őstulokra

vezethető vissza.

Fentieket igazolni látszik azon kínai kultikus bronz-tárgyak, amelyek közt számos - a magyar szürkemarhára emlékeztető - állatábrázolás látható. (Pécsi Kínai Napok kiállítása, Pécs, 1994 IX. 15. Ifjúsági Ház.)

E szarvasmarha szobrok a Shang-dinasztia korából Kr. e. 16-11. század illetve Kr.e. 1200 körüli időből származnak Kína korabeli fővárosából Anyanból, ill. a Sárga folyó vidékéről Shangxiből. (Ezúton köszönöm meg dr. Bárdi László sinológusnak a kínai bronzfigurák pontos időbeli meghatározását.)

A kínai bronzművészetre igen erőteljesen hatott a pusztai nomád népek művészete és formavilága.

Kínai kultikus bronzfigura – szarvasmarha ábrázolás a Shang dinasztia korából

Foto: Csajághy György

Így joggal feltételezhetjük, hogy a pusztai népekből ötvöződő hunok jól ismerték ezt a nagyszarvú marhatípust. Nem lehet kizárni, hogy ezen állat kései leszármazottai a magyarokkal együtt is megjelennek a Kárpát-medencében. Ilyen típusú állatok szarvaiból kitűnő kürtök készülhetnek. Későbbiekben a magyar pásztrok kürtjei is elsősorban a magyar szürkemarha szarvából készültek.

A szarvformát mutatja a X. századból származó elefántcsont kürt, amelyet "Lehel-kürt"-ként ismerünk. E hangszernek viszont állítólag nincs köze Lehel vezérhez, mert - egyes vélemények szerint - Molnár Ferenc jászkun kapitány nevezte el "Lehel-kürt"-nek 1788-ban.

Másrészt a kutatások tükrében úgy tűnik, hogy a hangszer bizánci munka. E véleményektől függetlenül a kürt X. századi mivoltát tekintve egyáltalán nem zárható ki, hogy Lehelnek köze lehetett e hangszerhez, még akkor is, ha a hangszer Bizánban, vagy bizánci műveltségű mester által készített.

A kürt faragványai közt feltűnik a szarvas, a griff és egy ragadozó madár ábrázolás is. E motívumok viszont jóval

kelebbebbre mutatnak, s a pusztai népekkel hozhatók kapcsolatba. Elképzelhető, hogy a kürt megrendelésre készült, de a megrendelő egy magyar vezér (Lehel?) is lehetett. Ezt a kürtöt László Gyula - a kürt faragványai közt feltűnő nyitott tenyér alapján - cirkuszi játékokkal hozza kapcsolatba (V.ö: Árpád népe. 77. Helikon Bp. 1988).

Az ún. Képes Krónika - Lehellel kapcsolatban - havasi kürtöt ábrázol. Az ilyen típusú kürtök eredete is messze keletre vezet és Tibetben ma is használnak hasonló hangszert. A pusztai rokon népek és a magyarok minden bizonnyal ismerhették ezeket a kürtféléket is.

Ugyanakkor kétséges, hogy rövidtávú gyors hadmozdulatok alkalmával a magyarok - akár Lehel vezér is - ilyen típusú kürtöt használt volna. Ennek használata, szállítása vagy esetleg daraboktól való összerakása kissé körülményes, különösen akkor, ha hadmozdulatokat irányító jelzések fűzésére vették volna igénybe.

A kürt szó fontos magyar vonatkozása az, hogy törzsnévként is szerepel (Kürt-Gyarmat). Emellett lényeges, hogy a türk-onogurok uralkodójának a neve Kuvrat (VII. sz.). E név valószínűleg kapcsolatba hozható a kürt szóval. A pusztai népek a kürtöket nemcsak hangjelző eszközként használták. Igen fontos a kürtök rangjelző szerepe, illetve számba jöhet az ivókürtként való használat is. Ezek a kürtök már nem elsősorban hangszerek és egyre inkább stilizált formát vesznek fel. A kürt rangjelző szerepét mutatja, hogy már a szkíták és más pusztai népek, így később az Aranyhorda kánjai is használták erre a célra. Az ilyen rangjelző kürtök nemesfém-ből készültek.

Több avar kürt (rhyton) fennmaradt nemesfém-ből (kunbábonyi avar kagán kürtje aranyból).

Más esetben csak fémveretek maradtak meg, jelezvén, hogy maga a kürt valószínűleg szaruból (szarvasmarha-tülök) készülhetett.

A fémkürtöket két részből forrasztották össze. Alakjuk szögben megtörik, de így is stilizált szarv formát idéznek. A szakirodalom szerint ezek a ráncmaradt avarkori leletek harci kürtök voltak, de egyben rangjelző szereppel bírtak. Emellett feltételezik, hogy ivókürtként is szolgáltak.

A kürtök viszonylag kicsi teste inkább a rangjelző-ivókürt használatot valószínűsíti. A kunbábonyi kürt esetében nyelvsípos megszólaltatással kísérletezett Sárosi Bálint. (V.ö: Szentpéteri József: "Ütközetre hívó harci kürt" [Rhyton leletek avar vezéri sírokból.] Az Arany János Múzeum Közleményei VII. Hiedelmek, szokások az Alföldön I. 37-53. Szerk: Novák László. Nagykovács, 1992.)

A nyelvsípos megszólaltatási mód viszont - akaratlanul is - a lelet kürt típusú mivoltát megkérdőjelezi. A valódi kürtök nem nyelvsípos megszólaltatásúak. A nyelvsípos megszólaltatás ugyanis egyfajta hangszerkereszteződést mutat a síp- és kürtféle hangszerek között.

c./ A már Anonymus által is említett húros hangszer a koboz, amely a lantféle hangszerek családjába tartozik. Hasonló néven (kobuz, gupuz, komuz, stb.) egész Ázsiában ismert valamely húros hangszer.

A szakirodalomban a lantok és a kobozok körül meglehetősen nagy zűrzavar uralkodik: ki arabnak, ki pedig perzsa eredetűnek véli. Az igazság pedig valószínűleg az, hogyha az araboknak volt is valamilyen saját lantféle hangszertük, azt kiszorították a perzsa lantok, mindenekelőtt a perzsa rövidnyakú lant. Erre az Abbaszida uralkodók idejében élt Ibn Munadzsım is utal egy újfajta lant leírásában. A lant két szélső húrja ugyanis perzsa elnevezésű (V.ö: Szabolcsi Bence-Tóth Aladár: Zenei Lexikon 81. Kárpáti János tollából. Zeneműkiadó 1965. Bp.).

A moszlim vallás létrejöttének idején, Mohamed (570. v. 571? - 632) vallásalapítása 610 táján - és még jó darabig - a korabeli arab zenét messze felülmúlja az igen fejlett perzsa zenekultúra. Miután az iszlám hatása először Perzsia felé hat, így ugyanezen az úton áramlik a perzsák magas zenei kultúrája az arabokhoz.

A lantféle hangszerek valószínűleg két úton jutottak Európába. Egyrészt a perzsa gyökerű rövidnyakú lantot (al'ud) az arabok (mórok) juttatták Spanyolországba, ahonnan tovább terjedt a hangszer.

A pusztai népeknek (avarok, magyarok) viszont eredetileg hosszúnyakú lantféléik, azaz kobzaik lehettek. A hosszúnyakú lantokat keleten felváltva nevezik tamburának illetve koboznak. Erre utal, hogy a perzsák és az arabok által egyaránt ismert hosszúnyakú lantféleségnek perzsául tunbur a neve.

A magyarság által eredetileg használt, valószínűleg hosszúnyakú kobozt később felváltotta egy rövidnyakú típus, amely valószínűleg a perzsa eredetű al'ud lantból fejlődött.

Bár Közép- és Belső-Ázsiában kedvelték a hosszúnyakú lantok, mégis előfordulnak a rövidnyakú típusok is. Ilyen a Kínában igen régóta ismert *p'ipa*, amelyet már a Tang korabeli (618-907) ábrázolások mutatnak (dunhuangi barlangfestmények). E hangszer alakja és szögben megtört kulcsotokja igen hasonlít a csángók által ma is használt rövidnyakú kobozhoz. A méretbeli különbség ugyanakkor igen számottevő, mert a kínai hangszer kb. kétszer akkora. Felmerül a kérdés: honnan származik hát a rövidnyakú koboz vagy lant? Teljes mértékben nem zárható ki a távol-keleti eredet sem, de valószínűbbnek látszik, hogy e hangszerek a perzsa zenekultúrában gyökereznek. A rövidnyakú lantok az ősi Selyemúton jutottak a Távol-Keletre. A *p'ipa* rokonhangszerei Japánban és Vietnámban is megtalálhatóak.

A magyarság hangszerhasználatával kapcsolatosan hasonló a helyzet egy másik lantfélével a *tamburával*. Ázsiában mindenütt ismert valamelyik húros rokonhangszere. (Tanpura, dombra, dombraka, dumbrak, tambur.) A magyar nyelv máig őrzi a tambura nevét, de a szakirodalom a délszlávoktól való átvételnek minősíti. Mint az elnevezések is mutatják, a tamburák tipikusan ázsiai hangszerek, s tarthatatlan az az álláspont, hogy az ázsiai gyökerű magyarság ne ismertge volna ezek valamely típusát. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy éppen a délszlávok vették át az egyik tamburafélcset

valamely keleti eredetű néptől, avaroktól, magyaroktól, vagy akár oszmán-törököktől.

(A bizánci történetíró Theophylaktos VII. században már említi, hogy az avaroknak vannak húros hangszereik, amelyekkel énekeiket kísérik. Nyilván a lantcsalád koboza, vagy bamburaféle hangszeréről van szó.)

A délszlávok azután az átvett hangszert - ahogy az lenni szokott - saját igényeiknek megfelelően továbbformálták. f./ A magyarság és rokonnépei jól ismerték a különféle ütőhangszereket is. Erről tanúskodik egy ma is élő gyerekmondóka, amelynek gyökerei valószínűleg visszanyúlnak a hajdani táltos-gyógyító tevékenységhez: "sippal, dobbal, nádi hegedűvel". Az itt említett dob a táltos dobja lehetett, amely némiképp a mai szita alakjára emlékeztet. Egy másik - szintén dobbal kapcsolatos - vers éppen ezt a dobformát idézi: "szita, szita péntek, szerelem csütörtök, dob szerda". A vers szövegében a hajdani bűbájosság, varázslat bűvik meg, hiszen a hét napjait visszafelé mondták. Az ígérés szövegének mondása közben szerepet kapott a dob. A csángómagyarok a hejgetés népszokása kapcsán ma is használnak a hajdani táltos-sámán dobhoz hasonló egyfenekű (egy ütőfelületű) dobokat, amelyeket szitából készítenek. Keleten ilyenfajta kör alakú, egy ütőfelülettel rendelkező doboknak számtalan változatát használják ma is. A magyarok - más népekhez hasonlóan - nyilván többféle dobot használtak. Egyik ilyen dobféleség volt az üstdob. Ennek szintén egy ütőfelülete volt. A bőrhártyát egy üst formájú test ürege fölé feszítették. Az üstdoboknak igen sok változatát használták és használják ma is Ázsiaszerte, így tehát elődeink minden bizonnyal ismerték.

Ezzel szemben az üstdobokat sokan arab eredetűnek vélik, pedig az üstforma illetve az ezzel összefüggő kultikus edény már a belső-ázsiai hunoknál ismert volt.

Az üstformát a kínaiak is ismerték, ugyanis az üst betűféle diagramja már a Yin korból (Kr. u. 265-420) ismeretes. (V.ö: Szekeres István: Östörténetünk írásjelekben. Egy kutatás módszerének eszközürendszere. A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. 183. Zürich Magyar Történelmi Egyesület, Budapest-Zürich 1994.)

Fentiekből adódóan az arabok az üstdobot az ázsiai népekkel való érintkezés kapcsán vették át.

A magyarok üstdob használatának első írásbeli említése V. László királyunk korához kötődik. V. László 1457-ben követtséget küldött VII. Károly francia királyhoz. A korabeli francia krónikás Benoit, álmélkodva említi a magyar dobokat: "Soha nem látott roppant nagy dobok, mint üstök, a lovak két oldalán fityegnek vala." (V.ö: Darvas: i.m. 84.) Benoit tehát meglehetősen rácsodálkozik az üstdobokra. Ebből adódik, hogy Nyugat-Európában nem különösebben ismert az üstdob, annak dacára, hogy az arab mórok már 711-ben megjelentek Hispániában.

Az üstdobok használatának utolsó korszaka a kuruc szabadságharcokhoz kötődik, ahol - a tárogató sípokkal együtt - hadi szerepe van a hangszernak. A kuruc kor után a magyar zenében egyre ritkábban használják az üstdobot. A hangszer egyre inkább bevonul a szimfonikus zenekarok használatába. Hajdani harci szerepére már csak a címerlevelek utalnak. Talán ősi magyar üstdobok hangját őrzi egy különleges húros-ütős hangszer a gardon, amelyet elsősorban az erdélyi magyar népzene használ. "Az ütés hangja tompa, áttütő, az üstdob hangjához hasonlít." (V.ö: Sárosi Bálint: Magyar népi hangszerek. 49. Bp. 1973.) A teknő alakú ütőgardon húrjait d, D hangra vagy g, d, A; a, d, D; d, a, D hangok különféle variációira hangolják. A húrokat pálcával ütik, s egyben két ujjal felcsippentve visszacsattantják a hangszer nyakához.

g./ Végezetül feltétlen említésre érdemes néhány rendkívül ősi hangkeltő eszközünk.

Ilyen a *doromb*, a *kolomp* és a *láncos bot*. E hangkeltő eszközök használata mindenekelőtt ősi vallásunkban és népszokásainkban gyökeredzik. A doromb hangját egy rugalmas keretbe foglalt nyelv pengetése adja. A keretet szájba véve pengetik a doromb nyelvét, amelynek hangját a szájüreg erősíti fel. A hangszer ma már világszerte elterjedt, de hazája Ázsia.

A láncos bot pedig fontos kelléke a *regölésnek*, amelynek hangja elkergeti a gonoszt a háztól, s a jót, a "pozitív" erőket vonzza a gazdához és annak családjához, jószágához.

A láncos bot - tudomásom szerint - nyugaton ismeretlen és a korai pogány görög, latin, germán stb. hitvilágban nincs szerepe.

A kolomp a harang formához kötődik. Eredete Ázsiába vezet. Egy ősi kínai legenda szerint az egyik mítikus kínai császár Huang-Ti (sárga császár) hangját képviselő ún. sárga harangot szent célra öntöttek, amely a kínai ötfokú hangrendszer (pentaton) eredetével függ össze.

A harangféle hangkeltő eszközök hangja keleten a házat védte a gonosz szellemi erőktől. Eredetileg állatok nyakába kötött kicsiny harangféle csengettyűk, kolompok szintén ezt a célt szolgálták. Ez a szokás tehát ázsiai, amely később terjedt el Európában is.

Természetesen számtalan példát lehetne még említeni az olyan hangszerek köréből, amelyeknek eredete a pusztai népek zenekultúrájával rokonítja a magyar ősi hangszerek használatát.

Fentiekből világossá válik, hogy a magyar népzene, annak énekes ősrétege és az ehhez kapcsolódó szintúgy ősi hangszerek használata nem valamilyen "hatás" vagy "átvétel" eredménye, hanem eredeti ősiséget hordoz, amely sok szállal kapcsolódik a hajdani hun-avar (türk-iráni, részben mongol) zenekultúrához. Ez a zene az utódnépek kultúrájában még ma is él. A sokszálú kötődésből adódóan a magyarságot szintén a hun-avar utódnépek körében kell számon tartanunk. Úgy tűnik, hogy egyes tudományágak eredményei mellett a népzene kutatásunk irányának is hatékonyabban kellene a hajdanvolt és a mai pusztai népek kultúrája felé fordulnia.

Felhasznált irodalom jegyzéke

- A Bábur-Náme Miniaturái (Fan Kiadó Taskent és Corvina Bp. 1979. Szerk.: I. M. Muminov)
- A Collection of the Uygur Folk Art Design (Edited by the Xinjiang Art and Photography Press)
- A Magyar Népzene Tára VII. Népdaltípusok 2. Alapította: Bartók Béla és Kodály Zoltán. Szerk.: Olsvai Imre. (Akadémiai Kiadó Bp. 1987)
- A Magyar Népzene Tára VIII. a,b. Népdaltípusok 3. Alapította Bartók Béla és Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte: Vargyas Lajos. (Akadémiai-Balassi Kiadó Bp. 1992)
- Anonymus: Gesta Hungarorum (A latin eredeti másolatból fordította: Pais Dezső. Prózájából a versadaptációt készítette: Oromszegi Ottó. (Oromszegi Ottó kiadása 1994)
- Bartha Antal: A magyar nép őstörténete (Akadémiai Kiadó Bp. 1988)
- Bartha Dénes: A jánoshidai avarkori kettősség (Archeológia Hungarica XIV. Magyar Történeti Múzeum Bp. 1934)
- Bartók Béla összegyűjtött írásai. Közreadja: Szöllősy András. (Zeneműkiadó Bp. 1966)
- Blackwood Allan: A világ zenéje (Origo Könyvek, Orex Bt. Bp. 1994)
- Bárdi László: Őseink nyomában a Távol-Keleten (Pannónia Könyvek, Baranya Megyei Könyvtár Pécs, 1993)
- Bárdi László: A magyar népzene lehetséges gyökereiről (Az ének-zene tanítása. Zenepedagógiai szakfolyóirat 6. sz. 249-260. Bp. 1987)
- Bárdi Judit-Bárdi László: A magyar népdalok nyomai Kínába vezetnek (Az ének-zene tanítása. Zenepedagógiai szakfolyóirat, XXIX. évf. 1. sz. 47-49. Bp. 1986)
- Cey-Bert Róbert Gyula: A honfoglaláskori magyar konyha. (A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. 307-314. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Budapest-Zürich 1994)
- Csajághy György: A felgyői avar síp és történeti háttére. (A Tizedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. 75-137. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Budapest-Zürich 1996)
- Csajághy György: Gondolatok a magyar népzene eredetéről. ("Kapu" folyóirat 1996. 6.7. sz. 38-41.)
- Csajághy György: A felgyői avar síp zenei- és történeti háttére (A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik Magyar Őstörténeti Találkozójának Előadásai és Iratai. 75-137. oldal. Budapest-Zürich 1996. ISBN 96385274-8-X)
- Csajághy György: Zenénk bölcsője Kelet (Kézirat, kiadás alatt)
- Darvas Gábor: Évezredek hangszerei (Zeneműkiadó Bp. 1975)
- Dobszay László-Szendrei Janka: A magyar népdaltípusok katalógusa I. (Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet Bp. 1988)
- Dolzanszkij, A: Kratkij muzikalnój szlovar (Kis (rövid) zenei szótár (lexikon). (Gaszudarsztvennoje Muzikalnoje Izdatyelsztvo (Állami Zenei Kiadó) Leningrád 1952.)
- Du Yaxiong: Classification of the Pentatonic Scales (A pentaton skálák csoportosítása. A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. 145-147. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Budapest-Zürich 1994)
- Du Yaxiong: Comparative Research of Chinese Folk Songs and Hungarian Folk Songs (Buenos Aires, 1984)
- Érdy Miklós: Az Ordos-pusztai magyarok: Valóság vagy legenda? Különlenyomat (Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland Ohio 1990)
- Henkey Gyula: A magyarság kontinuitása magyarországi népségek antropológiai vizsgálata alapján. (Az Első (Benindormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. 55-62. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Zürich, 1991.)
- Horváth Izabella: A griffek útja Belső-Ázsiából a Kárpát-medencéig (Folklór és Etnográfiai Sorozat. Debrecen, 1992)
- Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok I-II (Akadémiai Kiadó Bp. 1961)
- Kárpáti János: Kelet zenéje (Zeneműkiadó Bp. 1981)
- Kerényi György: Magyar énekes népszokások (Gondolat Kiadó Bp. 1982)
- Kiszely István: Honnan jöttünk? (Új Mandátum Bp. 1992)
- Kiszely István, Cey-Bert Gyula, Csang Rei: A huszonegyedik óra után (Polyák István kiadása USA Ohio, 1989)
- Kodály Zoltán-Vargyas Lajos: A magyar népzene (Zeneműkiadó Bp. 1987)
- Kristó Gyula: Magyar honfoglalás. Honfoglaló magyarok (Kossuth Kiadó Bp. 1996)
- László Gyula: A "kettős honfoglalás" (Magvető Bp. 1987)
- László Gyula: Árpád népe (Helikon Bp. 1988)
- László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról (Móra Kiadó Bp. 1982)
- László Gyula: Őstörténetünk (Tankönyvkiadó Bp. 1980)
- László Gyula: A honfoglaló magyarok (Corvina Bp. 1996)
- Mandel Róbert: Magyar népi hangszerek (Móra Kiadó Bp. 1986)
- Meer, John Henry van der: Hangszerek (Zeneműkiadó B. 1988)
- Sárosi Bálint: Magyar népi hangszerek (Zeneműkiadó Bp. 1973)
- Sárosi Bálint: A hangszeres magyar népzene (Püski Kiadó Bp. 1996)
- Szabolcsi Bence - Tóth Aladár: Zenei Lexikon (Zeneműkiadó Bp. 1965)
- Szentpéteri József: "Ütközetre hívó harci kürt" (Rhyton leletek avar vezéri sírokban. Hiedelmek, szokások az Alföldön I. 37-53. Szerk.: Novák László. Az Arany János Múzeum közleményei. Nagykőrös 1992)
- Szomjas-Schiffert György: A finnugor zene vitája I-II (Akadémiai Kiadó Bp. 1976)
- Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje 47 (Zeneműkiadó Bp. 1981)
- Vikár László: A Volga-kámai finnugorok és törökök dallamai (MTA Zenetudományi Intézet Bp. 1993)
- Vikár László: A finnugor népek zenéje (Uráli népek 305-321. szerk.: Hajdú Péter. Corvina Kiadó Bp. 1975)
- Zolnay László: A magyar muzsika régi századaiból (Magvető Bp. 1977)

CEY-BERT RÓBERT GYULA

(Bangkok)

A HONFOGLALÁSKORI MAGYAR FEJEDELMI KONYHA

A kapcsolatteremtő és a sajátos nemzeti arculatot kialakító áldozati étel

A konyha egy nép történetének, kultúrájának és hitéletének étkezési szokásokban és ételekben kifejezett jelképes nyelve. A nemzetnév kialakítását a közösen kialakított „mi-tudat” határozza meg, amely magában foglalja a népet jellemző és meghatározó érzelmi, szellemi és vallási értékeket, mítoszokat, legendákat, történelmi eseményeket, hagyományokat, karakteri és lélektani sajátosságokat, művészi kifejezőmódokat, társadalmi értékrendet és étkezési szokásokat.

A közösség életében az élelem megszerzése mindig az egyik legfontosabb feladat volt. Az élelem az életet, az élet fenntartását jelentette. Ugyanakkor az ember az élet misztériumai mögött a transzcendens erők létezésének a megnyilvánulásait vélte felfedezni, amelyeket istenként vagy szellemként tisztelt. Az ember az Istentől és a szellemektől az életáldást, az életet remélte.

Az emberben tehát elég korán kialakult a jelképes kapcsolat az Isten, a szellemek és az élelem között.

Isten és szellemek életét biztosító transzcendens ereje

az élelem életet biztosító tápláló ereje

Az ősi társadalmakban az ember az élelmet az Isten, a szellemek és az eltávozott ősök szellemei ajándékának tekintette és ezért minden közös családi étkezés egyúttal családi ételáldozat is volt. Az étkezés előtt az elkészült ételből áldozatot mutattak be az Istennek, az ősök szellemeinek, áldásukat, segítségüket kérve, hogy a családnak a jövőben is meglegyen az elegendő élelme.

Az étkezés ima és kommunikációs kapcsolatteremtés is volt az ember, az Isten, az ősök szellemei és a földöntúli erők között.

A hagyományt őrző kínai, japán és a délkelet-ázsiai aka, hmong, karen és karenni családokban az étkezés még ma is közösen bemutatott ételáldozat.

Az ókori görögök szintén úgy tartották, hogy szoros kapcsolat létezik az ősök szellemei és a terméshozam között. A föld termését eltávozott őseik ajándékának tartották és ezért minden étkezést az isteneknek és az ősöknek bemutatott áldozati szertartásnak tekintettek. Ünnepi étkezéseik valóságos rituális vallási szertartások voltak, amelyekre lelkiileg és testileg megfelelően felkészültek. Ünnepi ruhát vettek fel, virágokkal és babérkoszorúkkal díszítették fel magukat. Az elkészített ételeket felajánlották az isteneknek és az ősök szellemeinek, áldásukat kérve a jelenlévőkre. Úgy érezték, hogy az elfogyasztott ételekben és italokban valamilyen módon benne van az istenek és az ősök ereje és energiája, amit az étkezéssel szintén magukhoz vettek és megerősítette őket. Az ételeket és italokat ezért különösen nagy tiszteletben és becsben tartották. Az ókori kultúrákban az étkezés nemcsak közös ima volt az Istenhez és a szellemekhez, hanem egyúttal transzcendens meditációs elmélyülés is.

Az étkezéssel az ember összeköttetést teremtett Istennel, az ősök szellemeivel és a világmindenség egészével. A világ egyik leghagyományörzőbb kultúrája a délkelet-ázsiai aka kultúra, az étkezést még ma is transzcendens meditációs elmélyülésnek tartja, amelynek lelki célja a főpap szerint „megtalálni a kapcsolatot Istennel és átérezni az élet valódi jelentését, vagyis átérezni, hogy ugyanolyan láncszeme vagyunk a világmindenségnek, mint az étel, amit elfogyasztunk, amely életét adta a mi további életünkért.”

Az aka nép Burma, Thaiföld, Laosz és Kína őserdőkkel borított hegyvidékein él, mongol származásúnak tartják magukat, hagyományaik szerint 2000 éve hagyták el a mongol pusztákat és Tibetet érintve érkeztek Dél-kelet-Ázsiába. Amő, az akák nagytudású főpapja 1987-ben a következőképpen magyarázta el az áldozati étel jelentését:

„Amikor kezdedbe veszed az áldozati rizst, mielőtt enni kezdenél, gondold arra, hogy a rizs életét feláldozta a te jövőletedért. A rizsszem, amelyet megeszel, már nem hozhat termést. Feláldozták, meghalt. De neked életet ad és szívedbe, véredbe, szervezetedbe épülve, feltámad és új életre kel. Kérj tőle bocsánatot, hogy megeszed és köszönd meg neki az élet ajándékát. Gondold arra, hogy ahogy te őt megeszed, hogy életben tartson, ugyanúgy el fog jönni az idő, amikor te magad is erre a sorsra jutsz és a te haláloed is hozzájárul a világmindenség valamelyik részének az életéhez. Evés közben idézd fel magadban a rizs életét, amikor a napfényes vízzel elárasztott rizsföldön boldogan ringott a hajnali szélben. Meditálj a rizs életén a csírától a kalászbá érésig. Beszéljess el vele! A kalász

a magokat fajtája jövőéért hozta. A rizsmagok a kalász gyermekei. Érezd a simogató hajnali szelet, a virágok illatát, a nap cirógató melegét, a rizsföldek holdfényes éjszakáinak titokzatos rejtélyeit. Gondolj az emberekre is, akik fáradtságos munkával természetették és próbáld felidézni őket, amint színes ruháikban és széles karimájú, csücsös szalmakalapjukban összegyűlnek és napfelkelte előtt vidáman énekelve indulnak a rizsföldjeikre. Ha mindezt nemcsak gondolataiddal, hanem az érzelmeiddel és a szíveddel is átéled, akkor összekapcsolod magad azzal a láncsorral, ami Istenhez visz és Istennel összeköt. Rajtad lesz Isten áldása, mert a rizs áldozata nem volt hiábavaló. Az életét olyan emberért áldozta fel, aki új életet ad neki és Isten világához köti!”

Az ókor kultúrái az étkezés vallási jelentését nem csak hangsúlyozták, de a vallás szertartásait, jelképes értékeit az étkezés jelképrendszeréhez kötötték és megpróbálták az étkezéssel is vallási, kulturális és nemzeti arculatot kialakítani. A sumér, az egyiptomi, a kínai, az indiai, a görög, a római és az amerikai indián kultúra áldozati ételekkel fejezte ki a transzcendens erőkhöz kötődő hitét. A mai is létező nagy világvallások közül a taoizmus, a sintoizmus, a hinduizmus, a judaizmus és az iszlám nagyon fontos szerepet ad az étkezési rítusoknak és az áldozati ételek szertartásos bemutatásának. A hinduizmus, a judaizmus és az iszlám étkezési törvényeinek és tilalmainak fő célja a sajátos nemzeti arculatú vallásrendszer kialakítása, amelynek mélyre nyúló gyökerei a nemzeti kultúra és a nemzeti eszmék továbbélését szolgálják. Az étkezési tabuk és tilalmak betartása megerősíti egy nép vallásos fegyelmét és hitét.

A mindennapi ima nem kötődik a mindennapi fiziológiai életszükségletéhez és a kevésbé vallásos ember könnyen el is felejt és el is hanyagolja. Az embernek viszont naponta többször étkeznie kell és ha az étkezésekhez, az alap-anyagokhoz és a főzési technikákhoz tabuk és tilalmak kötődnek, akkor megjegyzi őket, mert a mindennapi étkezések emlékeztetik rá. A sertéshús fogyasztása nem azért tilos a judaizmusban és az iszlámban, mert “a sertés nem tiszta állat”, hanem azért, mert az egyik legizletesebb hús eltiltásával - népük vallásos fegyelmét megerősítik, megkülönbözteti magukat más vallású szomszédaitól, sajátos vallási és nemzeti arculatot alakítva ezáltal.

Az étkezési tiltás, minden étkezésnél emlékezteti őket vallásuk törvényeire, amelyek betartásával kifejezik és megerősítik vallásukhoz, kultúrájukhoz és nemzetükhöz való azonosulásukat és tartozásukat.

Valójában az étkezés szimbolikai nyelvezete nemzettudatukat táplálja és erősíti.

A szimbolikai nyelvezet módszertani modellje

Minden nép sajátos szimbólumainak a világában él. Ez a világ a jelképes értékekkel telített mítoszok és ismeretek világa, amelyek meghatározzák a nép kultúráját, tartását és a személyiségét.

A jelkép nem más, mint képeket és képzeteket felidéző és kifejező szimbolikus érték, amelynek összesűrített belső pszichikai energiája van. A szimbólum belső képekhez és képzetekhez kötődő tulajdonságát, a magyar jelkép szó kitűnően kifejezi. A jel egy kommunikációs eszköz meghatározott jelentéssel (közlekedési jel). A jelkép, a szimbólum viszont pszichikai energiával töltött kommunikációs eszköz, többfajta meghatározatlan jelentéssel.

A jelkép túlszárnyalja a racionális jelentést és átvisz az érzelmek és a képzetek színes és dinamikus világába. A jelre épülő racionális, tudományos gondolkodás a redukciós módszert használva a többről következtet az egyre. A jelképre épülő szimbolikus gondolkodás viszont az egy robbanásszerű képzetes kiterjedésével a többre következtet. A jelkép tehát szubjektív észlelése az érzelmi értékekkel telített jelnek.

A jelkép olyan pszichikai energiát hordoz magában, amely képes összekötni a tudatot a tudatalattal és az ismeretlenbe próbál hatolni

- egyrészt felidézve a megfogható képeket,
- másrészt a sejtelmes és titokzatos megfoghatatlant, a transzcendens értékeket.

A jelkép belső tulajdonságait a következőképpen határozhatjuk meg:

- a tér és idő misztériumába és az ismeretlenségbe hatoló lelki megismerési lehetőség,
- a tudatalatti információk képletes tudatossá tétele,
- az ellentéteket összekötő, kiegyenlítő és kiegyensúlyozó érték,
- a társadalmi összetartozást és a sajátos értékeket erősítő kulturális nyelvezet,
- a belső érzelmi értékeket visszatükröző nyelvezet,
- a pszichikai energia átalakítója belső képekké, képsorokká, képzetekké.

Minden jelképben van kettősség: egy pozitív és egy negatív jelentés. A tűz például ugyanúgy jelképezi az életet adó tüzet, az áldozati étel tüztét, a meleg otthon tüztét, mint a halált okozó tűzvészt és a pokol tüztét.

A jelkép látszólagos kettőssége (pozitív és negatív pólus) valójában hármasságot foglal magába. A jelkép fő tulajdonsága az ellentéteket kiegyenlítő, harmonikusan egymásba kapcsoló képesség. Minden jelképnek és szimbólumnak tehát hármasság jelentése van:

- pozitív jelentés
- negatív jelentés és
- pozitív és negatív jelentést kiegyenlítő belső képesség, amely megvalósítja a szimbólum belső harmóniáját.

Ezt a hármasság jelentést az ősi taoista kínai jin-jang szimbolika világosan kifejezi. A jin és jang olyan abszolút

ellentéteket jelképez, amelyek sohasem ütköznek egymással, nem zárják ki egymást, hanem harmonikusan kiegészülnek, vagyis az ellentétek örökös egymásba fonódó átalakulását valósítják meg.

A jin és jang szimbolika szerint a világ rendje az egymást kiegészítő harmonikus változásokra épül: a sötét világossá alakul, majd a világos megint sötétté és így tovább.

A jin és jang kettős ellentétes rendjét kiegyenlítő harmónia egy olyan meghatározó harmadik tényező, amelyet a szimbólum jelentése szükségszerűen magába foglal. A jelképek vizsgálatában tehát olyan modellt kell követnünk, amely ezt a hármas összefüggő jelentést kifejezi.

A szimbolikai nyelvezet belső szerkezetének az ismerete, módszertanilag hatékony kutatási eszközt alkot, amely felfedi és megvilágítja a jelkép érzelmi energiával töltött hármas jelentését. Ezt a módszertani modellt használjuk fel a magyar ősvallás alapértékrendjének (világfa, Isten-fogalom és táltosképeség) a szerkezeti elemzésében.

A vallási, a kulturális és az étkezési értékek szimbolikai nyelvezetének meghatározó kapcsolódása

Az étkezés szimbolikája kiválóan alkalmas vallási, kulturális és nemzeti értékek felidézésére és kommunikációjára. Az étkezési szokásokban jelképekkel telített érzelmi energia van és ezért az étkezés nagyon erős szimbolikai nyelv, amely kiválóan alkalmas vallási és kulturális értékek továbbítására.

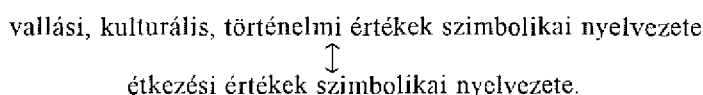
Ahol szimbólum van, ott mindig pszichikai és érzelmi energiák is vannak. Az étkezési szokások, az ételek alapanyagai tele vannak pszichikai energiát hordozó jelképes jelentéssel. Az étkezési szimbólumok nem racionális jelek. A jelkép abban különbözik a jeltől, hogy a jelnek csak egyetlen, egyértelmű racionális jelentése van és semmi érzelmi vagy pszichikai jelentés nem kötődik hozzá.

A közlekedésben a kereszt alakú jel mindenki számára egyetlen és egyértelmű racionális jelentése: útkereszteződés. Azonban mint vallási jelkép, a kereszt már nem jel, mert több ezer hittételi jelentést hordoz magában, amelyek tele vannak a keresztény tanítás érzelmekkel és misztériumokkal átszőtt értékeivel. A jelképben mindig nagy mennyiségű pszichikai energia halmozódik össze, amelynek erős és hatékony kommunikációs ereje van.

Az étkezési jelkép érzelmi energiája tehát egy vallás számára az egyik legmegfelelőbb kommunikációs eszköz. Aki vallásos előírásokat követ a mindennapi étkezésben, az az ételek érzelmi nyelvezete által érzelmileg könnyebben azonosul a vallás értékeivel. Az ókori konyhák szimbolikai nyelvezete a hitvilág és a vallás értékeire épült. A nemzeti konyha kialakulásának a megértéséhez rendkívül fontos visszamenni a nemzet vallási és kulturális gyökereiig, mert ott találhatók azok az értékek, amelyek a nemzeti konyha jellegét meghatározták. A nemzeti konyha ősi szimbolikus nyelvezete, a nép ősi vallási, kulturális és történelmi értékeit fejezi ki.

Meghatározó kapcsolat létezik tehát az ősi vallási, kulturális és történelmi értékek szimbolikai nyelvezete és az ősi nemzeti konyhák szimbolikai értékeinek a nyelvezete között.

Ez a kapcsolat módszertanilag rendkívül hatékony kutatási lehetőséget adhat az ősi konyhák megismeréséhez. A kapcsolat ugyanis kifejezi a módszertanilag alkalmazható modellt:

Ez azt jelenti, hogy ha ismerjük egy nép

- ősi vallási, kulturális és történelmi szimbolikai nyelvezetét,
- földrajzi és természeti adottságait,
- és a megélhetését biztosító fő tevékenységét, akkor következtethetünk ősi konyhájának és étkezési szokásainak szimbolikai nyelvezetére.

Ezt a modellt a szimbolikai nyelvezet módszertani modelljének nevezhetjük és alkalmazhatóságát olyan ősi kultúrák konyhájának a vizsgálatával mutatjuk be, amelynek ismerjük

- az ősi vallási, kulturális és történelmi szimbolikai nyelvezetét,
- az ősi konyhájuk és az abból kifejlődött jelenlegi konyhájuk szimbolikai nyelvezetét.

Ilyen ismert ősi kultúra a kínai és a japán. A szimbolikai nyelvezet modelljének módszertani alkalmazhatóságát a következőképpen kívánjuk bemutatni:

- az ókori Kína és Japán földrajzi és természeti adottságai valamint megélhetési tevékenysége ismeretében röviden leírjuk,
- ősvallásuk és ősi kultúrájuk meghatározó szimbolikai értékeit,
- és mindezekből következtetünk az ősi konyha szimbolikai értékeire.

Következtetéseink helyességét a kínai és a japán konyhákat bemutató történelmi források és a modern kínai és japán konyhák elemzésének a segítségével ellenőriztük.

A szimbolikai nyelv modelljét az ősi magyar konyha szimbolikai nyelvének megismertetésére is alkalmazni fogjuk.

Az ősi magyar vallási és kulturális értékekből kiindulva következtetni fogunk az ősi magyar konyha szimbolikai nyelvezetének legfontosabb értékeire. A honfoglalás előtti magyarság életformájának és konyhájának szimbolikai nyelve alapján megpróbálunk következtetni az ősi magyar étkezési szokások konyhatechnikáira, stílusára és legkedveltebb ételeire.

Az ételek feltételezett receptjeivel nem a mindennapok, a szállások közti vándorlások, vagy hosszú hadjáratok konyháját próbáljuk bemutatni, hanem az ünnepek, az áldozati ételek és a fejedelmi háztartások konyháját. A fejedelmi konyhán gyakoribbak voltak azok az alapanyagok, amelyek akkor még a többség számára luxusnak számítottak (trópusi fűszerek, különleges gyümölcsök, zöldségek), viszont ma már mindenki számára könnyen elérhetők.

A magyar ősvallás hármas szimbolikai értékrendje

A magyar ősvallás szimbolikai rendszerét három egymással szorosan összefüggő értékrend határozza meg:

- a világfa eget, földet és a föld alatti világot összekötő értékrendje,
- az égbolt változásainak világosságot és sötétséget kifejező értékrendje és
- a táltos közvetítő, ellentétet kiegyenlítő és révüléssel értékrendje, amely képessé teszi a táltost, hogy megismerje és megjárja ugyanúgy a világfát, mint az égbolt transzcendens világait.

A világfa

A világfa a magyar ősvallás legalapvetőbb értékeinek rendszerezési formája ugyanúgy kifejezi az ősi magyar vallás rendjét, mint jelképrendszerének szerkezeti felépítését.

Igazi csoda, hogy a kereszténység felvétele után az óhitű magyarság legfontosabb vallási jelképe több mint 1000 éven át megmaradt a magyar nép emlékezetében. Néprajzkutatóink szerint, a táltoshit világfáját a következőképpen írták le még a XX. század elején a régi mondákat ismerő öregek: "Van a világon egy csudálatos nagy fa, amelyiknek kilenc elhajló ága van, mindenik egy-egy erdővel vetekszik. Ha elkezdenek kavarogni, gombolyogni onnan támad a szél. Olyan csudálatos nagy fa ez, hogy nemcsak a hold jár el az ágai között, hanem a nap is. De ezt a fát, csak az leli meg, hogy hol van, merre van, aki foggal született, oszt kilenc álló esztendeig nem vesz a szájába a tejnél egyebet. Az meg tudnivaló, hogy a táltos az ilyen. Mert ez a csudálatos nagy fa olyan helyen nőtt, hogy csak az ilyen tudományos férhet hozzá." (Diószegi Vilmos: A polgány magyarok hitvilága.)

Hasonló csudálatos fák népmeséinkben és mondáinkban is megtalálhatók. Több változatban az "égigérő tetejetlen fa" egy nagy hegyen vagy a király udvarán áll (jelezve a szakrális jellegét). A világfa felső ágán található a nap, a hold, a nap anyja és a hold anyja.

A világfa képzete minden nagy kultúrában megtalálható és az indoeurópai népek körében általánosan ismeretes. A magyar és az indoeurópai népek mondái között azonban találunk egy lényeges különbséget, ami a két fát elválasztja egymástól.

A magyar fa csúcsán vagy az ágai között égitestek vannak. Ez csak a magyar mondákban és díszítőelemekben fordul elő, az indoeurópai népek körében ismeretlen. Ugyanezt a képzetet megtaláljuk viszont a közép-ázsiai lovas-kultúrák népeinél. Hasonló világfát ábrázolnak az altáji török sámándobok rajzai. A fa magaslaton áll, az egyik oldalán a napot, a másikon a holdat ábrázolják.

A napos-holdas világfa képzete kétségtelenül igen régi alapszimbóluma a táltoshitű népeknek az egész Közép-Ázsiában és Kelet-Ázsiában mindenütt ismert. Több mint 2000 éves hun sziklarajzokon már megjelenik a napos és a holdas világfa.

Az avarok szintén nagy jelentőséget tulajdonítottak a világfa jelképrendszerének. Egy bánáti avarsírból előkerült egy csonttégely, amelyen többek között kilenc ágú fa látható, a jobb oldalán a nappal, a bal oldalán pedig a holddal. A lovaskultúrák világában fontos hangsúlyozni a világfa jelképrendszerének központi szerepét, amely a hagyományok szerint a föld közepéből nő ki és a koronája az eget tartja. Az ég fordított üsthöz hasonlóan borul a világra és a világfa körül lassan forog. A világfát csak a táltos tudja megmászni.

A világfa, ég és föld kapcsolata

Köl Tegin és Bilge Kagán tetteit dicsérő orkoni türk sziklafeliratok szerint (az első írásos török nyelvemlék Kr. u. 730 körül), az ég és a föld teremtésével alakult ki a világmindenség. Az eget és a földet két jelzővel különböztették meg. Az ég kök (kék vagy világos), a föld yagiz (sötét vagy barna). A világfa az ég és a föld szimbolikáját nemcsak pontosan kifejezi, de még egy új dimenziót is ad az ég-föld tengelynek, a földi világ és a föld alatti világ megkülönböztetésével.

égi világ
földi világ
föld alatti világ

Jobb- és balszárny, a világosság és a sötétség hierarchiája

A világfa jelképrendszerének a megértéséhez rendkívül fontos megismerni a lovaskultúrák jobb- és balszárny, illetve világosság és sötétség ellentétpárja jelképes nyelvezetét. Az ősi mondák és hagyományok szerint, a világfa jobb oldali felső ágán található a nap, a bal oldali felső ágán a hold. Nem véletlen, hogy a világosságot jelképező nap a jobb oldalon foglal helyet, az éjszaka, a sötétség jelképe a hold pedig a bal oldalon.

A közép-ázsiai lovaskultúrák mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak a rangsornak. Ebben a rangsorban a jobb- és balszárny fontos szimbolikus értelmet kapott. László Gyula "A honfoglaló magyar nép élete" című munkájában (Múzsák Kiadó, Budapest, 1988) kitűnő példákkal mutatta be a lovaskultúrák rendjét, amely ugyanúgy tartalmazza a jobb- és balszárny rangsorolását, mint a fehér és a fekete színek rangját és az áldozati állat húsa felosztásának a sorrendjét.

Az ősi török törzsszövetségben az egyik legfontosabb tudnivaló a törzseknek és a törzsekhez tartozó személyeknek a rangsora volt. A kánok székhelyén, a nagygyűléseken (kurultáj) vagy pedig a nagy lakomákon, minden résztvevőnek meg volt a határozott helye. Ezt a sorrendet a régi szokásjog alapján Oguz és Dzsingisz nagykan írta elő és még a XX. század elején is szigorúan betartották.

Ez a szigorú ültetés- és étkezésrend jellemezte már Atilla király udvarát és a hunok rangsorolását is.

Priscus Rhétor, aki a görög császár követeként járt Atilla udvarában, megfigyelte, hogy milyen szigorú szabályok közt folyik a lakoma. Idézzük fel a leírás néhány részletét. A vendéglátás nagy, hosszú teremben történt. A terem falai mentén kis asztalok voltak, körülöttük székek állottak. Egy-egy ilyen asztal mellé négy-öt személy ültetett. Az asztalsor jobb- és balszárnya középpontjában állt emelvényen Atilla asztala és kerevete. Kissé hátrább egy másik kerevet volt, mindkettőt fehér szalagok ékesítették. Mikor a követek beléptek, az ajtóban álló pohárnokok boroskupákat nyújtottak nekik. A kupákból a királyra köszöntve kellett minden belépőnek innia, ez kötelező szertartás volt. Az emelvényen Atilla jobbján a tiszteletbeli főhelyet, minisztere Onegesios foglalta el, vele szemközt ült Atilla két fia. Legidősebb fia apja kerevétől foglalt helyet, de alacsonyabban. Szemét lesütötte és az egész ünnepség alatt tisztelettudóan viselkedett. A császár követeknek meg kellett elégedniük a másodrangú balszárnnyal, de még itt is eléjük ültettek egy előkelő hun urat. A vendégek drága aranytálakból ettek és aranykupából ittak, Atilla azonban fakupából ivott és fatányérból evett.

A jobb- és balszárny különbségét színekkel jelölték. Az előkelő kivétel nélkül mindig a fehér színnel jelzett jobbszárny (a világosság és a nappali ég színe), ezért díszítették fehér szalagok Atilla kerevét. A balszárny a fekete színt kapta (a sötétség, az éjszakai ég színe). A két szárny azonban tudatosan őrzi származásának egységét. Eredetmondáinkban gyakran két testvér szerepel a nép őseként, így például a hun-magyar rokonságot regélő magyar eredetmondában Hunor és Magor.

A lovaskultúrák rendje tengri az Istent jelképező égboltváltozás világosság-sötétség, fehér-fekete jelképrendszerét követte: - a fehér színnel jelölt jobb szárny, tengri, a nappali égen való megnyilvánuló formáját jelképezte (Kék Tengri), - a feketével jelölt bal szárny, tengri, az éjszakai égen való megnyilvánulási formáját jelezte (Kara Tengri). Az ősi hit szerint az égi és a föld alatti világ a földi világ pontos tükörképe. Ez az ősi hittétel, amely a világmindenség minden rendszerének és minden szintjének az összefüggését hirdeti, már a mikrokozmosz és a makrokozmosz közti szoros kapcsolatot hangsúlyozó ókori ezoterikus bölcsék gondolkodásában is fontos szerepet játszott. Egy ókori legenda szerint, az egyiptomi Hermesz Trismegisztoz ezoterikus alaptétele a mikrokozmosz és a makrokozmosz egymást visszatükröző tanára épült.

A hagyomány szerint Nagy Sándor egyiptomi hódításai idején, egy régi sírkamrát fedeztek fel. A sírkamrában Nagy Sándor, Hermesz Trismegisztoznak az Isten és az emberek közti követnek a bebalzsamozott múmiájára lelt. A múmia smaragdtáblát tartott a kezében, amelyre a világmindenség törvényeit vésték. A smaragdtáblán a következő írás volt olvasható: "Ami lent van, ugyanaz, mint ami fent van: és ami fent van, ugyanaz, mint ami lent van. Így vihető végbe az egyetlen csodálatos műve".

A mondat világosan kifejezi a mikrokozmosz és a makrokozmosz egybetartozásának tanát, amelyet szimbolikusan ugyanúgy kifejez a magyar ősvallás három szintre épülő világfája.

Az ősi magyar hit világfája, tehát az emberi lét misztériumainak legalapvetőbb tételét fejezi ki, amely összekapcsolja és közös rendszerbe foglalja az Istent és az embert, a mikrokozmoszt és a makrokozmoszt képező világmindenség egészével.

A világfa jelképrendszere a nappali ég és az éjszakai ég megújulásához kapcsolja az élet állandó változásainak dualisztikus törvényét, amelyhez hozzáteszi még az égi, a földi és a föld alatti világ hierarchikus kapcsolatát, végeredményben sokkal frappánsabb és vallásfilozófiailag mélyrehatóbban elemezhető harmóniamodellt állít fel, mint kína jin-jang szimbolikája. A világfa jelképrendszere tehát ősvallásunk legfőbb értékeit fejezi ki, amelyet grafikailag a legegyszerűbben egy sámándobot jelképező, kör alakban foglalt, világfarajzzal ábrázolhatunk.

AZ ŐSI MAGYAR KONYHA SZIMBOLIKAI NYELVEZETE

Ha elfogadjuk, hogy az ősi magyar kultúrában a világfa szimbolika rendszere, az égbolthoz kötődő Isten fogalom és a táltos kommunikációs szerepe a világfa égi, földi és föld alatti szintje között határozta meg az ősi magyar vallás szimbolikai nyelvezetét, akkor a fentebb leírt modellünk értelmében következtethetünk az ősi magyar konyha szimbolikai nyelvezetére.

Következtetéseink megalkotásában természetesen szintén tekintetbe kell vennünk az ősmagyarság szállásterületeinek földrajzi és természeti viszonyait, a nagy állattenyésztésen alapuló hagyományos életformát.

Áldos: az áldozati étel alapanyagainak jelentése és hierarchiája

Kelet-Ázsiában ősidők óta öt alapelemet különböztetnek meg: tűz, víz, föld, fa, fém; szemben a nyugaton elfogadott négy alapelemmel: tűz, víz, föld, levegő. A hunok és a lovaskultúrák szertartásaikban az öt alapelem elvét követték. Ezért az áldozati étel elkészítésében az öt alapelemnek szerepelnie kellett:

- az áldozati étel bronzból, vagy vasból készült üstben főtt (fém),
- az üst alatt a tüzet a táltos által kiválogatott fa biztosította,
- az üst a földön állott,
- az áldozati étel főzéséhez vizet használtak.

Az áldozati étel tehát megvalósította az öt alapelem harmóniájának elvét.

Harmónia a világmindenség szintjei között

Az áldozati étel alapanyagait a táltos úgy válogatta össze, hogy azok kifejezzék a világfa hármas szintű jelképrendszerét:

- az égi világot: a fán termett gyümölcsökkel, levelekkel, virágokkal, a fán összeszedett mézzel,
- a földi világot: a feláldozott állattal és a földön össze gyűjtött növényekkel és füvekkel,
- és a föld alatti világot: a földben megtermett gyökerekkel, gumókkal, hagymákkal.

Ezért a legtöbb esetben a hagymának (föld alatti világ), bizonyos növényeknek a füveknek, mint a tárkony és a borsfű (földi világ) és jelképekben gazdag gyümölcsöknek, mint a szőlő, az alma (égi világ) feltétlenül jelen kellett lennie az áldozati étel harmóniájának biztosításában.

Harmónia a földi élővilágban

A földi élővilág harmóniájának a megteremtésében az állat- és a növényvilág közti harmónia megteremtése volt a főcél. Ezért a feláldozott állat apróra vágott húsát összefőzték apróra vágott zöldségekkel és füvekkel.

Harmónia az öt alapíz között

Kelet-Ázsiában az öt alapelem mellett öt alapíz különböztetnek meg: édes, savanyú, sós, csípős és keserű. Kr. e. az V. században Konfuciusz már az öt alapíz segítségével megvalósítandó harmóniáról ír.

A hunok hosszú évszázadokon keresztül szoros kapcsolatban voltak a kínaiakkal. A két nép sok mindent átvett egymástól. Több, mint 2000 évvel ezelőtt a keng, a kínaiak egyik fontos áldozati étele hun módra készült, a következő módon: az apróra vágott és megsózott birkahúst összefőzték apróra vágott vöröshagymával (a vöröshagymát a kínaiak a hunok közvetítésével ismerték meg), fűszerekkel, mézzel és savanyú gyümölcsökkel. A keng kifejezte az öt alapíz harmóniáját.

Harmónia megvalósítása az áldozati étel, a résztvevők és az égi erők között

A táltos által készített és bemutatott áldozati étel fő célja a kommunikáció és a harmónia megteremtése a résztvevők, az ősök szellemei és az égi erők között. Jelképesen az áldozati étel közös ima, közös áldozás (úrvacsora) volt, amelyen keresztül a résztvevők kérik az ősök és az Ég Úra segítségét és áldását.

Főtt ételek: A táltos világban a tűz és a víz szimbolikájának rendkívül fontos szerepe van. A tűz és a víz az alapelem, amely a világfa mindhárom szintjén megjelenhet. A tűz lehet égi eredetű (villám), a földi (ember által gyűjtött tűz) és föld alatti (tűzhányó) eredetű is. Hasonlóképpen a víz szintén lehet égi (esővíz), földi (folyóvíz, tó) és föld alatti (kút, vízforrás). Mindemellett még erősebben kifejezi a világfa értékeit, a megtisztulás szükségességét és ezért a tűzön forralt vízzel való főzés az egyetlen olyan konyhatechnikai eljárás, amely megszenteli az ételt és legjobban megfelel az áldozati ételek elkészítésének.

A tűz és a víz szimbolikáján keresztül a főzés szintén kifejezi azt a kapcsolatteremtő lehetőséget, amely összeköti az embert az elhunyt ősök és Isten égi világával. A táltos világú kultúrákban az étkezést mindig nagyon fontos kommunikációs eszköznek tartották az ősök világával való kapcsolat kialakításában és a vízzel összefőzött ételek szimbolikai nyelvezte ezt a kapcsolatteremtési lehetőséget még erősebben megvalósította.

A főzés edényét feltételez. A vízzel való főzésre a legalkalmasabb edény a tűz fölé függeszthető üst. A lovasnépek világában ezért az üstnek nagyon fontos szerepe volt. Először is szent (iduk) területet jelentett, bármi, ami belekerült, megszentelődött. Az üst egyesítette az elfogadott öt alapelemet: tűz, víz, föld, fém, fa (az üst alatt égő fa), vagyis a lovasember számára legfontosabb alapelemek felhasználásával készült az étel.

Az üstben elkészített étel jelképezte az újjászületést, az átváltozást. A felhasznált alapanyagok az üst "átváltoztató táltosképessége" révén újjászülettek, hasonlóan a táltosbeavatás révülési álmához, amelyben a beavatandó táltost a szellemek szétarabolják, megfőzik, azért, hogy táltosként újjászülethessen.

Az üst jelképezte ugyanakkor a földi és a földöntúli világ között egy olyan ideális harmóniateremtés lehetőségét, amelyben az állatok, növények, emberek és az ősök szellemei közös szinten találkozhattak. Ezért az áldozati ételket csak főzni lehetett és mivel a táltos világban minden étkezés áldozati étkezés is egyben, a főzési technikák előszeretettel általános érvényűvé vált. Természetesen ez nem az jelenti, hogy nem sütöttek (kenyeret, húst és halat), de az ételek elkészítésének jelentős része a főzés technikáján alapult.

Alapanyagok: Anonymus szerint őseink "Szkítiában főleg húst, halat, tejet és mézet fogyasztottak és volt bőven fűszeres boruk".

Az állattartás meghatározó volt az ételek alapanyagainak rangsorában: a húst főként a juh szolgáltatta, ünnepek és áldozatbemutatók alkalmával marhát, esetleg lovat vágta. A tejtermékeket főleg tehén- és juhtejéből készítették (aludtej, tejföl, vaj, joghurt, sajt), az egyik legkedveltebb italukat a kumiszt kancatejből.

A nyári szálláson gabonát, zöldségeket és gyümölcsöt is termeltek. A folyópartokon halásztak és a hal is valószínűleg gyakori alapanyaga volt az áldozati ételnek. Nagy vadászatokat rendeztek, amelyek valóságos hadgyakorlatok voltak. A vadhúst nagyon kedvelték. Kiváló solymászok voltak. Nemcsak sólymokat, hanem sasokat is idomítottak. A sólymokkal főleg vadgalambot, fácánt, vadkacsát, vadlibát fogtak, a sasokkal pedig nyulat, őzet és esetenként szarvast is.

A mezőkön és erdőkben összeszedték a gombákat és az ehető vadnövényeket, amelyeket kiválóan ismertek.

Az áldozati üst szimbolikájában az égbolt jelentése is benne van (az üst fordított égboltot képez) és kicsiben megtalálható benne a világfa hármasszintjének jelképrendszere. Az üst háromszintes jelképvilága a táltosáldozat ideális kommunikációs eszközét biztosította az ősök és az isten világa felé. Rendkívül fontos volt tehát a feláldozott állat húsát olyan alapanyagokkal összefőzni, amelyek ugyanúgy tetszenek a feláldozott állat szellemének, mint az ősöknek és a földöntúli lényeknek. Az alapanyagok helyes rangsorolása a mindennapi tevékenység minden területét érintette. A rangsorolást a világfa értékrendje határozta meg. Az állatoknak, növényeknek és az étel alapanyagainak megvolt a pontos hierarchikus beosztása.

Állatok: az állatok között a rangsor első helyén a szarvas és a ló állott. A szarvas a világfát jelképező agancsai és a hajnali változást jelölő szimbolikája miatt, a ló pedig a lovas-nomád életmód szimbóluma. Leggyakrabban áldozati ételüket azonban juh húsból készítették, amelyet izgazdagsága miatt különösen kedveltek. A rangsorban ezután jött a marha, a hal, majd a többi állat.

Növények: a világfa jelképrendszere szerint alakult ki a felhasznált növények pontos rangsora:

- az égi világgal kapcsolatba hozható növények és termények: gyümölcsök, virágok, ehető levelek és a méz,
- a földi világ növényi termékei: kalászos növények (búza, árpa), leveles növények, fűvek, virágok, gombák,
- a föld alatti világ növényi termékei: hagyma, fokhagyma, sárgarépa, fehérrépa, torma, ehető gyökerek és gumók.

A táltosrévülés jelképes növénye, a hagyma. Az ősi hitvilág szerint a vöröshagyma foglalta el a növények közötti rangsorolás egyik első helyét, a táltosrévülést felidéző szimbolikája miatt. A vöröshagyma réteges belső felépítése ugyanis a táltosrévülés lépcsős, rétegenként előrehaladó megvalósulását jelképezte. Mindemellett a föld alatti világban kifejlődő vöröshagyma különlegesen erős, jellegzetes illata és íze a föld alatti szellemi energiák erejét is felidézte, amely a révülés szimbolikáján keresztül az elhunyt ősök világához is kötődött. Tehát az áldozati étel egyik alapvető nyersanyaga a vöröshagyma volt, amelyet a kínai krónikák is megerősítettek.

A kínai krónikák elbeszélése szerint, az áldozati húst a hunok hagymaszeletekkel főzték. A kínaiak különben a sok hagymából és birkahúsból készült áldozati ételt a hunoktól vették át, amelyet "kengnek" neveztek (jelentése: szép birka).

Az erős illatú fokhagyma és torma - amely szintén a föld alatti világ energiáit idézte fel - ugyanúgy megbecsült alapanyag lehetett. A táltosrévülést felidéző réteges levelű káposzta is a fontos alapanyagok közé tartozhatott.

A fán termő gyümölcsök, amelyek a világfa égi szintjét jelképezték, szintén előkelő helyet foglaltak el a rangsorolásban.

Fűszerek, trópusi fűszerek. Több jelentős fűszer is honos azokon az eurázsiai területeken, ahol őseink éltek a honfoglalás

előtt: tárkony, citromfű, csombor (borsfű), turbolya, kömény, ánizs, vizitorma, kakukkfű, torma és koriander. Az áldozati ételekben valószínűleg a tárkonnak és a csombornak lehetett nagy jelentősége. Egyes francia botanikusok feltételezése szerint a tárkony keletről a X. század környékén, a magyarokkal érkezett Európába.

A fejedelmi konyhán és nagyobb ünnepek alkalmával természetesen trópusi fűszereket is használtak. A legnépszerűbb a bors lehetett, erre utal a honfoglaláskori "Bors" név, mint gyakori személynév. Emellett a gyömbér, a fahéj, a szegfűszeg és az aranyárgára színező safrány szintén a kedvelt fűszerfajták közé tartozhattak.

Tejtermékek. A tejtermékek rangsorolásában a tejet adó állat jelképe döntő szerepet játszhatott. Minden bizonnyal első helyen a kancatejből készített kumiszt állt, amit a lovasnépek szent italuknak tekintettek és szent helyeik felszentelésére is használták. Az áldozati állatokat is kumisszal szentelték ugyanúgy, mint a tisztségbe lépő fejedelmeket és a harcba induló vezéreket.

A kumiszt után a tehén- és juhtejből készített termékek következtek: tejföl, savó, kefir, túró, joghurt, ajram, vaj, sajt.

A savanyított tejtermékek - amelyek kifejezik az átváltozást - előkelő helyet kaphattak a rangsorolásban.

Bor. A bor a világfa jelképrendszerének egyik isteni és táltos képességű itala. Jelképesen a szőlőlénél "táltosbeavatáson" kell keresztülmennie, hogy euforizáló képességű borra alakulhasson át (a szőlőszemeket "megölik", összezúzzák és kipréselik). A "bor" szavunk fehéres-szürkés színt jelölő hun szóból alakult ki, aminck jelentése az ég színével volt kapcsolatban. Az ég hajnali és alkonyait színváltozásait jelölő "bor" szó, az átváltoztató isteni energia újjászületését jelképezi.

Az ősvallás a bort rendkívül módon értékelte, az áldozati szertartások és szerződéses szentesítések (vérszerződés) fontos tartozéka volt. Anonymus szerint a bor már a honfoglalás előtti őshazában a magyarok kedvelt itala volt. A bor tehát - a kumiszhhoz hasonlóan - megszentelte az áldozati ételt és feltétlenül az áldozati ételek egyik legfontosabb alapanyaga volt.

Ízharmónia. A világfa szimbolikai nyelvezetét idealizáló lovasnépek számára az alapízek fontos szerepet játszottak az áldozati étel harmóniájának megteremtésében. Az alapízeket valószínűleg két csoportra osztották

- édes, savanyú, sós,

- keserű és csípős.

A világfa jelképrendszerébe a nap, a meleg, a világosság, az édes ízt idézi fel, amíg a hold, a hideg, a sötétség, a savanyú ízt.

A savanyú gyümölcsöt a nap melege érleli édessé. A savanyú és az édes íz ellentétcs a savanyú gyümölcs édessé, az édes gyümölcs, zöltség, vagy tejtermék tejsavas erjedés során savanyúvá válik.

Az édes íz a világfa jobbszárnyán elhelyezkedő napot képviseli, a savanyú, a világfa balszárnyán elhelyezkedő holdat.

A Dél-kelet-Ázsiában élő akák szerint a nap az édes íz teremtője, a hold a savanyúé, a sós íz viszont a föld, a föld alatti világ és a tenger ízeit képviseli.

A három alapíz együtt édes, savanyú, sós - az élővilág meghatározó ízeit képviseli.

A keserű íz szintén az életet jelképező alapvető ízek közé tartozik. Nagy mennyiségben visszataszító, kis mennyiségben viszont az édesnek és a savanyúnak jellegzetes ad.

A keserű, a csípős ízek gyakran a nagyra értékelt fűszerek ízjellemzői. A régi időkben a fűszer presztizstermék volt és voltak időszakok, amikor a bors ára megközelítette az aranyét.

A magyarság ősi szállásterületei a selyemút kezében helyezkedtek, amelyen a karavánok nemcsak selymet, hanem trópusi fűszereket is szállítottak. Őseink tehát nem csak ismerték, hanem be is tudták szerezni a trópusi fűszereket.

A fejedelmi konyhán és ünnepi alkalmakkor trópusi fűszerek kerültek az áldozati ételbe.

Az öt alapíz harmóniáját tehát, az ősi magyar konyha tudatosan valószínűleg a következőképpen:

- Hosszú, vagy rövid lében összefőzték a húsokat, zöltségeket, gyümölcsöket, fűszereket és tejtermékeket, mint az áldosban.

- Zöltség alapú fűszeres, savanykás mártásokat készítettek, amelyekkel a főtt húsokat ízesítették.

- A húsokat apróra vágták (darálthússzerű masszát kaptak) és ezt összedolgozták összevágott zöltségekkel, fűszerekkel és más ízesítő anyagokkal. Ebből gombócot alakítottak ki, amelyet káposztalevélbe csavartak, vagy tölteléként beletették a gyúrt tésztába, amelyet azután megfőztek. A hússal töltött zöltségek, tészták szintén kifejezik a növény- és állatvilág közötti harmónia megteremtését.

Történelmi tények és adatok a magyar konyháról

Mennyire felelhet meg az ősmagyar vallás értékei szerint meghatározott honfoglaláskori magyar konyha a történelmileg bizonyítható tényeknek?

Főzött ételek. A lovaskultúrák népei a főzés civilizációjához kapcsolódtak, így a magyarok is a főzés civilizációját képviselték. Az ásatások rengeteg belsőfüles bográcsot (vagy bogrács töredéket) hoztak felszínre a honfoglaláskori

települések környékén. A honfoglalók tehát előszeretettel főztek.

Alapanyagok. Az alapanyagokat viszonylag jól ismerjük. Nagy állattenyésztő nép lévén, többfajta húst fogyasztottak (főleg birkát, ritkábban marhát, lovat, kecskét, tevé). Szívesen vadásztak és halásztak, tehát vadhús és hal is került a bográcsba. A nyári szálláson gabonát (búza, árpa, köles), zöldségeket és gyümölcsöket is természetettek, szőlőműveléssel foglalkoztak. Többfajta tejterméket készített. A húsokat szárítással, sózással és füstöléssel, a zöldségeket és gyümölcsöket szárítással, tejsavas erjesztéssel (savanyú káposzta) tartósították. A tejtermékek nagy részét szintén erjesztéssel készítették.

Ízhatás, izharmónia. Történelmi adatunk nincs, ezért csak a következtetések útján járhatunk. Az egyedüli referenciát a kínai krónikák adják, amik megemlítik, hogy a hunok az áldozati ételeiket hagymával főzték és az ételeiknek édes-savanyú-sós íze volt.

A néprajzkutatás szerint a lovaskultúrájú népek áldozati ételeiket kétféleképpen készítették: a húst egyszerűen sós vízben megfőzték és minden más ízesítés nélkül fogyasztották, a leggyakrabban viszont világuk értékeit követve, a húst összefőzték gyümölcsökkel, fűszerekkel, tejtermékekkel és borral.

Ez a rafinált - díszítőművészettel és quinváltós pentaton zenével rendelkező - nép a szín, szimbolika, forma, dallam és az izharmóniára való törekvés igényét, szinte már a vérében hordta. A főzés konyhája, a harmónia konyhája. Tehát őseinknek feltétlenül keresniük kellett az izharmónia megvalósítását.

A honfoglalás korát felidéző meditációs konyha és meditációs étkezés

A honfoglalás korát felidéző ételek készítésénél mindennél fontosabb, hogy átérezzük a szimbolikus jelentések ősi értékrendjét.

Egy étel összeállításában, elkészítésében, elnevezéseiben, vizuális és esztétikai megjelenítésében szimbolikai értékek rejlenek, amelyek illatokat, ízeket, embereket, eseményeket, hangulatokat, érzelmeket, történelmi korokat idézhetnek. Az étel elkészítését és elfogyasztását átélhetjük úgy, mint egy nagyon hatékony meditációs gyakorlatot.

Az ételek és a felhasznált alapanyagok szimbolikai nyelvezetével olyan ősi jelképes értékeket idézhetünk fel, amelyek segítségével átérezhetjük a honfoglaló magyarság dicső korának szellemiségét.

Idézzük fel magunkban ezeket a jelképes értékeket, mielőtt elkészítjük az ételcseket. Meditáljunk a Világfa égi, földi és föld alatti világot összekötő jelentésén és az égbolthoz kötődő Isten-fogalmunk hármass megnyilvánulási formáján. Lassan meditálva járjuk végig a Világfa kilenc szintjét, először felfelé haladva a "nap" oldalon, végig-számolva a szinteket, majd a csúcstól lefelé indulva a baloldali "hold" oldalon, ugyanúgy végigszámolva a szinteket. Ezek után idézzük fel gondolatban családunk őseit és az ezer év előtti vitéz, harcos elődeinket. Mondjunk nekik magunkban köszönetet életünkért és kérjük áldásukat a jövő életünkre.

Az étel elkészítése előtt olvassuk el a recept jelképes értékét és próbáljuk vizualizálni magunkban a jelképerérték által felidézett képeket. Éljük át érzelmileg ezeket a képeket, mintha magunk is az események szereplői lennénk. Ugyanúgy meditáljunk el a felhasznált alapanyagok szimbolikáján, az alapelemek és az alapízek harmóniájának jelentésén. Ezalatt szűrjük ki magunkból minden negatív gondolatot, haragot, gyűlöletet és nemtetszést és csak a pozitív értékek, a jótettek, a hit, a hála és a szeretet gondolatai vezessék meditációs elmélyülésünket.

Ha ebben a szellemben készítjük és fogyasztjuk el az ételt, akkor a lelki harmónia útján járunk és megerősítjük testi és lelki egészségünket.

Az ilyen étel áldozati étel, amelyen Isten áldása van.

DANI D. PÁL

(London)

NÉPNEVEINK

TANULSÁGA HAGYOMÁNYAINK ÉS JOGSZOKÁSAINK TÜKRÉBEN

Valamikor a régmúlt időkben a népnév jelentést hordozott. Így, ha ez a jelentés tisztázható, fényt vethet az adott populáció eredetére, etnogenezisének helyére és összetevőire is. Nekünk két népnévünk is fennmaradt. Ezek közül az egyik a hungár. Így, vagy ennek valamilyen változatán neveznek bennünket az európai népek. Másik nevünk a magyar, így hívnak bennünket az arabok és a törökök is és mi is így nevezzük magunkat. Mielőtt érdemben foglalkoznék a két név múltjával és jelentésével, pillantsunk vissza az idevonatkozó kutatások történetére.

Eredetmondánk szerint, népünk és a hunn testvérnép, Perzsia vidékéről származik. A Kárpát-medence felé vezető úton, a következő állomás a Meotisz vidéke volt. Az itteni alán házasságot követően, miután nagyon elszaporodtak, fegyverrel meghódították a Kárpát-medencét. Birodalmuk Atilla király halála után összeomlott és ezt később Árpád fejedelem állította helyre. Ezen a világos származástudaton az első csorbát Sajnovics János ütötte, aki 1770-ben publikált egy dolgozatot a magyar és a lapp nyelv azonosságáról. Az ekkor induló és a Habsburg birodalom teljes támogatását élvező finnugor nyelvészet összes képviselője dilettáns volt. Az első képzett nyelvész, a göttingeni Budenz József csak 1880 körül jelentette meg magyar-finnugor összehasonlító szótárát. Így tehát a finnugor nyelvészet több mint egy évszázadon keresztül dilettánsok szakmai tévedésein nemesedett. Ez azonban nem akadályozta meg képviselőit abban, hogy saját magukat csalhatatlannak ítélve, minden tőlük eltérő véleményt hatalmi szóval hallgattassanak el. Laza nyelvészeti feltevésekből olyan következtetéseket vontak le, amiket sem a hagyomány, sem az írott források, sem a társadalomtudományok nem támogattak. Ezen nyelvészeti iskola fő képviselői: Budenz József, Hunfalvi (Hunsdorfer) Pál, Toldi (Schedel) Ferenc, Munkácsi (Munk) Bernát és Szinnyey (Ferber) József volt kezdetben. Vámbéry Ármin, ki a magyarságot török eredetűnek tartotta, alulmaradt a finnugorokkal folytatott vitában.

Azonban nemcsak a török eredetnek akadtak hívei. Elsőnek Giesswein Sándor vetette fel a szumér-magyar rokonság lehetőségét. Ezt követően Torma Zsófia szumér nyomokat talált Erdélyben. Ezen irányzat hívei Galgóczy János, Somogyi Ede és Varga Zsigmond volt. Dr. Aczél József szittyá-görög eredetünket hirdette. A finnugor irányzat azonban oly mértékben eluralkodott a magyar tudományosságban, hogy az, aki ettől eltérő álláspontot vallott magáénak, az tudományos jóhírével és állásával jászott. A II. világháború után nyugatra ment történészgárda balsorsában az otthoniakkal szemben egy nagy előnyhöz jutott. Mivel már nem kötötte őket az otthoni tradíció és elvárás, sokkal nehezebb körülmények között ugyan, de legalább előítéletektől mentes kutatásokba kezdhettek. Az otthoni tudomány, amely megmaradt a jólbevált évszázadok tévedésével és baklövésével kikövezett finnugor úton, mivel a nyugatra ment történészgárda publikálási lehetőségét nem tudta megakadályozni, igyekezett ezeket dilettánsná degradálni, hogy elveszítsék tudományos hitelüket. A nyugatra került gárda nevesebb képviselői: dr. Bobula Ida nyelvész – egyetemi magántanár, dr. Baráth Tibor nyelvész-történész-egyetemi tanár, Badiny Jós Ferenc orientalista történész-egyetemi tanár, dr. Endrey Antal jogász-történész, Padányi Viktor nyelvész-történész, dr. Csöke Sándor nyelvész-történész, dr. Nagy Sándor nyelvész-történész. Mint látható, ezek mind képzett szakemberek, akik tévedni ugyan tévedhetnek, de nem dilettánsok és nincs okom feltételezni, hogy otthon élő kollégáik akár jobban képzettek, akár nagyobb tudásúak lennének.

Most pedig nézzük meg, mit mond népünk eredetéről a finnugor iskola és hogyan magyarázza népneveinket. Majd ezt követően ismertetem a nyugaton élő történészeink idevonatkozó eredményeit.

A Krisztus előtti III. évezredben a finnugor népek ősei az Urál-hegységtől nyugatra, a Káma és a Pecsora folyó melletti erdős övezetben éltek, viszonylag kis területen. Miután túlnépesedtek, ez az egység kb. a Krisztus előtti 2000-ben felbomlott és a finn-permi csoport innen észak-nyugatra elvándorolt, az ugarság pedig dél-keletnek tartott. Körülbelül Krisztus előtt 500-ban az ugor közösségekből kiváltak az előmagyarok, ezeket Krisztus után 500 körül meghódította és megszerezte egy lovas-nomád török nép, amely közben nyelvét veszítve beolvadt a magyarságba. Így őseink lovas nomádként törökös hadiszervezettel, de finnugor nyelvvel jelentek meg a IX. század végén a történelem színpadán, hogy elfoglalják a Kárpát-medencét. Egy része azonban baskíriai őshazájában marad, ezekkel találkozott Júliánus barát a tatárjárás előtt. Népnéveink magyarázata pedig a következő: a magyar a vogul eredetű mansi és a török eredetű eri egyesüléséből származik. Az első szó "embert" jelent, ez azonban feledésbe merült és a törökökkel való összeolvadás után ehhez ragasztották az azonos jelentésű erit. Így ebből mansieri majd meyeri lett. Hungár nevünk pedig az onugor "tíz törzs" jelentésű török eredetű népnévből alakult volna ki.

Nem nyelvészeti megközelítésből már László Gyula is felhívta a figyelmet az előbb vázolt származásmélelet nehézségeire. Véleménye szerint a feltételezett finnugor őshaza időszámításunk előtt 3-4000-ben valószínűleg

lakatlan volt, most is gyéren lakott. Így tehát valószínűtlen, hogy ott egy nép elszaporodjon. A erdei vadásznépek élettere a folyók, patakok és tavak partjaira korlátozódik. A mai modern fegyverekkel felszerelt vadász sem szívesen merészkedik be az erdők mélyére, még inkább így lehetett a kőkorból. Egy vadásztribból élő 20-40 fős nagycsalád eltartásához viszonylag nagy 3-tól 600 négyzetkilométeres területre van szükség. Így a kis területre összezsúfolódott ősnép csak képzelet szüleménye lehet. Pedig az egységes ősnyelv kialakulásának ez lenne a feltétele. A magam részéről ehhez még hozzátenném, hogy a vízparti vadásznépek általában letelepült életmódot folytatnak, mivel halászattal és csapdázó állatfogással foglalkoznak. Támadó fegyvereik (lándzsa, íj) viszonylag fejletlenek, mivel ezeket erdőben nemigen lehet eredményesen használni. De visszatérve László Gyulához, vadásznépek nem szaporodhatnak el, mert ha igen, akkor oly mértékben kipusztítják a létalapjukat jelentő vadállományt, hogy az nem tud regenerálódni, így a belőle élő népesség is éhenhal. Tehát vadászkorban nem jöhet létre túlnépesedés. Javasol is a finnugor nyelvcsalád kialakulására egy megoldást, eszerint a kelet-gravetti műveltségéből kiváló szvidéri kultúra szteppevadász népét az indoeurópai népek vándorlása részben felszorította volna az erdős részbe. Ezek összekeveredtek a már ottlakó, egymástól függetlenül fejlődött és más-más nyelvet beszélő kis vadásznépekkel. Az így kialakult népesség lenne a finnugor nyelvcsalád. Mivel ennek kétharmad része jelenleg is magyar, eredetileg az erdős övezetbe felhúzódó szvidérik beszélt volna magyarul. Ők adták a finnugor nyelvcsalád közös szókincsét, ami nyelvenként 5-800 szó. Ez az elmélet megmagyarázná a nagy nyelvtani különbségeket, valamint a tízezres nagyságrendű, egymástól teljesen eltérő nyelvenként más-más szóállományt.

A II. világháború után nyugatra ment magyar szakembergárda eredetmondánkkal összhangban, de az előzőeknél sokkal délebbre kereste népünk őshazáját. Ők Galgóczi, Torma Zsófia, Somogyi és Varga nyomdokain indultak. Elméletük szerint, a magyarság egyetemes ági leszármazottja, annak a szumér népnek, amely a Tigris és az Eufrátesz folyó között megteremtette a föld első magas kultúráját. Hatalmuk Mezopotámiában a Krisztus előtti III. évezred végéig tartott, amit a sémi népek bevándorlása tört meg. A szumérek egy része, főleg a vezető rétege kivándorolt, a helyben maradók pedig összeolvadtak az akkád bevándorlókkal. A Szumért elhagyók anatóliai és észak-mezopotámiai népekkel összeolvadva alapították a hurri, a hetita és a hükszosz birodalmat. Az ő alapításuk Urartu is. A mezopotámiai népesség kivándorlását meggyorsította a kegyetlen asszír birodalom kialakulása, aminek végére egy méd-perzsa-szkíta szövetség tett pontot, Krisztus előtt 612-ben, amikor is felégették Ninivét. A Mezopotámiából kivándorolt népesség döntő összetevője lett a médeknek, pártusoknak és sokan közülük beolvadtak a Kaukázus hegységtől északra élő szkíták közé is. Mindenhová vitték a nap tiszteletén alapuló egyisten hitüket, ahol az istenség azonban nagyon sok alakban jelenhet meg. Vitték magas kultúrájukat és nyelvüket is. Így az utóbbi nem halt ki, hanem modern formában jelenleg is él a magyar nyelvben. Ezért 8-900 éves első nyelvemlékeink normális közbülső állomást képeznek a sokezer éves szumér és a magyar élő nyelv között. Ez utóbbi ismerete olyan fontos lenne a szumér nyelv kutatásában, mint amilyen fontossággal bírnak az akkád kutatásában a ma élő sémi nyelvek. Összegezve ez az emigrációban élő magyar szakembergárda fő kutatásainak iránya.

Ettől kissé eltér Nagy Sándor és Baráth Tibor munkássága. Nagy Sándor a Kárpát-medence helyneveit elemezve azokat zömében szumér eredetűnek tartja. Véleménye szerint a korai bevándorlók Krisztus előtt 3000 körül mint békés földművelők érkeztek a Kárpát-medencébe több hullámban és ők adták ezeket a helyneveket. Később még nagyon sok más nép is érkezett ide. Ezek azonban nyelvüket feladva beolvadtak az alapnépességbe. Ezek közül az utolsók a török nyelvű Árpád fejedelemék voltak, akik néhány évszázad alatt szintén elmagyarosodtak. Baráth Tibor a népek szétszóródását szintén a "zöld forradalom" idejére teszi. Az Észak-Mezopotámiában kialakult ártéri öntözéses földművelés során 16-20-szorosára nőtt a lakosság. A népességfelesleg először a termékeny félholdat töltötte fel, megalapítva többek között a mezopotámiai és az egyiptomi kultúrát, majd Anatólián keresztül áthaladt a Boszporuszon és a Duna völgyén felkúszva előbb megalapította a tordas-vincai, majd a körös-tiszai kultúrát. Innen továbbterjedt Nyugat-Európába, megszállta annak is lakható részét, még a brit-szigetekre is áttért. Ennek nyoma a stonehenge-i megalit. Keleten felhaladt a Káspai-mediterránumba, innen a Szír-Darja és Amu-Darja vidékére majd még a jelenlegi Kínába is behatolt. Az ő találmányuk a mezopotámiai és az egyiptomi szabályozott öntözéses földművelés, valamint később a szteppe feltörésére is alkalmas nehézkes, vízszegény földművelés is. Egy részük Etiópiába is eljutott, az itteniek, mivel a klíma a sötét bőrnek kedvez, megbarnultak, de megőrizték eredeti európai vonásaikat. Ők a kussok, istenüket legszívesebben kos alakban jelenítik meg. Nyelvük sem tér el lényegesen az egyiptomitól. Ez utóbbinak viszont rokona volna a mezopotámiai, vagyis eredendően a "termékeny félhold" egy nyelvű volt. Ez a nyelv azonban az idő és a távolság függvényében, valamint a beolvastott népek nagy száma miatt egyre inkább átszíneződött. Sok viszontagság után ezen nép nyelve maradt meg a magyarban, így a magyarok jogosabban nevezheték magukat árjának, mint a később kialakult nordikus népek.

Fennmaradt népneveink értelmezésére a nyugaton élő szakemberek körében több megoldás is napvilágra került. Ezek közel egy irányba mutatnak és csak ritkán van köztük lényegi eltérés. Magyar népvénknél három megoldást szeretnék bemutatni: az egymáshoz nagyon közeliek Bobula Ida és Nagy Sándor szófejtését és az eltérő Baráth Tiborét. Nézzük először Nagy Sándor megoldását. A szó töve med, ragja pedig er. Ezekből alakult a meder vagy medjer név. Ez idővel a könnyebb kiejtés törvénye szerint megyer lett. Ennek a mélyhangzós változata a magyar és mivel

a med azonos a méd népnévvel, az er pedig a törökben "embert, férfit" jelent, így népnevünk jelentése: "méd-fér-fi", vagy "méd-ember".

Bobula Ida szerint a mag jelentése "mágus", az ar "erőt, sokaságot" jelent. Ez ma is megvan a magyar nyelvben, ár alakban, pl. vízár, stb. Így a mag-ar jelentése "mágus-erő, mágus sokaság". Írhatjuk mad-arnak is, mivel a médek hívták magukat madáknak is. Ebben az esetben a mad fő jelentése lenne a "méd" népnév és az ar változatlanul "erőt, sokaságot" jelent. A második megfejtés ott kapcsolódik az elsőhöz, hogy a médek hite a mezopotámiai eredetű mágus vallás volt.

A fentiekől eltér Baráth Tibor megfejtése. Az ő véleménye szerint a magari név, amely a régi latin forrásokban mindig i betűre végződik, azonban az i itt nem a többesszám jele, hanem képző. Ha ezt a képzőt levágjuk, megkapjuk a magyar alapszót. Ez két egytagú szó összeolvadásából jött létre. A kettőt a többesszám k ragjának lágyított változata köti össze, ma-g-ar alakban. A maa jelentése a finn nyelvben "föld, lakóhely", az észben "hon, ország, haza". Ez nagyon régi szó kell, hogy legyen, mert ma, matt alakban megvan a szumérben is, itt "föld, ország" jelentésben. Az ar pedig "ör, úr, parancsoló" értelemmel bír. Így az egész együtt: a ma-g-ar "földek ura, országok ura" jelentésű.

Hasonló a másik fennmaradt népnevünk, a hungári etimológiája is. Itt az i képző levágása után a hungár alapszó maradt, ami szintén két, a lágyított többesszám jelével összekötött egytagú szóra vezethető vissza, a következőképpen: hun-g-ar. a hun mélyhangzós változata lehet a hon szavunknak, jelentése: "lakóhely, haza, táj". A g a többesszám jele, az ar itt is "ör, úr, parancsoló" jelentésű. Így hungár népnevünk jelentése tulajdonképpen megegyezik a magyarral, ugyanúgy a "hon, az országok urát" jelenti. A kezdő h a szó elejéről le is maradhat anélkül, hogy a szó jelentését módosítaná. Ezt tapasztaljuk a IV. században író Orosiusnál is. Például: Huni Qui Et Ungari Dicuntur. A magam részéről Baráth Tibor fejtegetéséhez még azt szeretném hozzátenni, hogy itt az ő etimológiája nem kerül szükségképpen ellentétbe a finnugor iskola által elfogadott törökből megoldott szófejtéssel. Mivel a IV. században a nyugatra törő fekete hunoknak tíz törzsük volt és ezek - mint krónikás irodalmunk is bizonyítja - szövetségre léptek a hét méd vagy magyar törzsszel, mielőtt a keleti gótokat megtámadták. Így ugyanúgy elképzelhető a kettős etimológia, mint ahogyan ezt már egyszer Bobula Idánál megfigyelhettük. Így tehát az onugorok azonosak lennének a hun birodalom törökös elemével. Tíz törzsük besenyő mintára törzsenként öt nemzetséggel adott a hun honfoglalás 108 nemzetségéből 50-et. A hét méd vagy magyar törzs törzsenként hét nemzetséggel 49-et, míg kilenc nemzetség az alánokból adódna. Mivel a középkorban egy megyének 400 lovast kellett kiállítania és a vármegye valószínűleg kései leszármazottja a nemzetségi birtoknak, ha ezt a lovaskatona kiállító-képességet visszavetítjük a 108 nemzetségre, az Európát a Rajnáig elfoglaló hunok lovashadserege elméletileg 43.200 fős volt. A hunoknak ez a törökös eleme feladta nyelvét és beleolvadt a magyarságba, bevívta nyelvét kb. 300 török szót. A lovaskiállításra vonatkozó becslés helyességét a magyarságra vonatkozó arab források is bizonyítják, amelyek szerint a magyarok uralkodója, a kündü, 20.000 lovassal lovagolt ki. Hét törzs esetén törzsenként hét nemzetséggel számolva 49 nemzetség (és ez nagyjából megegyezik a Szent István alapította 50 vármegye számával) 19.600 lovast tudott kiállítani és ehhez jöttek még a kabarok. Egy hét nemzetségből álló törzs ezek szerint 2.800 lovast képes elméletileg kiállítani. Ezt igazolja a brentai csata is, ahol Bulcsú és Lehel két hada valóban 5.000 lovassal verte meg Berengár király 15.000 katonáját. Azt pedig, hogy a hun birodalom 17 törzsből állhatott - legalább is kezdetben - az onugor-magyar szövetség további sorsa is igazolja. A hunok birodalmuk összeomlása után visszakerültek a Meotisz vidékére. 630 körül azonban Kovrát kagán, lerádván a türk fennhatóságot, Sárkel székhellyel erős birodalmat alapított. Kovrát 665 körül halt meg, halála után a hatalom öt fia között oszlott meg, akik nem tudták összetartani a birodalmat. Legidősebb fia, Batbaján négy törzsszel helyben maradt. A második fiú, Kurtag öt törzsszel megalapította a volgai bolgár országot; ezek leszármazottjai ma a csuvasok. A harmadik fiú, Eszperikh hat törzsszel megalapította az al-dunai bolgár országot, amely jelenleg is létezik. A negyedik fiú, Kúver és az ötödik, Alzik egy-egy törzsszel beköltözött a Kárpát-medencébe az Avar kagán fennhatósága alá. Részben ők lennének a László Gyula féle kettős honfoglalásból az első honfoglaló nép. Alzik innen egy törzsszel Itáliába ment és Ravenna vidékén letelepedett. Ha a fent említett Onugor birodalomban élő törzseket összeadjuk, megkapjuk a krónikáink által fenntartott 17-et.

Ezzel le is zárom a nálam sokkal jobban képzett nagy elődök munkásságának taglalását, mivel ők a felvetett problémákat a nyelvészet oldaláról közelítették meg, hogy eleget tegyek a komplex, több társtudományra is támaszkodó kutatás követelményeinek, néhány, tudomásom szerint mások által még nem taglalt jelenségre szeretném felhívni a figyelmet.

A finnugor nyelvcsaládon belül nincs antropológiai egység. Vélte legközelebbi nyelvrokonaink, az obi-ugorok antropológiailag mongoloidok. Ez a magyarságban összetevőként csak öt százalékban fordul elő. Úgy látszik, ők jelenlegi nyelvükhöz valamilyen nyelvcsere útján jutottak. Ha ez így van, akkor származáskutatásainkból ki kellene őket zárni. Zenei anyanyelvünk törökös-pentaton. A finnugor népeknek mint ahogy nincs közös antropológiájuk, nincs közös zenei anyanyelvük sem. Ez a két jelenség nem csak az én felismerésem, erre már többen is felhívták a figyelmet. Magyarázatra szorul azonban, hogy miért közősek a finnugor nyelvcsaládban a magasabb lakáskultúra szavai, például: fal, ház, zsalu. Ezeket a kifejezéseket az új kőkorban csak egy magasabb lakáskultúrával rendelkező nép

hozhatta a finnugor milliőbe. Közös a finnugor nyelvcsaládban a lótarásra vonatkozó szókincs is, például: ló, másodfű, harmadfű, nyereg, kengyel. Mivel a lótarás a szvidéri korban még nem létezett, legkevésbé a kengyel, ezt is később kellett egy délről felvándorolt népnek bevennie a szokészetbe. Közösek a fémekre vonatkozó szavak is, például: arany, ezüst, ón sőt a vas is. Ezek szerint a déli felvándorlásoknak még a vaskorban is kellett tartaniuk. A vas nevének közös volta azt is bizonyítja, hogy a finnugor nyelvcsaládot nem lehet egy töről eredő családfaként magyarázni. A magyar nyelvre térve, itt az erdei gombák nevei szláv eredetűek. Hogyan lehet az, hogy egy erdőlakó népnek ilyen fontos dologra - ami lehet étel is, halálos mérge is - nincs saját neve? Egyes állatneveink, amelyek még a totemisztikus időkben erednek és így névéjtési tilalom alá estek, például: szarvas, farkas, sertés, szeppei állatok, illetve a szeppe és a lombos erdő határán élő állatok. A nagy erdőségek félelmetes állatának neve, a medve, nálunk szláv jövevényszó. A szlávoknál valóban névéjtési tilalom vonatkozott rá, mert ott neve "mézevőt" jelent. Az előbb felsorolt tények azt bizonyítják, hogy népünk soha nem élt erdős övezetben. De menjünk tovább. A finnugor nyelvcsaládon belül megvan a vérbosszú nagyon ősi szokása. Ez a magyarságnál teljesen hiányzik. Mint Szent István törvényei bizonyítják, a magyar jogszokásokban nem hogy a vérbosszú, de még a megtorlás elve sem érvényesült. Nálunk a szokásjog alapelve a jóvátétel volt. És végül még egy furcsaság: a magyar nyelvben aranymetszésnek hívjuk azt a számsort, ahol a későbbi tag az előző kettőnek az összege. Ez sokszor érvényesül a természetben is, ha az építészetben alkalmazzák. nagyon szép arányokat ad. Megtalálható a nyugati nyelvekben is, például az angolban "golden section" néven. Mivel itt valóban nem arany-, hanem aranymetszésről lenne szó, ennek a szójátéknak csak a magyar nyelvben van értelme. Az aranymetszést a régi kelet, de főleg a görög építészet alkalmazta. Nem akarok ebből messzemenő következtetést levonni, de ez a nyom sem a káma vidékére vezet.

Befejezés helyett egy kitekintéssel zárom munkámat. Nem tagadva a finnugor népekkel való távoli rokonságunkat, úgy látszik, a "zöld forradalom" népének nyelve a magyar elődje volt. Ez a nép részint elszaporodott, részint - mivel Észak-Mezopotámia és Anatólia fokozatosan kiszáradt - a népességfelesleg a szélrőzsa minden irányába szétszóródott. A kivándorlók beolvasztották a környező vadász népeket, ezek az összeolvadások mind antropológiailag, mind nyelvileg az eredeti összetevőt átszínezték. Ez a magyarázata a sok azonosság vagy hasonlóság mellett található eltéréseknek. A szétvándorlásnak nem volt kitüntetett iránya, így ilyenek történtek északi irányba is. A szétvándorló népesség mindig az új körülményeknek megfelelő gazdálkodást folytatta, ami lehetett öntözéses földművelés vagy éppen nomád állattartás is. Ilyen kivándorlók beolvadtak a későbbi finnugornak nevezett milliőbe. Innen finnugor rokonságunk, mi azonban értelem szerűen nem a beolvadtaktól, hanem a délen maradtaktól származunk.

Ahol nem találtam valódi ellentétet a finnugor elmélet és az emigrációban élő szakemberek munkássága között, ott igyekeztem a látszólagos szembenállást megmagyarázni. Ahol az ellentét antagonisztikus, ott meghagytam azt, mivel a jövő egy tisztultabb kutatását az erők összefogására kell alapozni. Ez azonban nem mehet a történelmi igazság rovására.

Végül egy fontos könyvre szeretném felhívni a figyelmet, Vékony Gábor munkájára, amelynek címe: Késő-népvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében. Benne a szarvasi tűtartó és más avarkori tárgyak rovásfeliratainak magyar olvasatát ismerteti. Ezek Árpád-kori nyelvemlékeinknél 3-400 évvel régebbi nyelvi zárványok, amelyek a szumerhoz még közelebbi nyelvi állapotot őriznek. Talán nem lenne minden haszon nélkül való ezeket is bekapcsolni a kutatásba.

Felhasznált irodalom:

- Baráth Tibor: A magyar népek őstörténete I-II-III kötet. Montréal, 1968
 Bobula Ida: A sumér-magyar rokonság kérdése. Buenos Aires, 1961
 Nagy Sándor: A magyar nép kialakulásának története. San Francisco, 1987
 Endrey Antal: A magyarság eredete. Melbourne, 1982
 Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában. Budapest, 1977
 László Gyula: Őstörténetünk. Budapest, 1987
 Rásonyi László: Hidak a Dunán. Budapest, 1981
 Balás Gábor: A székelyek nyomában. Budapest, 1984
 A magyarok története, Tarih-i Üngürüş, Madzsar Tarih. Fordította: Blaskovics József Budapest, 1982
 Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében. Budapest
 Badiny Jós Ferenc: Káldeától Ister-Gamig I-II. kötet. Buenos Aires, 1971
 Csöke Sándor: A sumér-uralattól a szláv nyelvek fejlődésére. Los Cocos (Argentina), 1975
 Novotny Elemér: Sumer = magyar. Svájc, 1977
 Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelene. Budapest, 1980
 Biró József: Körösi Csoma Sándor és a szabinok. Los Angeles, 1988
 Komoróczy Geza: Sumer és magyar? Budapest, 1976
 Petrus Ransanus: A magyarok történelmének rövid foglalata. Budapest, 1985
 Bendefy László: A magyarság és a középkor. Budapest, 1945
 Gosztorny Kálmán: Összehasonlító sumér nyelvtan. Svájc, 1977
 Zakar András: A sumér hitvilág és a Biblia. Garfield, 1973

LEKLI BÉLA
(Budapest)

TOGORA (OTTOROGORRA) A szkítiai őshaza másik folyója

Középkori krónikáink szerint a honfoglaló magyarok őshazája Szkítia volt. Az egymás után születő, egyre terebélyesedő krónikáink egyre részletesebben írják le Szkítiát. Megállapítják - többek között -, hogy két nagy folyója van: az Etel, (amit a Rifeus hegytől kezdve Donnak neveznek) és a Togora. Amíg azon-ban az Etel folyónak már könyvtárnyi irodalma van, a Togoráról alig tudunk valamit. Mivel a krónikák ezt a folyót ugyanolyan részletességgel leírják mint az Etel-Dont, azt kell gondolni, hogy a Togora által is jellemzett terület egy ugyanolyan fontos másik őshaza, mint az Etelköz. Ha tudjuk, hogy Szkítia kettős tagolódása (európai és ázsiai Szkítia, Szkítia Minor és Maior, Ima-hegyen inneni és túli Szkítia) a legősibb időktől megfigyelhető, akkor ezen nem is nagyon csodálkozunk, hanem megpróbáljuk - részben a Togora segítségével - ezt a másik őshazát is felderíteni.

A név Kézainál két helyen fordul elő: "Két nagy folyó ered benne (t.i. Szkítiában), az egyik neve Etül, a másiké Togora. " Majd az Etül-Don folyó leírása után még egyszer: "A Togora folyó pedig Szcitiából folyik ki, lakatlan erdők, mocsarak és havas hegyek között visz útja, ahol a ködök miatt a nap sohasem süt, végül is Irkániába érven, az északi tenger felé tart. "1 A későbbi krónikákban Thogota változatban találjuk a nevet.

A Togora névre vonatkozó 1918 előtti magyarázatokat Gombocz Zoltán foglalta össze A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány c.2 tanulmányában. Ebből megtudjuk, hogy Jászay Pál szerint a Thogota a Tobol v. az Irtis folyó, s neve azonos a Tisza egyik mellékfolyójának, a Taktá-nak a nevével. Hunfalvi Pál pedig az Irtis déli osztját Tangat nevével hozta kapcsolatba a nevet. Kuun Géza elfogadta Hunfalvi magyarázatát, Gombocz azonban nem. Mint ahogyan Pauler Gyula sem, aki viszont a Pecsorával próbálja azonosítani a folyót. Hasonlóképpen vélekedett a Magyar Honfoglalás Kútjöleinek idekapcsolódó egyik lábjegyzete is, amely szerint a Togora a Pecsora lenne. Csakhogy a Kaspi-tenger melletti Hyrkánia említése megkérdőjelezte a Pecsorával és a többi említett folyóval való azonosítás lehetőségét. Azt az ellentmondást pedig, hogy a Togora a Kaspi-tó melletti Hyrkánián át az északi tengerbe ömlik, már tulajdonképpen Kuunnak is sikerült megoldania és Gombocz szerint - "ez az egyetlen értékes megjegyzés az egész sivár Thogota-irodalomban." Kuun ugyanis megállapítja, hogy a középkor felfogása szerint Kaspi-tenger az Északi tenger öble, s ennek megfelelően a Togorát (Thogatát) tehát a Kaspi-tengerbe vagy az Aral-tóba ömlő folyók között kell keresni.

A Gombocz által kijelölt feladattal Fejér Géza már 1921-ben foglalkozott.3 Megállapította, hogy az ősforrás a görög Ptolemaios (II. sz.) Geographikés Hyphégéseós c. műve, amelyben már az Ima-hegyen túli Szkítiával keleten szomszédos Serica országban a Togora nevével azonosítható Ottorokorra hegy, nép és város található, de később is sok szerzőnél felbukkan a név.

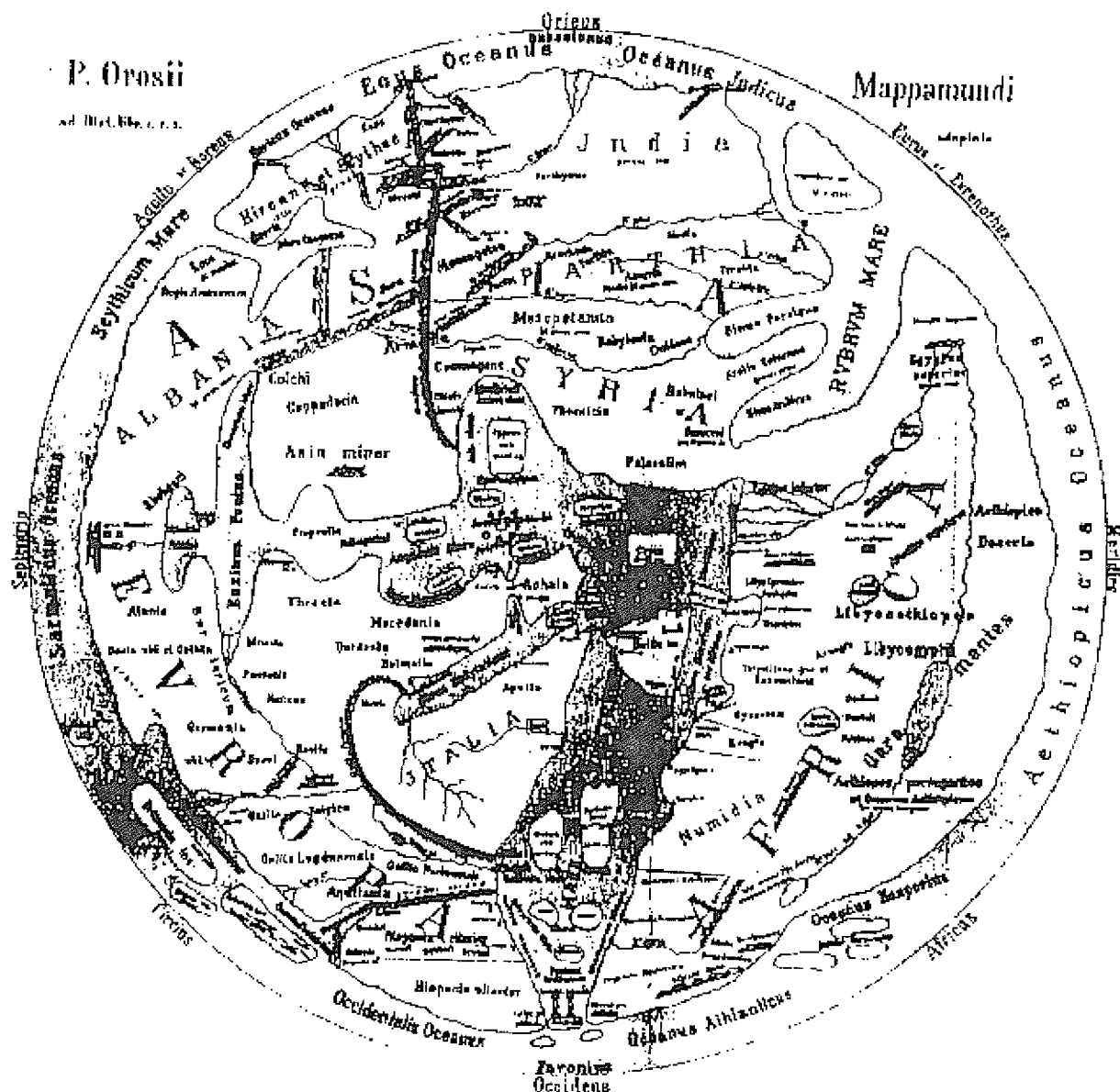
Fejér Gézát a Togora és a ptolemaios Ottorokorra név közötti kapcsolat felismerésében K. Müller Mappae mundi c. 6 kötetes világtérkép-kiadványa4 (1895-98) segítette, amely Beatus (776) Togore és a Ravennai (XIII. sz. első fele) Torgoris nevű folyóját azonosítja Ptolemaios és más későbbi szerzők (Ammianus Marcellinus, Orosius, Hieronymus, Lambertus stb.) Ottorogorra nevével. Különösen Orosius (V. sz. eleje) leírása volt jelentős, mert az általa ismertetett Ottorokorra folyó földrajzi elhelyezkedése, folyásának iránya, (Szkítiából ered magas hegyekben, áthalad a Kaspi-tó melletti Hirkánián, ott elkanyarodva az Északi tengerbe ömlik), ráadásul megegyezett Kézai Togorájának a leírásával. A Togora név hangalakját illetően pedig Beatus Togorre és Ravennai Torgoris folyóneve áll a legközelebb Kézai folyónevéhez. Igaz, az ő folyóik Serikán és Észak-kelet Indián át a Keleti Óceánba ömlenek. Míg tehát Orosius folyóját a leginkább a mai Amu-darjával (ókori Oxus) és esetleg az Amu-darjával összevont Szir-darjával azonosíthatnánk, Beatus folyójának leginkább a Ganges, vagy annak egy Tibetbe felnyúló mellékfolyója felelne meg. Mivel Fejér Géza, Orosius adatának helyes értelmezése ellenére, Ptolemaios Otto-rokorrját a Keleti Óceánba ömlő Hoanghóval azonosítja, ílymódon a Togora és Ottorokorra folyó-név helyes azo-nosítása ellenére a folyók földrajzi elhelyezése továbbra is teljesen bizonytalan maradt. (1. sz. melléklet)

Ebből a félmegoldásból következett, hogy a későbbi kutatók és a krónikák kiadói - miközben a Togora-Ottorokorra névazonosítást elfogadták - a kérdéses ókori-középkori folyóknak a maiakkal való egyeztetésétől meglehetősen óvakodtak.

Horváth János Thuróczy krónikájához fűzött megjegyzésében (1980) csupán annyit ír, hogy "a Togata (alakváltozata: Togora) folyónév az antik Ottorokoras eltorzult alakja."5 De vajon kik és mikor torzítottak ekkorát? Vajon nem egy másik névről vagy esetleg ugyanazon névnek egy másik nyelv vagy dialektus által használt alakjáról van szó? A Képes Krónika kiadását (1986) kommentáló Kristó Gyula szerint a Togora "közvetve már az ókorban (Ptolemaiosnál) szereplő Ottorokorra ázsiai folyó nevére megy vissza."6 Itt itt csak annyit tudunk meg tehát, hogy a

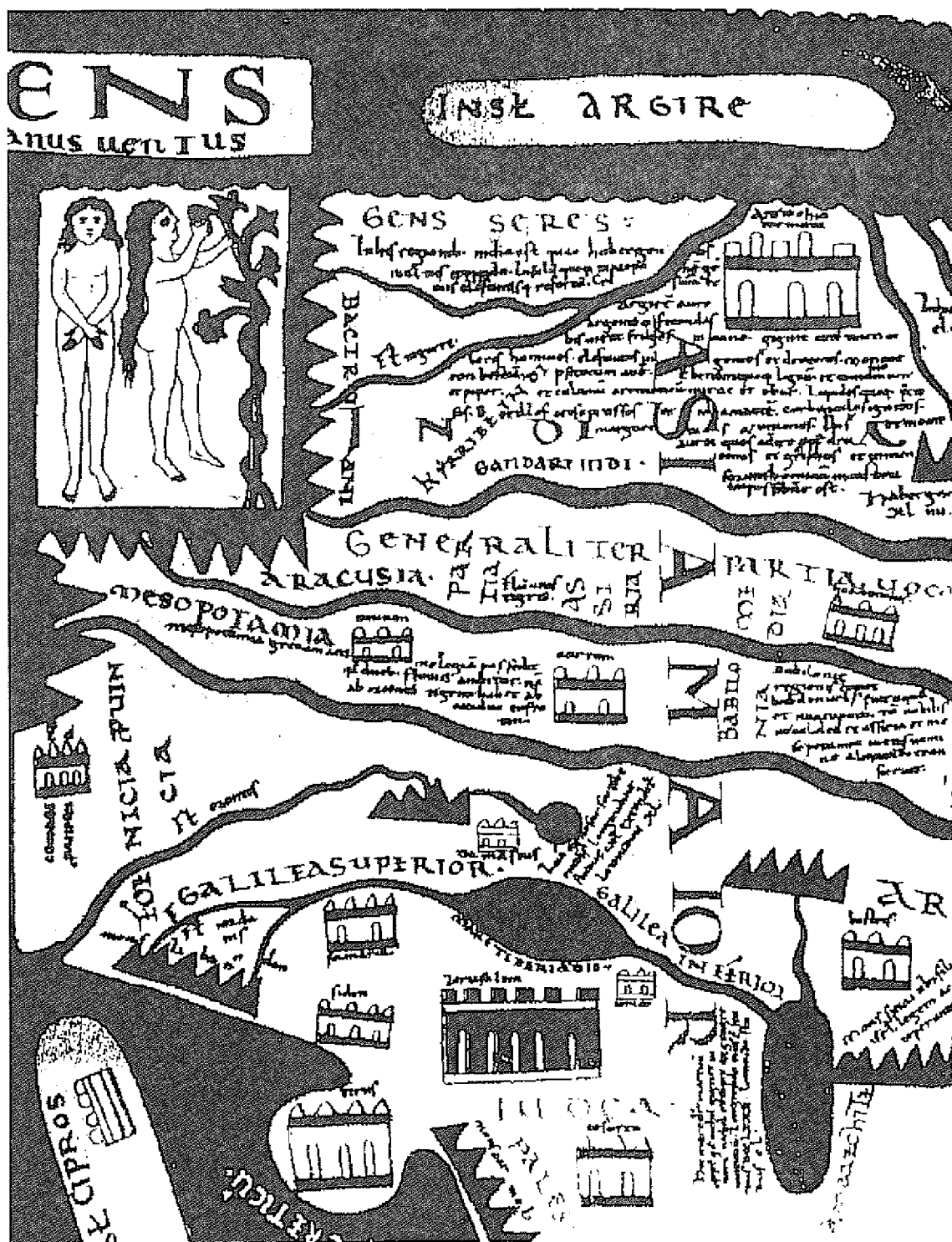
Togora nem Európában és nem Afrikában hanem Ázsiában (az ókor csak ezt a 3 földrészt ismerte), azaz a Dontól a Keleti és az Indiai Óceánig terjedő óriási térségben található.

Kézai Szkitia-leírásához tett egyik megjegyzésében (1986) Györffy György pedig mindössze ennyit ír: "Ptolemaios és Orosius Ottorogorra néven említi Európa és Ázsia határán egy folyót, mely a középkori irodalomban Togorre néven is szerepel."⁷⁷ Igaz, Európa és Ázsia határfolyójaként ez a folyó sehol sem szerepel. Tudunk a Donról, a Volgáról, amely keleten vagy a Phasisről, amely délen választja el Európát Ázsiától - esetleg a nehezebben lokalizálható Araxesről -, de az Ottorokorráról vagy Togoráról mint kontinenseket elválasztó folyókról nem.

1. melléklet

A fentebb idézett ókori-középkori irodalmi és térképészeti adatok alapján két - de egymással összefüggő - terület rajzolódik ki csupán a Togora és Ottorokorra név helyeként: a Tarim medence és Tibet, valamint ezek nyugati és keleti határterületei, amelyet elsősorban iráni nyelvű szaka-szkíta törzsek, mint az attakorok és a tokhárok laktak. A Perzsa Birodalom szélén, az Oxos (Amu-darja) mentén élő orthokory-bautiusok,⁸ "hegyes süvegű" szakák ellen már Darcios hadjáratot vezetett. Egy részük a Pamíron túlra, a Tarim-medencébe (athakurok, tokhárok) és Tibetbe (bauti) vándorolt. Ott életük nyomát őrzi a tokhárok belső-ázsiai nevei (Thaguroi, Thaguron, Thogara),⁹ amelyek nemcsak Ptolemaios forrását, - de a hangzásbeli hasonlóság és földrajzi elhelyezkedés miatt - a brahmanista-budista mítoszok uttar-kuru (ottorokora) népével való azonosítás lehetőségét is képezték. A tokhárok már az i.e. II.

2.melléklet

században ismét elfoglalták a Pamiron inneni térséget, sőt Baktriát és hamarosan Felső-Indiát is. (Észak-kelet Indiát bizonyára a Brahmaputra völgyén keresztül!) Nem véletlen tehát, hogy Ptolemaios a keletre folyó Bautisos (Brahmaputra) egyik forrását az Ottorokorra hegységből eredezteti, hiszen ugyanaz a nép (orthokorybautiusok) húzódik meg mögöttük. Így válik érthetővé, hogy Beatus térképének Togorre és Ravennainak a Torgoris nevű folyója - földrajzi helyét tekintve - miért éppen a Brahmaputrával azonosítható. (Megjegyezzük mellesleg, hogy Rabindranáth Tagore is a Brahmaputra által öntözött Bengália szülőtte, ami a Togore név mai napig való továbbélését mutatja.) A név mögött tehát mindenütt a szaka (szkita) tokhár nép neve húzódik meg. Rájuk és környezetükre vonatkozott az Ottorokorra és Togore név.

A szkíták szent népét, a híperboreusokat az attakori "boldog" néppel már Plinius (II. sz.) is azonosította. A Pauly-Wissowa-féle Reälencyclopedia pedig az ottorokorra népet nemcsak az attakorikkal, de a budista Uttara-kuru mitikus "boldog" néppel is¹⁰ összekötötte. Az Uttara-kuru (ottorokorra) jelentése pedig a szanszkrit nyelvből fejthető meg: 'északi hon', 'északi ország', 'északi nép', 'magasan fekvő ország', ahol a boldog nép él az istennel együtt.¹¹ A hindu mitológia is¹² a Himaláját (Meru)¹³ és a mögötte lévő területet (Tibet, Tarim medence) nevezte Uttara-kurunak, vagyis ugyanazt a területet, amelyet az ókori és a középkori történet- és földrajztudomány szerzői. Némely szerző ezt az "északi hont", Uttara-kurut az árja népek (az indek, irániak, szkíták) őshazájának tekinti (Pauly-W.). Ugyanilyen jelentés bontható ki az "uttari" + "gora" = "északi fehér (hegy)", amaz a Himalája értelmezéséből is.¹⁴ A Tagora-Ottoro-gorra név mitikus jellegére utal már Fejér Géza ill. K. Miller két adata is: Lambertus Világterképén (1120) Szkitiától északra, északkeletre a Szkita Óceán és a Keleti Óceán között található Octosgora szigete és a kétágú névnélküli nagy folyó van. Ez a sziget az indek "boldog" népe által lakott "Fejér Sziget", az Uttara-kuru, a budista négy világ-sziget egyike, a délivel (India) szembeni északi sziget, azaz Szkítia. Beatus Togorre nevű, ugyancsak kétágú nagy folyója pedig, a Himalája helyén elhelyezett (Ádámmal, Évával és az almafával jelölt) Paradicsomból ered és az ugyancsak szent Ganges folyó helyét foglalja el (2. sz. melléklet).

Nem kétséges tehát, hogy a Togora az ázsiai Szkítia legnagyobb, mitikus folyójának a neve. Legnagyobb voltát az mutatja, hogy több térképen (Orosius, Hieronymus) Szkítia egyetlen nagy folyója, amely végig folyik a Himalája valamint az Északi- és Keleti-Óceán közti egész térségen. Mitikus volta folytán több folyóval - de csak a Tibetet és Tarim medencét, valamint az ezeket övező - szaka-szkíták által lakott térség - folyóival hozható kapcsolatba. Mivel a Kézai leírta Togora folyó az Amu-darjával azonosítható, az általa szimbolizált szkita őshaza is a Káspi-tó és a Pamír hegység közti területre helyezhető.

Kik közvetíthették Kézai hun-magyar krónikájához a fentebb leírt irodalmi-térképeszeti forrásokon kívül a Togora nevet? A honfoglalás előtti időből említhetnénk a mindkét térséghez kötődő szkítákat, hunokat, avarokat, onogurbolgárokat. Tárgyunk szempontjából azonban az Aral-tó és az Amudarja folyó közti térségnek azok az iráni nyelvű népei jelentősek, amelyek a honfoglalás előtt vagy után csatlakoztak a magyarokhoz. Ilyenek a varsányok (aszik, oszjánok, oszlarok) akik a tokhárokkal együtt hódították meg Baktriát, s azok uralkodó rétegét képezték. Ilyenek a kálizok (khorezmiek), akik egy évezreden át uralták az Oxus folyó alsó szakaszát. Ilyenek a Szir-darja melletti kangár-besenyők, (kangarászok = kengerezek) akiket egyes kutatók az iráni nyelvűekhez számítanak. Ide sorolhatjuk a kunokkal együtt betelepült jászokat is. Sőt, a hun-khorezmi rokonság hagyományát őrző székelyeket és az Aba nemzetséget is. Mindezek az etnikumok megőrizhették a pogány Szkítia mitikussá váló szent folyójának emlékét. Megismerhették azonban a magyarok is a Togora nevet, amikor még maguk is az Aral-tó-Urál hegység közötti őshazában (a tágabb értelemben vett ázsiai Szkítiában) éltek. Vagy talán amikor ez az őshaza az Aral-tótól délebbre is elnyúlt.

Rendkívül fontos felfigyelnünk arra is, hogy mind Orosius, mind Szt. Jeromos az Ottor-ogorra közelében lakó hun-szkítákról is beszél. Ez szintén olyan tény, ami miatt Kézai és az őt követő hun-krónikák nemcsak az európai, hanem az ázsiai Szkítia-leírásokhoz is fordultak. A Káspi-tón túli Szkítiában, amelynek legnagyobb és szent folyója az Ottorogorra volt, együtt voltak a szkíták és a hunok, azok a hun-szkíták, akik a történelemben "fehér hunok"-ként voltak ismertek és akikkel egyébként az európai hunoknak is szerves kapcsolata volt. Atilla - mint ismeretes - Perzsiát is meg akarta hódítani és utolsó felesége, Mikold is - a krónikák szerint - a baktriai király lánya volt. Ez a földrajzi környezet tehát valószínű "hun" hátteret képezett annak a hunmagyar eredetnek, amely Nimród ősapán keresztül a Perzsia keleti részében lévő Evilát földjére (Baktria), a fehér hunok birodalmába vezetett. Kézai és a hun-krónikák forráskiválasztását tehát rendkívül célzatosnak kell tekinteni, amelyek hatásosan támasztották alá - a kunokat hunokkal azonosító Kun László király korában - a hun-magyar rokonság hagyományát.

Úgy tűnik, ennek az Uttara-kurunak már Körösi Csoma Sándor is majdnem nyomára bukkant. A budisták Shambalájáról, "fehér sziget"-értől ezt írja: "nagyon valószínű, hogy a budisták Jeruzsálceme az ősrégi időkben a Jaxartes (ma Szir-darja!) túl volt, még pedig valószínűleg a jugorok országában."¹⁵

Jegyzetek

1. Kézai Simon: A magyarok története. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Gondolat, Bp. 1986, 184
2. Gombocz Zoltán: A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány. Nyelvtud. Közl. 45. k., Bp. 1918, 129-194
3. Géza Fehér: Beiträge zur Erklärung der auf Skythien bezüglichen geographischen Angaben der ungarischen Chroniken. K.Cs. A. I. 40-58
4. Konrad Millel: Mappae Mundi. Die ältesten Welt-Karten. I-VI. Stuttgart, 1895-98
5. Thuróczy János: A magyarok krónikája. Bp. 1980, 438. (45. l.)
6. A Képes Krónika. Ford. Bellus Iholya, Helikon, Bp. 1986, 56. (38. l.)
7. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Gondolat, Bp. 1986, 292
8. Ókori keleti történeti chrestomatia. Szerk. Harmatta J., Bp. 1965, 324
9. Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története. Szeged, 1993, 39
10. Pauly-Wissowa: Real-Encyclopedie. Stuttgart, 1939, 35. Halbband, 1888-89
11. Monier Williams: Sanskrit-english dictionary. Oxford, 1899 (1970), 178
12. Mitológiai Enciklopédia. Gondolat, Bp. 1988 I. 386., II. 10-11
13. G.M. Bongard-Levin. E.A. Grantovszkij: Szkítiától Indiáig. Ford. Puskás L., Bp. 1981, 64-65
14. Kós Péter: Magyar-hindi szótár. Bp. 1973, 64-69
15. Blaskovich Lajos: Őshaza és Körösi Csoma Sándor célja. Stádium, 1942, 12-13

HERNÁD-MENTI AVARSÁG III

Avar temető feltárása Kenyhec (Kechnec, Hranicná pri Hornáde)

A Hernád folyó mentén eddig 5 avar temetőt tártak fel a régészek. Ezek közül 4-et Kassától délre a mai magyar határ felé.

Az öt avar temető közül hármat dr. Pásztor János, a Kelet-Szlovákiai Múzeum archeológusa vezetése alatt ástak fel, míg a negyedik temetőt 1966-70 között Zsebesen (Sebastovce) a Szlovák Archeológiai Intézet (Nitra) részéről dr. Budinský-Krička Vojtech tárta fel.

Kassa külvárosában az avar temető feltárása, az ún. bárcai ásatás, két szakaszban történt. Az első 1930-ban, míg a második 1950-52 között. Ezzel a témával az első előadásomban foglalkoztam.

A bárcai avar-leletek helyétől mintegy 6 km-re, szintén a Hernád folyó jobb partján, Koksóindszent (Všechsvätých) határában 1959-60 között került sor a második avar temető feltárására. Az ásatások leleteivel Balatontapolcán elhangzott második előadásomban foglalkoztam.

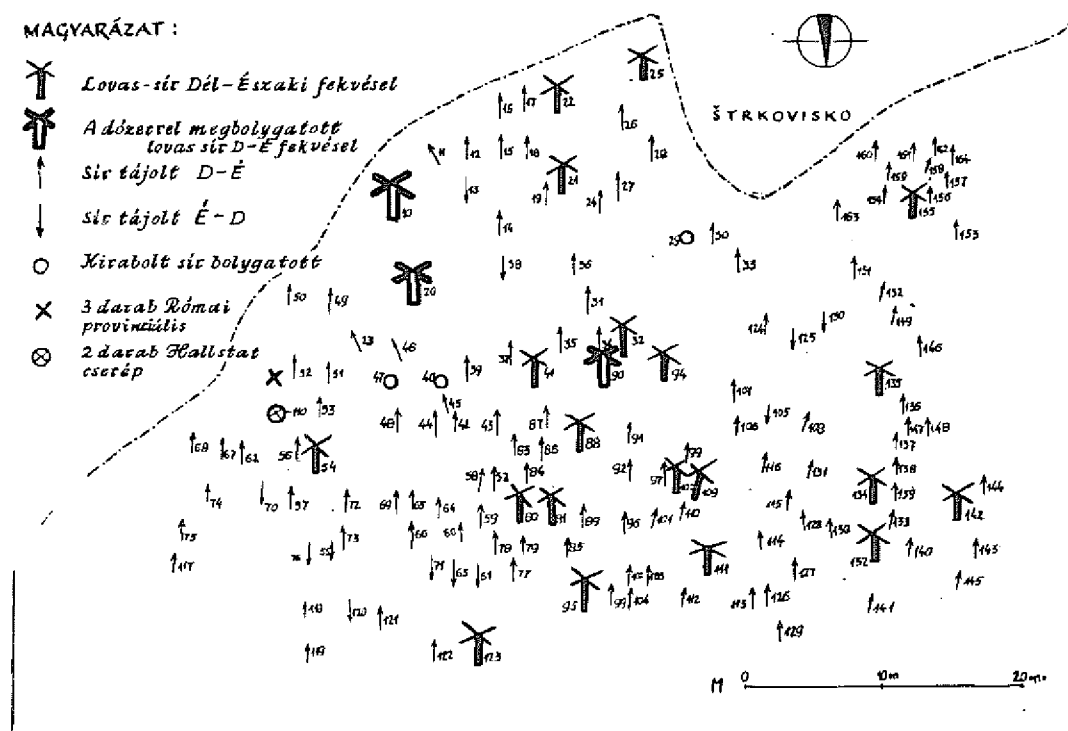
A harmadik avar temető, amelynek leleteivel ebben az írásomban foglalkozok, szintén a Hernád folyó jobb oldalán terült el az ún. Tanorok dűlőn, a Bölzei-patak mentén, Kenyhec (Kechnec) község határában. Ezen a helyen kavicsbányát nyitottak a Kassai Vasgyár részére és kavicsstermelés közben akadtak a sírokra.

A geológiai összetétel megállapítható a kavicsbánya profiljából.

A terület felső szakasza aluviális réteg 80 -100 cm mélységben sötét, helyenként világosabb humusz. Alatta nyúlik el a diluviális réteg 5 -6 m mélységben - összetétele rozsdavörös kavics és homok. Ennek az alján terciális tenger hordaléka terül el.

A korabeli sírásók a lovas síroknál, amelyek 80-100 cm mélyen nyúltak be a kemény kavics rétegbe - a ló elhelyezését a lovas mellé úgy oldották meg, hogy a sírgödör alján oldalt külön sír-kamrát vájtak a ló tetemének, úgy mint az ismert ma az ún. patkás temetkezésnél.

A kenyheci (Kechnec, Hranicná pri Hornáde) avar temetőt 1964-ben tártuk fel, s a gazdag leletanyagból már az ásatások ideje alatt kiállítást rendeztünk.

A kenyheci (Kechnec, Hranicná pri Hornáde) avar temető feltárási térképe

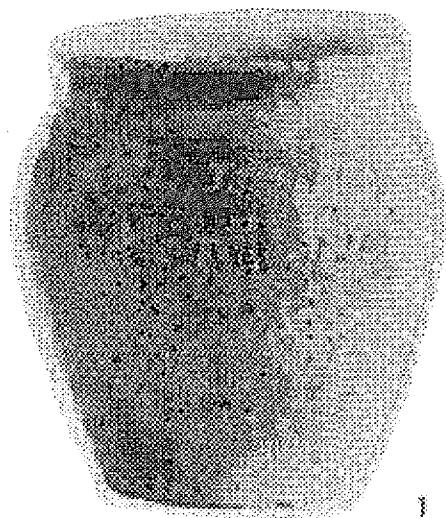
A sírok leírása és leletanyaga

1-9. számú sír - a kavics termelése miatt meg volt bolygatva. A sírgödör méreteit valamint tájolását (orientációját) és a nemek hovatarozását nem lehetett megállapítani, mivel a szétszórt anyagot a földgyalu munkája után csupán begyűjtötték.

10. számú sír - A lovas sír földgyaluval volt megbolygatva. A sírgödör méreteit és tájolását nem lehetett megállapítani. A szétszórt anyagot Sviatko István begyűjtötte és feltételezhető, hogy az anyag a 10. sz. sírból való.

A begyűjtött anyag leírása:

1. Kétrészes egyszerű vas-zabla, hossza 21,5 cm.
2. Vastól készült kés egyenes gerinccel a hegy felé keskenyedve. A fogantyúja a pengétől elválasztva vastüskével. Fogantyúja 5 cm hosszú, az elválasztótüske hossza 3 cm és a vas kés teljes hossza 24,5 cm. A vaskés fatokkal volt a sírba helyezve.
3. Az oldalsó szíjvég-veret csüngő előlapján növényindás díszítés található - hátlapja sima. A csüngő veret hossza 4 cm, szélessége 1,2 cm.
4. Kisebb bronzveretek is előkerültek.
3 db kétrészes csuklós veret, ezek hossza 3,8 cm, amelyeket a derékszíjhoz 2-2 nittel erősítettek. Ezenkívül előkerült további 2 db hasonló bronzveret is, hiányos alsórészsel.
Továbbá előkerült 1 db ovális bronzcsat, amely vastag bronzdrótból készült háromszögű profilba. Átmérője 3,8 cm.
Ezenkívül előkerült még 3 kisebb db hosszúkás töredékes bronzveret (eredetileg 2 nittel ellátva), amely valószínűleg a lókantárt díszítette - mérete: 2x1, 2x1, 1 cm.

*Agyagedény a 10. számú lovas sírből (fent)
és a 12. számú női sírből (lent)*

11. számú sír - férfi sír, földgyaluval megbolygatva.

A sírgödör méreteit nem lehetett megállapítani. A nem teljes emberi csontváz 155 cm mélyen feküdt D-É irányban. A jobboldali combcsontnál megemésztett vaskést észleltek.

12. számú sír - női sír, hosszúkás alakú sírgödör, D-É tájolással, 135 cm mélyen színeződött, miután felületét munkagéppel legyalulták.

Sírgödör teljes hossza 220 cm, déli részének szélessége 80 cm, míg északi részén (a lábfejnél) 63 cm - mélysége 155 cm.

A sírgödörben felnőtt női csontváz kinyújtott hátfekvésben volt elhelyezve. A koponya arccal déli irányba volt fordítva. A balkéz alsó karja a baloldali medence csontján helyezkedett el.

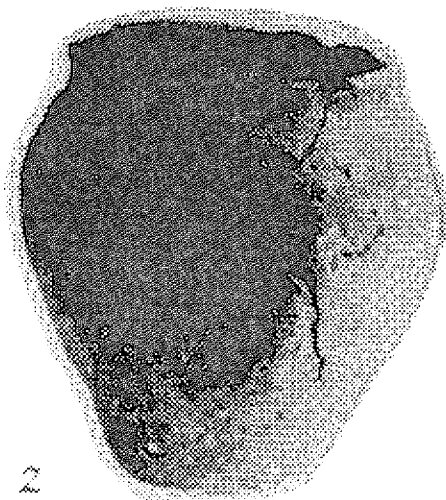
A női koponya fölött 10 cm-re báránylete helyeztek el.

A női koponya északi és nyugati oldalán találtak 1-1 fülbevalót.

Az 1-1 db ovális fülbevaló aranyozott bronz, végeken csüngő tojás alakú színes 1-1 üveggel.

A jobb oldali lábszárnál a térd táján kerek agyag orsókarika volt. A kerek orsókarika halvány-barna színű, perem-átmérője 3,5 cm, amelynek a közepén 1,6 cm-es lyuk van.

A baloldali lábfejnél - sötét-szürke egyszerű agyagedény (kézzel formázott) díszítés nélküli. Az agyagedény magassága 13 cm, a szájrperem átmérője 9,4 cm, az edény aljának átmérője 5,9 cm.

13. számú sír - gyerek sír, mérete 150 x 50 cm, tájolása É-D, földgyaluval megtisztított terepben 100 cm mélyen színeződött. A csontváz hosszúkás sírgödörben feküdt háton, nyújtott helyzetben 120 cm mélyen. Érdekessége (hogy a nem megbolygatott sírban) a gyerek koponyája szekundáris helyen feküdt.

A sírnak nem volt tárgylelete.

14. számú sír - férfi sír, mérete 230 x 80 cm, tájolása D-É, a sírgödör 80 cm mélységben színeződött. Az erős csontváz hosszúkás sírgödörben háton nyújtott állapotban feküdt 110 cm mélyen.

A jobboldali combcsontnál 1 db vaskés és 1 db vastű volt behelyezve.

A bal lábfejnél (annak végén) 1 db agyagedény (szájperemmel kelet felé fordítva) volt behelyezve.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. A vaskés fragmentje a fatok nyomaival 14 cm hosszú. A késpengének szélessége 2 cm. A kés fogantyúját meg lehetett különböztetni a kés pengéjétől.
2. A vastű hossza 7,5 cm, alakja henger.
3. A sírból előkerült 1 db magas agyagedény sötétszürke színezetű, némely helyeken világos foltokkal. Az agyagedény fazekaskorongon készült. Nyaka alatt és a kidudorodás között kettős hullámos csoport található. A csoportban található hullámvonalakat 6 karmú eszközzel karcolták belé, amelyek alatt kettős vízszintes csík található.

Az agyagedény magassága 16 cm, szájperemének átmérője 10 cm, aljának átmérője 7,5 cm.

15. számú sír - gyerek sír, mérete 200 x 90 cm, tájolása D-É. A sír színeződött 80 cm mélyen. A csontváz hosszúkás sírgödörben a hátán feküdt, nyújtott helyzetben 120 cm mélyen.

A medencecsont jobb oldalán 1 db téglavörösszínű agyag orsókarika, díszítés nélküli - átmérője 2,2 cm.

A jobboldali lábfejnél 1 db kisméretű, sötétszürke színű, díszítés nélküli agyagedény, helyenként világosabb foltokkal.

Az agyagedény korongon készült - magassága 9,5 cm, szájperem átmérője 9,1 cm. Az edény aljának átmérője 6 cm.

16. számú sír - férfi sír, mérete 185 x 90 cm, tájolása D-É, színeződött 110 cm mélyen. A csontváz hosszúkás sírgödörben háton nyújtott helyzetben 150 cm mélyen feküdt. A csontváz hossza 160 cm. A koponya jobb oldalra volt fordítva arccal kelet felé. A sír lelet nélküli.

17. számú sír - férfi sír, mérete 220 x 80 cm, tájolása D-É, színeződött 100 cm-nél. A csontváz hosszúkás sírgödörben, nyújtott helyzetben 130 cm mélyen feküdt. A koponya arccal dél-kelet felé fordítva. A jobbkez alsó részénél 1 db vaskést találtunk. A jobb lábfejnél 1 db agyagedény szájperemmel észak felé volt helyezve.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. A vaskés a fatok maradványával 14 cm hosszú és 2 cm széles. A kés pengéje a fogantyútól tüskével volt elválasztva.
2. Magas sötétszürke agyagedény korongon készült. Az edény magassága 20 cm, szájpereme 12 cm, aljának átmérője 8 cm. Az edény szájperemét 1 soros magas, rendszertelen hullámokkal díszítették. Az edény felső részén 3 soros magas, rendszertelen hullámokat két karmú eszközzel karcolták be (díszítés).

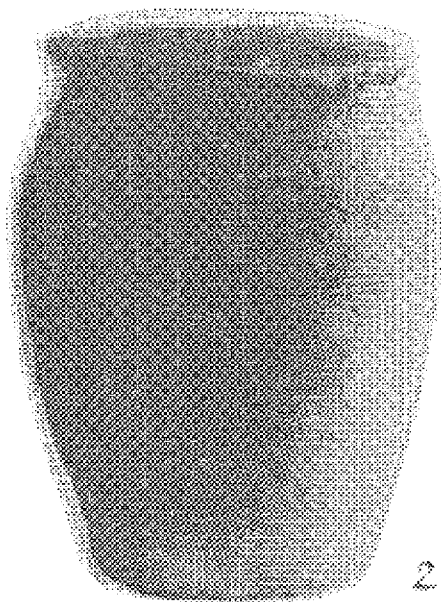
18. számú sír - női sír, mérete 200 x 70 cm, tájolása D-É irányba, színeződött 100 cm-nél. A csontváz hosszúkás sírgödörben, háton fekvő nyújtott helyzetben 130 cm mélyen feküdt.

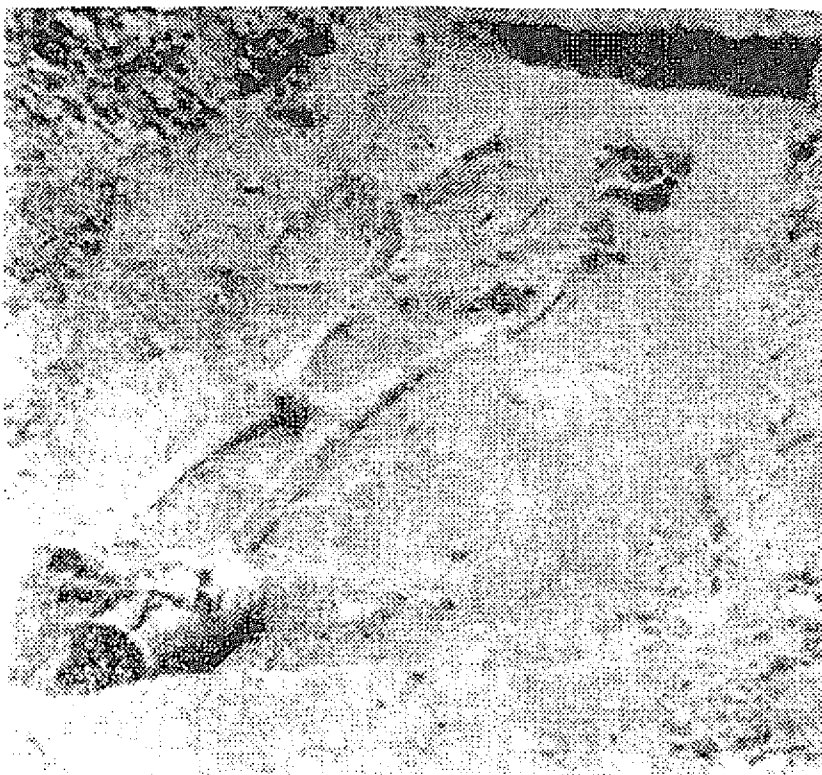
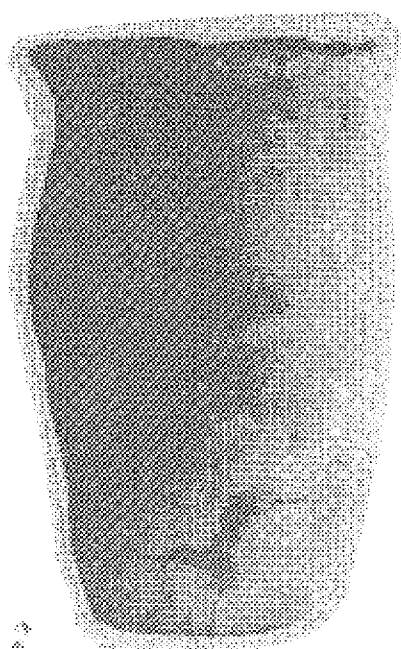
A koponya arccal kelet felé fordítva. A koponya keleti részén találtunk egy fülbevalót, amely a kiemelésnél szétesett. Az álkapocs táján 1 db függő volt. A bal combcsont felső részénél egy vascsat feküdt, a bal-láb végén bronz-karpercec. A bal alsó lábszárnál 1 db agyagedény. Az edény közelépbe két báránycsont feküdt - valószínűleg halotti tor maradványa. A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. 2 db bronzboglárka. Egy közülük hiányos. A boglárka 6 szirmú virágmotívum, amelynek közepében és szirmaiban színes tüvegek találhatók. Hátsórésze tűkapoccsal ellátva. Az átmérője 2,5 cm.

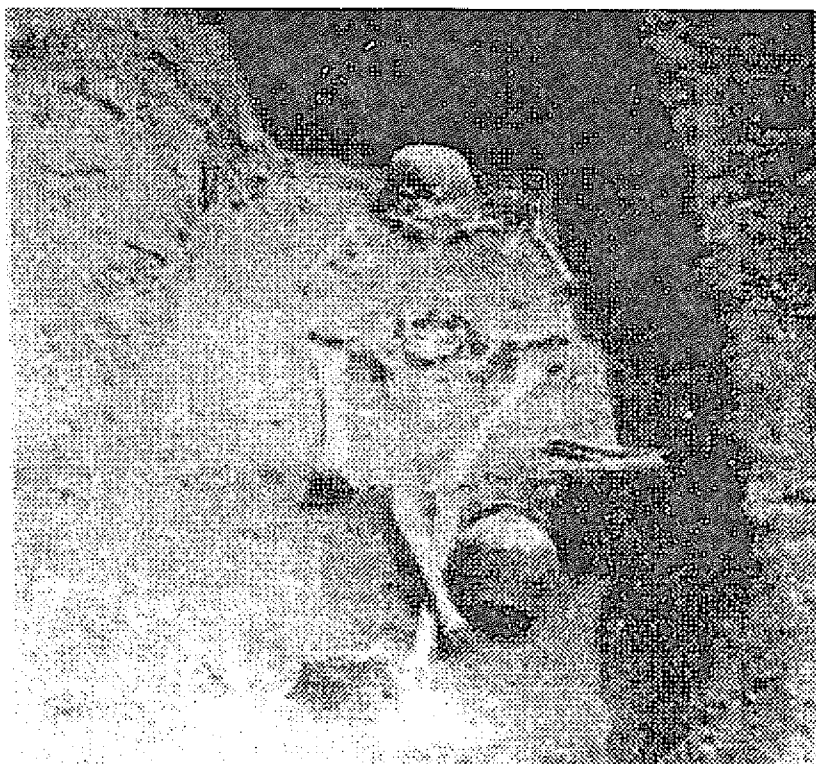
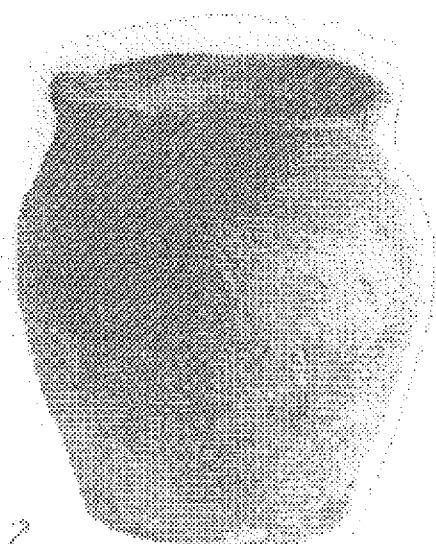
A 14. számú férfi sír (fent)
lent: agyagedény a sírból

17. számú férfi sír és a sírban
talált agyagedény

A 18. számú női sír és a sírban
talált agyagedény

2. Bronzkarperec 4 szögű metszetben, dísz nélküli. Átmérője 6,8 cm.
3. Sötétszürke agyagedény, helyenként világos foltokkal. Készült egyszerű fazekaskorongon. Nyak alatti kidom-
borodó részen díszítve 2 soros hullámokkal - bekarcolva 3 karmú szerszámmal.
Agyagedény magassága 13 cm, szájpereme 10 cm, aljának átmérője 8 cm.

19. számú sír - női sír, mérete 190 x 80 cm, tájolása D-É irányba, színeződött 100 cm-nél. A csontváz hosszúkás sírgödörben, háton fekvő nyújtott helyzetben 130 cm mélyen feküdt.

A koponya arccal kelet felé fordítva.

A koponya táján 1-1 fülbevaló került elő. A koponya fölött 10 cm-re 1 báránycsont behelyezve. A bal lábfejnél 1 db agyagedény került elő.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. 2 db ovális fülbevaló hengeres bronzdrótból. A fülbevaló alsó részét apró üvegdarabkák díszítették. Ma már hiányoznak. A fülbevaló magassága 3,8 cm, szélessége 3,6 cm.
2. Sötétszürke agyagedény, helyenként foltos, fazekas korongon készült. Díszítése 4 sorban hullámos, karcos 6 karmú eszközzel. Az edény alján a hullámos díszítés befejező része két vízszintes vonallal záródik. Az edény magassága 14 cm, szájszélessége 10,5 cm, aljának átmérője 6,5 cm.

20. számú sír - férfi lovas sír, munkagéppel megbolygatva.

Nem állapítható meg a sír tájolása, mélysége se kiterjedése. A munkagéppel szétvert, vélt sírgödörből előkerült egy összetört emberi csontváz, lócsontok, bronztárgyak és cserepek.

A talált tárgyak leírása:

1. A lovas övgarnitúrájából előkerült:
 - 1 db - 2 részből álló bronz szíjvég csüngő, lilom díszábrázolással. Hossza 5,4 cm.
 - 2 db - 2 részes öntött oldalszj csüngők, díszítve levelesindákkal. Hossza 2,5 cm.
 - 8 db kisebb 2 részes bronzveret (gyöngysor ábrázoló dísszel) a veret közepén hosszúkás nyílás van. Ez a veret eredetileg a derékszj veret alsó része. Hossza 1,5 cm, szélessége 0,8 cm.
 - 15 db pajs alakú bronzveret. Ezt a veretet a szíjlyuk óvására használták. Hossza 1,8 cm, szélessége 1,2 cm.
2. bronzcsörgő füllel, felülete bevont bronzpatinával.
3. 1 kis deformált agyagedény. Felső részén díszítve 2 csoport alacsony hullámmal - 1 karmú eszközzel karcos. A hullámokat len és felül behatárolja 1-1 vízszintes vonal. Az edény magassága 10 cm, szájszélessége 7,5 cm, aljának átmérője 5,5 cm.

21. számú sír - férfi lovas sír, mérete 210 x 140 cm; tájolva D-É irányba, színeződött 130 cm-nél. A csontváz a hosszúkás sírgödör keleti oldalán feküdt nyújtott helyzetben 160 cm mélyen. A koponya arccal kelet felé fordítva. A baloldali combcsont külső tájékán találtatott 1 nagy bronz szíjvég, és 1 db propeler típusú bronzveret.

A jobb combcsont belső részén feküdt egy díszes bronzcsat a derékszjről.

A medencecsont magasságában 3 db kisebb bronz szíjvég veret.

A jobboldali combcsontnál annak külső részén 8 db 2 részes fémveret és 7 db lyukvédő veret.

A jobb lábfej végén agyagedény. A lovas baloldalán (a sírgödör nyugati részében) helyezkedett el a teljes lócsontváz.

A lovas és ló fejével délnek volt tájolva. A ló szájába zabla és a borda táján 2 db kengyel.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

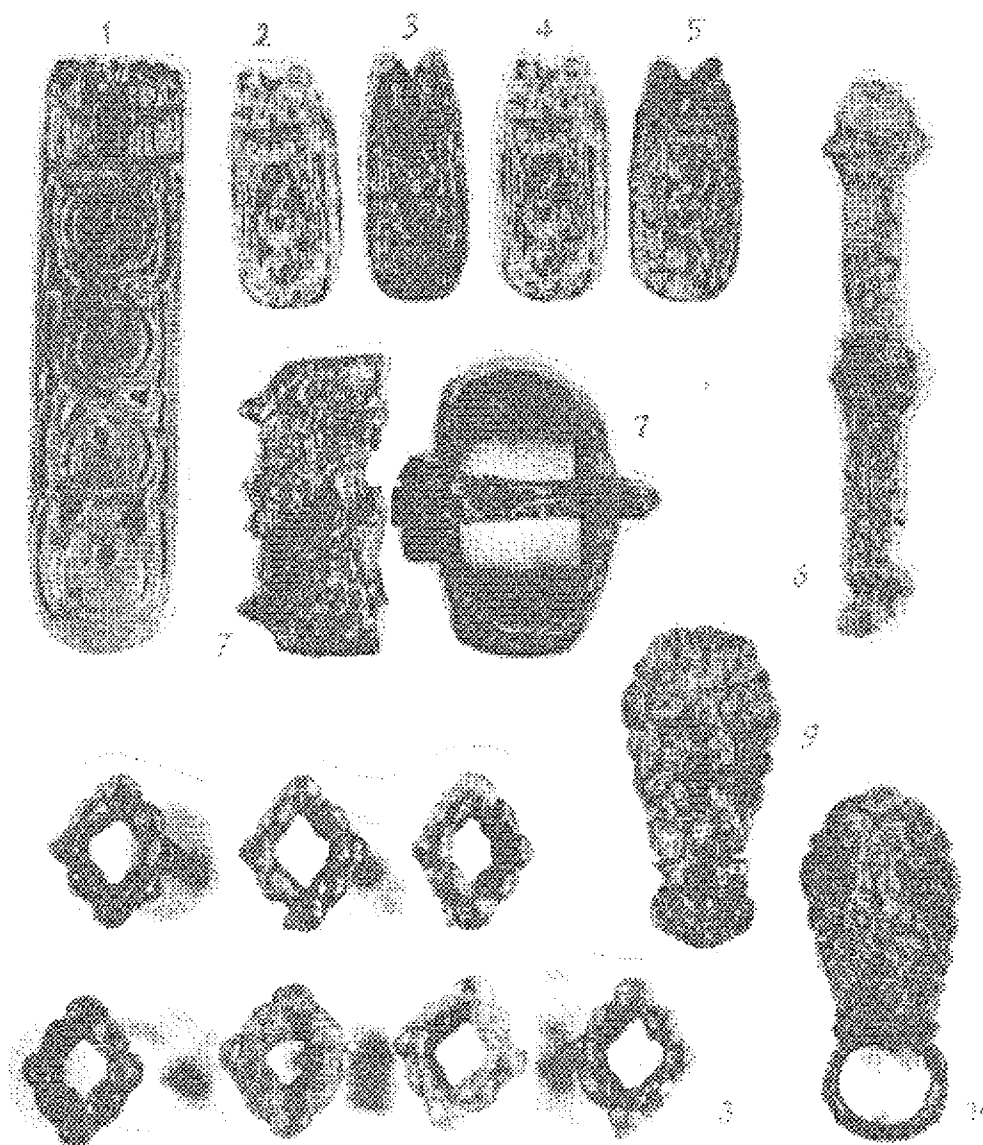
1. 1 db - 2 részes bronz veret felülete indával díszítve, hossza 8 cm.
 - 4 db - 2 részes öntött szíjvég - az oldalszj tartozéka (szíjvég - csüngő) - hossza 3,2 cm.
 - 1 db - ovális bronzcsat derékszjről. Hossza 2 cm, szélessége 3 cm.
 - 1 db - propeler típusú bronzveret - hossza 5,6 cm.
 - 9 db - 2 részes ovális bronzveret, levélindás díszítésű. Egy esetben karikalógóval.
 - 7 db - rombuszos bronzveret, gyöngyfűző díszítésű. Hossza 1,5 cm, szélessége 2 cm.
 - 1 db - pajsveretű dísz.
2. Sötétbarna agyagedény helyenként világos foltokkal.
 - Készült egy fejlettebb fazekaskorongon - magassága 15,9 cm, szájszélessége 10 cm, aljának átmérője 7,5 cm. Az edény nyaka alatt díszítve 3 karmú hullámos vonalakkal, amelyek 3 csoportban egymástól elválasztva 3 vízszintes (3 soros) vonalcsoporttal.
3. 1 db - 2 részes egyszerű vas-zabla, oldalt karikákkal ellátva. Hossza 23,5 cm.
4. 2 db - kengyel hurkos füllel ellátva. A huroknyak vastagsága 0,5 cm. A kengyelváz vastagsága 1,5 cm.

32. számú sír - férfi lovas sír, hosszúkás sírgödör, mérete 240 x 130 cm. A sír színeződött 100 cm-nél és 130 cm-re mélyen. A lovas a hátán feküdt nyújtott helyzetben a sírgödör keleti oldalán. Tájolása D-É a koponya arccal keletre nézett.

Az övgarnitúra verete a medencecsont táján helyezkedett el. A jobb lábszár mentén vaskést helyeztek be. A balkéz ujjain gyűrűk voltak. 10 cm-rel a medencecsont fölött báránycsontja. A lovas baloldalán helyezkedett el a ló csontváz maradványa. Eredetileg hasra fektették, a lábait maga alá gyűrték. Mindkét oldalon az első lábknál 1-1 kengyelvas, a ló koponyáján kantárdísz veretek és egy vas zabla.

A talált tárgyak leírása:

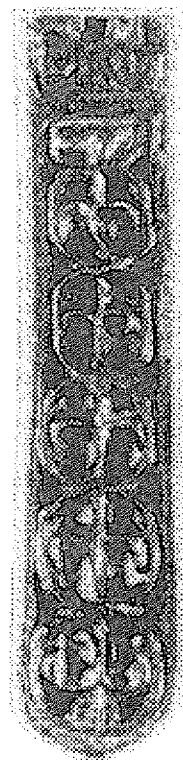
1. A szíjgarnitúrának a legnagyobb verete a szíjvég. Díszítve fonott növényindákkal. A szíjvég ezüstözött bronzból van a hossza 9,5 cm.
Kétrészes téglalap alakú szíjcsat bronzból készült, 4 db nittel volt a szíjhoz erősítve. Hossza 6,5 cm.
Három db ezüstözött bronz veret, hossza 4 cm, szélessége 1,2 cm.
1 db - fragment propeller típusú dísz nélküli, hossza 5 cm.
2 db - kétrészes veret csuklós dísszel ellátva.
* 1 db - szíjbújtató ezüstözött veret, gyöngyház keretben egy ember figura (táltost) ábrázol. Mérete 2,5 x 2 cm.
2. 4 db - téglalapú díszek, aranyozott bronz pléhből.
2 db - dudoros veret - méretei 1,9 x 1 cm.
3. Vaskés fragment. A pengétől elválasztva tuskéval, a kés hegye hiányzik. A késen található a fatok nyomai. Hossza 25,3 cm, szélessége 2,2 cm.
4. Egyszerű nyitott gyűrű, vékony bronzpléhből, átmérője 2 cm.
5. 2 db - kengyelvas, hurkos fülekkel. Az egyik kengyelnek hiányzik a taposó része. A magassága 15 cm, szélessége 11, 11,5 cm.
6. Kétrészes hiányos zabla.
7. Lókantár díszek. Dísznélküli bronzpléh díszvégek - hossza 3 cm. Előkerültek még kantár rozetták.

1. a nagy öntött bronzsív; 2.-5. szíjvég-csüngő; 6. propeller típusú bronzveret; 7. deréksív bronzcsat; 8. rombuszos bronzveret; 9.-10. a két részes ovális bronzveret a 21. számú férfi lovas sírból

2

3

1. a 32. számú lovas férfi sír; 2. szíjbujtató ezüstözött veret, egy embert (Sámánt) ábrázol; 3. a nagyszíjvég veret ezüstből

41. számú sír - férfi lovas sír, hosszúkás sírgödör, mérete 220 x 130 cm, színeződött 110 cm-nél. A sírgödör orientációja D-É. A lovas csontváza 150 cm mélyen feküdt nyújtott helyzetben a hátán. A koponya arccal nyugatra volt fordítva.

Az említett lovasnak az övgarnitúra a merdencecsont táján volt. A jobb lábszáránál feküdt 1 db vaskés. A térdein bárányfej koponya. A lovasnak a baloldalán találtatott a hason fekvő felnyergelt ló. A ló és lovasa egy irányba tájolt. A ló teljes felszereléssel volt betéve a sírgödörbe.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. Az övgarnitúra.

Nagy szíjvég bronzból öntött, levélindás díszítéssel ellátva mindkét oldalán. Hossza 11,5 cm, szélessége 2,5 cm.

Kisebb rombuszalakú csat 2,5 cm hosszú.

4 db - szíjvég. Közülük 3 szíjvég (mindkét oldalán) pelikán madár ábrázolással, a negyedik szíjvég, csuklós - díszítve lilium motívummal.

Ennek hossza 4 cm, az előző három hossza 3,5 cm.

2. A hajlított szíjbújtató tömör bronzpléhből készült, dísz nélküli - hossza 3 cm, szélessége 1,2 cm.

6 db - csuklós övveret rácsos, levélindás díszítésű. Kettőnél hiányzik a csüngő. Hossza 4,2 cm, szélessége 2 cm.

4 db - szíjlyuk-védő, hossza 2 cm, szélessége 1,4 cm.

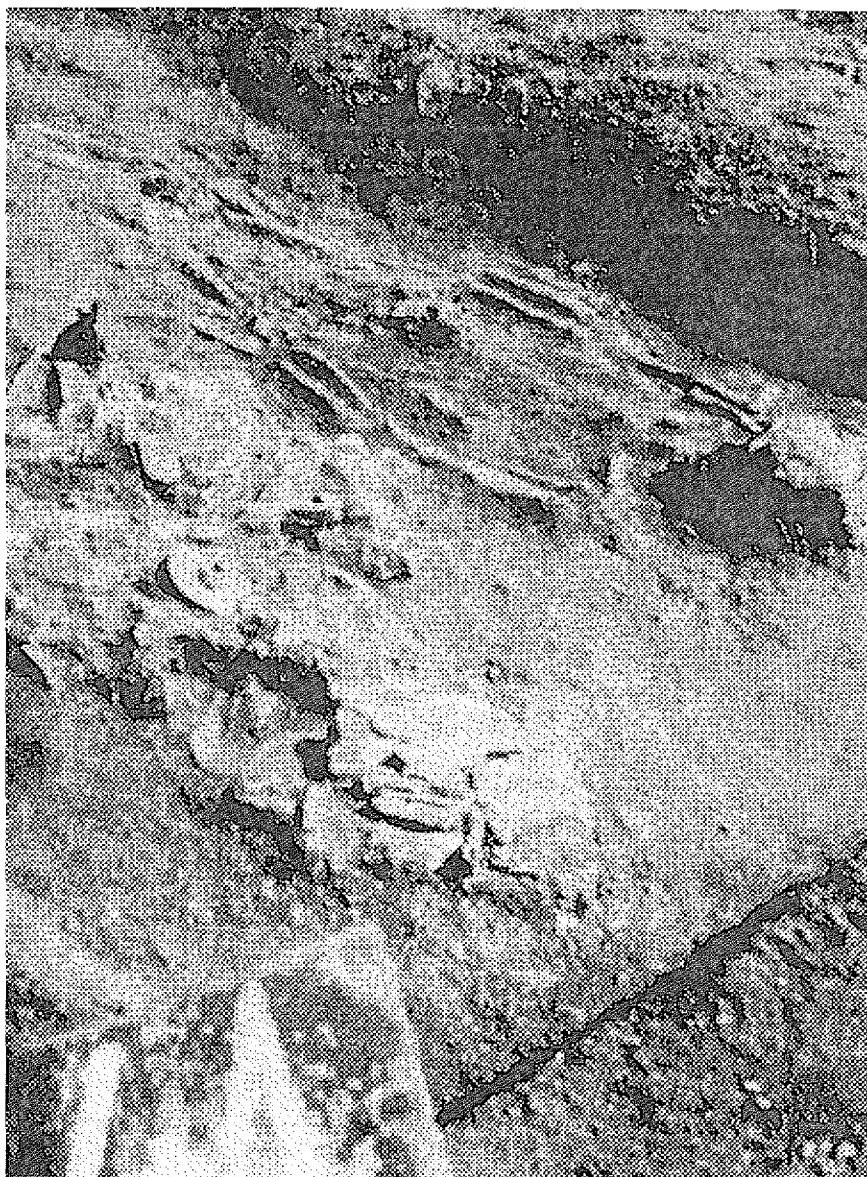
2 db - aranyszíjlyuk-védő, díszítés nélküli. Hossza 2 cm, szélessége 2 cm.

3. 1 db - vaskés egyenes lappal kétoldali éllel. A kés markolata erősen különbözik a pengétől, mivel túske nélküli. A késpenge hossza 22,5 cm, szélessége 2,5 cm. A kés markolata 6 cm hosszú.

4. A lókantár díszítése. 2 db ezüst kerek fejrőzsza (korong) + (sfaléra). Közepén ellátva dudorral, amely díszítve van plastikusan "S" alakú dísszel. A korong átmérője 10 cm. Hiányos szíjvég, a veretek bronzpléhből.

7 db - kisebb bronzrozettták (boglárka) átmérőjük 2 cm.

2 db - kengyelvas, téglalap alakú, hosszúkás füllel. Hossza 19 cm, szélessége 10,6 cm. A másik kengyel eltérő - hosszúsága 16,5 cm.

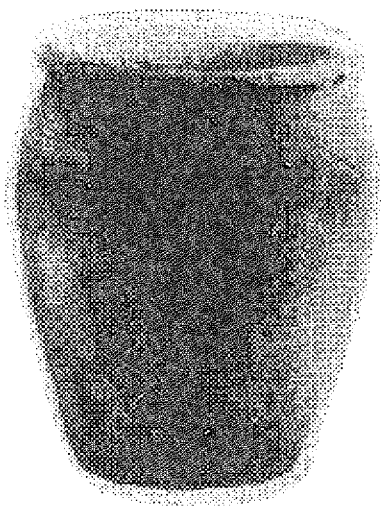
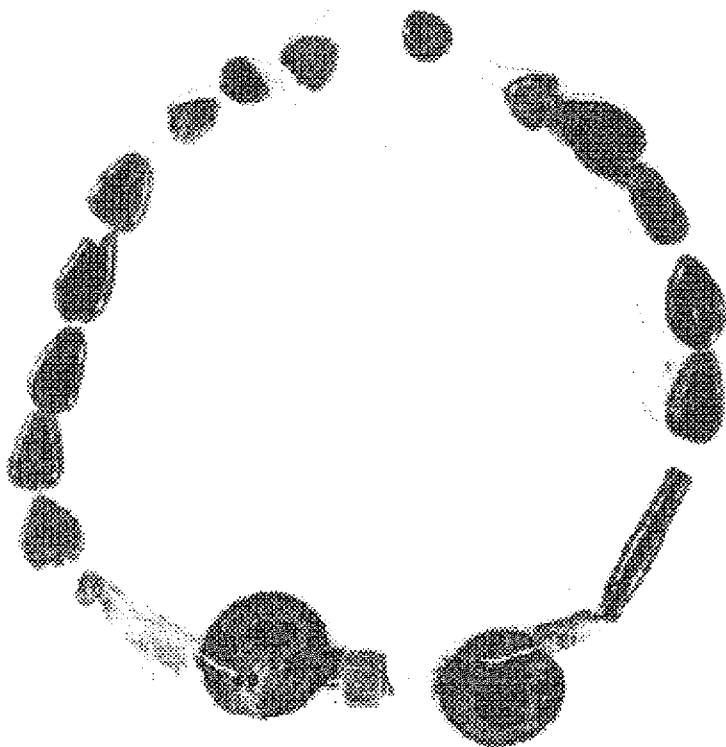

A 41. számú férfi lovas sír

75. számú sír - férfi sír, színeződés nélküli. 160 cm mélyen nagyon megemésztett férfi csontváz hátán feküdt, nyújtott helyzetben. Tájolva D-É-nak. A koponyája arccal keletre volt fordítva.

A jobb combcsontnál találtatott 1 db vaskés, amely a kiemeléskor széthullott.

A lábfejnél 1 db agyagedény. Téglavörös színű, fazekaskorongon készült, díszítés nélküli edény. Magassága 10,6 cm, szájperem átmérője 7,9 cm. Az edény aljának átmérője 6 cm.

1. 21 db színes (pasztell színű) üveggyöngy a 76. számú női sírból;
2. agyagedény a 79. számú férfi sírből

76. számú sír - női sír, hosszúkás sírgödör, mérete 180 x 70 cm, színeződött 120 cm mélyen. Tájolva É-D irányba. Lényegesen felemésztett női csontváz a hátán feküdt, nyújtott helyzetben.

A bal váll táján találtatott hiányos fülbevaló. A mellén gyöngyök. 2 db átlukasztott pényérem és bronzdísz. A koponyán kisebb bronzkarika. A medencecsont jobb oldalán vascsat, amely a kiemelésnél szétesett. A jobbkez ujján 1 db gyűrű.

A sírből a következő tárgyak kerültek elő:

1. 1 db - töredék fülbevaló bronzból, egy üvegdísszel. A magassága 2,4 cm, szélessége 2,5 cm.
2. 21 db - színes üveggyöngy, dinnye-alakú gyöngyök, pasztell színűek, sötétzöld és halványzöld.
2 db - rézpénz átlukasztva és bronzpléh díszek. A kisebb rézpénzen olvasható: "Constantinus Secemudus". Az érmen levő fej jobbra néz - RHITEMF - kb. 337-361 évbe datálható.
- hosszúkás pléhdísz, hossza 2,2 cm, szélessége 1,2 cm. A pléhdísz levélindákkal van díszítve.
3. Kisebb bronzkarika nyitott végekkel. Készült bronzdrótból - a haj összefogására és rögzítésére használták. A karika átmérője 1,9 cm.

81. számú sír - férfi lovas sír, nem szabályos hosszúkás sírgödör, mérete 220 x 125 cm. Színeződött 110 cm-nél, mélysége 160 cm volt. Orientációja D-É.

Egy lovas csontváz feküdt háton a sírgödör keleti részén nyújtott helyzetben. Bal oldalt a lovastól feküdt a ló csontváza.

A sírből a következő tárgyak kerültek elő:

1. Nem teljes vaskés, egyélű, fatok maradvánnyal. A hegye hiányzott. Hossza 14,9 cm.
2. 2 db - nem egyforma kengyelvas. A jobboldali kengyel magassága 15,5 cm, szélessége 11 cm. A baloldali kengyel hurkos füllel van ellátva.
Magassága 14,2 cm, szélessége 12 cm.
3. Egyszerű kétrészes vas-zabla, oldalt karikákkal, hossza 18,5 cm.
4. Téglalap alakú vascsat, hossza 5,5 cm, szélessége 5 cm.
5. Vas fejrőzsa (a lókantárról), kerek formájú a közepén bronzpléhhel van díszítve.

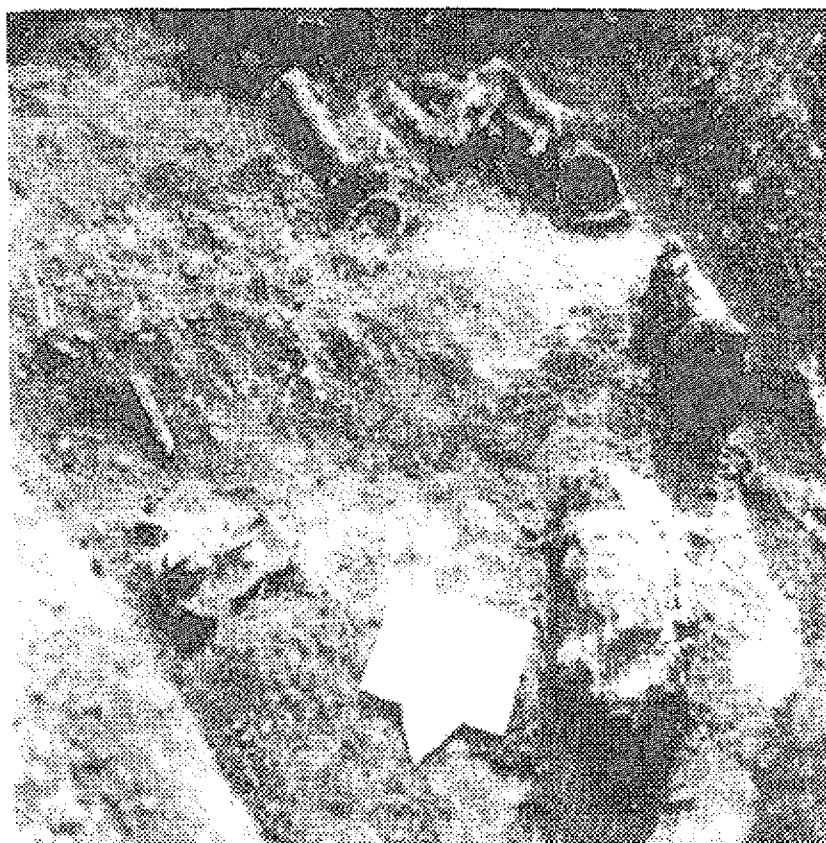
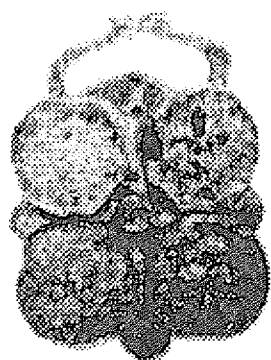
100. számú sír - férfi lovas sír, hosszúkás sírgödör, mérete 215 x 105 cm. Színeződött 110 cm-nél, mélysége 170 cm, orientációja D-É.

A talált lovas csontváza a sír keleti részén háton feküdt nyújtott helyzetben. A sírgödör nyugati felébe volt a lócsontváz elenyészett állapotban.

A lovas madencsontján szíjveret díszek voltak. A jobb térdénél agyagedény cserepek. A jobboldali combcsontnál 1 db elenyészett vaskés került elő. A ló csontváz alatt nyeregkápa csat vasból és a lókoponyán kantár díszek.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. 1 db - kétrészes áttört szíjvég bronzból, tökinás díszítéssel. Hossza 9,5 cm.
 1 db - kétrészes bronzcsat tökinás díszítéssel, hossza 5 cm.
 5 db - oldal-szíjcsüngő, tökinás díszítéssel.
 13 db - csuklós bronzveret azonos tökinás díszítéssel, hossza 3,1 és 3,8 cm.
 8 db - lyukvédő - bronzveret, magassága 1,6 cm.
 1 db - propeller alakú bronzdísz, hossza 6,8 cm.
2. Agyagedény sötét színű, helyenként világosabb foltokkal. A kidubrásnál díszített hullámos vonal vízszintesen karcolt vonalakkal fejeződik be.
3. 2 db - kengyelvas, téglalap formájú.
4. Kétrészes szorító vas-zabla.
 2 db - fejrőzsa (sfalera), bronzból készült. A fejrőzsát 1-1 négy db korongból álló vésett, virágszirmok díszítik. Porcolt háttérre aranyozott. Átmérője 6 x 4,5 cm.
 6 db - csuklós bronzveret. Magassága 2 cm.
 4 db - bronzveret, díszítve vésett levelekkel.
 4 db - bronzveret ovális alakú növénydísszel, magassága 3, szélessége 2,9 cm.
 - 2 nagyobb és 16 kicsi négyszögletes bronzveret - méretei 2 x 1,8 és 1,5 x 1,5 cm.
 4 db - csuklós henger bronzveret, átmérője 2 cm.
 2 db - bronzpléh veret, hossza 3,6 cm, szélessége 2 cm.
 2 db - bronzszíjvég veret, méretei 2,6 x 1,5 és 2,5 x 1,6 cm.
 2 db - hosszukás bronzlemez, kivágással. Méretei: 2,8 x 1,7 és 2,8 x 1,6 cm.

A 100. számú férfi lovas sírgödör és a benne talált 2 db aranyozott fejrőzsa (sfalera)

118. számú sír - férfi harcos lovas sír, hosszúkás sírgödör, néretei 200 x 70 cm Tájolása D-É A sír színeződött 110 cm-nél és a talált csontváz 160 cm-nél is feküdt. Ifjúan fekvő helyzetben. A medencecsontján az övgarnitúra veretei voltak. Abal térdénél agyagedény.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. Nagy szíjvég veret 1 darabból öntött. Az elöljén tőkindecs díszrel ellátva a fonákján palnetás indák lófejjel végződnek. A díszindák lófejjel (egyik oldalon felfelé a másik oldalon lefelé) két sorban ellenkező irányban.

Hossza 10,7 cm szélessége 3 cm

1 db - ovális csuklócsat bronzból. Aróztító lenezen plasztikus nádár figura (fejjel hátrafelé néző griff) látható. Hossza 6,4 cm

3 db - öntött csuklós veret az oldal szíjakról, tőkindecs díszítéssel. Hossza 3,4 cm szélessége 1,6 cm

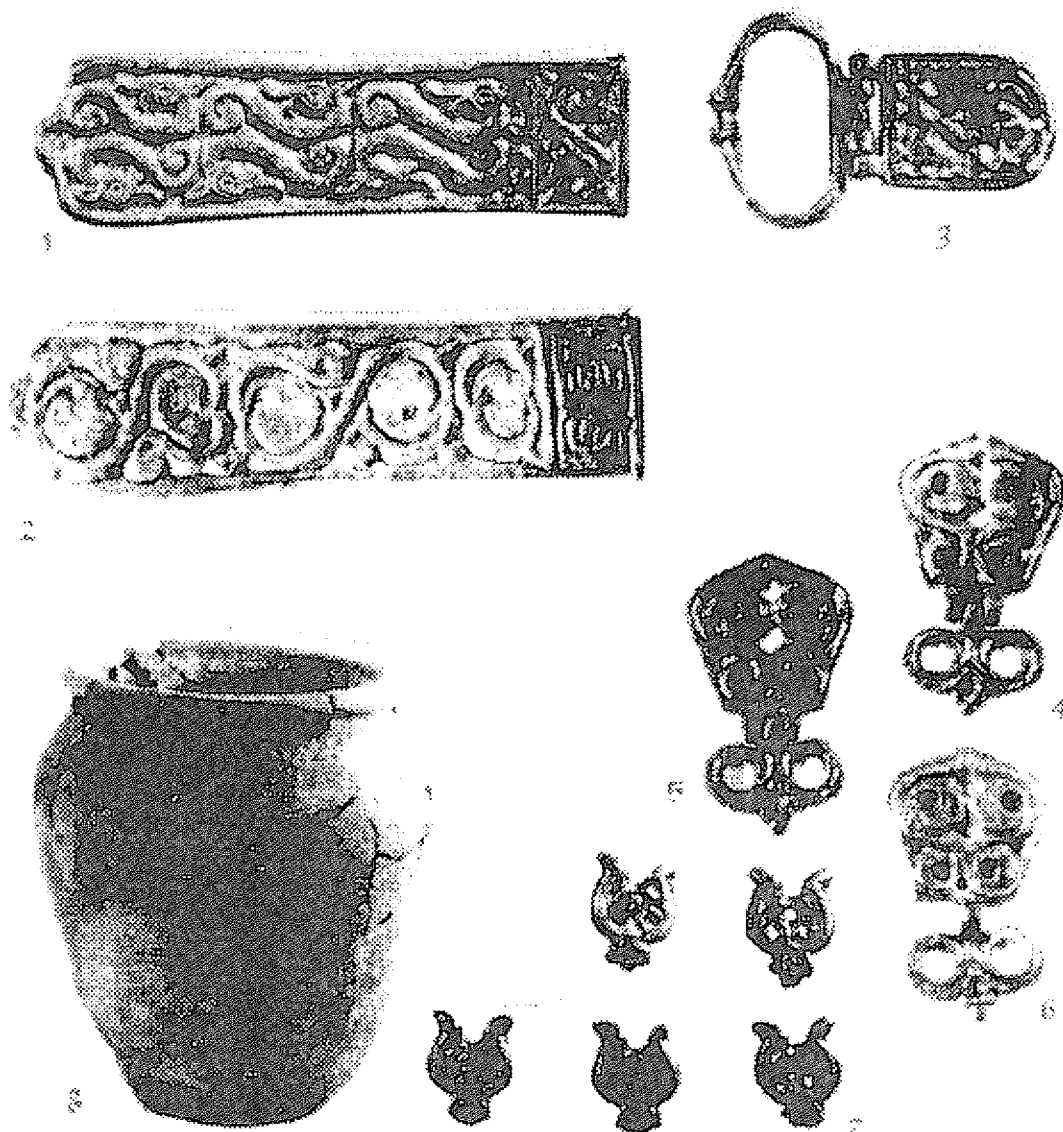
1 db - propeller szerű díszöntvény a szélén gyöngyház kerettel díszítve, hossza 6,8 cm

5 db - öntött veret, felületén tőkindecs díszrel.

Hossza 5 cm szélessége 3,2 cm

3 db - lyukvédő bronzveret, indával díszítve. Magassága 2,5 cm szélessége 2,2 cm

10 db - kisebb lyukvédő - tulipán formájú. Magassága 1,8 cm

A 118. számú férfi lovas sír leletei

1.-2. az egy darabból öntött nagy szíjvég veret; 3. ovális bronz csuklócsat; 4.-6. öntött csuklós veret; 7. kisebb, tulipán formájú lyukvédő; 8. agyagedény

144. számú sír - férfi sír, hosszúkás sírgödör, mérete 200 x 90 cm. Színeződött 80 cm-nél. Az erősebb férfi csontváz háton fekvé, nyújtott helyzetben 100 cm mélyen feküdt. Tájolása D-É.

A koponya arccal nyugatra fordítva.

A combcsont külső oldalán 1 vaskés torzó találtatott. A lábfej végén 1 db agyagedény.

A sírból a következő tárgyak kerültek elő:

1. Vaskés töredéke 1. éllel a markolata elválasztva tuskével a pengétől. Hossza 7,2 cm.
2. Szürke színű agyagedény, fazekaskorongon készült. Típusa alapján a temető legfiatalabb kerámiája. Az edény magassága 10,6 cm, szájperem átmérője 10 cm, alja 7,2 cm. Díszítve a nyaktól fokozatosan vízszintes széles vonásokkal a kidudorodásig.

A sírok kiértékelése

A jelenlegi munka három feltárt avar temető értékelésével foglalkozik. Kelet-Szlovákiában a későbbiek során még két avar temetőre bukkantak. Ezekkel ebben a dolgozatomban nem foglalkozom. Létezik egy részleges beszámoló a bodrogszerdahelyi temetőről és egy lovas sírről Lemesen, amely kétes hitelességű. Bárcán jelen voltam 19 sír feltárásánál, ezekből 4 lovas sír, egy férfi sír, 5 női sír és 4 gyermek sír, valamint egy hamvasztásos, továbbá 4 sír identifikálhatatlan állapotban volt.

A koksómindszenti temető nagyobb. 1960-62-ben itt 96 sírt tártunk fel. Ezekből 23 lovas és harcos sír, 26 gyermek, 18 férfi, 14 női és további 7 sír állapotánál fogva nem meghatározható. Itt három urnás és öt hamvasztásos temetkezést is találtunk.

A kenyheci temető feltárásánál 1964-ban 164 sír került elő, a következő megosztásban: 23 lovas sír, 4 jó módú egyén sírja, 41 férfi, 31 női, 23 gyermek és 42 meg nem állapítható egyén sírja.

A fent említett három temető Kassától délre; 4, 10, és 22 kilométerre fekszik és a korai középkor társadalmi fejlődése szempontjából jelentős archeológiai forrásnak tekinthető.

A három temető temetkezési rítusa nem azonos. Bárcán találtunk 18 csontváz sírt és egy hamvasztásos sírt. Koksómindszenten 88 csontváz sírt, 3 urnásírt és 5 hamvasztott sírt. Kenyhecen 164 csontváz sírt. A sírgödörök aljában nem nagy különbség mutatkozik. Koksómindszenten és Kenyhecen faburkolat nyomai voltak fellelhetőek. A csontvázak hátfekvésben, testük mellett nyújtott karokkal feküdtek. Előfordultak feldúlt és kirabolt sírok is, ez utóbbi két temetőben. Feltűnő a különbség a halottak fekvésének tájolásában.

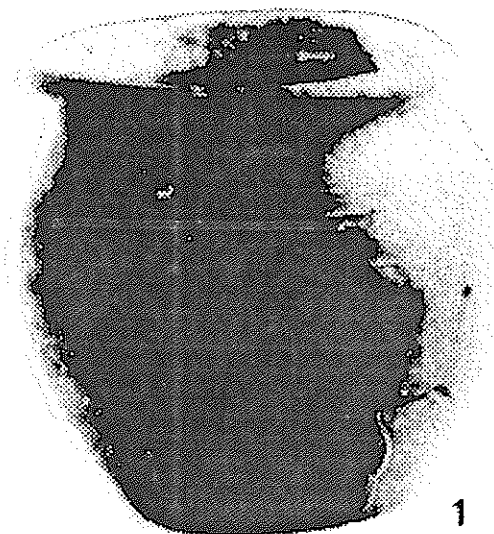
Kenyhecen 126 sír dél-észak irányú, 14 pedig fordított észak-dél irányú helyzetben van. Bárcán és Koksómindszenten a halottak fejjel keletnek fekszenek, a közép-szlovákiai Persen észak-nyugatnak, míg a csallóközi Tany községben 50 halott fejjel keletnek tájoltva van eltemetve.

Cseklészen is ez a szokás, 57 csontvázból 46 bizonyíthatóan keleti és észak-keleti tájolású, 18 pedig nyugati, észak-nyugati, illetve dél-nyugati irányú. Dévényújfalun a tájolás kelet-nyugati irányú.

Az ausztriai temetőkben Mistelbach és Münchendorfbán a tetem fejjel északnak és észak-nyugatnak fekszik. Magyarországon általában nyugatnak és észak-nyugatnak.

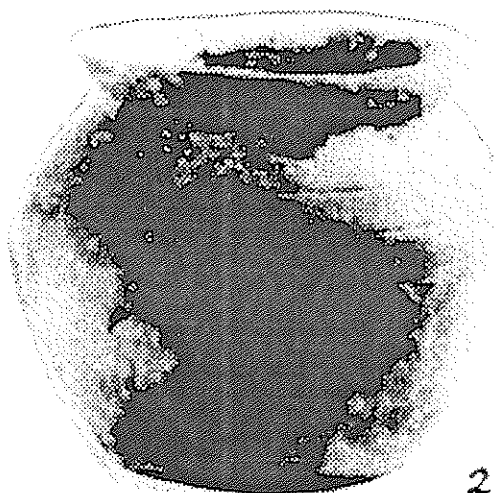
Újszerű a ló és a lovas elhantolása Kenyhecen, ahol mindkettő tájolása dél-észak irányú. Itt a lovas, a sírgödör keleti oldalán fekszik, a ló pedig a nyugati oldalra lett elhantolva. Bárcán és Koksómindszenten a lovas feje keletre van fektetve a ló pedig nyugatra. A három temetőben számos bronzöves, vasfegyver, ékszer, kerámia és lószerszám volt. A díszített övveret eredetileg 2,5-3 cm széles, a végeken valamivel keskenyebb, a nagy szíjvég kb. 8-10 cm hosszú.

A szíjcsat többnyire téglalap alakú és két részből álló, érdekes díszítő elem rajta a propellerszerű veret, valamint a derékszíj négy-öt darab oldalt csüngő szíja, amelynek végverete 5 cm hosszú.

Fekete zománcos agyag edény a 127. számú gyerek sírből (fent)

fazekas korongon készült agyagedény a 144. számú férfi sírből (lent)

1

2

A kenyheci temetőben a 32-es lovassírból értékes lelet került elő; egy övveret, emberi alak díszítéssel. Ez a bronzöntvény meghajlott embert ábrázol és kb. 2,5x2 cm méretű. Szakmailag művész és művészileg esztétikus kompozícióról van szó, amely betölti a veret teljes területét. A mester precízen készítette el az öntvényt, az emberi alak ábrázolását. Az előrehajolt emberalak fejét állatmaszk helyettesíti és előrenyújtott karjával a tűzlángok felé nyúl. A kompozíció lényege, egy táltos rituális táncot lejt a lángoló tűzhely körül, bekeretezve Perzsa-sasanida vagy Perzsa-sasamida gyöngyházsorral. A figurális díszítés az avar korban elég gyakran előforduló, öntött bronzokon.

Stancolt díszítés látható a 32-es lovassír nagy szíjvégén, valamint a 25-ös és 93-as sírból származó szíjvégek veretén. Bárcán és Koksómindszenten hiányoznak a palmettás állat- és emberfejekkel díszített motívumok, amilyenek a 118-as sírban a nagy szíjvégén láthatóak, továbbá a stilizált madár alakú csat (griffmadár).

A 94-es számú kenyheci sírból előkerült övcsat veretén művészien stilizált, ezüstbe vésett emberi arc látható.

A temetőkben fellelt lószerszámokon a díszítést csattok, sfalérok, kisebb szíjvégek és rozetta alakú díszek képezik. Ezekből lényegesen eltérő a kenyheci 100-as sírból eredő négy, egymással egybekötött korong (sfaléra) fejrőzsa. A bronzpálcikával övezett négy korong vésett levéldíszei és poncolt hátterei aranyozottak. A lószerszám hátulsó részeit ugyanezekből a sírokból egyrészes veretek, lógók és vésett levélkéek díszítik, poncolt háttérrel.

Több ízben találtak díszfegyvereket a bárcai és a koksómindszenti temetőben: vaskardokat, szabályakat, töröket, nyílhegyeket és baltákat. A kenyheci temetőben az egyetlen fegyvernem a szuronytípusú tör volt.

Bárcán 19 sírban 24 agyagedényt, Koksómindszenten 96 sírban 18-at, Kenyhecen 164 sírban 75 edényt találtak. A fellelt kerámiák hiteles bizonyítékot nyújtanak a fazekasipar technológiájának fejlődéséről. A bárcai kerámiák egyszerűek, leginkább szabadkézzel vagy primitív korongon alkotott tárgyak. Dr. Eisner elgondolása szerint a tiszai- és részben a dunai típusokhoz tartoznak.

Kenyhecen az edényeket gyorsan forgó korongon alakították, kivételt képez egy edény, amely valószínűleg a szeppei lovasnépek edényeinek a mintájára készült. A legújabb közülük magas, karcsú alakú, valószínűleg korabeli dísz tárgy. A 127-es sírból származó példány feketére volt zománcozva. A 144-es sírból származó technika és ornamentika tekintetében azonos a 60-as sírból származó szomotori Árpád-kori agyagedénnyel, amelyet csehszlovák régészek Belo-Bordo kultúrájának neveznek.

Az ékszerek, amelyek fülbevalókból, nyakékekből, bronzgyűrűkből, ujj- és karperecekből állnak, nem különböznek az avar kori ékszerektől, amelyek a VII. és a VIII. századból származnak. A koksómindszenti leletek a IX. századba lépnek át, a kenyheci temető leletei ennél fiatalabbak. Állításaimat azzal támasztom alá, hogy a 32-es sírban fellelt pléh szíjvégeken újabb díszítési elemek fordulnak elő; egyrészes veretek, lógók és a lószerszámokon is új díszítési technika tapasztalható.

Megfigyelhető a fegyverek hiánya, megjelennék a karcsú finom kerámiák és nem utolsósorban az akkori társadalom temetkezési hierarchiája is mindezt bizonyítja.

Az Eisner-féle táblázat

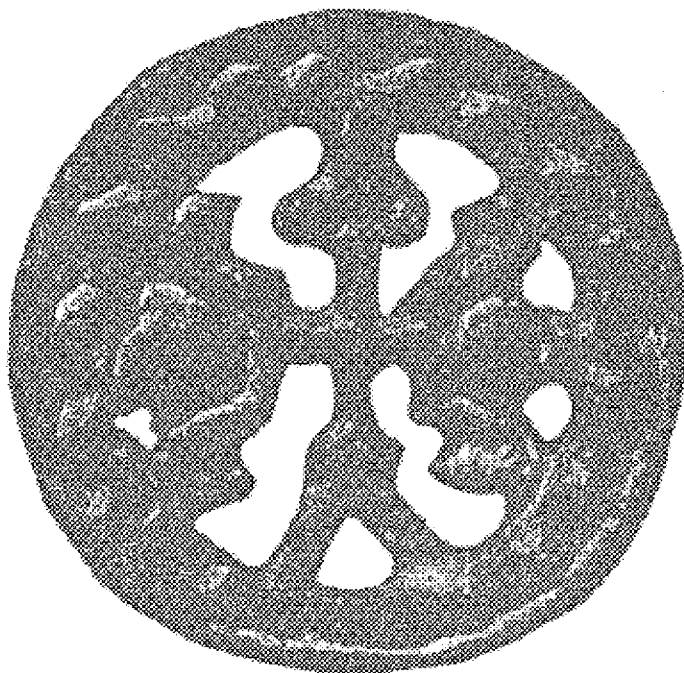
Dr. Eisner, a Prágai Károly Egyetem dékánja, európai tekintélyű régész egy táblázatot állított fel, amely kronológiailag felöleli a VI. századtól a XIII. századig terjedő időszakot és úgynevezett "váridőszakokba" csoportosította.

1. Staršia doba hradištná - Korai várkorszak - Burg 550-800
2. Stredná doba hradištná - Középkori várkorszak - Burg 800-950
3. Mladšia doba hradištná - Késői várkorszak - Burg 950-1200

Ez a táblázat a Cseh-Morva területre alkalmazható. Nem alkalmazható a Kárpát-medencére, mert az avarságot és az Árpád-kort semlegesítette. Történész körökben a második Csehszlovák Köztársaság idején tilos volt az Árpád-korral foglalkozni, vagy azt egyáltalán megemlíteni. Ebben az időszakban központilag irányított régészetünk és ideológiailag meghatározott történelmünk volt. Agyonhallgatott tabu témák voltak, illetve számos elferdített régészeti publikáció került közlésre.

Felhasznált források

- Pásztor J.: Avarsko-slovanské pohrebisko v Barci, okres Košice, Slovenská Archeológia 2 1954. s. 136-139
- Pásztor J.: Kelet-Szlovákia őskori élete, Fáklya III. évf. 1953. március, old. 143-147
- Pásztor J.: Východné Slovensko na úsvite dejín. Vlastivedný Sborník I. s. 121-144
- Kubát J.: Avarsko-Slovanské pohrebiste v Barci u Košice, Archeologické Rozhledy 6. 1954. s. 604-608
- Caplovic D.: Začínali v Barci. Na okraj prvej archeologickej expedície v Košiciach, Večer, 1981. XI.
- Lukács J.: Előadás a régészeti mentési munkálatokról Kelet-Szlovákiában, 1981. dec. Kassa, kézirat
- Točík A.: Význam archeologickej expedície v Košiciach pre výskum Východného Slovenska, prednáška, 1981
- (Vic): Slovania-prví obyvatelia Košického kraja, o tom svedčia archeologické vykopávky majora Teplého v Barci, Východoslovenská Pravda, Veľká noc, 1946. s. 7.
- Vykukel J.: Posledná Rekviem hulánskeho majora - Reporter, Večer, 1970. 21-29.
- Lamiová-Schmiedlová M.: Nekrológ, Zomrel major Jaroslav Teply, Východoslovenský Pravek s. 309
- Chropovský B.: Významné slovenské náleziská na slovensku, Veda, Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1978
- Balogh P.: A népfajok Magyarországon, Kiadja a M.Kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1902
- Bartucz L.: A Magyar Ember. A Magyarság Antropológiája, IV. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Doros G.: A Magyarság Életrajza. A Nemzettest Biológiai Fajegészsége és Eugéniája. Turul Kiadó 1944 Budapest
- László Gy.: A népvándorlások művészete Magyarországon. Corvin Kiadó 1974
- László Gy.: Vértesszőlőstől Pusztaszerig. Élet a Kárpát medencében a magyar államalapításig. Gondolat Kiadó, Budapest 1974
- Erdélyi I.: Ázsiai lovas nomádok, Régészeti Expedíciók Mongóliában. Gondolat Kiadó, Budapest 1982
- Pásztor J.: Cmentorzysko we Vsechsvatých, okr. Koszyce (Košice), Acta Archaeologica Carpathica, Tom. III. 1961 Fasc. 1-2
- Pásztor J.: Pohrebisko vo Vsechsvatých, Archeologické Rozhlady, roč. XIII. 1961, 1-6. s. 357-363, 375-385
- Chropovský B.: Významné slovenské náleziská na Slovensku - Valalíky-Vsechsvatých, okres Košice, C-8, Vydavateľ'stvo SAV, s. 230-232
- Caplovic D.: Veľ'komoravská tradícia a dnešok, Magazin VII., 1985, 3-12
- š.b. : Výskum vo Valalíkoch, Večer, roč. 1983, 16. č. 183
- Béres J.: Slovanské osídlenie Košickej kotliny, Večer, roč. 1985 17. c. 8
- Püspöki N. P.: Az avarokról. Előadás Kassán a Csemadok Moyzes utca 8. szám alatti klubjában 1983. nov. 25-én
- Pásztor J.: Kostrové pohrebisko v Hraničnej pri Hornáde, Východoslovenský Pravek, 2. Košice, 1971 s. 89-179
- Pásztor J.: Pohrebisko v Hraničnej pri Hornáde (okres Košice) Archeológia Východoslovenské múzeum, Košice, 213-227 s.
- Významné Slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978
- Barca, okres Košice (B-8) s. 15-16
- Valalíky-Vsechsvatých, okres Košice (C-8) s. 230-232
- Hraničná pri Hornáde, okres Košice, (C-8) s. 84-87
- Lukács J.: Hernádmenti avarság II.
- A Koksómindszenti avarokori birituális temető. Kassa, 1995. augusztus 4. old. kézirat
- Lukács J.: A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (tapolcai) Magyar Östörténeti Találkozó előadásai és iratai. Zürich-Budapest, 1994
- Hernádvölgyi avar temetők ásatainak eredménye, old. 87-92
- Pásztor J.: Belobrdské pohrebiste v Somotore, SIA III, 1955. s. 276-285
- Pásztor J.: Pohrebisko z XII. storočia v Somotore, Múzeum V-2, 1958

KÖLTŐ LÁSZLÓ

(Kaposvár)

MEGJEGYZÉSEK AZ AVAR-MAGYAR FOLYAMATOSSÁG KÉRDÉSÉHEZ A VÖRSI 8-10. SZÁZADI TEMETŐ KAPCSÁN¹

Előadásunkat azért tartom fontosnak ebben a körben ismertetni, mert a kutatásban alkalmazott módszer bizonyos különböző régészeti kultúrák képviselői közötti kapcsolatok kiderítésére, azok egymás melletti továbbélésének lehetőségeire próbál megoldást keresni. S tovább gondolva talán más területeken is eredményesen alkalmazható lesz.

A Dunántúlt a történeti források szerint 900-ban vették birtokukba Árpád által vezetett honfoglaló elődeink. A jelenlegi adatok alapján úgy tűnik, hogy a frank és a bolgár hadjáratok után sem az avarság teljes kipusztulásáról, sem teljes elszlávosodásáról nem beszélhetünk. Ma már több olyan lelőhelyet ismerünk - főként a Dunántúlról -, amelyik kitölti a nagy számú VIII. századi későavar leletanyag és a tipikus magyar honfoglaló emlékek közötti időszakot, s a X. századi köznépi temetőkben nyilvánvalóan megtalálható az itt talált asszimilált lakosság. Különösen szembevetendő ez a jelenség Somogy megyében, ahol mintegy 90 az avar kori lelőhelyek száma (többségükben griffes-indás késői, amelyek nagy része a IX. századba átnyúlik). Ezzel szemben alig 10 az ezüst veretes öves, lovas - a klaszszikus középréteget képviselő - honfoglaló lelőhelyeké, és csupán 25 a X. sz. második felétől indítható, XI-XII. sz-ra keltezhető ún. köznépi temetőt, ill. települést ismerünk, holott a források szerint a fejedelmi törzs (Fajsz), majd Bulcsú harka, illetve Zerint és fia Koppany szállásterületét kell itt keresnünk. (A lelethiányt csak részben magyarázhatja a vizsgált időszak viszonylagos rövidsége és a kutatás feltételezhető egyenletlensége, hiszen az 1970-es években Bakay Kornél vezetésével célzottan mondható kutatások folytak a honfoglalás kori lelőhelyek felderítésére). Az utóbbi évek kutatásai és szerencsés leletmentései néhány olyan lelőhelyet, ill. leletet hoztak felszínre a Balaton déli partja mentén, amelyekben a Dunántúlt megszálló honfoglalók első generációjának képviselőinek temetkezéseit sejthetjük.

Vörstől nyugatra, a Papkert nevű határreszen 1983-ban kezdődtek a kutatások a Kis-Balaton program keretében. Itt két, egymástól 800 m-re levő dombon találtuk meg azt a települést és a hozzátartozó temetőt, amelyek feltárása és komplex feldolgozása segítséget adhat a dunántúli késő avar kori népesség IX-X. századi továbbélésének vizsgálatához.²

A Papkert-B-lelőhelyen több mint 7000 m² területet tártunk fel. Ez a kiemelkedés kisebb-nagyobb megszakításokkal a középső rézkor óta lakott, vagy temetkezési céllal használt hely volt. A koraközépkori leletanyag szerint a késő avar korban, a VIII. század legvégén, a VIII-IX. század fordulóján kezdtek el ide temetkezni. A régészeti leletek tanúsága szerint ettől az időtől kezdve legalább két - két és fél évszázadon át folyamatosan temetőnek használhatták a domblátat. Összesen 716 sirt tártunk fel.³ (Ezek között 8-10. későbbiekkel természetes összefüggésben nem lévő, a korai bronzkori kisapostagi kultúrába tartozó csontvázas sír található. Így a koraközépkori temető sírszáma 700 körülre csökkenne, de kb. ugyanennyi, ebből a korból származó sír pusztulhatott el egy későközépkori - XVI-XVII. századi - nagy homokkitermelő gödör beásása során a temető északi felének közepe táján.) A temető használatának befejezése után a sírok fölé később Árpád-kori falu települt, amelyet - az 1172-1196 között uralkodó III. Béla király pénzei alapján - a XII. század végére keltezhetünk.

A temető feldolgozása még javában tart (feltárása csak két éve fejeződött be), az eddigi részfeldolgozások főként az avar lelethorizont bemutatásával foglalkoztak, illetve arra támaszkodtak.⁴

A temető szerkezete azt mutatja, hogy a különböző szociális helyzetű csoportok sírjai bizonyos mértékben elkülönültek egymástól. A sírmező nyugati részén temették el azokat a bronzveretes övvel felővezett, illetve a lándzsás, kardos, baltás férfiakat, akik számára a túlvilági élethez nem járt lóáldozat. A leggazdagabb, aranyozott bronzveretes övvel, aranyozott bronz- és vasveretes kantáros lóval, fegyverrel (íjjal, nyíllal, harci baltával) eltemetett személyek sírjai a temető K-i felén csoportosultak, szinte szabályos sorokat alkotva. A vagyoni különbség a szerényebb mellékletekben is megmutatkozott a temető két része között. Agyagedényeket a közösség gazdagabb és szegényebb részénél egyaránt találunk, de a gazdagabbak mellé több esetben hármat, közöttük a kétségkívül drágább, ún. sárga kerámiát is helyeztek.

A régészeti leletanyag tipológiai elemzése alapján a részlegesen feltárt temetőben korábbi publikációinkban első közelítésben négy főbb csoportot különítettek el:

1. késő avar kori,
2. IX. századi (Karoling peremkultúra),
3. magyar honfoglalás kori,
4. kora Árpád-kori.

A késő avar kori griffes-indás népesség hagyatékát a temető egész területén megtaláljuk. A férfi sírok jellegzetes leletei az öntött bronz övgarnitúrák, amelyeket stílusjegyeik és összetételük alapján legkorábban a VIII. sz. végétől keltezhetünk. A késő avar korszak legutolsó szakaszához köthetők az eddig előkerült kantárrózsák. Két esetben bronzból öntöttek (356, 379. sír), három lószerszámmal pedig vasból készültek a nagyméretű, aranyozott-ezüstözött bronzbetéttel díszített kantárrózsák (307, 347, 352. sír). A 468. (bolygatatlan) lovas sírban szintén az avar kor legkésőbbi szakaszára jellemző, pikkelydiszes és stilizált állatfejet utánzó szíjvégeket, valamint vésett-poncolt övvereteket találtunk. Az edénymellékletek jól mutatják a kerámiával történő keltezés nehézségeit. A jellegzetes, késő avar kori sárga füles bögre mellé a korai Árpád-korra (is) jellemző formájú és díszítésű edényt helyeztek.

A női ékszerek a szőlőfürtcsüngős és az ovális karikájú fülbevalók, üveggyöngy díszes arany fülbevaló, valamint egy állatalakos és egy üvegbetétes bronz mellboglár. A nagyméretű dinnyemag alakú gyöngyök az arany- és ezüstművelés többtagú rúdgyöngyökkel egyazon nyakláncra fűzve jelennek meg.

A tipológiai IX. századi - az ún. Karoling-peremkultúrához tartozó leletanyaggal rendelkező - sírok többsége a temető nyugati részén került elő. Elválasztásuk a késő avar kori mellékletekkel temetkező lakosság szegényebb rétegétől régészeti módszerekkel igen nehéz.

A férfi síroknak erre a korszakra jellemző leletei elsősorban fegyverek és használati tárgyak: lándzsák, balták, borotvák és csiholók. Az egyik legjelentősebb lelet a 655. sírban talált frank sarkantyú-pár.

A női és kislány sírokban a Dalmáciára és a Morva-medencére jellemző ékszerek fordulnak elő: az ún. millefiori- és többtagú rúdgyöngyök, csillagszüngős és huzalból sodrott fülbevalók, poncdíszes lemezgyűrűk, bronz- és vasfüles üveggombok. A 140. sírban talált ólom orsógomb mellé még egyéb ritka lelet is társult: az elhunyt lábához egy szokatlan formájú, valószínűleg övre, vagy ló nyergére is akasztható, vasabroncsokkal megerősített sajtárt helyeztek. Ugyancsak ebbe a korszakba sorolhatók a polírozott palackok.

A 716 sír közül, leletanyaga és a természettudományos vizsgálatok alapján, ez idő szerint, 35-40 sírt keltezhetünk a X. századra. Ezek a sírok laza elrendezésben a temető egész területén megtalálhatók, nem alkotnak összefüggő, önálló tömböt. A sűrű temetkezés ellenére igen kevés egymásra temetkezést (szuperpozíciót) figyelhetünk meg. Az ide települő magyar honfoglalás kori népesség figyelembe vette a korábbi temetkezési rendet. A sírsorok szabadon maradt részeit úgy vették használatba, hogy jelképes lovas temetkezéseik az avar lovas sírok közvetlen környezetében kerültek elő.

A X. századi sírok temetőn belüli elhelyezkedésének (1992-es állapot szerinti) térképét a népvándorlás kor fiatal kutatóinak sátorlajújhelyi konferenciáján, az 561. sír bemutatása kapcsán ismertettük (Költő 1993. 1. térkép). Tájékoztató nem tér el az általánostól, szervesen illeszkedik a temető rendjébe, csupán csak a sírok általában kissé sekélyebb volta alapján lehet némi különbséget tennünk.

A honfoglalás kori férfisírok legjelentősebb képviselője négy íjász sírja. Közülük kettő jelképes lovas temetkezés. A 310. és az 500. sírban honfoglalóink lószerszámaira jellemző körte alakú és ún. gombos nyakú kengyelek, valamint rombusz alakú nyílscsúcsok voltak. Az 500. és az 510. sírban az egykori reflexív merevítő csontlemezeit találtuk meg. Az 595. (női) sírban vas nyakperec és sárga gyöngy-csüngős fülbevaló mellett kis méretű rombusz alakú nyílscsúcs(!) volt. Az 561. sírba temetett férfi mellé helyezték tegezét 6 nyállal. A nyíltegezhez tartozó veretek, amelyek a tegez felfüggesztését és (valószínűleg) zárását tették lehetővé, hiteles hazai megfigyelésére az első között nyílt lehetőségünk. A csaton ábrázolt tulipánfejú, sörényes griffnek a benepusztai szíjvégen található a legközelebbi párhuzama (Dienes 1972, 10. 2. kép). Bár az ábrázolás Dienes István szerint is pontos párhuzam nélküli, kifejezetten magyar ötvös munkájának tartja, megfogalmazásában talán a korongok körébe sorolható. Magam hajlok arra a feltételezésre, hogy a grif farkának bojtja még akár az avar ornamentikával is párhuzamba állítható. Ezek a megfigyelések megengedik azt a feltételezést, hogy az eltemetett férfiban a Dunántúlt megszálló honfoglalók első generációjának egyik tagját sejtessük.

A gombos nyakú kengyelek használatának felső határát Kovács László a X. század 60-as, 70-es éveire teszi (Kovács 1985, 134.). Az 500. sír gombos nyakú kengyel párja véleményem szerint átmenetet képezhet a gomb nélküli körte alakú kengyelek és a villás szárú gombos nyakú kengyelek között, így azok legkorábbi változatának tekinthető. Igen korainak tűnik a fül kialakítása is. A X. századra keltezhető a 167. sír is, amelyben egy kétélű karddal felfegyverzett férfi nyugodott. Fegyverővének díszítése többféle stílus jegyeit hordozza magán. A csat honfoglalás kori típus, az öv bújtatóján pedig viking ábrázolásokra emlékeztető, frizszerűen elhelyezett állatfejeket láthatunk (Költő-Pap-Lengyel-Szentpéteri 1992a, abb.3. 11-12.). A 410. sírban talált csattípus szintén a X. századra keltezhető.

A közösség rangos női tagjainak viseletére jellemző a szaltovói típusú, öntött csüngőjű ezüst és bronz fülbevaló, a felsőruházatot és az ingnyakat díszítő kerék és rombusz alakú aranyozott ezüst pitykék és préselt rozetta, ezüst lemezkarperec, a sodrott kar- és nyakpercek. Egy kisleány sírjában (450.) nyakláncába fűzve Berengar rex 888-915 közé tehető, Milánóban vert ezüst érméjét találtuk. A gyöngyök mellett sodrott nyakpercet is viselt. A 690. és a 406. sírban talált fülbevalók talán a gömbsorcsüngős típusokkal állíthatók párhuzamba. A 690. sír öntött ezüst fülbevalójának típusát eddig kizárólag a Dél-alföldre jellemzőnek tartotta a kutatás, használatukat a X. század 20-as, 30-as éveitől a X-XI. század fordulójáig határozva meg (Révész, 1988, 152.). A 406. sír fülbevalójának dróttja

arra enged következtetni, hogy valószínűleg a várpalotaihoz, illetve a letkésihez hasonlóan fonálra fűzött gyöngyök, vagy ólom golyócskák lehettek rajta (Révész, 1988. 148.), melyek a földben elpusztultak.

A X. század második felére, az Árpád-kori magyar köznépre (a régészeti szakirodalomban a Bjelo-Brdo kultúrának nevezett csoportra) jellemző leletek közül is a legkorábbi anyagot (pödrött végű ezüst fülbevalók, bronz drótból sodrott kar- és nyakperek, ezüst- és bronzlemezből készült füles gombok, csörgők) találjuk a temetőben 669., 641., 570., 620., 118. sír. Legkésőbbi horizontjukat képviselhetik a lépcsős fejű poncolt gyűrűk. Igen szép darabja ennek a korszaknak az 506. sírból származó üveg betétes csüngő. Egy fiatal lány sírjából (96. sír) bizánci előképet tükröző, üveg- és féldrágakő-berakásos aranyozott bronz gyöngyszem került elő, amelynek későbbi párhuzamait XI-XII. századi dél-országi kincsleletekben ismerhetjük fel (ДРЕВНЕ СЛОБО 1975).

A kifejtett "Bjelo-Brdo"-i együttesek és a magyar királyok éremleleteinek hiánya, valamint az előzőekben elmondottak azt valószínűsítik, hogy a temető a X. század végén, de legkésőbb a XI. sz. elején lezárul. A temető belső időrendje, folyamatossága szempontjából fontos tényezőnek tarthatjuk, hogy Lengyel Imre a kémiai analízis kollagén-dekompozíciós eredményei alapján a koraközépkori temető használatának teljes idejét kb. 200 évben határozta meg.

A régészeti összefüggések vizsgálata mellett (az egy rétegű temető belső datálási nehézségei miatt is) igénybe vettük a csontok kémiai (szerológiai) meghatározását, amellyel lehetővé válik egy-egy temetőn belül a feltárt emberi csontvázmaradványok eltemetési időrendjének és feltételezhető genetikai kapcsolatainak a kiderítése. Mintegy 400 egyént vizsgálva három nagy időrendi csoportot lehetett elkülöníteni.

Ezek közül legfontosabb a második nagy kronológiai csoport, amelybe a vizsgált vázmaradványoknak közel 85 %-a volt sorolható. Ez a mintegy 150+30 év alatt eltemetett csoport további három időrendi alcsoportra volt osztható. A legkorábbi alcsoport feltételezően egy még másutt született generáció felnőtt korban elhunyt egyedeinek a betemetkezésével indul. Az alcsoportonként eltemetettek száma a második alcsoportban éri el a maximumot, majd az utolsó alcsoport betemetkezésének idején úgy szűnik meg a temető használata, hogy maga a népesség még tovább él. Az első alcsoport második generációja virágzásának az idején kezdtek el temetkezni a középső, második alcsoport tagjai. Még tart az első és a második alcsoport utolsó generációinak egyre fogyatkozó létszámában történő betemetkezése, amikor már nyugalóhelyükre kerülnek a harmadik alcsoport első képviselői. A vércsoportok és kollagén típusok, valamint a nemek és életkorok kémiai meghatározása alapján bizonyos genetikai csoportok - nevezzük őket családoknak - voltak kialakíthatók. Ezeken a szerológiai vizsgálatokkal kimutatott genetikai csoportokon belül pedig megtalálhatjuk mindhárom alcsoport képviselőit.

A vörsi temetőben a biokémiai módszer segítségével meghatározott második nagy kronológiai csoport időben részben egymást fedő alcsoportjai megfelelnek a régészeti leletanyag vizsgálata alapján kialakult csoportoknak, amelyek a késő avar kori, az ún. IX. századi és a magyar honfoglalás kori népesség tárgyi hagyatékával rendelkeznek! A csontkémiai vizsgálat és a paleoszerológia relatív kronológia eredményei és valószínű genetikai összefüggései alapján tehát joggal feltételezhetjük azt, hogy a mai Vörs melletti területen a VIII/IX. sz. fordulóján megjelenő késő avar kori népesség a IX. századon át helyben maradva megéri az Árpád által vezetett honfoglalók dunántúli megtelepedését, és genetikai összetevőjét alkothatja az ott tovább élő lakosságnak.

(A kémiai vizsgálatok által meghatározott első nagy kronológiai csoport a további betemetkezésekkel semmilyen összefüggésbe nem lévő kora bronzkori (kisapostagi) kultúra betemetkezéseit, míg a harmadik a vizsgálatok végzése idején még teljesen fel nem tárt legkésőbbi (X. sz. végi) sírokat takarja.)

Irodalom

Dienes István: A honfoglaló magyarok (Budapest, 1992)

Деревне золото. Из собрания Музея исторических драгоценностей УССР. Москва, 1975

Kovács László: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I: Temető utca 5. (Adatok a gombos nyakú kengyelek értékeléséhez) ComArchHung 1985, 125-139

Költő László: Honfoglalás kori tegezes sír Vörsön (HOMÉ, XXX-XXXI/2, 1993, 433-445.)

Költő László-Lengyel Imre-Pap Ildikó-Szentpéteri József: Etnikumok, régészeti kultúrák a kora középkori Pannóniában (Egy Somogy megyei régészeti ásatás előzetes eredményei - Vörs). (JAMÉ, XXX-XXXII. 1992, 283-307.)

L. Költő-I. Lengyel-I. Pap-J. Szentpéteri: Vorläufige Ergebnisse der Ausgrabungen am Graberfeld Vörs aus dem 9.-11. Jahrhundert. (Ungarn, Komitat Somogy) Zur Problematik der Ethnika und archaologischen Kulturen im frühmittelalterlichen Pannonien) SlovArch XI-2, 1992, 223-241.

Révész László: Gömbsorcsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. (HOMÉ XXV-XXVI. 1988, 141-159.)

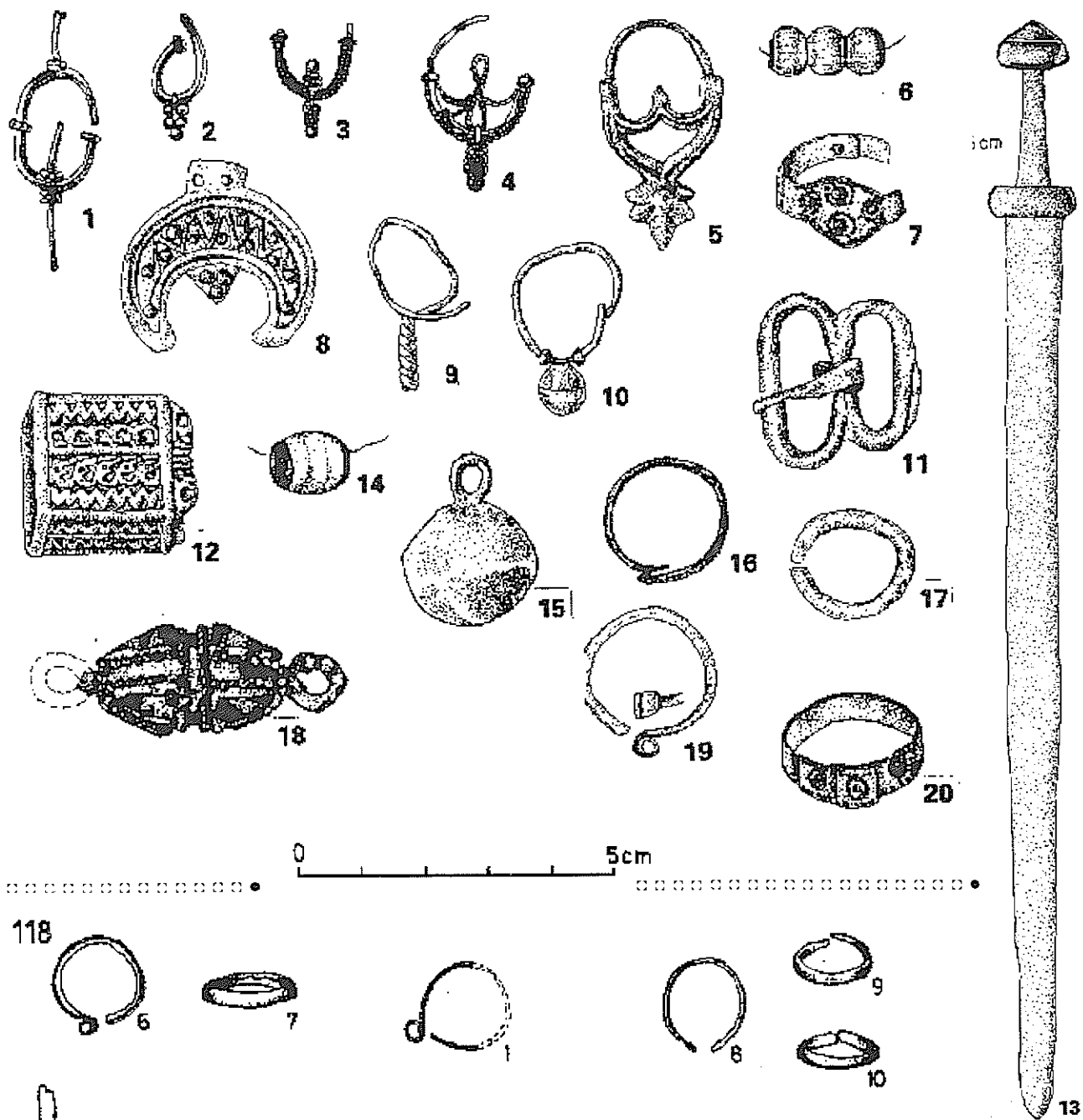
Metichthild Schulze - Dörrlamm: Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken (Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 35, 1988. Sonderdr.)

Szentpéteri József: Késő avar kori lovas betemetkezések Vörsön (Somogy megye) MFMÉ 1984/85-2, 1991, 265-276

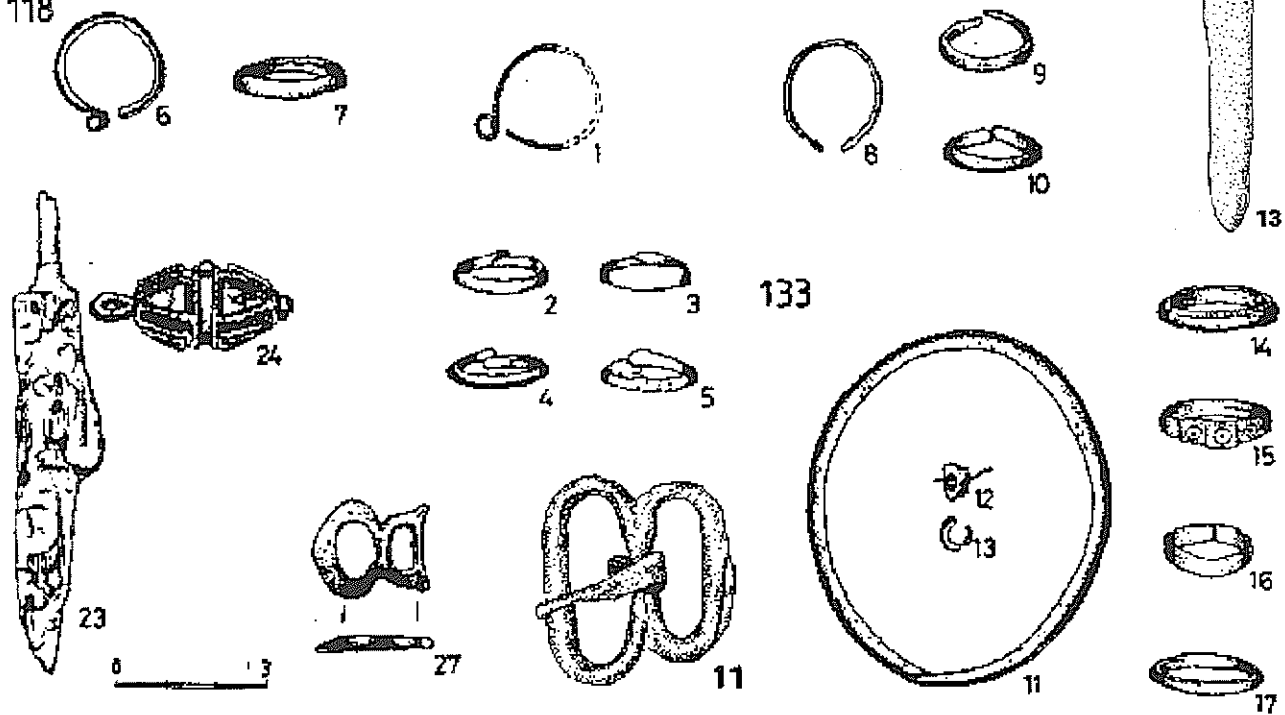
Jegyzetek

- 1) Az itt közölt dolgozat kibővített, kissé átdolgozott változata az 1995. május 10-12-én Alsólendván rendezett "Népek a Mura mentén" c. konferencián elhangzott, "A 8-10. századi kontinuitás kérdése a vörsi 8-10. századi temető kapcsán" címmel Szentpéteri Józseffel közösen tartott előadásunknak.
- 2) A feltárások anyagi fedezetét 1983 óta a Nyugatdunántúli Vízügyi Igazgatóság biztosította, a tudományos feldolgozáshoz az (Országos Tudományos Kutatási Alap) OTKA a T001162 sz. téma keretében nyújtott támogatást.
- 3) A feltárt sírok közül 213 gyerek sír.
- 4) Kóltő - Lengyel - Pap - Szentpéteri 1992. a, b. (Ugyanitt az említett leletcsoportokból válogatott leletanyag közlése is, a korábbi irodalom felsorolásával.) Az előzőekben említett dolgozatokon kívül: Szentpéteri 1991, 265-276.
- 5) M. Schulze-Dörrlamm Bialeková alapján lehetségesnek tartja, hogy az általa "esztergomi típus"-nak nevezett forma már a IX. században megjelenik (Schulze - Dörrlamm 1988, 431.)

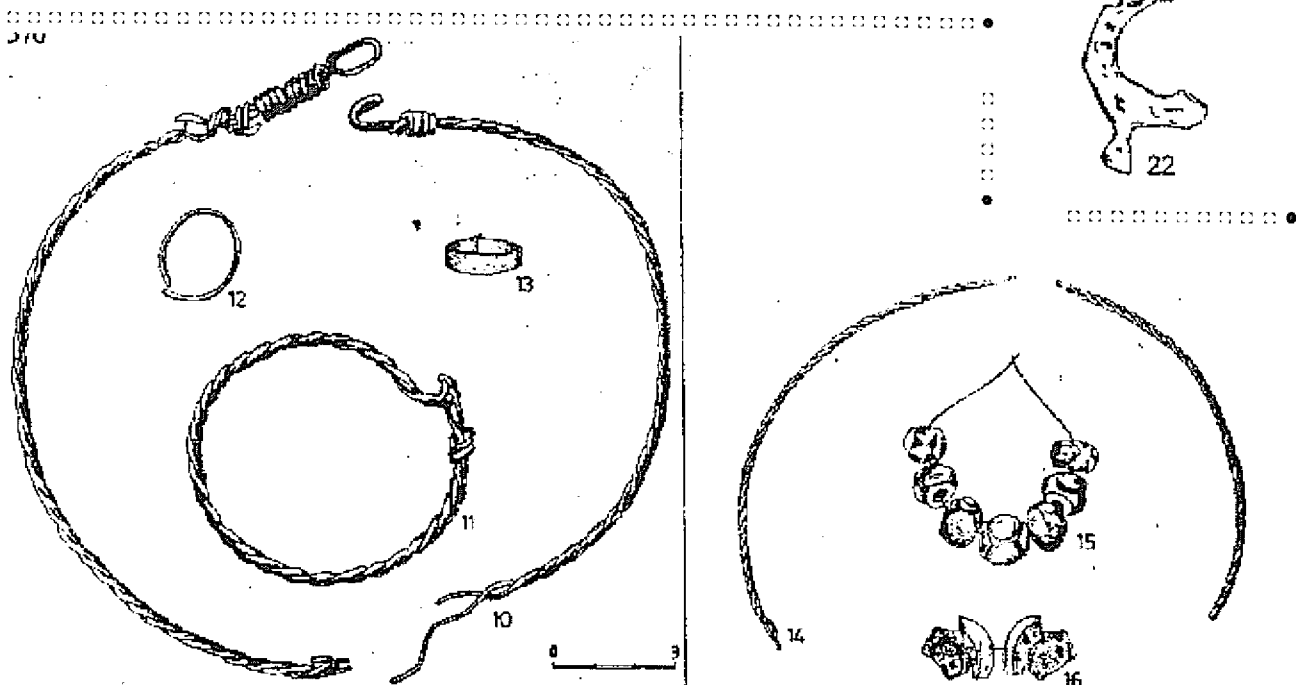
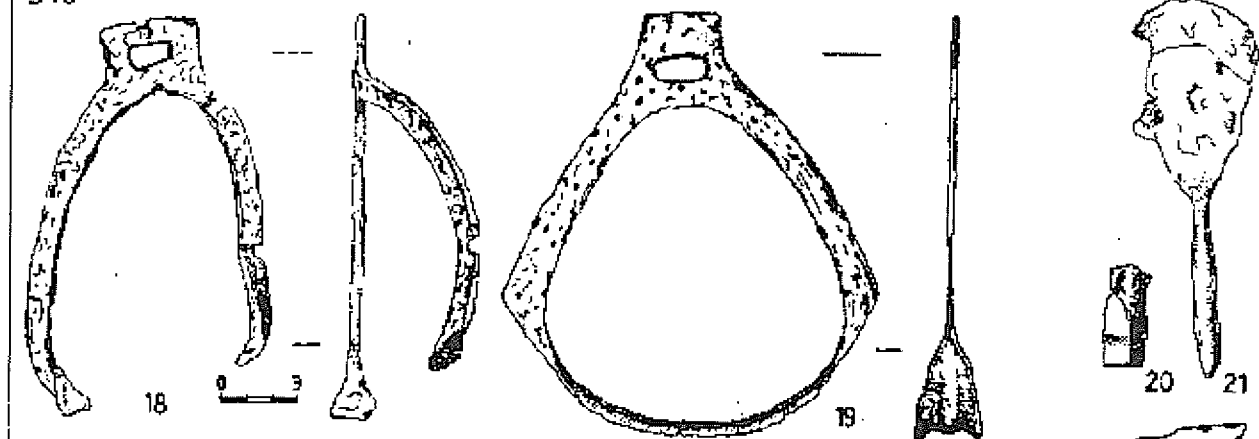

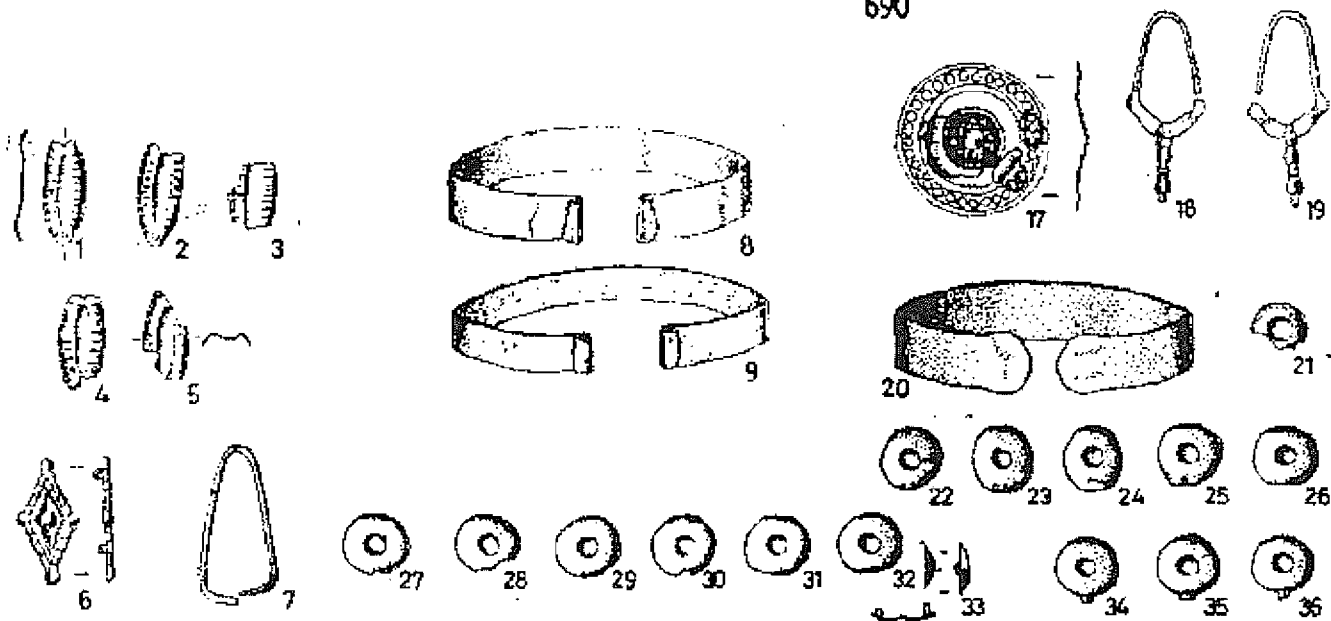
118

310

690

A IX. SZÁZAD RÉGÉSZETE ÉS A MAGYAR ETHNOGENEZIS

Az ethnogenezis olyan folyamat, amelynek kezdete az ősidők homályába vész, vége pedig beláthatatlan, hiszen ma is folytatódik. Ha a magyar ethnogenezis egy időben meghatározott metszetét (ez esetben a honfoglalás kori metszetét) vizsgáljuk, igazat kell adnunk László Gyula professzornak, aki találóan úgy fogalmazott, hogy a X. századi magyarság fájának két nagy gyökér-kötege létezett: az egyik Kelet felé vezet Árpád foglaloinak útján, a másik a Kárpát-medencét hálózza be azoknak a csoportoknak a révén, amelyeket a honfoglalók itt találtak. Magam ezt a gyökér-köteget vizsgálom a régészet eszközeivel (nem a biológiai eredetet tehát és nem is a nyelv történetét, noha a régészet - óvatosan, korlátait mindig szem előtt tartva - ezekhez a kérdésekhez is hozzáteheti időnként a maga tapasztalatait, különösen, ami a biológiai és a nyelvi történések kronológiáját illeti).

A régészet kompetenciájának figyelembe vételével kijelenthetjük, hogy - egyelőre - nem tudjuk kimutatni a X. század elején a Kárpát-medencében talált népesség utódait. Ennek a sajnálatos helyzetnek, véleményem szerint, tudománytörténeti okai vannak: a rendelkezésünkre álló régészeti forrásbázis és az alkalmazható módszerek szűk voltak a következménye. Az semmiképpen nem következik belőle, hogy ilyen népesség nem is volt, vagy hogy létszáma elenyészően csekély lett volna. Természetesen az ellenkezője sem. Míg a beáramló új kultúra hordozóit viszonylag könnyű felismerni (éppen az addigiaktól jellegzetesen eltérő vonásai alapján), maga a "köznép", akik között az itt talált csoportok leszármazottait kereshetnénk, a X. század közepéig-utolsó harmadáig lappang, régészeti anyaga csak ekkortól datálható meggyőzően. A helyzet ma kifejezetten kedvez a legkülönbözőbb "továbbélés-elméletek" kitalálóinak. Ez természetes dolog: a hipotézisek létezése, a megoldandó kérdések sokféle megközelítése magától értetődően akkor a legtarkább, akkor a legvoluntaristább, amikor a legkevesebb az információ. Ha azonban betartjuk a tudomány - korántsem szigorú - játékszabályait, akkor - kritikával illetve a feltételezéseket - nyugodtan előadhatjuk a magunkét (vállalva, hogy ugyanolyan sorsra fog jutni, mint a többi). Ez nem szkepticizmus: meggyőződése, hogy a források jelentős bővülésével és a módszerek formálódásával megközelíthetjük a régvolt valóságot. Mindaddig azonban hipotézisek állnak szemben hipotézisekkel, legfeljebb az egyik valószínűbb a másikkal, vagy logikusabb, vagy átfogóbban használja fel a meglévő ismereteket.

A régészeti szakirodalomban gyakorlatilag mindenki számol - ha eltérő mértékben is - avar kori népcsoportok továbbélésével. (P. Tomka: La probleme de la survivance des Avars dans la littérature archéologique hongroise, Acta Orient. Hung. XXIV. /1971/, 217-251). Három csoportba sorolhatók az elhangzott vélemények. Vagy az avar kori (a továbbiakban egyszerűen avar - tudva tudván, hogy ez összefoglaló név és önmagában is tarkaságot takar) népesség eltűnésével-kihalásával számolnak - ez esetben helyükre szlávok nyomultak volna, azaz Árpád magyarjai szlávokat találtak szerte a Kárpát-medencében, vagy az avarok lassú, folyamatos elszlávosodásával számoltak - itt-ott megengedve valamilyen altaji (török) nyelv jelenlétét, vagy - töretlen továbbélés esetén - nem tudtak más megoldást javasolni, csak azt, hogy a VIII. századi népesség zömében finnugor (magyar) nyelven beszélt. Látható, hogy ezek az elméletek a nyelvre összpontosítottak - ezzel átlépték a régészet jelenleg meglévő illetőségének határait, még akkor is, ha érvelésükben régészeti jelenségeket használtak fel, vagy éppen azokból indultak ki (Szőke Béla, László Gyula). Azóta kiderült, hogy a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Az alábbiakban megkíséreljük a kérdést az ethnológia hármaskövetelményrendszerének (kvalitatívitás, kvantitatívitás, kontinuitás) megfelelően összefoglalni.

Nilvánvaló, hogy minden olyan elmélet, amely a VIII. századi (avar) és a X. századi (magyar) jelenségek összevetéséből indul ki, megsérti a kontinuitás elvét. Ezt persze a korábbi kutatás is érzékelte és megkísérelte áthidalni: Nagy Géza nyomán (aki történeti megfontolások kényszerítő erejére hivatkozott) Csallány Dezső, Szőke Béla sőt László Gyula is úgy gondolta, hogy az avarnak nevezett kultúra nem szűnt meg az avar állam bukásával, hanem szinte változatlan formában élt a IX. század folyamán.

Ez az első kulcskérdés. Datálási kérdés, tehát régészeti megközelítést kíván. A kulcsszó: a IX. század. Kijelenthetjük: a későavar (ún. griffes-indás) régészeti anyag IX. századi datálása téves útnak bizonyult. Az avar-kori kronológia biztosan áll a lábán. Relatív időrendje azóta, hogy sikerült a korai, majd a közép- és a későavar kori leletanyagot meghatározni, vitán felül áll: pénzekkel való keltezése (egy-két vitás esettől eltekintve) minden igényt kielégít, a szaporodó kettős sírok az egyidejű jelenségeket (pl. férfisírok veretci - női ékszerek), a szuperpozíciók az egymásutániséget igazolják, természettudományos módszerek (pl. archaicomagneses kormeghatározás), a temetőelemzések (ún. horizontálstratigráfia), a tipológia (újabbán computer-támogatta seriatio) mind egyugyanazon irányba mutat. Felerősíti mindezt a más (független) kronológiai rendszerekhez kapcsolódás lehetősége: az export és az import

számbavétele. A korai bizánci importtal, az észak-itáliai langobard illetve a korai bajor kapcsolatokkal nincs is gond. Víták a VIII. (vagy már IX.?) századi frank "behozatalt" kísérik (fegyverek, de ékszerek is), valamint a Kárpát-medencén kívül - a morváknál, Lengyelországban, vagy még távolabb feltűnő avar (vagy avar jellegű) tárgyakat. Az avar temetőkben feltűnő nyugati típusú fegyvereket frank (bajor, alemann) műhelyekben a VIII. század közepén gyártották. IX. századi keltezésükhöz fel kell tételezni, hogy a gyártás, primár felhasználás, keletre kerülés, secundar felhasználás végül sírba kerülés folyamata egy évszázadig eltartott. Ami, kivételes esetben, nem lehetetlen, de bizonyára nem szabályszerű és sajnos, nem bizonyítható. Nincs semmi akadálya annak, hogy a VIII. századi tárgy még a VIII. században az avarokhoz kerüljön, a kettős keltezés a gyártás területén is érvényes, annak az elepelve a megsértése, hogy ami egyforma, az közel egykorú (hacsak nem konvergens), ellentmond a régészet évszázados tapasztalatának. Ráadásul a karoling kornológia is visszafelé csúszik: amit korábban IX. század elejének tartottak, azt ma már a VIII. század végére keltezik.

Jelentős kutatóink igyekeznek kimutatni, hogy az Avariából észak, kelet és dél felé kikerült öntött veretek a IX. századból származnak az ottani időrend miatt, tehát nálunk is IX. századnak kell lennie. Érvétele az előzőnek épp ellenkezője, annak homlokegyenest ellentmond, a kettő együtt nem működhet, egymást kioltja. Figyelembe kell venni azt is, hogy ezek a kronológiai rendszerek nem igazán függetlenek: egyrészt állami ideológiák kívánalmainak igyekeznek megfelelni, másrészt nemegyszer a Kárpát-medence (nálunk már túlhaladott) korábbi kronológiai rendszereire épülnek. Ahol differenciáltan vizsgálták meg az avar importot, ott kiderült (pl. Lengyelországban), hogy a kapcsolat nem szűkíthető az avar állam bukása utáni időre, az egész korszakon belül folyamatos volt (H. Zoll-Adamikowa). Hasonló eredmény kezd kibontakozni a cseh-morva medence esetében is (N. Profantová).

Vitáink során abban szoktunk megegyezni: a későavar leletek legutolsó típusai akár a IX. század első harmadában is sírba kerülhettek - ez összhangban van Kovrig Ilona máig érvényes okfejtésével: a IX. századi politikai széttagoltság körülményei között lehetetlen feltételezni az egész Kárpát-medencében mindenütt egységes kultúrát (sőt annak minden irányú expanzióját - tenném még hozzá).

A magyar régészek kipróbálták már néhány utat a sokáig hiányzó IX. századra keltezhető leletek pótlására. László Gyula érvei között szerepelt az is, hogy a későavar és a honfoglaló magyar temetők mintegy kikerültek, figyelembe veszik egymást, mintha az utóbbiak keletkezésekor az előbbiek még használatban lettek volna. Kiderült: azok a nagy tömbök, amelyek így kiegészítették volna egymást, az intenzív kutatás során eltűntek: az "avarmentes" helyeken előkerültek az avar temetők, a "magyarmentes" helyeken a honfoglalók temetői. Az ősvallás vagy a kismesterségek kétségtelen rokon vonásai nem, vagy nem csak közvetlen kapcsolattal magyarázhatók. Megkíséreltek olyan veretípust elkülöníteni, ami csak a frank Pannónián kívül terjedt el - ezzel az avar temetők IX. sz.-i használatát legalább Pannónián kívül igazolni. A kísérlet nem sikerült: utóbb előkerültek a múzeumok mélyéből vagy az újabb feltárások során ezek a típusok Pannóniából is. Többen próbálták igazolni olyan temetők folyamatos használatát, amelyekben - ugyanazon lelőhelyen - avar és X. századi sírok is voltak. Kiderült azonban (az esetek nagy részében), hogy csupán a terület újrafelhasználásáról van szó, a 100 év hiányt semmi sem töltötte ki. Az egyetlen kivétel - talán-talán - éppen a vörsi temető, ahol kétségtelenül megtalálható a IX. század emlékényaga is - majd a teljes publikáció után megvitathatjuk, hogy ez a kivétel nem a szabályt erősíti-e? A Felső-Dunamedence és Avaria egyszerű ékszereinek nagylélegzetű összehasonlítása rendkívül tanulságos (Szöke Béla Miklós munkája): kiderül belőle, hogy a frank-bajor kulturális expanzióval egyidőben keletről nyugat felé a kaganátus kultúrája is előrenyomult, valamint, hogy az "avarkorvégi" típusok (egyszerű drótkészletek, gyöngyök), sőt viseleti sajátosságok (hajkarika) eléggé hosszú életűek. Nem következik azonban belőle az, hogy ezek a változások és kontaktusok csak a IX. században kezdődhettek meg. Úgy tűnik tehát, hogy a későavar régészeti emlékényag eltűnése-átalakulása nem az "avarnak" nevezett népesség elpusztulása miatt, hanem a fenntartó szövet: az avar állam felbomlása miatt következett be. Ezzel a megállapítással áttérhetünk a kvantitás kérdésköréhez.

Miután az ún. griffes-indás műveltség (a későavar emlékényag) IX. századi datálása nem bizonyult járható útnak, nem maradt más lehetőségünk, mint megkeresni-megtalálni, feldolgozni és kiadni a IX. századi régészeti leleteket. Ilyen igenis létezik, a Dunántúlon, Szlovákiában, Erdélyben ma már jól vagy kevésbé jól, de meghatározható. Hogy ez eddig miért nem történt meg, annak valószínűleg tudománytörténeti okai vannak. Nemigen kereste ugyanis sokáig senki. Kutatása tele van buktatókkal, hiányoznak a csillogó leletek, gyűjtemények büszkeségei. Elszegényedett, szolgáskorba taszított, idegenektől nyomorgatott pórnépet kell megtalálni - és nem lehet tudni, hogy az eredmény kedves lesz-e szívünknek. Legtöbb eredmény ezen a téren ott született, ahol a korszak kutatása egybeesett az állami-ideológiai elvárásokkal (pl. Szlovákiában). Volt is mibe kapaszkodniuk: az az óriási feltáró-publikáló munka, amit a morvák végeztek, összekapcsolhatóvá tette az avartól független kronológiával a szlovákiai leleteket (elsősorban a hegyek között, az északi sávban ún. Blatnica-Mikuilcice horizont, Pobedény, újabban Nyitra térsége). A Kisalföld szlovákiai részén, azaz délen, nehezebb a helyzet, de már ott is van legalább valami, amiről vitatkozhatunk (A. Tocik "Flachgraberfeld"-jei), még akkor is, ha figyelembe kell venni: a IX.-X. századiként közölt temetők egy része véleményünk szerint honfoglalás utáni, még akkor is, ha figyelembe kell venni: a morva datálások is felülvizsgálatra érettek.

Tanulságos, hogy a IX. századi régészeti leletanyag meghatározása-felismerése lassan nyomul nyugatról kelet felé. Ausztriában "nemzeti" szempontok kevésbé befolyásolták a kutatást (hacsak az "Ostarrichi" kialakulásának kutatását nem értelmezzük felhajtó erőként). Alsó-Ausztria, a Bécsi medence és részben a mai Burgenland avarok által megszállt területén a karoling peremkultúra kutatása jelentős eredményeket hozott (H.Friesinger). Igaz, az osztrák kutatás vezető egyéniségei a korszakot és a népséget egyöntetűen szlávnak nevezik - ez ugyanolyan összefoglaló, egyszerűsítő terminológia a számunkra, mint a VIII. századra az avar név. A lényeg: a Pitten-Pottenbrunn csoportban megtalálták azt a régészeti jelenség-sort, amelynek vizsgálata az avar továbbélés, illetve a honfoglaláskor itt talált népség kutatása szempontjából elsőrangú fontosságú.

Nálunk - az akkori politikai elvárásnak megfelelően - sokáig csak Zalavár (a Pribina-féle karoling birtokközpont) kutatása jelentette a IX. század régészetét, jobb híján a morva kronológiára támaszkodva. (Most eltekintünk Bóna István kommentárjától, amit a Cundpald-kehelyhez fűzött). Az első áttörést a sopronkőhidai temető megtalálása (Szőke Béla) és feltárása-publikálása (Török Gyula) jelentette. Megvolt hát a kályha, amelytől elindulhattunk. Ma már a IX. századi, datálható leletek sora Győrnél és Kaposvárnál áll. A fél Dunántúl fehér folt még - de harminc évvel ezelőtt az egész az volt! Kiderült az is, hogy a leletek egy része már múzeumban volt (vagy lehetett volna: pl. Győr-Sáráspuszta). Intenzív kutatásokhoz segítette a régészeket néhány nagyberuházás (Kisbalaton-program). Megindult az előnyomulás - szlovákiai eredményekre is támaszkodva - Észak-kelet Magyarországon is (Szabó J. Gy.: Belpátfalva, azóta mások is) és komoly erőfeszítések történtek a dunai bolgár állam IX. századi kultúráját figyelve az erdélyi és a tiszántúli IX. századi leletanyag meghatározására (Erdély kérdését most nem szeretném behozni a vitaülés tematikájába). Az Alföld IX. századi régészetét tárgyaló előadás-sorozat és tanulmánykötet (Szeged, 1993) megmutatta, hogy ezen a téren még rengeteg a tisztázni való, a kísérletek kritikája jogosan erős. Kürti Béla korábban (Szeged története) a X. századi temetők "bolgáros" jelenségeiből indult ki, ezzel persze nem a IX., hanem a X. századi népség kapcsolataira nyújtott példát. Mesterházy Károly a debreceni múzeum néhány leletét igyekezett a IX. századra keltezni - a szigorú kritika röstáján alig maradt fenn valami. Feldolgozatlan még a korszak délnyugati (Adria, Dalmácia, Nyugat-Balkán, Köttlach l.) kapcsolatainak kidolgozása.

A helyzet azonban az Alföldön sem reménytelen. A nagy ásatások publikálása után nyilván még tisztábban fogunk látni. A tiszafüredi avar temetőről Garam Éva több előadásban számolt be (közvetlen megjelenés előtt áll a több éve megírt kötet). Az előzetes információk szerint végre lesz az Alföld belsejéből olyan avar temetőnk, amelynek IX. századi használatát, a későavar-avarkorvégi kultúra megszűnése utáni használatát régészeti eszközökkel lehet igazolni.

Összegezve megállapíthatjuk: a IX. századra datálható régészeti leletek mennyisége ugyan kevés még, de növekvőben van.

Megvizsgálhatjuk ezek után a harmadik kritériumot (kvalitás). Úgynevezett peremkultúra jegyei fedezhetők fel, többnyire hiányoznak az ún. nagy leletek, kevés és szórványos az import (a fegyveres sírok aránya kicsi, a fegyverek összetétele: spatha, sax, lándzsa, köpüs nyílhegyek a frank határszél sajátosságait mutatják, feltűnik a sarkantyú-viselet, de igen ritka a teljes garnitúra). A viselet maradandó fém részei - szemben az avar korral - egyszerűek, a férfiaknál szinte semmi (vascsat, övről a bal oldalon csüngő kés, csiholókésszég, néha borotva), a nőknél drótkészerek a fejnél, gyöngysorok, egyszerű karperecek és változatos formájú gyűrűk. A páros fülbevalókkal szemben teljesen uralomra jut a hajkarika-viselet. A temetkezési szokásokban megnyilvánuló új-régi hagyományok szinte annyi félék, ahány temető. A mellékletadás egyszerű, étel-ital (edény, állatcsont) gyakran a koporsón kívül található. Furcsa jelenség a Sopronkőhida-Pitten-Pottenbrunn csoportban a csonkolt szarvasmarhakoponya-rész a szarvcsapokkal (valószínűleg nyúzott bőrben hagyva - a látszat ellenére nincs avar kori előzménye!). A kerámia minősége változatos: a semmitől a kézzel formált kis csuprokon át a szélesszájú korongolt "bajor fazékig" ível. A sírok nem mélyek, tájulásuk általában Ny-K, feltűnik a kőpakolás. A temetők nagyságrendje messze elmarad a VIII. századi vagy a X-XI. századi nagy falusi temetőkétől. A néhány ismert agrártelepülésen a közép- és kelet-európai háztípus található: alig földbemélyített, két ágasfás, kötűzhelyes, egysejtű házak. Igazán számottevő minőséget tehát alig találunk - avagy egyelőre alig tudunk kielemezni (ilyen pl. Zalaszabar-Borjúállás a morva temetőket is megszégyenítő ékszer-gazdagsága, ez szerintem az ékszerek déli eredete felé mutató jelenség).

A viszonylag jól kutatott területeken, ahol a leletek mennyisége, minősége és datálhatósága egyáltalán megenged bármiféle következtetést (Szlovákiában, a Kisalföld magyar oldalán, Zalában) feltűnik, hogy a temetők és bennük a jelenségek még a tájegységen belül sem egységesek. Szlovákiában gyakorolják még a hamvasztás rítusát, megjelenik a "morva típusú" jelenség-sor és feltűnnek a soros temetők. A Kisalföldön a Csorna-Hosszúdomb típus az avar temetőt folytatja, a "Páli típus" önálló, de az avar kor felé még erős tradicionális kötődése van, végül megjelenik a "Sopronkőhida-típus" is - ráadásul az eddig megismert telepek is jelentősen különböznek egymástól (Darnószeli, Sopronkőhida, Bácsa-Szentvid). Zalában a "továbbélő avar típus" mellett független, új temetők jelennek meg, néha a morva temetőkre hasonlítanak, néha a sopronkőhidaira (Letenye), Zalavár és temetői mindegyiktől eltérnek. A különbségek okát egyelőre nem ismerjük, lehet kronológiai (ne felejtjük, négy generációról van szó!), lehet etnikai-származásbeli, máskor szociológiai-életmódbeli - a legvalószínűbb azonban, hogy mindez egyszerre.

Az így kialakult kép alapján fogalmazom meg saját hipotézisemet. Véleményem szerint Árpád honfoglalói atomizált, rendkívül tarka népeiséget találtak itt, a nagy központoktól messze a perifériákon, az akkulturáció különböző (de mindenképpen átmeneti, ideiglenes) fokán. A kulturális jelenségek elszegényedést, legyöngülést, bomlást mutatnak, az újfajta integrációnak csak gyenge jelei mutatkoznak (azok is inkább a határokon). Tarka már maga az avar kori alap is: a korai avarok leszármazottai, a 680-as bevándorlók, a már az avarok alatt itt talált népeiségek utódai, a betelepülők-betelepítettek konglomerátuma ki-kibukkan az egységesítő avar állami kultúra máza mögül. Mindez tovább keveredik-bonyolódik a IX. század hadi és politikai eseményei során, a sokszor egységesnek tekintett szlávok is eltérő csoportokra bomlik. Ezért tudott a viszonylag kis (?) számú Árpád-vezette magyar törzsszövetség sajátos, önálló, erős tradíciókra támaszkodó kultúrája (és nyilván nyelve) uralkodóvá és általánossá válni.

EURÓPAI LÉTÜNK KEZDETE

Lassan száz esztendeje annak, hogy 1896-ban Magyarországon, pompás külsőségek között megünnepelték a magyar honfoglalás ezredik évfordulóját. Az 1100-ik esztendő, nagy idő minden nép életében, s méltó megünnepelése gondos előkészületeket igényel. Aligha lehet vitás ugyanis, hogy nem az évről-évre megismétlődő évfordulós megemlékezések egyikéről van szó, amelyekre sajnálatos módon az előkészítetlenség, a pánikszerű kapkodás, továbbá a meglehetősen színvonaltalanság a jellemző. Nem is a múlt századi millennium mai változatát kell megrendeznünk. Igaz, a szakmai előkészítés dolgában sok tanulnivalónk lenne elődeinktől, hiszen ők jóval korábban és jóval alaposabban előkészítették az akkori megemlékezéseket - míg mi csak most kezdjük körvonalazni elképzeléseinket. De amíg a múlt században az "ősi dicsőség" az akkori, valóban impozáns fejlődés által sugallt nemzeti nagyság érzetét volt hivatva alátámasztani, addig ma mindenképpen józanul kell megítélnünk európai helyünket múltban és jelenben egyaránt.

A honfoglaló magyarság és - akkori - európai szomszédaink valós viszonyát ma jóval tárgyilagosabban ítéldhetjük meg, mint száz esztendővel korábban. A társadalomtudományok megsokszorozták a kutatás rendelkezésére álló ismeretanyagot, s szerencsére a mai magyar történettudomány is mentes az előítéletektől. Ezért van reális esélyünk arra, hogy kísérletet tegyünk közeli és távolabbi szomszédainkkal való egykori viszonyaink tisztázására, amelyek akkor sem lehettek kevésbé bonyolultak a maiaknál. S ne feledjük: a nem túlságosan hízogó, kölcsönös történelmi előítéleteink jó része - bármilyen furcsának tűnhet ez a modern ember számára - éppen erre az időszakra vonatkozik. Az alábbiakban ehhez a kérdéskörhöz fűzők néhány megjegyzést.

Előljáróban talán nem fölösleges néhány szót ejtenünk a honfoglalás időpontjáról sem. Népünk köztudatában ugyanis, - nem utolsósorban az 1896-os ezredévi nagy ünnepek hatására, - a 896-os évszám rögzült. Ez szerepel a millenniumi nagy történelmi összefoglalás, A magyar nemzet története 1895-ben megjelent első kötetében is. E fejezet szerzője, Marczali Henrik így ír: "Ezt az évet kell a honfoglalás igaz megkezdésének tekintenünk. Ekkor vész el az etelközi haza. A magyar nép Árpád vezetése alatt ekkor teszi át lakóhelyét azon vidékre, mely már éveken át túlsapó erejének mintegy ártérül szolgált: a magyar alföldre." A történészek álláspontja azonban korántsem volt ilyen egységes. Ez jól tükröződik abból a kiadványból is, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia jelentetett meg 1883-ban Jelenítés a honfoglalás időpontjának meghatározása tárgyában címmel, ahol Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos, Pauler Gyula, Salamon Ferenc és Szabó Károly fejt ki véleményét. Később a kiváló történész, Pauler Gyula így összegzi véleményét: "A honfoglalás megkezdése idejére nézve... én Szabó Károllyal, Botka Tivadarral és főleg Salamon Ferencel szemben a 895. év mellett kardoskodtam. A törvényhozás az én felfogásom mellett döntött, s az 1892:II. törvénycikk a millennium megünnepelésére szolgáló országos kiállítás 1895-re határozta, s ezt csak később tették át opportunitási okokból 1896-ra."

A különböző források egybevetése útján kialakított álláspont a későbbiekben valóban Pauler Gyula igazát erősítette. Lényegében kiváló történeiszünk, Györffy György ma is ezt vallja, azzal a különbséggel, hogy ő 895 tavaszára teszi Árpád hadainak a vereckei hágón való bevonulását, míg Pauler 895 őszére gondolt. Nézzem szerint a tavaszi, - kora nyári időpont azért valószínűbb, mert elfogadhatóbb a honfoglalás menetére azon magyarázat, hogy a honfoglalás előre megtervezett katonai akcióként indult. 899 őszén a keleti frank uralkodó, Arnulf a magyaroktól kért segítséget itáliai riválisa, Berengár ellen. A magyarok a Pó-síkságra vonultak, döntő vereséget mértek Berengár csapataira, s a telet Itáliában töltötték. 900 elején meghalt szövetségésük, Arnulf. A magyarok ezt az alkalmat arra használták fel, hogy a visszafelé vezető útjukon szinte egyetlen kardcsapás nélkül birtokukba vették a Dunántúlt és a Felvidék nyugati részét. 902-es hadjáratukkal pedig végleg megdöntötték a morva fejedelemséget.

A honfoglalás tehát 895-től 900-ig tartott, ezen időszak alatt jutott az egész Kárpát-medence magyar kézre. Azt azonban már az előbb említettük, hogy a magyar csapatok 895-nél korábban is megjelentek a Kárpát-medencében, s forrásokkal igazolható, hogy 862-től a magyar katonai jelenlét rendszeres lehetett ezen a területen. Az etelközi magyar csapatok útja azonban nem a Kárpát-medence alsó "lágy testén" keresztül - tehát Havasalföldön keresztül a Bánság és Bácska irányába - vezetett, ami a könnyebb útvonal volt. (Itt vonultak keletről nyugat felé a nomád szarmaták, hunok és avarok, valamint később Tolbuchin marsall csapatai is.) Havasalföld, Dél-Erdély és a Dél-Alföld ugyanis a 9. század első harmadától kezdődően a 680 körül alakult bolgár állam része lett, amelynek katonai ereje lezárta az al-dunai útvonalat. A magyar lovas csapatok ezért csupán az Észak-keleti Kárpátokon keresztül ereszkedhettek le az Alföldre, amely gyéren lakott határvidék volt a bolgárok, a frankok és a morvák között. A Vereckei- és Uzsoki-hágó, valamint a Dukla-szoros átjáróit a magyarok valószínűleg a 9. század hatvanas éveitől ellenőrzésük alatt tarthatták. Feltehető, hogy ezek környékén állandó ellenőrzési pontokat létesítettek, s oda katonai közösségeket telepítettek. Valószínűleg ebben az időben keletkezhetek azok a települések a Kárpátok külső oldalán, amelyeknek temetői főként az elmúlt évtizedekben váltak

ismeretessé Lengyelország délkeleti részén (Przemysl, Radymno) és az egykori Halics területén (Szudova Visnya, Krilosz). Az is joggal feltehető továbbá, hogy a honfoglalást megelőző évtizedekben a Kárpátok belső oldalán is létrejöttek ilyen települések. Hazánk északkeleti vidékein, Kelet-Szlovákiában és Kárpátalján jónéhány olyan, egykori fegyveres közösségek nyugvóhelyeül szolgáló temetőt ismerünk, amelyek régészeti emlékeiként igen archaikus jellegű (Tiszabezdéd, Beregszász, Bodrogszerdahely, Karos). E temetőkből olyan tárgyak kerültek elő, amelyek kétségkívül még a keleti hazában készültek. Ez önmagában ugyan még nem utalna korábbi megtelepedésre, hiszen ilyen sírmellékletek másutt is előkerültek (pl. Kolozsvár, Benepusztja) és joggal gondolhatnánk arra, hogy a honfoglalók első nemzedékének használati, vagy viseleti tárgyairól van szó. A feltűnő az, hogy a Kárpád-medence északkeleti részein az archaikus leletanyag jóval nagyobb arányban fordul elő, mint másutt. E jelenség azt sugallja, hogy egyes magyar közösségek (fegyveres és családtagjaik) már egy-két évtizeddel a honfoglalás előtt megtelepedhettek későbbi hazájuk északkeleti vidékein. Ez pedig azt jelentené - ha e feltevés beigazolódná - hogy az új haza birtokbavétele 895-nél korábban megkezdődött.

(Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy e feltevésnek nincs köze a "kettős honfoglalás" közismert elméletéhez, hiszen nem számol jelentős magyar néptömegeknek századokkal a honfoglalás előtti beköltözésével.)

A fentiek azonban semmiképp nem jelentik azt, hogy a honfoglalás időpontjával több évtizedet kellene megjelölnünk. A magyar történelem egyik legfontosabb eseményének, a Kárpát-medencei haza birtokbavételének ugyanis kétségkívül a 895-ös bevonulás volt a legfontosabb mozzanata. Aligha kétséges, hogy azon történészeknek van igazuk, akik úgy vélik, hogy az Árpád vezette főserg vereckei bevonulása eleve nem valamely szokásos hadivállalkozásnak indult, hanem az új szállásterület megszerzésének tudatosan megszervezett, bevezető hadmozdulata volt. A besenyők európai megjelenése ugyanis (894) világossá tette a magyar fejedelmek számára, hogy a veszedelmes ellenféllel szemben (akiknek erejét korábban már mint a kazárok szövetségesei bizonyára megtapasztalták) az etelközi haza tágas síkságai nem védhetők. A nomádok ellen ugyanis nem nyújtanak védelmet még a széles folyók sem, hiszen lovasaik könnyűszerrel átúsztatnak azokon, télen pedig, az erős fagy beállta után a jégen kelhetnek át. (Ahogyan később a tatárok keltek át 1241-1242 telén a befagyott Dunán.) Ekkor érelődött meg a gondolat a magyar főemberekben, hogy a Kárpátok gerince által keletről jól védett Duna-Tisza-vidéki síkságra vezessék népüket, amely ráadásul nem sokban különbözött földrajzi adottságait tekintve akkori hazájuktól, hiszen az Alföld a kelet-európai ligetes steppe legnyugatabbi zárványa. E terület lényegében "senki földje" volt ekkor, amelyet jól kiismertek a nyugat felé portyázó magyar csapatok.

A honfoglalás legfontosabb mozzanata tehát a 895-ös esztendőre tehető, s így az 1100. évforduló 1995-ben jelölendő.

Más kérdés, hogy az évfordulós megemlékezések, kiállítások és tudományos tanácskozások is ebben az esztendőben kerüljenek e sorra. A kézenfekvő az lenne, hogy a legfontosabb rendezvények erre az esztendőre essenek. Magam azonban úgy vélem, hogy az 1986-os év mellett is számos érv szólhat. Elsősorban az, hogy a millenniumi ünnepségeket 1896-ban rendezték, amely méltán nevezhető fontos történelmi eseménynek az ország, de főként a főváros életében, hiszen emlékeit egész városrész őrzi pompás épületeivel. A mostani évforduló tehát alkalmat ad arra is, hogy - felidézve annak történelmi környezetét is - a száz évvel ezelőtti ünnepségsorozatról is megemlékezzünk. Így aligha lenne történetietlen, ha a leglényegesebb eseményeket 1996-ban rendeznénk. Az évfordulóhoz kapcsolódó tudományos konferenciák, múzeumi kiállítások pedig egy évben semmiképpen nem rendezhetők meg, hiszen ezek szükségszerűen több helyszínre s különböző időpontokra tervezendők. Ugyancsak elképzelhetetlen, hogy az évfordulóhoz kapcsolódó különböző jellegű kiadványok egyetlen esztendőben lássanak napvilágot. S még egy lényeges szempontot nem szabad szem elől tévesztünk: az előkészületek ma még igen kezdeti szakaszban vannak, a múlt században e megemlékezéseket sokkal előrelátóbban készítették elő. (Akkor például múzeumokat építettek erre az alkalomra, ma pedig a központi kiállításnak helyet adó Nemzeti Múzeum épületének felújításához sem kezdtek hozzá.) A gyakorlati teendők miatt tehát ugyancsak jól jönne az az egy év "haladék".

Az évforduló időpontjánál semmivel sem lényegtlenebb kérdés: a szaktudományok eredményei alapján milyen képet festhetünk a honszerző magyarságról magunk és a külvilág számára. Elsősorban azért igen lényeges szempont ez, mert az európai köztudatban, s helyenként a szakemberek körében is egymásnak ellentmondó elképzelések élnek. Az évfordulós rendezvények alkalmasak lehetnek a téveszmék eloszlatására, s az Európába érkező elődeinkről tudományosan megalapozott, valóságos kép kialakítására.

Köztudomású, hogy a 9. század vége felé az akkori Európa keleti horizontján feltűnő magyarságot a keresztény európai közvélemény nem fogadta kitörő örömmel. Szemükben a magyarok egyek voltak azokkal a korábbi népekkel, akik az irdatlan keleti pusztákról félelmet és szenvedést hoztak, akiknek gyorsan vágató lovasaik szinte bárhol, bármikor megjelenhettek s feldúlhatták a földművesek és városiakok otthonát. Mivel élénken élt még az európai irodalmi hagyományban a hunok és avarok emlékezte, nem véletlen, hogy a kortárs írók ezek, vagy a még régebbi szkiták egykori leírását és jellemzését átültették a magyarokra. S nem ritkán szkitáknak, hunoknak vagy avaroknak is nevezte őket, hiszen közvetlen tapasztalataik is hasonló benyomást tettek rájuk. II. Berengár itáliai király egykori kancellárja, a longobard Liuprand jó fél száz évvel a honfoglalás után például így jellemzi őseinket, elbeszélvén, hogy Arnulf frank kormányzó a morvák ellen "... a magyarokat hívja segítségül, ezt a kapzsi és vakmerő népet, amely nem ismeri a mindenható Istent, de járatos mindenfajta gazságban, s csupán gyilkolásra és rablásra vágyik...." Egy évvel az ő (ti. Arnulf) halála és fiának megkoronázása után, a magyarok igen nagy hadsereget gyűjtve, maguknak követelik a morvák

népét, amelyet Arnulf király az ő vitézségük segítségével igazott volt le; elfoglalják a bajorok határait is, a várakat lerombolják és hogy még jobban féljenek tőlük, megisszák a megöltek vérének.” (Horváth János fordítása)

Őseink tetteit, ázsiai származását a későbbi források is felhánytorgatják, s az újkorban is átöröklődött a magyarság Európától idegen voltának gondolata. A 19. és 20. század minden magyarellenes eszméáramlata a honfoglalók ázsiai, tehát alacsonyabbrendű eredetének hangsúlyozásával kezdi „történelmi visszapillantását”. Példaként K. J. Grot pánszláv történész 1881-ben Szentpétervárott megjelent munkájának néhány sorát idézem: „A magyar nép betörése, majd megtelepedése Magyarországon a világtörténelem legjelentősebb eseményeinek sorába tartozik; a szláv világot soha nem sújtotta ilyen, évszázadokra kiható súlyos csapás... Ahogyan nyugaton Róma hatására kia-lakult a Frank Impérium, ugyanúgy jött volna létre keleten - nem nélkülözve Bizánc hatását - a nagy Szláv Birodalom, s egy ezredévvél ezelőtt egészen más rend született volna Kelet-Európában, mint ez valójában történt. Azáltal azonban, hogy a magyarok a kialakuló államszervezetnek pontosan a szívébe hatoltak be, s megölték ezt a szívet, örökre leromboltattak az ilyenfajta remények... (A magyarok) ... ha szabad így kifejeznem, az orruk elől kaparintották meg ezt a területet, amelyre ezeknek a szlávoknak, mint korábbi jövevényeknek, természetes és törvényes joguk volt, s amelyen - ha ennek nem lett volna akadálya - nyilvánvalóan ők telepedtek volna meg. Kár lenne tagadni a magyar pogrom ezen káros következményeit, különösen ma, amikor a népi jogaitól megfosztott szlávok milliói nyögnek a kegyetlen magyar elnyomás súlya alatt, akik mielőbbi elmagyarosításuk legkülönbözőbb módjait eszelik ki.”

Az idézeteket hosszan lehetne sorolni, akár az elmúlt években írt művekből is, amelyek szomszédságunkban keletkeztek. Mindegyikben szinte azonos a honfoglalók jellemzése: rabló, nomád hadak képében láttatják őket, akik termelő munkára alkalmatlanok voltak, hiszen nem is ismerték a földművelést stb., stb. Bezzeg a fejlett, békés földművelő szlávok és őstrománok! Ez a felfogás sajnálatos módon egyes szomszédos országokban az iskolai tankönyvekbe is utat talált, s a magunk példáján is jól tudjuk, hogy a történelmi téveszmék itt hullanak a legtermékenyebb talajra. Meglehetősen könnyű lenni a fenti vélekedéseket kézlegyintéssel elintézni, s magyarellenes rágalomként elkönyvelni. Úgy vélem azonban, hogy a fölöttébb kényelmes megoldás aligha helyénvaló, hiszen csupán menlevelet adna a viták előli elzárkózásra. Nem ártana talán megvizsgálnunk, mivel járult hozzá a magyar történetírás ezen elfogult nézetek kialakításához.

A múlt századi nullenniumi megemlékezések óriási tudományos haszonnal is jártak. Máig becses művek összegezték a honfoglalásra és a honfoglaló magyarságra vonatkozó ismereteinket. A térségben először nálunk jelent meg a népünk származására és honfoglalására vonatkozó írott kútfők gyűjteménye fordításban A magyar honfoglalás kútfői címmel. (Sajnos, ennek kibővített és modern szempontú kiadását a jóval népesebb mai kutatógárda még nem készítette el.) A honfoglalók 1834 óta ismert régészeti emlékeiről e kötetben, s további két monográfiában, valamint több nagy tanulmányban a kor kiváló régésze, Hampel József összegezte. Hampel hatalmas munkáinak azonban van egy má-ig ható gyenge oldala: történelemfelfogása. Az akkori felfogás szerint ugyanis csak azokat a 9-10. századi sírokat tekintették az egykori honfoglalók temetkezéseinek, ahová az elhunytat fegyverrel, ékes öltözetben s feltorozott lovának maradványaival helyezték örök nyugalomra. Pedig már akkor is ismeretesek voltak azok a nagy sírszámú temetők, amelyekben szinte kizárólag csak szerény mellékletű sírokat leltek. Ez utóbbiakról úgy vélték, hogy ide a honfoglalók által itt talált szolganépet - főleg szlávokat - temettek. A honfoglalás korában a magyar tehát kizárólag fegyveres vitéz lehetett, esetleg büszke, módos pástorember, de veritékes kétkezi munkát végző szolgarendű semmiképpen sem.

E felfogásban nem nehéz a középkorra visszanyúló nemesi történelemszemléletet felismernünk, amely kissé modernebb formában is oly sok kárt tett történelmi tudatunkban. Pedig az aprólékosságról ismert kutató-elődeink könnyűszerrel felismerhették volna vélekedésük elhibázott voltát, hiszen e szegényebb temetők olyan helyen is előkerültek már annakelőtte, ahol semmiféle történelmi forrás, helynév, vagy egyéb bizonyító adat nem utalt arra, hogy ott valaha is szlávok élhettek. S többen valószínűleg fel is ismerték ezt - ha nem is a leghatásosabb műveket létrehozó kutatók. Ennek jeleire véletlen folytán bukkantam rá a nyíregyházi múzeum könyvtárában. A múzeum tudós megalapítója, a kiváló orvos és régész, Jóna András, Lehotzky Tivadar egyik könyvének margójára kissé csúfondáros sorokat írt arról, hogy miért csak a szlávok tudták a hullámvonalakkal díszített, eléggé egyszerű bögréket előállítani. Az akkori általános vélekedés szerint ugyanis a szerényebb ékszerek, pl. az úgynevezett S-végű hajkarikák, vagy a kézikorongon készült agyagedények csakis szláv tulajdonban lehettek egykoron. Sajnos, a józanabbul gondolkodó kutatók véleménye háttérben maradt.

Nem csodálkozhatunk, hogy a trianoni békediktátum után létrejött szomszédos államokban a magyar történetírás hagyományaiból semmi mást nem vettek át, csak ezt a gondolatot, amit axiómaként kezeltek. A szegényebb, nagy sírszámú temetőkben ugyanis jóval több volt mindenütt, mint a lovassírokból, a gazdag mellékletű temetkezésekből. Egyszerű volt tehát a dolguk, hogy beigazolják: új államuk területén már a honfoglalás korában sem voltak magyarok, mert lám, zömmel csak „nem magyar” 9-10. századi temetők kerülnek elő, ahol természetesen az ő őseik nyugszanak. S mindezt a magyar kutatás „eredményeire” alapozták! Így lettek a közrendű honfoglalókból derék nagymorva, délszláv vagy román ősök. A kétségbevonhatatlanul magyar sírleleteket pedig (s mondanom sem kell, hogy ezek előkerülését egyáltalában nem szorgalmazták) a területükön „átvonuló” magyarok emlékeiként értékelték. A szomszédos országok történészei ehhez még hozzátették, hogy a magyarság csak jóval a honfoglalás után „szivárgott be” területükre. (Megjegyzem, a „beszivárgás” elmélete szintén magyar találmány, csak fordított előjellel.)

Sajnos, e felfogás szomszédaink körében még ma is él, bár a szaktudomány kétségkívül beigazolta, hogy a honfoglaló magyarság egyáltalán nem csupán nomád pásztorokból és délceg vitézekből állt, hanem jelentős földműves tömegeik is voltak. A szegényes mellékletű sírokból álló nyugvóhelyek e megtelepült falvak temetői voltak, amelyeket nem is hagytak fel a keresztény hit elterjesztése után sem, hanem igen gyakran használták Szent László és Kálmán koráig, amíg a megépült templomok mellé nem kezdtek temetkezni. Ebből azonban nem vonhatjuk le azt a követ-keztetést, hogy a Kárpát-medencében minden ilyen típusú temetőt magyar lakosság hagyott ránk. Ilyen temetőkben nyugszanak - főleg a peremvidékeken - a honfoglaláskor helyben talált közösségek utódai is, akik főként szláv nyelvűek lehettek.

Vitathatatlan tehát, hogy a múlt századi magyar történetírás is komolyan elmarasztható abban, hogy a honfoglaló magyarságról alkotott eleve elhibázott elképzelések szomszédainknál így sokáig életben maradtak.

Ma már talán az is megítélhető, hogy mennyiben fogadható el a kortársak magyarokról alkotott véleménye, amelyet főntebb Liudprand szavaival illusztráltunk. Valóban így harciasak, vérszomjasak lettek volna honfoglaló eleink? A választ kissé tágabb keretek közt kell keresnünk.

A magyarság - mai ismereteink szerint - önálló néppé válásának kezdeti időszakában, feltehetően a Kr.e. I. évezred közepén, tért át a vándorló-legeltető nomád állattartásra. Ettől az időtől kezdve élete szinte egybeforr az eurázsiai steppe többi nomád népével. A pusztai legeltetők legfőbb tárgya s létének alapja az állatállomány volt, amelynek megőrzése állandó készenlétet követelt a pásztorokozségektől. Ez volt az oka a nomádok "harciasságának", tökéletes hadi szerveztségének. Veszély esetén minden fegyverre fogható férfi, de fiatal nő is, köteles volt harcba indulni. Az előkelők állandó fegyveres kíséretet gyűjtöttek maguk köré. Természetesen - mint minden katonai erőt - e kitűnően edzett lovasokat sem csupán védelemre használták, hanem hódító hadjáratokra is. Nem volt ez másként a mi őseinknél sem, s ez a magyarázata, hogy a honfoglalás előtti és utáni évtizedekben - többnyire valamely hadat viselő fél oldalán, annak szövetségeseiként - a magyarok hadi vállalkozásai szinte egész Európát behálózták.

Ez a magyarázata a hadjáratoknak és a magyarság harciasságának még akkor is, ha az újabb régészeti adatok fényében ma már kétségtelen, hogy a levéiai és etelközi szállásokon jó részük megtelepedett, s földművelővé vált. Őseink társadalmi és katonai szervezete azonban a honfoglaláskor még az ősi nomád alapokon épült fel, s a honfoglalás után egy ideig még az európai környezet is kedvezett e szervezet fennmaradásának. S megmaradt a steppei mentalitás is, amely lenézte a földtúrót parasztot, s amely számára nem a gondosan művelt szántóföld volt az igazi érték, hanem az állatállomány, a pompás fegyver és arannyal-czüsttel ékes öltözet. Kétségtelen, hogy nem arathattak osztatlan sikert a tőlük gyakran szenvedő szomszédai körében, s ráadásul még azok vallását sem követhették.

Igaz, ma már az úgynevezett kalandozó hadjáratokat sem csupán szertelen rablóportyaként értékeljük. Ezek zöme gondosan megszervezett katonai akció volt az akkor beháborúktól feldúlt Európa különböző részeibe. Jelentős részük valóban komoly pusztítással járt, de az akkor gyakori többi európai hadjárat sem a keresztényi könyörületességet gyakorolta. A magyarok hadjáratainak egy része a legyőzöttekre kivetett adó begyűjtésére indult, s nem okozhatott komoly pusztításokat. Éppen nemrég mondta el előadásában egyik nyugati régész-kollégánk, hogy az úgynevezett kalandozó hadjáratok pusztításának alig van régészeti nyoma. (Csak összehasonlítául jegyzem meg, hogy eddig szinte minden alföldi Árpád-kori falu feltárásánál igazolni lehetett, hogy elpusztult a tatárjáráskor.) Egy neves francia történész pedig arra is rámutatott, hogy a magyar kalandozó hadjáratoknak volt a következménye, hogy a városokat fallal vették körül, ami a későbbiekben jelentős mértékben meggyorsította a városi fejlődést. Mindezzel természetesen nem azt szerettem volna sugallni, hogy a magyar hadjáratok hasznára voltak Európának, s tulajdonképpen örülniük kellett őseink megjelenésének. Kétségtelen, hogy harcosaink joggal váltottak ki ellenszenvet, sok szenvedést okoztak akkori európai szomszédai, de a vadságukról és vérszomjasságukról írott kortársi feljegyzések azért sok esetben erősen túlzóak, s mindenképpen helye van az árnyaltabb megítélésnek.

Sajnálatos módon Európának ebben a régiójában az ismert nemzeti ellentétek a kevésbé szakavatott történetírók körében gyakran sajátos vetétkedő formájában nyilvánulnak meg: ki vert tanyát először ezen a tájon, s kinek az ősei voltak "fejlettebbek". Pedig ha a tényeket szigorúan szem előtt tartjuk, semmi helye a licitálásnak. A szlávok első - meglehetősen gyér létszámú - csoportjai a 6. század elején jelentek meg először a Kárpát-medence északi és keleti erdős-hegyes vidékein, majd ugyancsak század vége felé érkezett északról-északkeletről második, valamivel népesebb hullámuk. Beköltözésük az avar korszakban is tartott, de főleg az avar birodalom felbomlása után váltak jelentős etnikai tényezővé e térségben. Különösen jelentős számú szláv lakosság élt a honfoglalás előtt Erdélyben, a Felvidéken és a Dunántúlon. Az is igen valószínűnek látszik, hogy az avar birodalom szétverése után az avar maradványok nagy többsége nyelvileg beolvadt a nagyobb lélekszámú jövevény szlávokba. A románok Balkánról való felköltözését és Erdélyben való megjelenését az okleveles adatok segítségével meglehetősen pontosan ismerjük. Ezek tanúsága szerint az első román csoportok a 12. században jelenhettek meg Erdély délkeleti részein. A magyarság megjelenéséről a fentiekben már szót ejtettünk. Nincs tehát tudományos alapja az említett vitának. Mellesleg: nem érdem, hogy ki mikor tette lábát e földre, s ezt az érvt egyenesen nevetséges a mai határok legitimitásának igazolására felhasználni. Párizs "bölcs döntőnökei" ugyanis nemcsak, hogy arra nem voltak kíváncsiak, hogy kié a megtelepedési prioritás, hanem még arra sem, hogy 1920-ban kik éltek ezeken a területeken. Csak remélhetjük, hogy szomszédunkban is a józan ész veszi át e kérdések

megvitatásánál az uralmat, s nem marad "államvallás" a középkori eredetmondákkal azonos értékű dáko-román folytonosság, vagy a nagymorva-szlavák azonosság elmélete.

A másik kérdésre - hogy ti. ki volt "fejlettebb" - szintén nem könnyű választ adni. A honfoglalóknak a helyben talált népekkel szembeni felsőbbrendűségét hirdető múlt századi elmélettel szemben a második világháború utáni magyar marxista történetírás az ellenkező véleletbe esett: úgy vélte, hogy a válságba jutott magyar "pásztor-társadalom" a helybéli és környező szlováktól tanulta a földművelést, a megyeszervezetet és későbbi műveltsége sok más elemét. (E nézet szomszédságunkban már a marxista ideológia meggyökeresedése előtt elterjedt.) E felfogás kialakulásának - többek között - nyilván az is az egyik döntő oka lehetett, hogy a szovjet történetírás a harmincas évektől kezdődően erősen "nomádellenes" volt s azt hangoztatta, hogy a nomádok kizárólag negatív szereplői voltak a történelemnek, szemben az alkotó és haladó megtelepültekkel. Természetesen ez utóbbiak közé számították a "földművelő, békés" szlavokat is.

Ma már aligha kétséges, hogy az új hazába költözött magyarság alapvetően nomád társadalmi és katonai szervezettségű volt, de nem lehet kétséges az sem, hogy - amint fentebb említettük - jelentős földművelő kultúrával is rendelkezett. A régészeti leletek tanúsága alapján a környező szlávok agrárkultúrája semmivel sem volt magasabb színvonalú, mint a magyarságé, amely a Don-vidéki - Kelet-Európában akkor talán legfejlettebb - földművelési hagyományokat hozta magával.

Honfoglalóink sírjaiból előkerült nagyszámú ötvöstárgy (tarsolylemezek, csészék, díszkorongok, fegyverek, ruhadíszek, övveretek és a lószerszámzat díszei) alapján azt semmiképp nem állíthatjuk, hogy a kézműiparban őseink elmaradtak új szomszédaik mögött. De ugyanez mondható el a szellemi műveltségről is. Legutóbbi adataink alapján ma már igazolható például, hogy egész honfoglaláskori műveltségünknek része volt a keleti eredetű rovásírás, amelyet eddig csupán a székelyek őseiről feltételeztek. (Ugyanis rovásírásos csont tegezszáj került elő az egyik Kalocsa környéki sírból.)

Nem volt fejletlenebb őseink gazdálkodása és műveltsége sem európai környezetétől, hanem *más* volt. S ez a másság a magyarság eredetévek, steppei származásával magyarázható, azzal, hogy gazdálkodása és műveltsége a steppe színeit hordta magán. Közvetlen környezetének sem gazdasági, sem társadalmi, sem pedig műveltségi színvonala nem állott magasabb szinten. Más volt természetesen a helyzet Nyugat-Európában, ahol ekkorra már kialakult a hűbéri társadalom európai formája. A történelem beigazolta, hogy ez jelentette a jövő fejlődési irányát, a keleti típusú nomád fejlődés pedig nagyjából ekkor jutott el lehetősége határáig, s mint fejlődési irány történelmi zsákutcába vezetett. A 10. században a megtelepedés folyamata a Kárpát-medencében felerősödött, hiszen - az említett földrajzi adottságok ellenére - ez a terület nem alkalmas a keleti hagyományok folytatására. A döntő változás két zseniális uralkodó, Géza és István alatt ment végbe, akik helyesen ismerték fel a történelem parancsát és lehetőségeit. Ekkor, igaz, megkésve, lépett a magyarság az európai típusú fejlődés útjára. S a Nyugat-Európától való megkésettységünket - számos történelmi ok miatt - soha nem tudtuk behozni.

Nem beszélhetünk tehát a szomszédainktól való 10. századi elmaradottságunkról, csupán eltérő mivoltunkról. Persze hatottak ránk szomszédaink az élet minden területén, a gazdaságban s a kultúrában egyaránt. Ez azonban egyenlő értékű kölcsönhatás volt, s semmiképp nem a tanár és tanítvány viszonyát kell benne látnunk. A magyarság éppúgy színesítette e térség arculatát, mint szomszédai.

Még egy kérdést említek, amely gyakran felmerül a tudományos irodalomban s a publicisztikában is. Nevezetesen: sokan úgy vélik, hogy a honfoglaló magyarság (és a mai is) rendkívül "kevert", jóval heterogénebb más népeknél. Valóban, jól tudjuk, hogy már a honfoglalás előtt számos, idegen eredetű népcsoport olvadt a magyarságba. Mégis meglepő, amit honfoglalóink régészeti emlékényaga egyértelműen igazol: olyan egységes ez az emlékényag, hogy régészeti módszerekkel lehetetlen különféle népiségű közösségeket elkülönítenünk. (Megjegyzem: más módszerrel sem.) Ez azonban nem mond ellent az iménti megállapításnak, csupán arra világít rá, hogy a csatlakozók (például a kabarok) számarányban jóval alatta maradhattak a magyaroknak, s viszonylag rövid idő alatt beolvadtak a nagyobb közösségbe - előbb kulturálisan, majd később nyelvileg is.

Nem igazolható tehát a magyarság különösen heterogén mivolta. Népünk ugyanúgy több szálból szövődött hosszú történelme során, mint bármely más, nem különösképpen elzárt, népesség. Aligha kell ehelyütt bizonygatni, hogy úgynevezett "tisztá népek" nem léteznek. A népkeveredés ezernyi példáját hozhatjuk fel térségünkben: a románokba beolvadtak a kunok és a szlavok; a bolgárság eleve két nép - egy török és egy szláv nyelvű - összeolvadásból jött létre, a magyarságba is számos idegen eredetű kisebb-nagyobb népcsoport olvadt be, Ady Endre szavaival: "Kit magyarrá tett értelem,/Parancs, sors, szándék, alkalom."

Fölösleges, s talán értelmetlen is azon vitatkozni, hogy melyik népnél volt nagyobb a "keveredés". A népeket nem elsősorban és kizárólag a valamikori vérszerinti származás tartja össze, hanem az együvé való tartozás tudata, a népi vagy nemzeti öntudat, amelynek számos tényezője van.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy nézetem szerint a közelgő ezerszázadik évforduló rendezvényein különösen fontos szerepet kellene kapniuk a szaktudományok eredményeinek. Úgy vélem, Európa népeit nem hozza különö-sebben lázba az a tény, hogy mi ezerszáz éve itt vagyunk, hiszen ők többségükben már régebben itt vannak. Arra azonban valószínűleg kíváncsiak lesznek, hogyan vált egy keleti nép európaivá, milyen örökséget hozott keletről, mivel gazdagította új

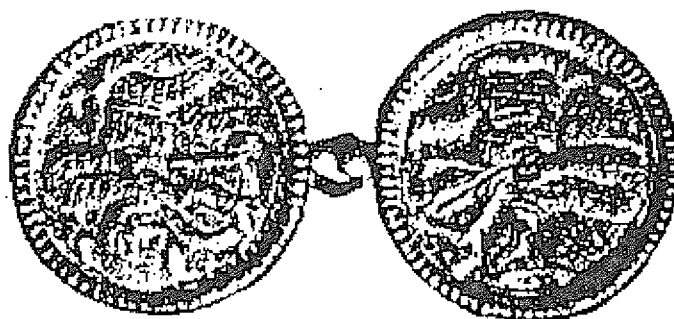
környezetét, s hogyan táplálják mai életünket a történelmi hagyományok. S valós képet kell adnunk nem csak mostani mivoltunkról, hanem honfoglaló őseinkről is. Nem azt kell bizonygatnunk, hogyan szeretnénk látni múltunkat, hanem azt, hogy mennyit tettünk a múltbeli igazságok felderítéséért. Láttatnunk kell a magyarság származásának különleges voltát, de nem az elkülönítés eszközével. Hiszen, ha gazdaságunk nem is, kultúránk ezer esztendeje bizonyosan európai. S ez utóbbit kell felmutatnunk minden alkalommal, többek között a rendezvények színvonalával és előkészítettségével. Mert újólag szeretném hangsúlyozni: a millenniumi ünnepekhez képest jócskán késésben vagyunk.

Utóirat

Az itt kifejtett gondolatokat 1991. október 11-én mondtam el az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett "1100 év ünnepe és a világkiállítások" c. tanácskozáson. Arra igyekeztem a rendezők figyelmét felhívni, hogy a világkiállítás keretében megvalósuló millicentenáris ünnepségeken a honfoglalóinkról a tudomány által kialakított reális képet ismertessék a világ magyarságával és az érdeklődő külföldiekkel. Ma már a megemlékezések és rendezvények közepénél tartunk, világkiállítás nélkül. Már előzetesen meg is ítéltük, mennyire volt fogantatja e szerény javaslatnak.

Úgy vélem, sem elégedettség, sem túlzott elégedetlenségre nincs okunk. Örömteli, ahogyan az egyetemcs magyarság magáénak érzi az évfordulót, alkotó módon vesz részt a különböző rendezvényeken. Szinte mindenki átérzi, hogy történelmünk sorsfordító eseményére emlékezünk, s nem a ködfaló dilettantizmus a hangadó. Ugyanakkor elkeserítő jelenségeknek is tanúi lehetünk. Az Emlékbizottság által megjelentetett több nyelvű kis kiadvány (1100 év Európában) hamisítatlanul dilettáns munka, hemzseg a szakmai hibáktól. Itthon szerencsére nem nagyon terjesztik, külföldön annál inkább. Általában: az évforduló külföldi hírnagyja eléggé silány és csapnivaló. A repülőgépeken osztogatott ma-gyar és angol nyelvű kiadványban hátborzongató silány dolgozat jelent meg az évfordulóról és a honfoglalókról. Igazából itt sem történt más, mint amire számítani lehetett: a mindenben felületes zszurnaliszták hangadó szerepet játszanak.

Mégis vigasztaló, hogy a Nemzeti Múzeumban 1996. március 16-án nyílt honfoglaláskori régészeti kiállítást április végéig százezren tekintették meg, s a turistaszezon még el sem kezdődött. Jelentős igény van alaposan, jól megírt történeti munkákra is. Ezekből, sajnos, nagyon kevés van. Az Akadémiai Kiadó például egyel sem rukkolt elő az évfordulóra. Igen sajnálatos, hogy a honfoglalásra és a honfoglalókra vonatkozó írott kútfők kritikai kiadását célba vevő akadémiai tervek egyike sem valósult meg. A régészeti forrásokról viszont jó áttekintést nyújt az említett kiállítás katalógusa, amelynek magyar nyelvű változata készült el, s a nyárra angol nyelven is napvilágot lát. Érzelmek tehát vegyesek lehetnek. Mégis, talán a jól megvalósult terveknek örvendjünk. Ne csak a szigorúan vett tudományosaknak, hanem az igazán látványosaknak is. Az újjávarázsolt Feszty-körkép nagyszerű kiállítása a mai nemzedéknek is maradandó élményt nyújt. Joggal remélhető, hogy az évforduló hozzájárul majd a magyarság identitástudatának erősítéséhez is, határainkon innen és túl.

A HONFOGLALÁS ELŐTT A MAGYAROKHOZ CSATLAKOZOTT TÖRZSEK, TÖRZSTÖREDÉKEK (ETNIKUMOK)

A VIII-X. század nagyon kevés adattal rendelkezik a magyarság történetére vonatkozólag. Így nagy súly esik - a történeti tényeken kívül - a történeti hipotézisekre.

Előjáróban el kell mondanunk, hogy már a Hetumoger törzsszövetség is csatlakozás eredménye. A hét törzsről Bíborbanszületett Konstantin művéből (*De administrando imperio*) tudjuk, hogy a hét törzs: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi. De lehet nyolc törzsnek is felfogni ezt a törzsszövetséget, mert a Kürt-Gyarmat a Kürt és a Gyarmat egyesítéséből keletkezett. Konstantin előadja azt is, hogy a magyarokhoz csatlakozott három kabar törzs. Ezek nevét azonban nem említi.

Németh Gyula a hét törzs öt törzsében a besgurokat látja, (onogur = 10 ogur, besgur = öt ogur). Ezt az öt törzset Németh Baskíriába (Besgur) helyezi, mert településekben felfedezi a Gyarmat, Jenő, Nyék, Gyula és Keszi helységeit. (Helynevek.) Más szerzők Németh véleményét és etimológiáját megkérdőjelezzik. (Nagyon valószínű azonban, hogy a Nyék és a Megyer, valamint a besgur törzs, Kürt, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér itt Baskíriában egyesült hét törzssé. Keszi - más kutatókkal együtt - később csatlakozott törzsnek tekintjük.^{1,2}

A kabarok három törzse egy vezér alatt a IX. század folyamán csatlakozott a magyarokhoz. Mivel Konstantin a kabar törzsek nevét nem említi, kísérletek történtek a nevek felkutatására. Az egyik variáns szerint a három törzs volt: a székely, a berény és a varsány (oszlár).³

Nem zárhatjuk ki azonban annak a lehetőségét sem, hogy már a honfoglaló magyarokkal együtt jött a Kárpát-medencébe egy kazár-besenyő törzstörredék.⁴ A besenyőkkel kapcsolatban nehézséget okoz, hogy a besenyők a honfoglalás után is több csoportban telepedtek le hazánk területén. Valamint az is, hogy a besenyőket nem besenyő név alatt, hanem a besenyő törzs neve alatt is feltaláljuk, (Erdim, Csur, Jula, Külbej, Karabaj, Tolmács, Kapan, Csaban). Mindenesetre mind Tonuzóba, mind Osul besenyői a honfoglalás előtti csatlakozásból kizárhatók. Ezek ugyanis már a Kárpát-medencében csatlakoztak a magyarokhoz. Súr vezér elődei látszanak az első besenyő csoport besenyő fejedelmeinek. Súr neve a Csur (Surna/Csorna) törzsnévvel azonos, így Súr besenyő eredete igen valószínű. Az a körülmény, hogy Súr 955-ben már egy önálló ütőképes hadsereggel segíti Bulcsú horka és Lél hadakozását, korai besenyő településekre utal. Bár gondolhatnánk itt a 934. évi magyar-besenyő szövetség évére is, de 20 év kevés ahhoz, hogy a letelepüléssel elfoglalt besenyő törzs ütőképes hadsereget tudott volna kiállítani a magyar haderő számára.⁵

A törzsek nemzetségekből álltak. Ezt Konstantin császár a besenyőkkel kapcsolatban el is mondja, megemlítve, hogy minden besenyő törzs öt nemzetségből állott, összesen 40-ből.

A magyarok és kabarok nemzetségeit nem említi. Ha azonban a besenyők öt nemzetségére, meg a székelyek hat nemzetségére tekintünk, a magyaroknál is öt vagy hat nemzetséggel kell számolnunk. Az analógiát tovább is folytathatjuk. A székelyek hat nemzetségében egyenként négy-négy ágat regisztrálhatunk.^{6,7}

A nemzetségeknek és ágaknak nevük volt. A honfoglalás előtti neveknek azonban csak kis töredékét tudjuk meghatározni. A vezéri nemzetségek közül a Turul a Kurszán, a Zovard és a Tétény látszik ilyennek. A kisebb nemzetségek közül ide sorolhatjuk a Herény-Csécsény, Kádár-Kaluz, Örs, Ság és Szalóók nemzetségnevet. A székely Jenő nemzetségnév és Kürt ágnév bizonyosan honfoglalás előtti név, de hogy ezek mikor kerültek a székelyek közé, nem tudjuk.

Míg a törzsek és nemzetségek tagozódása közel egykorú adatok alapján eldönthető, addig a kíséreti népek rögzítése kizárólag településtörténeti (topográfiai) ismeretek alapján lehetséges.

A Kárpát-medencében a kísérethez kapcsolható helynevek száma eléri a negyvenet. A kísérethez kapcsolható települések száma azonban igen különböző. A nagy létszámú (sok faluval bíró) kíséreti helyek alapján úgy gondoljuk, hogy ezek voltak a törzsfők (urak) kísérete, míg a kisebb létszámú helyek alapján a nemzetségfők (bők) kíséretére gyanakodhatunk. Ezek a kíséreti helynevek a XI. századtól kezdve oklevelekben is feltalálhatók. Nincs olyan adat, ami azt mutatja, hogy ezek a kíséreti etnikumok a honfoglalás után költöztek volna a Kárpát-medencébe, így fel kell tennünk, hogy ezek az urakkal és bőkkel együtt kerültek hazánk földjére.^{7a}

Úri kíséretnek tekinthetjük a török Berényt, Herény-Csécsényt, Besenyőt,^{8,9} az alán Kálizt, Kék-Kendet, Örsöt¹⁰⁻¹¹ a kabar(?) Ságot¹², az avar(?) Székelyt.¹³

Bői kíséret lehetett a török Bachlar,¹⁴ Batthyány,¹⁵ Gencs,¹⁶ Kajd,¹⁷ Maklár,¹⁸ Szabar,¹⁹ Tapaz,²⁰ Tárkány,²¹ Tázlár,²² Uz,²³ Zsadány.²⁴

Alán etnikumú kísérek (bői): Ladány,²⁵ Méren,²⁶ Oszlar,²⁷ Szaka,²⁸ Varsány.²⁹

Normann eredetű kísérek: Kölpeny (besenyő?),³⁰ Ruzs,³¹ Varang.³²

Ezen kívül gyanuba vehető etnikumok: a bolgár Bular, Nándor,³³ a kaukázusi Cserkesz,³⁴ az örmény Ermény,³⁵ az iráni Kurd,³⁶ a kazár Zsidó,³⁷ az avar Várkony.³⁸

A besenyőket már bemutattuk az úri kísérek között, de nem zárható ki annak a lehetősége, hogy egyes besenyő törzsek (törzstörödékek) is lehettek kíséreti csoportok. Így Erdim,³⁹ Jula,⁴⁰ Karabaj,⁴¹ Talmács,⁴² Kapan,⁴³ Csaban.⁴⁴ A fentiek alapján megkísérélhetjük a honfoglaláskori magyarság létszámának a megállapítását. Erre már történt kísérlet a Századok 1982. 1. számának 71. oldalán. Lényegében azonos módszerrel, de a kiscsaládokból kiindulva a következő számítás végezhetjük.

Egy falu lakosságát egy nagycsalád létszámával vesszük azonosnak. Egy nagycsalád legalább 8 kiscsaládból állott. Egy kiscsaládban 4 gyermeket tételezhetünk fel az akkori népességszaporulatot véve figyelembe. Egy kiscsaládot azonban a dédszülei parentélával is számítjuk (2 dédszülo, 4 nagyszülo, 8 szülo, 16 gyermek, összesen 30 fő). 4 kiscsalád létszáma 120 fő. Ezt megduplázzuk, mert a magyarok poligámiában éltek, így egy nagycsaládot (egy falut) 240 létszámmal rögzítjük.

Öt nagycsalád (egy ág) ötszörös szorzóval 1200 fő.

Négy ág (egy nemzetség) négyszeres szorzóval 4800 fő.

Hat nemzetség (egy törzs) hatszoros szorzóval 28.800 fő.

Tíz törzs (törzsszövetség) tízszeres szorzóval 288.000 fő.

Tizenegy törzs (törzsszövetség) tizenegyszeres szorzóval 316.800 fő.

Ha ehhez hozzászámítjuk a kíséretet 10%-kal és a szolgáló népeket 20%-kal, akkor a következő eredményt kapjuk.

Tíz törzset véve alapul, a nemzet létszáma 374.400 fő.

Tizenegy törzset véve alapul a nemzet létszáma 411.840 fő.

Hasonló eredményre jutunk, ha a szokásos számítási módot követjük. A honfoglalás előtt 870 körüli hadsereg létszámából indulunk ki. Ibn Roszteh, aki 860-870 között halt meg,⁴⁵ ránk maradt arab nyelvű művében azt írja: "A magyar törökfajú nép. Fejedelmeik 20.000 lovassal állanak ki."⁴⁶ Akik ezt az alaptézist fogadták el, a 20.000 lovast az egész magyarságra (beleértve a kabarokat is) vonatkoztatták. Holott a kabarokat külön kellett volna számításba venni, legalább egy töménnyel (10.000 lovassal). Ibn Roszteh halála idején (860-870) a magyarok és a kabarok ugyan együtt harcoltak, de a kabarok még nem tagozódtak a törzsszövetségbe. Ezt mutatja egyébként Konstantin megkülönböztetése magyarok és kabarok között, továbbá az a tény, hogy 881-ben Bécs alatt harcoló hadseregben megkülönböztették a magyarokat és a kabarokat.⁴⁷

Ha a 30.000 lovasból indulunk ki, akkor a háttér népességet 10-15-szörös szorzószám mellett 300.000 vagy 450.000 lélekszámúnak kell feltételeznünk. Ez cum grano salis megfelel a történészek többsége által megállapított traditionalis nemzeti létszámnak.

Jegyzetek:

1. Németh Gyula: Törökök és magyarok. Bp. 1990, 8. (Továbbiakban NGy. 1990)
2. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp., 1930, Besgur. (Továbbiakban NGy. 1930)
3. Györfly György: István király és műve. Bp., 1977, 30. (Továbbiakban Gy. 1977)
4. Németh 1990, 219-223.
5. Századok 1982. 5. 986-994. (Továbbiakban Sz.)
6. Sz. 1958. 1-4. szám 71.
7. A magyar honfoglalás kútfoi. Pauler Gyula-Szilágyi Sándor. Bp. 1901, 115-128. (Továbbiakban MHK.)
8. Sz. 1958. 1-4. 81.
9. Sz. 1982. 1. 71-72.
10. Gy. 1977. 21.
11. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I-I.1 1988, 800. (Továbbiakban KL.)
12. Baski Imre: A preliminary index to Rásonyi, 1 Onomasticon Turcicum. Bp., 1986. (Továbbiakban B. 1986)
13. KL. 207.
14. KL. 310., 676., 701., 706., 713., 781.
15. KL. 301.
16. KL. 434.
17. KL. 540-546.
18. KL. 130.
19. KL. 178.
20. KL. 505., B. 52.
21. KL. 591.
22. KL. 83., NGy. 1990, 287-289.
23. KL. 510.
24. KL. 93., B. 138.
25. KL. 620.
26. KL. 627.
27. KL. 292., 710., MNHYTK LIX. 61.
28. KL. 813., B. 120.
29. KL. 7.
30. KL. 123.
31. KL. 291.
32. KL. 513.
33. KL. 7.
34. KL. 123.
35. KL. 285-286.
36. KL. 495., 736.
37. KL. 252.
38. KL. 179.
39. KL. 428.
40. KL. 815.
41. KL. 818.
42. KL. 655., 736.
43. KL. 430., B. 50.
44. KL. 551.
45. KL. 138.
46. KL. 660.
47. KL. 777-778.
48. KL. 335.
49. MHK. 147.
50. MHK. 167.
51. Gy. 1977. 41.
52. Gy. 1977. 38.

NAGY KÁLMÁN
(Budakeszi)

A HONFOGLALÁS HADTÖRTÉNETE (895 – 900)

1. Bevezető gondolatok

A IX. és X. század a magyar nép számára rendkívül jelentős, a jövőjét döntően meghatározó változások korszaka volt. A már előzőleg kialakult egységes mi-(nemzet-)tudat, az összetartozás érzetének, az államalkotó képességek kibontakozásának feltételei mind erősebben megmutatkoztak.

A vérségi kapcsolatokon alapuló törzsszervezetek magasabb fokú szövetségi keretekbe fejlődése, a Vérszerződéssel megpecsételt, egységes fejedelmi vezetés kialakulása, megerősödése, az összefogott, szervezett katonai erő megalkotása, a gazdasági tényezők összpontosítása népet jövőjéért sorsára döntő, életfontosságú lépések megtételére tették alkalmassá.

Az általános európai politikai-hatalmi helyzet és a katonai tevékenység szempontjából számra jövő kelet-európai és kárpát-medencei térség viszonyai is kedvező képet mutattak ahhoz, hogy az alkalmas időpontot felismerve és kihasználva olyan sikeres katonai tevékenységet fejtsenek ki, amely az egész nép számára a legkedvezőbb életteret, állandó lakhelyet, igazi hazát teremtsen.

A 895. évben megkezdett honfoglalás-honviszafoglalás diplomáciai, kapcsolatteremtési, de főleg katonai feladatokból állt, amelyek nemcsak a Kárpátokon belül vívott harcokat foglalták magukba, hanem az azt megelőző és az utána következő fontos hadműveleteket is.

A haza földjén vívott harcok egyetlen forrása Anonymus krónikája¹, a megelőző és az utána következő hadműveletekre viszont számos forrás tartalmaz adatokat. Ezek mellett a megtörtént események tényei és következményei is nyomon követhetők. Mégis hiányzik egy olyan önálló, részletes, szakszerű hadtörténeti feldolgozás, amely egybefoglalná és hiteles képet adna a magyar hadtörténetnek erről a fontos eseménysorozatról.

Két összefoglaló hadtörténeti mű jelent meg. 1933-ban "A magyar katona-vitézségünk ezer éve"² című, amely 990 oldalából 28 oldalon foglalkozik ezzel a két évszázaddal, de a források értékelése nélkül. A másik 1985-ben, a "Magyarország hadtörténete"³, amely 1328 oldalából 13 oldalban foglalja össze a kor hadtörténetét, szakszerűen, modern szellemben, néhány helytelen adatmagyarázattal.

Az önálló mű hiánya annál nagyobb mulasztás, mert ez a hadművészet szabályai szerint tökéletesen előkészített hadjárat kiváló hadvezéri, hadművelési és harcászati teljesítmények egész sorát foglalja magába.

Az elmúlt időszak történészeinek a katonai és lovas ismeretek hiányában nem volt lehetősége arra, hogy az eseményeket nyomonkövetve, helyes következtetésekhöz jusson és így helytelen megállapítások születtek.

Mint volt hivatásos huszártiszt, gyakorlati és háborús tapasztalatok birtokában, a honfoglalás területét végigharcolva-lovagolva, az 1. itáliai hadjárat területét is megismerve, a források és a művek áttanulmányozása alapján, mint hadtörténész igyekszem helyes képet adni a honfoglalás katonai történetéről.

Mindenek előtt a hadtörténet védelmében ki kell jelenteni, hogy tudománytalan, a szakértelmet teljesen nélkülöző, elfogult és káros irányzatú az a megállapítás, hogy a hadtörténelemmel való foglalkozás "önámítás, másrészt a tudatos elfogultság jele" lenne, ahogy egyes történészek⁴ megnyilatkoznak. Ez tudatrombolás, mert a háborúk minden korban pusztítással járó és valóban elítélendő események, azonban a háborús cselekmények a történelem egy részét alkotják és voltak közöttük igazságos, felszabadító, előnyös hatással járó háborúk is, esetünkben például a török korban is.

A magyar honfoglalás önfeláldozó harcai is határozottan előremutató, értékes eredményekkel jártak: előmozdították Európa X. századi megszilárdulását, a magyar állam kialakulását és évezredes védelmét. Honfoglalásunk valódi értékeinek tagadása, elienséges érzületű megnyilatkozások, a történeti igazság megcsúfolása. Legyünk tárgyilagosságok, idegen érdekeket ne szolgáljunk.

2. Honfoglalásunk előzményei

A honfoglalás katonai történetének eseményei a kelet-európai Don és Dnyeper folyótól a mai Itália nyugati határáig terjedő területen zajlottak 862-től 907-ig.

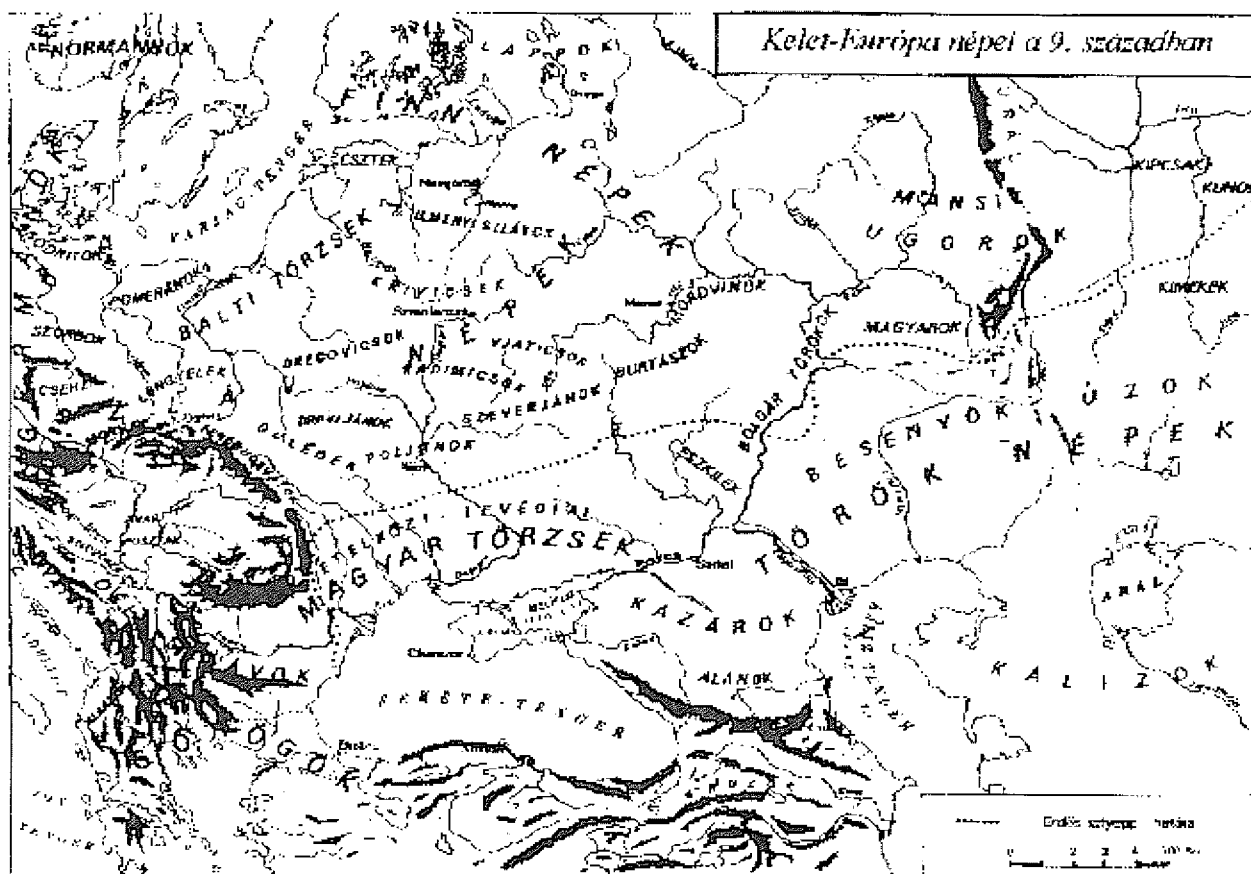
A IX. században, 862-ig, a kelet-európai steppe vidékén hadszervezetünk kiépítése mellett, a kazárokkal együtt sikeresen harcoltunk⁵. A részletek ismeretlenek. Bolgár szövetségben 811-ben a Balkán félszigeten⁶, 833-ban az Al-Dunánál kisebb harcokban vettünk részt⁷, 860-ban a Krim-félszigeten⁸ harc közben kerültünk kapcsolatba az

ortodox főpappal, Konstantin-Cirillel. Ezek azonban csak kisebb, helyi küzdelmek voltak. Az északi határterületeken határbiztosító járőrharckok folytak.⁹

Valószínűleg ezeknek a kisebb helyi küzdelmeknek a tapasztalatai alapján szerveztük haderőnket és tökéletesítettük a csapatok vezetői a személyi állomány kiképzését, hogy majd a honfoglalás és az utána következő hadműveletek során oly kiváló eredményeket érjünk el.

A Magyar Fejedelemség, a IX. század elejétől már, kiválva a kazár szövetségből, vagy alárendeltségből, egyre nyugatabbra húzódott és a Dontól nyugatra, egészen a Prut folyóig, illetve a Keleti-Kárpátok vonaláig, délen a Fekete-tenger északi partjáig megszállta a területet.

Ettől keletre-délkeletre a Kazár Birodalom, nyugatra a Bolgár Fejedelemség terült el. Mindkettővel békés, a bolgárokkal időnként szövetséges viszonyban volt. Észak-keletre terült el a besenyők földje, akikkel ismeretlen időben és helyen állítólag összeütközésbe kerültünk, s ennek következtében egy részünk, a szabartoi asfaloí csoport délre, Perzsia határvidékére,¹⁰ főerőink nyugatra, az említett területre költözött. Egy csoportunk észak felé, a Volga völgyébe húzódott, az úgynevezett Magna Hungariába.

(Forrás: Kelet-Európa népei a 9. században. Magyarország hadtörténete I. Bp. 1985 14.)

A területet északról délre nagy folyók szelik át, de ez nem jelentett biztos védelmet a keleti steppéken élő lovasnomád népekkel szemben. Így az áttelepülés óta, ami a szállásváltó gazdálkodást folytató népeknek nem okozhatott gondot, állandóan a biztonságosabb vidék, nyugat felé húzódtunk, ami a honfoglalás főpróbájának is tekinthető.

Törzsszövetségünk vérszerződése, a központi vezetést biztosító fejedelmválasztás is azt mutatja, hogy felismertük az Etelköz védhetetlenségéből eredő veszélyt és valami fontos feladatra készültünk. "A magyarok honfoglalás előtti politikai központosítása nem a véletlen műve. Minden hódításra induló nomád népnél megfigyelhetjük ezt a folyamatot"¹² - állapítja meg Czeglédy Károly. És valóban, mint a 811-es és 836-os katonai műveleteink is mutatják, figyelmünk egyre jobban nyugat felé irányult, új terület, új haza megszerzése lehetett a vezetés célja.

Ismeretes volt előttünk elődeink, a hunok és az avarok hatalmas birodalma a Kárpátokon túl, de biztos tudomásunk volt azok bukásáról is. Az avar menekültekkel való kapcsolatok során részletes képet is kaphattunk a Kárpát-medence értékeiről, előnyös katonaföldrajzi viszonyairól. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy mihelyt lehetőségünk nyílt és alkalmunk adódott, katonai tájékozódó, felderítő tevékenységbe kezdtünk.

A IX. század közepén a magyar fejedelemség katonai ereje már olyan jelentős volt, hogy a kazárok a Don alsó

folyása mentén Sarkel várát és egész erőrendszerét építették¹³, részben a magyarokkal szemben.

A magyar fejedelemség törzsszövetsége 7+1 törzsből állt eredetileg, de a vérségi alapon álló törzsek már területi szervezettségű katonai egységek együttesévé alakultak. A honfoglaláskori sírleletekben sem embertani, sem tárgyi különbség a törzsek közt nem található.¹⁴

A népesség lélekszámára adatunk nincs, a haderőre viszont egy arab forrás azt állítja: "Főnökük húszszer lovassal vonul ki."¹⁵ Ebből 100.000 családra és 500.000 összlétszáma lehet következtetni, ami demográfiai visszakövetkeztetéssel is alátámasztható.¹⁶

A haderő létszámára, a 20.000 fő, nem lehetett elegendő, se az Etelközi terület biztonságára, még kevésbé a honfoglalás hadműveleteinek a végrehajtására, ha az Al-Dunától a Vereckei szorosig terjedő arcvonal távolságára gondolunk. Ez a fejedelem katonai kíséretét magába foglaló, állandó mozgó haderő létszáma lehetett. Ezt emelte hadilétszáma a törzsi hadakból kiállított haderő.

A lovas népeknél a hadsereg létszáma mindig nagyobb, mint a városlakó, gyalogos népeknél. Itt mindenki lovon jár, még a nők és a gyermekek is, minden szabad férfi fegyveres.

Katonai szervezetünk, mind az ókortól napjainkig, a tízes rendszeren alapul. Tized, század, ezred és a töménytuman, a tízezed.

A legfőbb katonai parancsnok a fejedelem, a gyula volt. "Minden magyar a G. I. h. nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben."¹⁷

A katonai vezetési ügyeket a tarján főparancsnok, mellette a haditerveket, a feladatok intézését a bizalmas, tanácsadó jelentőségű jenő - a vezérkari főnök - intézte a fejedelem mellett.¹⁸ A főlovász a lópótlást, a lőegészségügyet, a főtáltos a harci szellem és az egészségügy feladatait végezte,¹⁹ mind a fejedelem környezetében.

A magyar fejedelmi haderőre és a létszámviszonyokra adatok híján csak feltevésekre szorítkozhatunk. Ha az 500.000 főt vesszük alapul, akkor csak teljesen sematikusán, egyenlőnek véve a létszámokat, nyolccal elosztva egy törzs 62.500 főt tesz ki, 12.500 családdal. Ha két-három családból egy harcos kiállítását feltételezzük, az törzsenként 4-5.000 főt, négy-öt ezredet, keréken egy hadosztálynyi erőt jelent. A fejedelem haderejének teljes létszáma ezek szerint nyolc hadosztály, 32-40 lovasezred, 320-400 lovasszázad, vagyis összesen a létszám 32-40.000 fő. Feltevés szerint ennyi lehetett az a harcos létszám, amely a honfoglalás nagyszabású hadműveleteinek a végrehajtására tekintetbe jöhetett és amire a Vereckei szorostól Bolgária közepéig terjedő 750-800 km-es arcvonalon és a 300.000 km²-es kárpát-medencei hadszíntéren szükség is volt.

A feltételezettnél nagyobb igénybevételt is lehetővé tette, hogy minden szabad magyar férfi lovas harcos volt, a férfiak 60-70%-a 18-50 év közötti volt és ilyen fontos feladatnál, mint a honfoglalás, akár minden férfi igénybe vehető és hajlandó is lehetett a harcra.

Az egységek vezetésére tekintetbe jöhettek, ha alkalmasak voltak: törzsi hadosztálynál a törzs főnöke, az ezredekénél a nemzetségi előkelők, századoknál a nagycsaládfők, tizedeknél az arra megfelelő, kijelölt személyek.

A legfőbb vezetést a fejedelem vezette haditanács látta el. A hunoknál is fennállt az Országos Tanács intézménye,²⁰ az év első, ötödik és kilencedik hónapjában. Ez utóbbi kötelező volt minden férfi lovasharcos számára, a fontos döntések meghozatalával együtt ezen országos hadiszemlést is tartottak. Ilyen katonai és lőszemle valószínűleg a honfoglaló magyaroknál is volt, mint minden olyan szervezet, ami a hunoknál is működött. Ilyen "szer" előzhette meg a honfoglalást is.

A harcosok lovas-, harc- és lőképzését egész éven át, kis gyerekkortól a férfiváráig, a felővezetésig a szálláskörletekben tartották, az ezredparancsnokok irányításával, a századosok és tizedesek közreműködésével.

A fiatalok képzésébe bekapcsolódva az egész hadiállomány gyakorlatban maradt. Hozzájárultak ehhez a lovas- és íjlövész-versenyek, ügyességi vetélkedők, - az ázsiai lovasnépeknél ez még napjainkban is így van.²¹ A nagy kötelekben való harckiképzést szolgálták az évenként tartott törzsi-hadosztály- és országos vadászversenyek. A nagy zártrendű és harcalakzatokban való mozgást gyakorolták a vezetők jelei és parancsai szerint. Ilyen gyakorlatokat minden elődlovasnépnél tartottak.²² Ilyen vadászatra utal Hunor és Magor mondája is.²³

Minden haderő legfőbb alapja az emberanyag. A honfoglaló magyarok tulajdonságairól így vélekedtek az idegenek: "Férfiakban bővelkedő és független ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzván csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék ellenségeivel szemben".²⁴ Harcedzettségükre: "... a fáradalmakat, nehézségeket derekasan tűrik".²⁵ Megjelenésükre: "... szemrevaló és szép külsejű emberek". 26/ Becsületükre: "... Nincs a lopásnál nagyobb bűn náluk"²⁷ - írja róluk a minden rosszat rájuk mondó prúmi apát, Regino is.

Bátor, edzett, becsületes harcosok voltak.

Sikereink alapja a keleti lovasnomád harcmódon alapuló hadművészetünk volt. Győzelmeinket harcászati fölényünkkel vívtuk ki, nem számbeli túlsúllyal. Váratlan, gyors megjelenésünkkel megleptük az ellenséget, félelmes nyíltámadásainkkal megbontottuk hadrendjét, ha elsőre nem sikerült, körülrajzoltuk, előre, balra és hátra egyforma pontossággal lőtt nyilainkkal, előbb a lovakat és kísérőket tettük harcképtelenné, majd a többieket színellet meneküléssel, visszavonulással magunk után csaltuk a főerők kelepcéjébe és ott együttes támadással közelharcban megsemmisítettük, végsőkig üldöztük.²⁸

Hadiesellel szeretünk harcolni, kézitusával kevésbé. Rajtaütésekkel igyekeztünk az ellenfél utánpótlását megakadályozni. "Jobbára a távolharcban, a lesállításban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harcalakzatokban lelük kedvüket"²⁹ - írja rólunk saját tapasztalatai és tisztjeinek a tájékoztatása alapján a bizánci forrás. Láthatjuk tehát, hogy ezek a leírt harcformák a hadművészet legmagasabb fokát jelentik. VI. (Bölcs) Leó pompásan megrajzolta a magyarok magasrendű harcmódját. Ezek az elvek mai napig is érvényes és követendő harcászati elvek.

Mindezeket csak teljesen begyakorolt, fegyelmezett, kitűnően lövő harcosokkal és csapatokkal lehetett végrehajtani sikerrel.

Azok a kifogások, hogy gyalog nem tudnak harcolni, "lóról le nem szállnak, gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lovon nőttek fel"³⁰ nem megalapozottak. A lovas harcos nagy fölényben van a gyalogossal szemben, mincként szállna lóról? De ez sem áll fenn, mert, bár nem szívesen, de várak ostrománál is bátran harcoltunk. Ismerünk olyan leírást, hogy Augsburg ostrománál "korbáccsal ösztökélték egyeseket"³¹ a támadásnak valószínűleg az irányát mutatva, mert más esetben, pl. a 954-es belgiumi Liège vár ostrománál, amikor a nagy eső megakadályozta az íjhúrok kifeszítését és visszavonulást rendeltek el, egyesek úgy belevetették magukat a harcba, "hogy vezéreik korbácsot használtak azokkal szemben, akik helyt akartak állni"³² - írta a kortárs Folcuin Lobbes-i apát.

Hadművészetünk mellett fegyverzetünk is a kor legjobbjá közé tartozott. Legfontosabb volt köztük a távolsági harc lövéfegyvere, a mintegy száztíz centiméter húrhosszúságú visszacsapó íj. Ennek fa alapanyagára rugalmasságát fokozandó (szarvas-?) inkötegeket és szarulemezeket ragasztottak, markolati részére és végeire csontlemezpárokat. A fedetlen részeket bőrral bevonták a nedvesség ellen. Az íj nyugalmi állapotban fordított C alakú volt, amelyet a felajzásnál vissza kellett fordítani rendes C alakra. Ez teljesen a hun és a szkíta íjak formájára készült és előállítására rendkívüli szakértelmet, különleges anyagokat, valamint hosszú időt vett igénybe. Pontos lövést 60-70 méter-re,³³ tömeges tüzet legalább 3-400 méterre lehetett leadni. Félelmes pontossággal lőtték ki nyilaikat, mint Regino megörökítette: "... kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el, amelyeket oly gyakorlottsággal lőnek ki szaru-íjaikból, hogy lövéseiket bajosan lehet elhárítani."³⁴ Az íjlövést egész életükben gyakorolták.

Közelharcfegyverük a kb. 80 cm. hosszú, kissé hajlított pengéjű, a fokélen is kiélesített szablya, gömbvégű kereszt-vassal, az él felé 20°-al görbülő, díszített markolattal. Továbbá a szűrő, vagy hajító lándzsa, fanyelű fokos vagy balta.

A rekonstruált honfoglalás kori íjász-felszerelés:

1. az íj (a: leeresztve, b: felajzva, c: megfeszítve),
2. a vereyes készenléti íjtegez, 3. az egyszerű íjtegez (a: a belé helyezett íjjal, b: a csontlemez szájja bekötve, c: nyitott szájjal, s az íj kinyúló karjával),

4-11. a gyakoribb nyílcípustípusok:

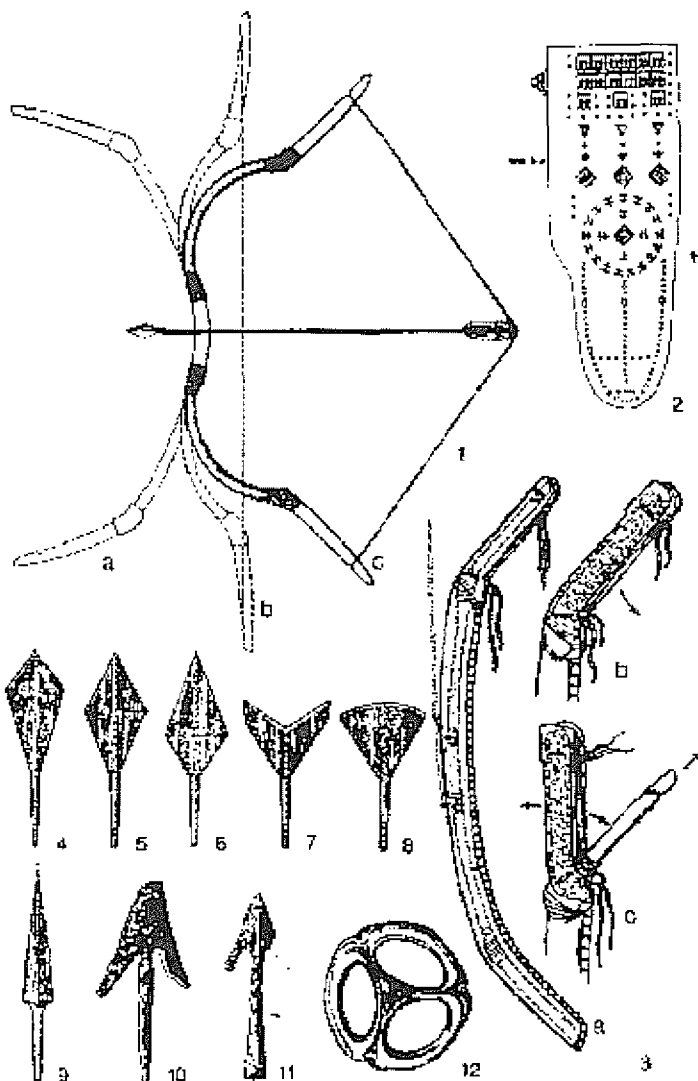
4-6. rövid, közepes, hosszú vágóélű, deltoid alakú, 7. villás (fecskefarkú) 8. domborúan ívelt élű, 9. páncélszűrő (vadász), 10. szakás, tüskés, 11. szakás köpűs

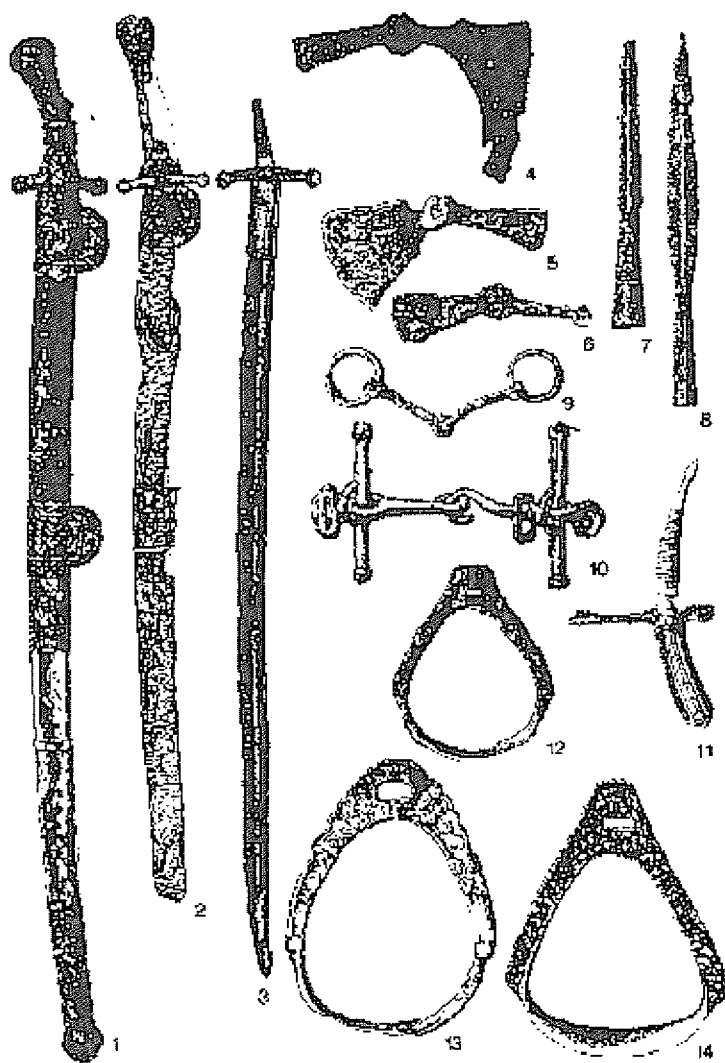
12. tegez-függesztő háromküllős bronzkarika.

(Kovács László: Fegyveres vitéz.

In: Honfoglaló őseink.

Szerk. Veszprémy László, Bp. 1996 5. ábra 95.)

Honfoglaláskori fegyverek és lószerszámok:

1. a bécsi szablya, 2. szablya hüvelyben, 3. szablya markolata és pengéje, 4. fokos alabárd, 5. fokos bárd, 6. fokos balta, 7. pika, 8. viking lándzsacsücs, 9. csikózabla, 10. oldal-pálcás (pofarudas zabla), 11. faragott csont oldalpálcás zabla, 12-14. a körte alakú kengyeltípus változatai.

(Kovács László i.m. 6. ábra 99.)

A kardokat műhelyekben kovácsok készíthették, a nyíl- és lándzsa-hegyeket a harcosok élesítették. Jelentős iparunk volt harci és vadászfegyverek előállítására.

Rendkívül fontos feladat lehetett a haderő, az egész férfinép részére a szükséges felszerelés, fegyverzet, lófelszerelés előállítása és pótlása, a fogyó anyag gyártása. A nyersanyag: bőr, nemez, vászon, prém, fa és főleg a vas kitermelése, olvasztása, kovácsolása, gyártása nagy kiterjedésű és a korhoz képest igen fejlett vaskohászat, kovács-, fegyver- és eszköz-, sátor- és nyereggyártó ipar meglétét bizonyítja.

A IX.-X. századi vaskohászat hazánk területén olyan magas fokon állott, hogy az már a honfoglalás előtt megvolt, s előállította a szükséges anyagokat. Semmiesetre sem itt tanulták a módját. Ha egy lovasra 1 kg vasat számítunk, csak a szablya, a zabla és a kengyel súlyát szerényen számítva, az hússzezer lovasnál húsz tonna,³⁵ de negyven-hatvanezernél már hatvan tonna vas.

Ezen kívül a tömérdek nyílhegy, csat, kocsi-

vasalás, tegezreszek, satorhoz való vasszükséglet előteremtése, kohászata, kovácsolása... A mindenáron való szlávósítás szándéka mondhatja azt, hogy a hazai vaskohászat alapját "... a IX. században már kikövetkeztethető szláv vaskohászatban" és csak - "másképp a honfoglaló magyarok keletről magukkal hozott vasművességében kell keresnünk"³⁶ Mert a főalap a hozott magyar művesség mellett, a döntő az itt lévő avar kohászat és vasipar volt. A hazai kutatás során egyre több vasvidéket, vasolvasztó kohókat találnak. És akkor talán meggyőződhetnek arról, hogy milyen fejlett és magasfokú volt a magyar ipari társadalom.³⁷

A lovas haderő következő, legfontosabb feltétele a ló volt. Az a ló, amelyről a hazai történészek úgy elfelejtkeztek, hogy meg se említik, milyen nagy fontossága volt a lónak a múltban és főleg a magyar múltban. A ló nélkül nem lenne ma Magyarország, mert ide gyalog be se jutottunk volna, nemhogy 130 évig (896-tól 1030-ig) távol tudtunk volna tartani országunktól az idegen támadókat!

A múlt homályába vész és csak a lovasnépek emlékeiből következtethetünk arra, hogy milyen volt a kapcsolata a magyar népnek a lóval, milyen volt a lótenyésztése, belovaglása, hogyan alakult ki az a fejlett lovas tudománya, hadművészete, amely a honfoglalás és az utána következő korszak sikereinek egyik legfontosabb, alapfeltétele volt. Az biztos, hogy a IX. században már tökéletesen uralta mindazt, amit lovaskultúrának, lovas harcmódnak nevezünk.

A honfoglaló magyarok keleti fajtájú, tarpán eredetű,³⁸ szilárd szervezettű, szívós, igénytelen, nem túl magas, kevésbé tetszetős,³⁹ de kiváló harci tulajdonságú, gyors, mozgékony, nagy menetteljesítményekre képes lovakat nagy mennyiségben tenyésztettek.

A lóállomány nem volt egységes, ami a nagy fejedelmi, törzsfőnöki stb. ménesek mellett sok kisebb, családi ménes meglétét mutatja. Ismeretes, hogy Árpád a honfoglalás után a nagy ménesek helyéül a Csepel nevű főlovászról elnevezett Csepel szigetet jelölte ki.⁴⁰

A lócsontvizsgálatok alapján 107 egyedből megállapították, hogy a honfoglalás kori lovak marmagassága 136-144 cm között mozgott.⁴¹ Tenyésztésük magas színvonalát mutatják menetteljesítményeik a fejedelmek korának

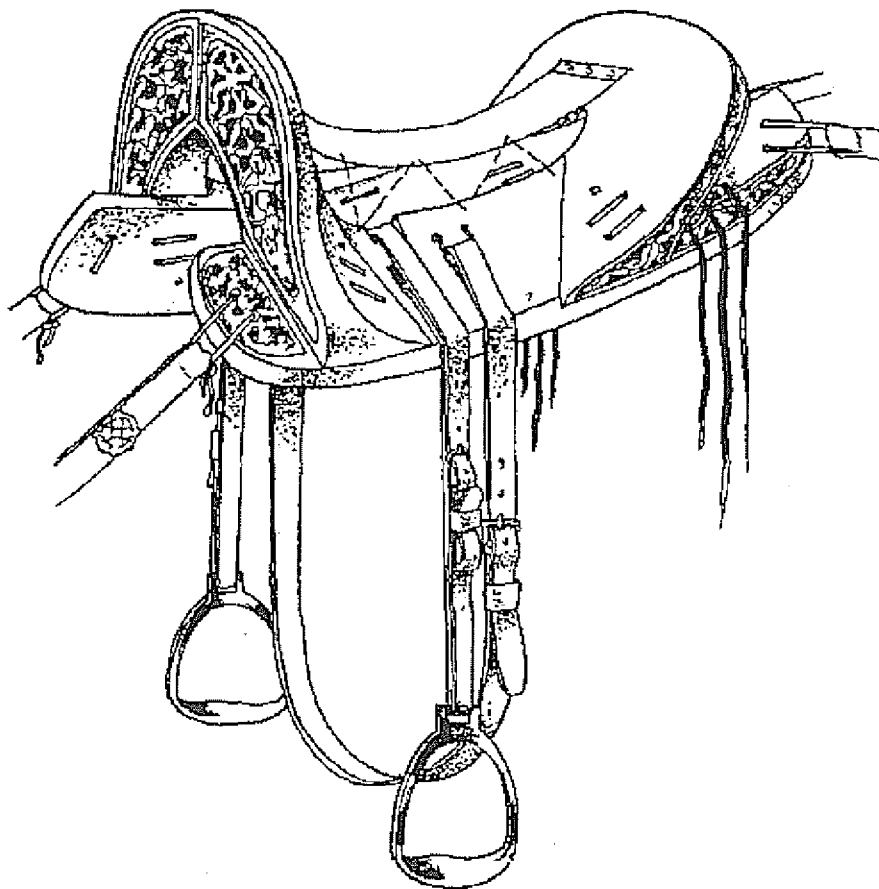
egész Európát behálózó hadjáratain. Hányszor keltünk át az Alpokon, Pireneusokon, Appennineken, nagy létszámú lovasseregeinkkel, mégis a világ Hannibál és Hasdrubál dicsőségét hirdeti, akik egyszer-egyszer keltek át az Alpokon, akkor is nagy veszteségekkel.⁴²

Lovaink nagy számát kiemelte a bizánci forrás is: "... követi őket nagy csapat ló, mén és kanca".⁴³ Lovaink létszáma nem ismeretes, de a modernkori nomád népek adataiból következtethetünk rá. A XX. század fordulóján Mongólia félmillió népeisége 20 millió nagyalállattal rendelkezett.⁴⁴

A lovagláshoz szükséges nyereg- és lófelszerelésünk olyan tökéletes volt, hogy ma se csinálnak jobbat.⁴⁵ Minőségben jobb volt, mint a magyar katonai nyereg a második világháborúban. Könnyű deszka nyeregtalpra nedvesen szíjazott két kápa volt az alapja, ezen ráfeszített ülőbőr, hasló-heveder, szügyelő és farmatring rögzítette a lóra, homorú talpú vas (fa) kengyel szolgált a biztos ülésre, az íj és a szablya kezelésére. Karikával és pálcával ellátott csuklós csikózábla a kantárra erősítve, a szálak szolgáltak az irányításra. Am a ló irányítását főleg a testsúly áthelyezéssel, combsegítséggel végeztük, jármód változtatásra a lovagló ostor szolgált.⁴⁶

Lovainkat két éves koruktól gyerekekkel lovagoltattuk. Ekkor választottuk ki a tenyésztésre alkalmas méneket, a többieket ivartalanítottuk, mint a szkíták óta a lovasnépek mind. Ezekből crös, jól vezethető hátslovak váltak.⁴⁷ Valószínűleg mállásnyergeink is voltak, vasalt, küllös kerekű, könnyű szekereink mellett, amellyekkel a nagy mennyiségű nyilvesszőt és más fogyó fegyverzeti anyagot kellett a hadjáratok és harcok alatt a lovasok menetsebességével szállítani. Már a pártusok is harc közben a szállított anyagból pótolák a fogyó nyilvesszőket.⁴⁸

A magyar nép és fejlett hadereje tehetséges vezetőivel, jól szervezett emberanya-gával, kiváló lóanyagával és legkorszerűbb fegyverzetével a IX. század hatvanas éveitől készen állott és alkalmas volt arra, hogy az előtte álló legnagyobb nemzeti célokat megvalósítsa.

*A soltszentimrei honfoglalás kori nyereg szerkezete (helyreállítás)
(László Gyula: Hunor és Magyar nyomában Bp., 1967, 99.)*

3. Bevezető harcok. Hadászati távolfelderítések

Európa katona-politikai helyzetét a röviddel azelőtt oly nagyhatalmú Karoling birodalom széthullása jellemezte. Önállósultak az apró királyságok, Németországban a főhatalomért vetélkedtek az egyes néptörzsek, a mai Franciaország, és Itália vazallus államrészekre oszlott, amelybe Bizánc is beavatkozott fegyverrel és arányaival. Róma lelki hatalma hanyatlásnak indult.

Ehhez jöttek a külső támadások. Délről a Földközi-tenger térségében a mai spanyol földet, Sziciliát, a provençai és itáliai partokat megrohanták az arabok, északról a vikingek az angol szigeteket, francia-földet és Szászországot támadták. Keleten először a morvák törtek a Birodalomra, majd megjelentek a magyarok.

A Kárpát-medence területe is tagolva volt. A Balkánról átnyúlva Erdély és a Dél-Alföld bolgár uralom alatt volt. Dunántúl a Rábától nyugatra frank, attól délkeletre szláv vezetők frank hűbériségben avar-szlovén-bajor népességgel

éltek, észak-nyugaton a Garam folyóig félévszázados morva uralom alatt viszálykodtak a népek, s az őket határőrizetre odatelepített frankokkal. Az egész területen szétszórva nagy avar csoportok, székelyek, gepidák, hun és bolgárszláv néprészek éltek.

Keletre Kijev területét a kazárok, majd a magyarok vonták vámenőrzés, adófizetés és befolyásuk alá. Kijev és a magyarság kapcsolata vitás kérdés. Számos magyar vonatkozású helynév és adat merült föl. A Kijev melletti Dnyeper-i átkelőhely a magyarok útjai során nagy szerepet játszott. Ellenséges kapcsolatokról nem tudunk. Az itteni orosz állam megalakításában nagy szerepe volt az északi varég népeknek. Velük is jó viszony alakult ki.

Ilyen általános helyzetben került sor arra, hogy a magyar fejedelemség csapatai áthatoltak a Kárpátok hágaiba. A magyarok már a harmincas évek óta a Kárpátok közelében tartózkodtak, s egyes kisebb lovas járőrök valószínűleg már jártak a Kárpátok belső oldalán is, de ilyenről hírünk nincs. Ismerve a fejedelemség bizonytalan helyzetét, amelynek határai teljesen nyitottak és védhetetlenek voltak, valószínű, hogy várták azt a pillanatot, amikor közelebbről is megismerhetik a szomszédos területet. A lovasnépeknél a fokozott tájékozottság szüksége ezt szinte törvényszerűen meg is követelhette.

Ilyen kedvező alkalom akkor adódott, amikor a Fische és a Rába közötti Észak-Pannónia tartomány frank vezetője, Karlmann, aki az előző év óta, szövetségben a morva Rastislaw fejedelemmel, háborút viselt apjával, Német Lajossal szemben. A sikertelen harcok miatt került sor arra, hogy 862-ben a magyar csapatokat kértek beavatkozásra. Szent Bertin Évkönyvében jelentünk meg először latin nyelvű forrásban: "... ismeretlen ellenség, akiket ungri-nak neveznek".⁴⁸

Részletes adataink erről az eseményről nincsenek. Darkó Jenő véleménye szerint "kézenfekvő, hogy a magyarok 862. évi megjelenését a Kárpát-medence nyugati kapujában ezzel a felkeléssel (a Karlmann-féle lázadással. N.K.) hozzuk kapcsolatba, amikor morva közvetítéssel Karlmann segédcapataiként lépnek fel a birodalmi határon - nagy valószínűséggel -, a Duna vidékén."⁴⁹

Ezzel a véleménnyel csak egyet lehet érteni, azzal a kivétellel, hogy a magyarok morva közvetítéssel kerülhettek kapcsolatba a frankokkal. Ugyanis eddig a távol élő morvakkal a magyaroknak semmi kapcsolatuk se volt, viszont volt egészen biztosan a keletre menekült avarokkal, akik közül bizonyára sokan kapcsolatban voltak az otthon maradtakkal, akik közül nagy valószínűséggel feltehető, hogy frank uralom alatt lévén, Karlmann környezetében is tartózkodtak avarok. A magyaroknak a Kárpátokon túl történt megjelenéséről biztosan tudtak. Az ő, tehát az avar közvetítésük a valószínűbb. Az sem valószínű, hogy a magyarok jelentkeztek volna a frankoknál. Harcaik eredménye nem ismeretes, de miután a következő 863-as évben Német Lajosnak a bolgárok segítségét kellett igénybe vennie Karlmann legyőzésére, valószínű, hogy beavatkozásuk 862-ben nem volt eredménytelen.

Véleményem szerint a feladat végrehajtására néhány lovasezred elegendő lehetett, mivel itt csak kisegítő feladatuk volt, mert az első itáliai hadjáratra egy törzsi hadosztály ötezer emberét vetették be, mivel ott önálló hadművelési feladatuk volt. Vezetőjük azonban valamelyik kiváló katonai parancsnok lehetett, mivel a feladat: menetszervezés az idegen területen, kapcsolatok felvétele a helybeli népcsoportok vezetőivel, a katonai felderítés adatainak megszerzése, kiértékelése és a harc vezetése stb.

A Kárpát-medencén való áthatolás, az adatszerzés lehetősége nagy jelentőségű katonai akció volt. Szövetségi meghívásra végrehajtott támadás, oda és vissza többszáz kilométeres menetel. Ezt "kalandozás"-nak nevezni teljes hozzá nem értés.⁵⁰

Jól tájékozottságunkat mutatja, hogy a következő évben, amikor szomszédjaink, a bolgárok vesznek részt a harcban, már nem jelentünk ott meg. Azt is megállapítottuk, hogy a frank az erősebb, ezért azt kell gyengíteni, a morva Svatopluk (Zwentibald)-al fogtunk kezét. Vártunk is, valószínűleg kiértékeljük a harcok, a menet tapasztalatait és annak megfelelően javítottunk vezetésünkön, kiképzésünkön.

Két évtized múlva, 881-ben Karlmann fia, a frank-karantán mark vezetője, Arnulf ellen jelentősebb erővel indul át a Kárpátokon. Lehetséges, hogy ezt a magyar-morva szövetséget Metód közvetítésével kötötték, amikor a magyar fejedelem találkozott a főpappal.⁵¹ Valószínűleg egy tumannal, tízezer fővel vettünk részt ebben a nagyobb összeütközésben, amely a Bécsi-erdő környékén zajlott és már kabar csapatok is részt vettek benne.⁵²

A Salzburgi évkönyv rögzíti a csata idejét és helyét. 881. augusztus 28-án háromtól hat óráig napfogyatkozás volt és ekkor volt "Az első csata a magyarokkal Bécsnél".⁵³ Mindkét fél csapatai felvonultak a harcban, az elővéd feladatokat a kabarok látták el, mint Konstantin feljegyezte a kabarok alkalmazását.⁵⁴

Valószínűleg a Kárpátok észak-keleti hágaiba (Tatár-, Toronyi- vagy Vereckei szoroson) vonultunk át, a Felső Tisza mentén, a Dunához, ott a megyeri réven átkelve a Duna déli partján menetelhettünk. Ekkor már nyilván felderítve a környéket is, 2-300 fős felderítő osztagokkal, ahogy a későbbi hadjáratokból tudjuk (pl. 889-900).

A két összecsapás közül "Az első csatát a magyarokkal vívták Vienánál, a másodikat a kabarokkal Culmite-nél"⁵⁵ - közli a Salzburgi évkönyv. Amiből az vehető ki, hogy a második összecsapás a második lépcsőben vagy utóvédként alkalmazott kabarokkal történt. A végrehajtás pedig a szokásos lehetett: az ellenfél arcvonalát lovasrohammal körülszáguldották és nyíltömegtüzzel árasztották el. Majd ezt elvégezve felsőbb parancsra nem színlelt meneküléssel, hanem rendben visszavonultak. Ennek oka az volt, a frank-szövetséges bolgár csapatok közeledtével nem akartak két tűz közé kerülni.⁵⁶

Ennek a 881-es távfelderítésünknek kettős haszna volt. Az egyik, hogy még részletesebben megismerhettük a Duna-Tisza völgyét, a másik pedig, hogy Arnulf megismerte a magyarok katonai értékét és számításba vehette katonai segítségüket az uralmát veszélyeztető morva hatalommal szemben.

Ez 11 év múlva be is következett, midőn 892-ben, a kibírhatatlan, állandó morva támadások ellensúlyozására, a bolgárok helyett, a magyarokkal kötött szövetséget. A szövetség valószínűleg frank kezdeményezésre történhetett, az ő érdekük volt, az viszont biztos, hogy a magyarok küldöttsége a birodalmi gyűlésen megjelent.⁵⁷

A Fuldai évkönyv a 892. év alatt részletesen megírja, hogy Szvatopluk és Arnulf között kiújult az ellentét. 892 májusában a stájer "Hengistfelden (Hengstberg) megbeszélést tartott Brazlaw fejedelemmel (Dél-Pannónia vezetőjével) ... úgy határozott, hogy három felfegyverzett sereggel támadja meg a morvák országát".⁵⁸

Az év júliusában volt a támadás kezdete Morvaország ellen, amelyben Arnulf bajor, sváb és frank csapatokkal, Brazlaw pedig Pannóniából támadott a magyar segítő lovassereggel. Az egy hónapig tartó háború után a magyar csapatok visszavonultak a Kárpátok mögé.

892 tehát az újabb magyar sikerek éve volt mind katonai, mind diplomáciai téren. Legfontosabb volt a szövetségkötésnél az a magyar feltétel, hogy akkor vetik be "... haderejüket Szvatopluk ellen, ha megkapják azt a földet, amelyet fegyverrel megszereznek"⁵⁹ szögezi le Aventinus. Arnulf erre természetesen ígent mondott, mivel nem a saját földjéről volt szó.

Ez a feltétel döntő bizonyítéka annak, hogy főcélunk már az előző felderítésekkel is a megismert terület birtokbavétele, vagyis a Magyar Fejedelemség a honfoglalást-honvisszafoglalást már kezdettől fogva elhatározta.

Ezután már sűrűsödtek az események a honfoglalás körül. A következő 894. évben a negyedik magyar felderítő-támadó beavatkozásra került sor a Kárpát-medencében, az utolsóra a honfoglalás közvetlen fő hadműveletei előtt. A frank-morva háború a közbeeső 893. évben is tovább folyt, a bolgárok frank kérésre nem szállítottak sőt a morváknak⁶⁰ és a keleti frank király, Arnulf véget vetendő a morva háborúnak, a "keményen ellenálló Zwentibaldal szemben, 894-ben a magyarokat vetette be, akik meglepetésszerűen keltek át "Atilla városa" (Ecilburg) felett a megyeri révnél és mértek megsemmisítő csapást a morvákra - az Anonymusnál fennmaradt hagyomány szerint - Bánhida mellett.⁶¹ A hosszú háború véget ért. Szvatopluk is befejezte földi pályafutását⁶² fia rögtön békét kötöttek Arnulffal. Más értelmezés szerint Szvatopluk szövetségében jelentek meg a magyarok és a Dunántúlon "pusztítottak" a 894. évben. Majd Szvatopluk haláláról értesülve, kabar csapataik bent maradtak a Tisza északi területein.⁶³

A honfoglalás hadműveleteinek az első része, a 862-től 894-ig terjedő időszak négy nagyszabású hadászati távfelderítést foglalt magába, amelyek mind sikeresen befejeződtek. Ezek azonban csak a honfoglalás előkészítését szolgálták, nem jelentenek külön ütemet.

A részletes felderítések során megállapíthattuk, hogy a Kárpátok által három oldalról körülvett terület nemcsak katonai szempontból, hanem mindenképpen előnyösebb, mint Etelköz és megszerzésének elhatározása felelős és előrelátó vezetők részére a legtermészetesebb következmény lehetett. Viszont - frank-bolgár ütköző zóna lévén - mérlegelni kellett azt a körülményt, hogy veszélyes lehet egy beavatkozó harmadik fél számára a terület. Itt tehát egy olyan kedvező helyzetet kellett kivárni, amikor ezek háta mögött megfelelő szövetségest lehet találni. Az északnyugati morva ellenfél nem volt számottevő számunkra, de azt is számításba kellett venni.

4. Helyzet a főtámadás előtt

A honfoglalás története diplomáciai és katonai előkészítő munkálatokból állt, amelyek végrehajtása után kerülhetett sor a fő támadó hadműveletek megkezdésére. 862-től világosan következtethető az eseményekből, hogy a Magyar Fejedelemség egyöntetűen, a törzsi hadosztályok vezetői, s a haditanács megállapodása szerint elhatározta a Vér-szerződéssel egybekapcsolt magyar népek számára az ősi haza, a Kárpát-medence visszaszerzését.

Beérte a következménye annak, hogy a térség legerősebb hatalmával, a Dunántúlt is birtokló és a morvák fölött hűbéri uralmat tartó Arnulf frank király szövetségében, oly sikeres katonai támogatást adunk. Ezt erősíthette a barátságos avar népcsoportok vezetőinek segítő befolyása a frank királyi udvarban. Ezzel az erővel, főleg kezdetben teljes barátságban kellett együttműködni, a főellenség, az ország legnagyobb keleti, déli részét hatalmában tartó és katonailag is erősebb Bolgár Fejedelemséggel szemben. Ebből a szempontból a morvák kisebb területi elhelyezkedésük és csekélyebb katonai erőik miatt kezdetben elhanyagolhatók is voltak. A Bolgár Birodalom katonai erejéhez képest a Szvatoplukidák ereje tényleg elenyészően csekély volt.

A honfoglalók terveit illetően feltételezhető, hogy az őseket tisztelő, számontartó, a múltat megbecsülő, történeti tudattal rendelkező lovasnépként, a magyarok ismerhették elődeik sorsát.

A hunok sok nép összefogásával, erőszakkal összetartott és fegyverrel megalkotott hatalmas birodalma a hivatott vezető halálával szertefoszlott. Az avarok ugyancsak óriási területre kiterjedő országa a belső viszályok, a kormányozhatatlanság, a nép elsatnyulása miatt a külső hatalmak áldozatává vált. Ezek sorsát nem akarták követni.

A magyarok viszonylag csekélyebb erejükkel, egységesebb népükkel okulva elődeik történetéből, a maguk számára

elegendőnek tartották, ha a Kárpát-medence területét veszik birtokba, további terjeszkedési tervük nem volt. További katonai akcióikkal sem követték a normannok és az arabok példáját, csupán szerveződő országuktól akarták távol tartani a fenyegető ellenséget.

A Kárpát-medence területe a korhoz képest eléggé lakott volt, a kedvező természeti viszonyok következtében, de a birtokló hatalmak rendezetlen határviszonyai miatt olyan részek is lehettek, amelyek gazdátlanul maradvá a katonai behatolást könnyebbé tették.

A terület birtokbavételét célzó támadásnak tehát először ezeket a területeket kellett birtokba venni. A katonaföldrajzi tényezők is kedvezőek voltak az ilyen célú, keletről indítandó támadáshoz. A Kárpátokon való áthatolásra rendelkezésre álltak a már felderített hágók és utak. Így a Vereckei, Toronyi, Tatár, Borsai, Borgói hágó és a Tölgyesi szoros. Északkeletről a Tisza szélesedő völgye, ebből észak felé a Bodog és a Hernád, dél felé a Szamos irányába lehetett a támadást tovább fejleszteni. Innen már egyenesen vezetett az út a Duna-Tisza közébe, adódott a Kárpátok által határolt erdélyi részek nyugatról való bekerítési lehetősége, amelyet keletről és északról is megindulva központi irányú támadással lehetett elfoglalni.

A Kárpátok megközelítése a dél-orosz steppékről ugyancsak lényeges volt az észak-déli irányú folyók akadályjellegénél fogva. Itt a legvalószínűbb az lehetett, amit Hóman is feltételezett,⁶⁴ hogy a nagy folyók (Dnyeper, Bug, Dnyeszter) mentén észak-nyugat felé vonultak a szállások népei, előzőleg a haderő. A folyók felső folyása vidékén a keskenyebb vízszélesség és sekélyebb vízmélység lehetővé tette a könnyebb átkelést, az átgázolást. A folyók alsó folyásánál, a tengerparton, a széles és mély torkolatokon nagyon nehéz és szinte lehetetlen lett volna a nagyszámú állattal az átkelés. Ismeretes, hogy Kijev közelében volt a fő átkelőhelyük.

Innen a Dnyeszter, mellékfolyói, a Déli-Bug, valamint a Felső-Dnyeper, Pripjaty és mellékfolyói közti forrásvidéken, a Podoliai hátságon egyenesen vezetett az út, vízi akadályok nélkül, a Keleti-Kárpátok felé.

A földrajzi tényezők mellé újabban jelentős időjárási változások hatásának a kérdése is fölmerült. A legújabb klimatörténeti vizsgálatok azt a megállapítást hozták, hogy az északi földgömb középső sávjában 750 és 900 között nagy felmelegedés következett be, ami a steppevidék növényzetének kiszáradását, ezzel az állatok elhullását, éhínséget és a lakosságnak az erdős övezetbe való menekülését idézte elő.⁶⁵ Ez lett volna az oka a IX. századi népmozgásoknak is.

Ezzel magyarázzák az avarok kipusztulását, az erdős vidékre, a szlávok közé menekülését és oda beolvadását, valamint a frankok három támadásnak sikertelenségét, lovaik elpusztulását, 791-ben.⁶⁶

Viszont ugyanezen tanulmány második felében azt állítják, hogy "Térségünk éghajlati, növényzeti övei még aszályos viszonyok között is jó életlehetőséget nyújtottak az Etelköz hasonló tájairól ide költözött honfoglalók törzseinek s a besenyők elől velük menekült szlávoknak".⁶⁷ Ami tehát pusztítóan rossz volt az avaroknak, az a honfoglaló magyaroknak jó életlehetőséget biztosított(?). (Nehogy László Gyulának legyen igaza az avarok megmaradásában!)"

Lehetséges, hogy valóban volt nagyfokú szárazság, aszály és ez azt jelentette, hogy a honfoglalás fő hadműveletei kora tavasszal meg lehetett kezdeni, amikor nem volt az utak helyén járhatatlan sártenger, s ez könnyítette akkor a folyókon való átkeléseket a szállító-költöző menetoszlopok részére is. Mert különben, még 1941-1945-ben is nagyobb eső után semmi nem tudott a steppén haladni, csak a lovasság. Ez tényleg akadályozó tényező volt ezen a terepen! A sár. (A tanulmányt a hivatkozott irodalom négy oldalon, apróbetűs szedéssel támasztja alá (i. m. 34-37). Az általános hatalmi helyzet, a katonaföldrajzi viszonyok és az időjárás-változás hatásának vizsgálata után térjünk rá a 894. év történelmi jelentőségű eseményeire, amelyek lehetővé tették a honfoglalás legfontosabb hadműveletei megkezdését.

5. Honfoglalásunk legfontosabb hadműveletei

A negyedik kárpát-medencei felderítés közben 894-ben szereztek tudomást a magyar fejedelemség katonai vezetői Svatopluk haláláról. Miután Arnulf szövetségesük volt és a morvák neki behódoltak, világosabb és kedvezőbb lett a helyzet a fő hadszíntéren. Itt most csak a frankokkal kellett számolni.

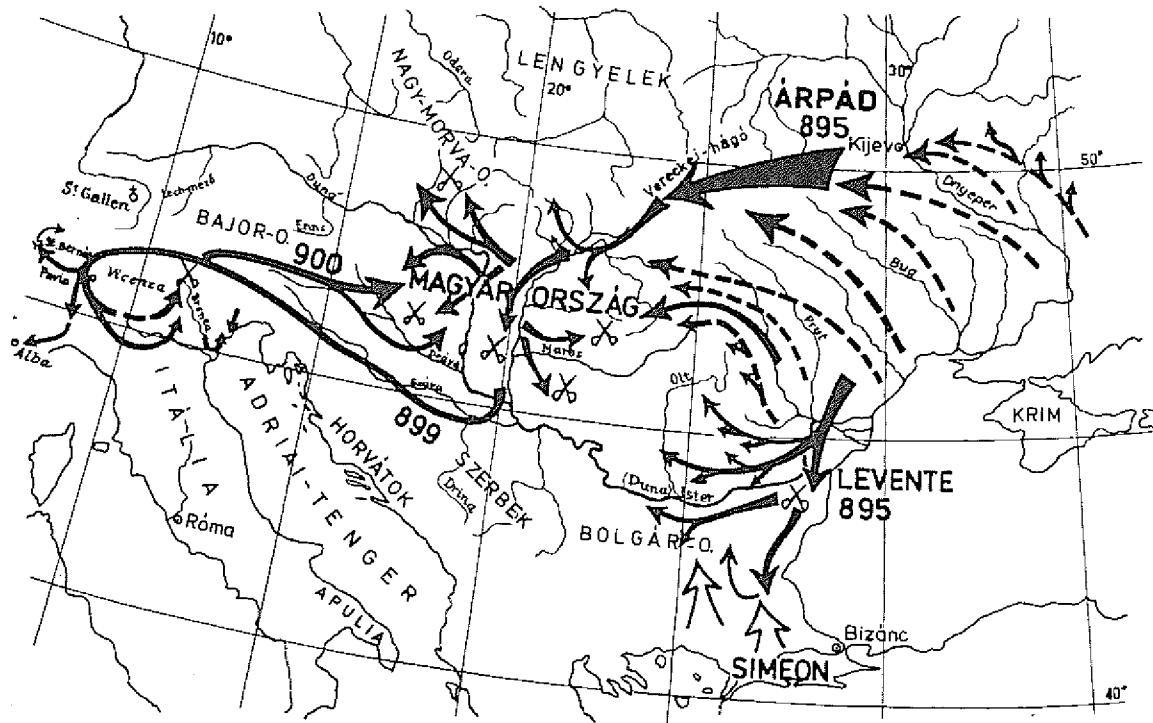
Simeon, 893 óta bolgár cár, harcias, kiváló katonai vezető, az arabokkal és a szigeteken kalózzokkal súlyos harcokban levő Bizáncot megtámadta és katonailag válságos helyzetbe hozta. A császár a magyaroktól kért katonai segítséget.⁶⁸ VI. (Bölcs) Leó (886-912) követe Niketász Szklorész 894 őszén érkezett, aki a Magyar Fejedelemségnek katonai szövetség megkötését ajánlotta a bolgárok ellen.

Ezzel elérkezett a döntő pillanat, hogy Árpád tervét megvalósítsa, a Kárpát-medence katonai elfoglalását megkezdhesse.

A helyzet ekkor a következő lehetett: a magyar fejedelemség "népessége, s kivált vezérei Harkov, Kijev és Halica tájáig felhatoltak."⁶⁹ Főerők az északi szárnyon, a többiek a törzsek körül helyezkedtek el.

⁶⁴ Tudományosan igazolt tény, hogy a Kárpát-medence éghajlati és földrajzi viszonyai a IX. és X. században rendkívül kedvezőek voltak a fejlett mezőgazdaság és a gazdag nagyállattartás számára. (A Szerkesztő megjegyzése)

A honfoglalás katonai eseményciből, a hadműveletek összefüggő egyidejűségéből és azok sikeres befejezéséből minden írásbeli forrás nélkül is világosan látszik és kikövetkeztethető a katonai tervezés és végrehajtás teljes céltudatossága, ami a későbbi nagy nyugati fejedelmi hadjárataink eredményeiből is joggal bizonyítható.

Ő tehát három magyar győzelemről beszél és említést sem tesz bolgár győzelemről, sem bolgár szövetségben besenyő támadásról. Ez a hír csak félévszázaddal később született. A bizánci híradást kiegészíti a Fuldai évkönyv kortárs írója, aki két magyar győzelemről beszél, s utána magyar vereségről.⁷¹

A hadiesemények 895 kora tavaszán, valószínűleg már március végén, április elején megindulhattak, ha a szárazság valóban olyan jelentős volt, amiről előbb szó volt. Árpád főerőivel áthatolt a Vereckei szoroson - állítólag kijeve orosz csapatok és munkások segítségének igénybevételével,⁷² - birtokba vette a Felső-Tisza völgyét, északra a Tatra felé, délen a Szamos völgyében küldött ki oldalbiztosítást, majd ellenállás nélkül vonult a Duna-Tisza köze felé. A Kárpát-medencében vívott harcokról egyetlen írásbeli forrásunk Anonymus krónikája, amelynek vitatják valóságát. Anonymus írásának eddig legjobb értékelését Berenik Anna adja*. Szerinte Anonymus nem mesemondó, hanem írását félremagyarázzák. "Jobb azonban erről nem léven, csak erre lehet támaszkodni."

A hadjárat jobban haladt. Levente seregeit a császári hajóhad áthajózta az Al-Dunán, a szemben álló bolgár seregek nagy vereséget szenvedve visszavonultak, a leírások szerint maga Simeon Szilisztra várába zárkózott, az ország nagy részét elfoglaltuk, foglyokat és zsákmányt szereztünk.⁷² Árpád főerői az Alföld déli részén szinte ellenállás nélkül elfoglalták a bolgárok uralma alatt álló központokat, Csongrád és Titel földvárát. Hosszú ideig csak feltételezték Csongrád várát, azonban a legnagyobb bolgár erősség "sáncai részben ma is megvannak, csak kutatni kellene"⁷³ - jegyzi meg Erdélyi István. Tehát Anonymus igazat írt.

Az észak-erdélyi szorosok a két támadó főcsoporttal egyidőben szerintem a magyar középső támadó hadosztály áthatolási helyei lehettek. Ezek az erők a Maros nagy északi kanyarulatától északra betörve rajtaütöttek a marosvölgyi sóbányákat felügyelő bolgár őrségein. Azok csekély létszámuk lévén valószínűleg elmenekültek, ha be nem hódoltak, mert a bolgár népesség helyben maradt. Mint a Maroskarna-i honfoglalás kori sírok mutatják, ezekre a honfoglaló magyar népesség felügyelhetett. Tovább, nyugatra vonulva, a Tiszán át Csongrádtól kelet felé, a Szamos völgyéből északról dél felé bevonuló magyar csapatokkal egyesültek.

A lekötő és átkaroló csoport sikeres harcaival a hadműveletek egyidejűleg, tervszerűen és igen eredményesen indultak.

Az ősz óta szervezett nagy költözködés is azonnal megkezdődött, a már említett folyók mentén észak-nyugatra vonulással, a felső folyószakaszokon való átkelésekkel, olyan ütemben, hogy a vereckei és a felsorolt észak-erdélyi szorosokon a behatoló harci erők után azonnal megindultak a szekér-karavánok és megkezdődött az állatállomány, elsősorban a ló és a marha, majd a kisebb állatok terelése. Mindezt csak a legnagyobb katonai pontossággal és szervezéssel, a törzseknél levő lovas harcosok felügyeletével, irányításával és szervezett védelme alatt végezheték. A régészeti leletek semmilyen nagyobb ember, vagy más egyéb veszteségre nem mutatnak.

A honfoglalás katonai történetéről és a nagyszabású magyar "szállásváltás"-ról az Etelközből a Kárpátokba való áttelepülésről, átköltözködéssről szólva Padányi Viktor történész nevét kell kiemelni, aki zseniális megérzéssel és mindenre kiterjedő figyelemmel, képzelőerővel tudta megrajzolni népünknek ezt a hatalmas történelmi teljesítményt!⁷⁴

A sikeres hadműveleteket ekkor egy nemvárt fordulat zavarta meg. Simeon cár, aki valószínűleg a délen harcoló főerőinél tartózkodott a magyarok váratlan beavatkozása idején, s a felületes leírásokkal ellentétben nem lehetett az a bolgár vezér, akit elűzván Leventék "bezárván őt Mundraga várába" - írja Konstantin,⁷⁵ sok más zavaros leírása mellett, mert akkor nem tudott volna azonnal intézkedni. Márpedig Simeon ezen szorult helyzetében azonnal békét kért és kötött Bizánccal, méghozzá olyan különbékét, amit a magyarok csak később tudtak meg és ezután teljesen váratlanul megtámadta Levente erőit. Ugyanis az történt, hogy Leventék győzelme után a bolgárok kiváltották a 30.000(?) bolgár foglyot a bizánciaktól, fölszerelték és az új haderővel váratlanul rajtaütöttek a magyar lekötő csoporton.

Valószínűleg véres harcok következtek, amelyben Levente seregei keményen helytállhattak, minthogy Simeon lényeges erőkkel többé soha nem tudott beavatkozni a főerők erdélyi-alföldi harcaiba. A lekötő csoport tehát feladatát áldozatok árán, de sikeresen végrehajtotta és ezt meg kell látnia mindazoknak, akik az eredményekből vissza tudnak következtetni az előzmények jelentőségére. Egy katonai esemény megítélése nemcsak abból áll, hogy az ütközet elveszett, vagy megnyerték, mert egy veszített csata is hoz eredményt, mint Levente harcának példája is mutatja.

Levente és lekötő csoportjának legnagyobb eredménye az volt, hogy Simeon nemcsak hogy nem tudott beavatkozni a főerők harcába, hanem birodalma területének legnagyobb darabjáról a több, mint 100.000 km²-es Erdélyről és Dél-Alföldről végleg le kellett mondania. Ennek alapján Leventét nem a vereség szégyene, hanem éppen a győzelem babérkoszorúja illeti!

Eközben Árpád hadműveletei tovább folytak kiváló katonai elgondolás szerint, szakaszosan, pontos kivittel. Anonymus leírása alapján Alpár, Csongrád és Észak-Erdély után átkelve a Tiszán birtokba vették a Maros, a Tisza, a Duna-közét, Temesvárt. A Temes folyó mentén véres harcot vívtak, Titel, Keve váránál, végül Belgrádnál újból megverték a menekülő bolgár csapatokat. Állítólag Spalotoig, egészen az Adriai-tengerig üldözték őket.

Észak-nyugaton a magyar csapatok a Garam és az Ipoly völgyén át előretörve átkeltek a Vágon, a gyéren lakott területen áthatolva a Morva folyóig terjesztették uralmukat. Ezzel a Kárpát-medence területe a Dunától északra és

* (Berenik Anna: A félremagyarázott Anonymus. ISBN 963650116 5. Szombathely, 1996.) (A Szerkesztő megjegyzése.)

keletre magyar kézbe került. Arnulf területének sértetlenségét tiszteletben tartották, mivel szövetségesünk volt. Míg az Al-Duna mentén véres harcok folytak Levente és Simeon csapatai között, azalatt a Magyar Fejedelemség népe teljes rendben folytatta átköltözését, ami legkésőbb 895 őszére befejeződött (körülbelül szeptemberre).

6. Honfoglalásukkal kapcsolatos történelemírás hadtörténeti híralata

Az általam is többször bírált történetírás néhány olyan alaptalan feltevésére hívom fel a figyelmet, amelyek sem az idő, a hely, a távolságok, a lehetőségek, a későbbi leletek figyelembevétele után nem tarthatók fenn, sem a források nem igazolják. Ezek a kifogásaim a honfoglalás katonai kérdéseivel vannak szoros kapcsolatban. Vegyünk néhány példát, csak fő vonalaiban.

Leventék által lekötött bolgárok támadása a költöző magyar népcsoportoknál, a bolgár-besenyő szerződés megkötése, a besenyők-bolgárok együttes, nekünk nagy veszteségeket okozó támadása, amelyek hatása váltotta volna ki azt a fejvesztett menekülést, amire lefokozzák a magyar honfoglalás egész sikeres katonai történetét.

A magyarok költözése a legtávolabbi Dnyeper menti szállásokról már 895 márciusában megkezdődött a folyók mentén végrehajtott északnyugati irányú menettel. A legnyugatibb, Dnyeszter menti szállások, ugyancsak márciusban megindultak a jelzett irányban. Így azokat sem keletről a besenyők, sem délnyugatról a bolgárok el nem érheték. A besenyők, ha tényleg akkor keltek át, amint a leírás igazolja: "A keleti frank évkönyvekben jegyezték fel, hogy 893-ban a hosszú, igen kemény tél még a tavasz kezdetén is tartott... bizonyára Kelet-Európában is érezte hatását..., hogy 893 tavaszán a Volga és a Don befagyott. Ez az azok által megtámadott besenyőknek lehetővé tette, hogy a két nagy folyam jegén át Etelközbe meneküljenek".⁷⁶

Furesa fikció már az is, hogy a kedvelt szóhasználat szerint, a keletiek által tönkrevert azok tönkreverték a még ep besenyőket, azután a tönkrevert besenyők újból tönkreverték a magyarokat. Az is érdekes, hogy az azok tönkreverték a besenyőket, azonban mégis megvárják, amíg befagy a Volga is, meg a Don is, hadd menekülhessenek el. Itt az is fölmerül: hogyan tudtak később a mi magyar "kalandozóink" annyi folyón átkelni teljes felszereléssel a Dontól kezdve a Dnyeperen, Dunán, Pon, Rajnán, stb. és visszafelé, amikor sose várták be, hogy ezek befagyjanak. A mongolok is megvárták (Juliánus 2. levelében) 1237-ben, amíg északabbra a Volga, Voronyezsnél a Don befagyjon, hogy rázúduljanak Oroszországra. 1241 után nálunk is megvárták a Duna befagyását, hogy átjussanak a Dunántúlra. A magyar lovasoknak szárnyuk nőtt? Vagy valóban olyan kitűnő harcosok voltak, hogy mindenén átkeltek?

Az idézett tudományos munka szerint a besenyők az első támadásnál(?) "a Dnyepernél biztosan megálltak, mert Levedi utolsó etelközi szállása 894-ben a Bug-torkolat táján volt." Ezért nem álltak volna meg, ha olyan nagy harci kedvük volt. Fordítva inkább: azért volt még Levedi szállása a Bug mellett, mert még a besenyők nem jöttek oda, illetve azért volt ott, mert még nem értek oda a besenyők, akikkel különben akkor éppen valószínűleg nem is voltak ellenséges viszonyban.

A bolgár támadásra, ha végiggondoljuk: mennyi időre volt szüksége Simeonnak, amíg 1.) megtudta a magyarok támadását, 2.) amíg felvette a kapcsolatot a bizánciakkal, és követségváltás útján megkötötte a békét, 3.) amíg a magyarok átadták a foglyaikat, amíg elszállították a foglyokat, amíg Simeon kiváltotta őket, 4.) mennyi idő kellett ahhoz, hogy megszervezze az új hadseregét, 5.) mennyi idő alatt jutott a 250-300 km-re levő Duna-völgyébe a Balkán hegységen keresztül, hogy elérje a magyarokat, 6.) mikor került harcra a magyarokkal? Legkorábban 895 nyár közepén. Meddig tartott ez a harc? Nyár végéig, 7.) a Dnyeszter völgyi szállások népe ha márciusban elindult, mikor ért például a Tölgyesi szoroshoz? 8.) A Havasalföldön át egyetlen szállítmány se indulhatott, hiszen ekkor még Dél-Erdély is bolgár kézen volt. A magyar szállítmányok tehát elérhetők se voltak a bolgárok által.

Konstantin célzatos, többször különféleképp leírt szövegében így írja le: "Simeon... a besenyőkhöz küldött és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Simeonnal a türkökre mentek, családjaikat teljesen megsemmisítették".⁷⁷

Előbb felsoroltuk, hogy Simeonnak milyen sok elintéznivalója volt ahhoz, hogy a magyarokat megtámadja és ehhez milyen sok időre volt szüksége. Most még közben megtudta, hogy a magyarok hátában megjelentek a besenyők, mire ő azonnal értesítette a besenyőket, az Al-Dunától a Don folyóig terjedő, magyarok által megszállt terület többszáz kilométeres távolságán át, mert tengeren csak a normannok és az arabok jártak, s a nyolc, különböző laza szövetségben, nagy területen élő besenyő törzseket megtalálták. Mennyi idő kellett ahhoz is, hogy a követség meggyőzze a nemrég tönkrevert karlukokat, szövetséget kössön velük, egyeztessék a támadás idejét, azok összevonják katonai erőiket, átkeljenek a Don folyón és azonnal támadásba menjenek?

A besenyőknek nem volt szükségük arra, hogy bármit is kockáztassanak a magyarokkal szemben, mert - valószínűleg értesítették őket Árpádék - minden ellenszolgáltatás nélkül így is megkapták az egész Etelközt, majd utána a Kárpátok körüli területet, közté a havasalföldi bolgár területet. Milyen szövetség volt ez a bolgárok és a besenyők közt?

Vegyük a források kérdését. Regino az egyetlen nyugati forrás, amely besenyő támadásról írt,⁷⁸ de a támadás 889-es évét Györffy cáfolja,⁷⁹ miután előbb írta az eseményt, majd utólag beosztotta évek alá, tehát nem megbízható,

csak nagy erőltetéssel lehetne igazolni a főleg szóbeszédből vett ezidei értesüléseit. Ellentmondást látok abban is, hogy: "Annál inkább hitelt tarthatnak számot a magyarokra vonatkozó híradásai, még ha éppen a magyarok jellemzésénél használt is korábbi (és nem a magyarokra vonatkozó) írott forrásokat".⁸⁰ Ő írt ugyanis a vérvívó, szíveket felaprózva fogyasztó, vad magyarokról. Nem tartom hitelesnek.

Konstantin a másik forrás. Hasonló módon hallomásból, szóbeszédből, besenyő dicsekvésből szerezte adatait. Konstantin annyiféleképpen írt erről, amelyek egymással is ellentétben állnak, csak hogy minél elfogadhatóbb legyen, hogy éppen ez veszi el hitelességét. Valóban fennáll az a vélemény, hogy az egész besenyő kérdést csupán önvigasztalásnak írta abban az időben, amikor előzőleg Botondék hadjárataikban döngették Bizánc kapuját, megbosszulva VI. Leó, elődje és apja szerződésszegését.

Azt írja: "A magyarok rettegnek a besenyőktől, mert gyakran vereséget szenvednek tőlük."⁸¹ "Rátörték a magyarokra és fejedelmükkel együtt elűzték őket."⁸² A 77. sz. jegyzetben idézett leírás szerint pedig akkor támadták meg a magyarokat, amikor hadjáraton voltak - Árpád vezérletével -, tehát a fejedelmüket nem űzték el. Majd a szövetségben megindított támadásról elfeledkezve azt közli: "A besenyők pedig elmenekülvén... rábukkanván az ott lakó törkökre... legyőzték, kiverték... és urai ennek a földnek... a mai napig, 55 esztendeje."⁸³ Pontatlan az a megállapítás is, hogy ott laknak a mai napig. Mert ekkor már nem az Etelközben laktak a besenyők, hanem a Kárpátok külső karéjában. Ezzel szemben áll VI. (Bölcs) Leó leírása, amelyben egyetlen szó sincs bolgár-besenyő szövetségről, támadásról. Azt közli, hogy "három csatában tönkrevérték a bolgárokat."⁸⁴

A besenyők támadásuk esetén a lovas harcmód elvei szerint üldözték volna a magyarokat, s a Kárpátoknál se álltak volna meg. Amikor valóban odaértek, akkor se törtek be a hágókon át. Sőt, később beköltöztek, egyesültek a magyar néppel és igen derék magyarok lettek. Történetírásunk igen rosszul teszi, hogy a nyugati szerzőket majmolva a besenyő nevet így befeketi!

Az a feltevés, hogy szakaszosan vonultak előre, azért maradhattak meg a magyarok,⁸⁵ képtelenség. A költözködő magyaroknak még nehezebb lett volna a szakaszos vándorlás, napi 20-25 km-rel, a napi 100-200 kilométeres sebességgel közlekedő besenyő lovassággal szemben.

Visszatérve a magyar-besenyő viszonyhoz, nem lehet egyetérteni azzal a véleménnyel, hogy "az egymástól való félelem volt az oka, hogy nem háborúztak."⁸⁶ Inkább figyelembe lehet venni az idézett állítás második részét: "... és Bolgárországot 934-ben együttesen, mint szövetségesek támadták meg." Tehát szövetséges viszonyban voltunk. Ez a valószínűbb, nem a besenyő támadás meséje.

Regino és Konstantin híradásán kívül se a magyar hagyományok, sem egyetlen nyugati, se a jól értesült arab, se az érdekelt orosz források nem közölnek egyetlen adatot sem besenyő támadásról.

A legdöntőbb érv, hogy nem volt jelentős besenyő támadás, az embertan megállapítása: "a besenyő támadás miatt nőhiánnyal érkeztek. Az embertani adatok ezt a nézetet egyértelműen cáfolják: a férfiak és nők taxonómiai összetétele és méretértékei között nincs erre utaló különbség"⁸⁷ - közli Éry Kinga.

László Gyula is megerősíti a régészet oldaláról: "Honfoglalás kori temetőinkben semmi nyoma nincsen annak, hogy asszonyainkat, öregjeinket megsemmisítették, elrabolták volna... nem csonka, asszony nélküli nép "menekült" a Kárpát-medencébe, hanem a honfoglalás tervszerű áttelepüléssel járt együtt... ménesekkel, nyájakkal, gulyákkal együtt."⁸⁸

Besenyő vész tehát nem volt. Legfeljebb az lehetett, ami béke időben is előfordul, hogy elkötnék egy-két lovat, elhajtának egy gulyát, leölik a pásztorokat. De ebből országos méretű pusztulás még nem következik. Semmiképp nem ez idézhette elő a honfoglalást.

A honfoglalásunk katonai teljesítményét, a szervezett átköltözést kétségbeesett menekülésnek lefokozni, dilettáns, álmodozás.

Visszatérve a katonai eseményekhez, Levente két hadosztálynyi creje a váratlan támadás következtében bizonyára nehéz helyzetbe került, át kellett úsztatnia a Dunán, majd kemény utóvédharcokat vívott a bolgár csapatokkal, amelyeknek szintén át kellett kelnie a folyamon. A helyzetet az is nehezítette, hogy azonos, tehát lovas harcmódot folytató ellenféllel kellett megküzdeniök. Esetleg sikerült még a Déli-Kárpátok hágóit lezárni a bolgárok előtt, ez valószínű. Az erdélyi bolgár uralom miatt, a Kárpátok külső oldalán vonultak előbb észak felé a szállítmányok utolsó csoportjai is.

Az országon belül, a harcok befejeztével a megtelepedés szervező munkája folyt, az ottani őslakók figyelembevételével, amint a további külön avar, magyar és más ottéló etnikumok temetői mutatják. Semmiképp nem járt a korabeli nyugati népek szokása szerinti népgyilkolással, mert ennek egyetlen régészeti vagy írásos nyoma nincs. A mintegy harmincezerre becsült szláv népesség is tovább folytatta életét a maga nemzetségi keretében, sőt egyes nyugati hadjáratainkban is résztvettek. A Kárpát-medence szlávjai, a magyarok védelme alatt éltek, szaporodtak.

⁸⁰ Fodor István is leszögezi: "A régészet adatai nem igazolják azt az írásos híradást, amely szerint az asszony-nép, gyermekek és öregek mind odavesztek volna az egyenlőtlen küzdelemben". Ín: "Ösckintek felhozád"; az 1100 éves évfordulóra rendezett miskolci kiállítás útmutató füzet. Miskolc, 1996. 108. (A Szerkesztő jegyzete)

A helyben talált népek harcos elemeit valószínűleg a hiányok pótlására, vagy újabb katonai egységek megszerzésére is használtuk. Az 500.000 főre becsült őslakossággal létszámunk is kétszeresére nőtt, ami gazdasági és katonai erejünket megsokszorozta.

A Dunántúlt hűbéri alárendeltségben bíró Arnulf, keleti frank királlyal, a régi szövetséget tiszteltben tartva, békében voltunk. Így történt, hogy Arnulf 896-ban Rómába vonulva császárrá koronáztatta magát. Nem tartható az az állapítás, hogy "a magyar sikerek hírére békét kötöttek egymással a morvák és a frankok, a bizánciak és a bolgárok",⁸⁹ ahogy a "Magyarország Hadtörténete" leszögezi, mert az előbbiek 894-ben a Szvatopluk-fiak meghódolásával kerültek békés viszonyba, a bizánciak pedig cserben hagyva szövetségüket, a magyarokat, nem a magyar sikerek miatt tették ezt.

7. Az itáliai hadjárat

Ügyes békepolitikánkat mutatja, hogy Arnulf, most már német császár 898-ban (és nem 899-ben, ahogy felületesen írják,⁹⁰) újból egyezsége lépett velünk és nyilván az előző együttműködés során szerzett tapasztalatai alapján, azt a katonai megbízást adta számunkra, hogy itáliai vetélytársát, a friauli Berengár olasz királyt, különben Nagy Károly dédunkokáját, aki a hűbéri engedelmisséget megtagadva önállóságra és a császári korona elnyerésére tört, fűkezzük meg és térítsük vissza a hűségre.

Itáliában ugyanis Spoletoi Lambert és Berengár osztozott a hatalmon, az északi részen. Lambert halálával Berengár akarta megszerezni a főhatalmat, ami sértette Arnulf érdekeit. Ezért 898-ban megegyezett a magyarokkal, hogy támadó csapatokat indítsanak Itáliába.⁹¹

A magyarok természetesen elfogadták a kedvező ajánlatot, ezzel kiterjeszthették érdeklődésünket a távolabbi területekre, s az új hazából megindult az első felderítő hadjárat.

Azonnal, még a tél beállta előtt, néhány száz, talán egy félvezérből álló felderítő osztagot küldtünk előre, a jövő hadművelési területére. A kijelölt támadó erő, mint a későbbiektől tudjuk, egy törzsnyi hadosztály öt ezrede, összesen ötezer fő, egész télen azzal foglalkozott, hogy az újoncokat kiképezte, a fegyvereket élesítette, rendbehozta és előkészítette a felszerelést, gyűjtötte a tartalékelelmet, stb.⁹²

A felderítés eredményei alapján, 899 tavaszán, valószínűleg márciusban, a Duna-Tisza közéről átkelve a Dunán, a Száva folyó partján a mai Ljubljana, Cilli, Aquileia vonalon⁹³ kb. 10 napi menettel előretörték csapataink a Brenta folyó völgyéig és ott táborokat ütve, újból, most már 2-300 fős felderítő csoportokat küldtek a Po-tól északra eső területre. A menetvonallal elkerülték Pannónia déli tartományát, amelynek 896 óta Breszlav volt a vezetője, s valószínűleg olyan frank úti kafaúzt kaptak, aki Arnulf római útján is részt vett. Az esemény hitelességét legjobban leíró Alemann Évkönyvet⁹⁴ is valószínűleg ez a személy tájékoztatta.

A felderítésben "kikémlelték az ország természeti viszonyait, a lakosság számát, fontolóra vették a várható ellenállás nagyságát, majd hazatértek" - írta szakszerűen Liutprand.⁹⁵

A felderítés után a főerő két oszlopban, általában a régi római utakat követve előrenyomult nyugat felé. Az északi oszlop Verona, Brescia, Bergamo, Milano mellett, a másik attól délre haladt. A védetlen vagy rosszul védett országokon számottevő ellenállás nélkül haladtak át. Az erősített helyeket, várakat nem ostromolták, a mocsarakat, erdőket elkerülték, a föld népét nem bántották - írták a krónikások (pl. a 94. sz. jegyzetben megnevezett).

A nyár végén Pávia környékén egyesültek a csapatok. Ettől délre sikerült végre Berengárnak az engedetlen és fegyelmezetlen hűbéri páncélos csapatokat is összegyűjtenie. Létszáma a Velencei Krónika szerint: "Berengarius rex direxit XV milia hominum"⁹⁶, vagyis "Berengár király 15 ezer emberrel rendelkezett".

Vele szemben pedig, mivel Liutprand szerint "... az itáliai háromszorosa volt a magyar erőnek"⁹⁷ a magyar sereg ötezer főből állt. Az itáliai sereg egyik fővezére a velencei Giovanni Orseolo patricius volt. A magyarokat Szalárd, valószínűleg Árpád-házi herceg vezette.

A háromszoros túlerővel szemben Szalárd az ősi könnyűlovas háromdot alkalmazta. Mivel a közvetlen összecsapás nem vezethetett eredményre, nyíltáadásos rajtaütések mellett kezdett visszavonulni. Terve nagyszabású, 250-300 km-es színlelt menekülés volt, amelyet két helyen, előbb Lodi-nál, az Adda folyónál, majd Verona közelében az Adige völgyében utóvédharcra szakított meg, hogy a lesállítás felvételére különvált főerőnek ideje legyen kétoldali készenléti állást felvenni, ahol a "mortalék-erővel" az ellenséget maga után vonva összpontosított támadással megsemmisítheti. Közben még az ellenség félrevezetése céljából tárgyalásokat is kezdtek, amelyben szabad elvonulást kértek, de Berengár győzni akart, s ezzel hűbéruralmát is megerősíteni, s minden megegyezést elutasított.

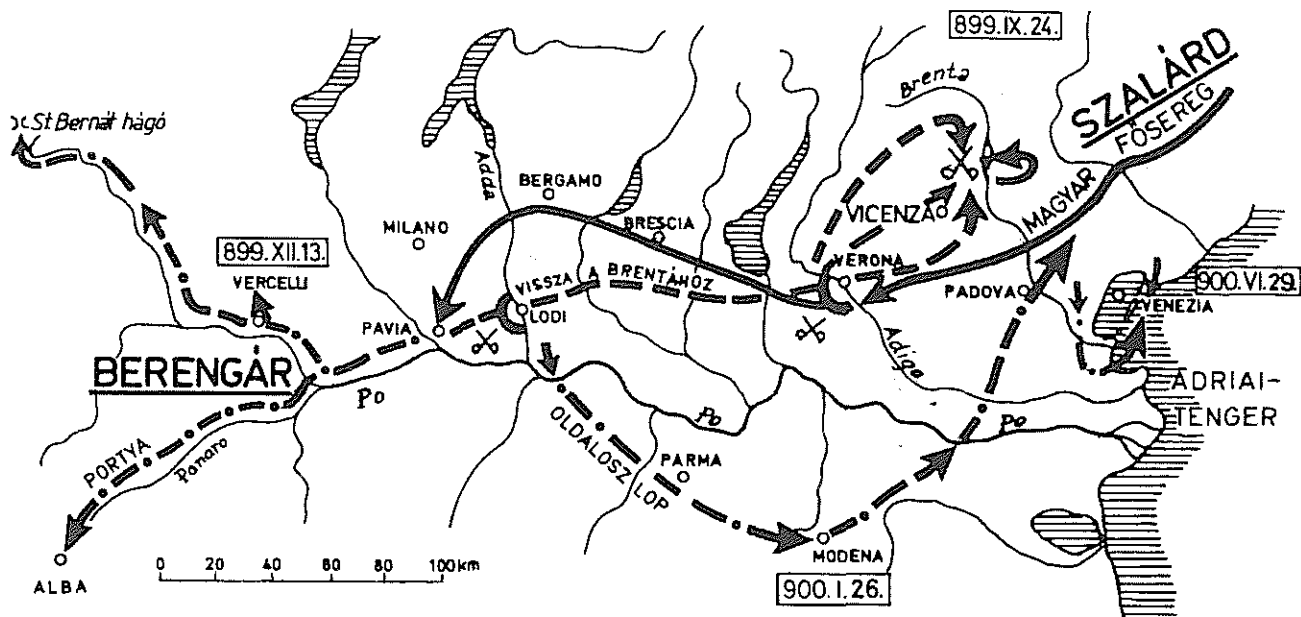
Berengár serege a hosszú, mintegy 10-12 napos menet alatt, a meleg olasz szeptemberben alaposan kifáradt, félrevezetve elbizakodott az erejében, s amikor a Brentához érve a magyarok a zsákmányolt állatokat is otthagya, menekülést színlelve átúsztattak a folyón, teljes biztonságban érezve magukat, minden biztosítás nélkül letáboroztak, leszedték páncéljaikat és evéshez, pihenéshez készülődtek.

899. szeptember 24-én azután, adott jelre, az ötezer főnyi magyar lovassereg minden irányból megrohamba, megrohamba,

nyíltámadással, majd közelharcban szétverte, az utóvéd is úsztatással visszatérve csatlakozott a támadáshoz, végül a menekülőket kíméletlenül, a megsemmisítésig üldözve legyőzték a háromszoros túlerőt.

A csata helyét a Brenta folyó mellett két forrás is megjelöli, az Alemann-évkönyv és a *Rerum Longobardiorum*. Valamint a kérdés kutatói: Gina Fasoli és Vajay Szabolcs. A részletek műveikből kivehetők.⁹⁸ Saját kutatásom és helyszíni vizsgálataim alapján, a feltalált helytörténeti leírások felhasználásával a csata valószínűleg pontos helyét is megjelölhetem. Ez a Brenta folyó felső szakaszán Bassano és Vicenza között Nove és Cartigliano község között, a nyugati parton lehetett. A helytől nyugatra eső községek határában találtak eldobált páncélokra és fegyverekre, a menekülés nyomaira.^{98a}

Ezután megnyílt az út egész Észak-Itáliába. Két nagy oszlopban, különböző csoportokban az egész területet megszállták a Po-tól északra. Eljutottak nyugaton a Nagy Szent Bernát-szorosig, délen a Tanaro folyónál, Albaig, Vercelliig (XII. 13-án.)⁹⁹

Az első itáliai hadjárat (898-900) . A szerző terve. Rajzolta Lányi Ernő

Egy csoportjuk Piacenzánál átkelt a Po déli partjára, Parma-n át a 900. év január 26-án Modena kiürített városába bevonult, néhány órán át ott tartózkodott, a főtéren a templom előtt. Leírják az egykori források és a mai olasz történészek, hogy minden zeg-zugot felkutattak, de semmit el nem vittek, nem rongáltak, romboltak, semmi kárt nem tettek a városban, még a templomi kincseket is a helyükön hagyták, majd rövid pihenő után, néhány óra múlva eltávoztak. Ezt igazolja Szt. Geminian nagyobbik életrajza (10 év múlva írták) hiteléhez kétség nem férhet. Így¹⁰⁰ írja le Gina Fasoli¹⁰¹ kitűnő könyvében.

Moden városát nem bántották, mert nem volt szövetségesük ellensége. Tehát nem lehet rabló kalandozásnak minősíteni a támadásukat. Mert milyen rabló az, aki egyszer rabol, egyszer nem?

Másnap viszont Nonantula kolostorát - Nagy Károly alapítását - valószínűleg az elorzott avar kincsek odajuttatása miatt is - teljesen lerombolták.

Modena bántatlanságát két okból is szükségesnek tartottam felhozni. Több műben, így Kristó Gyulánál is¹⁰² azt lehet kiemelve olvasni, hogy a magyarok milyen rabló módon elbántak a városokkal, köztük Modenával is, kirabolták, felégették, elpusztították a maguk vérszomjas módján, holott igazolom, hogy bántatlan maradt. Pedig Kristó hivatkozik G. Fasoli munkájára a 450. lábjegyzetben a i. m. 96. oldalán. Utána néztem. Ezen az oldalon csak említve van és a dátum van a 18. jegyzetben felemlítve. De Modena pusztításáról nincsen szó. Meg kellett volna nézni tovább a 106. oldalt. Akkor az igazságot hirdetné.

A háborúkkal úgyis elég pusztítás jár, miért kell még az idegen országban élő idegeneken is túltenni a magyar-gyalázásban?

A másik, ezzel kapcsolatban: a hibás adat hibás következtetést von maga után. A Magyarország haditörténete I.K. 19. oldalon, lehet, hogy erre az adatra, jóhiszeműen ezt írta: "A Lombardiában már erős várakat (pl. Modenát) is elfoglalt magyarok számára nem volt nehéz feladat a Braszláv szlovén és bajor katonáira bízott palánkvárak bevétele." (Persze hogy nem, hiszen oda is csak besétáltak!) Nem nagy, de szembetűnő és felületes hiba: az ún. kalandozásokat feltüntető térképre valaki egyszer Modena helyére Pádvia nevéért írta. Azóta a Velencétől közvetlenül nyugatra elterülő Pádvia neve odakerült a tőle délnyugatra legalább 100 km-re eső Medena helyére. És állandóan

ezt a térképet használják. Még az 1996-ban kiadott Honfoglaló őseink c. könyv 82. oldalán sajnálatosan a kitűnő Kovács László: Fegyver s vitéz c. tanulmányában is. Jó lenne egyszer kijavítani.

Azután ez, a délen valóban kalandozó csoport is, átkelt Bondononál a Po folyón és bevonult Brenta menti táborába. Itáliai telelés után egy vakmerő csoportjuk megkísérelte azt a páratlan lovasbravúrt, hogy lóháton, úsztatással, meg kisebb, bőrrrel bevont csónakok segítségével a tenger, a szigetek felől megközelíti és elfoglalja Velencét, a kincses várost, netán Berengár vezérének a megbüntetése, netán a zsákmány miatt? Ez persze nem sikerülhetett, Pietro Tribuno dozse nagy evezős hajóhadával visszafordulásra kényszerítette a vakmerő lovasokat. Ez történt 900. június 29-én Péter-Pál napján Malamocco erődített helynél.¹⁰³ Azóta ezt a helyet San Pietro di Volta néven tisztelik és hosszú időn át zászlós körmenetekben adtak hálát Istennek, hogy megmenekültek.

A velencei kaland után felszedték a táborokban a sátorfát és elindultak hazafelé. De június 29. után (Kristó szerint i.m. 210. o./ "900 tavaszán hagyták el Itáliát").

A honfoglalás közben indított itáliai hadjárat politikai célja az volt, hogy az erős német császári hatalmat semlegesítse a morva, bolgár ellenfelek között, biztosítsa nyugati oldalukat, egyben a délnyugati irányban indított felderítéssel kibővítsa tájékozódásunkat az új területen, s katonailag összemérjük erőnket az esetleges új ellenfelekkel. Anyagi szempontból a szövetségi szerződés megkötésekor szokásos pénzbeli juttatás¹⁰⁴ mellett jelentős zsákmányszerzés is biztosítva volt. Az események leírása tisztázásra szorul.

Közben váratlan eseményként 899. december 8-án szövetségesünk, Arnulf császár meghalt. A magyarok már 900 elején követséget küldtek utódjához Gyermeke Lajoshoz a szövetség megújítása céljából.

Ezt a követséget azonban, a valóban gyermek Lajos helyett, a főleg egyházi vezetők, börtönbe zárták és ezzel a szövetséget megszüntették. Eljárásukat valótlan állításokkal, az események sorrendjének összekeverésével akarták igazolni. A Fuldai évkönyv szerint: "A magyarok követeiket csalárdul békét kérve a bajorokhoz küldték annak a területnek a kikémlelése céljából."¹⁰⁵ Valótlan és értelmetlen, mert ugyan miért kértek volna békét, hiszen szövetségben voltak, azt akarták meghosszabbítani. A követségek feladata, hogy az idegen területről, viszonyokról képet szerezzenek. De erre sem volt szükségük, már előzőleg is jártak azon a vidéken, az előző évtizedekben. Ha már elfoglalták volna a Dunántúlt a bajoroktól, akkor hogyan mertek volna békét kérő követséget küldeni? Úgy van beállítva a dolog, hogy a diplomáciai szokás megsértése miatt küldött büntető hadjáratok előkészítése céljából mentek volna a bajorokhoz a követek. Pedig a dolog éppen fordítva volt.

Mikor a Magyar Fejedelemség tudomást szerzett követei elzárásáról, ezzel a szövetség felrúgásáról, akkor jutott arra az elhatározásra, hogy a Dunántúl elfoglalásával az egész Kárpát-medence területét birtokba veszi. Most már nem kellett tekintetbe venni a német-szövetséget, mert azt ők bontották fel. A katonai helyzet is kedvező volt: az előző két évben német-morva harcok dúltak, végül az Itáliában harcoló haderő visszarendelésével és délről való bevetésével két oldali átkarolással lehetett a támadás sikerét biztosítani.

Az időrendiség tehát így volt: Arnulf halála után közvetlenül küldhették a követeket, mert ha csalárdul előbb akarták volna elfoglalni a Dunántúlt, akkor rögtön, 900 tavaszán visszarendelték volna Szalárd hadait, s nem csak az év nyarának végén.

A helyzet tehát így alakult "ugyanazon az úton tértek vissza - amelyen jöttek, Pannónia nagyrészét elpusztítván" - írja ugyanaz a Fuldai évkönyv, s ez se felel meg a valóságnak, mivel nem Pannónián át mentek oda, hanem a Száva mentén, vissza pedig a Dráván átkelve a Balaton déli sarka irányába támadtak.¹⁰⁶ Ennek tárgyi bizonyítékát Költő László régész úr szíves közléséből tudom: Még nem publikált honfoglalás kori temető leletmentésénél találtak I. Berengár kori pénzérméket Keszthely és Zamárdi környékén. Pannóniát pedig nem dúlták föl, mert már sajátjuknak tekintették. A "feldúlás"-nak nincs semmi bizonyítéka.

Ugyanegy időben Árpád főherce a Dunán átkelve észak-északnyugat felől bekerítve, nagyobb harcok nélkül befejezték a honfoglalás nagy katonai művét. Végül került sor az észak-nyugati részek, Nyitra és környékének az elfoglalására. A 900. év tekinthető a Kárpát-medence birtokbavétele befejezésének.

8. Honfoglalásunk jelentősége

Eddigi történelmünk legnagyobb és legeredményesebb magyar teljesítménye a honfoglalás. Ez tette lehetővé, elődeink, a hunok és avarok sorsától eltérően, népünk ezregyszáz éves fennmaradását, szilárd államunk megalapítását, a kereszténység felvételével az európai kultúrkörbe történt bekapcsolódásunkat. Ez biztosította a magyar nép tehetségének, magas erkölcsi és szellemi képességének teljes kibontakozását, a sajátos magyar népművészet virágzását. A magyarság sok kiváló alkotó tehetségével az irodalomban, a művészetekben, a tudományokban, a sportban gazdagabbá tette és színesebbé az emberiség kultúráját.

A magyar kiemelkedő államalkotó képességével, a karoling birodalom széthullása óta feudális anarchiába süllyedt Európában, államával biztos pontot képezett. Főlényc katonai erejével, általában szövetségi hívásra, döntő súllyal tudott beavatkozni az európai politikába. Támadásaival szinte kikényszerítette a német császári hatalom szükségszerű megerősödését, az új európai rend és új irányú kultúra kifejlődését, ahogy ezt külföldi történészek is megállapították.¹⁰⁷

Politikai értelemben behatárolta a német keleti hódításokat, megakadályozta egy közép-európai, a nyugati művelődéstől idegen, valószínűleg ortodox, szláv nagyhatalom kialakulását, megalapozta a mai európai államok rendszerét. A nyugati keresztény kultúrát a Keleti-Kárpátokig kiterjesztette, az európai fejlődést és biztonságot, önfeláldozó módon, egészen 1945-ig védelmezte.

A honfoglalás céljából megindított hadjárat történetéből megállapítható, hogy a hadjárat megindulásában és végrehajtásában, egészében és részleteiben, kezdetében, kifejtésében és befejezésében, valamint összefüggéseiben és vonatkozásaiban, minden a hadművészet klasszikus elvei alapján történt.

Árpád fejedelmet, rábízott népe iránt érzett felelőssége tudatában, népe bizonytalan helyzete megváltoztatásának legjobb szándéka vezette. A hadjárat minden időszakában céltudatos, előrelátó hadvezéri akarattal határozott. Hadászati és hadművelleti terveit a fennálló katonai-politikai helyzet számbavételével alakította. Feladata volt, hogy Etelköz védhetetlensége, a veszélyes szomszédok miatt, a sokkal kedvezőbb Kárpát-medence területét elfoglalja, minél előbb és minél kevesebb áldozat árán.

A Vérszerződés(ek?) megkötése, a fejedelmi hatalom kiépítésének az időpontja nem ismeretes. Mindezekre különböző időpontokat feltételeznek a történészek. Minden esetre a hadműveletek kezdő időpontjából arra lehet következtetni, hogy talán nem is Árpád volt az első, hanem már előtte is voltak magyar fejedelmek, akik a törzsszövetség, a fejedelemség katonai megszervezésében jelentősen közreműködtek. Nehezen tudom elképzelni, hogy Árpád vezér, aki a honfoglalást vezette és valószínűleg előkészítésében is részt vett, csupán csak 892-ben, három évvel a nagy hadjárat kezdete előtt választottak volna meg. Az biztos, hogy a honfoglalás előkészítése és végrehajtása az ő nevéhez fűződik.

1./ A Kárpát-medence, mint elfoglalandó terület felderítését határozta el legelőször az országos vagy fejedelmi tanács, a szer. Ehhez szükséges volt a törzsi hadosztályparancsnokok beleegyezése. A döntés a fejedelem joga volt.

2./ Az évtizedeken át folyó hadászati felderítés 864-ben kezdődött. Ez volt a bevezető, első áthatolás, nagyobb magyar katonai egységekkel. Valószínűleg Árpádherceg, ha nem volt fejedelem, valószínűleg maga Árpád vezette, sőt valószínűleg más felderítéseken is részt vett.

885-ben még nagyobb erővel mentek, de a legjelentősebb a 962. évi felderítés volt, amelyben a térség legfontosabb erejének, a frankoknak a szövetségében működtek és még hozzá a terület megtartásának a feltételével. Az utolsó, 894. évi bevetés után a résztvevő egységet utasították a Felső-Tisza völgyében való bentmaradásra, amikor oly kedvező feltétel jött létre, hogy a morvák harcias fejedelme, Szvatopluk meghalt és a bizánci szövetségben 895-ben megkezdhetők a honfoglalást, a Kárpát-medence elfoglalását. Valószínűleg nem csak feltevés, de bizonyára közreműködtek a felderítésben és a diplomáciai kapcsolatok felvételének elősegítésében az avarok.

3./ A nagy támadás a lovas harcmodor tökéletes alkalmazásával, kétoldali átkarolással történt. A fő támadó csoport Árpád vezérletével északon, a Vereckei szoroson (Tatár hágón?) át, mélyen behatolt, egészen a Duna-Tisza közéig. Ereje a haderő fele.

A másik átkaroló csoport, a déli, Levente, Árpád fia vezetésével, az Al-Duna mentén, a folyó két oldalán rendkívül fontos, kettős feladattal indult. Egyrészt: kettévágni a bolgár területet, távoltartani Simeon főerőit a hőhadszintértől és másrészt mindaddig tartani a területet, amíg a főerők elfoglalják Erdélyt. Ereje negyede, a hadnak két törzsi hadosztály.

4./ Az észak-erdélyi szorosokon áthaladó egy hadosztály a Tölgyesi szoros mentén a sóbányák vidékét szállta meg, majd a Marostól északra eső részén támadott nyugat, a Tisza felé, lekötötte az erdélyi csekélyebb bolgár őrsképeket.

5./ A behatoló harcos csoportok után és között azonnal megindult az áttelepülő népesség, az előre meghatározott sorrendben és menetvonalon, a katonai biztosítás mellett, az előre kijelölt irányban és helyre.

6./ A főerők és a lekötő csoport harcai a tervek szerint kezdődtek, a háborúk bizonytalansági tényezői itt is közbeszóltak, midőn a bizánciak hitszegő módon különbéket kötöttek ellenfelükkel és szövetségüket, a magyarokat cserben hagyták, nem is értesítették őket. Így került Levente serege túlerővel szemben.

7./ A főerők tervszerűen elfoglalták a bolgár területeket, a mellékhadszíntér magyar erői azonban a rendkívül nehéz helyzetükben is nagy áldozatok árán, de hősiessen kitartottak és a feladatukat, az ellenség távoltartását a főerők harcától, teljes mértékben úgy hajtották végre, hogy ellenfelük nemcsak hogy nem tudott beavatkozni a magyar főerők harcába, hanem országa nagyobb és értékesebb felét végleg elvesztette. Ezek, a Levente erői tehát nem szenvedtek vereséget. Ellenkezőleg: köteleességet mindhalálig teljesítették.

8./ A hadjáratot előkészítő diplomáciai tevékenység is kiválóan működött. Az ellenségem ellensége az én szövetségese - elve alapján történt a bizánci-magyar szövetség megkötése, amely az alapfeltétel volt a honfoglaló hadjáratnak. A másik diplomáciai siker volt az Arnulffal fenntartott szövetséges jóviszony.

Az állítólagos besenyő támadás valószínűleg egy eltúlzott és valótlan (vagy jóval előbbi) eseményt emelt ki a homályból, leírása is teljesen zavaros és könnyen cáfolható az utána következő események tényei alapján.

A besenyő-kérdéshez pótlólag még hozzáfűzöm, hogy olyan állításokkal, amelyekkel igazolni akarnák a besenyő

támadást, akaratuk ellenére épp az ellenkezőjét bizonyítják. Például - állítólag - a 898-900. évi első itáliai hadjáratot a honfoglalók csak azért tudták 5000 lovassal elindítani, mert 896-tól 898-ig békében voltak. "Ennyi időre volt szükségük az állatállomány, főként a katonai szempontból döntően fontos lóállomány pótlására",¹⁰⁸ állapítja meg a miskolci 1996. évi "A honfoglaló magyarság" című kiállítás múzeumi ismertetője. (Fodor: "Őseinket felhozád")

Vagyis a besenyők által okozott lóvesztéseket négy év alatt be tudták pótolni. Mivel a kipusztult avarságtól lóhoz nem juthattak, csak lótenyésztéssel érhetek el eredményt. A "meneküléssel szétzilált állapot" között, de még a rendezett letelepedés szervező munkája idején se lehetséges hiányzó harci lovak nagyszámú utánpótlása tenyésztés útján 4-5 év alatt. Egyszerűen képtelenség!

Mert a teendő a következő: össze kell szedni, ki kell válogatni a mindkét nemű tenyészállatokat, fedeztetni kell őket, nem is mind sikerül, a ló vemhessége 11 hónapig tart, 3-4 éves korban kezdik lovagolni, 5 éves kora után lehet hátsalóként belovagolni, ezután lehet a harciképzéshez szoktatni, gyakorolni. Végül is ezeket kellő edzés nélkül nem lehet azonnal ezer kilométerekre, fokozott jármódokra felhasználni. Legkevesebb 6-7 év múlva kerülhet erre sor, békés viszonyok között.

Sajnos vagy nem, de lovat nem lehet négy év alatt felfűjni, mint léggömböt! Tehát nemcsak nőhiány, de lóhiány se volt a honfoglaláskor, vagyis: besenyő támadás se volt, legalább is nagyarányú! Volt, akinek két év is elég lett volna a besenyők okozta lópótlásra¹⁰⁹. (Lehet, hogy a lovat összetévesztette a pulykával?)

Hogy népünk még jobban örüljön és ünnepelhesse az 1100. évfordulót, (108. jegyzetben hivatkozott ismertető bevezetője) szükségesnek látta bejelenteni: "A kor történeti forrásai egyértelműen tanúsítják, hogy a magyarság honszerzése korántsem pompázó diadalmenet volt, csak a források elfogult értékelése sugallja ezt a feltevést, semmikiépp se tanúsítja".

Hát így fest az "elfogulatlan értékelés" mint a lóhiány négy év alatti pótlása - a pusztító besenyővész igazolása! Ilyesmire gondoltam a bevezetőben, amikor a történelmi szakértők katonai és lóismereti hiányosságairól elmélkedtem.

A honfoglalás valóban nem volt pompázó diadalmenet, de még kevésbé szegycmentes, vergődő menekülés. Tervszerű, jól vezetett, sikeres hadműveletek sorából állt!

9. A honfoglalást követő események

A honfoglalás harci eseményeinek elültével sem következett azonban teljesen nyugodt időszak Árpád népére. Igen nehéz feladatok hárultak mind a vezetőkre, mind a népre.

Észak-kelet felől nem tudunk ellenséges fenyegetésről. Keleten és délen a bolgárok felé kiegyensúlyozott volt a helyzet, a besenyők ütközőzónája következében. De nyugat felé a morva, főleg a frank irányban a viszonyok elromlottak. Regensburg felrúgta a szerződést és szövetségre lépett az addig haddal pusztított morvakkal.

A Magyar Fejedelemségnek valami biztos szövetségest kellett keresnie helyzetének megszilárdítására. Így került sor Arnulf halála után azonnal az ellenség hátában-oldalában levő, eddig ellenséges itáliai királlyal, Berengárral való szövetség megkötésére, már 900-ban. Látható, hogy gyorsak és tevékenyek voltak a kapcsolatok szerzése terén is. Ez a szerződés tartósnak is bizonyult,¹¹⁰ 924-ig töretlenül fennállott, bizonyítva annak az állításnak a helytelenségét és céltalanságát, amely a magyarok szövetségi politikájának megbízhatatlanságát, állhatatlanságát a magyar-morva és a magyar-frank vonatkozásban állította.¹¹⁰ Ugyanakkor egyetlen helytelenítő megjegyzése sincs például VI. Leó 895-ös hitszegő szerződés-felbontására.

Az események történetét folytatva megállapítható, hogy a 900. év után is jelentős események történtek. Mint szövetségesek, Itáliában már 901-ben magyar csapatok verték vissza Provence-i Lajost, Berengár újonnan feltűnt vetélytársát az Adda folyó mögé.¹¹²

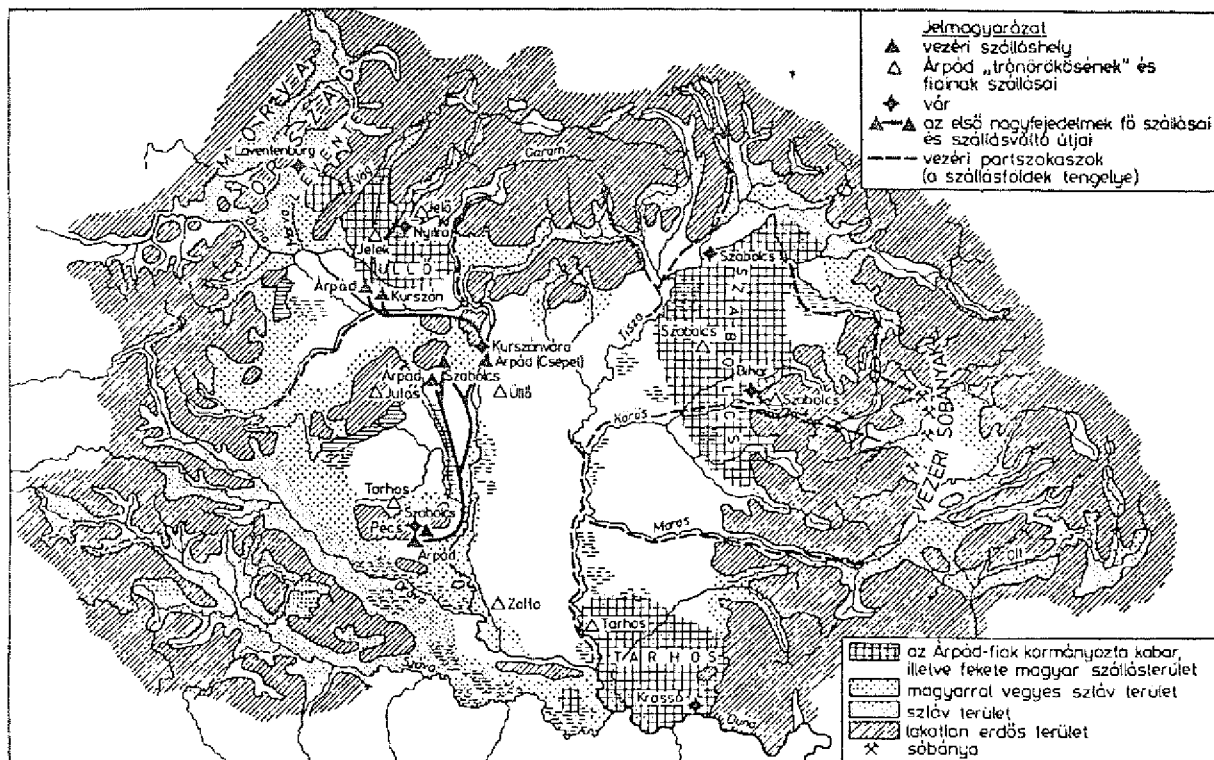
Az ellenséggé vált frankok és morvák mögött azonban egyelőre még szövetséges nem akadt, itt ezt fegyverrel kellett kiküzdeni. A fő ellenség, a frankok felé még hátra volt a megfélemlítés, vagy a követek elítélése miatti megtorló, bosszúhadjáratok megindítása.

Ez már 900 végén (900. XI. 20.) és a következő évben (901. IV. 18.) bekövetkezett, a Sváb évkönyvek feljegyezték.¹¹³ Már 900-ban megindult az első felderítés, nagy pusztítással. A Duna északi partján azonban ezer fős veszteséggel. A sebtében ellenünk megkötött frank-morva szövetség veszélyét felismerve, 902-ben megtámadtuk a morvákat, Morvaország elfoglalása azonban csak 906-ban sikerült.¹¹⁴ Eközben történt, hogy a bajorok békekezdeményezés címén tárgyalásra hívták és a Fischa partján 902, vagy 904-ben egy lakomán orvul megölték Kurszánt.¹¹⁵

Ezt természetesen újabb hadjáratok követték. Majd Gyermek Lajos környezete, élén Luitpold gróf, később herceg vezetésével nagy visszacsapásra készült a magyarok ellen. Valószínűleg nemcsak a magyar betörések megszüntetése volt a céljuk, hanem elsősorban a karoling-örökségnek tartott Pannónia visszaszerzése és a csehok-morvák fölötti befolyásuk visszaállítása mellett a magyarok megsemmisítése.

Az időpont kiválasztása összefüggésben lehetett Árpád nagyfejedelem halálhírével,¹¹⁶ valószínűleg abban a hiszemben, hogy az utódlás kérdésében zavarok keletkeztek a magyar vezetésben.

A bajorok a nagykarolyi méretű hadjáratukban nagy erőket összpontosítottak. Három részre tagozódva indultak meg, a Duna két partján és az utánpótlást a Dunán szállító hajókaravánal. Előretörésükben Pozsonyig hatoltak. A magyar erőket azonban nem tudták meglepni, bár természetesen nem küldtek hadüzenetet. A magyar felderítés és a gycpőrsegek nyilván értesítették a felső vezetést, a nagyerejű német csapatok összevonásáról és közeledéséről. Az Árpád vezette magyar katonai vezetés itt is kitűnően működött. Összevont erőinkkel előbb az egyik, a déli parton levő ellenséges csoportot vertük meg, 907. VII. 4-én,¹¹⁷ majd éjjel átúsztattuk a Dunán és másnap az északi oldalon álló harccsoportot zúztuk szét. A hajóhad megsemmisítése után, a három napig tartó csata végeztével a

Magyarország a meghódított Morvaországgal (Magyarország története I. Bp., 1984, 624)

szokásos általános üldözés következett, amelynek során mélyen a bajor területekre behatoltunk és egészen az Enns folyóig megszálltuk az egész területet. A császár Passau várába zárkózott. Az üldöző magyarokkal szemben meginduló hazai bajor erőket két erdő között lesbeccsalva a szokásos színlelt visszavonulás után szintén tönkrementek.¹¹⁸

Miután az észak-nyugati szláv törzsek, a csehek és a dalmincok Morvaország elfoglalása után befolyásunk alá kerültek, most a német területek Ennsig való birtokbavételével további hadászati céljainkat is messzemenően elértük. Nyitva állt előttük a német császári birodalom belső része is, amelynek következménye az volt, hogy a bajorok igyekeztek békés viszonyt kifejleszteni a közvetlen veszélyt jelentő magyarokkal.¹¹⁹ Békésen átengedték a különböző szövetségi hívásra nyugatra induló magyar csapatokat. Az Ennsig tartó gyeplélve pedig lehetővé tette, hogy nyugati hadjáratunkat erről a területről indítsuk, s ez is magyarázatot adhat arra, hogyan tudtunk olyan messzi távolságokra, olyan sikeresen eljutni, egy fél évszázadon át.

A 907. évi pozsonyi győzelem az erős magyar középhatalom virágzó korszakát nyitotta meg a magyar nép előtt, mind katonai, mind politikai és a diplomáciai befolyás szempontjából.

A szerzett területek szervezése során helytartót neveztünk ki, de megtartottuk a helyi hűbéri alárendeltségben a bajor grófokat és morva előkelőket, csupán adót és engedelmisséget követeltünk tőlük. Határainkat legelőterületként a Kárpátok külső vonaláig kiterjesztettük, természetesen a határvédő gyepléket is.¹²⁰

A pozsonyi nevezhető X. század legnagyobb csatájának, jelentőségét, méreteit és hatását illetően egyaránt. Katonai szempontból nem múlja felül sem a 933-as, sem a 955-ös német győzelem. Ott az ország szívében verték meg, áru-lás folytán, kegyetlen megtorlással a betört ellenséget, de utána se üldözés, se 1030-ig támadást nem indítottak. Hatása tehát csak nemleges volt. Bár magyar támadás többé nem indult, más okból.

A honfoglalásnak a 907. évi pozsonyi csatával kiegészített története után, ki kell emelni a korszak legnagyobb hadvezére és államalapítója Árpád fejedelem alakját és jelentőségét. Mind politikai, mind katonai, és szervezési téren egyetlen hadvezér se adott többet népének, mint Ő. Kimagasló érdemeit 1100 év története hirdeti.

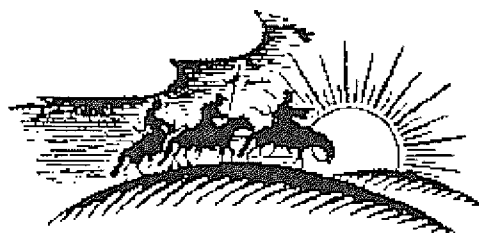
Természetes halála, a pozsonyi csata utáni időre tehető.

Jegyzetek

1. Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford. Veszprémy László. In: A honfoglalás korának írott forrásai. (A továbbiakban HKIF.) Szerk. Kristó Gyula, Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimányi István közreműködésével (Szeged, 1985, 277-347.)
2. A magyar katona-vitézségünk ezer éve (Szerk. Pilch Jenő, Bp., 1933)
3. Magyarország hadtörténete. Főszerk. Lipati Ervin. Szerk. Borus József, Borosy András, Hadtörténeti Intézet és Levéltár, Bp., 1985
4. Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I., Bp. 1990. 12
5. VII. (Biborbanszületett) Konstantin: *De administrando imperio* (38) In: HKIF. 132
6. Mitrofan-prolog. In: HKIF. 157
7. György barát krónikájának folytatása. In: HKIF. 144-145
8. Pannoniai legendák. Konstantin-legenda. In: HKIF. 160
9. Dzsajháni legenda alapján Gardézi leírása. In: HKIF. 38
10. VII. (Biborbanszületett) Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. (38) In: HKIF. 123
11. Bakay Kornél: *Magna Hungaria*. Házát kell néktek is teremteni. Magyar Forum. VIII. évf. 38. (1996) 16
12. Czegléd Károly: A magyarság Dél-Oroszországban. In: A magyarság őstörténete. Szerk. Ligeti Lajos, Bp., 1943-1986, 119
13. Ibn Ruszta. In: HKIF. 34
14. Dienes István: A honfoglaló magyarok, Bp., 1972, 23
15. Gardézi. In: HKIF. 35., Marvazi: In: HKIF. 44
16. Kovács Zoltán: A magyarság IX. századi Kárpát-medencébe való megtelepedésének bizonyítékai. In: A Második (Tabi) Magyar Történeti Iskola Előadásai és Iratai. Zürichi Magyar Történeti Egyesület. Szerk. Csihák György. Bp.-Zürich, 1994, 283-284
17. Ibn Ruszta, In: HKIF. 33
Dienes István: a 14. sz. jegyzetben i.m. 23
19. Kiszely István: A budakeszi temető embertani leletei. *Communicationes Archeologicae*, 1993, 158. A 49 sírból 26 férfinak volt sikeres koponyaműtete
20. J.J.M. de Groot: *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens*. Berlin-Leipzig, 1., 1921, 59
21. U. Köhalmi Katalin: A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Körösi Csoma Kiskönyvtár, 12., Bp., 1972, 173
22. U. Köhalmi Katalin: előbbi mű, 177-178., C. Diem: *Asiatische Reiterspiele. Eine Beitrag zur Kulturgeschichte der Völker*, Berlin, 1942, 60-64
23. László Gyula: Hunor és Magor nyomában. Bp., 1967, 13. sköv
24. VI. (Bölcs) Leó: *Taktika* (XVIII) (45) In: HKIF. 104
25. VI. (Bölcs) Leó előző mű: (XVIII) (46) In: HKIF. 105
26. Marvazi. In: HKIF. 45
27. Regino: *Chronicon*. In: HKIF. 196
28. VI. (Bölcs) Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. (XIV) (42) In: HKIF. 102., (49), (59). In: HKIF. 105, 106. Regino. In: HKIF. 198-199., Liudprand: *Antapodesis*, (II. 4.) In: HKIF. 215
29. VI. (Bölcs) Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. (XVIII.) (48,58). In: HKIF. 105, 106
30. Előző mű: (XVIII.) (63), In: HKIF. 107
31. Gerhard: *Vita S. Udalrici*. (12) In: HKIF. 236
32. Folcuin: A lobbes-i apátok története (25) In: HKIF. 231
33. Kovács László: Fegyverek és pénzek. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács László, Bp. 1994, 184
34. Regino: i.m. In: HKIF. 198
35. Padányi Viktor: *Dentu-Magyararia*, Veszprém, 1989, után Dienes István: a honfoglaló magyarok, Bp., 1978. 36., Györffy György: István király és műve, Bp., 1977, 440. idézi: Nagy Kálmán: A magyar könnyűlovasság kialakulása a honfoglalás előtt. In: A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai, Szerk. Csihák György, Bp. - Zürich, 1994, 242
36. Gömöri János: A IX.-X. századi vaskohászat. In: a 33. sz. jegyzetben i.m. 259., Bartha Antal: a IX.-X. szd-i magyar társad., Bp. 1968, 23-26., 29-35
37. Gömöri János: Lovasnépek vaskohászata Pannóniában. In: *Az őshazától a Kárpátokig*. Szerk. Szombathy Viktor, Bp., 1985, 314-359
38. S. Bökönyi: *History of domestic mammals in Central and Eastern Europe*. Bp., 1974, 275-277
39. Vörös István: A budakeszi honfoglalás kori temető lovai. In: *Communicationes Archeologicae Hungariae*, 1993, 166
40. Györffy György: a 35. sz. jegyzetben i.m. 240., A honfoglalók lovairól, teljesítményeikről első szakszerű feldolgozás, kiváló, pótolhatatlan munka: Vörös István: A magyarok hadi ménjei. . . In: a 65. jegyzetben i.m. 128-137
41. Vörös István: a 39. sz. jegyzetben i. m. 166
42. Kr.e. 208-ban és 218-ban. Világtörténelmi Lexikon, Forrás. Bp., é.n. Szerk.: Horváth Zoltán és Parragi György. Lk. 74. és 76
43. VI. (Bölcs) Leó: az 5. sz. jegyzetben i.m. (XVIII.) (52) In: HKIF. 105
44. Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Bpl. 1978, 20
45. László Gyula: A koronái lelet és a honfoglaló magyarok. *Arch. Hung.* XXVIII. Bp., 1943
46. U.Köhalmi Katalin: a 21. sz. jegyzetben i.m. 27

- 47 Matolcsi János: Állattartás őseink korában. Bp., 1982. 249
- 48 Denison György: A lovasság története a legrégibb időkől a jelenkorig. Ford. Szeles Dénes. Bp., 1984-1988 (?). 82
- 48 a Szent Bertin évkönyve. In: HKIF. 184
- 49 Darkó Jenő: A IX. század időrendjéhez. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle Miliecentenáriumi emlékszáma, 1996/2. 180
- 50 Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp., 1980. 230. sköv.
- 51 Metód-legenda. In: HKIF. 161
- 52 Salzburgi évkönyv. In: HKIF. 209
- 53 Szaboles de Vajay: Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in die europäische Geschichte (862.933.) Mainz, 1968., 14-15. 23. l.j.
- 54 VII. (Bíborbanszületett) Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. (39) In: HKIF. 127
- 55 Salzburgi évkönyv. In: HKIF. 209
- 56 Szaboles de Vajay: az 53. sz. jegyzetben i.m. 16-17
- 57 Aventinus. In: HKIF. 268
- 58 Fuldai évkönyv. In: HKIF. 188-189
- 59 Aventinus. In: HKIF. 268
- 60 Fuldai évkönyv. In: HKIF. 189
- 61 Darkó Jenő: a 49. sz. jegyzetben i.m. 183., Szaboles de Vajay: az 53. sz. jegyzetben i.m. 22
- 62 Fuldai évkönyv. In: HKIF. 189
- 63 Magyarország hadtörténete I. a 3. sz. jegyzetben i.m. 19
- 64 Padányi Viktor a 35. jegyzetben i.m. 390. cáfolja Hóman Bálint: Magyarország története I. Bp., 1934, 128-129. oldalán tett megállapításait. Véleményem szerint itt Hómannak van igaza
- 65 Györffy György: Honfoglalás, megtelepedés. In: Honfoglaló őseink. Szerk.: Veszprémy László, Bp., 1996, 47
- 66 Györffy György- Zólyomi Bálint: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. In: a 33. sz. jegyzetben i.m. 17., 28-30
- 67 Einhard évkönyve szerint, in a 66. sz. jegyzetben i.m. 28
- 68 VI. (Bölcs) Leó. a 24. sz. jegyzetben i.m. (XVIII.) (42) In: HKIF. 103
- 69 Györffy György: a 66. sz. jegyzetben i.m. 30-31
- 70 VI. (Bölcs) Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. (XVIII.) (42) in: HKIF. 103
- 71 Fuldai évkönyv. In: HKIF. 190., 191
- 72 Anonymus. Az 1. sz. jegyzetben i.m. (12) In: HKIF. 295-296
- 72 a VI. (Bölcs) Leó a 24. sz. jegyzetben i.m. (XVIII.) (42.) In: HKIF. 103-104
- 73 Erdélyi István: Bevezetés a magyar őstörténetbe. Bp., 1994. 99
- 74 Padányi Viktor: a 35. sz. jegyzetben i.m.
- 75 VII. (Bíborbanszületett) Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. (40) In: HKIF. 128
- 76 Györffy-Zólyomi: a 66. sz. jegyzetben i.m. 31
- 77 Lásd a 75. sz. jegyzetben i.m. 128
- 78 Regino. In: HKIF. 197
- 79 Györffy György: A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez. Történeti Szemle, XIV. (1971) 281-288
- 80 Lásd Regino forrásértékelését. In: HKIF. 194
- 81 VII. (Bíborbanszületett) Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. (3.) In: HKIF. 111-112
- 82 Lásd a 81. sz. jegyzetben i.m. (38.) 125. o. és a 280., 284. sz. lábjegyzetet. In: HKIF
- 83 Lásd a 81. sz. jegyzetben i.m. (37.) In: HKIF. 119. és a 314. sz. l.j.
- 84 VI. (Bölcs) Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. (XVIII.) (42.) In: HKIF. 103
- 85 Magyarország hadtörténete I., a 3. sz. jegyzetben i.m. 19
- 86 Györffy György: Besenyők és magyarok. In: Györffy György: A magyarság keleti elemei, Bp., 1990, 109
- 87 Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: a 33. sz. jegyzetben i.m. 221
- 88 László Gyula: A "kettős honfoglalás", Bp., 1978, 188
- 89 Magyarország hadtörténete I., 19
- 90 Györffy György: a 65. sz. jegyzetben i.m. 54., Kristó Gyula: az 50. jegyzetben i.m. 205., 207
- 91 Szabolcs de Vajay: az 53. sz. jegyzetben i.m. 26-28. Theotmár. In: HKIF. 185
- 92 Liudprand: Antapodosis. In: A magyar honfoglalás kútforrásai. Szerk.: Pauler Gyula-Szilágyi Sándor. II. Bp., 1900, 29
- 93 Az Aquileiai pátriárka életrajza. In: Rerum Italicarum XVI. k. 35
- 94 In: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Szerk.: Wellenbach és Dümmler, Berlin, 1904, 1. Aufl. I. k. 439
- 95 Liudprand: a 92. sz. jegyzetben i.m. II. k. 9. f. 290
- 96 Iohannis diaconus: Chronicon Venetum infra ad anno 899, No. 98. 130
- 97 Liudprand: i.m. a 92. sz. jegyzetben, II. k. 9. f. 290
98. A 94. sz. jegyzetben i.m. I. 53., N. Waitz: SS. Rerum Longobardorum 272-274., Gina Fasoli: Le incursioni dall'898 all'931./91-111.
- 98 a O. Brentari: Storia di Bassano, Bassano, 1884, C.B. Verci: Storia della Marca Trevigiana, Venezia, 1786, A község neve ma Cartigliano.
- 99 F.Gabotto: Ricerche intorno alle invasioni degli ungari in Vercelli, Vercelli, 1899, 446.

100. Vita II. di S.Geminiano in Mod.S.Patron.delle prov. Modenesi, XIV. 1., a cura di Bortoletti. 103. id.G.Fasoli i.m. 96-106
101. G.Fasoli: a 98. sz. jegyzetben i.m. 106., G.Tiraboschi: Memorie Storiche Modenesi I-V., Modena, 1793-1795
102. Kristó Gy.: az 50. sz. jegyzetben i.m. 209
103. Gina Fasoli: a 98. sz. jegyzetben i.m. 98-99., 26. sz. lj., Szabolcs de Vajay: az 53. sz. jegyzetben i.m. 31-32
104. Theotmár: In: HKIF. 185-186
105. Fuldai évkönyv, In: HKIF. 192
106. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Szerk.: Györffy György, Bp., 1975, 216. (A Szávától délre vezető utat a magyarok után nevezték el Strata ungarorumnak)
107. G. Fasoli: A 98. sz. jegyzetben i.m. 224. Macartney, C.A.: The Magyars in the Ninth Century, Cambridge, 1930, 243
108. Fodor István: A honfoglaló magyarság. Az 1995. évi miskolci kiállítás múzeumi ismertetője. Múzeumok kiállító csoportja, Miskolc, 1995
109. Kristó Gy. az 50. sz. jegyzetben i.m. 205
110. Berengárnak haláláig hű szövetségesei voltunk, jelentős katonai támogatással. De ezt mutatja szövetségünk a pápával (926-829) is. G.Fasoli és Vajay: i.m. 32-34
111. Kristó Gy. az 50. jegyzetben i.m. 156
112. Sváb évkönyv, in: HKIF. 201
113. Sváb évkönyv: in: HKIF. 202
114. Györffy Gy.: a 65. sz. jegyzetben i.m. 64., 57. jegyzet
115. Sváb évkönyv. In: HKIF. 202
116. Anonymus, I. sz. jegyzetben i.m. 329
117. A pozsonyi esatáról részletes összefoglalást ad: K.Reindel: Die bayerischen Liutpoldinger (893-989.), München, 1953, 62-70. és Lukács József: A pozsonyi esata. In: A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Kaposvári) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai, Szerk.: Csihák György
118. Salzburgi évkönyv, in: HKIF. 210., Vajay Sz.: az 53. sz. jegyzetben i.m. 43. és a 134. sz. lj.
119. Sz.Vajay: az 53. sz. jegyzetben i.m. 45., Regesten des Kaiserreiches unter den Karolingern (751-918.) Szerk.: E. Mühlbacher, Innsbruck, No. 2058. 818
120. Vajay Sz.: az 53. sz. jegyzetben i.m. 41-46., M.L. Mitterauer: Karolingische Markgrafen im Südosten, Archiv für österreichische Geschichte, 123. k., Wien, 1963, XVIII. bevezető

HONVISSZAFOGLALÁSUNK 1100. ÉVE ÉS TENGERI VONATKOZÁSAI

Ellenségeink, akik szorgos igykekezettel munkálkodnak - gátlás nélkül - nemzetünk elpusztításán - méghozzá nem is rossz eredménnyel - nem szívesen hallanak 1100 év előtti honvisszafoglalásunkról, amely nemcsak a szárazföldre, hanem az adriai tenger mellékre és így az Adriára is kiterjedt. Az őskori és szumér hajózás nagynevű-, svéd-, régész-tudósa Thor Heyerdahl mondotta, hogy "minél jobban megértjük múltunkat, annál jobban tudunk jövőnk felől rendelkezni." Ezt a mondását magunkévá téve állíthatjuk, hogy ha valamikor, akkor jelenlegi körülményeink között, haláltusának beillő nemzeti létünk idején, erre a tudásra alaposan szükségünk van. Idegen, bennünket túlerővel jogtalanul legázoló hatalmak, nemzetünk történelmi tudatának agyafűrt elnyomásával és Lenin bölcs mondásának: "Ha egy népet tönkre akarsz tenni, vedd el a múltját!" megfelelően, eredményesen működtek. Ezt bizonyítja, hogy valós történetünkéről ma már legszélesebb tömegeinknek sincsen halvány fogalma sem. Amidőn ma széttiporva, szétszaggatva, a világon egyetlen barát nélkül állunk, különös égi kegynek kell tekintenünk, hogy a Magyarok Istene a rettentő sorscsapások, vérvesztések és kiirtások ellenére is megengedte nekünk 1100 év előtti kárpát-medencei honvisszafoglalásunk megünneplését. Előkelő ünnep ez, hiszen Európában csak két állam büszkélkedhet ilyen hosszú állami léttel mint mi: Bulgária és Dánia.

Amikor 100 év előtt apáink és nagyapáink, mint az európai nagyhatalmak között a harmadik helyen soroló Magyar Birodalom polgárai a milleniumot, honvisszafoglalásunk ezredik évfordulóját ünnepelték, bizony még nem is álmodhatták, hogy száz év múlva a Birodalomból morzsányivá töpörödött országtorzóban és annak határain kívül élő elszakított, megsemmisítéssel küzdő utódaik mekkora nehézségek között fogják tudni az 1100 éves évfordulót ünnepelni.

Az elmúlt 100 év alatt számos magyar és idegen tudós munkálkodása nyomán ma már szinte hiánytalanul megrajzolható meg az út, amelyet nemzetünk a honvisszafoglalás előtt számos testvéri és rokonnéppel ötvöződve, a Káspitengertől a Kárpát-medencébe jutott, ahol akadálytalanul olvadhatott össze a már itt talált őstelepes néptestvéreivel. Úgy érezzük, hogy a kissé szokatlan "honvisszafoglalás" és "őstelepes népünk" kifejezéséhez magyarázatot kell fűznünk.

Ősi származásunk tekintetében még ma is kétféle nézet közismert. Az egyik "hivatalos" és a szellemi-, furfangos parancsuralom eszközeivel a médiákban hatalmon tartott ún. "északias"-, nyelvi alapokon álló, finnugor eredetünket állító elmélet, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia, hivatalos világa háttérből irányított erőnek engedelmeskedő hatása alatt még ma is vall. Márpedig ennek az elméletnek az alapját képező Grimm-féle nyelvtörvények tarthatatlanságát ma már a német nyelvészet is elismeri.¹ Magyar nyelven a finnugor nyelvelméletet Götz tépte ízekre.² A két felismerés következtében a finnugor-eredet elmélete alól elrepült a talaj. A másik, az ún. "déli" vagy "orientalista" eredetelmélet hirdetői a subar-, szumér-, szabir-, szkita-, pártos-, hun-, avar-, onogur-, magyar folytonosságot vallják. Ez a felismerés számos, idegen és magyar, tárgyilagos történelmi adatok, különféle tudományágak komplex alkalmazásával létrejött felismerésen, a régészet-, írástörténet-, embertan-, néprajz-, stb. elmúlt évtizedek alatt elért eredményeinek az alkalmazásával kristályosodott. Számos adat szól amellett, hogy a szkita - vagy magyarosan szittya-, hun, avar, magyar egyetlenegy nép volt. Ebben az értelemben nyilatkozik Fehér M. Jenő,³ aki szerint a Don-Kubán folyamköz és a Fekete-tenger partjai közötti szálláshely "az a földrajzi térség, ahol a hun-avar-magyar azonosság illetőleg folytonosság reálisan bizonyítható." Padányi Viktor⁴ azt írja, hogy "a szittya név tulajdonképpen öt nevet takar, a dáh, a hun, az avar, az úz és a szabir etnikumot. Valamennyi a Káspitenger part-járól származik. Ezt az öt népet a legkorábbi görög nyelvű közlések általánosan szkitának nevezik, mert egyforma nyelvük után egy népnek gondolják őket. "A szkita, masszagéta, méd, asszir, szabir, hun, ogur, onogur, magyar mind lényegében és formákban-, sőt nyelvben is egy természetes ütemben fejlődő folytonosság." Számos szerző, mint Sebestyén László: "Szkiták, hunok, magyarok" című,⁵ Szekeres István: "Írástörténetünk írásjelekben" című,⁶ Forrai Sándor és Andrassy Kurta János: "A magyar rovásírás új megfejtései" című⁷, Ligeti Lajos: "Az ázsiai hunok" című⁸, Fejes Pál: "A pinseci gerendafelirat" című⁹, Erdélyi István: "Pannóniai hűsvét" című¹⁰, László Gyula: "A honfoglalókról" című¹¹, Endrey Antal: "A magyarság eredete" című¹², Fehér M. Jenő: "Korai avar kagánok" című¹³, Götz László: "Keleten kél a nap" című¹⁴, Katona Sándor: "Honfoglaló és honegyesítő Árpád, az államférfi és országalapító hadvezér" című munkájában¹⁵ olvashatjuk a logikára és tárgyilagosságra épült megállapításokat, amelyek ennek a déli, orientalista irányzatnak a helyességét bizonyítják.

Az elmúlt évtizedek kiváló embertani munkálkodása alapján ma már tisztán látjuk, hogy a 896 évi, Árpád fejedelem vezette honvisszafoglalás idején, a vele érkező nép száma kb. 300.000, itt, a Kárpát-medencében talált avarok száma kb. 300.000 és az itt élő őstelepes nép száma kb. 300.000 főt tett ki (Kiszely szerint)¹⁶. Őstelepes népünk a

„Régi Kelet” - másnéven a „Termékeny Félhold” területéből kiinduló bevándorlása a kőkortól kezdve, mint Földközi-tenger környéki azaz „mediterrán” ember Elő-Ázsián, Anatólián, a Földközi-tengeren, és észak felé haladva a Balkánon át 10.000 és 5.000 év között, a Kárpát-medencében mind nagyobb számban terjedt. Az új-kőkorból 5.000 és 2.500 között újabb déliek érkeztek. Ekkor indult meg a földművelés. Ez a Körös-kultúra kora. A rézkorból 2.500 és 1.900 között újabb mediterráni népesség érkezett, míg végülis a vaskorból, 1900 és 750 között csökkenni kezdett a földközi-tengeri típusú népek bevándorlása. Ekkor azonban már teljesen szétterült a lakosság a Kárpát-Duna-medencében. Baráth szerint ekkor, a bronzkorban volt az első honfoglalásunk.¹⁷

A Fekete-tenger felől 750-től kezdve a szittyák érkeztek. Pannóniában ekkor, Kr. u. szilárdult meg a római uralom. A temetői csontvázak mutatják, hogy a rómaiak és az őstelepesek egymás mellett temetkeztek. Mindezekről a vándorlásokról és azok okairól kiválóan tájékoztat bennünket Götz László.¹⁸ Ez az őstelepes nép azt a nyelvet beszélte, amit mi beszélünk és magyar nyelvnek nevezünk. „Egyes krónikai írók szerint Árpádék bejövetelükkor hazajöttek, az ittlakók Árpádék nyelvét beszélték.”¹⁹ Erre bizonyítékunk is van, amelyet Nagy Sándornál²⁰ és a Tarih-i Üngürüsben olvashatunk. 359-ben II. Konstancius bizánci császár emelni akarta az adókat a Szerémségben. Amidőn ezt a kívánságát a hallgatóság előtt elmondottak, az egyik hallgató lehúzza a csizmáját és „marha, marha” kiáltással a császárhoz vágta. Mire kitört a forradalom. Mivel ez a szó semmiféle más nyelvben nincsen meg, következtetésképpen ennek az embernek magyarul kellett beszélnie. (A szlovákok ellenvetése, hogy az illető „morho”-t mondott, „öld meg őt”, lehetetlen, mert a „ho” tárgyeset csak a XVIII. század óta ismert. Azelőtt az „ju”-nak hangzott!) Tehát ez az őstelepes nép adott nevet minden földrajzi képződménynek (hegység, víznek, útnak, helyiségnek, stb.). Ezért Árpád népének már nem kellett névadással foglalkozniuk. Már Vámbéry észrevette,²¹ hogy az Árpád bejövetele előtti helynevek magyar származásúak, amiből azt következtette, hogy Árpád előtt a Kárpát-medencében már kellett magyar nyelvű népnek élnie. Baráth pedig a toponymia (helynevek tudománya) „elkeresztelés” és „ikreződés” fogalom segítségével bizonyította, hogy helyneveinket az őstelepes nép adta.²²

A hunok Kr. e. 200-ban Mongóliában már alapítottak birodalmat. A hunok a Donon túli gót birodalmat 373-ban megsemmisítették. 378-ban ellátogattak Illyrumba és 480-ban már Ravennában láttuk őket. 395-ben Pannónia és mindkét Dalmácia is az uralmuk alatt állott. Honorius császár (384-423) kiválóságukat felismerve 10.000 hun harcost tartott zsoldjában. Ezeket birkával, marhával és gabonával Dalmáciából látták el.²³ 452-ben maga Atilla is megjelent az Adriánál, elfoglalta Aquileiát, Milánót és Paviát. Az uar és a kun avar törzsekről írja Erdélyi,²⁴ hogy az „avar népnév már igen szoros kapcsolatban áll az ázsiai uar hunok népnévvel, lényegében abból ered és ezen az alapon népileg is velük azonosítható.” A vár-kun avar törzsek 470-ben szövetségesei az Atilla-fi Dengizik népének, „szálláshelyüket pedig a Don-Kubán folyamköz és a Fekete-tenger partjai között lehet megjelölni. Ez az a térség, ahol a hun-avar-magyar azonosság, illetőleg folytonosság reálisan bizonyítható. Sőt, a hun-avar-magyar egymásmellé település történelmi tény és ezzel a folytonosságunkkal mint történelmi és embertani ténnyel kell foglalkoznunk”.²⁵

Atilla 453-ban meghalt. A hun birodalmat túlélők, Atilla fiai, az avarokkal együtt és összefonódva kb. 500. táján, a Fekete-tenger kereskedelmét olyannyira a hatalmukban tartották, hogy Bizánc hajói csak engedélyükkel futhattak be a krími kikötőkbe, pl. Chersonba. Hatalmuk kiterjedt az akkor már püspökséggel rendelkező Tomi (ma Constanza) partvidékéig, sőt, nyugat felé az egykori Fiuménkig (ma Rijeka), amelynek a hegyén, a Tersatton (ma Trsat) Tarcsatár néven kardgyártó műhelyt tartottak fenn.²⁶ A langobardok legyőzése és azok eltávozása után a Kárpát-medence uralma Erdélytől a Bécsi Erdőig 567-68-ban csata nélkül esett a kezükbe.²⁷

Az avarok a VI. század végéig kezdték fenyegetni Istria és Dalmáciát, amelyet Baján nagyágán alatt el is foglaltak. Eleink tehát ekkor már az adriai tengervídek egy részének az urai. A Biborbanszületett szerint a megszállás indítékaként szerepet játszott, hogy Salona és vidéke nagyon megtetszett nekik. Testvérnépünknek ezt az uralmát Dalmáciában korai ottani honfoglalásunknak tekinthetjük. Az avarok ott javában hajóztak is. Bizánci források határozottan beszélnek avar hajóhadról és arról, hogy a kagán a hajóépítést felettébb szorgalmazta.²⁸ A Kárpátok mögött, az Al-Dunánál és Dáciában az avarok önállóan 560-ban tűntek fel. Határuk északon a Balti-tengernél, és Bécs alapítása után nyugaton, az Ennsig terjedt. A lovasnépek elveinek megfelelően a szlav- (szolga)-népeket a gyepűn tartották, hogy ellenséges támadás esetén az első csapásokat felvegyék. Érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy a 18. század végéig a „szláv” szó ismeretlen. Lothar Greil: „Sklavenlegende” című könyvének (3. kiadás. 1982., Iptinger kiadó) 27-42 oldalán található „Die Slavi Ostelbiens” fejezetében olvasható: „Helmold von Bosaunak a 12. században írott „Chronica sclavorum” német, 18. századból való fordítására vonatkozóan a történész Schmidler kifejti, hogy az történelemhamisító, mert a „sclav” szóból kihagyták a „c” betűt. A szó eredetileg szolgát, rabszolgát jelentett, azonban „c” nélküli formában nemzetiségi jelzővé változott, szemben az eredeti társadalmi állapot meghatározással.”

Az avarok állítólagos kegyetlenkedéseit Fehér M. Jenő a Fredegár-krónikában említett „duló” (romboló) avar törzsnek tulajdonítja. Ehhez csatlakozva különösen ki kell emelnünk, hogy a hunokról és az avarokról az újabb idők régészeti leletei alapján végre egy tárgyilagos kép kezd kialakulni. A jelenleg is tartó féltoronyi (Halbturn, Ausztria) kiállításhoz kiadott katalógus: „Reitervölker aus dem Osten - Hunnen Awaren” (Keleti lovasnépek hunok és avarok) szerzői már

úgy nyilatkoznak,²⁹ hogy "a hunokat a megszokott, hamis kép szerint "kultúra nélküli barbároknak" tekinteni, módosításra szorul" (Tomka Péter) és "a gyújtogató, gyilkoló és csak a rombolásra beállított hunokra vonatkozó elképzelés nem is lehet hamisabb és ideje, hogy ettől az előítéllettől megszabaduljunk" (Tomka Péter). Ez a megállapítás természetesen az avarokra is vonatkoztatható, akikkel kapcsolatosan Bálint Csanád megállapítja, hogy "nomadizáló életformájuk megtelepedetté vált".

Heraklios császár (575-641) az avarok ellen hívta a horvátokat a Kárpátoktól északra fekvő ősi telephelyükről, azzal a céllal, hogy odatelepítésük révén elzárja az avarok kereskedelmi útjait a délről jövő árucikkek elől. A horvátok bevándorlása kb. 100 évig tartott. Elsőként egy törzsük érkezett öt férfi és két nőtestvér vezetése alatt. Mikkola, az elismert finn tudós ezek nevét is avarnak véli.³⁰ A horvátok ezután megszállták Jader, Tragurion és a Diokletian-palota kivételével egész Dalmáciát.

Karlu Magnus 787-788-ban szállta meg Isztriát és Dalmáciát. Ezeket nyomban a Frank Birodalomba kebelezte. (Megemlíti, hogy a "Magnus" név akkor nem "nagy"-ot jelentett, hanem keresztnév volt, mint manapság is. Édesanyja azonban bizonyára avar volt, amint neve is mutatja: "Kara Ullu" Fekete Ölyv-et jelent.) Az avarok leverése után boldogan cipelte haza a legalább 15 tár szekérnyi aranykincsből álló zsákmányt. A több, mint 200 éven át fennállott avar birodalom megszűnt. Az avarok azonban nem tűntek el, amint azt a Nestor (orosz) krónika - talán kissé vágyakozva is - megállapítja, hanem a helyi és a szomszédos népekbe olvadtak. Ezt a tudományos helynév-elemzés tökéletesen bebizonyította.

A Narenta vidéke ekkor még szabad terület. Itt jelennek meg egy horvát állam első körvonalai. 915-ben Tomislav már horvát királynak mondja magát. Az utána következő horvát királyok sorát II. István fejezi be, akivel 1091-ben kihalt a horvát uralkodóház.³¹

A hun-avar-magyar és östelepes népünk történetének a megismerése után itt tartjuk helyénvalónak, hogy megemlítsük a magyar nép fiainak remek tengerkészségét. Ez a képesség - csodálatos módon - hosszú tengerélműködés után is fellép, amint fiaink tengerre szállnak. Erre példaként említi meg, hogy az egykori (osztrák-magyar) haditengerészetünkben az igazi és legjobb tengerészanyagnak a magyar fiúkat tartották. Magyar volt az Amerika földjére először lépő viking, Leif Erik nevelőapja: Tyrker, akit minden filológiai bizonyíték ellenére a német irodalom természetesen "germán"-nak állít.³² Magyar származású volt Piyala pasa, a törökök 69 tengeri győzelemmel legnagyobb tengerőrnagyja,³³ sepsimartonos Gyujtó Károly Velence révtengerőrnagyja, Gaál Béla, a földközi utazását fényes sikerrel befejező "Novara" fregatt I. tisztje, és Semsey Gusztáv, gróf Hadik Béla, gróf Károlyi Sándor, káosz-jakabfalvi László Elemér, Lucich Károly, norwalli Konek Emil, haditengerészetünk utolsó tengerőrnagy törzskari főnöke, és végül, de nem utolsó sorban a legnagyobb magyar tengerész, nagybányai Horthy Miklós tengerőrnagy. Kereskedelmi tengerészkapitányaink közül kitűntek pl. Peterdy István, tengeri postaszolgálatunk megszervezője, Kompolthy Jób és Faragó Ödön, mindketten később kínai császári mandarinok, Kádár Ferenc, a Duna-tengerhajózás nautikai megteremtője, vagy világhírű sportvitorlázóink közül Kopár István, Fa Nándor és Gál József circumnavigátor.³⁴

Fiaink tengerkészségének az okait vizsgálva úgy véljük, hogy a Nobel-díjas Konrad Lorenz által kidolgozott "összehasonlító magatartástan" és "evolúciós megismerés"-nak az értelmében ezt a tengerkészséget népünk fiai az ősök tengeremléki élete révén szerezték. Ezek akár a Kaukázustól északi, akár attól déli úton érkeztek a Kárpát-medencébe, hosszú évszázadokon, sőt évezredekken át tartózkodtak tengerek partjain.³⁵

A középkort általában a nyugat-római birodalom megszűnésétől számítják. A kezdeti századok a népvándorlás ideje. 896 körül következett be az Árpád fejedelem vezette honviszafoglalás, az európai történelem egyik legjelentősebb eseménye. A messzi távlatokba tekintő államférfi alkotása a magyar állam, amely a testvér- és rokonnépek közül az egyedüli, amely 1100 éven át fenn tudott maradni. Árpád magyarjainak - amint már említettük - nem kellett a Kárpát-medence földrajzi képződményeinek nevet adni, mert ezek már mind szép, magyar néven "szóltak".³⁶

Ekkor, a IX. században Velence már független, szabad és hajóhada révén az Adrián tengeri hatalom. A megtörtént eseményekből megállapíthatóan Árpád fejedelmünk tudta - és tudnia is kellett, - hogy eleink, a hunok és az avarok már ismerték és birtokolták az Adriát, illetőleg annak egy részét. Ezért nyomban délre küldötte Lehel, Bulcsu és Botond vezért,³⁷ akik az akkori Bolgárfelhérvár (Belgrád) birtokbavétele után Horvátországon, Zágrábon át a tengerpartig hatoltak és bevették Spalatot. Kadocsa viszont a Balkánra menve³⁸ megszállta Rascia (az akkori Szerbia) és a Durazzo (ma az albániai Dures) közötti területet. Így alapították meg az első magyar tengeremléket illetőleg tengervidéket, honviszafoglalásunk legtávolabbi területét. Ekkor már kialakult hazánk végleges képe, amelynek határát a Kárpátok köríve képezte, amely Rónai szerint³⁹ Európa leghosszabb ideig változatlan határa. 898-ban, a bolgár Zalán legyőzése után őseink a mai Pusztaszeren "szer"-t tartottak, ahol 34 napos alapos tárgyalás után nevet adtak az új hazának: "MAGYARORSZÁG".⁴⁰

Ezzel honviszafoglalásunk mind a szárazföldön, mint a tengeren befejeződött. A magyar állam megkezdte eddig 1100 éves, rendkívül dicsőséges, sok szenvedéssel és hősiességgel jellemezhető életét, amelynek a két trianoni zsákutcába torkoló léte a sötét jövőben csupán attól fog függeni, hogy államalkotó fiai egymással összefogva magyarok maradnak-e, vagy csupán magyarul ugyan beszélő, de nem "magyar" népelességgé fognak elsatnyulni. Bízunk abban, hogy ősi génjeinkben lesz még annyi erő, hogy ez nem fog bekövetkezni.

Felhasznált irodalom és jegyzetek

1. Götz László: "Keleten kél a nap". I-II. kötet. Püski Kiadó Kft. ISBN 963 8256 303, 1954
2. Götz László: idézett mű 105-157. old.
3. Fehér M. Jenő: "Korai avar kagánok." Magyar Történelmi Szemle kiadása, 1972 Buenos Aires, 47 old.
4. Dr. Padányi Viktor: "Dentu-Magyararia." Turul, Veszprém. 1989 évf. Mrs. Emily Padányi. 1989, 183-84. old.
5. Sebestyén László: "Szkíták-hunok-magyarok" Kapu, 1995. évi 9. és 10. szám.
6. Szekeres István: "Östörténetünk írásjelekben" 60. oldalon: "... a hun-magyar azonosság tagadása - általánosan hangoztatott volta ellenére - nem tekinthető a tudomány által végérvényesen bebizonyítottnak... az újonnan felfedezett írástörténeti összefüggések csak a hun-magyar nyelvi azonosság talaján állva magyarázhatók." "Bronzkori magyar írásbeliség" - Írástörténeti Kutató Intézet. 1993 Budapest. ISBN: 963 04 37120, ISSN: 1217-6974
7. Forrai Sándor és Andrassy Kurta János: "A magyar rovásírás új megfajtái". 21. oldal: "A magyar rovásírás történeti fejlődése is igazolnia látszik a szkita-hun kontinuitás valamilyen formáját..."
8. Ligeti Lajos: "Az ázsiai hunok" Németh Gyula: "Atilla és hunjai" szerkesztésében, 40. old. "Mao-Tun Kr.e. 177-ben ezt írja a kínai császárnak: "Az ijfeszítő népek egyesültek. Mind hunok."
9. Fejes Pál: "A pinseki gerendafelirat", "A Nap Fiai" XXXIV. évf. 1996. január-február. - : "...a honfoglalás magyarjai kb. Kr.u. 895-96-ban Atilla elpusztult hun birodalmának népét, a hunokat (kb. Kr.u. 374-től), az avarokat (kb. Kr.u. 568-tól) a magyarok első hullámának, a Sirmiumban székelő dél-pannoniai magyar helytartó KÜVER magyar népét (kb. Kr.u. 677-től) találták a Kárpát-medencében és eme elődök életét folytatták a mai napig... nem is annyira valóságtól elrugaskodott dolog a hun/magyar/ösi/ rokonság hirdetése, mint azt a finnugor történészek hiszik
10. Erdélyi István: "Pannoniai hűsvét". Akadémiai Kiadó. Budapest, 1987. - "Az avar népnév igen szoros kapcsolatban áll az ázsiai uar-hunok népnévvel, lényegében abból ered és ezen az alapon népileg is velük rokonítható. (12. oldal)
11. László Gyula: "A honfoglalókról". Tankönyvkiadó. Budapest. 1974. II. kiadás. ISBN 963 17 0740 7. - "A Kárpát-medence népességére döntő betelepülés a 670 táján megjelenő "késő avar-magyar település volt..." és "...igazat mondanak a források, amelyek a kettőt azonosnak mondják (... Avaros, quo s modo Ungarios vocamus...stb.) és "... népünk is valóban örzi avar kori elődeinek emlékét.", valamint: "...az avarok is magyar nyelvűek voltak." (68., 69. és 57. oldal)
12. Endrey Antal: "A magyarság eredete" - Magyar Intézet Melbourne. - Cop. Anthony Endrey. 1982. - "... a hun-magyar etnogenezis alapjában véve békés folyamat volt. A magyarok és a kaukázusi hunok egybeolvadása a Kr.u. negyedik század végén már befejezett folyamat kellett, hogy legyen." (69. old.)
13. Fehér M. Jenő: "Korai avar kagánok" Magyar Történelmi Szemle kiadása. 1972 Buenos Aires. - 47. old.
14. Götz László: idézett mű. 268 old.: "... a szkítáktól a pártusok, hunok, avarok, szabiok, átöröklött, s ha nem is teljes, de kétségtelenül igen lényeges és figyelemre méltó részleges történelmi és etnikai kontinuitás vezet a magyarokig."
15. Katona Sándor: "Honfoglaló és honfoglaló Árpád, az államférfi és hadvezér országalapító". Cop. Nonkomis/USA. 1994. - "Az északias eredet-szemlélet érintését azzal... fejezzük be, hogy megbukottak, túlhaladottnak kell tekintenünk a... északias kultúrtörténeti, östörténeti tant. Igazuk van az ezer év előtti keleti és nyugati feljegyzéseknek, az írásos magyar ősemlékezőeknek, a krónikáknak, amikor szkita-hunoknak mondják a magyarok őseit." (13 old.)
16. Kiszely István: "From prehistoric times to the Conquest of a country" Hungarian Digest, 1982/6. szám. 43. old. Budapest, 1982
17. Katona Sándor: idézett mű: "A bronzkor végére az egész Kárpát-medencében szétterült a lakosság... az akkori lakosság tehát az egész térséget birtokba vette = lezajlott az első honfoglalás!" (17. oldal)
18. Götz László: idézett mű, 714. és köv. old.
19. "Magyarok östörténete. Összefoglaló áttekintés. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa, Zürich-Budapest. 1991, 4. oldal. ISBN
20. Dr. Nagy Sándor: "A magyar nép kialakulásának a története." Hídő Baráti Körének" a kiadása. 1987, 74-76. old.
21. Katona Sándor: idézett mű. 20. old.
22. Katona Sándor: idézett mű 18. old.
23. Fehér M. Jenő: idézett mű 47. old.
24. Erdélyi István: idézett mű 12. old.
25. Fehér M. Jenő: idézett mű 52. old.
26. Fehér M. Jenő: "Az avar kincsek nyomában" - Magyar Történelmi Szemle Kiadása. 1972 Buenos Aires. 48-49. old.
27. Reitervölker aus dem Osten. Hunnen und Awarwen. Ausstellung Katalog. 1996 Halbtun 197. old.
28. Fehér M. Jenő: 13. számú idézett mű. 68. oldal.
29. Reitervölker aus dem Osten. Hunnen-Awaren. Ausstellung Katalog. - 1996 Halbtun 68. old.
30. Fehér M. Jenő: idézett mű 13. számú, - 156. old.
31. Pallas Lexikon
32. Pivány, Eugene: "Hungarian-American Connections". Publ. by the Royal Hungarian University Press. 1927
33. Univ. Prof. Dr. Blaskovics József levele a szerzőhöz.
34. Juba Ferenc: "A Magyar Tengerészeti Nagyjai" - Kaposvár. 1995 - Kaposvári Nyomda Kft. - ISBN
35. Juba Ferenc: "Östörténetünk és a tenger." A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadása. - A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich. ISBN 963 04 44135
36. Katona Sándor: idézett mű 21. old.
37. Pallas Lexikon.
38. Dr. Márki Sándor: "Magyar uralom az Adrián". - Magyar Adria Egyesület könyvtára. I. sorozat. 6. füzet
39. Rónai András: "Térképezett Történelem". Magvető. Budapest. 1989
40. Katona Sándor: idézett mű. - 73. old.

A KÁRPÁT-MEDENCEI "SZLÁVOK", KÜLÖNÖS TEKINTETTEL MEGALÉ MORÁVIÁRA

1. A magyar Alföld (Duna-Tisza köze, Tiszántúl) IX. századi történetéről a gyér számú és nehezen értelmezhető forrásadatok miatt meglehetősen ellentmondásos értékelések születtek. A kutatók egy csoportja úgy véli, az egész terület, Erdéllyel együtt, bolgár megszállás alatt volt,¹ mások ezt az érdekszférát csak Erdélyre és a Dél-Alföldre kiterjedőnek tartják,² megint mások azt gondolják, hogy a bolgár fennhatóság elenyészett a déli Megalé Morávia létrejöttével,³ egyesek úgy ítélik meg, hogy a morvák és a bolgárok határai között széles, gyéren lakott vagy igen népes,⁴ politikailag megszervezetlen terület húzódhatott, s vannak olyan elképzelések is, hogy az egész terület a Garam folyótól Biharig és Al-Dunáig morva terület lehetett.⁵ A különféle kronológiai megfontolások még tovább árnyalják ezeket a hipotézis-variációkat.

2. A VIII. század folyamán alig hallunk valamit az avarság életéről. Birodalmuk látványos hanyatlása csak a frankok keleti előnyomulásával esik egybe. A langobard királyság frank bekebelezése idején jelennek meg követeik Nagy Károly udvarában, majd a bajor frank viszályba avatkoznak be a bajor hercegné Liutberga ösztönzésére. Bajorország frank megszállása után Avaria hosszú határszakaszon közvetlen kapcsolatba került ellenfeleivel. Az avarok és frankok között 788-ban kitört viszálykodás arra készítette Nagy Károlyt, hogy veszélyes keleti szomszédaival végleg leszámoljon, ezért 791-ben három irányból támadást intézett Avaria ellen, ám lovai körében kitört titokzatos vész miatt hadmenete csak a Rábáig jutott. A frankok csak akkor értek el látványos sikereket, amikor az avarok között polgárháború robbant ki, s ebben fejedelmek és számos főrangú elesett. Ebben a belső zűrzavarban rabolta ki a kagáni székhelyet Erik friauli őrgrof és Voinimir szláv vezér 795-ben, majd egy esztendő múltán az avar birodalom hódoltatására érkező itáliai király, Pippin. A frankok - krónikásaik túlzásokról sem mentes előadása szerint - Noricumot és Pannóniát bekebelezték birodalmukba, a Duna-Tisza közét elpusztították és elnéptelenítették, a még ellenálló avarokat pedig a Tiszántúlra üzték.⁶ A valóság azonban az, hogy az avarok még 797 és 802 között is komoly csapásokat mértek a bajor hadakra, s csak 803-ban, amikor a frank sereg egy kevésbé jelentős hadjáratából már visszatért Regensburgba, jelentek meg itt az avar előkelők, hogy sietve hódoljanak a császárnak. Ennek pedig egyetlen oka lehetett: ekkor indította meg az avar területek ellen nagyszabású támadását Krum bolgár kán.⁷

E katonai akció célja a dél-erdélyi sóbányák és a só szállításának akkor optimális útvonalát képező Maros és Tisza folyó mentének elfoglalása volt. A gazdaságilag rendkívül fontos térségben - Maroskarna és Csombord között a gazdag bolgár régészeti emléktárház bizonyítja a bolgár etnikum jelenlétét is. Az említett szállítási út vonulatában szörványosan előforduló bolgár emlékek e vidék katonai megszállását is valószínűsítik,⁸ de a Dél-Alföldön tömegében mégis egy más népcsoporttal kell számolnunk, amelynek régészeti hagyatéka eltér az általában szlávnak vagy bolgárnak tekinthető anyagtól.⁹

Az írásos források is azt bizonyítják, hogy a szóban forgó vidéken nem lehetett szoros a megszállás, ugyanis 818-ban a bulgáriai Timok és Morava folyó mentén élő szláv törzsek - a timocsánok és praedenecentusok vagy más néven obodritok - fellázadva uraik ellen "a frankok határai közelébe vándoroltak", azaz ide, a későbbi Megalé Morávia területére. Itt megülve segítségért folyamodtak Jámbor Lajos német-római császárhoz, hogy a bolgárok támadásai ellen meg tudják védeni magukat, cserébe pedig vállalták a hűbéri függést és évente ajándékokat küldtek számára.¹⁰ Ez aztán évtizedes frank-bolgár viszálykodás forrásává vált. Az obodritok által remélt frank katonai támogatás - az eredménytelenül elhúzódo bolgár-frank határtárgyalások után - elmaradt, s ezért midőn Omurtag kán hadereje 826 táján felvonult ellenük, be kellett hódolniuk a bolgár hatalomnak. Miután a bolgárok betörték a frank Pannóniába is, 827-ben felhajózva a Dráván "tűzzel és vassal" pusztították a területeket, az itt élő lakosság előljáróit bolgár seregrektorokkal cserélték fel, s a leigázottakat adózásra kényszerítették, a frankok hosszú időre defenzívába szorultak. Végül 832-ben megegyeztek az érdekszférák felosztásában, s ezt a megegyezést többször is megújították.¹¹

A bolgárok azonban hatalmuk megszilárdítása után sem szállták meg a Kárpát-medence déli területeit, szigorúan vett fennhatóságuk valószínűleg csak a só útvonalának biztosítását célozta, s egy biztonsági zónát is feltételezve, aligha terjedhetett túl a Körösök vonalán. Az ettől északra eső régióra, amelyet egy IX. századi bajor följrajzi író "a

¹ Görög: hajdan volt (a Szerkesztő megjegyzése)

bolgárok mérhetetlen kiterjedésű és nagy népességű vidékeként” említi,¹² legfeljebb csak névleges uralmuk terjedt ki. Aligha szerveződhetett e területen a 820-as évek elején az a Morávia, amelyben I. Mojmir uralkodott, s amelynek népeit Adalram salzburgi érsek és Reginharius passauai püspök már 830 körül téríti és kereszteli.¹³ A Svatopluk által megszervezett Megalé Morávia létrejöttékor - Konsztantinosz Porphyrogenetosz szerint - lakói pogányok,¹⁴ akiket éppen ő szorít a kereszténység felvételére,¹⁵ ami 870 körül meg is történik, hiszen Dzsaháni már kereszténynek tartja őket.¹⁶

Úgy tűnik tehát, hogy a Körösök, a Maros, a Temes és a Tisza vidéke, amelyre a bizánci császár Megalé Moráviát lokalizálja,¹⁷ szilárdan bolgár kézen van a IX. század negyedik és ötödik évtizedében is, bár a frank oklevelekben és a verduni szerződésben előforduló “terra Avarorum et Hunnorum” valószínűleg az egész Kárpát-medencére kiterjedő frank jogigényt tükröztet.¹⁸

Az említett terület akkor kerül ismét reflektorfénybe, amikor az északi Morávia hercege, I. Raszisztzláv - akit a lázadó I. Mojmir helyébe még 846-ban maga Német Lajos ültetett - önállósította magát a frankoktól, s a bolgárok segítségével - akik 852-ben Mainzban nem tudták követek útján a frank-bolgár békét és fegyvernyugvást kieszközölni - 853-tól sikeresen hadakozott ellenük. A reá küldött expedíciós csapatok támadásai rendre elakadtak, s az uralkodó által személyesen vezetett sereg sem tudott számottevő eredményt elérni (855), ezért árulás vádjával leváltotta Ratbold ögróft, s helyébe fiát, Karlmannt ültette (856).¹⁹

A bolgár-morva szövetség mind Bizánc, mind a frankok érdekeit sértette, ezért a bolgárok elleni fellépésre ösztönözték a szerbeket és a horvátokat, így Bizánc tehermentesült, a frank uralkodó pedig szabad kezet nyert a morvák ellen.²⁰ Ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy a keleti határörgrófságok a bolgárok és a morvák harapófogójában állandó veszélynek vannak kitéve, ezért célszerűnek tűnt egy ütközőállam életrehívása a bolgár végeken. Erre valószínűleg 858-ban adódott a legjobb alkalom, amikor is Német Lajos, határai biztosítására, három hadsereget is mozgósított. Nem lehetetlen, hogy ezek egyike a timocsánok és a pradenecentusoknak is nevezett obodritok ellen vonult,²¹ s ennek eredményeként alakult ki Megalé Morávia. Ezt az elképzelést gyámolítják azok a források, amelyek Svatopluk birodalmának fegyveres fellépéssel történt megszervezésére utalnak.²² Svatopluk ugyanis a frank udvarban nevelkedett és - ahogyan későbbi tettei igazolják - igen jó viszonyba került Karlmannal.²³ Személye kiválóan alkalmas lehetett az említett területnek Német Lajos császár hűségére térítéséhez, ugyanis maga nem lévén frank, kevesebb gyanút ébreszthetett a bolgárokból, másrészt szláv mivolta rokonszenves lehetett az Alföld déli részén az avarok közé betelepült szlávok körében. Ám, ha ez a hódítás fegyverrel történik, elképzelhetetlen, hogy ne lett volna szankcióképpen bolgár visszacsapás, de ennek nyoma nincs. Hogyan kerülhetett mégis ez a terület frank befolyás alá?

3. Azoknak a mondatrészleteknek az eredője, amelyek e témában legalább utalás erejéig fennmaradtak a forrásokban, az említett terület felé mutat. Konsztantinosz elmeséli a dél-alföldi avarok cseles dalmáciai hódítását, ugyanakkor Velence alapításának történetében Atillát avar királynak címzi, miközben az itt élő szlávoknak csak “örög zsupánjairól” beszél.²⁴ Élő lehetett tehát az alföldi és a dalmáciai avarok kapcsolata, s az sem kizárt, hogy éppen ezért nevezi egy későbbi velencei forrás Megalé Morávia urát, Svatoplukot is dalmát királynak.²⁵

A magyar krónikás-hagyomány szerint is a bolgárok és messziánusok - amely kifejezés egyértelműen moesiait jelent a forrásokban²⁶ - felett uralkodott Svatopluk,²⁷ de e terület egykori uralkodójának leányával házassítatja össze korábban Atillát,²⁸ és az úgynevezett hun-történetét erősen keveri az avar kor eseményeivel.²⁹ Még a későbbi események ábrázolásában is vesszavetül ez a szemlélet, ugyanis a Kárpát-medence délkeleti vidékét a X. század végén uraló Keant is “dux Bulgarorum et Sclavorum” címmel illeti.³⁰ Anonymus pedig Gestájában e Keant bolgár vezérnek, Salan vezér nagyapjának tartja, aki az egész Alföldre kiterjesztette hatalmát, bolgárokat és szlávokat telepített ide.³¹ Utóda pedig bolgár diplomáciai és katonai segítséggel próbálja a magyarok támadását megállítani,³² akik Álmos vezérre “ösétől, Atilla királytól reá szállt öröksége” jogán követelik e területet.³³ A másik dél-alföldi főnököt, Gládot, Ajtony ösét is Vidinből származtatja, s szintén bolgár segítséggel harcoló vezérnek tartja.³⁴

Talán erre az eseményre, a Svatopluk névvel fémjelzett (valójában frank égisz alatt történt) országfoglalásra utalhatnak egy kései forrásnak az itt élő onogurok bohódlására célzó szavai: “A pannonok pedig, aki akkoriban Pannóniában laktak, valamennyien a rómaiak pásztoraik voltak, és tíz erős király uralkodott felettük egész Moesiában és Pannóniában.” (Ebben a műben is e megjegyzéshez keveredik Atilla neve, csak már magyar vezérként.³⁵) Más források is tudnak arról, hogy itt “a rómaiak pásztoraik” éltek, a “rómaiak legelői” voltak,³⁶ illetve hogy Atilla után itt a “principes Romanorum” nyertek tért (igaz csak a Dunáig), s ide telepítették pásztoraikat.³⁷

Ugyancsak e területet érinti egyházi vonatkozásokban Thietmár salzburgi érsek tudósítása, aki szerint Wiching püspököt (Szt. Metód szirmiumi székhelyű pannon érsek suffraganusát) a pápa “egy hitben új néphez küldte, amelyet Svatopluk fejedelem háborúban fékezett meg, és keresztülvitte azt, hogy pogányokból keresztények legyenek”. Talán az sem lehet közömbös számunkra, hogy e népet a *Conversio Baguariorum* hunoknak nevezi (és nem avaroknak), akiket a szlávok váltottak a Kárpát-medencében.³⁸ A magyar krónikák szerint pedig tíz évnyi idő telt el a hunok hatalmának lehanyatlása és Svatopluk fellépése között.³⁹ Ha a hunokon a fentiek szerint avarokat

értünk, akkor a verduni szerződésben még önállónak tekintett Avaria megszűnte után egy évtizednyire, 858-860 körül emelkedhetett uralomra Szvatopluk. Am továbbra is kérdés: hogyan kerülhetett hatalomra e területen?

4. Kézai Simon a hunok történetének elbeszélése után ezt írja: "Végezetül egy bizonyos lengyelországi herceg, Szvatopluk, Marót fia lépett fel, aki leigáztatva Bractát (Bracta subiugando) a bolgárokat és messziánusokat kormányozta, és hasonlóképp kezdett uralkodni Pannóniában is a hunok pusztulása után."⁴⁰ Lényegében ugyanez található a XIV. századi krónikakompozícióban is.⁴¹ Filológus berkekben elfogadott hipotézis a Nagy Sándor regényre hivatkozva ezt a Bracta nevet Baktriával (a mai Afganisztán területén létezett egykor) azonosítani,⁴² de ez ebben az epizódban, véleményünk szerint, teljes képtelenség lenne, sőt a névhasználat alapján számításba vehető helyek⁴³ közül egy sem vehető figyelembe, mert az említett Bractát valahol a hajdani Moesia és Pannónia határvidékén kell keresni.⁴⁴ Talán támpontot nyújthatna egy (az alább ismertetésre kerülő történetben előforduló) névalak, a "rex Waractanorum" nép nevével,⁴⁵ vagy figyelembe lehetne venni azt, hogy a középkori arab utazók Bulgária nevét Barquárun alakban írják.⁴⁷ Ezek egyikének torzulása is lehetne az említett helynév, ha ezt a filológia hitelesen igazolni képes lenne.

Érdekes viszont számba venni, hogy milyen esetekben szerepel még e név a forrásokban. Kézai Szt. Orsolyáról még azt állítja, hogy a britek királyának a leánya,⁴⁸ egyes krónikavariánsokban ez már Bractanokra változik.⁴⁹ Érdekes adalékként jelenik meg viszont (pl. a Lengyel-magyar krónikában), hogy Atilla feleségül kéri Orsolyát, aki természetesen erre nemet mond.⁵⁰ Előkerül ez a név Atilla halálának leírásánál is, aki állítólag Mikoltot, a bractánok királyának leányát vette feleségül.⁵¹

Lehetetlen észre nem venni, hogy ez az "ország" vagy "nép" mindig házasságok terve vagy realizálása esetén kerül a krónikába. Mire gondolhatunk? Arra, hogy az eredeti mondában a szláv brak (Epakto=házasság) ⁵² szó szerepelhetett, s ebből költött a kései fordító félreértve ország -, illetve népnevet.

A krónikákban Szvatoplukot lengyel eredetűnek mondják, ami tévedés ugyan, de bizonyosság arra, hogy a Dél-Alföldön tudták, nem helybéli születésű, hanem északról jött. Valódi származása (morva) pedig megszemélyesítve, ősapja nevéként (Marót) került e forrásokba.⁵³

Anonymus szerint pedig e terület ura Keanus magnus volt, aki - mindön a frankok elfoglalták Pannóniát - a Duna-Tisza között szállta meg. Ő lehetett Salan vezér anyai nagyapja, leányát és vele országát Szvatopluk morva vezér nyerte el, ugyanis a magyar honfoglaláskor az ő fia uralkodik itt.⁵⁴ Szvatopluk a 850-es évek vége felé juthatott e terület birtokába felesége révén úgy, mint a szintén krónikabeli Beliud.⁵⁵ Az említett területet azért nevezte Konsztantinosz Megalé Moráviának, azaz "Régebbi Moráviának", mert a magyarok már felszámolták e birodalmat.⁵⁶ Valószínűleg éppen a honfoglalás következtében tevődik át a kagáni székhely Erdélybe.

Az elmondottak ismeretében talán nem túl nagy merészség feltételezni azt, hogy közvetlenül a magyar honfoglalás előtt a Kárpát-medence déli részén, s a vele szerves kultúrkapcsolatban lévő Dalmáciában megindult egy (az immár avarnak vagy onogurnak tekintett), Atilla személye köré rendeződő és több évszázad történetét összesűrítve hozzá kapcsoló, nagyszabású mondaképződés, amely a (hun) király és népe dicső tetteit hirdette, ugyanakkor mondanivalójának éle a bitorlónak tekintett Szvatopluk ellen irányult. Az sem kizárt, hogy a dalmokok már ekkor formába öntötték reményüket Atilla örökösének, "Csaba királyfinak" visszatéréséről. Ebben a mondafüzérben lehetett egy epizód Szvatopluk története, aki valamilyen módon - mondai, mesei fordulattal élve - "elnyerte a helyi uralkodó (bolgár vagy avar kagán) leányának kezét és fele királyságát." Hogy ez a monda csakis helyi keletkezésű lehetett, az bizonyítja, hogy a magyarok körében népszerűbb elbeszélés (a fehér ló históriája) Szvatoplukot tartotta a föld honfoglalás előtti birtokosának, ugyanakkor ezeket a mondákat saját érdekéből felgyűjtető Piligium passauai püspök jóvoltából nyugatra kerülve ez eposzképződés szerves részévé váltak, s nagy vargabetűt leírva kerültek ismét vissza hozzánk.⁵⁸

5. Szvatopluk beházasodás útján történt országfoglalása tehát 858-860 között eshetett. Az új fejedelem Karlmann lázadását a saját apja ellen kihasználva gyorsan önállósította magát, 862 körül Rasztiszlávval együtt küldött követeket III. Mihály bizánci császárhoz, hogy térítőket kérjen.⁵⁹ Ez az elszakadási törekvés bőszíthette fel, valószínűleg a papságtól is tüzelve, Németh Lajost, aki 863-ban elhatározta, hogy szövetkezik az események következtében szintén érintett bolgárokkal, s megtámadja a morvákat.⁶⁰ Hogy ez az akció - legalábbis a látszat szerint - miért nem hozott a frankok számára komolyabb eredményt, annak valószínűleg az lehetett az oka, hogy a rendkívül kifinomult diplomáciai érzékeléssel rendelkező Szvatopluk vállalta továbbra is a bolgár hűbért.

Időközben Cirill és Metód megérkezve morva területre, három esztendőn keresztül tanított, majd Bizáncba, s innen Rómába ment 867-ben.⁶¹ Mint köztudott, az örök városban Szt. Cirill 689. február 14-én elhunyt.

Olyan időpontban történt ez, amikor a hangsúlyozottan apostoli alapítású római püspökség - a pápaság - pentarchia elvével megtámogatott primátusát Bizánc megkérdőjelezte, s a közöttük több mint egy évszázada dúló hatalmi harcot Illyricum Orientale egyházi hovatartozását illetően ismét a maga javára eldöntötte. Erre a pápa, az apostoli alapítással egyáltalán nem dicsekvő, Bizánc jogkörének kétségbevonására renoválta - a hagyományok szerint -

Szent Pál által Szirmium székhellyel alapított illyricumi pannon egyházmegyét, amelynek első püspöke Szent Andronikosz, a 70 tanítvány egyike volt, s élére az érsekké felszentelt Metódot állította.⁶² A pápa a Kárpát-medencébe visszainduló Metódot három - úgy tűnik egymástól még független - morva vezér, Rasztiszláv, Szvatopluk és Kocel jóindulatába ajánlotta.⁶³ II. Hadriánnak e lépése mélyen sértette a német papság érdekeit, s nem lehetetlen, hogy ők lovalták bele Németh Lajost: számoljon le egyszer s mindenkorra a szlávokkal. A császár fiát, Lajost a thüringek és szászok élén a szorbok ellen küldte, a másik fiút, Karl-t a frank és alemann sereggel Rasztiszláv vezényelte, míg Karlmann a pannóniai hadiúton Regensburg-Bécs-Baden-Sopron irányában (tehát délkelet felé) Szvatopluk ellen vonult.⁶⁴ Csak ez az utóbbi sereg ért el jelentősebb sikert, amikor Szvatopluk, jól felfogott politikai érdekből, "az általa birtokolt országgal együtt" behódolt Karlmann-nak. Így azután a frankok koncentrált erővel 870-ben elfoglalták Rasztiszláv fejedelemségét is.⁶⁵ Érdekes módon Szvatopluk behódolása után ismét előkerültek a forrásokban a frank udvarnak, mintegy kontrasztképpen, adót fizető keresztény avarok.⁶⁶ Ettől kezdve már Szvatopluk az északi Morávia politikai küzdelmeibe bonyolódik. Megalé Moráviában - amelynek a 870-es évek beli fennállásáról az ún. Bajor Geográfus⁶⁷ és Nagy Alfréd földrajzi korrekciói⁶⁸ is beszámolnak, a Conversio pedig a Duna feletti morvákról beszélve feltételezni engedi a délieket is⁶⁹ - pedig katonai kormányzó irányítja az ügyeket. Erről - az úgy tűnik, végig különálló terület irányítójáról - Ibn Ruszta a következőket jegyzi: "Főnökük neve Szubandzs. Neki engedelmeskednek, és az ő parancsait követik. Lakhelye a szlávok országának közepén van. A leghíresebb közülük az az említett férfiú, akit a főnökök főnökének hívnak, s akinek a neve: Szvatopluk (Sz.w.jj.t.b.l.k.). Ő magasabb rangban van mint a Szubandzs, az utóbbi az ő helyettese."⁷⁰ Szvatopluk tehát e leírás keletkezésekor nincs jelen az említett tartományban, a székhelyén kormányzó Szubandzs irányít helyette. (Talán éppen egy morvaellenes frank-bolgár szövetség létrejöttét kívánta így a bolgár fennhatóság elismerésével, a különállás megőrzésével megakadályozni.) A Szubandzs elnevezésben nem nehéz a perzsa birodalomban I. Khosrau Anósián (531-579) által életre hívott katonai adóközvetítő-parancsnok - a szpahbad - címét felismerni, amelyet valószínűleg az avarok honosítottak meg a Kárpát-medencében.⁷¹

A források elbeszélik, hogy Arnulf 892-ben a bolgárokkal kíván szövetkezni a morvák ellen, követői még igyekeznek a délen elterülő Megalé Moráviát megkerülve eljutni küldetési helyükre, s legalább arra rávenni a bolgár uralkodót, hogy ne adjon sőt a morváknak.⁷² Nem tudjuk, hogy mennyire volt eredményes követjárásuk, de abból, hogy a magyarok szinte egyidőben támadják frank szövetségesként a morvákat és a bolgárokat, arra következtethetünk, alig. Hogy ez esetben Megalé Moráviáról lehet szó, azt megerősíti az a híradás, hogy az északi Morávia népét a magyarok csak Arnulf halála után követelik maguknak.⁷³

Amikor aztán 894-ben Szvatopluk végrendelezik fia javára, II. Mojmír kapja a mai Nyugat-Szlovákiát, II. Szvatopluk Morvaországot és a harmadik fiú, akinek a neve valószínűleg Predszláv volt, nyeri Megalé Moráviát.⁷⁴ Szvatopluk 894-ben bekövetkezett halála után tehát Predszláv lehetett az, akit a magyarok az Alföldön találtak s - mert őt "megcsalák" - Sulán (=Csalán) névvel illették.⁷⁵

6. Kivel kötötték hát voltaképp a szerződést a magyarok? A kérdés megválaszolásakor Wenzel Gusztáv 1850-ben leírt azon figyelmeztetésére kell hagyatkoznunk, hogy a honfoglalásnak két szakasza van: 1. a magyar földnek jelképi birtokba vétele, 2. a magyar földnek fegyver általi birtokba vétele.⁷⁶ Mindkét esemény 895-ben játszódott le, tehát Szvatopluk halála után. Így mindkettő szenvedője Sulán (=Csalán), azaz Predszláv volt, akivel a magyarok tárgyaltak, akinek a birtokát meglopták "rögöt, füvet, vizet" víve róla. A fehér lovat is hozzá, ámde nem neki vitték ajándékba. Az állat fehér színéről rá kellett volna jönnie, hogy az apjának, a terület ősbirtokosának, Szvatopluk szellemének kijáró adomány.

Rokonépeinknél szinte a mai napig fennmaradt ősi szokás, hogy szállásváltáskor, új terület foglalásakor a feltételezett korábbi birtokosknak, a "régie temető urainak" megváltásként áldozatot mutatnak be és bizonyos bajelhárító szertartásokat végeznek.⁷⁷ Tulajdonképpen ezt tették honfoglaló eleink is. Hiedelmeikre szépen rávilágít egy bukovinai székely mesemondó: "Atilla a hunokkal harcolt a napkelet meg a napnyugati császárral. Nagy hadseregük volt, de azok is a szellemeikkel harcoltak. Így győzték meg a napkeleti és a napnyugati császárt, és hát így győztek. Ennyit tudok erről, hogy ahol mentek, azt nevezik Hadak útjának, a Tejutat a Hadak útjának. Azon mentek ezek a szellemek."⁷⁸ Elvonatkoztatva most a hun-történettől, honfoglaló elődeink is úgy hitték, hogy őseink szellemei velük harcolnak.⁷⁹

A honfoglalás első felvonása tehát, amely a fehér ló adományozásában realizálódott, Szvatoplukkal kötött szerződés. A hasonló szerződéseknek motívuma volt: a/ a vérszerződés, b/ a csereértéket szimbolizáló ló átadása, c./ a szerződő felek közé bocsátott kutya, mintegy szankcióképpen történő összeapritása általuk. Mivel itt szellemmel való kereskedés zajlik, értelemszerűen el kell maradnia a bizánci szerződésekből is ismert vérszerződés és kutya-apritás epizódjának, hiszen az egyik szerződő fél - lévén halott - már sem vére ontására, sem a kutyaapritó kard felemelésére nem volt képes. Az ajándékot átvevő jogutód (Predszláv-Salán) később kap észbe, s ekkor már egyebet nem tehet, minthogy feláldoztatja a lovat a címzettnek, Szvatopluknak. A szellemős ezzel az alkuval elvesztette jogát és lehetőségét arra, hogy utódja oldalán, annak javára beavatkozzék a küzdelemben. Ez a körmondfont adakozás

tulajdonképpen pszichológiai hadviselés: az ellenfélben félelmet ébresztett, vereségük sorsszerűségét sugallta (hiszen már őseik is elfordultak tőlük).

Így hát maradt a döntés az élők egyezkedésére vagy a fegyverekre. A morva vezér, mint tudjuk, szövetségesek után nézett és a fegyvert választotta. Következett tehát a honfoglalás második felvonása, a háború, amelyet a most már lélektani (és katonai) fölényben lévő magyarok nyertek meg. A döntő összecsapás után dél felé menekülő morva vezér a Tiszába vagy a Dunába veszett. Ez is kizárja azonosságot Szvatoplukkal, hiszen kettejük halálának okai és körülményei is teljességgel mások. Így az is magától értetődő, hogy akkor már, amikor a frankok, magyarok és lengyelek felosztják egymás között Moráviát, Szvatopluknak miért csak két fia (II. Moimír és II. Szvatopluk) szerepel: a harmadik (Predszláv) évekkor korábban a honfoglalást bevezető harcok során elpusztult.⁸⁰

Egy szükségszerűen véges időhatárok közé zárt előadás és annak írásos vetülete nyilvánvalóan nem terjedhet ki minden részletre, ezért nem érezhetjük minden elképzelésünket igazoltnak, így alábbi összegzésünk inkább hipotetikus mint bizonyított tételek sora.

a/ Amikor az avarok (vagy e néven említett etnikai konglomeratum) továbbéléséről beszélünk, a frank birodalomban élők mellett figyelembe kell vennünk az Alföldet és Erdély területét is, ahová a főkagánnal (Keanus magnus-szal) az élen a kaganátus visszaszorult.⁸¹

b/ A kagáni méltóság tovább élt Szent István koráig. Ezt a krónikákban Kulan és Kean összecsapásáról,⁸² illetve Kean vezér István általi leveréséről⁸³ szóló epizód bizonyítja. A kagán cím folyamatos megőrzése azonban csak akkor volt lehetséges, ha olyan népesség felett uralkodtak e vezérek, amely hatalmuk degradációja ellenére is elfogadta, méltatta és használta azt jelölésükre. A cím kontinuitása a népesség folyamatos meglétét igazolja.

c/ A keleti avar területek a IX. század elején bolgár politikai függésbe kerültek, de ez nem jelentette a társadalmi-gazdasági viszonyok megváltoztatását. A bolgár fennhatóság rendkívül laza lehetett, elsősorban az erdélyi sóbányák vidékére terjedt ki - amit a Csombord, Maroskarna térségének régészeti emlékei is bizonyítanak⁸⁴ -, illetve a só szállítási útvonalára.

d/ A 850-es évek végén a frank neveltetésben részesült Szvatopluk beházasodott a bolgár és frank érdekszférák ütközési határán lévő, a bolgár fennhatóságot elismerő dél-alföldi avar kagáni családba. Leányágon megörökölt területét később Konsztantinosz Porphyrogennétosz róla nevezi el Megalé Moráviának, s nem az ott élő lakosság etnikuma alapján.

e/ A bizánci császár azért illeti e területi szervezetet a "megalé" jelzővel, mert az ő idejében, a X. század közepén ez már nem állt fenn, míg az északi Morávia igen.

f/ A lakosság összetétele a szóban forgó területeken vegyes, szlávok, (onogur)-bolgárok, blakkok és avarok (Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum) élnek itt. De, mert a terület helynévi anyaga csak a szlávok jelenlétét igazolja, komolyan meg kell fontolni, hogy az egyéb etnikumok között nem volt-e domináns az onogur vezetés alatt esetleg már a 670-es években beérkezett magyar nyelvű népesség. A szláv helynévi anyagot kiegészítő magyar helynevek mindenképp ezt sugallják.⁸⁵

g/ Szvatopluk, a "csak lótejjel élő fejedelem",⁸⁶ valószínűleg megkísérelte a 870-880-as években az uralma alá tartozó területek egyesítését, de erről gyorsan lemondott a bolgárokkal való jó viszony megőrzése érdekében.

h/ Szent Metod érseki kinevezésével Szvatopluk területére, a pápa felelevenítette a hagyományt, amely szerint az illíriai, ezen belül a szirmiumi püspökséget Szent Pál alapította, első püspöke a hetven tanítvány egyike, Andronikosz volt, újjászervezte ezt a Szentszéktől függő egyházmegyét. Ezzel a lépésével voltaképpen a későbbi magyar egyházszervezés etalonját alkotta meg.⁸⁷

i/ Az Alföld déli részén lévő Megalé Moravia fennállása végéig (Predszláv uralma idején is) bolgár érdekszférába tartozott. A honfoglalók ezt a területet nem Szvatopluktól, hanem az ő szellemétől vásárolták meg egy fehér lóért, majd utódát fegyverrel elűzve birtokukba vették.

Végső summázatban tehát azt kell mondanunk, hogy a Kárpát-medence lakossága ahhoz etnikailag nagyon is heterogén volt, hogy valamiféle monolit szláv tömböt vagy az itt élőknek a honfoglalás idejéig történt teljes elszlávosodását feltételezhessük.

Jegyzetek

1. A teljesség igénye nélkül: Lischev S.: Zur Frage über die Lage der Stadtgemeinden in den Feudalstaaten der Balkanhalbinsel (X-XV. Jh.) *Études Historiques*, 3(1966). 95-109.; Moór E.: Az Árpád-monarchia kialakulásának kérdéséhez. *Századok*, 104(1970). 362-363.; Koszev, D. - Hrisztov, H. - Angelov, D.: Bulgária története. Bp. 1971. 18-19.; Fodor I.: Verecke híres útján. ... Bp. 1975. 235.; Kristó Gy.: Az alföldi bolgár uralom kérdéséhez a IX. században. *Acta Universitatis Szegediensis de Atilia József Nominatae, Dissertationes Slavicae* 14(1983). 27-37
2. Bálint Cs.: A Dél-Alföld a IX-X. században. A honfoglalás előestéje. *Tiszatáj* 30(1976). 10. sz. 29-35.; Szöke B.M.: A Kárpát-medence a magyar honfoglalás előestéjén. *Valóság*, 22(1979). 12.sz. 11.; Christov, Ch.: La Bulgarie - 1300 ans d'histoire. Sofia, 1980. 28.; Szádeczky-Kardoss S.: A Közép-Duna medence Árpád előtt. (=Fejezetek a régebbi magyar történelemből. I. (Szerk. Makk F.) Bp. 1981.) 18-20.; Kristó Gy.: A X. századi Erdély politikai történetéhez. *Századok*, 122(1988.) 30-34
3. Szegfű L.: Vata népe. *Acta Universitatis Szegediensis de Atilia József Nominatae, Acta Historica* 67(1980). 12-14
4. Elnéptelenedett vidék: Huber A.: Ausztria története. Bp. 1899. I. 70. 80.; Magyarország története (főszerk. Székely Gy.) I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. (szerk. Bartha A.) Bp. 1984. 372
Jelentős népességű terület: Szádeczky-Kardoss S.: Über etliche Quellen der awarischen Geschichte des neunten Jahrhunderts. (=Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIe au Xe siècle. (ed. Gerevich L.) Bp. 1972.) 115-123.; Makkay J.: A magyarság keletkezése. Bp. 1993. 34-35
5. A morvák észak-dél irányú terjeszkedésével: Ratkós P.: Die grossmährischen Slawen und die Altmagyaren (=Das Grossmährische Reich. (Szerk. Gaus, F. - Filip, J. - Dostal, A.) Praha, 1966.) 227-228.; Havlik, L.: Morava v 9-10. století. Praha, 1978. 96-99.; vö. még: Cs. Sós Á.: Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert. Wiesbaden, 1973. 52-62.; dél-észak irányú terjeszkedéssel: Boba, I.: Moravia's History Reconsidered. The Hague, 1971.; Püspöki Nagy P.: Nagymorávia fekvéséről. *Valóság*, 21 (1978). 11. sz. 60-82.; A déli Megale Moraviából induló Szvapotluk birodalomépítő politikájának eredményeképpen 871-873-tól: Senga T.: Moravia bukása és a honfoglaló magyarok. *Századok*, 117 (1983). 307-345
6. *Annales Regni Francorum inde ab a. 741 auctore ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi.* (ed. Kuirze, F.) Hannoverae, 1895. 80-84, 87-91, 93, 96-103.; Szádeczky-Kardoss S.: A Kárpát-medence IX. századi történetének néhány forrásáról. (=Szegedi Bölcsész-műhely '82. (szerk. Róna-Tas A.) Szeged, 1983.) 191-210.; Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig (szerk. Kristó Gy.) Szeged, 1983. 206-207.; A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig) Szeged, 1993. 35
7. *Annales Regni Francorum* (i.m.) 108-109.; Makkay J.: A magyarság keletkezése. Bp. 1993. 105.; Kristó: i.m. (1993) 35
8. Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba. I. 1. (szerk. Hajdu P. - Kristó Gy. - Róna-Tas A.) Bp. 1976. 115, 117-118.; Erdély története (főszerk. Köpeczi B.) I. A kezdetektől 1606-ig (szerk. Makkai L. - Mócsy A.) Bp. 1986. 190-194, 574-575.; Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a X.-XI. századi magyar sírleletekben. *Folia Archaeologica*, 41(1990.) 87-115. és 42(1991.) 145-177
9. Kristó Gy.: Opponensi vélemény Bálint Csanád: Délmagyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről. *Archaeológiai Értesítő*, 105(1978). 127-129.; Makkay: i.m.
10. *Annales Regni Francorum* (i.m.) 149-150, 159, 164-165.; Huber, A.: Ausztria története. I. Bp. 1899. 87-89. Szegfű L.: Röske község története a IX. század közepétől a mohácsi vészig. (=Röske története. (szerk. Péter L.) Szeged, 1996. (nyomdában!)
11. *Annales Regni Francorum* (i.m.) 165-169
12. *Monumenta Poloniae Historica* (ed. Bielovsky, A.) I. Warszawa, 1960. (reprint) 10-11.; *Index scriptorum novus mediae Latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC.* (red. Blatt, F. et alii) Hafniae, 1973. 106
13. A magyar honfoglalás kútfeje. (szerk. Pauler, Gy. - Szilágyi S.) Bp. 1900. - a továbbiakban MHK - 310-311.; Magyarország története 1/1. (szerk. Székely Gy. - Bartha A.) Bp. 1984. 366
14. Biborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása (ed. Moravcsik Gy.) Bp. 1950. 176-177
15. *Catalogus fontium historiae Hungariae aevi ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCC* (ed. Gombos F.A.) Bp. 1937-1938. - a továbbiakban: CFH - 2199
16. A magyarok elődeiéről és a honfoglalásról (szerk. Györfly Gy.) Bp. 1975 - a továbbiakban: MEH - 88
17. Biborbanszületett Konstantin (i.m.) 176-193
18. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I. (ed. Fejér, G.) Budae, 1829. 159-165. etc.; *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. VIII. (ed. Pertz, G.H.) Hannoverae, 1844. 574
19. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. I. (ed. Pertz, G.H.) Hannoverae, 1825. 367-368, 488.; *Monumenta Germaniae Historica IX.* (ed. Pertz, G.H.) Hannoverae, 1846. 565
20. Magyar I. L.: "Quaestio Bulgarica" (A kereszténység felvétele Bulgáriában.) *Századok*, 116(1982). 844-847
21. Püspöki Nagy P.: i.m. 65, 81.; Az erők koncentrációjának szükségessége mindenképp ezt sugallja, és gyámolítja is az *Annales Lamperti*, illetve az *Annales Weissenburgenses* (Lamperti monachi Hersfeldensis opera. Accedunt *Annales Weissenburgenses*. (ed. Holder-Egger, O.) Hannoverae et Lipsiae, 1894. 28-29.) és az *Annales Altahenses maiores* (ed. E.L.B. ab Oefele; Hannoverae, 1891. 6.) de Fuldai Évkönyvek megkérdőjelezzik ezt (vö. MGH SS I. 371.): "mittendos... alterum vero (exercitum) per Hlodowicum, filium suum minorem, in Abodritos et Linones), ugyanis a Linones ekkor a Meklenburg vidéki abodriták által alávetett nép. Persze azt sem lehet kizárni, hogy az annalista tudátlékoskodása, esetleg sztereotípiák alkalmazása (vö. *Annales Regni Francorum* (i.m.) 125, 135.) miatt került a hadjárat északra, s valójában a Dél-Alföldön élő abodriták elleni akcióról van szó
22. *CHH 2199*; *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. (ed. Szentpétery E.) I-II. Bp. 1937-1938. - a továbbiakban: SRH - idézett hel: SRH I:164. 282
23. Magyarország története (i.m.) I:1. 367.; Kristó i.m. (1993.) 37
24. Biborbanszületett Konstantin (i.m.) 118-119, 124-125
25. CHF 58
26. SRH 2:30. Inokiai Tóth Z.: Tuhutum és Geolu. *Századok*, 78-80 (1945-46). 52-60.; Képes Krónika (ford. Bellus I.) Bp. 1987. 286.; Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről: *Descriptio Europae Orientalis* (ford. Borzákné Nacs M. - Szegfű L.) *Acta Academiae Pedagogicae Szegediensis* 1987-1988. Ser. Marxist. et. Hist. Szeged, 1988. 22
27. SRH I:163, 281
28. SRH I:60, 275
29. Eckhardt S.: A pannóniai hun történet keletkezése. *Századok*, 61-62 (1927-1928). 465-491, 605-632
30. SRH I:172, 315

31. SRH 1:48
32. SRH 1:53, 80-93
33. SRH 1:45, 48, 53-54
34. SRH 1:49, 89-91
35. Vö. 26 jz. (Borzákné-Szegfü i.m. 22.)
36. Macartney, C. A.: *Pascua Romanorum. Századok*, 74 (1940). 1-11
37. SRH 1:48
38. CFH 2199; MHK 306-308
39. SRH 1:163, 281.; Ez a 10 év a valóságban kb. 400 év lenne (vö. Képes Krónika (i.m.) 287.)
40. SRH 1:163
41. SRH 1:281
42. Eckhardt: i.m. 607.; Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. (ford. Horváth J.) Bp. 1980. 448.; Képes Krónika (Bellus: i.m.) 280, 283
43. Graesse, B. P.: *Orbis Latinus*. (Lexikon lateinischer geographischer Nomen des Mittelalters und der Neuzeit.) I. Braunschweig, 1972. 200, 319
44. Sebestyén Gy.: *A magyar honfoglalás mondái I-II*. Bp. 1904-1905. - 1:262; 2:103
45. SRH 2:24
46. Olajos T.: Adalék a /H/ung/a/ri/i/ népnév és a késő avar kori etnikum történetéhez. *Antik Tanulmányok*, 16 (1969). 87-90.
47. Püspöki Nagy: i.m. 79, 82
48. SRH 1:155
49. SRH 1:267-268.; SRH 2:24, 123
50. *Chronica Hungaro-Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum)*. (ed. Karácsonyi B.) Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, 26 (1969). 12-14.; Sebestyén: i.m. (1904) 460
51. SRH 1:275; SRH 2:28, 60
52. ОДАСМЕР, М.: *Этимологический Словар Русского Языка I*. Москваб 1964. 206, Материалы для Словаря древнерусского Языка по Письменным Памяткам. (ed. Срезневский и. и.) Санктпетербург, 1893. 165
53. Györffy Gy.: *Krónikások és a magyar őstörténet*. Bp. 1948. 19-21.
54. Senga: i.m. 334-335.
55. SRH 1:291.
56. Szegfü L.: *Заметки об истории венгерского Л фелда 9-ого века. Hungaro-Bulgarica 5(1994). 35-69*
57. Sebestyén: i.m. 2:91-92
58. Schröfl, A.: *Der Urdichter des Liedes von der Nibelungen*. München, 1929
59. *Magnae Moraviae Fontes Historici. I-V*. (ed. Bartonková, D. - Havlik, L. - Masarik, Z. - Vecerka, R.) Praha-Brno, 1966-1976. - a továbbiakban: MFH -; idézett hely MFH 2:143-144.; *Pannóniai legendák*. (ford. Kováts P.) Bratislava-Budapest, 1978. 90-91
60. *Annales Fuldenses siue Annales Regni Francorum Orientalis*. (ed. Kurze, F.) Hannoverae, 1891. 56.; Magyar: i.m. 845-848.; *Monumenta Germaniae Historica* (i.m.) I. 374-375, 465
61. MFH 2:144-146.; *Pannóniai legendák* (i.m.) 91-92
62. Szegfü L.: *A Kárpát-medence kereszténysége a IX-XI. században. (=Belvedere Meridionale Kiskönyvtára. / - közlésre leadva)*
63. MFH 2:147-148.; *Pannóniai legendák* (i.m.) 93-95.; Huber: i.m. 98
64. *Annales Fuldenses* (Kurze: i.m.) 86
65. Uo. 70-72; *minderre I*. Senga: i.m. 319-322
66. MHK 304; Hunfalvy P.: *Magyarország ethnographiája*. Bp. 1876. 165.; *Magyarország története* (i.m.) I:1, 353
67. Vö. 12 jz
68. MHK 314-315
69. Uo. 309-310.; *Magyarország története* (i.m.) I:1. 364
70. MEH 94
71. Hermann, C.: *A perzsa reneszánsz*. Bp. 1988. 125-126. 130
72. CFH 132.; Kristó Gy.: *Levedi törzsszövetségtől Szent István államáig*. Bp. 1980. 160
73. CHF 1469
74. Senga: i.m. 334-335
75. "Sulan" valószínű ejtéssel "Csalán" - a magyar "csalni" igéből. Csalán tehát az a férfiú a magyar monda szerint, akit őseink megcsaltak, becsaptak, megtévesztettek
76. Venzel G.: *Eszmetörredékek a magyar nemzeti hősmonda történettudományi méltatására. (=Reguly-Album. Pest, 1850.) 64-66*
77. Honko, L.: *Finn mitológia (=A tejút fiai. (szerk. Hoppál M./ Bp. 1980.) 197.; Paulson, I.: Az ősök kultusza a permi és a volgai finn népeknél. (Uo.) 318.; Szmirnov, I.Ny.: Cseremis (mar) hiedelmek és áldozatok. (Uo.) 312-313*
78. *Magyar Néprajz. V.* (szerk. Vargyas L.-Istvánovics M.) Bp. 1988. 119
79. László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete*. Bp. 1944. 237-238
80. Szegfü L.: *Equus fabulosus. !=Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára (szerk. Kulcsár P. - Máder B.) Szeged, 1989. 31-46.*
81. SRH 1:48, 51
82. SRH 1:291
83. SRH 1:315-317
84. *Magyarország története* (i.m.) I/1:275, 371
85. László Gy.: *Vértesszőlőstől Pustaszerig*. Bp. 1974-214-220
86. *Magyarország története* (i.m.) I/1:641
87. Vö. a 80. jz.-tel

TÓTH ISTVÁN
(Szeged)

SZLÁVOK, SZLOVÁKOK

Az V. század elejére tehető a szláv törzsek megjelenése a Kárpát-medencében. Vándorlásuk iránya: észak-keleti hágók, Duna mentén a Balkán felől, északról és nyugati irányból, a Dnyeper és a Visztula folyó közötti tágas földrajzi térből. Már itt erősen differenciált nyelvi közösséget alkottak.

Az V.-VI. századi széttelepüléssel ez a nyelvi-kulturális elkülönülés csak felerősödött.

Az Északi-Kárpátok és a Duna közötti területen élő szlávokról az első írásos említést Procipiosnak a gót háborúkról írott krónikájában találjuk (512) *slavus*, *slavini* formában. Kollegám már korábban szólt Samo "államáról". Csak megemlítem, hogy Samo 623-624 tájától -658-ig tudta egyben tartani a szláv törzsek katonai szövetségét. A VII.-VIII. század gazdaságilag jelentős fejlődést hozott. A szlávok áttértek a szántóvető földművelésre és az ahhoz kötődő állattartásra. A jelentős technológiai újításokat és átvételeket eredményező folyamat egészen a VIII. sz. végéig, jórészt az avar birodalom érdekszférájában ment végbe.

A IX. századi dunai szláv államalakulatokra vonatkozó első írásos források a salzburgi püspök udvarában születtek egy névtelen krónikás tollából.

A bajorok és a karintiaiak megtérítését leíró krónikája tett először említést a Duna másik oldalán - *supra Danubium* - fekvő Nyitra helyiségről, ahol 828 táján Adalrák salzburgi érsek pannóniai útja során templomot szentelt.

Azonban mindmáig perdöntő régészeti bizonyítékot találni a salzburgi érsek által felszentelt templomról nem sikerült.

A fejedelemség tényleges létezése valójában csupán utólagos rekonstrukció, hipotézis ill. Nyitrának a magyar államalapítás után betöltött szerepe támasztja alá. Éppen ezért meglehetősen merésznek tűnik annak feltételezése, hogy a mai Szlovákia területén élt szláv népesség körében a szlovák etnikum elkülönülése, s ezzel a szlovák nemzetiség kialakulása a IX. század elején, a nyitrai fejedelemség kialakulásának idején már befejezett tény volna. A régészek jóval óvatosabbak a nagymoráviai etnikai fejlődés megítélésében. Így, csak a törzsterület központjában tartják lehetségesnek az etnikai integrációs folyamatokat.

A Pribina-féle nyitrai fejedelemség valójában egy olyan protofeudális képződmény volt, amelyben a fejedelmi hatalom jórészt a fejedelm katonai erejére, a törzsek között kötött alkalmi szövetségre és a szomszédos Frank Birodalomhoz való hűségre, a hűségért járó részleges függetlenségre épülhetett. Így ebből következik, hogy a nyitrai szláv fejedelemség aligha volt területileg, közigazgatásilag pontosan körülhatárolt "állam".

A törzsek fölötti etnikai fejlődés alapjainak megteremtése - amely a szlovák etnogenézis szempontjából fontos - kétségkívül ekkor ebben a periódusban kezdődhetett.

A *slavus* értelmű szlovien népnév a délpannoniai, karintiai szlovének mellett, a szlovák nemzet elnevezésében szintén fennmaradt, hiszen a szlovák nyelven a nemzetrév adjektívuma (*slovenky*) ill. a "szlovák nő" jelentésű *slovenka* szóalak ennek a VIII.-IX. századi közös pannonszláv etnonímiának az emléke. Míg a szlovák férfi megnevezésére később került sor, a XIV.-XV. században a cseh "ák" képzővel kialakult *slovák* formájában. A magyar kutatások szerint etnikai állandóság az első évezred utolsó évszázadaiban nem képzelhető el a politikai viszonyok gyakori változásai miatt.

A IX. században a Bajor Geográfus, a ma szlovákok lakta térségben, morvákat és bolgárokat említ, szlovákokat nem. A Kárpát-medence északi területe a magyar honfoglalást követően részint lakatlan, részint gyéren lakott volt. A települések területi diszkontinuitása kizárja, hogy az egymástól nagy távolságra, kis létszámban élő szlávok között egységes (szlovák) "mi" tudat kialakulhatott volna.

Így szlovák etnikumról korszakunkban nem lehet beszélni. A nyitrai hercegség azért nem viselhet szlovák etnikai karakter, mivel a nyitrai hercegség párja a (Biharban) olyan területen bukkan fel, ahol nincs számottevő szláv elem. Később Csák Máté területe sem, mert vele egyidőben még további, közel egy tucat, tartományuraság állott fenn a Kárpát-medence legkülönbözőbb területein. Noha a szlovák nyelv lassan elvált a többi szláv nyelvtől, az önálló nyelvi fejlődés még nem biztosított külön állami keretet a szlovákságnak. Korszakunkban a későbbi szlovákok ősei Magyarországon éltek, gazdasági, társadalmi, urbanizációs fejlődésük elválaszthatatlan a magyarság és a magyar állam fejlődésétől.

Tehát az eddigiekből is látható, a szlovien törzsek szállásterülete lesz a későbbi századokban az a hely, ahol a szlovákok közösségtudata, nyelvi egységesülése végbement.

Ez azonban még nem jelenti azt, hogy korszakunkban (a XII. századig) a szlovákokról mint egységes, államalkotó képességű népről beszélhetünk.

Az a korábbi korszakokban sokat felhozott vád, hogy a honfoglaló magyarok minden, az útjukban kerülő népet felszámoltak, megsemmisítettek nem fedi a valóságot. Céljuk csak a fegyveres ellenállás megtörése volt. A helybenlakó népességre nekik is szükségük volt. Néhány fogolylista a spanyol félszigetről arról tanúskodik, hogy a magyarok nyugati hadjárataiban részt vettek szlávok is.

Másrészt, az együttélés során a magyarok által átvett szláv szó is bizonyítja, hogy konszolidált viszony volt a magyarok és a szlávok között. Igaz, jónéhány szó átvétele megtörténhetett a Kárpát-medencébe való érkezés előtt. Ugyanis szláv törzsekkel közben is találkozhattak. Ez persze a nyelvtörténészek feladata már. Azt a szemléletet is erősen meg kell kérdőjelezni, amely néhány alkalommal a szlovák szakcikkekben is megjelent, nevezetesen, hogy a magyarok a besenyők elől menekülve a szláv törzsek szolgálatában határőrző szerepet töltöttek volna be eredetileg, de a belső problémákkal küszködő Nyitrai-fejedelemség pillanatnyi gyengeségét kihasználva a befogadók ellen fordultak szószegők, egyezségezegők módjára. Nos ez az elmélet a XIX. században keletkezett és romantikus indíttatású. Abból az időből származik, amikor a nacionalizmus mindkét oldalon friss, liktető, a változások felé mutató, csak sajnos két különböző pályán mozogtak. Amikor pedig ezek a pályák találkoztak, a szándékok egymás elleni irányba mutattak kérélhetetlenül és békítetlenül.

A téma iránt mélyebben érdeklődőknek szíves figyelmébe ajánlom Szarka László: A szlovákok története c. rövid szintetizáló munkáját (Bp. 1993. 223. oldal, Bereményi Kiadó) valamint Kristó Gyula (főszerk.): Korai magyar történeti lexikon (IX.-XIV. század) c. munkáját (Bp. 1994. 753. oldal, Akadémiai Kiadó).

SZABÓ LÁSZLÓ (Szolnok)

A JÁSZOK ETNIKAI TÖRTÉNETE

A Duna-Tisza köze északi részén, a Zagyva folyó alsó szakasza két partján terül el a Jászság. Ma 15 önálló település tartozik hozzá. 1852-ben - amikor még önálló közigazgatású terület volt - 165.779 kat. h. térségen 60.418 lélek lakott. Birtokjogilag a Jászsághoz tartoztak még az 1745-ben megváltott, ekkor gyéren lakott kiskunsági pusztabirtokok is (területük: 93.426 kat. h., népességük: 3539 lélek). A pusztákra 1850-1885 között erős népmozgalom indult, s ez apasztotta az anyaterület népességét. Az új lakóhelyen azonban a jászsági jövevények, katolikusok lévén, nem keveredtek a kiskunsági reformátusokkal, s azonos jogaik ellenére is elkülönültek tőlük.

A Jászság lakosai ma magukat magyaroknak, de ezen belül jászoknak tartják, igen erős a közösségi tudatuk. Magukról tudják, hogy a honfoglalás után, a tatárjárást követően a kunokkal együtt érkeztek Magyarországra, pogány népként, s itt keresztelkedtek meg, adták fel nomád életmódjukat, veszítették el a középkorban nyelvüket, de megtartották jogaikat, amelyeket a királytól kaptak hadi szolgálataik fejében. Nyilvánvaló, hogy ezt a tudatot a jász történetírók művei, s az iskolai és egházi nevelés alakította ki, s sok bennük a tudomány által nem hitelesített téveszme is. Ennek ellenére erős tudatukat mindez táplálja.

A magyarországi jászok elődeinek neve a III-II. században tűnik fel először az, ász, ászí, assi, arsija egyes- és többes számú alakban, más-más nyelvű forrásokban. Az ászí törzsek a Szir-Darja egyik mellékfolyójának, a Csu folyónak a mentén alapítottak birodalmat. Szerepük ma sem tisztázott a birodalmon belül, de bizonyosnak látszik, hogy a kínai, perzsa és görög források által említett Kangkü, Kang-kiü, Kand, Kangha, Turán és Chorezm állam területén lakataak, s midőn szerepük az I. században megnövekedett, terjeszkedni kezdtek. Az ászí törzsek vezetésével Szogdiára, Baktriára is kiterjesztették fennhatóságukat, Iránnal állandó harcot vívtak, s egészen a Kaukázusig eljutottak. Egy részük továbbra is Kangkü területén maradt, a Kaukázusig hatolt törzsek azonban összeolvadtak a helyi, magas szintű bronzkori kultúrát kialakító kabán néppel, s azok nyelvét is átvették. I. e. 43-ban a hiungnu törzsek támadása érte a Kangkü területén élőket, de ez csak átmenetileg rendítette meg a magas szintű földművelő kultúrával rendelkező birodalmat. I. sz. 350-ben a hunok támadása már széttöri, de maradványaik még a türkök idejében is élnek ezen a területen, Al Maszudi arról is tudósít, hogy chorezmi (kangküi) kolónia Kazáriában is van, s ezek katonai szolgálatot teljesítenek a kagáni testőrségben. A Kaukázus északi részén a kabán kultúra népével összeolvadt ászí törzsek az alánoknak nevezett, iráni nyelvet beszélő törzsek telepednek, s e három népclemből alakulnak ki az oszétek, azok, akik a magyarországi jászok legközelebbi rokonainak tekinthetők, s nevükben hordozzák az egykori ászí törzsek nevét. Szovjet kutatók úgy vélik, hogy az ászí törzseket a szkítákkal azonosíthatjuk, s ezért Herodotosz e népről szóló valamennyi leírását, mint az oszét nép őstörténetének dokumentumait kezelik. Valóban több ott leírt sajátosság, hiedelem, kultusz később a kaukázusi oszéteknél fellelhető. A Kaukázus előterében kialakult Alánia, ugyanezek kutatók véleménye szerint szintén az oszétekre vonatkozatható. Annyi bizonyos, hogy a Kangkü (Chorezm) területén élt ászí törzsek észak iráni nyelvet beszéltek, magas földművelő kultúrával rendelkező, államalkotó nép volt, s őket a népvándorlás több hulláma szétszakította, s különböző időben nyugat felé, s a Kaukázus irányába nyomta. Minden valószínűség szerint közben keveredtek más népekkel is, ám anélkül, hogy nyelvüket, kultúrájukat, s különállásukat biztosító etnikai tudatukat feladták volna. Betagozódtak a türkök, a kazár, majd a kun birodalomba is, s ezen belül ők jelentették a földműveléssel foglalkozó népességet, ugyanakkor katonai szolgálatot is teljesítettek. Alánokkal keveredett részük pedig önálló államalakulat volt. Ezek népe az orosz fejedelmekkel, s a kunokkal is harcban állott, s megvédte magát. Az orosz források az ászí törzseket, illetve a hasonló nyelvet beszélő iráni (alán) népeket egyaránt jászoknak nevezik, mivel kultúrájuk is közel állt egymáshoz a régészeti tanúsága szerint is. Ezért nem tudjuk pontosan, később Magyarországra melyik részük érkezett.

A kunok, midőn 1055-ben feltűnnek Kelet-Európa sztyeppéin, hatalmas területeket foglalnak el, s az iráni eredetű törzsek jó részét is hatalmuk alá hajtják. Több forrás utal arra, hogy a Cumánián belül élő jászok alárendelt szerepet játszottak a vezető kun népességhez képest (pl. 1116-ban Jaropolk három kun várost foglalt el, de jászokat ejt foglyul). Úgy tűnik, hogy ez a népelem a kunok XII. században már észlelhető életforma változásával, Kelet-Európába történő beilleszkedésével párhuzamosan egyre nagyobb szerephez jut. 1222-ben a tatárok előbb a jászokat támadták meg, majd 1223-ban a Kalha folyónál a kunokat verték szét. Az önállóan tekinthető jász (alán) államon, a kunok szövetségén kívül azonban szerte egész Cumániában éltek jászoknak nevezett népelemek. Jászvásárhely (Jasi) Románia területén éppen az ő nevüket tartotta fenn, s egyben mutatta, hogy városalkotó, kereskedelemmel foglalkozó, iparúzó népesség volt.

Amikor Kötöny kun fejedelem vezetésével a tatárok által szorított kunok Magyarországra telepedtek, jászokról nem esik szó. Tudjuk azonban, hogy egy etnikailag elkülönülő törzs letelepedett Magyarországon, noha erről egykorú források nem emlékeznek meg. A hallgatás oka az volt, hogy ez a minden bizonnyal segédnépként csatlakozott iráni népesség nem rendelkezett politikai hatalommal. Mikor 1323-ban Károly Róbert király (1307-1342) oklevele először említette őket, már gazdag hadi érdemeikre hivatkozva nyerték el mindazt az előjogot, amit addig a kunok birtokoltak (közvetlenül a király alá tartoztak, s katonai szolgálattal, bizonyos adókkal csak neki tartoztak; elkerülték a magán földesurak hatalmát; jogilag a nemesek és jobbágyok között foglaltak helyet; belügyeikbe a király sem szólhatott bele, saját bírái, kapitányaik vezetésével intézhették belügyeiket; ezen túl vámkedvezményt is élveztek). A megtelepülés során, életformájuknak, gazdálkodási rendjüknek (földművelés-állattartás-kézműipar) inkább megfelelő Zagyva-völgyét kapták, s ez lehetővé tette, hogy az immár kivívott, s a kunoktól független privilégiumaik birtokában az új hazában hamarabb beilleszkedjenek, mint a teljesen nomád kunok. Az 1300-as évek második felétől már földművelésükről is hírt kapunk, megjelentek náluk a keresztény nevek, s a király számára is egyre inkább gazdasági, mint katonai jelentőségük vált fontossá. Jóllehet a ferences szerzetesek 1472-ben Jászberényben a jászok megtérítésének emlékére emelheték templomukat, tudjuk, hogy nem pogányok voltak. A kaukázusi jászok a IX. században vették fel a bizánci kereszténységet, s ha voltak is olyan jász elemek, amelyek nem keresztelkedtek meg Kelet-Európa pusztáin, hazánkba tért, s a Berény környékén megtelepedett részük, a régészet tanúsága szerint is, keleti keresztényként érkezett Magyarországra. A ferencesek feladata a római katolikus hitre való térítés lehetett csupán. A jászoknak két középkori csoportjáról tudunk: a Buda környékén megtelepedett, Pilisben élő, s a Berény környékén lakó jászokról. Az előbbiek hamar a magyarságba olvadtak, s a török időkre már el is tűntek, megszűnt etnikai egységük. A Berény környékiek azonban nyelvüket feladva ugyan, de továbbra is együtt maradtak. Ők a birtokosai a jász privilégiumoknak, amelyeket a különböző királyok alatt állandóan bővítettek. A XVI. század közepén keletkezett török defter még szép számmal említ iráni eredetű neveket (Bagdasa, Gordisa, Bosonga, Gottán, Kámkán), de kunokkal való keveredésükre utal az, hogy török eredetű nevek is jócskán találhatók. Etnikai egységükre utal, hogy a már magyar nevek döntő többsége belső keletkezésű név, amelyet tulajdonság, foglalkozás vagy az apa neve alapján nyertek (Kovács, Kalmár, Varga, Fodor, Balog, Márton, Lénárt). Megfigyelhető az is, hogy a Jászság peremközsegeiben nagyobb a száma a magyar településnevekből képzett személynévnek, s ez a környező falvakkal, nem túl távoli vidékekkel való házassodásra utal (Kéri, Patai, Kátai). Néhány idegen nemzetre, vagy távoli magyar területre utaló név is feltűnik már a XVI. század közepén (Cseh, Rác, Oláh, illetve Bácsi, Tamási, Pomázi). 1422-ben a pilisi jászok között forgolódó térítő szerzetes még jász szójegyzéket állított össze, amelyben a legfontosabb - köszöntésre, ételre, italra, állatokra, takarmányra - utaló szavakat, szám szerint 42 szót, jegyezt fel. Ez a becses nyelvmemlék nemcsak a jász nyelv észak-iráni voltát, az oszétek digorszki nyelvjárásával való erős rokonságát bizonyítja, hanem azt is, hogy ekkor még élt a saját nyelvük, s csak a XVI. század elejére adták fel, s vették át a magyart úgy, hogy egy ideig még őrizték a neveken, s minden bizonnyal földrajzi neveken is emlékét.

A török hadak hódoltatták a Jászságot, majd Buda eleste után (1541) kialakították a Hatvani szandzsákságot, s ehhez rendelték a Jászságot egyetemesen is. A Jászság települései a "királyok alatt" élvezett jogaikat a török fennhatóság idején is megtartották, s a szultánnak is egy összegben fizették adójukat. Berény, mint legnagyobb hely, szultáni khász várossá és kádi székhellyé vált, az 1560-as években palánkkal megerősítették, de a török nem szállta meg. Fizette a királyi Magyarország számára is adóját, amelyet az egri vár fenntartására rendelték. A Jászság viszonylagos védettséget élvezett mindkét oldalról, s ekkor vált gazdaságilag oly jelentős helyé, hogy kiváltságainak ez, s nem a katonai szolgálat lett a biztosító.

A viszonylagos védettség ellenére az 1552-ben Eger ellen vonuló török hadak felprédálták, s a Berény utáni két legnépesebb helyet (Ágó és Négyszállás) el is pusztították. A lakosokat a szomszédos jász települések fogadták be, s később e befogadás révén került hozzájuk az elpusztult települések egy-egy határrésze. Az 1650-es évek közepén Berényt felprédálta a török, felégette a ferences rendházat is. Eger 1596-os elestéig viszonylag zavartalanul élhetett a lakosság, ám ezt követően, a tizenöt éves háború során a legtöbb település népe menekülni kénytelen. Magyarország északi részén, Füleken tűntek fel tömegesen jászok, de a környék mocsaras helyein, s magában Jászberényben is sokan találtak menedéket. Eddig a Jászság fogadott be Duna-Tisza közí, főként kiskunsági menekülteket, ezt követően a Jászság népe kényszerült futásra, s az Északi-Középhegység palóc falvaiban, védettebb váraiban találkoztunk velük. Ott a helyi népességgel családi kapcsolatot is létesítve, azok egy részét magukkal hozták, amidőn Thurzó György nádor, a jászok és kunok főkapitánya, 1611-ben, majd 1613-ban visszahívta a szerte menekülteket.

Vizsgálataink szerint azonban a Jászság addig sem volt teljesen lakatlan, Berény pedig mindig lakott hely volt. Mivel mind a Jászság, mind a Nagy- és Kiskunság kiváltságos, nagyjából azonos jogú terület volt, szinte vonzotta békésebb időkben azokat, akik a jobbágyi kötelekeztől Észak-Magyarországon menekülni akartak. A XVII. században bevett esketési formula volt a környező megyékben elfogott jobbágyok számára, hogy "sem a Jászságra, sem Kunságra, sem az kulcsos városokba" többé nem szöknek.

Jóllehet a felszabadító harcok, majd a XVII. század végén a nagy tatár betörés (Giraj kán) ismét érintette a Jászságot, jelentősebb, a 15 éves háborúhoz hasonló pusztulás, már nem ment végbe népességében. 1699-ben, midőn összeírták a kincstár számára a jászokat, 12 településen laktak, s a népesség 40%-a mondta magát törzsökösnek. A jövevények ekkor már főként a szomszédos Borsod, Heves, Nógrád, illetve Hont megyéből származtak, s szórványosan képviselve voltak az északi szlovák többségű megyék is (Trencsén, Turóc, Árva). A jövevények egy része inkább visszamenekülő, azaz olyan, akik vagy akiknek elődei a Jászságból kerültek el egy-két évtizede. 1702-ben a Jászság sorsa a két Kunsággal szorosan összefonódott. A Német Lovagrendnek eladták, majd később zálogbirtokká változtatták a kiváltságos területeket. Előbb Rákóczi oldalán kerültek el a jászok a jobbágyi sorsot, 1710-től pedig a kunokkal együtt indítottak elvesztett jogaikért éles harcot. Mária Terézia 1745-ben lehetővé tette az önmegváltást, s ennek hírére jelentős új népesség áramlott ismét a Jászságba, a közvetlen környékről, s a már említett északi megyékből, amellyel időközben szorosabb kapcsolatot is kialakított. A jövevények szám szerint sokan voltak, de általában nem egy helyről származtak, nem egy időben érkeztek, s ezért határozott arculatot sem kulturális, sem etnikai szempontból nem képviseltek, s csakhamar hasonultak. Döntő többségük a palóc jelleget (kultúra, nyelvjárás) erősítette. Megfigyelhető az is, hogy a tiszántúli, többnyire református települések, a jászok katolikus volta miatt, nem vehettek részt a megváltásban, népességszűkítésben. A már 1699-ben vagy korábban itt élt családokkal gyorsan házassági kapcsolatot létesítettek a jövevények, beolvadtak, s néhány generáció eltűntette közöttük a különbséget. Azt is meg kell említenünk, hogy a régi családok neve, a jövevények viszonylag magas száma ellenére, túlsúlyba került. Ugyanis akik ide 1720-45 között beköltöztek, azok rendszerint család nélküli emberek, s a család polarizációja jóval később indul csak meg.

Az 1745-ös redempció létrehozta a Jászkun Kerületet, amely 1876-ig fennállt. A redempció a volt lakosoknak és a megváltásban résztvetteknek sajátos jogokat biztosított, s rendkívül zárttá tette a Jászságot. Mind a községeken, mind a Jász Kerületen belül erőteljes endogámia érvényesült, polgárjogot csak az 1745-ben itt élt családok élveztek, s sikeresen kizárták (a birtokaprózódás védelmében) a további beköltözőket. Ezek jószerint csak szolgák, kis mértékben iparűzők lehettek, s nem kaptak végleges letelepedési engedélyt. A Kerületek teljesen kizárták - gyakorlatilag a XIX. század közepéig -, a zsidók, örmények, kisebb mértékben s korábban a "görög"-ök betelepülését is. Jóllehet jelentős cigány lakosság szivárgott be az idők folyamán, ezek nem keveredtek a helyi lakosokkal. Ez a zártság egyben gyorsította azok felszívódását, akik a redempció idején települtek be. A kiváltságok védelmében gazdasági élete magas színvonalra emelkedett, s bár lezárta idegenek előtt a betelepülés lehetőségét, mégis túlnépesedett. A népfelesleget a XVIII-XIX. században erős kivándorlással vezették le (közvetlen környék, Kiskunság, Nagy-kunság).

Magyar szerzők között ma is vita folyik arról, hogy a Berény környékén megtelepült jászok mikor kerültek Magyarországra. Györffy György szerint csak később, jóval a kunok bejövetele után, s nem is bizonyos, hogy azokkal együtt. Szabó László néprajzi és történeti módszerrel ennek ellenkezőjét bizonyítja, s végül Selmeczi László négyszállási (Jászdózsa-Négyszállás) ásatásai minden kétséget kizáróan ez utóbbit hitelesítik. A hazánkba betelepülő jászok a kunoktól eltérő nyelvet beszéltek (észak-iráni, a mai oszét-digorszki nyelvjárásokkal, mint igen archaikus maradvánnyal rokon), jelentős részük, midőn 1323-ban feltűnt, iráni eredetű nevet viselt (Zokan, Ambultan, Zakaran), illetve török eredetű neveiket is többnyire iráni suffixummal látták el (Kurman, Iwanchan). Megjelenésük, ruházatuk tekintetében azonban nemigen különböztek a lovas nomád kunoktól. A négyszállási leletek szerint a jászok is kaftánt, puha talpú csizmát viseltek és sem a kun, sem a jász nyelvet nem értő magyarok számára egyaránt idegenek, sőt azonosak voltak. Keleti keresztény voltuk talán épp nyelvük meg nem értése miatt sem lehetett nyilvánvaló, őket is pogányoknak tekintették. Kétségtelen azonban, hogy elnyerve külön jogaikat, hamar beilleszkedtek a magyar viszonyok közé, hiszen ha keleti típusú és a magyarokétól eltérő jellegű földművelést is űztek, mégis helyhez kötöttebbek voltak, mint a nomadizáló kunok. Nem véletlen, hogy a XIV. század végén már szántóikról, ezzel kapcsolatos határpereikről olvasunk.

A jogokkal körülbástyázott társadalmuk segítette a nyelv váltás ellenére megőrizni bizonyos sajátosságokat is. A későbbi, sőt mai néprajzi anyagban ki kell emelnünk mindenekelőtt azt, hogy a jász gazdasági élet a kunokétól eltérő, a magyarokéhoz közeledő, majd azzal összeolvadó irányba haladt, s már a XV-XVI. században jelentős a jászok és kunok életmódja közötti különbség. A bejövetelkor is inkább földművelő jászok magas szintű növénytermesztést hoznak létre, s hasonlóan a magyarokhoz a kétbaltelkes, úgynevezett kertes települési rendszerben a belterjesebb, istállózó és tejtermelő (feldolgozó) gazdálkodás és a földművelés sajátos egyensúlyát tudták kialakítani. Ez a rendszer elkülöníti a belső (nők, öregek és gyermekek életterének számító) és a külső (férfiak, munkaképes fiatalok és szolgák lakóhelyének számító) településrészeket, ugyanakkor, egy nagycsaládi keretben, élet és munkaszervezet szempontjából is összekapcsolja őket. A belső tér a háztartás, az aprójószág (baromfi, disznó), illetve a feldolgozó és tartósító munkák színtere (élelmiszer-tartósítás, tárolás, kendermunkák), míg a kert a gabona-, széna- és terményfélések tárolási, feldolgozó munkáinak (szemnyerés, őrlés), s az istállózott állatállománynak a színhelye. Ez a kétbaltelkeség egyben szilárd, gazdaságilag jól működő településrendszert teremtett, amely zárt jellege jobban óvta a lakosságot a válságos török időkben is. A Jászságból kitelepülő családok - minthogy ez nagycsaládi rendszerrel kapcsolódott össze -, még századokon át ilyen rendszer szerint telepedtek

még a Jászságon kívül. A kitelepülők gyors térfoglalását még a Kiskunságban is ez a települési és gazdálkodási rend eredményes volta biztosította.

A XVIII. század elejétől még csak néhány helyen, a század végén már általánosan jellemzi a jászok településeit a tágas téren piacot találó, az állattartás termékeire mint alapanyagra épülő kézműipar (szűcs, csizmadia, szűrszabó). A XIX. század folyamán más iparágak is jelentőssé váltak (kádár, bognár asztalos, kőműves), s a Vác-Gyöngyös közötti területet, illetve a Pest-Heves-Borsod megye déli részének síkvidéki falvait ők látták el áruval. A jelentős céhes ipar, illetve a pusztákra történő kivándorlás egyben oldotta a feszültséget társadalmilag is.

A jász-orszét összehasonlító néprajzi kutatások még eléggé az elején vannak. Azonban néhány eredmény így is felmutatható.

Az elszigetelt kulturális jelenségek közül a múlt század elejéig hordott, országos, sőt európai divattá lett kunsüveget említjük először. Ez a nemez fejfedő ugyan a kunok nevét viseli, de nemcsak ők, hanem a jászok is hordták, s képes ábrázolások, régészeti leletek, egykorú leírások tanúsítják állandó, szinte folyamatos meglétét. A jászok és kunok azonosnak vételében a mindkét nép által hordott fejfedő nagy szerepet játszott bejövételükkor. Kresz Mária hívta fel figyelmemet arra, hogy egy angol kutató az Itáliában nőknél meghonosodott csúcsos, gótikus főkötőt a kunsüveggel hozza összefüggésbe, amelyet olasz földön Nagy Lajos hadjáratai tettek ismertté, s divat lett belőle. A régészeti leletek azt mutatják, hogy a jászok bejövételükkor hosszú felső köpenyt viseltek. Ez minden bizonnyal nemezéből készült vagy más textilféle volt, sajnos, anyaga nem maradt meg. A Jászságra oly jellemző szűcsmesterek azonban egy olyan sajátos, a Jászsághoz köthető suba szabásvonalat őriztek meg, amely Kresz Mária szerint a kaukázusi köpenyekével azonos. A Duna-Tisza közén azért bukkanhat fel ez a forma, mert ide jászsági szűcsök telepedtek, s meghonosították.

A Jászságban a múlt század végéig, a Nagyunságban a húszas évek közepéig legénybotként használtak egy rézből öntött, csillag alakú buzogányt, amely könnyűlovassági fegyverként a kunokkal került Magyarországra. A Vatikáni Kódex, midőn a Szent László ellen küzdő kunokat ábrázolja, e keleti típusú fegyvert örökíti meg a pogányok kezében. Szent László a temesközi csatában nemcsak kunokat, de a velük harcoló jászokat is legyőzte, s egy részüket Magyarországra telepítette, miután megkereszteltette őket. Kétségtelen, hogy a jászok is forgathatták ezt a fegyvert, annál is inkább, mert már csontból készült előzményeik közel azonos formában a kubán kultúra leletei között is bőséggel fellelhetők. A középkorban ezt a fegyvert jobbra a pásztorok tartották fenn, majd legénybottá szelídülve, méreteiben kisebbé vált, bár így is lehetett vele halálos ütést mérni verekezés közben. Ez a fegyver, eszköz és legénységet jelző reprezentatív tárgy elsősorban a Nagyunságban maradt meg, a pásztorvilág hosszabb léte miatt. A Jászságban a legelők a múlt század végén már jelentéktelenné váltak. Legénybotként azonban itt is fellelhető (Jászdózsa, Jászapáti). Másutt - nem kun és jász vidéken, pl. Mezőtúr, Törökszentmiklós - a fokos a legényjelvény ugyanebben az időben.

A beköltözés előtti jász kultúra elszigetelt jelenségei, kései maradványai talán előkerülhetnek még a táplálkozás területéről, bizonyos ételféleségek köréből vagy a néphit világából. Mindenesetre el kell gondolkoznunk azon, hogy a Kaukázusban, s így az orszéctéknél is meglevő rendkívül szertartásos, tósztok sorát elővezető, asztalfőn ülő tamada (a legkorosabb ember a társaságban) által diktált étkezési rend és a vőfély irányította magyar lakodalmi rend között nincsen-e összefüggés. A magyar lakodalmi szokások ugyanis más jellegűek voltak. Kodály Zoltán a Zobor-vidéken, Baranyában és a palócoknál fennmaradt énekes szokásokat tekinti archaikusabbnak. XVII. századi leírásokban a vőfély még nem szerepel, itt a lakodalom bonyolult szokásának levezetője a násznagy. Ő azonban nem így irányít, ételeket beköszöntő verseket nem mond, bár a pohárköszöntő elmondása az ő tisztje. Az Ungvidéki lakodalmi leírásokban is újnak tűnik az efféle, vőfélyhez illő magatartás, s a násznagnak van jelentősebb szerepe. A vőfély korlátlan hatalma, összetett tiszte, de mindennek előtt az ételek verssel, szertartásos keretek között történő felszolgálása az Alföldre jellemző elsősorban, s központból terjedt tovább. Az Alföld benépesítésében a XVIII. századtól pedig a jászok nagy szerepet játszottak.

Komplexebb jelensége a kultúrának az a felderített sajátossága a jászsági néphitnek, hogy belőle a táltos hiedelemkör és az ezzel összefüggő egyéb jelenségek, amilyen a rostával és babszemmel való jóslás, a túlvilági szellemekkel érintkező halottlátó élő gyakorlata hiányzik. Ez utóbbi ismeretes ugyan, elterjedt szokás volt a Jászságból halottlátóhoz járni, de a Jászság északi részén, ahol a leginkább megmaradt a lakosság folytonossága, ilyenek nem működtek. A táltos helyett a garabonciás diák hiedelemköre él, ám kimutathatóan csak azok az elemek jellemzik, amelyeket Diószegi Vilmos nyugati eredetűnek minősített, s a boszorkány hiedelemkörrel tartanak rokonságot. Hiányzik a táltos hiedelemkört alapvetően meghatározó tudomány elnyerési mód (az elrejtőzés), a táltosok viadala (bika vagy felhő képében), a küzdelem utáni csapzott, fáradt megjelenés, a táltos gyógyító tudománya és se nem jó, se nem rossz voltának ismerete. Az északi jász területeken azonban a táltoshitre utaló elemek hiányoznak, s nemcsak magát a táltos szót nem ismerik, de a garabonciás alakjához sem kapcsolható egyetlen táltos hitben gyökerező elem sem. Ezt a sajátosságot - amely végeredményben negatívuma a néphitnek: hiányzik valami -, mi egyenes összefüggésbe hozzuk az ideérkezett jászok hitvilágával, az északi-iráni törzsek körében kialakult zoroaszteri vallás, majd a felvett kereszténység szemléleti különbözőségével.

A folklór területén Selmeczi László legutóbb a Csörszárok és Ágó királyfi mondáját hozta összefüggésbe kaukázusi adatokkal. Ezek még finomításra szorulnak, csakúgy, mint a már említettek is.

Vizsgálatot igényel az is, hogy miért van két Szentgyörgy nevű falu (védőszent) is épp a Jászságban, amikor tudjuk a patrónusról, hogy milyen kitüntetett szerepe van az oszéteknél.

A komplex kulturális megnyilatkozások területe még gazdagabb. A jászok kunokétól különböző, keleti típusú földművelést folytató életmódjának hatását látjuk megtestesülni abban az útban, amelyet Magyarországon megtettek. Hiába volt azonos, vagy közel azonos a jászok jogrendje, mégis más utat jártak be Magyarországon, s ma is más gazdálkodást folytatnak, noha a XVIII. század elejétől már egy közigazgatási keretben, s azonos jogokat élvezve élnek. Ezt a különbséget nem lehet a földrajzi környezet eltéréseivel magyarázni. Sőt éppen a jászok földművelő volta az oka annak, hogy a beköltözéskor ők telepedtek le a Zagyva-völgyében. A jászsági gazdálkodás földművelő-állattartó, korhoz képest mindig belterjes rendszere, a kertes településsel való szoros összefüggése, zárt struktúrája mind olyan jelenség, amely erősen különbözik a kis- és nagykunokétól. A különbségtételkor nem az elemeken, hanem a rendszeren és a megtett úton van a hangsúly. Úgy véljük, mindkettőt motiválta - ha nem meghatározta - korábbi kultúrájuk.

Hasonló és ezzel összefüggő jász sajátosság a társadalom katonai berendezkedése, s a már vázolt, rugalmas szerkezetű, nőknek is nagyobb teret biztosító családszerkezet. A jászok oszét rokonai ugyanígy megmaradtak katonai népek, s ugyanígy segítette társadalmi szerkezetük, családszervezetük rugalmassága megmaradásukat. A társadalmi fejlődés bizonyos sajátosságai, s a vele összefüggő alkalmazkodóképesség, aulikus magatartás, úgy véljük, szintén a korábbi kultúrában, társadalmi szerkezetben gyökerezik. Jóllehet ezek konkrét formájukban Magyarországon sokat változtak, ennek hiányában azonban másképpen alakult volna sorsuk, mint ahogyan a kunoké is eltért az övékéétől. A gazdálkodás rendje, rendszere és a társadalom sajátosságai közötti szoros összefüggés, a két terület rendszerszerű összekapcsolódását is jelenti, s egyben azt, hogy mindaz, amit ma jász sajátosságnak tekinthetünk, megszakítatlan szálakkal kötődik a bejövétel előtti kultúrához.

S végül mindezek összegzéseként a legfontosabb a jász név és a jász tudat folyamatos fennmaradása, amely egyben védelmet, megtartó erőt, magatartást meghatározó erkölcsiséget és szellemiséget is jelentett. Változó tartalma, átalakuló elemei és formái szintén a megmaradást szolgálták. A jász név és öntudat szorosan összeforrt még egy tényezővel, a jász kürttel, vagy Lehel-kürttel, mint olyan szimbólummal, amely kifejezi a jász lényegét is. Nem tudjuk, hogy ez a kürt mikor került a jászok tulajdonába, mióta tekintik szimbólumnak, hiszen viszonylag kései, XVII. század közepi első felbukkanása. A kaukázusi, így oszét népek kürtkultuszával azonban mindenképpen szorosan összefügg. Már az első, XVIII. századi feljegyzések is említik, hogy a jász kapitány ünnepségek alkalmával nyakában viseli, emberfeletti erő szükséges megszólaltatásához, jeles alkalmakkor kiemelkedő és megtisztelt személyek (pl. a nádor) isznak belőle, s benne a tenger moraját hallhatni. A felsorolt szokások, hiedelmek mind megtalálhatók a kaukázusi oszétek hiedelmei között, s a kürtnek e népnél is hasonló szerepe volt. Nem tekinthetjük ezt véletlennek. Más adatokkal együtt a jászok keleti kapcsolataira, ezen át konkrét népcsoportra is utalnak. A Lehel-kürt kultikus őrzése a legutóbbi időkig, a mai modern életben való felhasználása címerként, emblémaként, márkajelként az egész ország előtt képviseli a jászokat, ezt a magyarrá lett, keleti övezetet, amely a magyarság korinthuszi ércének fontos alkotóeleme.

Az összesített irodalomjegyzéket I. Henkey Gyula-Szabó László: A kunok etnikai története című tanulmánya után.

A KUNOK ETNIKAI TÖRTÉNETE

A mai Magyarország középső részén, a Duna-Tisza köze többnyire homokos pusztáin, s a Tisza középső szakaszának bal partján, az egykor árvíz járta, ma szikesedő, száraz, Hortobágy-széli sikon fekszik az a korábban önálló közigazgatási egységnek is tekintett terület, amelyet Kiskunságnak és Nagyunságnak neveznek. 1852-ben, amikor még közigazgatásilag is önálló egység volt, a Kiskunság területe 419.971 kataszteri hold volt, a Nagyunságé 200.980. Az előbbi nyolc mezővárosi jogú vagy kiváltságos településeit és pusztáit 66.645, az utóbbi hat városét, s a hozzá tartozó pusztákat 52.133 lélek lakta. A XIX. század második felében mindkét helyen újabb települések keletkeztek részben belső, s főként a kiskunsági részekben külső (jobbára járszági) betelepülések eredményeként. Ez a lakosság kevert, csak bizonyos hányada tekinthető olyanoknak, amely kunnak tartja magát. Ugyanis mindkét terület lakói, bár századok óta magyarul beszélnek, magukat magyaroknak is tartják, kun származásukat ma is büszkén hangoztatják. Tudják magukról, hogy őseik egykor valamiféle török nyelvet beszéltek, s a tatárjárás (1241-1242) után Kötöny vezér vezetésével IV. Béla magyar király (1235-1270) hívására jöttek Magyarországra; pogányok voltak, s a kereszténységet csak az új hazában vették fel.

A kunok először 1055-ben tűntek fel a délkelet-európai szteppén a kipcsek törzsszövetség tagjaként, amikor megtámadták a szintén török eredetű úzokat (ghuzzokat), s kiszorították őket a Volgától nyugatra eső területre. 1061-ben a kijevi orosz fejedelemségre törtek, 1064-ben pedig az úzokat átűzték a bizánci birodalom területére. 1094-ben Szyjatoszlav kijevi fejedelem megalázó békére kényszerült velük, s ez lehetővé tette, hogy a kunok a következő évben már Bizánc ellen vonuljanak. Ezt követően összefogtak ellenük az orosz fejedelmek, s Jaroszlav 1116-ban átmeneti sikereket ért el, több Volga menti várost visszafoglalt. Ám az orosz fejedelmek között kiújuló villongás lehetővé tette, hogy a kunok támadásba menjenek át. Pár év múlva már birtokukban volt a Volga és az Al-Duna közötti egész steppevidék, s néhány évtized múlva eljutottak a Kárpátokig, megszervezve egy erős nomád államot, Cumániát.

A kunokat a keleti népek kipcseknek, a latin források cumanoknak nevezi. Nyugat-Szibériában 1020 táján alakult ki a kipcsek-cuman törzsszövetség, amikor a kelet felől érkező cumanok egyesültek az eredetileg a kimák nép részét képező kipcsekkel, akik a török népek északnyugati csoportjához tartoztak. A cuman-nak nevezett népnek két (vagy három) nem azonos eredetű rétege volt. Több kutató véleménye szerint bizonyosnak látszik a török népek délkeleti ágához tartozó ujgurok és a Tien-San vidékén élő indoeurópai eredetű tokárok. E két nép keveredéséből alakultak ki a sárga ujgurok vagy sari, akik nevüket bőrük vagy hajuk színe után kaphatták ('sárga, fakó'). Több kutató (Németh Gyula, Czeglédy Károly, Tóth István) harmadik réteggént a kínai és arab forrásokban szereplő qun nevű török népet is említi, akiket a kitajok szorítottak ki Mandzsúriából. Györfly György azonban nem osztja e népnek még a részleges beolvadását sem, noha e szó jelentése is azonos a šari népnévvel, s egybeesik alakilag a kun népnévvel is. Ő ezt véletlen egybeesésének tartja. Ligeti Lajos szerint viszont a tokárokra az ujgurok előtt a türkök is rátelepedtek, s ezek mint tudjuk, az ujgurokkal együtt a török népek délkeleti csoportjához tartoztak. Sorolhatnánk a különböző véleményeket még a kunok eredetével kapcsolatban, de inkább idézzük Ligeti Lajos legújabb véleményét, amely bár szkeptikus, mégis a valóságot foglalja össze: "... nincs egyetértés a kunok kelet-ázsiai származtatása tárgyában. Abban azonban senki sem kételkedik, hogy kun volt az a nép, amely a tatárjárás előtt elsöpörte a besenyőket és úzokat a kelet-európai steppéről. Ezek a kunok szerencsésen átvészelték a tatár pusztítást, s újra szóhoz jutottak." S kétségtelen az is, hogy ezek a kunok a kipcsek-török nyelv egy változatát beszélték, s ehhez a nagyobb népcsoporthoz tartoztak.

A hatalmas területű kun birodalom Pletnyeva, Sz. A. szerint három nagyobb részre oszlott, s a birodalmon belüli törzsszövetségek változó szerepet játszottak a mindenkori birodalomban. A XI. század végén, a XII. század elején a Dnyeper vidéki nyugati, a XII. század végén pedig a keleti törzsek a meghatározók. Köncsek kán a keleti törzsek élén egyesítette a keleti és nyugati törzseket, s hozott olyan birodalmon belüli reformokat, épített orosz fejedelmi családokkal olyan dinasztikus kapcsolatokat, amelyek mindinkább a kunok megtelepedését, s a kelet-európai népek közé való beilleszkedését ígérték. Ennek a fejlődésnek vetett véget a tatár (mongol) támadás.

1222-ben a jászok, a következő évben az Azovi-tengerbe ömlő Kalha folyó mellett Kötöny kun fejedelem és a velük egyesült orosz seregek szenvedtek megsemmisítő vereséget. 1227-ben Bejbarsz, a nyugati kunok fejedelme kényszerült térdre. E fejedelem vezetésével a Dnyepertől nyugatra élő kunok fel is vették a latin kereszténységet, s magukat a magyar király védelme alá helyezték. 1229-ben a pápa a dél-moldáviai Milkóban püspökséget szervezett számukra, s a térítéssel a magyar királyt bízta meg. 1233-tól kezdték királyaink használni a Rex Cumaniae címet,

s ez jelzi - mint Györffy György írja -, hogy "...Kunországot besorolták a magyar korona országai közé." Ennek már csak tragikus lezárása volt az, hogy a kijevei Rusz leverése után, az 1237-38. évi nagy tatár előretörést követően Kötöny IV. Béla királytól kért bebocsátást Magyarországra 40.000 főre tehető népével. A király a Nagy Magyar Alföld Duna-Tisza-közi, tiszántúli, illetve Körös-Maros-Temcs folyó menti területet jelölte ki számukra. A szilárd települések kialakult rendjét nagy nyájaikkal zavaró kunok és magyarok között állandósultak az összeütközések, majd híre kelt annak, hogy Kötöny és népe a tatárokkal cimborál, mintegy azok előőrse. Ennek köszönhető, hogy 1241 tavaszán a magyarok megölték Kötönyt, s népe - épp a tatárok betörése előtt - pusztítva kivonultak az országból a Szerémségen át Bulgáriába, s csak töredékeik maradtak itt. Az 1240-es évek közepén aztán visszatért a kivonultak jó része, s a tatároktól elpusztított, megfogyatkozott lakosságú Alföld már említett részeit ismét megszállták, s végleg itt maradtak. A szövetséget ezúttal a középkor szokásai szerint dinasztikus házasság is megpecsételte: IV. Béla elsőszülött fiát, Istvánt, kun leánnyal házassította össze, akit Kötöny leányának tartottak.

A XII. században a kunok két nagy elkülönülő törzsszövetségét fehér (Dnyeszter-Dnyeper mente) és fekete (Donyec-Don-Volga mente) kunokként tartották számon (ekkor a középső, harmadik tömb jelentéktelen szerepet játszott). Ez azt is mutatja, hogy maguk a bizonytalan származtatású kunok sem voltak egységesek. A XIV. században keletkezett Codex Cumanicus nyelve is két igen jól elkülöníthető nyelvjárássra oszlik: egy archaikusabbra, s egy újabbra, amely Ligeti Lajos szerint még kisebb egységekre is tagolható. Számolnunk kell ugyanakkor azzal, hogy e térségben több meghódított, elsősorban török nyelvű népet is magukba olvasztottak az amúgy sem egységes hódítók. Pálóczi Horváth András úgy véli, hogy a kelet-európai szeppe alán, bolgár, burtász, karaim, kazár, mordvin, orosz, örmény, vlach és egyéb néptöredékek felszívódtak a kun népeiségbe, s a betelepülő Kötöny népe is csak ezzel a vegyes etnikai összetétellel jellemezhető. Úgy véljük - nem tagadva néptöredékek teljes beolvadását sem -, hogy a XIII. században az Alföldön megtelepedő kun nép ennél azért egységesebb volt. Nem szívódott fel pl. tömegükbe a jász nép sem, hanem megőrizve kultúrájukat, nyelvüket, később el is váltak a kunoktól. Másfelől a még Magyarországon is erős és jellegzetes vonásokat mutató kun nemzetségi társadalom egész szerkezete (főként a házasság szabályozása, az erőteljes endogám tendencia) is kizárta a kunok egy részének túlzott keveredését más népekkel. Inkább arra gondolhatunk, hogy a későbbi Nagy- és Kiskunságon kívüli kunoknak nevezett (kunokkal együtt érkezett) csoportok lehettek keverték, s ők azok, akik beolvadva legelőbb elmagyarosodnak, majd nyomtalanul el is tűnnek. Az egységesebb, karakteresebb, s szokásait merevebben őrző népcsoport tudta megőrizni jogait, korábbi társadalmi szerkezetét, amely jó ideig kizárta az új hazabeliekkal való keveredést.

A magyar kutatók a betelepülő kunok hét nemzetségéről tudnak: Borcsol (1266, 1288), Csértán (1347, 1367), Kól (1315, 1348), Iloncsuk (1343), Köncsög (1371) és végül a jászok (1323), akik kísérő népek, s iráni eredetűek. Az egyes nemzetségek, bár meghatározott területeket szálltak meg, nem azonosíthatók maradéktalanul a későbbi kun székekkel (közigazgatási egység). Közülük Halas (ma Kiskunhalas), Kecskemét és Kara, illetve a később szerveződött Mizse szék volt a Duna-Tisza közén, Kolbáz szék a Tiszántúl középső részén, Zentelt szék a Tiszántúl déli részében és a Bánát északi vidékein. A dunántúli Hantos széki kunokról 1399-ből van első adatunk, s valószínű, hogy ők a Duna-Tisza közéről települtek át a mai Fejér megye keleti részére. IV. Béla által 1246 körül visszahívott kunok Borcsol nemzetsége a Temcs folyó vidékén telepedett le. Szükséges megemlítenünk még, hogy mind korábban, mind későbbben telepedtek kunok Magyarországra. Így Szent László (1077-1095) és Nagy Lajos (1342-1382) uralkodása idején is. Mindkét esetben hadifoglyok tömeges letelepítéséről és megkereszteléséről van szó. Ezek azonban nem kaptak kiváltságokat, s hamar beolvadtak a környező jobbágyságba. Oly nyomtalanul tűntek el, hogy letelepedésük helye is bizonytalan. Ugyanerre a sorsa jutottak azok a kunok is, akik a mai Kis- és Nagy-kunságon (az egykori Kolbáz, Halas és Mizse székén) kívül telepedtek le. Ezen a területen pedig az Olás illetve a Csértán nemzetség helyezkedett el, s ezek maradékai voltak azok, akik megőrizve etnikai tudatukat, örökösai maradtak azon jogoknak, amelyeket 1279-ben IV. (Kun) László (1272-1290) király privilégiumlevele biztosított számukra. A továbbiakban csak e két terület népének sorsát követjük.

A nomád életformából még ki nem lépett kunok, egy jó három évszázada szerveződő, nyugateurópai mintára szervezett, erős államkeretbe illeszkedtek. 1279-ben kelt kiváltságlevelük lényegében szerződés a magyar állam és a kunok népe között. A beilleszkedés feltételei: a kereszténység felvétele; szilárd települések létrehozása; bizonyos szolgáltatások (katonai) teljesítése; s a feudális állam törvényeinek betartása. E négy tényező nemcsak összefügg, hanem e korban eleve feltételezi is egymást. Ennek fejében a kunok magyarországi területi önállóságát (az államon belül Cumania néven) a király elismeri: belső ügyeikbe, kialakult szervezeti rendjükbe nem avatkozik be (önálló igazgatás, bíraskodás; nem kerülnek külső magánföldesúri hatalom alá, hanem közvetlenül a királynak szolgálnak (katonai szolgálat, s bizonyos adók); s külön intézkednek a kunok és magyarok közötti peres ügyekről, amely szintén belső integritásuk megőrzésének biztosítója (ilyen ügyben bíró maga a király vagy az őt képviselő nádorispán). A feudális államban a kunok egyetemének társadalmi rangját is kijelöli az a néhány kedvezmény (vám- és harmincadmentesség; a királyi adók egy összegben fizetése; a királynak tett közvetlen katonai szolgálat

saját zászló alatt), amelyet ekkor, s később más királyunk biztosított nekik. A kunok egyeteme elkerülte a jobbágy-sorsot, s társadalmi státusuk szinte zárt (etnikailag elkülönülő) rendként a jobbágyok és a köznemesek között helyezkedett el. Későbbi megújított, s még szerzett kiváltságaik lényegében századokon át biztosították számukra a különállásnak ezt az állapotát, jogilag még akkor is, amidőn már elveszítették saját nyelvüket, keresztényekké váltak, s a török időkben jócskán keveredtek a környező falvak magyar népével.

A kunok privilégiumai, sajátos társadalmi státusuk, s magyarokétól eltérő életmódjuk hosszú ideig megakadályozta a magyarokkal való keveredésüket. Nyugati források Nagy Lajos nyugati hadjárataiban résztvevő kunokat vadaknak, ijesztő külsejűeknek, pogányoknak írják le, s nem csoda, hogy még az 1300-as évek végén is pápai követelések szorítják őket s királyainkat, hogy valóságos keresztényekké legyenek. A velük együtt érkezett jászok megtérítését 1472-ben fejezték be a ferencesek, de a kunok még ekkor is ellenállnak. Csakis valóságos megtérítésük teremthetett olyan helyzetet, amely lehetővé tette a magyarokkal való házassági kapcsolatok létrehozását. Időközben a kunok terjeszkedtek is, s több félig lakatlan területet (pl. a Nagyikunországban Kunhegyes és Túrkeve területét) magukhoz kötötték, s nyilvánvaló, hogy az itt élő kisszámú magyar lakosság olvadt velük össze legelőbb. A lakosság nyelvében a XV. század elejére válhatott magyarrá, feltűnnek a Kis- és Nagyikunországban a kételemű magyar nevek, ami általánossá válik a XVI. század első évtizedeiben. A nevek között - s ez jelzi, hogy az elmagyarosodás még nem oly régi -, nagy számban fordulnak azonban elő kun eredetűek is. (Kacsag, Tobak, Kara, Bójtá, Baktur, Csöbök stb.). A nagy népességkeveredés azonban az oszmán-törökök magyarországi terjeszkedésével indult meg 1526 után.

A magyar hadsereg mohácsi csatavesztése után, a Duna-Tisza közeli kunokat éri az első nagy támadás. Helyzetüket még az is nehezítette, hogy nem összefüggő tömbben éltek, mint a nagyikunok. Vészeségük 1541-1543 között volt a legnagyobb, éppen akkor, amikor a kollektív adózási rendszer fenntartása érdekében kellett volna egységesen fellépniük a török államszervezet helyi vezetőinél. A kiskunok helyzetét az is súlyosította, hogy előjáróik nem voltak hajlandók a törökkel megállapodást kötni, hanem inkább évtizedeken át fegyverrel harcoltak ellenük. Egy részük elpusztult a harcokban, más részük a Nagyikunországba, később a Jászságba, a Bihar megyei bajomi várba, a Dunántúl mocsaras tájaira, s Komárom megye déli részébe menekült. De a Dunántúl baranyai részén, a Duna járhatatlanabb mocsaraiba is behúzódtak, onnan ki-kicsaptak. Nem véletlen, hogy a XVIII. század elején erről a vidékről jönnek telepések Szabadszállásra, Kunszentmiklóssra, Fülöpszállásra. 1604-ben Bocskay István erdélyi fejedelem hajdú seregének lovassága kunokból állt, s a sereg egyik főhadnagya Fekete Péter, alhadnagya Bódy Mátyás kiskunhalasi kun volt. A török megszállás idején a kiskun nép csak állandó menekülés, költözködés árán tudott részben fennmaradni. Sok menekült fogadott be az időközben a Kunságból kiszakadt Kecskemét, illetve Nagykovács városai, s a Jászság a Duna-Tisza közén, de feltűnnek Csepel szigetén, mint védett helyen is. A maradék népesség a Kiskunszágon belül is gyakran változtatta a helyét: a szabadszállások pl. Mészáros menekültek, de 1559-ben, néhány év múlva a mészárosok költöztek Szabadszállásra. Átmenetileg egész településeket minősítettek lakatlannak a XVI-XVII. század folyamán: az 1590-es években, a tizenöt éves háború megindulása után, a Kiskunszág egész alsó része ilyen, 1594-ben még a legnépesebb Kiskunhalast is így jegyzék. Az 1620-as évek elején azonban ismét népes hely. A Kiskunszág felső részén Bethlen Gábor erdélyi fejedelem sikeres harcai után megszüllárdukt a helyzet: Thurzó Szaniszló nádor 1622-ben visszatelepítette a szétszéledt lakosokat Szabadszállásra, Fülöpszállásra, Kunszentmiklóssra és Kiskunlacházára. Ettől kezdve folyamatosan lakott helyek, s még a XVII. század közepén a Köprölyi Mehmed indította török birodalmi megújulás idején is helyben maradt a táj népe. Az 1683. évi Bécs elleni hadjárat, majd Buda 1686. évi felszabadulását követő harcok, rablások a török és az egyesült európai hadak részéről, ismét megtizedelték a megállapodott népességet. 1699-ben az összeírás szerint csak öt kiskunszági helységben (Fülöpszállás, Kiskunlacháza, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Kiskunhalas) volt számbavehető, adózóképes lakosság. Az összeíró szerint nem lehet pontosan megítélni, mert az elmenekült családoknál nem az eredeti származási helyet, hanem az előző lakóhelyet vették figyelembe. Újabb kutatások - immár családokra bontva - ennél nagyobb arányt sejtetnek.

A Nagyikunszág török megszállására csak 1576-ban került sor. Ám egy 1571. évi török defter névanyaga azt sejteti, hogy ekkor már jócskán befogadott távoli menekülteket a Nagyikunszág, s házasodott a környező településekkel is (mutatják ezt a helynevekből képzett vezetékek: Pesti, Bácsi, Bácsmegyeri, Tót, Orosz, illetve Sári, Abonyi, Püspöki, Szoboszló). 1576 után nem sokkal a nagykunoknak is menekülniök kellett a meg nem hódolt területre, elsősorban a közeli, védett bihari Sárrét mocsarai közé a Bajomi várba, illetve Bocskay István erdélyi fejedelem seregébe. Jelentős részük kiváltságot kapva települt le a fejedelem alapította hajdúvárosokba. Más részük azonban visszatért a Nagyikunszágba, vagy békésebb időket kivárva harmadik-negyedik nemzedékük költözött a régi földre. A tizenöt éves háború után 22 nagyikunszági települést tekintettek pusztá helynek, midőn 1618-ban a letelepedni szándékozókna Forgách Zsigmond nádor oltalomlevelet adott. A részben visszatérő, részben máshonnan jött lakosok sok helyet megszálltak, s ismét adózóképes lakosság élt a Nagyikunszágban. Folyamatos adataink nincsenek, de jellemző, hogy midőn 1697-ben a tatárok betörték Karcag-Újszállásra, 650 embert fűztek rabszíjra, s teméntelen állatot is elhajtottak. 1699-ben 16 pusztán álló település mellett 78 karcagi és 30 kunmadarasi gazdát vehettek

csak számba az összeírók az egész Nagyikunországban, az utóbbi településen is épp hogy megült a 30 család. Azóta előkerült egyéb források, s a már Kiskunorságnál is idézett 1699-es összeírás forráskritikája csökkenti a kép szegényességét, mégis a lakosság csak töredékeiben maradt meg e tájon. S ez a visszatért nép is csakhamar veszélybe került. A harcok elültével felgyorsult a volt lakosok, régi családok maradékainak visszatérése, ám az 1703-ban megindult Rákóczi-féle szabadságharc idején a Rákóczihoz hív kunokra többször is rátámadtak a Habsburgokhoz hű szerb (rác) határőr csapatok. 1705-től a sorozatos betörés után a vezérlő fejedelem elrendelte a Nagyikunország kiűrését. A lakosok zöme Szabolcs megyébe, s Rákóczi Rakamaz környéki birtokaira, a Tisza jobb partjára telepedtek, fenntartva a menekülés alatt is a községi és egyházi életet. 1709-10-ben megkezdődött visszatelepülésük. 1735-ig a Nagyikunországba települt 554 családból 472 érkezett Szabolcs megyéből, onnan, ahová Rákóczi kitelepítette őket. Karcag, Kunhegyes, Kunmadaras, Túrkeve 1710-ben, Kisújszállás 1717-ben került ismét megszállásra, s 1719-ben a Nagyikunorsághoz tartozó Kunszentmártont szállták meg jászok, katolikus lakosok. E település, s a belőle kirajzott utódközségek (Mesterszállás, Kuncsorba) ma is elűtnek a Nagyikunország egészétől.

A visszatérő lakosság eredeti, gyakran kun neve is megváltozott (pl. az eredetileg Iószinnévnek számító kun eredetű Kangor családnév Mándokira, az utolsó lakóhelyre, s csupán ragadványnévként maradt fenn az egykori török eredetű családnév). Az egykori kun etnikumú Kis- és Nagyikunországban élt lakosoknak a pontosan meg nem határozható hányada maradt meg csupán, a Kiskunország népe kiegészült a környékbeli magyar települések lakóin kívül dél-dunántúli, főként baranyai, s a Nagyikunorságé a környékbelieken túl bihari és szabolcsi népességgel is. Bizonyos keveredés megállapítható a két Kunország népe között is, a kezdeti időszakban a kiskunok a védettebb Nagyikunországba telepedtek. A Bihar, Szabolcs, Baranya, Tolna, Fejér megye azonban csak irányt, területet és nem népet jelent. Valószínű, innen nem csupán új lakosok jöttek, hanem a menekült kunok vagy azok maradékai, olykor régi nevüket veszítve, az új lakóhellyel jelölve, tértek vissza. Bizonyítja ezt közvetve az is, hogy oda, ahová első megszállóként pl. a kunoktól eltérő kultúrájú, vallású és etnikumú jász lakosok telepedtek (Kunszentmárton, Kiskundorozsma, Kiskunmajsa, Kiskunfélegyháza), azonos jogaik ellenére is eltérő kultúra és gondolkodásmód alakult ki, a többi kunsági település között valószínűleg kapocs a közös eredet, egykori kultúra is, s ezt a rátelepülő, beléjük olvadt lakosság sem alakíthatta át.

A kunok előjogai először a XVI. században kerültek veszélybe. A Dózsa-féle parasztfelkelésben (1514) való részvételükért a kunok, jászok és hajdúk szigorú megtorlásban részesültek: jobbágysorba taszították őket, az akkor szerkesztett Tripartitum paragrafusai. A jogfosztás gyakorlatilag nem következett be, mert a török megjelenése, majd az 1526. évi tragikus végű mohácsi csata ezt lehetetlenné tette. Az 1530-as évek közepén mind a Habsburg, mind a választott magyar király elismerte régi jogaikat. A török kiűzése után, a felszabadító háborúk lezárulásával a Habsburg uralkodó Magyarországot fegyverrel visszafoglalt területnek tekintvén, szabadon rendelkezik a királyi és magán birtokokkal, s a birtokjogaikat igazolóktól külön megváltási összeget, úgynevezett fegyverváltságot követel a ius armorum alapján. A kunok két önálló kerületéért, s a Jászságért nincs aki letegye az összeget, s ezért a kincstár 500.000 rajnai forintért eladta a három azonos jogú kerületet a Német Lovagrendnek. A századokon át kiváltságokat élvező kunok és jászok így földesúri hatalom alá kerültek, jogilag jobbágyokká váltak. Mindhárom kerület lakói ezért csatlakoztak 1703-tól, az eladás évét követő esztendőben a régi szabadságukat visszaadó Rákóczi Ferenc hadaihoz, s mentesültek még majd egy évtizedig a jobbágysági terhektől.

A szabadságharc leverése után, 1711-től a három, korábban nagyjából azonos jogú, de mégis különálló kiváltságos kerület népe együtt indított harcot régi jogainak visszaszerzéséért, s 1715-re az országgyűlés törvénybe iktatta az eladás jogtalanságát, s az eladás állapotát csak zálogbirtoknak minősíti, s ezzel megnyitotta egy majdnai megváltás lehetőségét. 1745-ben Mária Terézia (1740-1780) lehetővé tette az önmegváltást mind a három kerület számára, s ezzel összekapcsolta a korábban csak jogilag közelálló kerületeket közigazgatásilag is Jászkun Kerület néven, s kialakított egy polgári fejlődést is elősegítő, de feudális alapú jogrendet, amelynek alapja az addig külön-külön megszerzett, de egymáshoz közelálló privilégium sorozat, s alapidokumentuma a kunok 1279-es, a jászok 1323-as privilégium levele. A jászok külön jogai 1848-ig fennmaradtak, amikor a forradalom a nemesi kiváltságokkal együtt az ő külön jogaikat is megszüntette. A Jászkun Kerület 1876-ig (az 1848/49-es szabadságharcot követő önkényuralom korát kivéve) állt fenn közigazgatásilag, s ezt követően, a kerületek lakóinak újabb nagy sérelmére, beolvastották a máig meglévő megyerendszerbe.

A redempciónak nevezett 1745-ös önmegváltás nagy történelmi tett volt, hiszen e korban épp az ellenkező tendencia érvényesült mind a Habsburg Birodalom egészében, mind a magyarországi és erdélyi részekben: a korábban kiváltságokat élvező területek végleg jobbágysorba, a magánföldesúri hatalom alá kerültek. A kiváltságos hajdúk, székelyek, őrvidekiek, a török alatt viszonylag szabadon, földesúri kötöttségektől mentesen élő alföldi mezővárosok igen kevés sikerrel, jogaik elvesztésével, vagy erős megnyirbálásával zárták harcukat, a konszolidációt, erős abszolutisztikus hatalmat kiépítő Habsburg Birodalomban. Ez a jogvisszaszerzés, a sikeres redempció egyben megmutatta a terület lakóinak egységét, formálta és erősítette etnikai tudatukat is.

A megváltáshoz szükséges magas összeget a kerület lakói maguk teremtték elő, részben saját, részben kölcsönvett pénzükből. A teljes összeg még így sem állt össze, s ezért az egyes települések előszeretettel fogadtak be olyan szabadállapotú jövevényeket, akik a megváltás összegéhez komolyan hozzá tudtak járulni. Érthető, hogy az itt ígért, jogokkal is biztosított nagyobb szabadság és a földszerzés lehetősége nagy mozgalmat indított el. Megfigyelhető, hogy a közvetlen környék, főként mezővárosi lakóin túl, azok a területek mozdultak meg, amelyek már korábban is kapcsolatban álltak, s a népesség utánpótlását jelentették a két Kunság számára. Így pl. a kiskunsági részekre Baranyából, a Nagykunságba Mezőtúrról, Biharból és Szabolcsból érkeztek. A Kiskunságban azonban jelentős a felvidéki beköltözők száma is. Az érkező jövevények csakhamar családi kapcsolatokat építettek a volt lakossággal, s rövid idő alatt beolvadtak, elveszítve különállásukat. Külön meg kell emlékeznünk arról, hogy a kerület lakói megváltották a lakatlan, legeltetés céljait szolgáló pusztákat is az elpusztult falvak helyén. A Nagykunságban a települések közvetlen környékét jelenti ez, de mindig számolnak azzal is, hogy egy-egy településre a török alatt honnan menekültek lakosok, s a befogadó község tart igényt a pusztára. A kiskunsági települések közül a szabadszállásai és fülöpszállásaiak megváltották Jakabszállás egy részét, Kunszentmiklós, Orgovány- és Szankpusztát, Kiskunlacháza, Szank és Mőricgát egy részét. A Kiskunság mezővárosai azonban többre már nem voltak képesek, s ezért a vagyonosabb jázságiak fizettek a kiskun puszták többi részéért (Bene, Lajos, Mizse, Kocsér, Kerekegyháza, Kisszállás, Kara, Szentlászló rész- vagy egészbirtokai). Ez tette lehetővé, hogy a XIX. század közepétől jázsági kirajzók költözzenek ide, s községeket hoztak létre. Ők katolikus vallásúak, más gazdálkodási rendszerük miatt csak lakói a Kiskunságnak, de jól elkülöníthetők a törzsökös, bár sokszor keveredett, református kiskunsági lakosoktól.

Természetesen, idők folyamán, a két Kunságba is betelepültek új lakosok, azonban ez jelentőssé csak 1848, s főként 1876 után válhatott. Addig azok, akik a redempció idején ott éltek, illetve pénzzel is hozzájárultak a megváltás összegéhez, ki tudták jogilag is zárni a jövevényeket, védve földjeiket az aprózódástól. Ezt követően indult meg a beszivárgás, alakult ki házassági kapcsolat az addig endogámnak tekinthető kunsági települések, s a környezet között.

Meg kell még arról is emlékeznünk, hogy a református Nagykunságba a XVIII. század első felétől kezdve hasztalanul próbált az egri püspök katolikusokat telepíteni. Az ellenreformáció korában kialakított koncepciózus katolikus egyházpolitika csak az 1770-es években ért el eredményt, s sikerült templomokat építeni a kisszámú katolikusok számára. A gyarapodó gyülekezetek népe azonban a legutóbbi időkig elkülönült, s nem keveredett (vallási endogámia miatt) a törzsökösnek minősülő lakossággal, s összeolvadásuk csak az 1950-es évektől indult meg a valóságban. A két Kunság népe így megőrizte azt a magot, amely magát folytonosnak tudja, s a kunoktól származtatja magát, s fenntartja az etnikai tudatot. Jóllehet időközben a befogadott népesség jelentős számú volt. Hogy mennyire határozott ez a mag, s egyben meghatározó is, arra példaként idézhetjük a Nagykunságból az 1780-as években tömbszerűen kitelepült, kamarai birtokokat elfoglaló bácskai kunok nyelvét, kultúráját és tudatát. Az itt alapított községek (Ómoravica, Bácsfeketehegy, Pacsér, Piros) karakteres, máig őrzött kultúrát, egységes nyelvet vittek magukkal, s ez a XVIII. századi és mai feltárt anyaggal egyezően, a bácskai környezettől eltérőnek ítéltető már az első pillanatra.

Mélyebb vizsgálatok pedig rámutattak a kivitt kultúra egységes jellegére, máig megőrzött archaikus vonásaira, noha a bácskai környezet kapitalizálódottabb, fejlettebb, mint a nagykunsági.

A hazánkba telepedő kunokat mind az egykorú források, mind az azóta előkerült régészeti leletek tipikus nomád népként jellemzik. Rogérius a tatárpusztítás egykorú krónikása végtelen állatsordáiról, nemezsátrairól, harcias (keleti nomád) külsejükről emlékezik meg. A férfiak fejüket borotválták, de csúcsos nemezsüveget, hosszú, oldalt díszes csattal összefogott, bokáig érő selyemkaftánt, puha talpú csizmát viseltek. Kitűnően bántak az íjjal, nyíllal, szablyával, s fegyverzetüket kiegészítette még egy, könnyűlovasság által használt, csillag alakú buzogány. A lovat kitűnően ülték, s harcmódoruk hasonló volt a régi magyarokéhoz, illetve az előretörő tatárokéhoz. Pogány hitetlenségük egyik súlyos bizonyítékeként említik a kutyára (kettévágott kutyára) tett esküt, s a keresztények bántalmazását, foglyaik rabszolgaként való kezelését. Előkelőik a XIV. század végére már elhagyták ezt a viseletet, de a jellegzetes süveg kunsüveg néven a XIX. századig fennmaradt, elterjedt az alföldi magyarság és a török idők katonasága körében (csúcsos női fejviselet). A csillag alakú buzogány a pásztorok kezén maradt fenn egészen a XIX. század végéig, s a Nagykunságban és környékén ennek egy változatát a legények még századunk húszas éveiben is díszként viselték. A betelepülő kunokat különböző számítások 40-70.000 főre teszik, ami igen jelentős népesség abban a korban. A Duna-Tisza köze, illetve a Tisza-Körös-Maros-Temes vidéke, mint a nemesek és várjobbágyok tatárjárást követően pusztán maradt birtokai, dűsfüvű és áradásoktól táplált legelői, szinte konzerválták életmódjukat, s késleltették beolvadásukat. A folyók mentén kis téren mozogva ugyan, de megőrizték egykorú települési rendjüket, s téli és nyári legelőket, ezen épült téli és nyári szállásokat tartottak fenn. Noha épp térítésük meggyorsítása érdekében is, az egyházak és a monostorok földjüket a Kunság belsejében kapták, ez a mozgó szállásrend, a helyhez nem kötött falu, késleltette a megkeresztelkedésüket is. A XIV. században végig szó esik

nemezsátraikról (házaikról), meg nem szilárdult településeikről (szállások), s a nagykunsági Orgondaszentmiklóson Selmeczy László rábukkant még a XV. század közepére tehető, szilárd épületek között fennálló, kör alakú, nemezsátor helyére is. Siettetten viszont megtelepedésüket, nomád életformájuk feladását az, hogy az elpusztult, Árpád-kori magyar templomos falvak helyén települtek, s ezek a helyreállított templomok, a körötte létesített temetők, a mégiscsak keresztvíz alá kényszerülők egyre inkább kötötték. A XVI. század közepétől ugyan már magyar nyelvet beszéltek, de eléggé sokáig fennmaradtak a kun eredetű személynévek, tájszóként tovább éltek kipcak török eredetű szavaik, főként az állattartással - jellemző foglalkozásukkal - összefüggésben (komondor = kunok ebe, nagytestű pásztorkutya; boza = kölesből erjesztett ital; daku = juhbőrből készült felső ruhadarab; kamcsi: ökörhajtó osztor; kangyik = nyereg tartozék; árkány = hurkos pányvakötél). Ugyancsak fennmaradt a kun öntudat egyik bizonyítékaként a "Miatyánk. . ." kun szövege, s ezt mind a Kis- mind a Nagykunságban még századok múlva is tanították, ma is többen el tudják mondani. A kun kép-nek nevezett határjelek pedig valószínűleg azonosak voltak a kunok által a Volga-Don vidéken készített, s felállított kamennaja (szláv szó) babakkal, a nagyméretű kőből készített sírszobrokkal. Ilyeneket még a XVII. században is emlegetnek.

A török előretörésével, Magyarország 1541-ben történt végleges három részre szakadásával állandó hadszínterré lett az Alföld, s rengeteg település elpusztult. Az, hogy az elpusztított települések határában jelentős, nyugat-európai piacot is ellátott, külterjes állattartás bontakozhatott ki, minden bizonnyal a kunoknak is köszönhető, hiszen ők még ekkoráig - ha a földművelés jelentősebbé is vált gazdasági életükben - birtokában voltak annak a legeltető állattartást magas szintre emelő ismeretanyagának, amely a nomádokat jellemezte. Györffy István úgy vélte már a század elején, hogy a Nagy Magyar Alföld fennmaradt nomád hagyományai nem a magyarság által megőrzött, honfoglalás előtti örökségre, hanem a betelepülő kunok kultúrájára vezethető inkább vissza. A magyarokkal a XVI-XVIII. század folyamán erősen keveredett kun népesség szerepe tehát igen jelentős e táj kultúrájának formálásában.

A néphit területén a táltos mitológia igen erőteljes élete, a néphitben betöltött, szinte központi szerepe a figyelemre méltó. A foggal született bika, vagy tüzes kerék formájában küzdelmet vívó, különleges tudással rendelkező, hat ujjáról, különleges magatartásáról felismerhető, embereket segítő, halottakkal közvetlen kapcsolatot teremteni tudó táltos, az ősi tudás maradványa. Ez ugyan nemcsak a kunokat, hanem a hasonló világképet magukkal hozó magyarokat is jellemzi, azonban a Nagykunság és környékének (Sárrét, Hortobágy-széli települések, Szabolcs), illetve a Kiskunság néphitének igen erős ilyen vonása feltétlenül a később betelepülő kunokkal is összefügg.

Múlt századi feljegyzések utalnak még számos olyan szokásra (pl. a kunmadarasi pünkösdi lovas verseny, a kunkapitánynak nevezett személy szerepe a lakodalomban, a birka lábának-fejének megpörkölése, s a vendég elé tálalása, a megdicsért személyes használati eszköz - kés, bicska, pásztor szerszáma - odaajándékozása, a nád-, a sás-, a gyékénylepedőbe való temetés fennmaradása a nádaljú koporsóknál), az ürmöfű (vagy czzel töltött párna) halott feje alá helyezése, amelyeknek kunokhoz köthetőségét azóta igazolta a kutatás. Ugyanígy a hadra kötelezettség emlékeként tovább élt, s az egész magyarországi történetük folyamán állandóan megvolt, hogy az egyes községek előljárósága a tízes katonai rendnek megfelelően épült fel: hadnagyok, tizedesek irányították a közösség életét, s a magyaroknál ezek az elnevezések csak a török időkben szerveződött, közösségi önvédelmi szerveknél tűntek fel, mint félkatonai-félpolgári intézmények. A kunok hatása ezen a téren is nyilvánvaló. Az egyes települések tizedekre osztása még a XX. században is megvolt. Hasonló elemeket még sorolhatnánk. Úgy véljük azonban, hogy az említettek is kellően bizonyítják, hogy a magyarokkal keveredett kunsági lakosoknak egy része genetikusan is összekapcsolódott a kipcak-török nyelvet beszélő ősekkel.

A Kiskunság és a Nagykunság nevet többféle módon magyarázzák. Egyesek úgy vélik, hogy az első összeírásakor a Nagykunság portaszáma lényegesen nagyobb volt, s innen a megkülönböztetés. Nem hagyható azonban figyelmen kívül az a magyarázat sem, amely a fehér-fekete (kun) és a kismagyar (kun) ellentétpár továbbélését, egymásba játszását látja a megkülönböztető jelzőkben. Eszerint nem külső, adminisztrációs, ráragasztotta névvel állunk szemben, hanem tradicionális belső elnevezéssel.

A XV-XVI. században meggyorsuló, majd befejeződő elmagyarosodási folyamat azt eredményezte, hogy mindkét terület népe abba a tájba tagozódott kulturálisan, amelyhez területileg tartozott. Ez el is távolította egymástól Olas, illetve Csértán és Iloncsuk népét. A török idők köztörténeti eseményei is másként alakították sorsukat, s így ma jócskán különbözik egymástól a két Kunság kultúrája.

Ami közös bennük, az az, hogy a régi kultúra továbbélő hagyományaként mindkét helyen jelentős maradt az állattartás legeltető formája, de mégis más-más úton haladtak. A vizekben gazdag Nagykunság bő legelői előbb a XVIII. század végi lokális (nagykunok szervezte) vízszabályozással nagymértékben csökkentek, megnőtt a földművelés szerepe, s kialakult egy állattartó tanyás gazdálkodás, ahol az istállózó, tejhasznot is szem előtt tartó tartásmód vált jellemzővé, s néhány belső (Bócsa, Madarasi-Nagyvér), s bérelt, külső (Ecseg, Kecsképuszta) legelő őrizte csak az egykori szilaj állattartás hagyományait. A tanyák a Nagykunságban fokozatosan kezdtek

átalakulni földművelő tanyává, de még századunkban is a jelentősebb haszon az állatállományból származott. A földművelés előre törésének nagy akadálya volt a száraz, szikes talaj, amely az elmaradó árvizek miatt már nyár közepén is többségében csak juhlegelőnek volt alkalmas. A termesztett főnövény a kukorica lett, s ez megnövelte a tanyán tartott sertésállományt már a múlt század második felében. Ez a táj - bár már a középkori források is hírt adnak szőlőskertekről - jóformán mindennemű kerti művelésre alkalmatlan volt, s ezért gyümölcsöt, bort cserckereskedelemmel szereztek be. Erdélyből, Északkelet-Magyarországról szekérrel és a Tiszán úsztatott tutajokkal hozták e tájra a gyümölcsöt az 1920-as évekig.

A Kiskunság fekete földi részét birtokolták a törzsökös kunsági lakosok. A kiterjedt homokpusztákon legeltettek. A fekete földi szántóföldi művelés sajátos települési rendszert teremtett, amely összekapcsolta már a XV-XVII. századi adatok szerint is a földművelést és a belterjesebb, istállózó állattartást. Ez a Duna-Tisza közén létrejött szálláskertes rendszer a zárt településen kívül létrejött, családonként elkülönülő kerteket tette a gazdálkodás központjává, s itt tárolták a terményt, végezték a földműveléshez kapcsolódó feldolgozó munkákat (szemnyerés, kender-áztatás-törés), illetve itt tartották ólakban a munkaállatokat (ökör, ló), s a naponta fejt, a szálláskert körül pányván legelő jószágokat. Ugyanitt dolgozták fel a tejtermékeket is. Ezek a szálláskertek később egymástól elkülönülő, saját birtokokon felépített tanyákká alakultak. A homokpusztákat a kiskunsági gazdák legeltetésre használták, s nem ismerték fel annak jelentőségét a szőlő- és kertgazdálkodásban. A Kiskunságba ékelődő úgynevezett Három Város (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd), amely a török időkben is magas szintű kultúrát alakított ki, elkezdte felvásárolni ezeket a pusztákat a XIX. század második felében, s itt a nagy filoxérayész után (1880-as évek) minőségi szőlő-, gyümölcs- és kertkultúrát valósított meg. A felvásárlók között ott voltak azok a jászszági kirajzók is, akik a redempcióban megszerzett kiskunsági pusztákra települtek. Az el nem adott homokos pusztákat még századunk elején is inkább állattartással hasznosították a kiskunsági gazdák. Ennek eredménye az lett, hogy a közigazgatásilag Kiskunsághoz tartozó homokpuszták piacképes árut, majd jelentős konzervipart kialakító kertkultúrája jövevények kezébe került, s ezek lassan beszivárogtak az anyatelepülésre is. A modernebb, árutermelő kertkultúra a jövevények, a gabonatermesztő, illetve tanyai állattartást (s a pusztákon legeltető állattartást) folytató üzemek a magukat törzsökös kiskunoknak tartók kezébe összpontosult, s mind népében, mind gazdálkodásában kettős arculatúvá vált a Kiskunság.

A két Kunság életében jelentős lépés volt, hogy mindkét terület népe a XVI. század közepén nemcsak felvette, de meg is tartotta Kálvin hitét. Ez elkülönítette őket egyfelől a hivatalos hatalom által is támogatott katolikusságtól, akik a környező egyházi birtokokon (Nagykunság környékén az egri, a Kiskunság vidékén a váci és a kalocsai püspökség) a XVIII. század folyamán megtelepedtek, s kedvező feltételek mellett indultak új környezetben. Ez a vallási elkülönülés a legutóbbi időig fennállt a jászokkal és Szeged-Kecskemét-Cegléd vidéki katolikusokkal, vagy az egri püspök falvainak lakosságával. Vallásuk ugyanakkor szorosan kötötte őket bizonyos központokhoz. A Nagy-kunság Debrecenhez, a magyar kálvinizmus központjához kapcsolódott szellemileg, illetve a Nagy-kunsághoz nem tartozó, de mégis nagykun jogokat élvező Mezőtúr városához, amely igen jelentős református iskolaközpont volt. A Kiskunság már lazábban kapcsolódott a tiszántúli Debrecenhez, de hatása (papok, tanítók küldése, általában az iskoláztatás) mégis vitathatatlan. Ez a zárt református közösség ugyanakkor kapcsolatot tart fenn a baranyai reformátussággal is, azaz azzal a területtel, amely jelentős lakosságot is bocsátott ki (és vissza) a török időkben. Mindkét Kunság kultúrájában kimutatható a református vallás puritánabb szelleme: a férfiak fekete-fehér színű viselete, a nők ruházatkódolásában a "virítós" színek kerülése; a kissé rideg, mert puritán magatartás; az egyházi ügyekbe való felelős beleszólás; s a kevés ünnep, amely ugyanakkor nagyobb súlyt kap az évi életritmusban. Az évi ünnepi szokások kevésbé változatos rendje ugyanakkor megnövelte a családi összejövetel, ünnepek szerepét az életben (névnapok, lakodalmak, keresztelek, temetés-halotti tor), illetve a gazdasági élet szokásait (fonók, kukorica- és tollfosztók, állatkihajtás és -beterelés, vásárok mulatságai). Ezek azok az alkalmak, amelyek módot adnak az ünneplésre, szórakozásra. A XIX. század közepéig rendkívül jelentős volt még a verbuválás, amely a kunok katonaiállítási kötelezettségével függött össze. Jellegzetes, legényeket egyesítő szórakozási alkalom volt, s a verbunkost, mint mindig a Kunság karakterisztikus táncát, még századunk elején is táncolták (kiskun verbunk; a túrkevei Egres Kis Lajos tánca).

Végezetül csak megjegyezzük: Mezőtúr - bár földesúri hatalom alatt állott - mégis Mátyás királytól a kunokéhoz hasonló előjogokat szerzett. Jelentős település volt ugyanabban a tájban, s később ugyanabban a történeti sorsban. Mégis elűt a kun településektől, noha ide kunok is telepedtek, de nem lehettek meghatározók. A kun települések és Mezőtúr különbözősége mintegy bizonyíték az eltérő gyökerű kultúra, más etnikum továbbélő hatására is.

Irodalom

- Abaev, V. I. Osetinszj ázik i folklor. I. Moskva-Leningrád, 1949
- Artamonov, M.I., Sarkel - Belaâ Veza. SzR. XVI., 1960
- Artamonov, M.I., Istoria Hazar. Leningrád, 1962
- Balássy F., A jászok ide telepítése s a keresztény hitre térése. Adatok az egri egyházmegye történelméhez. III. Eger, 1891
- Bellon T., Nagykunság. Budapest, 1979
- Brentjes, B., Die Iranische Welt vor Mohammed. Leipzig, 1967
- Czeglédy K., A kunok eredetéről. MNy. XLV., 1949
- Czeglédy K., Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig. Bp., 1969
- Diószegi V., A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp., 1958
- Diószegi V., A honfoglaló magyarság hitvilágának történeti rétegei. A világfa. NK-NT II-III., 1969
- Fekete L., A hatvani szándzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968
- Fodor F., A Jászság életrajza. Bp., 1942
- Fodor I.-Szabó L.-Sztrinkó I. (szerk.), A Jászkunság kutatása, 1985. Kecskemét-Szolnok., 1987
- Gaglojtyi L.J., Alany i vaprosy etnogeneza osetin. Tbiliszi, 1966
- Gyárfás I., A Jászkunság történetéhez a XVI. és XVII. századból. Győri tört. és rég. füzetek IV. Győr, 1865
- Gyárfás I., A jász-kunok története I-IV. Kecskemét, 1870-1883
- Gyárfás I., A jászkunok nyelve és nemzetisége. Bp., 1882
- Györfly Gy., Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II-III. Budapest, 1987
- Györfly Gy., A magyarság keleti elemei. Budapest, 1990
- Györfly I., A jászkunok története. (Előadás) A kunok 700 éves betelepedésének emlékére rendezett Jász-kun kongresszus. Bp., 1939
- Henkey Gy., Adatok a jászdózsai lakosság antropológiájához (Jászdózsai és a palócág. Szerk.: Szabó L.) Eger-Szolnok, 1973
- Kaloev, B. A., Osetiny. (Istoriko-etnograficesko issledovanie), Moszkva, 1967
- Kring, M., Kun és jász társadalmak a középkorban. Századok. LXVI., 1932
- Kuznyecov, B.A., Alenskie plemena severnava Kavkaza. Moszkva, 1962
- Ligeti L., A Codex Cumanicus mai kérdései. Budapest, 1985
- Ligeti L., A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpádkorban. Budapest, 1986
- Lükő G., Havaselve és Moldva népei a X-XI. században. Ethn. XLVI., 1935
- Maculevič, L.A., Alanskaa problema i etnogenez Srednej Azii. SzE., 1947
- Mándoky Kongur I., A kun nyelv magyarországi emlékei. Karcag, 1993
- Németh Gy., Eine Wörteliste der Jassen der Ungarlandischen Alanen. Berlin, 1959
- Pálóczi Horváth A., Hagymányok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában. Karcag, 1993
- Pletneva, Sz.A., Besenyők, török és polovecek a déloroszországi szteppéken. SzR., 1960
- Pletneva, Sz.A., Besenyők, török és kunok a déloroszországi szteppéken. SzR., 1962
- Rapaport, J.A., Chorezmijskie astodany. (Istorii religii Chorezma) SzE., 1962
- Selmeczi L., A négyszállási I. számú jász temető. Budapest, 1992
- Selmeczi L., Régészeti-néprajzi tanulmányok a jászokról és kunokról. Debrecen, 1992
- Szabó L., A Jász etnikai csoport. I-II. Szolnok, 1979-82
- Szabó L., A jász öntudat alakváltozatai. in. Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv, Szolnok, 1981
- Szabó L., Jászság. Budapest, 1982
- Szabó L., (szerk.) Jászdózsai és a palócság. Eger-Szolnok, 1973
- Tálasai I., Kiskunság. Budapest, 1978
- Vernadsky, G., é.n. A history of Russia. New York, é.n.

A ROMÁNOK

1. A nyelvről

A román nyelv az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik. A nyelvtudományban az újlatin nyelveket (olasz, francia, spanyol, portugál etc.) mondják románnak; ezzel a köznyelvben használatos román kifejezés homonim, azonos alakú, ezért a nyelvtudomány a rumén kifejezést használja a mai román nyelvre.¹ A rumén az indoeurópai nyelvcsaládnak a latin ágán belül az ún. keleti ág, keleti román nyelvek képviselője, ugyanúgy, mint az olasz. A harmadik keleti román nyelv, a dalmát, amely a múlt század végére kihalt.

A rumén nyelv nyelvtani szerkezete ugyan az olaszhoz és a dalmáthoz áll közel, de az albánból nemcsak szavakat, hanem nyelvtani szerkezeteket is átvett. Ilyen például a hátravetett határozott névelő.² Az albánról még meg kell jegyezni, hogy határozottan elkülönülő nyelv az indoeurópain belül, de annak nem a centrum ágához tartozik, mint a latin, görög, német etc., hanem a szatem ágához.³ Ide tartoznak a szláv nyelvek és a balti nyelvek. Az albán a szatem ág legdélibb nyelve.⁴ Jóval korábban a Balkánra húzódhattak, mint a szlávok.

A rumén nyelvnek további fontos sajátossága, hogy igen sok és fontos kifejezést az ószlávból vett át (keresztnevek, egyházzal és közigazgatással kapcsolatos kifejezések). E három fontos jellemvonásból adódik, hogy az ősi román nyelv olyan helyen alakult ki, ahol a latin, az albán és az ószláv együtt volt. Ez a kialakulás Kr. u. a VII-VIII. században mehetett végbe, amikor már a szlávok nagy tömegben elárasztották a Balkán-félszigetet. Ennek központját valahol Ohrid és környékére tesszük. Ezt a hipotézisünket arra alapozzuk, hogy Ohrid lett az ortodox-szláv kereszténység központja. Egészen a XVIII. századig az ortodox egyház papjai, románok is, ott tanultak. Ohrid környékén, a Balkán középső részén, ma is sokan beszélik az ősi rumén nyelvet. E népből való felemelkedés útja a papi hivatás választása volt. Képzettségük birtokában Erdélyben munkálkodtak tovább. Az ortodox egyház nyelve a liturgiában a XVIII. századig az ószláv.

A román nyelvújítás a XIX. században igen sok latin kifejezést vett át, sok modern kifejezést a franciából. A nyelvújítás révén ma már nagyon közel álló a latinhoz, eredetét tekintve az olaszhoz.

A rumén nyelv írásos emlékei meglehetősen későiek. Az első összefüggő szöveg 1521-ből való. Neascu bojár levele a brassói városbíróhoz, de cirill betűs emlékek már a XV. századtól fennmaradtak.⁵

2. Az etnikumról, a vándorlásról

Az ősi rumén nyelv beszélői a Balkán-félszigetet meghódító rómaiak előtt trák-illír népek lehettek. A Kr. sz. előtti században megszilárduló római uralom idejétől kezdve kezdték átvenni a latin nyelvet. Az albánok is ebben az időszakban érkeztek erre a tájra. A VI. század közepétől kezdve nagy tömegben a Balkán-félszigetre nyomuló szlávok, akik az avarok elől menekültek, a jól művelhető folyóvölgyekből a hegyekbe szorították az őslakosságot. Ez az őslakosság a latin nyelven kívül albán és szláv elemeket is bevett nyelvébe. A románok ősei tehát a Balkán-félsziget el nem szlávosított népet jelentik.

A késő-latinban eleinte a vlach (magyarban oláh) általában pásztort jelentett. Feltételezhetően ilyen értelemben használja a vlach kifejezést Anonymus is - Szlovéniában - (a pásztorkodó népekre). Más forrásokban Kárpátalján, Felvidéken is említenek vlachokat, akik pásztorok. Az, hogy a vlach egy népet jelentsen, azt először Skylitzes bizánci történetírónak 976-ban írt munkájában találjuk. Az elszlávosodott bolgárokat támadó bizánci seregről mondja, hogy azoknak a vlachokkal is meg kell küzdeniük.⁶ Már ekkor látjuk, hogy a vlachoknak, a románság őseinek jelentős katonáskodó, harcias népe is van. A korábbi történetírás a vlachokon csak pásztorkodó népet értett. Az újabb kutatások feltárták a pásztorkodó állattartás tervszerűségét, törvényszerűségeit. A mindig jobb és jobb legelőket kereső pásztorkodó állattartást nevezik a kutatások transzhumáló állattartásnak. Ez az állattartó életforma azonban fegyveres védelmet is igényel. Erre szükség van mind a nagy vadállatoktól, mind a "rossz emberektől" való védelem érdekében. Ilyen katonáskodó elemek lehettek a bolgárok szövetségei a bizánciak ellen.

A románság nagy tömegei ekkor még a Balkánon éltek. Ezt egy másik fontos tény támasztja alá. 1185 és 1187 között a bolgárok eredményes harcot folytattak a bizánciak ellen. Megszüntették a hűbéri függést. E harcban - több bizánci munka említi - a bolgárokat a vlach kenézek vezette csapatok támogatják.⁷ Tehát az I. Aszen által megteremtett ún. második bolgár cárságban még a vlachok fontos szerepet játszottak. E bolgár cárság fővárosa lett Tirnovó.

Itt kell megemlítenünk egy igen fontos nyelvészeti bizonyítékot. A Balkán-félszigeten a szlávok a rómaiaktól

vették át a folyó és a hegy neveket. Erdélyben sem dák, még római kori hegy és folyó név sincs. Még a Küküllőnek is a magyarok adtak nevet, bár annak van szláv neve is: Trnava. Tehát nincs nyelvi nyoma annak, hogy a román nép Erdélyben élt volna a magyarok megjelenése előtt.

E kérdésekkel egy francia nyelvész professzor, Ferdinand Lot foglalkozik behatóan.⁸ Azt is megemlíti, hogy az Erdélyben Havasalföldön és Moldvában beszélt román nyelvben nincsenek egymástól eltérő nyelvjárások. E területeknek a románság által történő megszállása viszonylag későn történhetett.

A Balkán-félsziget középső részén elhelyezkedő románságnak észak felé vonulása megindulhatott a X. században. Ez csak hipotézis, írásos anyagunk nincs. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy a bizánciak a X. században egyre nagyobb nyomást gyakoroltak a bolgárokra. Előbb cárjaikat Ohridba szorították, majd egész Bulgária - a Dunáig terjedően - Bizánc hűbérese lett.⁹

A havasalföldi részre húzódó vlachok helyzete sem volt könnyű. Itt előbb besenyők voltak uralmon, majd a XI. század közepétől a türk nyelvet beszélő kunok előcsapatai, az uzok uralmára következtek. Mind a hazai, mind a német történészek arra következtetnek, hogy a vlach pásztork és fegyveres kísérei már a X. században elérhették a Kárpátok déli lejtőit.¹⁰ Itt is alkalmazhatták a transzhumáló állattartást. Az írásos anyag a XI. században csak a besenyőkről, az uzokról, majd az őket követő kunokról szól. A kunok uralma a Havasalföldön kétszáz évig, az utolsó tatár-mongol támadásig (1240) tartott.

A román etnikum kialakulása szempontjából rendkívül jelentős a kunokkal való együttélés, egybeolvadás. Etelkőzből a IX. század végén a Kárpát-medencébe költöző magyarság helyére a besenyők nyomultak. A besenyőket a XI. század közepére az uzok és a kunok felmorzsozták. A besenyőket a magyar királyság fogadta be, s az ország különböző területein (Dunántúl, Észak-Tiszántúl és Erdély) letelepítette. E besenyőknek határvédő feladatokat kellett ellátniuk. A besenyők helyére mind Moldvába, mind Havasalföldre kunok telepedtek.

A kunok már 1223-ban jelentős vereséget szenvednek a Dzsingisz kán által összefogott mongol hódítóktól. Az Európára zúduló tömeg 1236-ban mért döntő csapást mind a volgai bolgár államra, s az ott élő magyar törzsekre, mind a kunokra, akiknek kevés segítséget adtak a széthúzó ukrán fejedelemségek.¹¹

A mongol-tatár hódítók 1240-ben elfoglalták Kijevet. A főcsapat benyomult Magyarországra Batu kán vezetésével; a jobbszárny Kis-Lengyelország (Krakkó) fejedelmének csapatait legyőzték, majd Morvaországon keresztül pusztítva csatlakozott Batu kánhoz. A balszárny Moldván és Havasalföldön át tört Erdélybe.¹²

A kun uralom megsemmisítése - több szakaszból - jelenti a fegyveres népesség pusztulását. A megmaradó kun népesség - főként nők - egybeolvadt a már ott lévő vlach népességgel. A Havasalföldön - a volt Cumániában - román bojárokról először IV. Béla király idejében keletkezett oklevélben, 1247-ben esik szó.¹³

IV. Béla király idején már a kunok tudták, hogy egy nagy mongol-tatár birodalom van felemelkedőben, hisz 1223-ban súlyos katonai vereség érte őket. Ezzel is összefüggésben lehet, hogy a kunok a magyarokban szövetségest kerestek és keresztény hittérítőket (római katolikusokat) befogadtak. Így jött létre Moldva déli részén, Milkó városában a püspökség. A magyar népességfeleslegre utal az, hogy egyes történészek szerint már ekkor megkezdődik magyar és német telepesek megjelenése a Szeret és a Prut folyókig terjedő részen.¹⁴ Mindenképpen IV. Béla idejére tehető a Szörényi bánság szervezése. Szörény megye és Szörény vár (Turnu Severin) még a történelmi Magyarország területére esik, de a Szörényi bánság kiterjed egészen az Olt alsó folyásáig. A tatárjárás után ezt a közigazgatási egységet is újjá kellett szervezni. A keleti határszélnek ezt a fontos védelmi területét a Szentföldről menekült johanniták kapták. Az 1247. évi adománylevélben olvashatjuk, hogy a lovagok megkapták a Bánság földjét János (későbbiekben Dolj megye) és Farkas (későbbiekben Vilcea megye) kenézségeivel együtt. E kenézségek népe ekkor már elrománosodóban lévő kun. Nem kapta meg a Johannita Lovagrend Litvoj vajda kenézségét, amely Litvoj birtokában maradt, de ő elismerte IV. Bélát királyának. Litvoj 1277-ben megkísérelte a függetlenség kivívását, de csatát veszített.¹⁵ Hogy pontosan meddig terjedt az Olton túl a magyar király hatalma, nem tudjuk. Tudunk az Olton túli területen egyi Szeneszlauz nevű román vajda földjéről. Annyi még kiderül az 1247-i oklevélből, hogy a Kárpátok északi lejtőin lévő Hátszeg földjének jövedelme nem került a johanniták kezébe. Ennek a határőr területnek a jövedelme a királyt illette. A magyar függőségbe tartozó kenéz földje valahol a mai Craiova környékén lehetett, mert annak neve a magyar királyi birtoklást idézi. A felsorolt adatok jelentik a román államiség kezdetét.

3. Az Erdélyben való megtelepedésről

A románokról szóló első hiteles oklevél 1202 és 1209 közötti időből maradt fenn. Pontos dátum nincs az oklevélen, de a birtokbeiktatást végző Benedek erdélyi vajda ebben az időszakban töltötte be a tisztséget. Ez a birtokadományozó oklevél a cisztercita monostornak adományozta az Olt, az Eger patak és az Árpás patak közötti földet a Havasokig úgy, hogy kivette a románok birtoklása alól (exempta de blaccis). Tehát ezen a részen a románoknak, feltehetően a határvédelmet ellátó fegyvereseknek kenézeik vezetésével birtokuk volt. Az 1224-ben a szászok kiváltságait megállapító un. Andreanum megint említi, hogy a szászok használhatják a románok és besenyők erdejét. Több mindent egybevetve, ez a románok, s besenyők földje és erdeje valahol Fogarastól az Oltig húzódó vonalon helyezkedett el.

Az Erdély története I. kötetéből vettük át ezeket az okleveles adatokat. Ebből arra lehet következtetni, hogy a románság első megtelepedése Fogaras megyében és Hunyad megye déli részén történt. A régi következtetés, amit az Erdély története is megállapít, hogy az első okleveles adat előtt, már 50-100 évvel fel lehet tenni, hogy ott élt az a család, nemzetség vagy etnikum. Tehát mondhatjuk, hogy a románság Erdélyben való megjelenése a XII. századra tehető. Ugyanez mondható el a Szörény megye, a Krassó megye, a Bihar megye hegyein vonuló román pásztorokról, akik már a XIII. századra eljutottak Máramaros megyéig.

A románságra utaló okleveles anyag teljes hiánya mellett a leg súlyosabb érv, hogy nem lehettek a XII-XIII. századnál korábban Erdélyben, az az, hogy sem folyó, sem hegy név nincs olyan, amelyikről fel lehetne tételezni, hogy a római (latin) eredetű; nem is beszélve arról, hogy a dák korszakból maradt volna meg. E kérdést nyelvészeink már gondosan megvizsgálták. Kniezsa István összefoglaló munkájában még a helynevekről is a következőket írja: "Krassó-Szörény megyének a facseti és lugosi járásán kívül román helynevekkel csak a XV. századtól találkozunk. Királyföldön, Barcaságban a németből veszik át a helyneveket. Túlnyomó többség a magyarból van kölcsönözve. A fentebb említett területeken kívül még a szláv eredetű nevek is magyar közvetítéssel kerültek az oláh nyelvbe."¹⁶ Újabban már arra is van példa, hogy magyar történész bírálni meri a román tudományosnak mondott munkákban a képtelenségeket. Kristó Gyula két összefoglaló munkát, Stefan Pascu-ét és a Miron Constantinescu által szerkesztett Erdély története I. kötetét elemzi egy kérdés szempontjából, hogy mennyi is lehetett a románság létszáma a középkorban.¹⁷ Nem volt nehéz azt a képtelenséget bírálni, hogy ahol az 1332 és 1337 között összeállított pápai tizedjegyzékben egy község nem szerepelt, de más okleveles adat volt rá, ott mind ortodox románok éltek. Ennél sokkal figyelemreméltóbb az az összeállítás, amely a helynevekről, azok eredetéről okleveles előfordulásuk alapján készített.¹⁸ A táblázat jól szemlélteti azt a folyamatot, hogy a románság fokozatosan hogyan ad nevet egyes településeknek, esetleg hogyan hoz létre újakat.

Időtartam	Ma is fennálló helység	Ebből román eredetű	Ebből magyar eredetű
1300-ig említett helyiségek száma	511	3 (0,6 %)	428 (83,8 %)
1301-1350 között említett helyiségek száma	820	36 (4,4 %)	641 (78,2 %)
1351-1400 között említett helyiségek száma	426	37 (8,7 %)	286 (67,1 %)
Összes, 1400-ig említett helység	1757	76 (4,3 %)	1355 (77,1 %)

A románság erdélyi jelenlétét mutató első okleveles adat 1202-1209 tájáról arról tudósított, hogy határőr feladatot láttak el. Magánföldesúri telepítésekről a XIII. századból a következőkről vannak adataink: Diennessy család Hunyad megyében (Marosillye, Fenes, Guraszáda); a brassói gróf Enyed, Dalya, Fülesd mellett hozott létre román telepet; a Rátót nemzetség Biharban, valamint a váradi püspök és az erdélyi vajda is hozott be családokat. Ezek nem voltak nagy települések, inkább szállásoknak voltak nevezhetők. Az erdélyi püspök káptalanja például 60 család letelepítésére kapott engedélyt.¹⁹

A románság észak fele haladó pásztorai - kenézai vezetésével - fegyveres erő is. Ez a katonáskodó román elem sok esetben felemelkedett a magyar nemességbe. Máramaros megye helytörténeti kutatói feltárták, hogy ez a nemesség való, katonáskodó réteg nem asszimilálódott a magyarsághoz. Nagy Lajos királyunk Dragos vezetésével csapatokat küldött Moldvába, s ezek biztosították Nagy Lajos számára azt, hogy ez a rész elismerte hűbéri hatalmát. Így jutott Nagy Lajos a Fekete-tengerig. Ezt a hadjáratot 1343-ban vezette. Tehát a XIV. század közepén már oly erős a románság Máramarosban, hogy a népességfelesleg Moldvába húzódik. Dragos fiai: Sas (Szász) és Balk még gyakorolták ott a hatalmat. 1359-ben azonban Máramarosból egy újabb csapat indult Moldvába, s Bogdán vezetésével előzte Dragos fiait. Bogdán már önállóan kormányzott. Fejedelemségének központja egy Bánya (Baia) nevű város lett a Moldva folyó partján. Az új fejedelemség innen nyeri nevét. Moldva románsága egyrészt Máramarosból, másrészt délről, Havasalföldről húzódott oda.²⁰

Bár a románság XII. századi szörvényes megjelenését fel lehet tételezni, nagyobb tömegben a tatárjárás után húzódtak Erdélybe. Az ország három részre szakadása után a belpolitikailag önállóvá vált Erdély és a hozzá kapcsolódó részek (Partium) magyarságát is sokszor pusztították kegyetlenül a XVI-XVII. század során. A magyarság és a székelység adta a katonáskodók zömét, ezek veszték el elsősorban. Véres "etnikai tisztogatás" folyt II. Rákóczi György erdélyi fejedelemsége idején. Ekkor a 8 ezer fős erdélyi zsoldos sereg Lengyelországban a tatárok fogságába esett. Ezek egyharmada se tért vissza, pedig súlyos váltságdíjat kellett értük fizetni.²¹ II. Rákóczi György lengyelországi kudarcával függött össze a török zsoldban harcoló tatárok pusztítása. A török hadjáratokon kívül belső harcok, valamint hatalmas járványok (pestis) pusztított Erdélyben.²² Általános európai tapasztalat, hogy a járványok a városlakókat és a falvakban élőket jobban tizedelik, mint a pásztorokat, a szállásokon élőket.

Az utolsó tatárbetörés 1707-ben a borsai hágón át zúdult Erdélyre. Elsősorban Belső- és Közép-Szolnok megye,

valamint Doboka megye magyarságát pusztították. Az elmenekült népesség a régi bányavároskába, Székre települt vissza. Ma ez a Szék a régi magyar hagyományok őrzője. Így került többségbe a románság a XVIII. századra Erdélyben.

4. Az egyházzól, a dákó-román elméletről

Az újabb kutatások szerint nagy a valószínűsége annak, hogy a magyarság már az Etelközben megismerkedett az ősi hagyományokat jól őrző ortodox kereszténységgel, amelynek központja Konstantinápoly volt. A konstantinápolyi pátriárka a keleti egyházban nem tudott olyan irányító egyházfővé lenni, mint a római pápa. Mellette az antiochai, a jeruzsálemi, az alexandriai, majd később a vladimiri (moszkvai) metropolitának is fontos szerepe volt.²³ A magyarság a Kárpát-medencében a római egyházhoz csatlakozott. Szent István királyunk ezzel a tetteivel a nyugati kultúr-körhöz kötötte népünket. Az ortodox (régibbi néven görögkeleti) egyház nem tudta magát kivonni a bizánci császár irányítása alól. A római katolikus egyház a Cluny-ből kiinduló szerzetesi mozgalomra támaszkodva megújította az egyházat, s az egyház önálló fejlődését biztosította (Canossa-járás, VII. Gergely).

A római katolikus egyház emlékei Szent István király korától kezdve nyomon kísérhetők Erdélyben. Különösen sok templom épült a tatárjárás után. Nem tudunk viszont olyan dák, nyugati gót, gepida emlékekről e vidéken, amely egyházi vagy egyházi jellegű lett volna. A nyugati gótokról és a gepidákról pedig tudjuk, hogy nem fogadták el a szentháromság tanát, ariánusok voltak, de keresztények. A románság első egyházi emlékei mind az ortodox egyházra utalnak. Legrégibb ortodox templomai mind Hunyad megye déli részén maradtak fenn: Densus, Zeykfalva és Guraszáda. Az első kettőt valószínűleg a XIII. század végén építették, a harmadikat a XIV. század elején. Ezek mind kicsi templomok, 100 főnél több hívőt nem tudnak befogadni. Ma a régi ortodox fatemplomok túlnyomó többségét, vagy 14-et Máramaros megyében találunk, ezek is kisméretűek, talán a borsai a legnagyobb. A románság ősi vallása az ortodox kereszténység volt. Papjaik az egyházi szertartás során az ószlávot használták, képzettségüket is a Balkánon nyerték.

Az evangélikusok is, a reformátusok is elkezdtek a románság protestáns hitre térítését a XVI. század közepétől. A reformáció hatására nyílt igen korán román nyelvű iskola Brassóban, majd nyomda Szébenben.²⁴

Amit az egymással is vetélkedő reformációs egyházak (evangélikus, református, unitárius) nem tudtak elérni, hogy a románságot az ortodoxia köréből a nyugati kultúrkörbe vonják, ez a Habsburgoknak sikerült a XVII. század végén és a XVIII. század elején. A jezsuita rend vezetői elérték, hogy az ortodox papság jórésze a hatalmuk alá került Erdélyben, részben egyesült a római egyházzal. Ezt a vallási uniót kétszeri nekifutásra (1697 és 1699) valósították meg. A lényege az, hogy az egyház megtartja a régi ősi szertartásokat (liturgiát), de elismeri a pápa főhatóságát. Ezt a katolikus egyházat nevezzük görög katolikusnak. A görög katolikusok lett egyháziak részesültek mindazokban a kedvezményekben, amelyekben a római katolikusok. Ugyanígy az erdélyi fejedelmek idején nemessé vált román vezető rétegnek is kedvezett ez a vallási unió, mert a magyar nemesi rétegnek egyenlő tagjává vált.²⁵

Az ortodox püspökségek helyére ún. unitus püspökségeket állítottak. A kapott javadalmak közül legjelentősebb az volt, hogy megkapták 1738-ban az Apaffi fejedelem modernül gazdálkodó balázsfalvi uradalmát. Ezzel a románság egy több faluból álló nagybirtok tulajdonába került, amely a püspökök és körük tömörülő, többnyire nemesi eredetű papi értelmiség számára komoly anyagi bázist teremtett. A néppel együtt nyomorgó ortodox püspökök helyére tehát jómódú nagybirtokos unitus püspökök léptek.

Ez a balázsfalvi birtok adja a bázist a görögkatolikus teológiának. A román nemzeti öntudat kezdetei erről a balázsfalvi teológiáról indultak. Az első jelentékenyebb román püspök, Jancu Pataki (1721-27). A román követelések teljes kibontakoztatása Micu Klein püspök (1729-1744) idején következett be. Klein püspök előbb a diétán - hisz bárói rangra emelték -, majd az uralkodóhoz benyújtott kérvényei sorozatában a románságot negyedik rendi nemzetté kívánta emelni. Nála tűnik fel először a magyarországi humanista irodalomból vett gondolat, hogy a románság nyelve alapján latin származású. A kontinuitás gondolata itt merült fel először, hogy a latin nyelvtani szerkezetű román nyelvet a dákok tanulták meg. Az ortodoxiával való fenyegetődése miatt Kleint támadták a Habsburgok. Amikor felrendelték Bécsbe, megrémült, Rómába menekült; ott halt meg 1768-ban.

Balázsfalván, ahol előbb latin középiskola, majd 1755-től kezdve papi szeminárium is működött, részletesen kidolgozták a dákó-román elméletet a Hória felkelés leverése után. Micu Klein unokaöccse, Samuil Klein elítélte ugyan a Hória felkelést, de felvértve a felvilágosodás mérsékelt bécsi irányzatával, nagy érdemeket szerzett a románságnak nemzetté válásában. Samuil Kleinen kívül Gheorghe Sincai krónikáíró és Petru Maior nyelvész volt a segítője a dákó-román folytonossági elmélet kidolgozásában.²⁶

A dákó-román elméletnek van szerepe a román nemzeti öntudat kialakításában, csak tudományosan nem igazolható. Az amerikai enciklopédia konfúzus elméletnek nevezi.²⁷ Az angol enciklopédia enyhébben fogalmaz. Megállapítja, hogy a románoknak autentikus történetük a XIII. századtól van.²⁸

A dák nép továbbélése már a gepidák idején sem mutatható ki. A hunok okozta népességmozgás lehetetlenné tette ennek a népnek a megmaradását. A hunokat túlélő gepidákat az avarok több mint 200 éves uralma követte. A 895-

ös magyarok gepidákat nem, de találtak griffes-indás avarokat az erdélyi részekben. Időközben a szlávok átvonulása is érintette Erdélyt. Majd a bolgár állam szlávjai - töredékek - hatoltak a Marosig. Nemcsak a hatalmi változások, hanem a románság ortodox keresztény, balkáni kapcsolatai (szláv liturgia) is kizárják, hogy a dákok és a románok között valami folytonosság kimutatható lenne.²⁹

Összegzés

A román nép kialakulása a Balkán-félszigeten következhetett be a VI-X. században. A romanizált, latin nyelvet beszélő őslakosságot erőteljes albán és szláv hatás érte. A vlachokat önálló népként a X. századtól említik a bizánci források. Eredményesen harcoltak a bolgár önállóság visszaszerzésért folytatott küzdelemben a XII. század végén. Az feltételezhető, hogy egyes csoportjaik már a XI-XII. században felhúzódtak Kunországba - egészen a Kárpátokig. A kunoknak a tatároktól elszenvedett vereségei után tudunk először román bojárokról a Havasalföldön (1270-es évek). A román nép kialakulásában döntő a kunokkal való egybeolvadás. Önálló államuk a XIV. század elejére alakult ki (Basarab). A Prut és a Szeret mentén előbb magyar hűbériségben éltek, a XIV. század közepére (1359) jött létre Moldva fejedelemsége.

A románságnak a dákoktól való származtatásának gondolata a Habsburgok támogatta görög katolikus püspökségben (Balázsfalva) alakult ki, s a XVIII. század végére öltött végleges formát. A románság a XVIII. századig a szertartásaiban szláv nyelvet használó ortodox keresztény egyházhoz tartozott. Sem az ortodox kereszténységnek, sem a románságnak Erdélyben a XIII. század előttről nincsen tárgyi emléke, nincsenek kultikus helyekre való utalások. Annyit lehet feltételezni, hogy szörványosan már a XII. században megjelenhettek Erdélyben. Fokozatosan húzódtak ezek a csoportok délről észak felé (Fogarás, Szörény, Krassó, Bihar, Máramaros megye).

Jegyzetek

1. Antal László - Csongor Barnabás - Fodor István: A világ nyelvei. Bp. 1970. 56. p.
2. Pei, Mario: Szabálytalan nyelvtörténet. Bp. 1966. 307. p.
3. Bárczi Géza: Bevezetés a nyelvtudományba. Bp. 1957. 32. p.
4. Az albán és a rumén összefüggéseket hangsúlyozza Herman József: A francia nyelv története. Bp. 1962. 84. p.; Meyer - Lübke: Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft. 1909. 14-15.
5. Pei, Mario: I. m. 314. p.
6. Kovács Zoltán: Egyetemes történelem 476-1492. Bp. 1979. 278. p.
7. D., Angelov - H., Hrisztov - D., Koszev: Bulgária története. Bp. 1971. 36-37. p. Bíró Sándor: A román nép története. Bp. 1976. 13. p.
8. Lot, Ferdinand: Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe. Paris, 1937. 282-286. p. Idézi Bíró Sándor: I. m. 9. p.
9. D., Angelov - H., Hrisztov - D., Koszev: I. m. 33-34. p.
10. Bíró Sándor: I. m. 15-16. p.
11. Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története. Szeged, 1993. 154-161. p.
12. Makkai László: Erdély a középkori Magyar Királyságban (896-1526). In Erdély története. Szerk. Köpeczi Béla. I. köt. 1986. 309-316. p.
13. Gáldi László - Makkai László: A románok története. Bp. 1949. 43-45. p.
14. Makkai László: I. m. (1986) 305-309. p. Mikecs László: Csángók. (A munkát 1944-ig írta. Bolyai Akadémia kiadása) 1989. 51-53. p. Benda Kálmán 1993-ban Szegeden elhangzott előadásai a Rómában felkutatott (Missziós Levéltár) anyagra hivatkozva úgy foglalt állást, hogy a Szeret és a Prut mellé katonai őrsekként telepedtek meg az első magyar családok az 1240-es, 1250-es években.
15. Bíró Sándor: I. m. 19-21. p. Makkai László: I. m. 306-308. p.
16. Knjezsa István: Magyarország népei a XI. században. In Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára, 2. köt. Bp. 1938. 448-449. p.
17. Kristó Gyula: Az 1332-37. évi pápai tizedjegyzék és az erdélyi románság létszáma. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominata. Tom. LXXXIII. Szeged, 1986. 41-51. p.
18. Kristó Gyula: I. m. 50. p.
19. Gáldi László - Makkai László: I. m. 49-50. p.
20. I. Tóth Zoltán: Románia története. In Arató Endre - Niederhauser Emil - Perényi József - I. Tóth Zoltán: A kelet-európai országok története. I. rész. Bp. 1954. 382-383. p.
21. Péter Katalin: A fejedelemség virágkora (1606-1660). A fejezet túllép a megadott időhatáron, foglalkozik a "romlás kezdetével is. In Erdély története. Szerk. Köpeczi Béla. II. köt. Bp. 1986. 716-720. p.
22. Magyarország történeti kronológiája. Szerk. Benda Kálmán. II. köt. 478-482. p.
23. Az ortodox kereszténység. Szerk. Berkó Feriz. Bp. 1984. 473. p.
24. Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606). In Erdély története. Szerk. Barta Gábor. I. köt. 492-497. p.
25. I. Tóth Zoltán: I. m. 422-425. p. R. Várkonyi Ágnes: Az önálló fejedelemség önálló évtizedei. In Erdély története. Szerk. Köpeczi Béla. II. köt. 885-889. p.
26. I. Tóth Zoltán: I. m. 425. p.
27. The Encyclopedia Americana. Vol. 23. New-York - Washington-Cleveland. 1961. 767/c.
28. The New Encyclopaedia Britannica 1991. Vol. 20. 923. p.
29. Kosztin Árpád: A dákoromán legenda. Bp. 1989. 105. p.

TAKÁCS JÓZSEF

(Tiba)

VERECKE ÉS EURÓPA

Mi Verecke, vagy mi a verecke? Hol van Verecke? Hány Verecke van? Vereckénél van-e Verecke? Talán Berecknél van Verecke? Azon a Hágón jött-e Árpád fejedelem, amit ma Vereckének hívnak?

E szavunk nem magyar hangású, s ugyanakkor nem idegen. E szó régi lovas népek szavainak, papok és hivatalnokok általi torzítása. Ilyen torzításokkal tele van a Magyarok Országá. Itt a papok többnyire idegenek voltak, s a ma-gyar megnevezéseket, latinosan, germánosan, szlávosan, stb írták le. Midőn előretört a magyar írásmód az idegen nyelvtan szerint írt - azaz torzított - magyar neveket magyarul olvasták, ezáltal az eredeti alak eltorzult.

Talán a legegyszerűbb példa erre a bodroghközi Királyhalmec. A Helmechről le van írva, hogy miért ukrán, román, orosz, lengyel, tót, cseh, bolgár stb. eredetű. A magyar nyelvészek, néprajzosok, történészek különböző idegen eredeteken vitatkoznak, marják egymást. Mindenkit elismernek csak a magyart nem. Pedig a dolog nyitja végtelenül egyszerű. A királyról most nem beszélek, mert az sokféleképpen íratott-íratott. A Helmecc eredeti hangzása halmok. Az Árpád-kori idegen pap ezt latinosan halmoc-nak vagy holmoc-nak írta. Tőhangváltással lett helmecc, ami magyarul olvasva a Helmeccet adja. Tehát Királyhalmec nem más mint Királyi Halmok. Erről tanúskodik a régészet. Királyhalmec, Kiskövesd, Nagykövesd vidéke tele van fejedelmi sírokkal, ha úgy tetszik királyi (sír) halmokkal-halmoc-kal.

Tehát a nevek torzításánál számolnunk kell a latin c-k átmenettel. A latin t-t c-nek es olvassák, innen van a t-c átmenet. Aztán itt van a germán v-f elváltozás. Amit a magyar f-nek mondott a germán v-nek írta, majd a kései magyar v-nek olvasta. A cirill betűvel es kárpátok szláv (főleg cseh) papok latinul tanultak, s keveredett bennük a két ábécé. Pl. Ami a cirillikában B-nek íratik az v-nek ejtik ki. Tehát gyakran megcsúszott, hogy a v helyett B-t írtak. A szlávok, germánok kiejtésben nem tudják megkülönböztetni a d-t a t-től, az s(z)- a z-től, stb. Miért nem tudja ezt a mai napig kimondani a legtöbb r. k. pap. A szlávoknak nincsenek ö, ü, ő, ű betűik, ezért ezeket a betűket o, ó, u, ú, e, é stb. betűkre torzították.

Mostan már visszatérhetek Vereckéhez. A szoros létezik, de az nem az egyedüli verecke. A Verecke elnevezés létezik, de maga Árpád nem ottan jött be, s a Vereckén a Magyarok békéjéhez semmi köze. Mi van hát? Hamisítvány és hazugság! Vagy talán csak sajnálatos sokszori tévedés? Tévesztendés? Tudományos tévesztendés? Ökörítés?

Nézzük csak meg a germán v-f átmenetet. Verecke, ferecke. Latinos átmenettel feretke, fécetke. Netán furatka? Átverekedtenek valahol, átfértenek-féreckedtenek valamin, átfurackodtanak valahol? Hol? Sok a kérdés és sok a Verecke. Sok helyen jöttek eleink, sok szoroson által. Sok a Verecke! A Berecki szoros es csak Verecki szoros! Ez arra utal, hogy Berecket a szláv papok írták le először. Tele van a Kárpátok Vereckével. A Verecke a szoroson való átférésre, átfurakodásra, átverekedésre utal. Átfér, átfurakodik, átverekedik a Murány vize a sziklák közötti szurdokokban a Sajó völgyére, s a falu neve hol átér: Beretke. A Túróc vize átfurakodik a Vághoz, s a kisváros neve Furatka volt. A betelepített szlávok által torzítva: Vrutka, Vrútky. A magyarosító magyarok által megmagyarosítva: Ruttká. Tehát a magyar elnevezéseket a Felföldön a szlávok átvették és eltorzították, a torz szavakat a magyarok megpróbálták magyarosítani, mely dolog által újratorzítás jött létre. Ezért van az, hogy egy Mária Terézia iskolarendszer által kioktatott magyar nyelvész mindent a fantomszlávképre vezet vissza.

A Felföldi elnevezésekhez még visszatérek, szólnék két szláv szóról. A kapun át lehet jönni mint a szoroson, a kapu dísszel van kiveretettve. Szoros, Verecke, Veret. A kapu szlávul: Vrata. Az átengedő. B-v átmenettel lesz a brata, s mivel a cirill t hasonlít az n-re, újabb félalfabetizmussal jó létre a brana ami szintén bejáratot jelent.

Szép a Feszty körkép, szépen élethűen meg van festve a ma Vereckének nevezett szoros. Ám a kérdés az: melyik vereckén jött be a Fejedelem? Különböző népcsoportjai más-más vereckén keresztül jöttek. Árpád Fejedelem valószínűleg Váradfánál ért át a Kárpátokon. Váradfánál várták a nyugatiak elől menekülő avar és fehér kun, azaz palóc népcsoportok. E helyen ma város áll. A neve el lett torzítva a szláv papok által. Váradfa ma cirill B-vel kezdődik. Bárdfa. A Tapoly tápláló vize vezette a népet. Varan(d)nán es várták volna, de a Fejedelem népének át kellett törnie a lázadó Laborcs földjére a Laborc völgyébe. A lázadók leverése után Ungvár és Nagykapos között pihentek meg bevárva a többi Vereckétől érkező népeket. Ezen népeket a szorosok után a Tisza jobboldali mellékfolyói vezették. Mindegyik folyó valamelyik Vereckétől ered. Ezen Vereckék a Váradfai hágótól a Tisza forrásáig vannak. Ám volt több Verecke es, egészen lefelé a Berecki szorosig. Ezen hágók folyói a Tisza baloldali mellékfolyói, s ahol az összes Verecke folyói egybegyűlnek az a Maros és a Tisza összeömlésének a helye, a ma es ünnepelt: Pusztaszer.

Árpád népeinek bejövetelét nem lehet egy helyhez, egy Vereckéhez kötni. Magának Árpádnak a bejövetelét igen és az nagy valószínűséggel nem a Feszty által megfestett Verecke. Ám ez a kép értékét nem kisebbíti.

Nézzük csak a Felföldi és más elnevezéseket. Itten nem akarok a palóc hangzatokba és a székely rovátkákba bonyolódni. Kezdeném ottan, hogy a pozsonyi csata után Árpád Országa keletről egy részen, s nyugatról egy részen ugyanolyan nevű folyóval volt határolva. A Moldvával. Ehhez meg kell említenem azt, hogy a szláv -ov, -ova, -ove, -ovi nem más mint a lovas népek övé szava. Ez mind birtokot jelent. Tehát az övé. Csehországban ott van Tas földje. Tasov. A Moldova a folyón lévő átkelő azaz a rév birtoklatát jelenti.

A régi vallás neve bün volt. A vallás híve volt a bünös. A csehországi Moldova folyó partja tele van Benesov-val. Azaz a régi vallás birtoklójával. (Ez nem a XX. sz. legnagyobb népnyomorítójáról lett elnevezve. Ezen nevek ezer évvel is korábbiak.). Itt van a türk elnevezés eltorzítása. Turc. Ebből van Túróc vármegye, de a huszita bandavezér szülőhelye Trocnov es, amelynek jelentése: a türkök nagy birtoka.

Csehország tele van Chlum-mal ami halom. Továbbá tele van tūr-ral, tér-rel, tvr-rel tr-rel valamint st-vel, szt-vel mint az Isten és a Kereszt. A többi ne es említsem. Kérném a kedves olvasót, hogy vegye azt a fáradságot, s egy szláv település hegy és vízrajzi térképén jelölje ki a fenn említett betűkapcsolatokat. Igen meg fog lepődni és látni fogja meddig terjedt Árpád birodalmának a határa. S ha beléggondol, hogy a kimondhatatlan Brno nem más mint Várna meg lesz a véleménye a szláv hittérítőkről. Kik es lehettenek valójában?

A két Napkultúra a Pa és a Ra között jöttek létre a Para-val kezdődő városok. Atilla király birodalmának szélén volt Par(a)is, Árpádénak a szélén volt P(a)rága, Par(a)dubice. Ezen utolsó mellett van egy falu. Uhersko. Azaz Hungária. Csehország belsejében. Nem ez az egyedüli. Uher-rel kezdődő elnevezés szép számmal van a térképen. A Felvidéken, a mai Morvaországban, Csehország nagy részén az elnevezések a hun és avar korokból származnak, csak el vannak kissé torzítva. Ez a torzítás félrevezette az egész magyar néprajzot és nyelvészetet. Miért kell Pöstény-t a szláv fűtyülöből levezetni, amikor az P (azaz Nap) Isten, mint Pest és Pécs. Sajnos az Okleveles¹ magyar tudós arra lett tanítva, hogy igyekezzen mindenkit meggyőzni arról, hogy itt semmire magyar, mindent a nyugattól és a szlávoktól vettünk át. De vajon át lehet-e venni valamit olyan népektől, pl. a szlávoktól, kiknek az 1200-as évekig nem volt igeragozásuk, nincsenek eredeti előjárószavaik, számnevek, birtokos névmásai, stb. Minden szláv államot mások - nem szlávok - alapították. Ma egyetlen szláv fővárosnak nincs szláv neve. Prágáról már szóltam, Varsó-Warszawa-Város övé. Azaz az ővárosa. Moszkva-Ma szék övé. Pütkösdi királyság, vagy téli szállás. Kijevet Keve építette, Minszk pedig Menőszék. A Zagreb-ban a za átvett előjáró, a greb pedig az áldozati helynek a Beregnek a torzított félreolvasása. A Beograd fordítás, de se a beo se a grad nem szláv eredetű. A bosnyákok elszlávosodott besenyők, fővárosuk szer-rel kezdődik s ennek jövőt adnak. Ljubljanát a durvasága miatt kihagyom és a Bratislavának csúfolt Koronázó várost es. Van még egy volt főváros Krakkó. Kerekkkő. A szláv népek neveit es midnig mások adták, önmagukat talán meg se tudták nevezni. Ezeket se részletezem a durvaságuk miatt.

Szólnék még Európáról. Mindenki oda igyekezne, bár senkiforma politikusok nem es sejtik mit rejt e szó önmagában. Azt amit a nyugati világ évszázadok óta nem akar. Mit nem akar? A Pa(n) kultúrát. E kultúrát nemcsak a Kárpátok belsejében üldözték, hanem Amerikaszerte, sőt világszerte. Európa értelmét a palócok őrizték meg. Euraopa. Azaz: E ura o pa. Ha úgy tetszik. Ennek ura a Pa kultúra. Igenám! Csak ez Ázsia felől nézve A (nnak) ura o pa. S ha ez megodatik akkor van az Aurapoad. Árpád. Ezen fejtegetésnek a székely rovásírásban sokkal nagyobb értelme van, s a palóc hangzatok ennek az értelmét csak növelik. Ezt most a dolog bonyolultsága miatt nem részletezem. Tény az, hogy Árpád és népe ide küldetéssel jött, s megértésre nem talált. Árpád már a nevét es a leendő feladat elvégzése érdekében kapta. Európa Árpádnak lett ítélve, bár nem tudni azt, hogy területileg ez a mai földrajzi Európa-e. A ma sokszor hangoztatott európai eszmét a lovas népek képviselői - közöttük Árpád fejedelem es - hozták a földrajzi Európába, s Szt. István íratta le először latin betűvel, bár már a Kárpátok belsejében azelőtt es íratlan törvénybe volt iktatva. Sajnos ezen szellem az Erdélyi Fejedelemség megszűntével véget ért. S mi még sajnósabb: az indián-, néger-, arab-, stb., irtók, a baszkok, katalánok, bretónok, írek, skótok, stb. mészárosai tanítanak minket békés egymásmelletti élésre, történclemre, megértésre Európa szellemében. Ez az önmagát fejlettnak nevező Európa tanulhatna Atilla hunjaitól, kik nem bántották a fegyvertelen embert, s tanulhatna az indiánoktól, kik eldobták fegyvereiket, ha az ellenségnek csak a pusztá keze volt. A lovas népek eszméi Európában csak szépen csengő hangzatos üres szavakra maradtak alakultanak át. Mi ma Európa? Hol van, E Ura a Pa.

¹ Nagy betűvel írott kicsi okleveles

TAKÁCS JÓZSEF
(Tiba)

NEM TUDOM, NEM ÉRTEM

Nem tudom milyen ez a világ, nem értem a működését. Nem tudom, hogy miért hirdettetik az ami nem volt, s miért van az történelemmé nyilvánítva, ami nem történt meg. Nem tudom hol vannak a történelmi tények, cselekedetek. Nem értem miért van átfestve a zöld kékre. Nem tudom miért nem gyanús senkinek a kékre mázolt lopott fű, s nem tudom miért nem látják az emberek a kékre festett piros varjakat. Nem értem azokat, akik számára a sötét a fény, s a fénybe árnyékba bújnak, majd a sötét beálltával újra dűlnak.

Nem tudom miért nem tudom, nem értem miért nem tudom, nem tudom miért nem értem, s nem értem miért nem értem. Fogalmam sincs, miért nem értem, s miért nem tudom. Érthetném ha tudom, érthetném ha tudhatnám, érteném ha tudhatnám, s mindezt sokszoronta fokozhatnám.

Nem értem a magyar nyelvészeket tanárokat, történészeket. Nem értem miért kell önmagunknak hazudni, mi az önámítás, önbódítás célja. Nem értem az okos nyelvészeket, hiszen a vályú vájva van, a tojás pedig a madár hátsó felén való (ki)tol(y)ás. Nem tudom, nem értem miért kell minden magyar szavat erőszakkal szláv, germán, latin eredetűnek nyilvánítani. Nem értem a tanárokat, tanítókat, kik a (őszertük hülye) gyerek fejébe verik a tudományt. Azt sem tudom mi az a tudomány. Nem értem az egész tudományt mert tele van ellentmondásokkal, önmagát hazudtolja, és ámit.

Nem értem mi a különbség a tudomány és az igazságosság között. Nem tudom miért tanítják, hogy a földművelést, az állattenyésztést, sőt a megerendszert es azoktól vettük át akiknek nem volt. Nem értem, nem tudom miért nincs nekik ma pl. megerendszerük. Nem tudom miért nem hagytunk belőle nekik egy kicsikét. Nem értem ezt az értelmetlenek alkotta értelmes világot, mert ha megérteném eltűnne Kölcsey, Fáy, Arany, Jókai, Mikszáth, Bólyai, Kőrösi Csoma, Orbán, Székely Horvát, Balassa, Györk barát, stb. Sokan hiányzanak, de a sor vége láthatatlan. Nem értem miért maradnak ki többnyire az oktatásból. Nem értem miért néz hülyének egy magyar nyelvet és irodalmat tanító tanár, ha megemlétem neki Veresmarthy Mihály nevét. Nem tudom miért gondolja ő azt, hogy én őt hülyébe veszem. Nem értem miért nem tudja Veresmarthy Mihályt Vörösmarty Mihálytól megkülönböztetni. Nem tudom, nem értem.

Nem értem a történészeket, nem értem az ú.n. kezdeti vereségeket, nem értem hogyan lehet egy menekülő hordának államot alapítania. Nem értem a kereszténység felvételét. Nem tudom miért kezdődik a kereszt körrel, mint a napkereszt. Nem értem a kezdetet, nem értem a véget. Sőt nem tudom, honnan es tudhatnám, hogy hol a kezdet. Nem tudom ki jött a fehér kunok előtt, nem tudom mi volt Atilláig, kik voltak az avarok. Mikor jött Árpád, hol van Verecke, volt-e honfoglalás. Nem értem miért van Géza és fia István között kiásva egy nagy árok, holott az uralkodás örökléte ott a legfolytonosabb. Nem tudom miért nem mertenek Gézával kikezdeni, s miért kötözködenek bele Istvánba. Nem értem miért volt Géza neve es István, s miért élt Géza Istvánban. Nem értem miért volt Géza neve es István, s miérélt Géza Istvánban. Nem értem miért folytatták belé Istvánt Imrébe, nem értem miért volt Péter kétszer es. Nem értem, hogy miért volt közben Aba Sámuel rossz. Nem értem hogyan uralkodhatott egy Keresztetelen Endre, s a Koronázatlan Béla. Nem tudom, hogyan függ össze a Kereszt, Király és Korona s mi köze ezeknek a kerthez, karánhoz és a Kárpátokhoz.

No és a Karácsony? Nem tudom nem értem. Nem tudom folytassam-e Koronázatlan Béla utódaival, vagy pedig kitérjek a többire. Nem tudom és nem értem mik következtenek utódaí alatt, s nem tudom nem értem Kálmánt sem. Nem tudom, s nem értem miért kellett egy Nyelvtanból ezeréves háborút kieszközölni. Nem értem miért kellett a Névtelent Kálmán Nyelvezete ellen felfogadni. Nem tudom, Nem értem. Nem tudom miért akarták Kálmán nyelvezetét suttyba tenni. Nem értem. Nem tudom ki kitől félt, s ki kitől fél ma. Nem tudom, hogy egy-é. vagy ugyanaz. Nem tudom mit képzelnek a képviselők. Nem tudom kiket képviselnek. Nem tudom képviselnek-e valakit. Nem tudom miért ment a magyar nyelv elleni uszítás a római katolikus valláson belül, nem tudom miért támogatták a fán élő szlávokat. Nem tudom ki kinek volt a kutyája, nem értem miért cselekedték azt amit megtette nek.

Nem tudom mit értek az értelmetlen világon. Mit? Értelme nincs, zavaros agya kavarodik, lelke sosevolt, agya zsugorodik, esze törpül. Nem értem a népirtásokat. Nem tudom miért nem tudták Géza alatt beindítani. Nem tudom miért nem sikerült Árpád népét István alatt kiirtatni. Nem tudom milyen szerepet szántanak ebben Istvánnak, s nem tudom hogyan bújt ki belőle az Istvánnak nevezett Vajk. Nem értem miért vallotta magát Géza Istvánnak, s miért maradt szentté avatott István örökre Vajk. Nem tudom, de Apám talán megkérdezné, no meg a tatám es: Hogy es van ez idős fejem? Nem tudom miért nem sikerült e fajt kiirtani a kultúrában nevelt-nevelkedett Péternek. Nem tudom, nem értem miért mindig a régi ág (az ú.n. Istentelen) győzött. Nem értem miért irtattanak, sőt személyesen irtottak László papjai. Nem értem miért avatták Lászlót szentté. Lehetne folytatni, de már csak nagy

ugrásokkal. Nem tudom, hogyan nem sikerült a tatárnak a Tisza vidékét kiirtani. Nem tudom miért nem ért el a huszita mészárlás a Tisza vonaláig. Nem tudom milyen királyok uralkodtak. Nem értem miért vesztett Hunyadi János óriási területeket a Balkánon. Nem tudom ki volt a szlovén Cillei, s ki bérelte Újlakyt, Garayt. Nem értem miért támadták hátba Mátyást a jó nyugati szomszédok. Nem tudom ki bérelte Mátyás ellen Csezmiccit, Vitézt és egyéb papjait.

Nem tudom, nem értem ki volt az ötösfogatban. Ott volt-e Dobzse László, Bakócz Tamás, Szapolyai János, Verbőczy István, Fráter György. Nem tudom hány volt közöttük a magyar, s nem tudom hány ezer magyart irtottanak ki. Nem tudom, hogy ez volt-e a bosszú a huszitizmus kiveréséért. Nem tudom, hogy ez előkészület volt-e Mohácsra. Nem tudom hová lett Mohácsról a király. Nem értem miért ment haza Szulejmán. Nem tudom miért késelt el Szapolyai. Nem tudom miért lett Verbőczy a budai pasa bírja.

Nem tudom milyen volt az előkészület az ország felosztására. Nem értem kik és miért akarták felosztani. Nem tudom ki húzta belőle a legnagyobb hasznot. Nem tudom, s nem is részletezem Buda cselbevétele után a történelmet, nem értem a vallásháborúkat, a felszabadítást, a telekkönyvezést, az iskolarendszert, a békés betelepítéseket. Nem értem nem tudom, nem részletezem. Visszafelé nem tudom, nem értem miért lett egy erőszakos adóztató Mátyás igazságos. Nem tudom mit fedeztek fel a halálakor. Nem tudom miben játszott közre az arany, s miben a lélek-vándorlás. Nem tudom ki, s kinek a nevében irtottak jobban, s kik csak úgy 600-éves bosszúvágából.

Nem tudom nem értem, hogyan és honnan vehettük át a kultúrát. A latinoktól. Nem tudom volt-e valaha beszélt latin nyelv. Nem tudom hogyan alakult ki az írott latin.¹ Nem értem miért mutogat a latin utód az olasz. Nem tudom voltak-e szavai. Nem tudom, nem értem miért mutogat a mai Európa, Amerika. Nem tudom, nem értem miért nem mutogat a székely, a palóc, a kun. A kínai, a tibeti miért nem mutogat.

Nem értem a szentté avatásokat, nem értem miért kell a banditát szentté avatni, nem tudom miért nem nevezik nevén a gyermeket. Nem értem hogyan lehet István és László egyszerre szent. Nem értem miért nem lehetett szent Erzsébetről Kassán utcát elnevezni. Nem értem, hogyan lett szent László utca. Nem tudom és nem értem miért nem lehet más szentekről utcát elnevezni. Nem tudom, nem értem miért kivétel László. Nem tudom hány olyan szent volt, kit érdemei mellett avattanak szentté, nem tudom hány volt olyan akit erőszak által, nem tudom kit avattanak római érdekből szentté. Nem értem a istentelen isteneket, nem értem a csuhába bújtatott banditákat. Nem tudom miért, s kik aljasították le a római katolikus vallást, nem tudom miért, s kiket képviselnek. Nem tudom ki él a katolikus vallásban, s nem tudom ki halt meg. Nem értem hogyan lehet egy zsidó- és egyébkülkos vallási képviselő szenttéavatásáról tárgyalni. Nem tudom hogy lengyel-e a lengyel pápa. Nem tudom, nem értem.

Nem tudom mi Magyarország. Nem tudom mit válaszoljak a rimaszombati Tompa téren a következő kérdésre: Melyik út vezet Magyarországra? Nem tudom, hogy azt mondjam-e, hogy mindegyik, vagy azt hogy: Honnan pottyantál ide te... . Nem tudom mi a honfitárs, nem tudom, mi a költözködés. Nem értek egy szavat sem a következő mondatban: Magyarországra települt honfitársunk hazalátogatott Komáromból. Nem értem a következő kijelentéseket: A Felvidéken Királyhelmeceken, Erdélyben Temesváron, Borsodban Putnokon, Pest megyében Piliscsabán, stb. Nem tudom ki a testvér, nem tudom ki az elvtárs, mi az elvtárs, s ki az elvtárs vélem. Nem értem a tv-t, a rádiót. Nem értem miért kell motyó népviseletről beszélni, s boszniai hírcikl után további kellemes programokat kívánni. Nem tudom mit jelent az, hogy: Mi magyarok. Nem tudom mikor rekesztenek ki, s nem tudom mikor tartozok a nemzet fiai közé. Nem tudom mi a határontúli magyar, nem tudom hol a határ. Nem tudom hol van a határtalanság határa, s főleg van-e határa. Nem értem mért az a haladószelemű aki a fejfájásfejlcsztöbe (diszkó) jár ugrabugrálni. Nem tudom miért marad az a nyitrai, erdélyi stb. magyar aki ünnepek alkalmával népviseletben ékeskedik. Nem értem miért kell őket szlávnak, romának titulálni. Nem tudom, hogyan lehet román népviselet a kalotaszegi. Nem értem, hogyan jöhet létre az anya csonkítás után. Nem tudom mik az utódállamok. Nem tudom milyen eszmének az utódai.

Nem értem, hogy mi a mi, s mi a ti, nem értem ki a ki, és ki a mi stb. Nem tudom miért hiányoznak az ők. Nem tudom miért kell passus Magyarországból Magyarországba. A híd másik végére, felvégből az alvégbé, egy porta jobboldaláról a baloldalára. Ez utóbbinál már végképpen nem értem, hogy tízenöt méter helyett miért kell 70 km-t utazni, s mondjuk 8-9 másodperc helyett kb. 7-8 órát zötyögni. Nem értem miért kell ezért sokat fizetni és idegeskedni. Nem tudom nem értem. Nem tudom mi a szórványmagyarság.

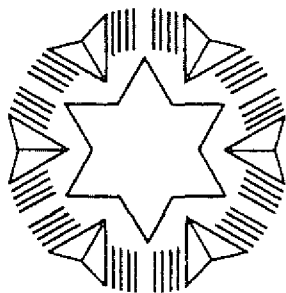
Nem értem az igazságot. Ilyennel találkozni nem szoktam. Nem tudom mi az, s azt sem, hogy hol található. Nem tudom, de történelemkönyvekben, hivatalos kimutatásokban, néprajzi térképeken biztosan nem. Nem tudom hová tűnt, s nem értem miért. Nem tudom miért kellett kinevelniük egy addig nemlétező népet a Habsburgoknak a muszka császárokkal egyetemben. Nem tudom miért nem voltak megegyezve. Nem tudom, hogyan fogant meg a közös mű megegyezés nélkül. Nem tudom nem értem miért kellett ugyanúgy Hitlernek, mint Sztálinnak. Nem értem miért kell egyformán Jelcinnek és Clintonnak, Keletnek és Nyugatnak. Nem tudom nem értem miért kellett Ceaucescu Mao Ce Tungnak. Nem tudom nem értem. Nem értem a Balkánt. Nem tudom kinek, miért kellett felfogadni Cirillt és Methodot. Nem értem a vesszőelméletet, s nem tudom miért működik ma es.

Nem értem a magyar történetírást. Nem tudom miért vesztette el minden második király Boszniát. Nem értem

miért nem szerezte vissza soha senki. Nem tudom hány Boszniaja volt Istvánnak. Nem tudom hány Dalmácia létezett, hány Rigómező, s hány Szerbia. Királyaink nem szereztek egyet sem, de tizesével vesztették el. Nem tudom, nem értem. Nem értem a kommunista eszme alapjait, s nem tudom miért a leghülyebbnek van ott a legnagyobb hatalma. Nem értem a demokráciát.

Nem értem a demokrácia alapelvét. Nem tudom miért a társadalom szemetével kell valakinek győznie. Nem értem miért kell sok szemetet szerezni a nagy szemét felemeléséhez. Nem értem a kettős forradalmakat. Nem tudom sosem minek volt a másik. Nem tudom miért volt a másik mindig rendezve. Nem tudom ki és miért rendezte a párizsi júliusi forradalmat 1789-ben. Nem tudom nem értem miért nem volt ez elég. Nem értem miért kellett még a jakobinusok. Nem tudom miért ismétlődött 1848-ban Párizsban. Nem tudom nem értem miért ismétlődhetett ez meg ugyanazon év őszén Magyarországon. Nem tudom honnan és ki teremtette elő az őszi mészárlásokra a demokrata, magyarellenes, haladásgátló forradalmárokat. Nem értem a pétervári októberi forradalmat, nem az őszirozás forradalom utáni kommunista puccsot. Nem értem a Szentszék politikáját, nem értem Rómát. Nem tudom miért kellett Amerika felfedezése után felvenni a lélekvándorlásos kereszténység ellen újra a harcot. Nem tudom miért került sor újabb népiirtásokra. Nem értem Bakács Tamás művét. Nem tudom előkészület volt-e a szintén lélekvándorlásos vallású indiánok kiirtására. Nem értem a reformációt sem. Nem tudom meddig maradt fenn a lélekvándorlás Erdélyben. Nem tudom miért volt Ceaucescu a pápánál. Nem tudom miért jár a pápa olyan gyakran az indiánok volt földjére. Nem értem a milleneumot, millecentenáriumot, a magyarok bejövételét. Nem tudom mi a magyarok bejövetele. Nem értem jött-e ide magyar, vagy talán csak mindig vitték, s űzték el innen. Nem tudom, nem értem miért kell a gyermekeket hülyíteni Ferencz József álmával. Nem értem miért nem Árpád népének a bejövételét ünnepeljük. Talán akkor az avarok bejövételét es kellene? No és Atilla hunjai, no meg a fehér kunok, Nem tudom meddig tartana a sor. Nem értem miért az utolsót kell ünnepelni. Nem tudom mit szólnának a fehér kunok bejövételének megünnepléséhez az önmagukat őslakosnak ámitó (sajnos a milleneum őket azokká nyilvánította) félszomszédok.

Sok minden van még amit nem tudok, s nem értek. Ezen dolgok valójában csak Mohács után kezdenek sokasodni. Vagy talán tudom mindazt, amit leírtam, s értem es, de akkor az nem tudom, s nem értem, miért nem tudják a hivatásos nyelvészek, történészek, írástudók és egyéb oklevéllel rendelkező magamutogató egyének. Nem tudom, nem értem miért akarják másként tudni. Ha ők megértenék, hogy miért nem értem őket, akkor én es tudnám, hogy nemhiába írtam-szóltam.

MEGHATÁROZÁS

a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Őstörténeti Találkozói számára

Az alábbi meghatározásokat egy-egy őstörténeti találkozó összes résztvevője (40-80 szakember) fogalmazta és határozatilag elfogadta, a következő találkozó résztvevői pedig - néha kisebb javítással - a határozatot megerősítették. Ezeket a szövegeket tehát közmegegyezés eredményének tekintjük.

1. Őstörténetünk

Magyar őstörténetnek tekintjük a magyarság (külső emberi megjelenésünk, társadalmunk, kultúránk, nyelvünk stb.) kialakulásának a történetét a legrégebb időktől az Árpád-ház kihalásáig (1301).

A múltat feltáró törekvések a valósághű magyar történetírást hivatottak segíteni, a kutatási eredmények közre-bocsátásával és megvitatásával, a magyarság jelenének és jövőjének a szolgálatában.

A magyar őstörténet kutatása csak komplex módon folytatható, a történeti forrásanyag felhasználásával, a társ-tudományok szoros együttműködése révén. Kutatnunk kell az olyan népek történetét is, amelyeknek jelentős része hozzánk csatlakozott, mint például a besenyők, a kunok, a jászok, az úzok stb. Ilyen komplex kutatást kell a Kárpát-medencében is végezni. Fontos feladat a székelyek eredetének a tisztázása.

Gondos felderítésre vár a kazár korszak és állama, továbbá az uráli, a türk, valamint az indoeurópai népek magyar őstörténeti vonatkozású múltja és jelene. Beható elemzést kíván népünk szempontjából a Kaukázuson túli (déli irányban) népek története is.

A kutatás során állandóan szem előtt tartandó a környező népek kölcsönös egymásra hatása.

2. Őshazánk

Őshazánknak nevezzük azt a földrajzi területet, ahol a magyarság magja és „mi”-tudata kialakult.

A magyarság őshazája nem tévesztendő össze azokkal a területekkel, ahol őseink vándorlásuk során időlegesen megállapodtak. Eddig az őshazánk helyére vonatkozólag a legkülönbözőbb elméletek láttak napvilágot, ami szorosan összefügg a rokonság fogalmának tisztázatlanságával (néprokonság, nyelvrokonság stb.) és azzal, hogy az ősmagyarság több ágból tevődött össze, jóllehet a magyarság kialakulásában a fő ág (mag) mellett a többi ág nem játszott elsődleges szerepet.

3. Őseink – rokonaink

A magyarság őseinek tekintjük azokat az eleinket, akiknek a vérségi leszármazottai vagyunk.

A rokonság és ezen belül a néprokonság kérdése őstörténetünk egyik legbonyolultabb része. Az igen fontos nyelv-rokonság tisztázása mellett tekintetbe kell venni a genetikai, a kulturális és más rokonsági ismereteket is. Több, eddig rokonnak hitt nyelvről például kiderült, hogy rokonságuk helyett úgynevezett nyelvi szövetség tagjai voltak.

Egyes kiragadott dolgokat vagy jelenségeket rokoni ismeretű jegyként lehet felfogni, de nem lehetnek a rokonság döntő ismérvei.

4. Honfoglalásunk

Honfoglalásunkon azt a történelmi eseménysorozatot értjük, amelynek végeredményeképp Álmós és Árpád magyarjai és a hozzájuk csatlakozott népek a Kárpát-medencében megtelepedtek. Ide számítjuk azokat az eseményeket is, amelyek a honfoglaláshoz vezettek, illetve annak következményei voltak.

5. Magyar

Magyarnak nevezzük azt a népet, amely Krisztus után ezer táján a Kárpát-medence egészére kiterjedő egységes magyar, keresztény államot létrehozta.

A honfoglaló magyar nép

- külső testi megjelenésére nézve mintegy felerészben turáni, pamír és előázsiai jellegű,
- nyelve a magyar, amely a ragozó nyelvek csoportjába tartozik (agglutináló),
- írásosan áthagyományozott jogtörténete azzal a Vérszerződéssel kezdődik, amely a honfoglalás előtt Álmóst tette meg legfőbb vezetővé. E jogtörténet gerince az Aranybulla és a Szent Korona tana.

A fentiek a mai magyar népre is jellemzőek, valamint az, hogy

- nemzeti azonosságtudata van,
- vallása túlnyomó többségben a nyugat-európai latin kereszténység történelmi fejlődését követi. Vallási téren jellemzője a nagyfokú türelmesség,
- öröklődő sajátosságaiban jelentős mértékben őrzi ősi tulajdonságait; ezek némelyike a másoknál megfi-

gyeltektől eltér,

- ősi sajátos tárgyi és szellemi műveltséggel rendelkezik, amelyből kiemelkedik rovásírása, népművészete, hitvilága és zenei anyanyelve, amelyre az ötfokúság és a párhuzamos szerkezet jellemző.

6. Kalandozásaink

“Kalandozásaink” fogalmán azokat a hadjáratokat értjük, amelyeket eleink a honfoglalásunk körüli időben, a Kárpát-medencén kívüli területeken folytattak. Eddigi ismereteink szerint ezekben a hadjáratokban a Kárpát-medence akkori többi lakói (avarok, szlávok stb.) is részt vettek.

A korabeli, rendelkezésünkre álló külföldi írott források ezeket a hadjáratokat úgy tüntetik fel, mint rablóhad-járatokat. A tények szakszerű elemzése alapján azonban kimutatható, hogy ezek a hadjáratok döntő többségükben a magyar diplomáciának a korban szokásos kiegészítői voltak. A valóságos vagy a feltételezett ellenfél erejének a felmérését, esetleg megsemmisítését szolgálták, szinte kivétel nélkül más erőkkel szövetségben.

Ezen típusú hadjárataink megszűnése az akkori európai erőviszonyok alakulásával (egységes német császárság kialakulása stb.), másfelől a magyar állam belső megszilárdulásának a tényével függött össze.

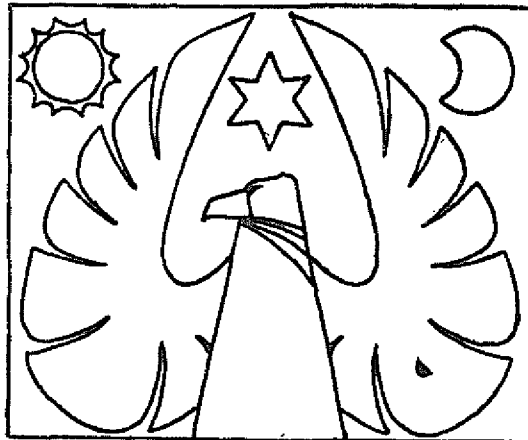
7. Államalapításunk

Európa területén az első egységes és keresztény államot, amely több mint egy évezredes alapítása óta napjainkig folyamatosan fennáll, a magyarok hozták létre.

Ezen állam irányítására a magyarság vezette be és tartja fenn azt a rendszert, amelyet ma parlamentarizmusnak nevezünk.

Államalapításunk legfontosabb eseményei:

- a Vérszerződéssel kezdődő és a latin kereszténység gyakorlatával összhangba hozott jogrendünk kialakítása,
- Álmos és Árpád népének vonulása a Kárpát-medencébe;
- a Kárpát-medence teljes elfoglalása Álmos, majd Árpád magyarjaival és a hozzájuk csatlakozott népekkel,
- a honfoglalást követő katonai és diplomáciai tevékenység,
- a kereszténység felvétele, valamint államunk és a királyság intézményének megszervezése, amelynek során a feudalizmus egyes elemei is meghonosodtak hazánkban.

DEFINITIONS

The definitions below were developed by the Hungarian Historical Society of Zurich during and for use at its conferences on the Early and Medieval history of the Hungarians

The wording of the definitions hereunder are a collective achievement of the conferences, along with 40 to 80 specialists, for early history. It has been collectively accepted. Such decisions were confirmed by subsequent conferences, sometimes with minor corrections. Consequently, these texts derive from consent.

1. Early History of the Hungarians

We regard the early history of the Magyars from the combined viewpoints of physical anthropology, language, society and culture, ect. from the earliest time up to the end of the Árpád dynasty (1301).

All endeavours uncovering the past have to promote accurate historical writing and serve the present and future welfare for the Magyars by presenting and discussing research findings.

Researching early Magyar history can only be done comprehensively, using all the respective historical sources in close cooperation with the related fields of the academic sciences. At the same time, we must research the history of those peoples - significant parts of whom joined such as the Petchenegs, Kumanians (Comans), Yas-Alans (Jasigs), Uzes (Ghuzes) and others. Such circumspect research should be done in the Carpathian Basin as well. One of the basic assignments is to reveal the origin of the Seklers.

A percise inquiry into the history of the Khazar era and state is also required, as is the study of the past and present of the Uralic, Turkic and Indo-European peoples and their relationship to early Hungarian history. Furthermore, the history of the peoples of the south of the Caucasus demands an intensive analysis from the point of view of early Hungarians.

In the course of research the surrounding and neighboring people's mutual interrelations should always be kept in mind.

2. Ancestral Homeland of the Hungarians

The ancestral homeland of the Hungarians is the geographical region where their nucleus and the "we spirit" took shape.

The ancestral homeland of the Magyars is not to be mistaken with those areas our ancestors temporally settled during their migrations.

A great many theories exist, even today, concerning the ancestral homeland of the Hungarians. This has resulted from two facts: 1. The lack of clear definition for the concepts of "kinship" and "affinity" (ethnic or linguistic) and 2. Along with the early Hungarians there existed a number of smaller ethnic groups which did not play a major role in establishing the Hungarian nation.

3. Ancestors and Relatives of the Hungarians

We regard as ancestors of the Hungarians those forebears from whom we descended and are related to by blood.

The problem of affinity, especially that of ethnic affinity, is a most intricate part of our early history. Besides the important question of language relationship, we have to take into consideration the criteria for the genetic, cultural and other affinities as well. As a result of recent findings we realize that the languages we thought related to the Magyar tongue were actually only members of a so-called language confederation.

Certain isolated linguistic and cultural details and phenomena might be considered features of affinity but generally these can not be regarded as conclusive criteria for immanent kinship or affinity.

4. The Acquisition of our Homeland

The acquisition of our homeland means the continuous historical process whereby the Magyars of Álmos and Árpád, along with other people, who attached themselves to them, settled the Carpathian Basin. In this process we also include those events which lead to the settling of the Carpathian Basin, or became consequential to it.

5. Magyar (Hungarian)

We call Magyar those people who brought about the existence of a uniform Magyar Christian state throughout the entire Carpathian Basin around 1000AD. The founding Magyars can be characterized as follows:

- the physical appearance of about half of the population is Turanid, Pamir and Central Asian,
- the language - Hungarian - is classified among the agglutinating languages,
- their legal history, transmitted through time by written documents, begins with the so called "Contract Sealed with Blood", which made Álmos the head of state before the people settled in the Carpathian Basin. The establishment of their legal history is further the Golden Bull and the Doctrine of the Sacred Crown.

The above are also characteristic of the present day Magyars, as are the following points below:

- the people have a collective national consciousness,
- the majority of the people are Roman Catholics, following the trends of the Latin Church in Western Europe. From a religious viewpoint, the people possess the virtue of uncommon patience,
- characteristic features inherited from the ancestors have been retained to a significant degree. Certain of these differ from those observed in other peoples,
- the people have a unique material and intellectual culture, manifested in their runic script, folk art, folklore and musical tradition whose specific feature is the descending pentatonic quintine shift and the related structure.

6. Wanderings

The concept of "wanderings" is applied to those military campaigns in which our founding ancestors took part outside of the Carpathians. According to our present knowledge, other groups who lived in the Carpathians at that time (Avars, Slavs, etc) also participated in such campaigns.

Contemporary written sources, available from abroad, viewed these campaigns as marauding campaigns. However, on the basis of expert analysis it can be demonstrated that in the majority of cases these campaigns were a normal part of contemporary Hungarian diplomacy. The goal of these campaigns was to render the actual or supposed enemy forces ineffective. This was done in alliance with other military forces. The end of these campaigns can be attributed to the redistribution of power in medieval Europe, such as the establishment of the German Empire, as well as the solidification of the Hungarian State.

7. The Founding of our State

The Hungarians created the first homogeneous and Christian state on the European continent, which is still in existence since its founding more than one thousand years ago.

For the guiding principle of this state the Hungarians introduced and maintained a system of government known today as parliamentarianism.

The major events of the founding of our statehood are:

- the development of a legal system, beginning with the "Contract Sealed with Blood" brought into harmony with the practices of Roman Christianity,
- the migration of the people of Álmos and Árpád into the Carpathian Basin, the occupation of the entire Carpathian Basin by the Hungarians of Álmos and later of Árpád, along with other allies who joined them,
- the diplomacy and military activities, following the acquisition of the Carpathian territory,
- the simultaneous adoption of Christianity and the organization of the state, the establishment of a kingdom, during which process some elements of feudalism also took root.

DEFINITIONS

À l'intention des rencontres de l'Association Historique Hongroise, Zurich, traitant l'histoire ancienne hongroise

Les définitions ci-après mentionnées ont été ébauchées par les participants des Rencontres de l'Association Historique (40 à 80 spécialistes) qui les ont adoptées et rédigées. En outre les participants des autres Rencontres - parfois après de menues révisions ont ratifié ces définitions. Nous considérons donc ces textes comme étant la résultante du consentement général.

1. Histoire ancienne des Hongrois

Nous considérons comme histoire ancienne des hongrois le développement physico-anthropologique, linguistique et la suite des événements sociaux et culturels jusqu'à l'extinction de la Dynastie des Árpád (1301).

Découvrir la vérité historique est le devoir de la science, afin d'aider avec ses résultats et ses conclusions le présent et l'avenir des Hongrois.

On ne peut concevoir la recherche concernant l'ancienne histoire hongroise qu'avec des méthodes complexes, en utilisant les sources historiques et les sciences auxiliaires. Il faut aussi rechercher l'histoire des peuples apparentés et associés, comme les Petchénegues, Coumans, Ous, Ias, etc. de telles recherches sont à effectuer dans le Bassin des Carpathes. Ici la clarification des origines des Sicules (les "Székely" de Transylvanie) est indispensable.

Il est nécessaire de souligner l'importance de l'État et de l'époque Kazar, puis les relations dans l'histoire ancienne entre les Hongrois et les peuples d'Oural, les Turcs, ainsi que ceux des Indo-Européens. L'histoire des peuples au sud du Caucase nécessite, du point de vue des Hongrois, une sévère analyse.

2. Patrie ancestrale des Hongrois

Nous appelons patrie ancestrale hongroise le territoire où la racine de la nation prenait forme et la conscience nationale se cristallisait.

En ce qui concerne la patrie ancestrale, il ne faut pas confondre avec les territoires, dont nos ancêtres se servaient comme stations au cours de leurs migrations.

Jusqu'alors la définition de Patrie ancestrale hongroise a eu des théories diverses. Celles-ci sont en relation étroite avec l'idée mal définie de la parenté (nations-sœurs, parenté des langues, etc.) et avec le fait que les ancêtres des Hongrois sont de diverses origines bien qu'il y eût la branche (racine) principale. Les autres étaient d'intérêt secondaire.

3. Ancêtres et parentés des Hongrois

Nous considérons comme ancêtres des Hongrois ceux dont nous sommes les descendants par les liens du sang.

La définition de la parenté, plus spécialement de la parenté ethnique, est une des questions les plus compliquées de notre histoire ancienne. À part la définition exacte de la parenté linguistique, il est nécessaire de considérer les éléments génétiques, culturels et autres. En effet, il s'est avéré que plusieurs langues considérées comme apparentées, n'étaient que membres d'un même groupement linguistique.

Certains aspects et signes peuvent être considérés comme des éléments de parenté, mais ne peuvent être les arguments de base d'une parenté.

4. Notre prise de possession

Notre prise de possession comprend la série d'événements historiques dont le terme était l'intégration du Bassin des Carpathes par le peuple d'Álmos, voire d'Árpád et les peuples qui s'y attachèrent.

Cette série d'événements comprend aussi ceux qui ont mené à la prise de possession ou qui en étaient la conséquence.

5. Magyar (Hongrois)

Les recherches scientifiques récentes ont mis en évidence l'identité des Magyars, ainsi nommés celui des peuples - expansif et homogène - lequel aux environs de mille ans après J-C s'étendait sur l'ensemble du Bassin des Carpathes, tout en y instituant un État chrétien et unifié.

Prise de la patrie du peuple magyar:

- sa morphologie est d'apparence moitié turanienne, pamir et proche-asiatique,
- sa langue est le hongrois, appartenant au groupe des langues conjuguatives (agglutinantes),
- son histoire juridique léguée par écrit, débute par l'alliance scellée par le sang. Cette alliance précédant la

prise de la patrie fut instaurée par Álmos en tant que son chef principal. L'échine de cette histoire juridique fut la Bule d'Or, (chrysobule) et l'esprit de la sainte couronne.

Ce qui précède est aussi caractéristique au peuple hongrois d'aujourd'hui et

- le fait que le principe d'identité nationale lui soit acquis,
- sa religion s'orientant vers l'évolution historique des Églises d'Europe latine. Sa tolérance extrême envers les religions fait partie de ses caractéristiques,
- il veille aux particularités héritées de ses aïeux. Ce même fait observé chez d'autres peuples s'éloigne de cette tendance,
- en héritage de ses aïeux il dispose d'une culture ancestrale tant matérielle qu'intellectuelle dont se détache l'écriture runique, l'art folklorique, le monde de sa foi et sa langue maternelle musicale, caractéristique par sa gamme pentatonique et son parallélisme à système simultané.

6. Nos incursions

On entend sous cette dénomination les expéditions militaires effectuées à l'époque de la prise de la patrie dans le territoire extérieur du Bassin des Carpathes. D'après nos connaissances actuelles, les habitants du Bassin des Carpathes (les avars et slaves etc.) ont pris part à nos campagnes.

D'après les sources étrangères - des documents de l'époque à notre disposition, - ces expéditions furent interprétées comme étant une invasion de hordes pillardes.

Sur la base des faits techniquement analysés fut prouvé, que ces expéditions militaires - déterminantes dans leur majorité la diplomatie hongroise en fut le bénéficiaire courant.

Elle servait en outre à l'estimation de la force adverse réelle ou hypothétique et éventuellement à leur destruction, de même que et d'ordinaire, ce fut en coalition avec d'autres forces.

La fin de ces types de nos campagnes, parallèlement au développement des rapports des forces européennes (la transformation de l'Empire allemand unitaire etc.) d'une part, d'autre part la réalité de la consolidation interne de l'Etat hongrois sont en corrélation entre elles.

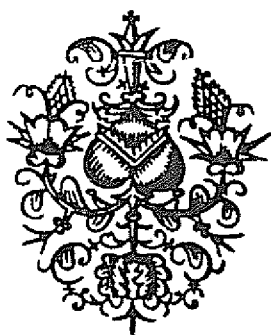
7. La fondation de notre patrie

Sur le territoire de l'Europe, le premier État unifié et chrétien depuis sa fondation il y a un millénaire, existe sans discontinuer jusqu'à nos jours. Cet État fut créé par des magyars.

Pour l'orientation de cet État, la nation hongroise a institué et maintenu un système que l'on appelle parlementarisme.

Les principaux événements de cette fondation de notre patrie sont:

- il débute par l'alliance scellée par le sang. En harmonie avec l'exercice latino-chrétien fut constitué l'ordre légal,
- le passage d'Álmos et d'Árpád dans le Bassin des Carpathes,
- l'occupation intégrale du Bassin des Carpathes par les magyars d'Álmos et d'Árpád, ainsi que par des peuples qui s'y joignirent,
- les activités militaires et diplomatiques, consécutives à la prise de la patrie,
- l'intégration au christianisme, de même que l'établissement de l'institution de l'État et du royaume. Dans cet alignement les quelques éléments du fédéralisme se sont implantés chez nous.

DEFINITIONEN

des Ungarisch Historischen Vereins Zürich für die Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn

Die nachstehenden Definitionen wurden von allen Teilnehmern der einzelnen Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn (40 bis 80 Fachleute) abgefasst und in Beschluss gefasst, welcher von den Teilnehmern des folgenden Treffens - manchmal mit kleineren Berichtigungen - bestätigt wurde. Diese Texte gelten also als Ergebnis einer gemeinsamen Vereinbarung.

1. Die Frühgeschichte der Ungarn

Unter dem Begriff "Frühgeschichte der Ungarn" verstehen wir die Geschichte des Ungartums - die Geschichte unserer äusseren Erscheinung (Anthropologie), unserer Gesellschaft, Kultur und Sprache usw. - seit frühesten Zeiten bis zur Christianisierung, wobei wir die Untersuchung auch auf die nachfolgende Zeit, bis zum Aussterben der Könige aus dem Hause der Árpáden (1301) ausdehnen.

Unser Ziel ist eine wahrheitsgetreue ungarische Geschichtsschreibung, welche durch eine kritische Auseinandersetzung mit sämtlichen vorliegenden Forschungsergebnissen erreicht werden und welche der ungarischen Gegenwart und Zukunft dienen soll.

Da die Erforschung der Frühgeschichte der Ungarn auf eine komplexe Art erfolgen soll, ist die Auswertung historischer Quellen und eine enge Zusammenarbeit der verschiedenen Zweige der Wissenschaft nötig. Unerlässlich dabei ist die Erforschung der Geschichte des Karpatenbeckens, sowie die Geschichte der Völker, von denen bedeutende Teile ins ungarische Ethnikum eingeschmolzen sind; zu diesen zählen die Petschenegen, Kumanen, Jasen, Usen usw. Man muss sich mit der Geschichte derjenigen Völker beschäftigen, die bereits früher im Karpatenbecken ansässig waren. Die Frage nach der Herkunft der Székler bedarf auch noch einer gründlichen Klärung.

Sehr wichtig bei der Auseinandersetzung mit der Frühgeschichte der Ungarn ist die Erforschung der Beziehungen zwischen den Ungarn und ihren früheren Nachbarvölkern, wobei das Augenmerk besonders auf die Einflüsse seitens des Chasarenreiches, der Turkvölker, der uralischen und indogermanischen Völker gerichtet werden soll. Auch eine gründliche Analyse der Geschichte der Völker südlich vom Kaukasus erscheint im Hinblick auf die Ungarn als unerlässlich. Im Laufe der Forschung soll das Augenmerk stets auch auf die gegenseitige Beeinflussung der umliegenden Völker gerichtet werden.

2. Die Urheimat der Ungarn

Als Urheimat bezeichnen wir das Gebiet, in welchem sich der Kern und das "Gemeinschaftsbewusstsein" der Ungarn herausgebildet hatte.

Die Gebiete, in denen sich die Vorfahren der Ungarn während ihrer Wanderung zeitweilig niedergelassen hatten, dürfen nicht mit ihrer Urheimat verwechselt werden.

Bisher wurden in der wissenschaftlichen Diskussion betreffend die Urheimat der Ungarn die unterschiedlichsten Theorien vertreten, was mit einer unzureichenden Definition des Begriffs "Verwandtschaft" (ethnische Verwandtschaft, Sprachverwandtschaft usw.) sehr eng zusammenhängt. Eine wesentliche Rolle spielte dabei der Umstand, dass sich die Ungarn aus mehreren ethnischen Gruppen formierten, wobei die vielen ethnischen Gruppen gegenüber dem Kern keine primäre Rolle bei der Herausbildung des Ungartums gespielt hatten.

3. Die Vorfahren und Verwandten der Ungarn

Wir betrachten als Vorfahren der Ungarn diejenigen Ahnen, von denen die Ungarn anthropologisch abstammen (Blutsverwandtschaft).

Die Frage nach der Verwandtschaft - besonders nach der ethnischen Verwandtschaft - gehört zu den kompliziertesten Themen der Frühgeschichte der Ungarn. Obwohl die Klärung der Sprachverwandtschaft von äusserster Wichtigkeit ist, muss die Tatsache einer genetischen oder auch einer kulturellen Verwandtschaft immer vor Augen gehalten werden. Von mehreren bisher als verwandt gehaltenen Sprachen hat sich z.B. herausgestellt, dass es sich bei diesen eigentlich nur um ehemalige "Sprachverbände" gehandelt hatte.

Einzelne herausgegriffene Aspekte oder Merkmale können zwar als Anzeichen einer allfälligen Verwandtschaft aufgefasst werden, dürfen aber nicht als ausschlaggebende Determinanten bezeichnet werden.

4. Unsere Landnahme

Unter unserer Landnahme verstehen wir eine geschichtliche Ereignisfolge, die schliesslich zum Ergebnis führte, dass die Ungarn unter Álmos und Árpád, und jene Völker die sich ihnen anschlossen, sich im Raume des

Karpatenbeckens niedergelassen haben. Hierzu rechnen wir auch die Ereignisse die zur Landnahme führten, sowie ihre Konsequenzen.

5. Magyar (Ungarn)

Wir bezeichnen jene Nation als Ungarn, die um das Jahr 1000 n. Chr. einen einheitlichen christlichen Staat schuf, der sich auf die Gesamtheit des Karpatenbeckens erstreckt.

Die landnehmende ungarische Bevölkerung war

- bezüglich der äusseren Erscheinung etwa hälftig turanisch, pamirisch und vorderasiatisch,
- Trägerin der ungarischen Sprache, die in die Gruppe der agglutinierenden Sprachen gehört,
- Schöpferin des Blutbundes, mit dem die schriftlich überlieferte ungarische Rechtsgeschichte beginnt. Dieser Blutbund bestimmte schon vor der Landnahme Ámos zum obersten Führer. Die Rechtsgeschichte findet ihre Fortsetzung durch das Goldene Bulle und die Lehre von der Heiligen Krone.

Die heutige ungarische Bevölkerung ist nach wie vor durch obige Bedingungen geprägt, weiter aber dadurch, dass

- sie über ein Nationalbewusstsein verfügt,
- ihre Religion grösstenteils der historischen Entwicklung des westeuropäischen, lateinischen Christentums folgt. Auf dem Gebiet der Religion ist für diese Bevölkerung eine ausgeprägte Toleranz charakteristisch,
- in ihren hereditären Eigenheiten bewahrt sie die Eigenheiten ihrer Ahnen in hohem Masse; einige von diesen Eigenheiten weichen von jenen ab, welche bei anderen beobachtet wurden,
- sie verfügt über eine uralte und charakteristische, materielle sowie geistliche Kultur, aus der sich ihre Kertschrift, Volkskunst, Glaubenswelt, sowie Musikmutter Sprache, welche sich durch Pentatonik und parallele Konstruktion auszeichnet, abhebt.

6. Unsere Streifzüge

Unter unseren "Streifzügen" verstehen wir jene unserer Feldzüge, die unsere Ahnen um die Zeit unserer Landnahme ausserhalb des Karpatenbeckens unternommen haben. An diesen Feldzügen beteiligten sich nach gegenwärtiger Kenntnis auch die anderen damaligen Bewohner des Karpatenbeckens (Awaren, Slaven usw.).

Diese unsere Feldzüge werden von den zeitgenössischen, ausländischen schriftlichen Quellen, die uns zur Verfügung stehen, als Raubzüge bezeichnet. Hingegen kann durch eine sachlich geführte Analyse nachgewiesen werden, dass diese Feldzüge in überwiegender Mehrzahl in jener Zeit, nichts anderes als gewöhnliche Ergänzungen der ungarischen Diplomatie waren. Diese Feldzüge dienten der Einsetzung oder Vernichtung der Kräfte des tatsächlichen oder angenommenen Feindes, fast ausschliesslich in einem Bündnis mit anderen Mächten. Diese Art unserer Feldzüge wurde infolge der Verschiebung der europäischen Kräfteverhältnisse (Bildung des einheitlichen Kaiserreichs deutscher Nation usw.) und der inneren Befestigung des ungarischen Staates eingestellt.

7. Unsere Staatsgründung

Der erste einheitliche und christliche Staat auf dem Gebiet von Europa, der seit seiner Gründung vor mehr als tausend Jahren bis heute ununterbrochen besteht, wurde von den Ungarn zustandegebracht.

Zwecks Führung eines Staates wurde von den Ungarn das eingeführt und aufrechterhalten, was heute als Parlamentarismus genannt wird.

Als wichtigste Geschehnisse unserer Staatsgründung betrachten wir:

- die Herausgestaltung unseres Rechtssystems, das mit dem Blutbund beginnt und mit der Praxis des lateinischen Christentums in Einklang gebracht wird,
- der Zug des Volkes von Ámos bzw. Árpád in das Karpatenbecken,
- die vollständige Besetzung des Karpatenbeckens durch die Ungarn von Ámos bzw. Árpád - und durch die den Ungarn angeschlossenen Völker,
- die kriegerische und die diplomatische Aktivität nach der Landnahme,
- die Aufnahme des Christentums und die Organisation der Institution unseres Staates, sowie eines Königreichs, im Zuge derer auch einige Elemente des Feudalismus in unserem Lande ihre Wurzeln schlugen.

Определения для Совещаний по Древней Истории Венгров Венгерского Исторического Общества в Цюрихе

1. Наша древняя история

Древняя история венгров - это история сложения их внешнего облика, общества, культуры и языка с древнейших времен до окончания династии Арпадов (1301 г.) Поиски с целью открытия прошлого призваны помочь написать падлинную венгерскую историю путём публикации и обсуждения результатов исследований, находящихся на службе настоящего и прошлого венгерского народа.

Проведение исследования древней истории венгров возможно лишь комплексным методом, путём использования исторических источников в тесном контакте со смежными дисциплинами. Кроме того также следует изучать историю тех народов, значительные группы которых присоединились к венграм, например печенегов, ясов, узов и т. д. Такие комплексные исследования необходимо провести на территории Карпатского бассейна. Не менее важная задача связана с объяснением происхождения секеев.

Нас ожидают исследования, связанные с тщательным освещением исторического прошлого хазарского государства и хазарской эпохи, кроме того уральских, тюрских и индоевропейских народов, соприкасавшихся с древней историей венгров. Следует также подревгнуть глубокому анализу историю народов Закавказья /ложное направление/, с точки зрения истории нашего народа.

В процессе исследования следует постоянно учитывать взаимоотношения с народами со сопредельных территорий.

2. Наша прародина

Мы считаем прародиной ту географическую область, где возникло ядро венгров и произошло сложение самосознания - "мы". Прародину венгров не следует смешивать с теми областями, где наши предки во время срого передвижения временно останавливались.

До настоящего времени относительно нашей прародины создавались самые разные теории, что непосредственно связано с недостаточной разработкой понятия родства (народное, языковое и т. д.), а также и с тем, что сложение древних венгров происходило из многих ветвей, хотя, кроме главной ветви (ядра), остальные не играли существенной роли.

3. Наши предки - наши родственники

Нашими предками следует считать тех отцов и матерей, непосредственными потомками которых мы являемся. Вопрос о родстве и в рамках его о родстве народа (этническое родство) является одним из самых сложных вопросов нашей древней истории. Кроме выяснения очень важного языкового родства, следует иметь в виду генетические, культурные и прочие черты родства. Например выяснилось, что до сих пор люди, считавшиеся с родственными языками, в действительности являлись членами одного т. н. языкового союза. Отдельные "вырванные" элементы или явления можно считать признаками родства, но они не могут являться решающими показателями его.

4. Наше обретение родины

Обретением нашей родины может быть названа та серия исторических событий, в результате которых венгры Алмоша и Арпада, а также присоединившиеся к ним народы поселились на территории Карпатского бассейна. Сюда относятся и те события, которые привели к обретению родины и явились его следствием.

5. Венгры

Всиграми считают народ, который около 1000 года н. э. создал венгерское христианское государство, охватившее весь Карпатский бассейн. Венгерский народ эпохи обретения родины

- по своим вн внешним физическим признакам примерно наполовину имеет туранский, памирский и перелнеазиатский облик,
- венгерский язык, которым он пользовался, относится к агглютинирующим языкам,
- начало его письменной правовой истории следует относить ко времени того кровавого договора, когда верховным предводителем был назначен Алмош. Ядро правовой истории составляют учения о Золотой булле и Святой короне.

Все, перечисленное выше, характерно и для современного венгерского народа. Кроме того

- он обладает национальным самосознанием,

- развитие его религии в основном происходило вслед и по пути исторического развития латиноязычного западноевропейского христианства. Кроме того его отличает высокая религиозная терпимость.

В процессе исследования его специфических черт сказалось, что он

- в значительной мере сохраняет черты своих предков, причем, некоторые из них отличаются от черт, наблюдаемых у других народов,
- обладает древней специфической материальной и духовной культурой, в которой особенно следует подчеркнуть наличие письменности в виде рунических шрифтов, народного искусства, верований, музыки, которая характеризуется пентатоникой и параллелистической структурой.

6. Наши походы

Под термином “*kalandozások*” подразумеваются те военные походы, которые наши предки совершали где-то около времени обретения родины вне территории Карпатского бассейна. Согласно современным данным, в них принимало участие и прочее население Карпатского бассейна (авары, славяне и др.). Современные письменные источники эти походы определяют как грабительские. Однако на основе профессионального анализа фактов упомянутой эпохи. Эти походы были предприняты для можно все-таки доказать, что в большинстве своем они являлись лишь дополнением дипломатической деятельности, обычной для упомянутой эпохи. Эти походы были предприняты для выяснения силы предполагаемого противника или, возможно, для его уничтожения, и почти всегда осуществлялись в союзе с другими народами. Прекращение упомянутых походов было связано как с оформлением европейских государственных образований /например возникновение единой германской империи и др./, так и внутренним укреплением венгерского государства.

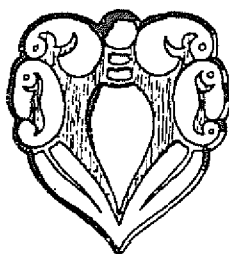
7. Основание нашего государства

На территории Европы первое целостное и христианское государство, которое от тысячелетнего основания до наших дней непрерывно существует, создано венграми.

Для управления данным государством венграми была введена та система, которая сейчас нами называется парламентаризмом.

Важнейшие события основания нашего государства:

- Определение нашего правового порядка начатый кровным договором и синхронизацией его практикой латинского христианства;
- Приход народа Альмоша и Арпада в Карпатский бассейн;
- Полное обретение Карпатского бассейна венграми и примкнувшими к ним народами Альмоша, затем Арпада;
- Военная и дипломатическая деятельность после обретения родины;
- Принятие христианства, затем организация нашего государства и института королевства, на ходу которой освоились также некоторые элементы феодализма.

II. KÖTET

**A TÖRTÉNELMI ISKOLA
ELŐADÁSAINAK TELJES SZÖVEGE**

SÁNDOR BÁLINT
unitárius pap (Torockószentgyörgy)

LETŰNT ÉVEK UTÁN...
(Márton Áron püspök emlékére)

Az igaz embert ismertem meg benne,
A jó Istennek méltó gyermekét,
Ki végső percig végezte munkáját,
Hogy boldog legyen Erdélyben a nép.

Csikorszáiban látott napvilágot,
Hol olyan sok volt örökké a baj,
Érző szíve szeretettel lángolt,
Hogy némuljon el a panasz és jaj.

Életét a sorsa megpróbálta,
A népéért hordott terheket.
Őt is sodorta a viharok zajlása,
Megjárt itt e földön sok küzdő teret.

Már fiatal korban csatamezőn állott,
Megismert sok halált osztó harcot,
Mindenütt, mint Isten prófétája állott,
És minden embert szívével szeretett.

Mindenütt ott volt, hol segíteni kellett,
Soha nem kímélte saját életét,
Nagyon sok embernek volt a megmentője,
A rá szorulóknak nyújtotta kezét.

Soha nem bírálta a mások vallását,
Nem ítélte el az emberek hitét,
Mély bölcsességével ezeken túl látott.
Tudta, hogy nyelvében marad meg a nép.

Miként a jó pásztor legeltette nyáját,
Életével mindig jó példát adott,
Bármit mért is reá ez a földi élet,
Ő csak Jézus útján haladott.

Buzdító szavára lelkesedett népe,
Mint fáklyaláng lobbant föl a szeretet,
A szív a kebelben egy ritmusra dobbant,
S merre járt kísérték őt az emberek.

A jóság áttörte a gyűlölet gátját,
Amit épített a gonoszság keze,
Nem feledí soha amerre csak eljárt,
Bérces Erdély ölén az Istenben bízó hívek serege.

Kripta sírban nyugszik földi maradványa,
Fehérvári templom boltíve alatt,
D emléke itt él érző szívünkben,
S bármit hoz a sorsunk mindig példát ad.

Megbecsült FŐPÁSZTOR aludd örök álmod,
Kriptasírod mélyén, békén, csendesén.
Lelked világoljon fölöttük az égen,
S időtlen időig jóra vezessen.

SÁNDOR BÁLINT
unitárius pap (Torockószentgyörgy)

A SZÉKELYKŐ

Sokan már nem tudják, ma élő emberek
Azért mesélem el e kis történetet...
Messze napnyugaton van két székely falú
Melyeknek a sorsa, megrázó, szomorú.
Kődbenyűllő hegyek állanak felette
Szorgalmas, hívő nép dolgozik a völgyben.
Az idők vihara megpróbálta őket,
Törökkel tatárral sokszor megküzdöttek,
Urak sanyargatták, békét sohasem hagytak
Elzúgtak felette nehéz forradalmak.
Leégett a falu, templom összeolvadt,
Az imára hívő harang is megolvadt.
De a nép kitartott mindig rendületlen,
Dolgozott, bányászott a komor hegyekben.
A hámor zakatolt, a kohók füstöltek,
Megrakott szekerek érkeztek és mentek.
Az egyik vasat vitt más kenyeret hozott,
Meg volt az eredmény annak ki dolgozott.
Fegyvert cseréltek be kenyérgabonáért,
Halálig harcoltak itt a szabadságért.
Aki a munkáját föld mélyében végzi
A jóságos Istent maga mellett érzi.
A hívek gyönyörű templomot emeltek,
Hová este reggel imádkozni mentek,
Mielőtt leszálltak a sötét tárnába,
Zsoltár esendült fel a jó Isten házában,
S ha a föld mélyéről a felszínre jöttek,
Hálaadás nélkül nyugvóra nem tértek.
S ha szólott a harang ünnepi napokon,
Nem maradt üres hely a templom padokban.
Áhitattal szállott ima és az ének,
Istennel beszélt itt minden hívő lélek.
Ha valaki látta elált szeme szája,
Olyan szép e népnek ünneplő ruhája.
Díszes népviselet, piros csizma, pártá,
Úgy mennek vasárnap az Isten házába.
A legényen mente, szép bokréta kalap,
Zsoltárkönyv a zsebben, éppen a szív alatt.
Nemcsak viselete szép e két falunak,
Környékén is szemünk bámulva megakad.
Meredek kősziklák, zordon kemény hegyek,
Őrzik e két falut és benne a népet.
Keleten "Székelykő" "Alvo kőóriás",
Bámulni gyönyörű, története csodás.
A tetején régen egy erős vár állott.
A gerinc ormain székely őrvigyzott.
Ez volt a határa régen Székelyföldnek,
Innen van a neve e hatalmas kőnek.
A kiugró bástyán ott álltak az örök,
Sasszemmel kémlelték lenn a sötét völgyet,
Éberren vigyáztak, csendre, békességre,
És a két faluban élő dolgozó népre.
E kő középtáján állott a lármafa,
Súlyos, nagy időknek vészjelző oszlópa.
Így állottak e fák máshelyen is régen,
Kárpátok ormain s a Hargita bércein.
Mikor fellángoltak ezeken a tüzek,
Mindenki tudta, hogy ellenség közeleg.

Hadirendben állott, fegyvertvett kezébe,
Úgy nézett a gonosz betörőkkel szembe.
Olyan e valóság mintha mese lenne,
Pedig megirattak a történelemben.
Sok mindenben rejlik e vidék szépsége,
S mégis más a Székely-kőnek büszkesége.
Felette kétszer kel fel a tündöklő nap,
S hirdeti a hajnalt minden dolgozónak.
Siess a munkára, henyelni nem lehet!
Csak szorgalom árán adják a kenyeret....
Munkásság e földön az életnek sója,
Ez ami az embert romlásból megóvjá.
S valóban olyan nagy e népnek szorgalma,
Hogy nagyon sok vidék tőle tanulhatna....
De akik máma e szép vidéken járnak,
Helyét sem látják a várnak s lármafának.
Nem járnak székelyek a hegygerinc ormát,
Az őrvigyzott bástyáján a posztját.
Ma csak hírt hallod égő lármafának,
S az ősi romokhoz a turisták járnak.
Ők kémlelnék messze, figyelik a tájat,
Mert a hegytetőről, nagyon messze látnak.
El a Kárpátokig, Hargita ormára, Küküllő és Maros
Gyönyörű síkjára.
Távolban kéklenek Fogaras hegyei,
Szebeni havasok csillogó bércei.
Északon előtte a hideg Vigyázó
Kőrös, Szamos mente, gyönyörűn, pompázón.
Bécecs Erdély öle, gyönyörű vidéke,
Fálgaink, városaink, kőbevesző képe.
Elmereng az ember a múltak dolgain,
E két székelyfalun nehéz történetin.
Sok megrázó vihar zúgott át a népen,
Századokon át a Székelykő tövében.
Százhusz éve annak, hogy itt vert volt tanyát
Enyed városából sok tanár és diák.
Itt szölgáltak meg az Áron bá ágyúi,
S lángoltak magasra a házak tüzei.
E kő adott egykor biztos menedéket
Az életét mentő hajléktalan népnek...
Ma ez már csak emlék, nem is tudják sokan,
Hogy a Székelykőnek milyen nagy múltja van.
Csak azok érzik meg kik e hegyet másszák,
Kik a vár romjait s a vidéket látják.
Én is jártam ott fenn, láttam a vár romját,
Régi lármafának elkorhadott esonkját,
Lelekemet megfogta a múlt története,
Így született meg e rövid s igaz mese.
Örökségül hagyom reátok emberek,
Olvassátok el és sohase felejtsetek,
Mert az idő halad, emberek elmúlnak,
Tüzek kialusznak, várak elbomolnak.
Időről, időre változik az élet,
De a kővek őrzik a régi emléket.
Időtlen időig kik nyomunkba léptek,
Hallgassátok mit a kővek mondanak néktek.
Őrizzétek híven a múlt örökségét
S munkáljátok tovább e földön a békét...

BEVEZETÉS A MAGYAR VALLÁSTÖRTÉNETBE

A magyar szellemiség újkorának első zsendüléséről, a XVIII. század végi magyar bölcselődésről tanulmányokat szükséges és kell folytatni és írni, mert a magyar szellem alkotásait a filozófia terén csak kevéssé ismerjük, a magyar hozzáállást a bölcselkedéshez még alig értékeljük és mert így filozófiánkat a magyar öntudat tényezői közé emelhetjük. Nemcsak értelmetlenné téve a megbélyegzést, hogy a magyar nem filozófus alkat, ha egyszer nagyszámúak az értékes művek és tömegével bukkannak fel a kiművelt filozófus emberfők a vizsgált korban, hanem megvilágítva a bélyeg indoklásának tarthatatlanságát is, tehát hogy egyetlen európai filozófus sem alkotott - így magyar sem alkothatott - olyan rendszert, amely csupán önára fordul elő, mert filozófiai fogalmaink az antik görögök alkotásai. Más kérdés, hogy a filozófia görög elindítói és művelői saját hagyományaik bevallott hiányosságai miatt kénytelenek voltak korábbi és kortárs keleti szellemi tradíciókból meríteni, s így kulcsfontosságúnak tekintendő, ami a filozófiát megelőzi az időben és a gondolkodásban. Az, amiről a tudomány csak mint a filozófia előtti formájú gondolkodásról, mint tudományelőtti fejlődési fokozatról hajlandó beszélni, mivel éppen a filozófikus hozzáállás hatására nem talált értékes tudást a saját szeméretvetett nyugati mitológiáiban és babonásként lekicsinyelt népi emlékezetében.

A modern tudományos kutatás azonban inkább a filozófia történetét, a filozófia önfejlődését vizsgálta, minthogy egy mindent felölelő, átfogó szellemi hagyományt keresett és kutatott volna. Az ilyen szerepből kiesett mitológia számára csupán mint a filozófáláshoz vezető meghaladott lépcsőfok alkotója kaphatott szót, története pedig, vélt logikusan, visszafelé haladva az időben, mind primitívebb képet mutatott. Ezzel szemben ismeretes azonban, hogy ősi mítoszokban, regékben és népmesékben, illetve ezek maradványaiban - megfelelő értelmezések szerint - mai legkorszerűbb adatainkat, ismereteinket elérő és gyakran meghaladó tudásmagok találhatók, akár a természet, akár az emberi tevékenység, akár az őstörténelem vonatkozásában. Sőt azt kell mondanunk, hogy a hagyományok éppen azért szentek, ahol szentek, mert az aranykorszerűen fejlett állapotok tényének emlékeiként, amit a vallásos hit közvetít és ad át töretlen, fontosabbak, mint az állapotok mikéntjének emlékezte, amely utóbbit a nem szemtanú későbbi nemzedékek úgysem lennének képesek átlátni.

Ha majd fejlettségünk megközelíti, mondjuk, a legutóbbi egyetemes Föld-katasztrófával megsemmisült állapotokat, valószínűleg jobban fogunk tudni olvasni a hagyományokat változatlanul s addig értetlenül közvetítő regősök ajkáról, jobban, mint azok az elődeink, akik a korábbi korok regelőinek kortársai voltak. Ugyanakkor máris találhatunk fogódzókat, amikből következtethetünk a mítoszok romlására, a korábbi tudás tökéletességére. A görög mitológia rendszere például visszavezethető ázsiai mítoszok elemeire, ahol a déli és északi változások egymáshoz viszonyításával tetten érhetők azok a szöveg- és értelemromlások, amik a görög és a nyugati mitológiákba is átkerültek. Különösen a Föld csillagászati és földrajzi viszonyairól szóló megállapítások terén szembeszökő ez, mivel az Egyenlítőhöz közelebb erről sokkal kisebb az általánosítható megélt tapasztalat, mint a Sarkkör közelében. Vagy szembe-
szökő az ábrázolásokban az a nagyfokú felejtés, ami az eredeti motívumokat torzított alakban adja tovább.

Mind a filozófia kezdeti lépéseinek színhelyén kívüli régiók, mind azok a korszakok, amikor e régiók népei egyfajta szerves fejlődésben terjeszkedtek, esetleg menekülésszerűen addig ismeretlen területekre távoztak, s az emberiség akkori legnagyobb kiterjedését és határfokát elérve kontinensnyi földek meghódítóivá váltak, olyan népek olyan kultúrájáról és olyan nyelven megfogalmazott tudásáról tanúskodnak tehát, akik és amik sem egyéni, sem társadalmi szinten nem igényelték a gondolkodásnak azt a kritikáját és átformálását, amit a filozófia által lehet megvalósítani. Hiszen olyan technológiákat működtettek, hogy az elszivatagosodó területekről bevándorlókat és egyéb menekülő népvándorlásnyi tömegeit korlátlanul képesek voltak befogadni és megszervezni. Így lehetővé vált a Földön a legkedvezőbb adottságok felhasználása és az erők átfogó célok érdekében történő csoportosítása és összpontosítása. Nyilvánvaló hát, hogy a filozófia görög eredeti formájához viszonyítva az eredeti hagyomány nem filozófiai volt, hanem inkább a költőinek és a tudományosnak az egyesülése. E tiszta hagyomány ugyanakkor hatott a görög filozófia kialakulására is, mint láttuk, hiszen a görögök a keleti befolyáson alapozták meg filozófiai kritikájukat és bizonyosságukat saját korábbi ismereteikkel, mítoszaikkal szemben. A görögök esetében a sokszoros, a hódítások alkalmával felszínesen megvalósuló átadás-átvétel torzításai és az áttételek okozta homály lehet az eredeti hagyomány használhatatlanná romlásának oka. S bár nagyfokú a bizonytalanság, amivel az elérhető korai keleti mitológiákat és ezek filozófiai tartalmát a mai tudomány kezeli, mégis megpróbálja valamiféle filozófia alatti típusú gondolkodásként besorolni. Nemcsak hogy nem elismerve eredetiségüket és egyedülálló eredményeiket, de egyenesen alacsonyabb fokként kezelve őket a gondolkodás rangsorában. Annak ellenére, hogy az indiai mitológiai filozófia például egyértelműen egyistenhitű és a természeti jelenségeket vallja plurálisaknak, míg a görög filozófia

erre a szintre sosem volt képes igazán eljutni, illetve azokat a műveit, amik ide feltehetően elérték, már a korai időkben, s nem véletlenül, megsemmisítették. A tételes világvallások létrejötte és természete mindenesetre azt mutatja, hogy az őshagyományt tisztábban továbbvivő népek és kultúrák társadalmi fejlődése olyanfokú emberi egyetemességig ért el a lelkekben, amit sem a görög, sem a római világ soha meg se közelített, hanem inkább erőteljesen és részben sikeresen támadott, utóbb pedig külsőleg megvalósítani szándékozott, de próbálkozásai sorra-rendre megbuktak.

Így aztán a gyakorlati egyetemesség átfogja a mindenséget, míg a tisztán elméleti csupán az idealitások értelmi végtelenségeit képes felmutatni, s a történelmiség forradalmasításában a tudomány kultúrateremtő feladatát megfogalmazni. Hiszen értelemhamisítás a több évezredet átölelő keleti eszmei hagyományok egybecsomósása, azaz tőlük a görög filozófiatörténethez hasonló folytonosság követelése. Amikor még e régmúlt korszakoknak az eseménytörténete sem tisztázott, nemhogy az eseményekről kialakított véleményeké. Nyilvánvalóan ellentmondásos az a beállítást, hogy a vegetatív természeti életmódú emberek, miközben csak egy szűk valóság iránt tanúsítottak pillanatnyi érdeklődést, addig a világ egészének gyakorlati kezelésére alkalmas áthagyományozott hozzáállással rendelkeztek. Az ellentmondás feloldásának egyik módja lehet a mindenre kiterjedő eredeti, romlatlan hagyományok emlékeztetése a bizonyításra, másik módja viszont az emberi értelemnek az olyan jellemzése, amint azt a fenomenológia teszi. Eszerint ezzel az értelemmel a világ mindannyiunk számára már minden filozófia előtt is bír, s azt filozófiailag meghamisítani lehet, megváltoztatni azonban nem. Ami szerint a görög filozófia tehát nem létrehozta, hanem visszaállítja az eszmék szelleméből megújuló generációk végtelenségének horizontját.

S ha nem dönt el eddig tudományos módszerekkel, hogy lehetséges-e egyáltalán az eszmék terén fejlődésről beszélni, akkor méginkább felértékelődik az az állítás, amit a kinyilatkoztatás hívői hirdetnek, hogy a tudás teljes és örök, csak mi emberek juthatunk hozzá tökéletesen és ritkán. S ha a filozófiát a kereszténység részéről történt felhasználás, illetve magábaépítés gyakorlatilag megmentette ugyan az utókor számára, létezik a világban egy másik jellegzetes irányú folyamat is, miszerint máig gyenge lábakon áll ott a filozófia, ahol a filozófiát megelőző s vele részben szembenálló, nála teljesebb, mert átfogóbb igénnyel élő hagyomány megmaradt és virul. Ezzel ellenkező előjelű folyamatként pedig az érvényesül, hogy ahol a filozófia befolyása erős, ott még érthetlenebbé halványodott és összefüggéstelenné silányult az eredeti hagyomány, amelynek maradványait a filozófia egyenesen irtotta. Maga a kereszténység azonban barátságosabb viszonyt tudott a teljes hagyománnyal kialakítani, mint a filozófia, mert bizonyos eredetközösséggel bír vele, s a benne megmutatkozó türelmesség mindig is összefüggött a más formában továbbélő eredendő hagyományokkal.

Mindenesetre keveset tudunk a Krisztust megelőző korokról és szellemi mozgalmakról. Pedig ezek igen fontosak a kereszténység fellépését megértendő és megmagyarázandó. Nincs benne a köztudatban eléggé a Közép-Kelet vallási monopóliuma, amin nem tudott kifogni, sőt felerősítette az istenkirályságokat legszükségesebben lezüllasztó hatalmak rombolása, de a késői nyugati fejlemények hatásözöne sem. A művelődés történetében inkább feltárt a keleti hatás, a világvallások egy helyről származása viszont kevésbé elemzett. Mindazonáltal a leghatékonyabb szintézist Krisztus Újszövetsége nyomán a kereszténység tudta megalkotni, mert mint az egyetemes igényűek és hagyományosan teljességre törők örökebe lépett eszmekör és életvallás, minden hasznos emberi teljesítményt, minden tudáshagyományt és a filozófiát is beépítette világképébe.

A szent hagyományok mellett a szent iratok legfőbb értéke tehát a kereszténység számára, hogy messze a bölcselődő gondolkodás megjelente előtt hirdették a mindent átható, de láthatatlan, bennünk és mindenütt jelenlévő, de mégis egyetlen, korlátlan hatalmú, de mégis jó Isten létezését. Az évezredek során ennek az Istennek a képe együtt változott az emberek sorsával, akik a természettel folytatott küzdelemben sorra-rendre alulmaradván ebben a világ-korszakban, egyre inkább elvesztették nagyszerű képességeiket, egyre kisebbekké váltak, s ezalatt hagyományaik is megromlottak, semmisültek, szent szövegeik szétszóródtak és hamis értelmezésektől hígultak. Mindennél fogva az eredeti Istenük jobban kezdett hasonlítani felfogásukban saját beszűkült képzeletvilágukra, mint eredeti önmagára. Folbomlott körülötte az, az addig embernek áthatolhatatlan szentségburok, amit a világon felülnek s világon túli-nak léte és hatalma jelentett számukra, s így az Isten maga is az emberi gondolkodás és képzelet tárgyává süllyedt egyes helyeken bizonyos időkben.

A korábbi emberek természetének tökéletessége ezerféleképpen sorvadtt és korcsosult a földpusztulások, tömegínségek, a természetenyészet, a bűnös attakok s a szolgasorba vettetés következtében. Legfőbb rosszként pedig az így hatalmat szerzők elméjük használata nélkül hódoló vallást erőltették az emberekre, majd őket mindenféle hazug ámitásokkal és hitvány szemfényvesztésekkel bolondították. Amiknek következtében a legelső természetes józan vallás egyedülvaló teremtő Istenének lelki képzeti imádásáról áttérítették a teremtett s ezért isteni természet érzékelhető dolgainak imádására. Végülis feledve a teremtés valós viszonylatát, már nem is a Teremtőt imádták teremtményeiben, hanem minden teremtett dolgot sajátos istenként tisztelték. Amint Berzsenyink mondja, "imádták a napot, mely nekik meleget és világosságot adott, imádták a földet, mely őket táplálta, kérték a szeleket, vizeket, vagy ezeknek isteneit, hogy őket kímélje, s valamint embertársaikat szép szóval, ajándékokkal szokták engesztelni vagy segedelemre hívni, úgy ezeket is könyörgésekkel és áldozatokkal igyekeztek megindítani."

A teológus asztrológusok lelki és világi hatalma így aztán sokáig és sokfelé uralkodott; helyenként istenkirálysággá elfajulva, szinte tobzódott az embereken. Míg nem az alattvalók a csillagokat is feledvén, azoknak főként állatalakos, angyalinak vagy ördöginek lefestett jelképeit imádták vagy retgették. Szükségképpen jött tehát létre az az újszerű bírálat, amellyel az antik-görög filozófia illetve a mágikus vallási hiedelmeket, amikor ismeretkritikus tudásgyűjtő gondolkodása számára elégtelennek és tévesnek bizonyultak az asztrológus, bálványszimbólumos világmagyarázatok. Az istenkirályságok és egyéb fontos régiók peremén fejlődő, alakuló görögség vallási lazasága szintén előmozdította a filozófia világra jöttét. De a legfőbb mozzatonak mégiscsak azt kell tartanunk, hogy az első eredeti egyistenhit erős vallási hagyományát ekkortájt már nem találjuk görög földön közöttük befolyásosnak vagy jelet hagyónak. Nyomaiból tudjuk azonban, hogy nem sokkal előtte még itt is hivatkoztak erre a hagyományra, bár erejét az iszo-nyatos támadások sokkal korábban megtörték.

Ennek következtében a bölcselődő vélemények birodalmában megrajzolt isten-eszmét az ember csak hosszúra nyúlt tapasztalat és megannyi időlefolyás után kezdhette meg kitalálni és használni, úgy tekintve elődeit és kortársait, mint akik mintegy a természet fékezhetetlen és félelmetes hatalmú műveinek félelmében tisztelik és imádják a felsőbbrendű szellemeket, míg ők maguk, a filozófusok sokkal fejlettebb gondolkodásúak lévén, természettudósként és bölcsességimádóként magasabbrendű tudattal és belátással rendelkeznek, így mindenre korszerű magyarázatot, a vallást és a mitológiát elvető megoldást adhatnak.

Mindazonáltal ezt a vélelmi birodalmat, tehát az előd emberek kezdeti sötét állatiaságának dogmáját, aminek képviselete a mai napig uralkodó helyzetben lévén kisajátítja a tudományt magát is, megdönti egyetlen egyetemes tény érve, az első és remélhetően majdan utolsó ember végsősoron változatlan észtüneményi lényének lényege és tulajdona. Hiszen azt a szent hagyományokból még mindig tudjuk, hogy az első ember óta a mindenséget és önmagunkat az összes okság legelső valósága teremtettjének tartjuk, s a teremtőt magát egyetlen, ismeretlen és láthatatlan Lélekistennek. Ám nem csupán eszmei az Isten, hanem őselebenség, akit az ég, a végtelenbe vetett pillantás követ ősidőktől fogva, s akit a természet és az értelem elfojthatatlan szóval szólít. Különösen ott, ahol ezt végig képesek voltak tudatosan kifejezésekbe önteni, mert az Istenről való gondolati hagyományt mint eredeti birtokosok tulajdon önfeláldozásuk árán is megőrizték.

Megőrizték azokon a zseniális módokon, amit a kultúra töméntelen párhuzamosságai nyújtottak, a rengeteg áldozat mellett a kevés túlélővel és túlélő formával a legnehezebb körülmények között is a túlélést, a szent hagyomány fennmaradását biztosítva. Mert a visszafordíthatatlan és kezelhetetlen nagyarányú, az emberre káros környezeti romlások, csillagászati és geológiai eredetű katasztrófák megsemmisítő vagy elnyomó pusztításai következtében számtalan a könnyebb utat választó elvetemült gonosz és kegyetlen támadás fenekedett sokezer nyí év óta az emberség és az értelem végső teljes kioltását kockáztatva, s folytatódott a modern háborúban és terrorban napjainkig. Amiért is csodaszámba menne, ha nem lett volna az erős szent hagyomány, hogy az oly kevés világra engedett észvilágot növelő munkálkodás ellenére a józan értelem a föld színéről végleg el nem töröltetett.

Hol lehetjük hát fel e hagyomány láthatatlan, mindenható és egyedülvaló Istenét? Akire a legkorábbi a fáraókori Egyiptomból ismerünk utalásokat, bár ezeket bizonyos tudományos érvek miatt nem szokás figyelembe venni. Krisztusig okvetlenül mindig csupán olyan közegben, ahol nem gyökeresedett dogmává, tudománnyá a filozófia szellemgyakorlata, hiszen magát a tudományos bölcsességet éppen az egyistenhittől eltávolodott többistenes világlátás tarthatatlansága, az okos tapasztalatok előtti összeomlása hívta életre. Mialatt a filozófián kívüli régiókban az történt, amit az ember elhatározott és megvalósított, hiszen tudása, hatékonysága megfelelőként maradt értékelve számára, azt nem kisebbitették megmagyarázhatatlan ellentmondások. És ha tudásuk és tapasztalatuk összeegyeztethető maradt, akkor az csak a teljes vagy kerek hagyományokból következhetett, amiből a filozófiába kapaszkodók valamikor valamiképp kiestek. És ha az emberi cékitűzéseket is e hagyományokból merítették, azok alkalmasságának, sikerességének érzete tovább növekedett, míg a filozófiai célkitűzések gyakran zsákutcába futottak a filozófiatörténet tanúsága szerint, s korunkban az egyik legerősebb filozófiai irányzat éppen ennek a filozófiának mint egésznek a zsákutájáról beszél. Felmerül ezért a követelmény, hogy a gondolkodás és ismeretszerzés történetében és valóságos folyamatában a filozófia helyét kicsiny részletként határozzuk meg, szemben a mérhetetlenül nagy, a kicsinyt egészzé tevő résszel, a teljes vagy szent hagyománnyal.

Visszatérve az antik fejleményekre, az értelmetlen vagy bárgyú mitológiák kritikájára, világosan látható és kihangsúlyozandó, hogy az ekképpen kialakult filozófiai vélekedés világa értékrendjében kényszerűen kötve volt a legyőzöttnék kikiáltott vallási képzetekhez, mikor önmagát hozzájuk képest magasabb rendűnek, s az egész múltat visszafelé menve egyre alacsonyabbrendűnek nyilvánította. Az ez ellen fellépő, azóta is egyedülálló platonai mű nem hozott számottevő eredményt, bár szerencsére megteremtve az idealista hagyományvonalat, legalább fenntartotta, ha eltorzítva, mesterséges vitapozícióba szorítva is, a hagyomány szentségének és teljességének képzetét.

Egyébként, hogy az alaptalanul nagyravágyó hürisz a görögséget hanyatlásba vetette, abban a filozófia fejlődés-hiedelme is közrejátszott és egyúttal mintaképpül szolgált minden azóta elkövetett, a lelkiismeret magasabbrendűségi tudattal kiküszöbölő elnyomás számára. És éppen az ilyenfajta elnyomások másik negatív hozadéka, a

hatalombbiztosító múlt-megsemmisítő gyakorlata következtében tudunk keveset a Krisztushoz vezető korszakok mozgalmairól. Ezek nélkül azonban nem lehet megérteni és megfelelően jellemezni a kereszténység felléptének jelentőségét, ami a filozófiai behatásoktól mentes egyistenhagyományon megalapozódott krisztusi, apostoli, evangiumi őskereszténységként az eredetileg is fennállt és töretlenül fennmaradt tökéletes emberi épségre és képességekre hivatkozik. Hivatkozási alapja pedig az, hogy megőrizte eredeti erkölcsiségét és nyelve valóság-megjelenítő erejét az istenkirályságbeli mindenre kiterjedni akaró világnézeti torzításoktól mentesen. Ezenközben ugyanakkor a torzított hierarchiába tördelt morált és a szándékos butításokat közvetítő és tartalmazó, azokat szerkezetében is tükröző nyelv alig valamire használhatóvá és igen visszahúzóvá vált. Ezenkívül az Egyisten-hagyomány őrzői egyéb területeken is sikerrel szereztek ismereteket, mivel gazdagabb és reménytelibb felfogást kölcsönözött nekik e hagyomány tudása és vallása. Olyannyira, hogy mintegy istengyermekeként felfogva önmagukat, a bölcs elődökhöz képest sokkal többet bíztak az Istenre és teremtettségüknek önmagukban őrzött maradványaira. Többet, mint azok, akik istentelen, magáramaradt erőfeszítéseikhez folyamodhattak csupán. Aki nekik hagyományi szegénységét persze mentheti a filozófiát magát is létrehívó tény, a számukra közvetített hagyományok elégtelensége, a tapasztalattal és a gondolkodással ütköző mitológiai világmagyarázat gyengesége, amit így az embernek értelmével kellett kijavítani, s ennél fogva az értelemben kellett jobban bízni. Nem kellett volna azonban ezt egyetemes érvényűnek kikiáltani, ám a görögök inkább barbárokként lenézték környezetüket, minthogy tanultak volna tőlük. Így oldódott föl számukra a filozófia megszületésével a teljes mitológiai világképbe vetett hit értelmi zártsága, s szakadt meg az eredeti hagyomány nyomainak átörökítése.

A kereszténység azonban az eredeti hagyományt kívánta folytatni és megújítani. Ezért amikor a filozófiát is felhasználta a tudás gyarapítására, erejét megsokszorozó eszközhez jutott, és a tudásgöggü gnosztikusok eszméi legyőzését ennek a többletnek is köszönhette. Természetesen a kereszténység a filozófiából annak azt a vonulatát művelte tovább, amely addig is szembenállt az egy, igaz Isten eredeti hagyományát letipró erővel és azok elembertelenítő világával. Egyúttal azonban elkerülhetetlen volt, hogy a filozófiai látásmód negatívumai visszahassanak a kereszténységre, amely így beleesett a fejlődésszemsze csapdájába. Habár ez magyarázható a páli és hasonló tevékenységek módosító hatásával is, amik következtében elméleti kevertség lépett fel, s ez torzította az eredeti vallást, mégis azt kell mondani, hogy önmagában is megkérdőjelezhető a kereszténységben foglalt Egyisten-hagyomány érintetlen eredetisége. Ezért ugyanezt a hagyományt más forrásból is szükséges feltárni, amivel a valódi krisztusi tanításra is visszakövetkeztethetünk.

Ha tehát tagadhatatlan is, hogy a keresztény világkép hivatalosan ugyan előrehaladó történelemként fogja fel és minősíti az emberi cselekvéseket és történéseket, s egyúttal bizonyos mértékig lenézi és lefokozza a megváltás előtti múltat, azért meg is enged homályos, s így számunkra alig hasznavehető utalásokat a bűnbeesés előtti paradicsomi aranyállapotokra. Egyúttal persze rögtön kikiáltja ezeket az állapotokat a lázadás és lázítás utólagos logikájával valamifajta emberellenes, emberelőtti, azaz kezdetleges sorsnak, amiből az embernek joggal ki kellett törnie. S amit nem tudott elérni a bűnös engedetlenség, megadja a végtelen szeretet megváltása. Így, a most már az Istentől eredő kegyelmi egyetemesség, Istenhez emeli vissza a megújuló és régi erejét visszanyerő embert. Azaz az abszolútum szövetséges társává, az Isten országának méltó polgárává teszi. Lehetőségessé válik, hogy az ember fia ismét Isten gyermeke legyen, s a legjellegzetesebben az istenfiúi kereszténységben egyéni és közösségi szinten megvalósítsa az emberiség hivatását, illetve létéből, természetéből adódó lehetőségeit. Krisztus tevékenysége a csodáktól demokratikussá válik, mert emberként, a földön éri el az addig egyedül a túlvilági beavatkozás következményeként elképzelt tökéletességet. Amivel véget vet a kegyetlen és tökéletlen ókori világnak, s egyúttal megújítja a szenthagyományt azzal, hogy beteljesíti annak jóslatait, s átviszi az emberiséget egy új, máig tartó korszakba. Abba az átmeneti állapotba, amelynek végén ki kell teljesülnie ismét az emberi hivatásnak.

Keleten korábban, nyugaton később, az elért keresztény egyetemesség szintjén lehetővé vált minden nagy emberi teljesítmény és eredmény további felhasználása és beépítése a világképbe. Így a kereszténység saját hagyományőrző és filozófikusan felépített eszméi alapszárától sikerrel vitázott minden kevésbé egyetemes tudásvallással, és hozzákapcsolódott vagy beépült más egyetemes világvallásokba. A filozófia hozzájárult a keresztény teológiai gondolkodás fejlődéséhez is és hosszú időn keresztül a filozófia csúcsait a keresztény filozofálás jelentette.

Mindamellet a keresztény egyházban a hagyományok filozófikus értelmezésének, vagy esetleg filozófiával kísérletező helyettesítésének már az apostoli kortól kezdve létezett erős ellenzéke. Legfőként keletről vannak ennek ismert nyomai, ahol az első keresztény királyságok alakultak, s ahol a hagyományokat eredeti folytonosságukban, kereszténységük tápláló forrásaként tisztelték és művelték. S amiként a filozófia létrehívásához sem, úgy most annak felhasználáshoz, beépítéséhez sem állottak fenn itt kedvező, azaz a hagyományokat háttérbe szorító körülmények. Mindenesetre filozófia nélkül is a keresztény gondolkodás csúcsaira jutottak és az élet minden területére kiterjedő eligazításokat is megfogalmaztak. A kereszténység filozófiai téren megtett lépéseit ugyanakkor követni és ellenőrizni tudták a más módon elért saját gondolati szintjükről.

Amikor pedig e szoros hagyományőrző csoportokat és népeket birodalomszervező és államépítő tudásuk és erejük az ókori világ tényleges megdőntőivé tette, beengedték saját világukba és életükbe a legyőzött világban kimunkált

minden használatának ítélt filozófiai és kulturális fejleményt és eredményt. Mivel a kereszténység az ő saját hagyományaikból eredt, türelmesek voltak az iránt a filozófia iránt, amit a kereszténység egyébként és máshol felhasznált. Az egyház és az eretnekségek története azonban azt mutatja, hogy a hagyomány és a filozófia megfélemlítése igen göröngyös úton és mozgalmasan folyt, sőt a keleti és nyugati fél a filozófia hatására feltett kérdésekről később egészen a szakításig vitatkozott és ellentmondott. Így tehát végsősoron a keresztény egyház eszmerendszere legjobb képviselői által állandóan megújult és alkalmazkodott a világbeli változásokhoz. Kiállván a kettős próbát, hogy mérje a filozófiát is a hagyományokhoz, s a hagyományt is kritizálja filozófiailag.

A magyar őstörténet többoldalúan feldolgozott adatainak tükrében saját múltunk - a magyaroknak és elődeiknek mind politikai szerepvállalása, mind vallási-hagyományi állapota és gondolkodásformálási mozgalma - ebbe a világ- és eszmetörténeti folyamatba illeszkedik. Aminek legfőbb jellegzetessége, hogy a kereszténységet az ősvalláshoz képest nem törésként, hanem annak folytatásaként élték meg elődeink. Ebből a tényből származtatható mind az a tömérdek ellentmondásos és tragikus körülmény, ami az Atilla, az avarok, majd az Árpád vezetésével lefolytatott Kárpát-medencei hazaszervezést, majd a kora Árpád-kori történelmünket jellemezte. Felelősségteljes és magasszintű vezetést igényelt minden esetben a nép, a kultúra, a hagyományok és a kereszténység egyszerre jelentkező túlélési érdekének a biztosítása, mert akár eredetiségének, akár szerepének megtörésére, akár az érdekek egyenkénti megsemmisítésére egyaránt szerveződött támadás az új környezetben. Beszédesen bizonyítják e támadások hevesességét a tömeges véráldozatok, az anyagi eszközök, javak és kincsek óriási mértékű elvesztegetése, az ősi szertartások és hagyományok erőszakos háttérbe szorítása, a hatalmas energiákat felemésztő kettős templomépítés, a rótt vallási, hagyományi szövegek értelmetlen és barbár megsemmisítése, sőt múltunknak a mai napig ható háttérbe szorítása, illetve a mai napig ható szinte tökéletes eltűntetése.

A filozófia magyarhoni alakulására így az a körülmény volt döntő, hogy a belső hagyományok erősebbek voltak, mint a külsőleges filozófiai spekulációra alapozott, a hagyományokat ütő ismeretszerzés. Ugyanakkor az a magyar korabeli értelmiségi, legyen bár főrendi vagy közrendi, aki a filozófiával megismerkedett, lépten-nyomon abba a tapasztalatba ütközött, hogy neki és népe emlékezetének sokkal jobb válaszai vannak bizonyos kérdésekre, mint a filozófiának; bizonyos területen hasznosabb eredendő ismeretekkel bír, s a nyugati minták számára alkalmatlanok és használhatatlanok. Példák lehetnek erre a halottakkal kapcsolatos meggyőződések és kultuszok, a születéssel kapcsolatos ismeretek és szertartások, az ősökre való emlékezet, a földrajzi és csillagászati tájékozottság, az élővilág, a fémek, a gyógyszerek ismerete, tehát gyakorlatias tudásbeli többlet, de akár a tisztán elméleti, a filozófia és a teológia egyesítéséből született eredmény megítélése, amelynél a hagyomány mindenképp többet mondott. Am ne tévesszenek meg minket a későbbi időre kialakult állapotok, hogy mindez eltűnni látszott és látszik, hogy a filozófáló módszert erőszakkal terjesztették nálunk, míg a hagyományos meggyőződéseket tüzzel-vassal irtották. Vannak már bizonyos kutatások, ritkán és kevésbé támogatva, amelyek sorra tárják fel ezeket az említett régi tudásokat azok máig megmaradt nyomaiból. A különböző népi gyógyítással kapcsolatos feltárások, sőt divat, a népmesék és a csillagos ég kapcsolatának felfedezése, a halotti szertartások ősiségének kimutatása, a regék és mondák tartalmi elemeinek feltárása, a szentek névünnepeivel kapcsolatos népi magatartásformák, sőt az egész kereszténységünkbe beépült, például a népballadás vallási mozzanataiba és ott az újnak és a réginek is egyaránt megfelelő ősrégi elemek, a régészet és az antropológia keletre mutató jelei, vagy éppen Ipolyi püspök utolérhetetlen műve, amiben még alig száz éve szinte a teljes hagyományt tükröző magyar mitológiát tudott környezetéből és a magyar szellemiségből összegyűjteni és összerendezni.

Az előzőekhez csatolható még maga a magyar nyelv is, amelynek ősiségéről és tökéletességéről újabban szintén napvilágot látnak elemzések. Ugyanakkor a magyar nyelvi fölény is megakasztotta a filozófia felé való nemzeti közeledést. Ezerszáz éve ugyanis még csak formálódtak az európai újkor népei és nyelvei, ám a magyart készen találjuk, s olyan elemekkel és jellegekkel gazdagon, amelyek derűs fényt vetnek szellemére és gondolatvilágára. Nyelvünk egyrészt alkalmazkodik a filozófiailag kiművelt teológia és etika követelményeihez, másrészt gyakorolja azt a hivatását, hogy a helyben érvényes hagyományokon túl közelítse a nyugat felé mind saját hatalmas örökségét, mind a kelet beláthatatlan illetén gazdagságát. Hitelesen tolmácsolva így mind az errefelé csupán egzotikumot jelentő kelet, mind a letűntnek vélt ókor világát, az emberiség oly fontos korai emlékezetét. Megtehetvén mindezt, lévén, ahogy a költőfilozófus mondja, "a magyar nyelv tán az egész ó világ nyelveinek gyökere és anyja".

A filozófia pusztá formalitásainál végtelenül teljesebb összképet nyújtanak egyébként azok a példaként említhető magyar teljesítmények, amik művekként fenn is maradtak. Szent István Intelmeitől Kölcsey Paranesiséig, amelyek az új nemzedék nevelését, a nemzedékváltást vannak hivatva elősegíteni. Ez az egyetemesen emberi feladat, a tudásátadás vagy beavatás, felhasználta a legújabb eszközöket is és pedagógiánk később is, bár szintén el nem ismerve, nem híresztelve, de a világ csúcsain működött mindig. Apáczai Csere János iskolaprogramja, vagy más filozófiailag bizonyítottan kiművelt nemzeti nagyjaink törekvései szintén gyakorlati indíttatásúak és teljességre törők. Jellegzetesen magyar mintát követ azonban az a XIV. századi névtelen is, aki a magyar hagyomány ésszerűségével felfegyverkezve a vallást sem kímélte, s annak tételeit mind kimetszette, emez egyetlen kivéve, amely egyezik az őshagyománnyal: "A mindenségnek egy személyes princípiuma és mindennek csak egy főoka

van.” A névtelen sorsa is az lett sajnos, mint oly sokaké a későbbiekben, mint például a Dózsa-féle polgárháborúhoz erkölcsi-gyakorlati megokolást és útmutatót szolgáltató papoké, vagy a Kantot kortársként követők és vallási célokra felhasználóké, hogy a hatalom, esetleg az egyház képében, lesújtott rájuk és igyekezett végérvényesen elhallgattatni őket, mert eltérőt mondtak, mint amit annak érdekében állott mondani.

S nem véletlen, hogy valaha élt gondolkodóink többségéhez hasonlóan ezek a korai magyar kantianusok is teljességre törtek a filozófiában, s az erkölcsi és vallási építés oldaláról dolgozták fel Kant filozófiáját. Ilyenformán egyáltalán nem kritikájára, hanem pozitív állításaira és végső eredményeire hivatkoztak és alapoztak. Ezért is elmondható, hogy Kelet népeként és Közép-Európába ágyazottan jellemző vonása maradt a magyar gondolkodásnak, hogy praktikus hasznos és alkalmazható formákban nyilvánul meg, az öncélú elvont rendszereket inkább mellőzi. A társadalom és emberkép hagyományos szerveződése egyedülálló emberi önállóságot őriz, amihez például a kanti kritika következtetései magátólértetődően kapcsolódhattak. És ezt a kapcsolatot az erkölcs és a vallás hagyományokkal megegyező, de alternatívát nyújtó megalapozásának lehetősége, az ésszerűségnek az őrzött ismeretekkel való azonossága jelentette.

Hogy a filozófia és a filozófusok magyarországi hányattatását megérthessük, mérlegelni kell, hogy két egymásnak ellentmondó tételhez jutunk a vizsgálatban. Egyrészt ellenséges indítékú hamisításnak tekinthetjük azt az állítást, hogy a magyar földön nem terem filozófia, csak epigonok akadnak ezen a téren. Másrészt megállapítható, hogy a magyar szellemiség belső jellegzetességei nem egyeznek a filozófiával, mert hagyományaik teljes képen és tökéletes megoldással rendelkező cselekvő embert formáznak. Látható tehát, hogy a második jellegzetesség a kezére játszik az első tételt hirdetőeknek. Ám a két tétel ellentmondásossága csak látszólagos, mert nem a filozófia hiányára, hanem éppen túlsúlyára vall annak háttérbe szorítási kísérlete. Filozófusok kifejezett üldözése, mint ami nálunk történt. Ugyanakkor aki az igazság birtokában van, hazugságnak érezvén a féligazságot, inkább vállalja az elnémítást, de nem képvisel veszélyeket rejtő részigazságokat, amikor a teljes igazság felmutatására nincsen lehetőség.

A kétszáz évvel ezelőtt élt magyar bölcselek között többen is voltak tehát, akik Immanuel Kant filozófiájára építették mondanivalójukat. Ebben a tevékenységben azonban sosem maradtak választott mesterük egyszerű követőinek, hanem ha kellett, gondolatban túl is mentek rajta, illetve másként mondták ugyanazt, mint amit ő mondott. A felvilágosodás filozófiai és erkölcsi kiteljesítőjét látták benne, s ezért álltak mellé, ezért terjesztették saját eszközeikkel az ő eredményeit. Ezért voltak bátrak az elutasító kül- és belföldi fogadtatás ellenére is kiállni a kanti gondolatok mellett, s alkalmazni azokat a vélt legfontosabb területeken, azaz az Istenről, vallásról, az ember erkölcséről, boldogságáról, törvényeiről, szabadságáról, rendeltetéséről, az emberiség jövőjéről és a napi szoros teendőkről vallott felfogásukban és terjesztett véleményükben.

Akár a külföldi egyetemeken töltött idő alatti magatartásuk, akár itthoni működésük célratoró és rögtön gáncsokkal buktatott mivolta, akár mellőztetésüknek, kudarcaiknak töretlen hittel való elviselése; akár gondolataik tisztasága, érthetősége, akár nyelvi teljesítményeik kiemelkedő volta; akár filozófiai tisztánlátásuk magas foka - mind-mind arra mutatnak, hogy komolyan kell vennünk ezeket a mélyenszántó elméjű elődeinket és mélységes érveikkel előbb birkózzunk meg, s csak azután mondjunk róluk ítéletet, nehogy az akkori és a mai magyar valóság torz tükrét túlzottan rájuk vetítve előírjuk neki, milyenek legyenek, ahelyett, hogy leíránk, milyenek. Hiszen megítélésüket korábban úgyis a felszínes lenézés, a félreértésből fakadó ellenszenv, valamint az elutasítás, tiltás jellemezte.

Akiknek érdekében állt e filozófia elhallgattatása, majd lejáratása, ezt művelő filozófusainknak hatalom ellen lázadó vagy egyházellenes beállítása, egy olyan másik filozófiai ág mellé álltak s teszik ezt máig, amelyet éppen a kanti filozófia haladott túl. Ez a túlhaladott álláspont abban nyilvánult meg, hogy meghamisítva a felvilágosodás lázadásának indokait és emberiség mértékű előrelépési igényét és ígéretét, másféle hivatkozással igyekezett lehetetlenné tenni, hogy ismét a szabadság legyen az embert felemelő központi rendező elv, hatékonyan segítve őt az egyéni és a közösségi, a napi és a hosszútávú problémák, gondok, feladatok megoldásában, a boldogság közelebb hozásában. Akik nem hitték el az isteni szabadság természetének az embert hatalmassá tevő erejét, két végletben tagadták azt: egyrészt az Isten és a vallás nevében, másrészt az istentelen és vallástalan ember és világ nevében. Ezért van a kantianizmusnak a két táborban, a klerikalizmusban és a materializmusban esküdt és dühödt ellensége, s jórészt még egymás érveit is átveszik. Pedig, ahol az értelem véget ér, ott Kant szerint nem az ész, hanem az Isten kezdődik, s utóbbi ugyanakkor nem léphet túl önmagán, mert nem léphet át a léten.

A felvilágosodás kétértelműségei és később felrobbanó időzített bombái elkerülhetők lettek volna, s elkerülhetők azáltal, hogy az Isten és az ember viszonya tisztázódik, illetve ha komolyan vesszük a Kant és követői által felvetett kérdéseket, s nemcsak a filozófiatörténet érdekességeiként lökjük el őket magunktól. A kantianus filozófiában ugyanis az emberről és a világról szóló elképzeléseknek az a két iránya egyesül, amely egyrészt önfejlődésként, másrészt isteni teremtként mutatja be azoknak lényegét, s szemben a kantianus szkepszis természetével, nem hagy közömbösnek maradni, hanem kizárólagosságra tör. Azaz választásra, a saját nézete mellé állásra kényszeríti kiválasztott célpontját és a szembenálló elmélet tagadására, megsemmisítésére cseppet sem sajnálja energiáit.

Mondanivalót azonban, s ezt éppen Kanttól tudjuk, csak a szintetizálás adhat, azaz önmagában egyik út se vezethet eredményre, akár az önfejlődés elemeit, akár a teremtés mozzanatait vesszük sorra. Olyan kérdésekhez jutunk ugyanis, amik kivisznek abból a keretből, ahol addig az elemzést folytattuk. S ez abban nyilvánul meg, hogy a két szembenálló úton járók között tátongó szakadékot egymás állításainak tagadott mozzanataival igyekeznek áthidalni. Különböző nem tudnának érvelni egymás ellen, két egymás számára örökre áthághatatlan fogalmi világban maradnának. Ennek példája az, amikor anyagot határoznak el, mint a szellemtől végtelenül különbözőt, éppen ennek a szellemnek a segítségével, illetve a szellem isteni voltából kiindulva nem tudnak mit kezdeni az emberi tudással, a gondolkodó emberrel. Az emberi gondolkodás azonban minden korábbi időben is, mintegy nem tudatosan, de Kantot örökösen megelőlegezve, elvégezte a szükséges szintézist, a két ellenfélként bemutatott oldal azonban ezt mindig sikeresen támadta, nagyobb ellenséggé tartva, mint a szembenálló oldalt. Hogy az oldalak önállótlanága, egyedül megállni képtelen, azaz egymást kiegészítő, elválaszthatatlanul komplementer mivoltára ne derüljön fény. Így aztán a közvetítő elmélet mindig csak a túlélést tartotta szem előtt, nem nézetei terjesztését. Túlélése azért volt végig veszélyeztetve, mert a túlélés biztosításának emberfölötti nehézségeire hivatkozó, azt legitimációs alapjává tevő hatalom igyekezett kiiktatni azt a gondolati teljességet, ami magyarázatként és eszközként szolgálhatott volna mind az embervilág, mind a természet dolgaira.

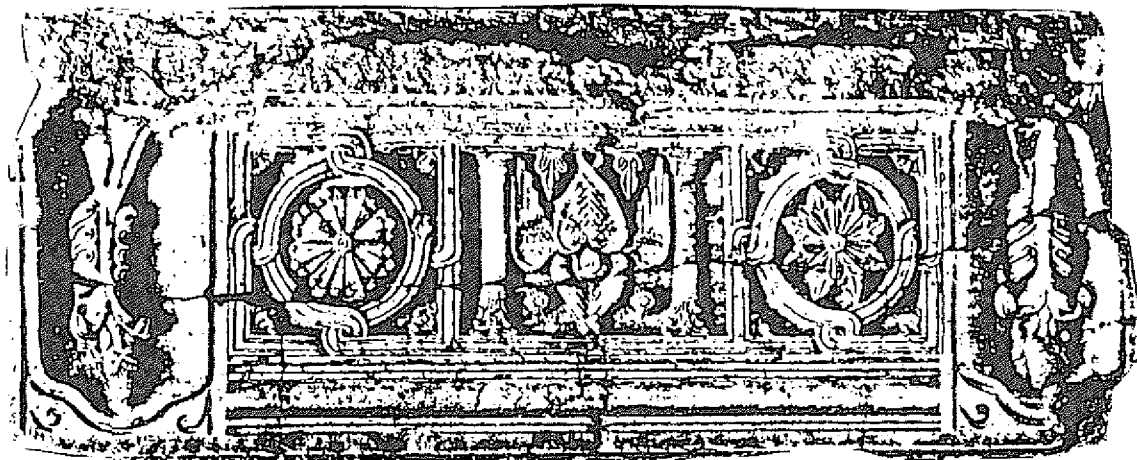
Ez azonban már túl van a filozófián és a történelem tisztázatlan, ingoványos talaja. Hogy bele ne süllyedjünk ebbe a mocsárba, egyensúlyozni kell a szemérmes hatalmi mesterkedések szándéktakargató jellegének eszmétörzítő terhei alatt, s a mindenoldalúan meghamisított történelmi valósággal rokon külön út párhuzamaiba kell kapaszkodni. Azaz annak a helyzetnek megkeresni a történelmi előzményeit, amikor látszólag elmaradott történelmi állapotban összegzik az elért emberi teljesítményeket, kijelölik az emberi határokat s a jövőt, miként Kant és követői tették. Ágyat vetve a gondolatnak, hogy lehetnek emberek, akik helyesen látják és ítélik mindannyiunk helyzetét, miközben a többségi tömeget olyan róla szóló hamis elméletekkel kápráztatják, amik eszközül szolgálnak hatalmi csoportok törekvéseinek. E gondolatot felerősíti azonban az az elképzelés, illetve meggyőződés, hogy a világban minden embernek központi helyet kell elfoglalnia, mivel ez lehetséges. Nemcsak keveseknek, hanem mindenkinek, azaz nem történelmileg, hanem filozófiailag. A minden egyes embernek a filozófiailag központi helyét a világban Kant találta föl és gondolta el, amit magyar korai követői oly nagy lelkesedéssel fölkaroltak és elképzelték maguknak, mint valóságot.

Mindezt úgy is mondhatjuk, hogy Kant filozófiájának társadalomtudományi feldolgozását és felhasználását gátolta és az ilyen kísérleteket elrekesztette az a körülmény, hogy filozófiájának eredményei meggyőződéssé válván, egyúttal olyan megfellebbezhetetlen intézkedéseket és utasításokat vontak volna magukkal, amiket a fennálló hatalom éppenséggel egyáltalán nem akart, hanem bizony többnyire ezekkel ellenkező utasításokat adott, tehát nem is hagyta igazán megszületni a kanti filozófia társadalomtudományi feldolgozását. A kanti filozófia természettudományi feldolgozása azonban megtörténhetett, s hogy milyen sikeresen, azt az így elért eredmények mutatják. Feltétlen ide sorolandó a szubjektív elviség olyan fejleményekig jutó hatása, mint a részecskefizika, ami szinte szó szerint produkálta is a kanti antinómiák változatát, a Heisenberg-féle bizonytalansági relációt. A társadalom tudományának alapos lemaradása miatt ez a fizika nem a magánvaló isteni birodalmával, hanem a pokollal társított, valóban ördögi felhasználásai miatt. Ugyancsak lesújtó tény, hogy a nagy fizikai előrehaladást nem fordították még le a XX. században a filozófia nyelvére, azaz a közvetlen emberi területre. Pedig a visszafordítás után könnyen ugyanott találhatnánk magunkat, mint kétszáz éve filozófusaink, a megvilágosulások és jónak ítélt megoldások tömkelegében, a társadalom sikeres vezetésének eszközei közelében.

Kiemelve az emberi társulás fontosságát, amivel megsokszorozhatjuk hatóerőnket, képessé válván eddig beláthatatlan mértékű tettek elérésére, eddig beláthatatlan összefüggések megértésére, tetteink eddig kivédhetetlen káros következményeinek kiiktatására. A társult egyének tudása összetevődhet és gazdagíthatja magát az egyes elmét is. Felfoghatóvá válik, hogy a többiek általunk beláthatatlan tudása nem ellenséges hatalom, hanem felhasználható forrás. Ezt azonban a vak véletlen társítására bízni csak valóban szabad társadalomban lehet, különben a szabadságot gátló gazdasági, politikai és lelki tényezők fogják saját magukhoz és céljaikhoz szabni a társulást és arra felhasználni erőit. Az egyes ember nevelődésének mintájára megvalósuló közösségek maguktól kezdik el működtetni olyan szerveiket, szervezeteiket, képződményeiket és intézményeiket, amik többek, mint elképzelésük vagy tervezésük. Kigondolásuk egyúttal leszűkítésüket jelentené egyesek elképzelésére, s olyan nem szándékos következményekkel járna az emberekre nézve, amelyek tervezetlen nehézségeket és kezelhetetlen állapotokat teremtenének, visszavetve még a terveket is. Amint a természetnek is az emberi belátáson túli változtatása katasztrófákhoz vezet, úgy a társadalomé is, pedig az ember csak igen kis kört képes belátni közvetlenül tetteiben. A közösség Istentől eredett mivolta így szilárd belátássá válván a természet harmóniáit idézi fel. Az emberi harmóniához viszont tisztelni kell a korábbi emberek ránk hagyott tapasztalatait, amint a természet ősi folyamatainak mai hatásait, s az emberiség nagyságát ugyanúgy, mint a természetnek velünk szemben tornyosuló végtelenségét. Hogy a más korokban élt, illetve a más körülmények között élő ember megismételhetetlen tudását az Istentől eredett kinyilatkoztatás részeként tisztelhesük, s a természeti erőknél a magunkéhoz képest végtelen nagyságát

isteni elrendelésként. Az Isten kegyelméből való hatalom és kormányzás közmegegyezését és megkérdőjelezhetetlenségét ezeknek az elveknek az érvényesülése biztosítja, mintegy a szent hagyományoknak a jelenben szerzett ismeretekhez való illeszkedését elősegítendő.

Közelebb hozva az emberi közösségekhez azt az áldott állapotot, amikor az Istentől eredt szabadság természeteként nyilvánulnak meg az emberi gondolatok és tettek, felcsillantva az örök béke reményét és üdvösségét, az emberi kiteljesedés függetlenülését a világ természeti és társadalmi rendetlenségeitől, majd e rendetlenségek fokozatos megszüntetését. Nyilvánosságra hozva végre, hogyan torzította el a másféle hatalom az elmúlt kétszáz év szellemi megújulási, felvilágosodási törekvéseit, hogyan szakított el bennünket az emberi kultúra múltbeli teljesítményeitől. Mivel e torzítások fő területe a történelem tudománya és a filozófia volt, a kutatásnak főleg itt kell erősödnie és gyorsulnia. És mivel a történelemtudományunkban és az ahhoz kapcsolódó területeken nálunk óriási viták dúlnak, múlhatatlanul szükséges elkezdeni a magyar történelem elfogulatlan szemléletű bemutatását, feltárását. Amint a magyar filozófiát is fel kell dolgoznunk és méltatnunk.

KERESZTÉNY MAGYARSÁGTUDATUNK ÉS EURÓPAISÁGUNK

1. Emberpróbáló időkben fiatalnak lenni

Mindig szép és sosem könnyű valamirevaló fiatalnak lenni. Különösen nehéz ez emberpróbáló történelmi időkben, két okból is: 1) az ifjúság *természetes* és jogos vágya a boldogság. 2) az ifjúság *természetes* *létfeladata* az - s ezt helyette senki nem végzi el -, hogy *magyarságát megőrző jövőt építsen*, arra *felkészüljön*. A szombathelyi tanárképző főiskolának egyik végzős hallgatója írta a minap: "A felnőtt társadalom más értékviszonyok között nevelkedett, nem tud alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz és kiszolgáltatottsága is ebből fakad. A magyarság öntudatának felébresztése céljából a fiatalság és a gyermekek nevelése nagyobb eséllyel kecsegtet. A fiatal pedagógus felelőssége éppen ezért óriási."

A magyar jövő építése itt a Kárpát-medencében 1100 éve, tehát mintegy 33 nemzedéken át a *sorsunk* volt s ma is az. Ebből meg hasonlítás nélkül nem léphetünk ki. A meg hasonlítás ön magunk meg tagadása s ez öngyilkosság.

Példák sora bizonyítja, hogy *keresztény magyarságtudatunk* - egyéni szempontból, s a nemzet sorsa szempontjából egyaránt - *élet-halál kérdése*. Egy serdülő-, ill. ifjúkori barátom tragédiája álljon itt. 1947-48-ban az egyik nagy budapesti gyülekezet ifjúsági körének elnöke volt. Jogász lett. Csak az 1956-os forradalom után hallottam újra róla (majd évtizedekkel később egy, a tragédiáját megörökítő filmben találkoztam alakjával): megyei ügyész lett alig 29 évesen és a nemzet szabadságáért kiálló honfitársaira kért súlyos ítéletet, törvénytelenül. Ezért *meg hasonlott* önmagával, s önkezével (szolgálati fegyverével) véget vetett életének. Az ő példája is mutatja, hogy egy alternatíva nélküli létparancs megszegése, a haza és a hit meg tagadása gyökértelenné tesz, identitástudat-zavart, *személyiség-torzulást* okoz, halálhoz vezet. Az Ige félelmetesen igaz: "mert mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall" (Mt. 16:26.).

Mi is zajlott le ebben az egyéni, történelmi tragédiában? Tisztázzuk a dolgok e konkrét és objektív emberi jelenségek, belső folyamatok, mint magyarságtudat, identitástudat, öntudat, önismeret, nemzeti önismeret, európai identitás, stb. lényegét, azaz természetét és működését. Tiszta forrásokból táplálkozva *emberségünk gyökeréig* kell lehatolnunk.

2. Egyénenként nemzeti önismeretet kialakítani

Egy meg hasonlításból bekövetkező tragédia nem mesterséges és nem elvont jelenség, hanem *objektív élettörvények* szerint szabályozott szükségszerű folyamat, *eleven természeti*, emberi *jelenség*, - csak hogy az élet viszája, a halál. Benne a teljes személyiség - érzelmekkel átszőtt tudatos törekvései és megismerési folyamatai, a legmélyebb tudattalan gyökérfunkcióival és transzcendens hitével együtt - torzult s belepusztult. A színéről nézve is: az öntudattalanul derűs gyermeki létből eszmélő én-tudat, önazonosságunk és hatni-képességünk tudata is, amelyből, mint az identitástudat kezdeti formájából hosszú fejlődési-fejlesztési folyamatban lesz csak egységes keresztény magyar identifikáció, - ugyanúgy természetes pszichológiai jelenség. (A lelki jelenségek is *életjelenségek*, de a csak biológiai jelenségeknél bonyolultabbak. Az identitástudat vizsgálatában ezért a kompetens tudomány a pszichológia.)

Ennek az egyéni sorsokká, majd nemzetsorssá formálódó összetett emberi működésnek "*természetrajzát*" vázoljuk fel az élet színéről nézve, ugyanakkor utalva történelmi helyzetünk néhány olyan körülményére, amely visszajára fordíthatja a fejlődés folyamatát.

Mivel az identitástudat nemcsak következményes *tünet*, hanem - mint minden emberi tényező - oki *hatásforrás* is a sorsfolyamatban, érthető, hogy a nemzetiségi létbe kényszerült magyar nemzetrészek körében ezzel a kérdéskörrel - s inkább a zavarai szempontjából - őszintébben és mélyrehatóbban foglalkoztak, mint az anyaországban (Csámpai Ottó Szlovákiában, Balázs Sándor Romániában és Hódi Sándor Jugoszláviában).¹

Azonosság. Abszolút érvényességű logikai alapelv. Minden egyes tárgyról eleve bizonyos, hogy csak önmagával azonos. Mert ha lehetséges, hogy valami ép úgy azonos legyen mással, mint önmagával, akkor valamely igazság is azonos lehet egy tévedéssel. Az azonosság elvének tagadásával minden igazságot tagadunk, azt az állítólagos igazságot is, hogy az azonosság elve nem igaz (Pauler Ákos²).

Azonosság, latinul "identitás": két szóból tevődik össze: id = ő, entitás = lét, lényeg, valóság. Az *identitás* mint önazonosság *valóságos lényegünket* fejezi ki. Minden élőlényre érvényes, hogy csak a saját lényegének megfelelően képes létezni és önmagát kibontakoztatva, megvalósítva fejlődni. A növénynek és az állatnak az önmegvalósítása a csírasejtben lévő program szerint kényszerpályán fut. Az *ember számára* - mivel én-tudatos akarata következtében

a saját fejlődésébe be tud avatkozni, azaz egyaránt képes tökéletesedésre vagy önsorsrontásra - az önmegvalósítás tudatos felelősséggel vállalandó *életfeladat*. Nincsen kitérés alternatívája, - ha élni akar. Ez *rendeltetése*.

"Csak a saját lényegének megfelelően" kifejezés magában foglalja mindazokat az életfeltételeket, környezeti tényezőket, amelyek a zavartalan és természetes fejlődéshez szükségesek. Ma már a műveltség elemi szemléleti feltétele, hogy a növény és állatvilág védelme érdekében összetett környezeti rendszerben, u.n. *"ökoszisztémában"* *gondolkodunk és cselekszünk*. Az embernél bonyolultabb a helyzet, mivel lelki természete következtében a lelki környezeti tényezőknek, az anyagi-gazdasági tényezőkkel való kölcsönhatásban, *meghatározó* szerepe van, tehát ezeknek is (kultúra, erkölcs), mint létfeltételeknek a virágzását biztosítani kell. *Gróf Széchenyi István* felfogásában, tanításában már mindez másfél évszázaddal ezelőtt megjelent: Az *önismeret* csak *körülményeink ismeretével* együtt hatékony *"élettudomány"* (Széchenyi szerint ez a megelégedett élet második feltétele a tiszta lelkiismeret, az egészség és a vagyoni rend mellett), azaz olyan értelmes működésünk, amellyel a valósághoz igazodva egyéni és nemzeti sorsunkat kedvezőbbre fordíthatjuk. Ezen a ponton válhat világossá: mit és hogyan értsünk nemzeti önismereten, illetve nemzettudaton.

Az *identitás* tudat csak az ember pszichológiai folyamatainak szövedékében és működése során válik élettéljes funkcióvá. Az identitásunk tudata eredeti jelentése szerint még semmilyen gyakorlati életirányító funkcióval nem rendelkezik. Pontosan azt jelenti csupán, amit megnevesít: önazonosságunk tudatosulását, azaz ép én-tudatot, azt, hogy egy adott pillanatban (szimultán) és az idő teljességéből is (szukcesszíven) egység vagyok, s azonos önmagammal. Hosszú, bonyolult és kemény küzdelmekkel járó személyiségfejlődés eredménye az, amit közösségi azonosságtudatnak vagy nemzeti önismeretnek nevezünk. Ez már ugyanis nem pusztán tudatos és nem pusztán értelmi, ismereti funkció. A személyiség mindjobban tudatosuló és ugyanakkor dinamikus tudattalan funkciókkal és érzelmekkel is átszőtt *önismeretté* válik. Az élményeink tudatosításából, a környezetre gyakorolt hatásunk megfigyeléséből és saját teljesítményeink minél realisabb értékeléséből gyarapodó önismeretünket mindenkor átjárja a *legerősebb* énes törekvésünk, a tudattalan életösztönünkből, élni akarásunkból is töltekező *önértékvézés*. Az önismeretté fejlődött identitás-tudat tehát már igen *összetett belső kép* önmagunkról, de még mindig nem teljes ezzel a természetrajza. *Nemzeti önismeret*. Nem arról van szó, hogy a nemzetnek van önismerete. Ilyen nincsen, ez fikció lenne, mintahogy a nemzet - erről még szó lesz - sem létezik mint külön, önálló fizikai entitás. A nemzet belőlünk áll, mi vagyunk a nemzet, bennünk él (vagy kevésbé él, ha nem váltunk teljes emberré, igazi nemzetté!). A nemzeti önismeret az a nemzetben *gondolkodás és cselekvés* szintjére fejlődött egyéni önismeret. A *nemzettudat* kifejezésnek önálló külön vagy többletjelentéssel való használata nem tűnik indokoltnak. Inkább tekinthető a nemzeti önismeret szinonimájának. Ami viszont annál fontosabb, az az egyéni önismeretnek nemzeti önismeretté fejlődése, fejlesztése. Ebben az esetben a reális nemzeti önismerettel rokon értelemben nyugodtan használhatjuk - az *önértékvézés* összetevőjét hangsúlyozva - az *egészséges nemzeti öntudat* kifejezést.

A nemzeti önismeret és nemzeti öntudat összetevőit és keresztény/keresztény tartalmát a következőkben fejtjük ki teljessé *cselekvő* formájában. Minden önismeret ugyanis a teljes emberségünket kibontó, fejlesztő, nemzetépítő cselekvésben nyer értelmet. Az önismeretre jutás egyetemes emberi érdek.

3. Keresztény magyarságunkat vállalva alakítani sorsunkat

Ahogy az azonosság elve abszolút érvényű igazság, úgy az *igazság-elv* is abszolút érvényű, egyetemes élettörvény az élőlények önazonosságának, azaz lényegének kibontakozásában. Az ember számára az első és megkerülhetetlen létparancs, a legfőbb törvény: *igazságban kell élni!* Ez végtelenül egyszerű: a valóságot olyannak kell tudni és merni venni és mutatni, amilyen. A hazugság életellenes bűn. Az igazság törvényét megszegheti az ember (pl. tudatos hazugsággal, félénk önámítással), cinikusan semmibe veheti (pl. egy egész népet félrevezető, információt szűrő, torzító tömegközlelési rendszer működtetésével), mert minden megismerés tévesen tükröz és minden tett, intézkedés félresikerül, romlást hoz. A legkisebb hazugság is távolít a valóságtól, önmagamtól, csökkenti helyzetjavító lehetőségeimet, - önsorsomat rontom vele. Egyén is, nemzet is *csak az igazság légkörében fejlődik*, emelkedik. Ma is félelmetesen teljesebb be rajtunk az Ige, - de győzelmes sorsfordítássá is válhat, s ez rajtunk múlik!-: "Az igazság felmagasztalja a nemzetet, a bűn pedig gyalázatára van a népeknek" (Péld. 14: 34.). Önmagunkkal, helyzetünkkel, sorsunkkal kendőzetlenül szembenézni, s azt vállalni értelmes és szükséges bátorság, a sorsalakítás, a kedvező sorsfordítás kiinduló feltétele, még akkor is, ha néha iszonyatosan nehéz és fájdalmas. Aki azonban erre nem képes, elbukik. Aki képes rá, máris emelkedik.

Önsorsunk, nemzeti sorsunk s benne kereszténységünk vállalalása már óhatatlanul *cselekvésbe* megy át. Ez a cselekvés először egy azonosulási (identifikációs) folyamatban, a személyiségfejlődés egy magasabb szintjén pedig az önmegvalósításban (individuációban) jut kifejezésre.

Az *identifikáció*, a mással azonosulás (pl. az édesapával, a hazával, annak ügyeivel) énünk feladásával járó tudattalan utánzás, példakövetés: a serdülőkor normális fejlődési fázisa. Ugyanezt jelenti az élet egyik legcsodálatosabb misztériuma, titka, a megváltás személyes élménye, amikor valóban megéljük, hogy "aki elveszíti a életét énértem,

az megtalálja az énbennem” (s így válik érthetővé a hazáért való hősi halál békéje és dicsősége is). Megtalálja s akkor már Krisztus tudatos követésében, az „imitatio Christi”-ben új önmagára talált, saját útjára talált, saját belső törvényét követve közösségi dimenziókba tárgult értékes önmagát - önzésen felülemelkedve - valósítja meg. Ez minden ember természetes fejlődésének az útja: a közösségileg értékes önmegvalósítás, az *individuáció*. Ezt keresztény emberként azért könnyebb végigjárni, hiszen egy pillanatra sem válunk bizonytalanná s idegenné önmagunk számára, mivel - s ez Carl Gustav Jung svájci pszichológus és pszichiáter sokezer páciensénél bizonyított tapasztalata is - önmagunkban találkozunk a *személyes Istennel*, akinek képét hordozzuk *tudatalattink legmélyén* kezdettől fogva.³

Felvetődik azonban a kérdés: *mitől magyar* ez a hit és tudás egységében kiteljesedő keresztény identifikáció és individuáció? Népünk több évezredes sorsközösségére épülő nemzetté válásunk tudatosulásából. Most van helye a nemzet lényege tisztázásának, majd történelmi múltunk nemzeti önsimeretfejlesztő néhány eseménye felidézésének. Mi a *nemzet*? Ismét nem elméleti fogalmat kívánunk alkotni, hanem azt a konkrét és mégis egyetemes gyökerű emberi közösséget kívánjuk megtalálni és megnevezni, amelyben a fent leírt identifikációs és individuációs személyiségfejlődés természetes, biztonságos keretet, közeget kap. Melyik az a családnál nagyobb s a *családot is megtartó* legnagyobb természetes egység, amelyen keresztül az emberiség egészével való kapcsolatunkat közvetlenül megélhetjük? A nemzet az. Erről Imre Sándor pedagógus professzor így ír: a közösségnek az az alakja, „amely a mi számunkra az egyetemes emberiséget jelentheti, amelyben az ember a maga mivoltát teljesen kifejtheti, amelyben legjobban kifejlődhetik és kifejezett alakjában érvényesülhet is, ez a közösségi alakulat csak a nemzet lehet... Tudjuk, hogy a nemzet mi belőlünk áll, egészen világos, hogy a nemzet nem valami állandó, hanem lelkileg folytonosan fejlődő, valóság”⁴. Tehát a nemzet valósága nem külön valóság, s lelkileg folytonos fejlődése is a beléje tartozó egyének szüntelen fejlődése, s ha kell, lelki megújulása. Egyedül ebből lesz a nemzet emelkedésc. „Ma a Honfoglalással rokon a feladatunk” - mondta alig két hónapja a Magyarok Világszövetségének jubileumi Találkozójának megnyitó ünnepségén Dobos László, a Szövetség alelnöke. Más szavakkal fogalmazva: *új honfoglalást* kell végrehajtanunk! A világban szétszórt ősszmagyarság szellemi erkölcsi megújulását, egészségünk helyreállítását kell elvégeznünk - *önmagunkon* kezdve! Kinek-kinek a maga környezetében és körülményeinek megfelelő *cselekvőképes keresztény magyarságtudatát* kell megerősítenie, vagy ha kell újra kialakítani. A keresztény magyarságtudatban összegződik mindaz teljes konkrétsággal és részletességében, amit az identitástudat, az egyéni és nemzeti önsimeret, önértéktérzés, identifikáció és individuáció belső emberi folyamatai tartalmaznak. Ha minczt tömörítve fejezzük ki, akkor a keresztény magyarságtudat a *teljes személyiségnek az a működési állapota és folyamata, amellyel a magyarság mindenkori létfeltételeihez és problémáihoz hozzászól és az előzőket alakítva az utóbbiakat megoldja*. Magva pedig az, a *lényegünket tükröző és megvalósító belső kép*, amelyik úgy működik mint a gyermekkorunkban kialakult s mozgásaink összerendezettségét automatizáltan biztosító testvázlat.

Mielőtt továbblépnénk, nagyon röviden tekintsük át, hogy milyen tényezők befolyásolják a keresztény magyarságtudat alakulását, illetve ez utóbbi hogyan hat vissza külső és belső környezetünkre. Továbbá, ha nagyon vázlatosan is, de be kell mutatnunk a keresztény magyarságtudat működési zavarainak főbb típusait és ezek kiváltó okait. Ez a tennivalók megfogalmazásának az alapja.

A keresztény magyarságtudat konszolidált körülmények között és egészséges emberekben természetes módon, jól működik (pl. e századforduló táján egy magyar paraszt- vagy polgárcsalád tagjaiban). Az ezt *befolyásoló* fontosabb tényezők: 1. a *belső környezetünk*, pl. egészségi állapotunk, erkölcsi értékrendszerünk, műveltségünk és *külső környezetünk*, pl. az egészségügyi ellátás, a valóságos jogrend, a közoktatás és köznevelés színvonala, illetve az ezekben való változás iránya és intenzitása.

A keresztény magyarságtudat *működési zavarai* is e két tényezőcsoport hatásaira alakulnak ki. A *külső* tényezők a megismerés és a cselekvés funkcióiban válhatnak ki zavarokat: 1. az önsimeretet torzító *tájékozódási* (orientációs) *zavart*, mint pl. hiányos közoktatás, szegénység (általában az ún. marginalizálódás), a média félrevezető, súlykoló csúsztatásai (1. a hamis büntudat újraélesztése!), 2. a *cselekvő alkalmazkodás zavarait*, pl. a romló egészségügy kórnemző hatásai, az igazságszolgáltatás torzulásainak, a hivatal packázásainak bénító hatásai, stb. A *belső* környezetnek a fenti hatásokat *módosító* szerepe van: a zavarokat erősítheti (pl. neurózis, erkölcsi szabadosság, jellemtelenség, műveletlenség), illetve csökkentheti (pl. testi-lelki erkölcsi ellenállóképesség, világnézetileg is megalapozott műveltség, stb. A „belső környezetünk”, magyarán szólva *személyiségünk* módosító szerepe azt is jelenti, hogy a zavarok megszüntetése és a *külső* környezet, a körülmények alakítása, s ezen keresztül a *kedvező sorsfordítás is belőlünk indul ki*. A nemzeti megújulás, a nemzet emelkedésc nem tömegmozgalom eredménye, hanem az egyes emberek megújulására épülő, s lélektől-lélekig hatoló munka. Nincsenek látványos csodák, illetve minden egyes ember - a lelki természetének kimeríthetetlen gazdagsága következtében - „csodákra” képes. Ez meggyőződésünk, tapasztalatunk. Egész 1100 éves történelmünk ezt bizonyítja.

4. „A fiak kövessék az elődöket!”

Az egyéni és a közösségi identitástudat keresztény magyarságtudattá teljesevé az emberi természet objektív fejlődés törvényét követi, s magvannak a *kiterjedésheli szintjei és időbeli dimenziója*. A szülőhellyel, tájegységgel,

a nemzettel és Európával való azonosulás szintjei egymásból fejlődve épülnek fel. Ezt végig kell járni. Kihagyás, sorrendváltás nem lehetséges. Az igazi világpolgárnak erős családi és nemzeti gyökerei vannak, a kozmopolita viszont gyökértelen emberségében lepusztuló, beteg lény.

Azonosságtudatunk *időben* is tágul: a múlt érték álló kulturális, történelmi hagyományai, a jelen sorsalakító cselekvései és a jövő fejlődési távlatai mind gazdagítják tartalmában az önmagunkról, szülőföldünkéről, hazánkról és népünkéről alkotott képet. Az *ifjú nemzedék* tagjai önmagukról s a magyarságról alkotott képüket azon szocializációs szinten (család, szülőfalu, táj, haza), ameddig eljutottak s a *jelenkor* benyomásai alapján, amelyben élnek, alakítják ki. Ezt a képet életkoruknak megfelelően erős érzelmek szövik át. Ennek a képnek mégcsak - egyénileg változó - érzelmi gyökerei vannak. Igazi, (érték-) tartalmat s tartós gyökereket csak az egész személyiséget átjáró *reális történelmi nevelés* (családi és iskolai nevelés, helyi hagyományápolás, népi kultúra és művészet, stb.) útján nyer majd. Ha ez elmarad, akkor az esetleg kedvező családi hatások is elsorvadnak és ezek a szavak, család, szülőföld, haza, nemzet, magyarság, semmit sem jelentenek számára, sőt olykor kifejezetten ingerlik, negatív reakciót váltanak ki. Az ilyen ifjú ember soha nem lesz teljes, egészséges személyiség - vagy csak nagyon keserves és hosszú vargabetűk után -, mivel a *megtartó közösségből* szakadt ki, gyökértelenné vált s embersége elsorvadt, lepusztult. Ez még akkor is így van, ha egy átmeneti torz konjunktúra következtében külsőségekben jól megdolgoz. - Minden egyes ember egyéni kifejelettségét csak saját *nemzetével azonosulva* érheti el, csak így *fejlődhet személyiséggé*, olyanná, aki egyszersmind a közösségben betöltendő *feladatát*, mint *élete értelmét* is felismerte és vállalja. Tehát felelős magyarságtudatra, nemzeti önismeretre van szükségünk.

Tiszta forrásokból szabad csak meríteni, ha tudni akarjuk: "*Mi a magyar?*" Ezzel a címmel egyébként 1939-ben, *Szekfü Gyula* szerkesztésében jelent meg egy valóban igazgyöngyökből álló kötet, melyet 1992-ben adtak ki újra.⁵ Csak néhány név a szerzők közül: Babits Mihály, Keresztúry Dezső, Kodály Zoltán, Ravasz László. Érdemes elmélyedve végigolvasni e könyvet. Az ezerarcú magyarság, ősi egyetemes értékű kultúrájával ismerszik meg belőle. "Magyarnak lenni elsősorban szellemi magatartás, s nem vérségi elrendeltetés kérdése", - írja *Keresztúry Dezső*, majd így folytatja: "Ha tehát van magyar faji gondolat, - aminthogy van - annak igazi meghatározója nem vérsajtjeink mítosza, hanem történelmünk szelleme, s erkölcsi egyéniségünk parancsa."⁶ A harmadik évezred fordulója előtt néhány évvel, amikor az egész világon a súlyos emberválság félelmetes következményei zúdulnak ránk (s hogy ezt apokaliptikusnak nevezzük vagy elbátortellizáljuk, a kemény tények mellett teljesen lényegtelen), jó arra gondolni, hogy egy olyan nemzet leányai és fiai vagyunk, amelyet első erőskezü és szent királya, István tudatosan akkor, abban az évben és azon a napon szervezett erős keresztény államba, amikor világszerte a Krisztus utáni első évezred végén a fogyatkozó hitű Európán pánikhangulat vett erőt s várta a világvéget. Amikor - s nem először a történelemben - a nemzethalál gondolata ködlik fel valakiben, azt is tudatosítsa, hogy volt olyan királyunk, aki a *világhalál árnyékában alkotott új országot* s olyan tartóssá, hogy már ezeréves születésnapjára készülhetünk. Érdemes hát harminc nemzedéken át bevált *Intelmét*, amelyet fiához Imre herceghez intézett, megszívlelni: "A fiak kövessék elődeiket!"

Az ezredforduló a nemzetté válásnak csupán fontos kezdeti állomása volt, az újjászületés és megkapaszkodás az új, végleges hazában. Ahhoz, hogy Isten Igéjét a nemzet saját nyelvén hallhassa, olvashassa, újabb félévezredre volt szükség. A *reformáció* nemcsak Krisztust hozta közelebb azzal, hogy a németek után a magyarok is anyanyelvükön vehessék kezükbe a bibliát, hanem a nyelvi kultúra és nemzeti irodalom fejlődésének is lendületet adott. Ezzel a *vallás és a nemzeti érzés összeforrottsága* az egész magyarság számára kitörölhetetlen élménnyé vált.

Babits Mihály írja: "Nemzet vagyunk, a szó régi, szellemi, jog, erkölcsi értelmében: nem pedig faj a tülekedő fajok között, se nem valami nyomorult, kicsiny erőlködés a nagy erők félelmetes csataterén. Csak nem akarunk ilyenné válni? Meg kell maradnunk nemzetnek, léleknek, szabadnak, nemesnek, alkotónak, keleti nyugalomban, mely mindenkiel dacol, szellemi erőben, mely senkinél sem érzi hátrább magát. Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba szállásra."⁷

Vörösmarty Mihály így jellemezné társadalmunk irányítását: "Istentelen frigy van közötted. Ész és rossz akarat!" Minden olyan egyéni vagy médiahatás, amely *lélekromboló*, vagy az embereket *megosztó hatású, történelmi bűn, amely ellen azonnal és a leghatározottabban fel kell lépni*, nem politikai érvek alapján, hanem egyszerűen életellenességük miatt.

Az emberkép, a keresztény magyarságtudat megfelelő alakítása élet-halál kérdés, mert *amilyen az emberképünk, olyan a magatartásunk*. Márton Áron, római katolikus püspök mondta egyszer: "A demokrácia csak a lelkiileg művelt és fegyelmezett emberek között működik."

5. Már európaiként haladni saját belső utunkon

Ha az egyes ember magatartását objektív élettörvények szabályozzák, akkor miért hisszük, hogy pusztán szerződésekkel, rendeletekkel, tehát külső mesterséges eszközökkel létre lehet hozni, s egységes, harmónikus működésben lehet tartani egy egész kontinens? Ez lehetetlen. A társadalmak élete is objektív törvényszerűségek szerint alakul, csak ezeket jóval kevésbé ismerjük még, mint pl. a fizika törvényeit.

Az Európai Unió szellemi atyja, *Jacques Delors* írja: "Európa legalább annyira a bizalom ügye, mint az intézményi és jogi mechanizmusoké. Európa mindenek előtt eszmény." Egy közgazdász, pénzügyi szakember szól így, majd később ezzel folytatja: "Európa kultúra és meggyőződés ügye, nem pedig az elhamarkodott ígéreteké és az elcsúszott tetteké".⁸ Féltreértés ne essék, az államférfiaknak a valóban a magyarság, - az összmagyarság! - érdekeit érvényesítő szívós és értelmes tárgyalásai a különböző európai fórumokon igen fontosak, azonban a közvéleményben emlegetett üres szövegek - mint pl. "Tanuljuk Európát!", "Európa felé haladunk" - a hozzájuk kapcsolódó értelmetlen nyüzsgéssel együtt, fölöslegesek. (A jelszavak pongyola képzavarát vagy butaságát - hiszen már 1100 éves európai kultúránemet vagyunk - nem is érdemes említeni.)

A külső monetáris, jogi vagy szervezeti *egység* és ennek emberi oldala, az európai *identitás*, valamint az annak megfelelő identitástudat (a nyugatiak büszke "Europabewusstsein"-je) ez két különböző dolog. Az európai egység, amelynek kialakítási folyamata kétségtelenül, s visszafordíthatatlanul megindult, az csupán következmény. A "fehérek" közül valóban európaivá nőtt emberek alkotása. Európa identitástudatának kialakulásában világosan kell látni, hogy a kontinensen számos, már évszázadok óta önálló identitással és nemzeti identitástudattal rendelkező, s gyakran egymással is konfliktusban élő népnek kell egy *alig 50 éve alakuló új európai valósággal*, identitással azonosulnia, s közben egymásért áldozatot is hozva összehangolódnia. Egy több nemzedéken át tartó *belső út* vezet a - még a nyugateurópaiak számára sem létező - *összeurópai Unióhoz*, illetve *Európai Egyesült Államokhoz*. Ennek identitástudatát kialakítani sokkal bonyolultabb folyamat, mint az Amerikai Egyesült Államokét - bár ez is egy évszázadba telt -, ahol pedig igen kegyetlen módon "egyszerűsítették le" az identifikációt: Az őslakosságot kiirtották, a túlélőket rezervátumba kényszerítették, s az Óvilágból betelepült népcsoportok mint egy olvasztótégelyben kezdték kiforrni új identitásukat, s identitástudatukat. Mi magyarok azonban már 1100 éve Európában vagyunk, s egy évszázadnyi üledés után *Európa* már egy évezrede *bennünk van, bennünk fejlődik*, egy belső utat járunk végig. Tehát az identifikálódás útja éppen a fordítottja annak, mint ami a köztudatban él: először a családban növekedünk, majd gyökeret eresztünk a hazai tájban, kultúrában, s ebben megerősödve bensőleg, a *személyiségünkben növekedünk* hozzá a nemzetfeletti, *európai feladatainkhoz*.

Csupán a *belső*, emberi hozzánövekedés - mely nélkül a francia, a spanyol, vagy az angol ember sem válhat igazán európaivá, "européer"-ré - teszi megvalósíthatóvá pl. a maastrichti szerződést, de egyáltalán az integráció két alapelvét, a *szubszidiaritást* és a *föderalizmust*. Európa ugyanis mindig a *nemzetek Európája* marad. Egysége a sokszínűség egysége, amelyben a nemzetállam jelentősége csökken, átalakul, de a nemzet - amelyik csakis a saját kultúrájával erősítheti Európát - nem károsodhat.

Erős Európára van szükség, amely természetszerűleg csak erős országokból jöhet létre. Létezhet ugyan, sőt érvényesülhet is ideig-óráig ettől eltérő felfogás, de értelmetlen lenne, mert akkor kontinensünk az USA-val és Japánnal való versenyben alulmaradna. Jacques Delors már idézett cikkét így fejezi be: "Hitem szerint csak egy ilyen egységes, egyszerre erős és nagyvonalú közösséggé forrott Európa garantálhatja földrészünk fennmaradását".⁹ Az *erős Magyarország* létrejötte tehát Európa érdeke is. "Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni és szövegként mivoltában kifejtetni" - *Széchenyi István gróf* szavai ezek¹⁰, ma is és minden nemzetre érvényesek.

Európa *csak keresztényként* válhat erőssé. Ez sem pusztán vélemény, vagy óhaj, hanem tény. Európa hitében, kultúrájában 2000 éve keresztény, illetve keresztényen. (A t vagy a ty az okumené megvilágításában lényegtelen különbség, a lényeges a krisztuskövetés maradéktalan hűsége kinek-kinek a saját hite szerint.) Ez az erő csak annyira kovácsol egységbe - s erre a történelem a bizonyíték - amennyire az egyes népek egyedei *valóban* az életvezetésükben is *keresztények*. A kontinenst megosztó *háborúk* borzalmai nem a kereszténység időszerűtlenné válását bizonyítják, hanem ellenkezőleg, *hitünk gyengülésének a következményei*. Az igazság-elv a fasizmus és a bolsevizmus legkegyetlenebb időszakában is - csak a fonákjáról - érvényesült: milliós tömegek hasonlottak meg keresztény önmagukkal egy pusztító lelki járványban. S ebben Európa mindkét fele egyaránt bűnös. Egyik sem mutogathat a másikra. A nyugati képmutató, hitszegő gyávasága ugyanolyan pusztító hatású, mint a Kelet vagy a Balkán kegyetlen barbarizmusa. A gyáva gyűlölet (mert csak az gyűlöl, aki fél) hatalmát csak a szeretet ereje törli el.

6. Hogy "jó mulatság, férfimunka" legyen!

Emberi életünk és egyéni lényegünk irányítóként tájékoztató dinamikus magvát - identitástudatunkat, önsimere-tünket, európai valóságunkat tükröző és megvalósító keresztény magyarságtudatunkat - annak természetét, működését és fejlődését vázlatosan ugyan, de a gyökerekig hatolva áttekintettük. E zárófejezetben - ahogy illik - a gyakorlati következtetéseket a program-helyzet- feladat-célmegvalósítás lépéseiben foglaljuk össze.

Program. Ha a fejezet címét visszahelyezzük eredeti szövegtörzsetébe, s *Vörösmarty Mihálynak* a Gondolatok a könyvtárban című kozmikus eredjű, s távlatú költeményét elkezdjük onnan olvasni, hogy: "És mégis - mégis fáradozni kell..." - akkor egy, az *élet értelmét megvilágosító* egyéni és nemzeti életprogram képzik meg bennünk. A nemzeti önismeretre jutott emberben tiszta forrásból támad fény és erő, hogy magyarságunk sorskérdéseit világosan lássa és képes legyen megoldani. Az igazságelv alapján - ami valójában a dolgok logikája, a valóság

törvénye, az igazi realizmus - egyszerűen egy belső törvényt követ, "légy az, aki vagy!" - nemzetével összeforrrva valósítja meg azt, akik - alig 50 évnyi szünettel - 1000 éve vagyunk, európai keresztény magyarságunkat.

Helyzetünk. A körülményeink ismerete hozzátartozik önismeretünkhöz, mert az emberiség mindig csak akkor tudott haladni, amikor maga alakította a körülményeit, s akkor indult hanyatlásnak, amikor engedte, hogy a körülmények alakítsák őt. Másként fogalmazva: embernek lenni annyit jelent - s ekkor vagyunk porszem - mivoltunk ellenére, az Istennek a képét hordozó teremtetársai - mint embertelen körülményeink ellenére is megmaradni embernek.

A helyzetleírás csak akkor válik panasszá, amikor az ember tehetetlennek érzi magát, mint Tiborc. Tengernyi ténnyel leírható helyzetünket e szűk terjedelemben még vázolni sem lehet, mert ez most nem a panasz helye, mivel tudjuk, mi a megoldáshoz vezető tennivalónk. Am azt nyilvánvalóvá kell tenni, ami sorsunkban a szervezeten folyó nemzet-gyilkosságnál is aggasztóbb - ami ugyan a "nemzet zivataros századaiban" nem először fordul elő - *hontalanná váltunk saját hazánkban.* Milliányi tiborc életérzését fejezi ki *Szentmihályi Szabó Péter* közelmúltban megjelent versében:

"Megcsúfolva már minden, ami szent,
Kossuth Lajos itt hiába üzent,
Ki emlékezik itt arra: 'dalom
viharodnak előjele, forradalom?'"
A fő lehajlik, a hát meggörböd,
tétlen vagy, bár életedre törnek,
Magyarország most temető -
régí kísértetek jönnek elő.
Már szinte megvetem magam:
élek hazámban hontalan."

A feladat. Lelki hontalanságunknak, mert ez helyzetünk lényege, egyetlen gyógymódja, megoldása: egy új *honfoglalást* kell végrehajtanunk! *Szellemi* honfoglalást, amely ébresztő riadót fúj minden egyes lélekben és megálljt parancsol nemcsak minden gyilkos tettnek, hanem minden destruktív szándéknak és szónak is. Egyszerre, párhuzamosan kell szenvedésünket feldolgozva talpra állni és megalkuvások nélkül újra fejlődésnek indulni. Emberhez méltó túlélésünk biztosítására feladatunk nem több, nem kevesebb, nem más, mint *keresztény magyarságtudattal egy békés, normális és teljes életet hosszú távon megalapozni, azaz a nemzet egészét emelkedő pályára állítani.* Ennél kevesebbet vállalni - pusztulásunkkal egyenlő!

Ma már száz ember közül kilencven - "aki tétlen, bár életére törnek" - megkérdezi, hogy érdemes-e elkezdni, vállalni a feladatot. Gondoljuk csak végig: ma még az ország lakosságának kilencven százaléka - s mindegy hogy a szenvedések keresztje alatt vergődve, félrevezetettve vagy jószándékú, de buta óvatosságból -, mert helyzetét nem gondolja *végig*, a saját pusztulására szavaz. Olyan kérdésre kér előre választ, amelyekre mindig csak utólag van bizonyosság. Minden megfogant életben eleve benne van a betegség, a vereség, a halál kockázata, ami legfeljebb csak csökkenthető azzal, hogy az élet értékét maximálisra növeljük. Aki felteszi a kérdést, hogy érdemes-e, van-e értelme, az már bizonyosra veheti, hogy vesztes marad. Aki megszületett, már nem kérdezheti meg, hogy érdemes volt-e, nem kellene-e "visszacsinálni". Csak egyet tehet: a miért helyett a *hogyan-t* keresi, ahogyan a meglévőből a maximumot megvalósíthatja. "Az ember kifejlődése az egyetlen értelmes cél, amit a létnek adhatunk", - mondja az evangélikus lelkész és orvos *Albert Schweitzer*.¹¹ Egyetlen olyan olimpiai bajnokunk sincsen, akiben a versenyek során az "érdemes-e" kérdés felvetődött. Kovács István a döntő ökölvívó mérkőzésen "egyszerűen" végigcsinálta azt, amiért ott volt Atlantában.

Szorongva, gyáván nincsen belső megújulás. "Egy kis népnek még levegőt vennie is radikálisan kell!" - figyelmeztet Ady Endre.

Egyetlen történelmi példát idézzünk még.

1847 februárjában a 24 éves Petőfi Sándor saját fiatal kortársaitól kérdezi: "Lesz-e gyümölcs a fán, amelynek nincs virága? Avvagy virág vagy te, hazám ifjúsága?" Véleménye lesújtó, többek között megjegyzi: "Ne adja a balsors, hogy e szegény haza bajában reátok szoruljon valaha... Ti meg nem ónatok". Csak tizenhárom hónap telik el, és a márciusi ifjak magukkal ragadták az egész nemzetet.

Egy mai példa. Az egri tanárképző főiskolán egyik tanítványom - ma már tanártársam valahol az országban -, írta 1994-ben tudományos diákköri dolgozatában: "Kérdés, megszűnhet-e addig a magyarság, amíg csak egy ember is magyarnak vallja magát. Válaszom: Nem! A magyarság, ha csak bennem egyedül él - mint képek, érzések, ítéletek, meggyőződések, elszánások szétszakíthatatlan szövődéke - mindebből én újra meg tudnék alkotni egy kis darab magyarságot. Átadom gyermekemnek, környezetének."¹²

A feladat természetesen régióként és egyéneként is eltérő, sajátos. Más az *anyaországban*, ahol újra hozzá kell nőni a tápláló s megtartó anya szerepéhez. Más az *elszakított nemzetrészekben*, s azon belül is más Kárpátalján, mint a Vajdaságban vagy Erdélyben, ahol a szülőföld, a haza s az ország szétválása és keresztveződései oly groteszkül nehezítik meg az egészséges identitástudat kialakulását, megőrzését, s a beteg lélek gyógyítását. Ez még ebben a

helyzetben is lehetséges. A Magyar Reformátusok III. Világtalálkozójának már a pusztta ténye is erőt sugárzó bizonyágtétel, s számunkra, anyaországi magyaroknak örvendetes megszégyenítés és figyelmeztetés: ne legyetek kicsinyhitűek!

Ez a történelmi mérőföldkövet jelentő Világtalálkozó már a *célmegvalósítás* eredménye is, s annak is beszédes bizonyítéka, hogy *keresztény magyarságtudatunk termővé tétele* senki ellen sem irányul: nemcsak magyar érdek, hanem európai is, sőt - kollektív tudattalanunkig nyúló eleven, s minden néppel közös gyökerei révén - *egyetemes emberi érdek* is. Ezt fejezte ki egyébként már hatvan évvel ezelőtt az ugyancsak református és Nagyváradon is püspök, Makkai Sándor "Magyar nevelés, magyar műveltség" című könyvének utolsó fejezetében, amelyik az európai magyarságról szólt. (A könyvet egyébként, melyet ma sem haladt meg az idő, minden többre törekvő embernek érdemes elolvasni.) Így ír: "Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni - magyarul. Ez többé nem ő, hanem mi. Az önértékek nem Európáé, hanem az egyetemes emberi szellemé. Nem a magáét adta nekünk, hanem a sajátjává tett abszolútumot. Ha ezt mi, a sajátunkká tettük, európai, de magyar műveltséget teremtettünk, melyben a mi nemzeti szellemünk éli és valósítja meg az egyetemes szellemiséget. Éppen az a fontos, hogy ne ruha legyen rajtunk ez a műveltség, hanem életünk lényege, értelme. Így lehetünk különb európaiak, mint a politiai Európa".¹³

Az új honfoglalást már megkezdjük, zajlik. *Mi is már most és itt a keresztény Magyarországot építjük.*

Idézett irodalom

1. Balázs Sándor, 1995, Identitástudatunk zavarai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
2. Csámpai Ottó, 1994, Viharvert nemzettudat. A szerző kiadása, Pozsony
3. Hódi Sándor, 1992, A nemzeti identitás zavarai. Fórum Könyvkiadó, Újvidék
4. Pauler Ákos, 1925, Logika
5. Jung, Carl Gustav, 1984, Emlékek, álmok, gondolatok. Európa Könyvkiadó, Budapest
6. Imre Sándor, 1919, Mi a nemzetnevelés? Néptanítók Lapja. 38-44.sz.
7. Szekfü Gyula (szerk.), 1939, Mi a magyar? Magyar Szemle Társaság, Budapest
8. Keresztúry Dezső, 1939, A magyar önismeret útja. In: Mi a magyar? 137-169.o.
9. Babits Mihály, 1939, A magyar jellemről. In: Mi a magyar? 37-87.o.
10. Delors, Jacques, 1995, Az Európai Unió reformjáról. In: Deutschland, 6. sz.
11. Széchenyi István gróf, 1841, Kelet Népe
12. Schweitzer, Albert, 1983, Vom Sinn des Lebens. Verlag Paul Haupt, Bern und Stuttgart
13. Frisnyák Tünde, 1994, A nemzeti hovatartozás mint pedagógiai érték, érzelmi és tudati kialakításának fontossága és lehetősége az iskolai nevelésben. Eger (kézirat)
14. Makkai Sándor, 1937, Magyar nevelés, magyar műveltség, Révai Kiadás, Budapest

CSIHÁK GYÖRGY
(Zürich)

SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÉLETMŰVE ÉS A MAGYAR ÁLLAMALAPÍTÁS

Tisztelt Hallgatóim!
A témát a következő 4 kérdés-csoportban tárgyaljuk:

1. Európa politikai földrajza és hatalmi helyzete az első évezred fordulóján,
2. a Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe,
3. István király néhány fontosabb tette, és mit jelent az egyház szempontjából István király szentté avatása,
4. kísérlet az értékelésre – visszatekintés a mából.

Előadásomban bőven meríték az Egyesületünkben folyó munkák eredményeiből, mindenekelőtt Mehrle Tamás, Fribourg egyetemének teológiaprofesszora, a nemrégiben St. Pöltenben elhunyt Götz László, kitűnő őstörténészünk, Henkey Gyula kecskeméti antropológusunk és Érdy Miklós New York-i orientalistánk munkájából. Györffy György "István király és műve" c. könyvét (Gondolat, Budapest 1977) alapvetőnek tekintem - Györffy nem tagja egyesületünknek. Tekintettel a jelen konferencia közönségének szakmai színvonalára, a közismert tényekkel legfőljebb csak érintőlegesen foglalkozom.

Tisztelt Hallgatóim!

Aki valamelyest is foglalkozik a magyar történelemmel, hamarosan rájön, hogy a magyar történelmet magyar szempontból soha nem írták meg. A fennmaradt, legrégebbi történelmi munkák fölött is maig nagy viták dúlnak. Megállapítják, hogy valamely csoport érdekében íródtak.

Súlyos gond ez, hiszen minden nemzet saját történelmi tudatában él. Amely nemzet történelmi tudata zavaros, az torzarcú társadalmakat hoz létre. Ha pedig egy nemzet elveszíti történelmét, az vele veszíti jövőjét is.

Nem tartható véletlennek, hogy történelmünk nagy fordulópontján álló I. István királyunk a magyar történelem talán legtöbbet vizsgált, vitatott személyisége, a körülötte zajló viták szenvedélyessége történelemtudományunkban talán a leghevesebb. A dolog magyarázata abban lelhető, hogy nem kevesebbről, mint európai létünkéről van szó.

Lehet arról vitatkozni, a Kárpát-medence lakossága ezer táján mennyire volt keresztény. Az azonban nehezen vitatható, hogy Szent István korában vált a magyarság a mai értelemben vett keresztény európai kultúra fő erősségévé - nyilván e nagytékintélyű, európai formátumú papkirályunk aktív közreműködésével.

Vessünk most egy pillantást Európa politikai térképére és hatalmi viszonyaira, az első évezred fordulója táján.

I.

A Kárpát-medencében ma élő népek egyike sem vezethető vissza a 895-öt megelőző időre. Az kétségtelen, hogy Álmos, illetve Árpád honfoglaló népe itt jelentős avar népességgel ötvöződött. Az azonban kérdéses, hogy ezek a népek magukat magyarnak nevezték-e. A többség mindenesetre magyarul beszélt. A többi európai nép kiformalódása is csak ezt követően vette kezdetét, s a néppé válás folyamatában a X. századtól létrejövő politikai kereteknek volt döntő szerepük. A X. században a bajor, a sváb, a frank és a szász még nem olvadt össze egységes német nemzetté; a porosz balti nyelvű pogány nép volt, az elbai szláv törzsektől keletre lakó polyák lengyel és a Krakkó körül lakó viszlyán (fehér horvát) még ugyanúgy nem egyesült egy lengyel néppé, mint ahogy 950 táján a keleti szlávok különféle törzsekből állt, és a rúszok eltérő, skandináv nyelven beszéltek. A IX. században a Kárpát-medencébe benyomult szomszédos bajorok, morvák és bolgárok, akik az avarok után átmenetileg uralkodó réteget alkottak, a magyar honfoglalás nyomán eltűntek, a "dunai szlovén" és avar kori ogur-török köznép pedig beolvadt a magyar köznépbe. A hajdan avar uralom alatt élt gepidák, akik több más germán törzsszel együtt thuat nevet viseltek, beolvadtak a kelet-magyarországi szlávokba, amit bizonyít, hogy a magyarok a thuatból eredő tót népnévvel a Kárpát-medence szlávjait nevezték, a Dráván túl és Erdélyben egyaránt. A III. században ide költözött gepidák is elenyésztek a X. századig, a még régebben itt lakott és elköltözött rómaiak és a pannonok, hunok utódai is felszívódtak az utódokban.

Európa mai országai közül ezer táján Anglia, Franciaország (a nyugati frank királyság) és Olaszország helyén számos kis királyság és hercegség állt, Spanyolország nagy részén a cordobai kalifaság uralkodott.

Magyarország szomszédja volt északon az akkor Krakkó körül éppen formálódó Lengyelország, keleten, a nagy eurázsiai pusztán gyorsan alakuló és letűnő lovasbirodalmak népei, délen a meggyengült Bulgária és a politikában jelentéktelen

szerepet játszó Horvátország és Szlovénia. A nyitott déli magyar határon szervezett gyepük, majd a későbbiekben ezekből kialakított Szörényi, Bodonyi, Kucsói, Barancsi, Macsói, Sói és Ozorai bánság századokon át elég erősnek bizonyult a határ fedezésére. Jegyezzük meg itt, hogy a IX. század végén Hüleik fiai, Kadocsa és Zoárd, árpádi parancsra behatoltak a bizánci birodalomba, Filippopoliszig és Durazzonig (ma Dures). Zuárd birtokba vette ezt az Adria menti területet, és egész népével ottmaradt.

Nyugati szomszédunk a 843-as verduni szerződés után alakult keleti frank birodalom volt, amely kezdeti zilált állapotában ismételtén kérte a keleti lovasok, így a magyarok támogatását. Megszilárdulása I. (Nagy) Ottó (936-973) uralkodási idejére esik, aki 962-ben meghódította Itáliát, római császárrá koronáztatva magát, újra létrehozta a 800-ban már egyszer Nagy Károly által alapított Német-Római Birodalmat.

Álmos, illetve Árpád honfoglaló népe mezőgazdasági kultúrája szempontjából ideális területre költözött, országa katonailag minden irányból jól védhető volt – politikailag viszont egy nagy vákuumba került –, ami előrevetítette a következő évezred tragédiái ányékát.

Mind a nyugati hunok, mind a nyugati avarok birodalmi központja a Kárpát-medence volt, az Árpádok magukat tudatosan Atilla király leszármazottainak, országukat Atilla örökségének tekintették.

A római birodalom széthullását követő időben a hun világbirodalom is szétesett. Az európai térségben a hunok helyére az avarok léptek, akik két tűz közé kerülve hamarosan felmorzsolódtak.

Bizáncban (később Konstantinápoly, ma Isztambul) Constantinos császár 330-ban helyezte a római birodalom székhelyét. Theodosius császár halála (395) után a birodalom két részre szakadt. Így kerültek az avarok két világbirodalom – a Német-Római és a Bizánci Császárság – ütközőterébe, sorsukat Nagy Károly 791-től 804-ig tartó, ellenük folytatott háborúja pecsételte meg, amelynek során vezetőiket fölakasztották, kincseiket elrabolták és Európa-szerte széthordták. Mennyivel nagyobb lett ez a veszély, amikor Cerularius konstantinápolyi pátriárka 1054-ben elszakadt Rómától!

A magyarok országa a kettészakadt egyház – sőt: a két birodalom – ütközőterében állt. Céljaik és módszereik az avarok elpusztítása óta mit sem változtak.

E témakört lezárandó megállapíthatjuk, hogy Európa területén az első egységes és keresztény állam, amely több mint egy évezredes alapítása óta napjainkig folyamatosan fennáll, a magyarok alkotása. A képviselői alapuló országgyűlés rendszerét, amit ma parlamentarizmusnak nevezünk, szintén a magyarság hozta Európába a lovasműveltségéből. A létrehozás nagy művét nem köthetjük egyetlen ember személyéhez, de azt kijelenthetjük, hogy a mű befejezése Szent István királyunk korára esik.

Ezek után vizsgáljuk meg a Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képét.

II.

Megbízható adatokkal csak a mai népességet illetően rendelkezünk Henkey Gyula¹ kiváló tudományos munkássága eredményeként. Adatai ma már több mint 30 ezer ember vizsgálati adataira épülnek – tudásunk szerint ez világviszonylatban is egyedülálló teljesítmény. Hiányossága, hogy az egyébként kifogástalan mintavétel a Kárpát-medence közepére összpontosul. Azok a vidékek, amelyek a török pusztoktól kevesebbet szenvedtek, a mintában aránylag kisebb súlyúak.

Henkey adatai szerint a mai magyarországi népesség mintegy fele részben a törökös réteggel kapcsolatba hozható turanid, pamíri, elő-ázsiai és mongolid típusba sorolható. Ez igen nagyfokú antropológiai egységességet jelent. A népesség másik fele számos kisebb antropológiai csoport között oszlik meg, ezen belül vannak a finnugorok is, arányuk az összeshez 4,6%. Megjegyzendő, hogy a Kárpát-medence peremvidékein végrehajtott – sajnálatosan kevés – adatfelvétel esetén a törökös típus eléri a 85%-ot. Viszont, a tudatosan kiválasztott sváb, sokác, bunyevác mintán belül is a törökös arány megközelíti, számos esetben meghaladja az 50%-ot.²

Ezek az adatok lényegesen eltérnek Bartucz Lajos korábbi (1938) adataitól,³ ám Bartucz mindössze néhány száz ember adatával rendelkezett.

Minél messzebb megyünk az időben vissza, adataink annál bizonytalanabbak. Tudjuk, hogy még nemrégiben régészeink az Álmos-Árpád népének honfoglalása korából származó sírokat nagyrészt szlávnak minősítették. Ez a nézet ma már nem tartható, hiszen az összehasonlító vizsgálatok eredményeként mára már egyre jobban elkülöníthetők a honfoglalást megért avarok és egyéb alapvetően antropológiailag szintén nagyrészt a törökös típusba sorolható népek régészeti emlékei a szórványosan előforduló szláv és más egyéb népcsoportok, például a szarmaták emlékeitől.⁴

Margarita Primas, a Zürichi Egyetem Östörténeti Intézetének vezetője szerint a Kárpát-medencében a mai napig négyezer éves antropológiai folyamatosság van.⁵

Ez a népesség az újkőkorban, a bronz- és rézkorszakban Ciprusról, Krétáról, 2500-ban (Trója pusztulása után) Anatóliából érkezett a Kárpát-medencébe. Ez utóbbiak létét Tóth Tibor⁶ a Kr. e. 1900-ból datált szigetszentmiklósi tükkkel bizonyítja. Az urnasíros népek, a tengeri népekkel, valamint a délről jövő illírekkel együtt, feltétlenül igen jelentős számú embert hagytak itt. Ugyancsak Tóth hivatkozik J. H. Breastedre,⁷ aki szerint "...nem vakmerőség az avarokat a hikszoszokkal kapcsolatba hozni".

A sok-sok bizonyíték közül csak kiemelve emlíjük meg, hogy Nemeskür János és Gáspárdy Géza hazánk mai embertani vizsgálata során⁸ a turanid, a pamíri és az elő-ázsiai típus előfordulását 69,7%-ban adja meg. A csiszolt kőkorból és a rézkorból is mediterrán a többség; a szittyák keleti mediterrán jellegűtessel gazdagították népünket. Ez a típus annyira jelentős volt hazánkban, hogy a Kr. u. XII. századból fonyódi és Kr. u. XV-XVI. századi koponyákon Nemeskür szerint⁹ a mediterraneum túlsúlya volt jellemző.

Nézzük ezek után a magyar lakosság létszámát Álmós, illetve Árpád népének jövedelekor:

	Őslakos	Bejövő e z e r f ő	Összesen
Bartucz Lajos szerint	800	600	1400
Györffy György szerint	600	400	1000
Kiszely István szerint	600	300	900

Ezek középértéke egymillióegyszáz ezer fő.

A régészet és az antropológia megállapítása szerint tehát a Kárpát-medence népessége a honfoglalás korában és mind a mai napig döntő mértékben törökös, tehát belső-ázsiai eredetű. A jelzőgén vizsgálatok kezdeti eredményei is ebbe az irányba mutatnak. Tudvalévő, hogy az embertan szolgáltatja a leginkább állandó és megbízható adatokat a történelem segédtudományai közül - a jelzések évezredekkel át alig változnak. Hasonlóan a zenetudomány adataihoz. Bartók és Kodály óta tudjuk, hogy egyes népeknek - így a magyaroknak is - sajátos zenei anyanyelve van, amely szintén évezredekkel túlmutat.

Nem így a nyelv, amely változó, sőt cserélhető. Ezért aztán meglepő, hogy míg a XV-XVII. századi német, francia vagy angol nyelvemlékeket le kell fordítani a mai nyelvre, addig a mi Tinódi Sebestyénünk, Balassi Bálintunk csodálatosan kiművelt nyelven, sajátos magyar versformában szól hozzánk. Az Ó-magyar Mária-siralomról (1280-1310) már fordítása korában megállapították, hogy szebb, mint a latin eredeti. Ne feledjük, hogy Magyarországon a latin volt a hivatalos nyelv 1844-ig.

Miután az antropológusok megállapították, hogy az ugorokhoz semmi közünk a finnek pedig a nyelvészek által konstruált finnugor őshazából kivonultak 1979-ben,¹¹ nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a Kárpát-medence népessége a 47. szélességi fok alatt kialakult, Belső-Ázsiából, illetve a Földközi-tenger keleti medencéjéből származó népekkel töltődött fel az évezredek során. Ott találta Bartók a magyar népdalok párhuzamait, oda mutat népművészetünk, saját betűírásunk, a rovásírás, amely a Folyamközből és Egyiptomból kiindulva, föníciai, pelazg, etruszk vonalon az ősi turk írással párhuzamosan alakult és lett a magyar sajátja.

Ezt az utat követi eredetmondánk, a három helyen fennmaradt csodaszarvasunk legendája, ezt erősíti saját középkori krónikáink, de a kínai, perzsa, arab, örmény, grúz és bizánci krónikák is. És a korabeli európai források. II. Szilveszter pápa III. Ottó császárhoz írott levelében Istvánt mint a szkíták vitéz királyát említi.¹²

A nagy lovasszivilizációk Csendes-óceántól az Atlanti-óceánig terjedő birodalmi természetesen etnikailag számos, különböző népet fogtak össze. Götz László "Keleten kél a nap"¹³ c. ötkötetes magyar őstörténeti munkájában a történelmi segédtudományok, de mindenekelőtt a régészet eredményeinek nagy, nemzetközi áttekintésével bizonyítja, hogy mai ismereteink szerint Európa és Nyugat-Ázsia mai népességének túlnyomó többsége, végső fokon, az elő-ázsiai kőkor és korai fémkori ősi műveltségek túlszaporodott népességének mintegy négyezer éven keresztül (kb. Kr. e. hatezer és kétezer között) hullámszerűen, többszörösen ismétlődött gyarmatosítása útján, ezekből a közel-keleti etnikumokból ötvöződött és alakult. E tömeges elő-ázsiai kirajzások régészetileg pontosan követhetők és igazolhatók Európa és Nyugat-Ázsia legnagyobb részében (az említett népek kitűnő hajósok is voltak), kivéve a magas északi, vivén magukkal kultúrájukat, génjeiket. Ezen nyilván kölcsönösen érvényesülő hatás alól egy nép sem vonhatta ki magát, így eleink sem, bárhol éltek, alakultak. A meghatározó elem ebben a kölcsönhatásban nyilván a déli volt, hiszen kulturáltságban messze meghaladta az egész időszakban az északiakat. Ez a főleg régészeti lelethelyzet igen nagy mértékben igazolja a közelmúlt nagy indogermanista nyelvésze N. S. Trubeckoj herceg elméletét¹⁴ az indogermán nyelvek úgynevezett arcális nyelvcsövetség voltáról, amely szerint az indogermán nyelvek nem genetikusan, leszármazásbeli rokonságban állnak egymással, hanem sok, különböző nyelvből alakultak ki az idők folyamán, hosszas, szoros kapcsolatok nyelvi következményeiként, amelyek során a szomszédos nyelvek kölcsönösen kiegyenlítődnek, kisebb-nagyobb mértékben közös nyelvi elemeket alakítottak ki. A jelek szerint azonban ez a nyelvkialakulási elmélet nemcsak az indogermán nyelvekre érvényes, hanem a többi úgynevezett nyelvcsaládra is. Ilyen szempontból tekintve aligha van nagyobb jelentősége annak a tudományos vitának, hogy a pártusok, a médek, a szkíták és még néhány sztepei lovasnép, amelyeket általában irániak mondanak, valóban iráni nyelveken beszéltek-e.

Miután Trubeckoj óta az indoeurópai nyelvtudomány fokozatosan főlészámolta a múlt századi tévedéseit, végleg tartatlanná váltak a finnugor nyelvészek által kreált őshazaelméletek, amelyek egyébként is mindössze egy tudománytörténeti szálladék. Az utolsó negyven év irodalmában hét uráli, finnugor és ugor, valamint egy külön finn őshaza ismeretes.¹⁵

Hagyjuk a nyelvészekre annak eldöntését, hogy mely népekkel és mióta beszélünk azonos szerkezetű nyelvet, hogy melyik nép kitől, mikor és milyen körülmények között vett át bizonyos szavakat. Azt azonban nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a nyelvészek a magyar nyelvben egyetlen úgynevezett szabályos hangzótávolságot sem tudnak kimutatni.

A finnugor uráli nyelvészek közössége megrekedt a XIX. század végi indogermán fejlődési fokon, ám azt is tudni kell, hogy az 1940-es évek végére elvetették a fokzótávolság elméletét, és tagadták, miszerint a hangzótávolságok kivétel nélküli törvényszerűségbe foglalhatók; hangsúlyozták, hogy a hangzótávolságok terén csak tendencia állapítható meg, s ez a magyar nyelvtörténet írásos szakaszaiból is igazolható.

Nyelvünk szerkezete - amióta ismerjük - nem változott, és igen nagyfokú rokonságot mutat a legősibb, erősen ragozó nyelvekkel.

Minden jel arra mutat, hogy az a nép, amelyik ma a Kárpátok övezte Hazában él és magát magyarnak nevezi, egyenes leszármazottja egy eurázsiai ősnépnek, nyelve a legrégebbiek közé tartozik. Műveltsége a nagy eurázsiai lovasműveltség egyenes folytatása.

Itt pedig kanyarodjunk vissza Szent István királyhoz, aki ezt a népet és ezt a kultúrát próbálta a tőlünk nyugatra élő gyalogos népek városépítő kultúrájával összekapcsolni. Emberfeletti vállalkozás - emberfeletti következményekkel.

Soroljuk most fel István királyunk néhány fontosabb tetteit, és vizsgáljuk meg, hogy mit jelent az egyház szempontjából István király szentté avatása.

III.

Árpád-házi Szent István született 970-975 körül valószínűleg Esztergomban, és elhunyt 1038. augusztus 15-én. István ugyan apja és anyai nagybátyja után a Stephanus (görögül "megkoszorúzott") nevet kapta, családja és a nép Vajk (törökül "hős", "bátor", "bajnok") néven emlegette. Koronázásának napja 1001. január 1-jére tehető. A római katolikus egyház szentjei között tisztelet, kanonizált ünnepe szeptember 2. Élt körülbelül 68 évet, uralkodott 37 és fél évig.

Első királyunk életéről három legenda maradt ránk, a harmadik, úgynevezett nagy legendáról tudjuk csak, hogy ki írta: Hartvik püspök, Kálmán király kérésére.

Történelemírásunk legfontosabb tetteiként sorolja fel a következőket:

1. a magyarság végleges letelepítését a Kárpát-medencében,
2. a kereszténységre való végleges áttérést, a magyarországi egyházi szervezet alapjait lerakását,¹⁶
3. Géza külpolitikája folytatását, a külső függetlenség biztosítását,
4. belföldön a királyi trón megszilárdítását,
5. vármegyék szervezését, de legalábbis a már előzőleg működött területi szervek korszerűsítését,
6. a királyi udvari szervezet kialakítását,
7. a feudális társadalmi berendezkedés bizonyos elemei bevezetését (pl. magántulajdon). Ennek kapcsán a társadalmi rétegződés új irányba való terelését,
8. az állami kincstár és pénzverés megszervezését,
9. az "Intelmeket",¹⁷ amelyben megalapozza a Szent Korona-eszmét.¹⁸ Ezzel hidat ver az írásosan áthagyományozott jogtörténetünk két alappillére, a Vérszerződés és az Aranybulla között,
10. a Szent Korona és ezzel Magyarország felajánlását közjogi keretben⁹ a Boldogasszonynak (vagy Nagyasszonynak).

Nincs a magyar történelemnek még egy személyisége, kinek nevéhez ennyi nagy horderejű tett kötődne.

A továbbiakban nézzük meg, hogy mit ért a katolikus egyház a szentté avatás alatt, melyek a szándékai, amikor valakit szentnek deklarálnak. Hogy ezt megérthessük, nem szükséges, hogy mindenben osszuk az egyház hitét, csak tudomásul kell vennünk, mi az egyház hite a szentté avatás kérdésében.

A szentté avatás nem azonos a pogányoknál gyakorolt apoteózissal. Például egyes római császárokat haláluk után istenné magasztosítottak, köztük olyanokat is, akiknek élete egyáltalán nem volt épületes.²⁰ Még valamit kell előljáróban megemlítenünk. A szentté avatás senkit sem tesz szentté. Ha a pápa valakit szentté avat, akkor az illetőt nem szentté teszi, hanem létező szentségét hivatalosan elismeri, deklarálnak. A szentté avatás nem nagyobbítja a szentté avatottak mennyei boldogságát, csak a hívők előtt kinyilvánítja szentségét. Az egyház felelőssége tudatában kijelenti, hogy valaki - aki már meghalt - szentként tisztelhető.

Az egyháznak nem kellett külön kitalálnia a szentek tiszteletét, ez szinte magától adódott. Kezdetben csak a vértanúkat tisztelték haláluk után, azaz azokat, akik a hitükért meghaltak.²¹

Szent Pál nemegyszer az összes hívőt szentnek mondja, tágabb értelemben, de az egyház aztán megszorította a fogalmat. Minősített értelemben csak az a szent, aki az életszentségnek különleges jelét és példáját adta, akinek kimagasló, a szenvedésben is helyt álló, heroikus erői vannak. Kezdetben általában ott tisztelték, ahol meghaltak, lassanként aztán tiszteletük más egyházakra is kiterjedt. Az apostolok tisztelete, Szent Xisztus, Szent Lőrinc, Szent Ciprián tisztelete már az első századokban szinte általános volt.²² Az üldözések megszűntével a szentek kultusza továbbfejlődött. A IV. századtól kezdve nem vértanúkat is szentként tiszteltek, olyan keresztényeket, akik a keresztény erőiket hősiességben gyakorolták. Az egyház ettől kezdve még nagyobb gondot fordított arra, hogy csak olyanok részesüljenek a szentek tiszteletében, akik erre valóban érdemesek.

A szentté avatás újabb fejlődési fokot ért el, amikor a római pápa hatáskörébe vonta a szentté, illetve boldoggá avatás jogát. Mintegy ezer éven át a helyi püspökök kezdeményezésével és jóváhagyásával történt a szentté avatás. Tagadhatatlanul visszaélések is történtek, amikor egyes püspökök túl könnyen tették magukévá a hívő nép kívánságát. A pápai hatalom is megerősödött, és lehetővé tette, hogy a szentté avatás ne csak a pápa hallgatólagos jóváhagyásával, hanem kifejezett akaratából történjék. A XI. század pápai egyre többször kijelentették, hogy a szentté avatást megelőző vizsgálat a Szentszékét illeti. Végül III. Sándor 1170-ben kelt konstitúciójában megszabta, hogy ezentúl csak a pápa avathat valakit szentté.²³ Jobban megkülönböztették egyben a boldoggá avatást és a szentté avatást.²⁴ A boldoggá avatás annyit jelent, hogy egy meghalt keresztényt egy kisebb körben, egy-egy egyházmegyében vagy szerzetesrendben tisztelni lehet, a szentté avatás az egész világra terjedő tiszteletét hagyja jóvá. E fejlődés éppen Szent István századában követhető nyomon. Szent István szentté avatása 1083-ban úgy történt, hogy László király a püspökök jelenlétében István ereklyéit az oltárra emelte. Szent László szentté avatása már a pápai követ, a király és a bíboros jelenlétében történik 1192-ben. Szent Margit szentté avatásának az elindításakor, 1276-ban, az előzetes vizsgálatokat már a pápa küldöttjei folytatták. Szentté avatására azonban csak 1943-ban került sor.²⁵

Itt jegyezzük meg, hogy I. István óta az a király, akit a magyar választ és a Szent Koronával koronáz, az az egyház szempontjából apostol - miként a pápa. Nem egyszerűen főkegyúr, mint a többi keresztény király. A magyarság szempontjából viszont a király csak "Caput Sacrae Coronae", azaz a Szent Korona feje. Csak a feje. Mert a Szent Korona tagjai, "Membre Sacrae Coronae", a királlyal együtt alkotják a Szent Korona testét, "Corpus Sacrae Coronae". Ez a Szent Korona-eszme lényege, amely a mintegy ezer évi fennállásával egyedülálló az egész keresztény műveltségben. Az idézet az ősiségi törvényből való (1351).

Ezek előrebocsátásával próbáljunk megfelelni arra a kérdésre, hogy az egyház mit is akar jelezni a szentté avatással. Az egyház szentnek tartja magát. Nem oly értelemben, hogy az egyház minden tagja vagy a vezetősége szent. Az egyház szent, amennyiben mindazokkal az igazságokkal és kegyelmi eszközökkel rendelkezik, amelyek tagjait az életszentségre vezethetik. Az egyháznak önmagáról alkotott felfogása módosul, fejlődik, és a különböző korok más és más keresztény feladat elé állítják a hívő embert.²⁶ Érthető, hogy az egyház kezdetben inkább csak vértanúkat, aztán remeteket, aztán püspököket és királyokat, most lehetőleg a világban angazsált keresztényeket avat szentté. Amikor tehát feltesszük a kérdést: mit jelent az egyház számára Szent István szentté avatása, akkor a kérdést így kell megfogalmaznunk: melyek István királynak azon keresztény vonásai, amelyeket az egyház ki akart emelni abban a korban?

A X. században az egyház elérte, hogy Nyugat-Európa népei keresztények voltak, mégpedig a keresztény uralkodók akciója révén. Ez nem jelenti azt, hogy ezek az uralkodók mind szentek voltak - az egyház nem is avatta őket mind szentté -, nem is jelenti, hogy hitükbe néha nem vegyült bele nem-keresztény, babonás felfogás is. De felismerték, hogy népüknek az egyházzal való kapcsolatából sok jó származik. Igazi szimbiózis fejlődik ki egyház és állam közt. Hogy ez a szimbiózis veszélyt is jelentett az egyház számára, az nyilvánvaló. Fennállt a veszély, hogy az egyház túlságosan a földi dolgok irányítását ragadja magához, vagy pedig túlságosan az uralkodók hatása alá kerül. A XI-XII. század *invesztitúraharc*ai mutatják, hogy ez a veszély nagyon is reális volt. Szent István idejében ezek a feszültségek még nem éleződtek ki. A keresztény országokban egyetértettek abban, hogy a pápa mint a legfőbb krisztusi tekintély birtokosa nevezze ki a császárokat, királyokat. Az uralkodók nem ellenzték, hogy a pápa szentesítse hatalmukat, ők maguk kívánták e szentesítést, mert ezáltal saját hatalmuk megerősödött, mint ahogy vice-versa, a pápák is annál jobban tudták érvényre hozni legfőbb hatalmukat a hit és a vallás terén, ha az uralkodók segítségére számíthattak.

Lássuk most, hogy Szent István hogyan viszonyult a kereszténységhez és mit tett a kereszténység érdekében? Először is anélkül, hogy csökkenteni akamánk István érdemét - meg kell állapítanunk, hogy a magyarok már jóval előtte jutottak kapcsolatba a nyugati és a keleti, azaz bizánci kereszténységgel. A magyarok bejövetele előtt a Kárpát-medencében lakók nagy része keresztény volt, főleg a bizánci kereszténységhez tartoztak, de nem volt igazi egyházi szervezetük. Viszont a nyugati szláv hercegségek lakói megtérítését már a VIII. században a bajorok kezdték. A morva hercegségbe a bizánci császár küldött két misszionáriust, Cirillt és Metódot, akik hamarosan a pápa szolgálatába álltak, latin rítus szerint, de szláv nyelven miséztek. A honfoglaló magyarok szükségképpen érintkezésbe jutottak ezekkel a keresztényekkel. Nyugati hadjárataik is kapcsolatba hozták őket a keresztényekkel, hazajövet magukkal hoztak keresztény foglyokat, mert a Lech mezei csata után hazánkba jött misszionáriusok sok keresztény nyugati szolgát találtak a magyaroknál. A nyugati források, ha le is írják a magyarok kiméletlenségét, mégsem mondják róluk, hogy a vallás elleni gyűlölet vezérelte őket, sőt csodálkozva állapítják meg, hogy ezek a "félleg vad emberek" mily tanulékonyan hallgatták a nyugati papokat. Talán azt is mondhatjuk, hogy a magyarok ősvallása is egy bizonyos diszpozíciót jelenthetett a kereszténység felvételére. A lovasnomád vezérek tekintélye és hivatástudata egy vallásos világképben gyökerezett. Elismertek egy legfőbb égi istent, akinek a földi képviselője, eszköze és a közösség számára az égi segítség biztosítása a fejedelmi dinasztia volt. Másrészt nem ismertek szigorú dogmákat, és ezért a hit dolgában inkább toleránsak voltak, és befogadóképesek a keresztény vallás igazságai iránt. A Lech mezei vereség azt a belátást is megérlelhette egyesekben, hogy az ellenfél hite jobb és erősebb, mint az övéké.²⁸

Bizonytalan még, mikor jöttek az első misszionáriusok a magyarokhoz. Annyi biztos, hogy az ország keleti részének a hadnagyai a bizánci kereszténységgel jutottak kapcsolatba. Tudjuk, hogy Bulcsu horka elment Bíborbanszületett Konstan-

tinus császárhoz, megkeresztelkedett és patríciusi rangot kapott. Ugyanígy tett Gyula. Gyula keresztény maradt, Bulcsu ismét visszatért a pogányságba. Bulcsu hitehagyásának tudható be, hogy a bizánci kereszténység nem tudott nálunk megerősödni.²⁹ Amikor Géza fejedelem 970 körül a magyarság élére került, ez volt a helyzet. Vannak történészek, akik feltételezik, hogy már Taksony kereste volna a nyugati kereszténységgel való kapcsolatot.³⁰ Annyi biztos, hogy a pápa 963-ban Zacheus püspököt a magyarokhoz küldte, de nem tudjuk, hogy Magyarországra érkezett-e.³¹ Géza már határozottan a nyugati kereszténység felé orientálódott. Felesége, Sarolta, ugyan Gyula leánya volt és ezért bizantinus keresztény, de Géza mégis a német fejedelmektől kért térítő papokat. Ezek 972 körül meg is érkeztek (Wolfgang!). Már egy évvel később magyar követek jelentek meg Quedlinburgban és megegyezést kötöttek Nagy Ottóval. A császár utódja, II. Ottó, egy Pilgrim nevezetű passauai püspököt bízott meg a magyarok megtérítésével. Kettőjüknek a terve volt Magyarországnak a passauai püspökséghez való csatolása és a birodalomba való bekebelezése.³²

A misszionáriusok megkeresztelték Géza testvéröccsét, Mihályt, és 975-ben fiát, Vajkot, aki a keresztésben a passauai egyház védőszentjének a nevét, Istvánt kapta.³³ Mivel II. Ottót a belső birodalmi zavarok lekötötték, nem tudta az erősen politikai érdekű megtérítést végrehajtani. Géza maga nem volt százszázalékos keresztény, Mihály öccse még kevésbé. A somogyi Tar Szörénd és fia, Koppány, is pogány maradt. Géza politikai képességére vall, hogy felismerte, hogy pusztán passzív magatartással nem tudná a németek hódító törekvését megakadályozni. Ezért pozitíven igyekezett bekapcsolódni a keresztény nyugati kultúrkörbe.³⁴ Ha inkább Bizánc felé orientálódott volna - tudjuk, hogy Cerularius konstantinápolyi pátriárka 1054-ben szakad el Rómától -, Magyarország szintén a szakadárságba sodródott volna és feltehetően nem került volna el az elbalkanizálódását és elszlávosodását.³⁵

A történelem a Habsburgoknak tulajdonítja általában azt a diplomáciai ügyességet, hogy hatalmukat a házasságok révén nagyobbították. Ezt már az Árpádok is tették: Géza felesége Gyula leánya volt, István felesége Gizella, leánytestvére volt a bajor fejedelemnek, aki később II. Henrik néven került a császári trónra. Géza leánya a lengyel vitéz Boleszló felesége lesz, a másik leánya a bolgár trónörökös felesége. István fia, Imre felesége egy görög hercegisasszony, és István Orseolo Ottó velencei dózsával házassítja össze saját húgát, akiknek fia, Péter lett azután István első utóda. Istvánnak egy másik húga pedig Aba Sámuelnek lett a felesége.

Nagy fontossága van még annak a körülménynek is, hogy a császári házzal rokon Adalbert Magyarországra is eljött. Géza örömmel fogadta, és rábízta fia, István nevelését. Adalbert – aki később vértanúként halt meg – lelkesedő és lelkesíteni tudó hite hatalmába kerítette Istvánt. Tudjuk, hogy az Istvánnal egyidős későbbi III. Ottó császár is Adalbert lelkes tanítványa volt.³⁶

Géza 997-ben halt meg, miután utódjának fiát jelölte és így mellőzte azokat, kik a régi felfogás szerint igényt tarthattak volna a fejedelemségre. Istvánra súlyos örökséget hagyott. István nem is tehetett mást, mint hogy apja politikáját folytassa. De nem is akart mást tenni, ő már benső hitbeli meggyőződésből akarta Magyarországot erős keresztény állammá tenni és politikai függetlenségét biztosítani. Még apjánál is jobban felismerte a kettős veszélyt: egyrészt, a pogányság feléledése az országban a nemzet egységét és benső erejét veszélyeztette, másrészt a németek hódító törekvései a nemzet függetlenségét tették kérdésessé. Mindkét veszélyt erélyes és szerencsés kézzel elhárította.

Mikor apja meghalt, jogköre gyakorlatilag nem az egész Kárpát-medencére, hanem az Árpádok nyugati törzsi területére terjedt ki. István tehát azon volt, hogy hatalmát megerősítse és kibővítsé. Koppány, aki pogány volt vagy legalább pogány érzelmű maradt, mint az Árpád nemzetség elsőszülött fiának a leszármazottja, egyrészt magának követelte a hatalmat, másrészt pogány szokás szerint Géza özvegyét, Saroltot akarta feleségül venni, s végül hadat indított a király ellen. István seregével – amelynek a vezére a német Vecelin volt – legyőzte Koppányt. Az ütközetben Koppány maga meghalt.³⁷ István Koppány holtestét felnégyeltette, az egyik csonkot Esztergom, a másikat Győr, a harmadikat Veszprém kapujára tűzte, és a negyediket Erdélybe küldte. Ezáltal egyrészt arról tett tanúságot, hogy anyja becsületét megvédte – Sarolt a néhai Gyula leánya – és az ifjabbik Gyula testvére volt –, másrészt jelezte, hogy Erdélyt is országához tartozónak tekinti.³⁸

A második fegyveres akciója – csak a legfontosabbakat említem – Erdély megszerzésére irányult. Gyula és családja ugyan bizánci keresztény, de a lakosság lényegében pogány volt. Ajtony, aki Marosvárott székelt, pogány volt. István 1003-ban, tehát már megkoronázása után legyőzte őket. Ajtony meghalt, Gyula fogságba került, majd a lengyel fejedelemhez, vitéz Boleszlóhoz menekült. Gyula két fia azonban, Baja és Bonyha, a Duna mentén kapott birtokot.³⁹ 1010-ben István vitéz Boleszlótól visszaszerezte az általa elfoglalt területeket a Morva és a Vág folyó vidékén.⁴⁰

Harmadik katonai akciója a besenyők ellen irányult, akik keletről támadva Erdélyt fenyegették. A legenda szerint István álmában megtudta, mikor akarnak támadni, megelőzte és legyőzte őket.⁴¹

Végül még egy fegyveres akciót kell megemlítenünk, amely István élete vége felé, Imre halála után történt. Szent István egyedüli közvetlen rokona Vazul, azaz Vászoly volt, István nagybátyjának, Mihálynak a fia. István nem tartotta ezt a könnyűvérű fiatalembert alkalmasnak arra, hogy utódja legyen, és ezért húga és Orseolo Ottó fiát, Pétert jelölte utódjának. Vászoly lelkében még pogány volt, ezért bérelte fel az orgyilkost. István megbocsátott a felbérelt gyilkosnak, aki bocsánatot kért, a merénylet szerzőit, köztük Vászolyt is, megvakíttatta a kor szokása szerint.⁴²

A pogányság veszélye István halála után is megmaradt sokáig. Pétemek, István közvetlen utódjának meggyűlt a baja Vátával, Viskével, Bolyával, Bonnhával, I. Andrásnak és I. Bélának másokkal, de ez már nem tartozik ide.

A másik veszély ellen István szintén sok körültekintéssel, diplomáciával és sikeresen védte meg nemzete önállóságát. Ez azért volt nehéz, mert egyrészt a nyugati kereszténység kultúrközösségébe akart lépni, másrészt ez a kultúrközösség nagyrészt a németek birodalmi érdekeivel egybefonódott. Istvánnak annyiban előnyös volt a helyzete, hogy felesége révén sógorságba került bajor Henrikkel, a későbbi II. Henrik császárral.⁴³

István nemzete önállóságát azáltal akarta biztosítani, hogy királlyá koronáztatja magát. Csak két út mutatkozott, vagy a német császártól kéri a koronát, és akkor csak fejedelem lesz (akárcsak a cseh és a lengyel fejedelem) és függő viszonyba kerül a német birodalomtól, vagy a pápától kéri a koronát, és akkor király lehet. A pápától való függésben akkor senki sem látott hűbéri viszonyt.⁴⁴ Maguk a császárok is, mint Nagy Károly, a pápának a legfőbb lelki hatalmával párhuzamba állították saját politikai hatalmukat, amivel együtt járt, hogy népeik a császár hűbéresei lettek. Nos, az ezredfordulókor egy rendkívül kedvező konstelláció adódott István számára. III. Ottó lett a császár, és II. Szilveszter a pápa.⁴⁵ Kettőjük közt a lehető legbensőbb egyetértés uralkodott. A pápa azelőtt nevelője volt Ottónak, s épp Ottó segítségével került a pápai trónra. Ők nem a császárság birodalmi koncepcióját képviselték, hanem – talán bizánci hatás is volt ebben – a népek feletti római jelleget: a renovatio imperii romani volt a jelszó.⁴⁶

E felfogás szerint a császár, akárcsak a pápa, népek lelki összetartozását és békés együttlétét biztosítja, és a pápával együttesen irányítja politikailag független népek sorsát. Ebben az időpontban kérte István a királyi koronát, és meg is kapta. A pápa ezt nem tette meg a császár beleegyezése nélkül, annál is inkább, mert III. Ottó ekkor Rómában tartózkodott. Később a koronaszerezés már nem ment volna oly simán, mert noha István sógora, II. Henrik, még fenntartotta elődje eszméjét (1020-1024), az ő utódai, II. Konrád és III. Henrik ismét feladták a római imperium gondolatát, és visszatértek a Nagy Ottó-i birodalmi koncepcióhoz. II. Konrád még István életében, 1030-ban próbálta meghódítani Magyarországot, de István csellel a császár seregét a Fertő mocsaraiba fullasztotta, és egészen Bécsig nyomult.⁴⁷ István utódainak is még sokáig kell majd a németek ellen a nemzeti függetlenségért küzdeniük, ami nagyon nehéz volt, mert a pogányság elleni harcban és az egymás elleni vetélkedésben mégiscsak a németek segítségét kérték.

Ezek után már megmondhatjuk, miért avatta az egyház István királyt szentté, azaz mit jelentett István király szentté avatása. A szentté avatás feltételezi az életszentséget. Mégsem elég kimutatni, hogy István az egyház felfogása szerint szent volt, hogy hívő, imádságos lelkű férfiú volt, hogy bőjtölt és indulatain uralkodott – ez általában minden szentről elmondható. Az a kérdés, mi volt az egyháznak akkoriban egy szent királyról való koncepciója, amelyet István király mintegy megtestesített.

Az akkori keresztény uralkodók mind elismerték, hogy méltóságukat Istentől az egyház által kapták, és hogy a kereszténység terjesztőinek és védelmezőinek kell lenniük. A pogányságban látták a hit legnagyobb ellenségét. Tehát az egyház irányítása mellett a pogányok megtérítését kellett tervbe venniük és esetleges támadásait akár fegyveres erővel is visszaverni.⁴⁸ Az a nézet is általános volt, hogy az egyszerű, tudatlan népet kényszerrel is kell az igaz hitre vezetni, mintegy kiskorúnak tekintve felette gyámságot gyakorolni. Ahogy a szülő a kis gyermeket bizonyos dolgokra kényszeríti, néha meg is bünteti, mert tudja, hogy mindez a gyermek javára válik, úgy kell az uralkodónak is a néppel bánnia. Minden kereszténynek kötelessége ugyan az egyházat védeni, de a keresztény uralkodó a szent olajjal való felkenés és megkoronázás által mintegy szentségi felhatalmazást és küldetést kapott, hogy a kereszténységet védje, terjessze.⁴⁹

Nos, ha Istvánt e szempontból nézzük, akkor el kell ismernünk, hogy a keresztény uralkodó minden sajátosságával rendelkezett. Ott, ahol alig egy félszázada pogány magyarok éltek, neki sikerült egy keresztény országot teremteni, határait minden irányban megszilárdítani, a pogányok lázadását – saját rokonait sem kímélve – letörni. S mindezt nem pusztán politikai számításból tette – amint részben még apja –, hanem a keresztény hit szent meggyőződéséből. Ezt a római szentszék is bizonyára külön értékelte. A római szentszék is bizonyára fontosnak tartotta, hogy István nem a német birodalomból származott, s Európa keleti részén erős keresztény országot teremtett. Magyarország – mondják majd később – a nyugati kultúra védőbástyája, de hogy azzá válhatott, Szent Istvánnak köszönhető.

Az akkori kor embere nem volt pacifista, nem voltak pártok, amelyek naiv módon egyoldalú leszerelést követelnek és antimilitarista propagandájukkal Európa dekadenciájának az útját egyengetik. Becsülték és élvezték az életet, de nem tartották a legfőbb értéknek. A keresztény életeszmenyért hajlandók voltak áldozatot hozni, s másoktól is megkívánták, hogy áldozatot hozzanak. Nem megalkuvó opportunistákat csodáltak, sziklaszilárd hősöket tiszteltek. István egyénileg komoly, erélyes, testben edzett férfi volt, értett a kardforgatáshoz, kitűnő hadvezér volt, kedvelt szórakozása a vadászat volt.⁵⁰ Amikor Konrád seregeit megsemmisítette, gondolom, a pogány magyarok is, akik különben nem rokonszenveztek vele, megcsodálták benne a magyar virtust. Amellett kitűnő diplomata, messzelátó államférfiú volt.⁵¹ Minden keménysége ellenére, bensőséges lelki életet élő ember volt. Az imában jobban bízott, mint a fegyverekben, a Koppánnyal való ütközetre imával készült, különben is éjszakákat imában töltött. A bencés spiritualitásnak köszönhette Mária tiszteletét, amely abban is megnyilvánult, hogy élete alkonyán országát a Nagyasszonynak szentelte.⁵² Ha háborút megnyert, önmaga számára nem kívánt semmit, a Koppány ütközet után a szerzett javakat vitézeinek és az egyháznak ajándékozta. Gyula és Ajtony kincseivel a székesfehérvári bazilikát ajándékozta meg. Amikor bizánci szövetségese megsegítésére benyomult a bolgár cár birodalmába, csak a szentek erekljeit tartotta meg magának.⁵³

Külsejében a komolyság jellemezte. Sohasem látták nevetni. Mindig úgy járt-kelt – írják róla –, mintha azonnal Isten ítélőszéke előtt kellene megjelennie. Alamizsnálkodott, álrühába öltözve a betegeknek szolgált. Természete szerint

inkább indulatos lehetett, de megfékezte magát; amikor egy alkalommal egy ember az alamizsnát osztogató öreg király szakállát megcibálta, indulata felforrt benne, de azonnal legyőzte önmagát, s az illetőt nem dorgálta meg.⁵⁴ Békülékenységet, szelídséget, nagyvonalúságát külföldön is megcsodálták.⁵⁵ Gyulának megengedte, hogy Lengyelországba menjen száműzetésbe, feleségét utána küldte, gyermekeinek birtokokat adott. A felségsértő Vászolyt megbüntette, de büntetését utódaira nem terjesztette ki. Az igazságtalanságot keményen megbüntette. Amikor a besenyők egy 60 tagból álló csoportja Magyarországra jött békés szándékkal és a határvidéken a magyar katonák kifosztották őket és egyeseket megöltek, István a bűnös magyar katonákat elrettentésül, hogy senki át ne merje hágni Isten parancsát, kettesével felakasztatta az utak mentén.⁵⁶

István igazságszolgáltatása és törvényhozása keménynek tetszik nekünk, de az akkoriak a többi államokéhoz hasonlítva, mérsékletét és emberiségét csodálták. A vasápmi mischallgatás ellenőrzése a bíró kötelessége volt; ha elhanyagolta a kötelességét, megverték és kopaszra nyírták. Aki vasárnap dolgozott, attól elvették állatait és szerszámaikat; aki nem böjtölt, azt egy hétre elzárták; aki hamis esküt tett, annak kezét levágták. Minthogy István keresztény államot akart alapítani, a nyugati államok mintájára nagyban átvette törvényeiket is, de a magyar helyzetnek megfelelően módosította és inkább enyhítette őket.⁵⁷ Tíz püspökséget alapított, gondoskodott a püspökökről. A papság iránt nagyvonalú volt, de egyben igényes is, ha nem feleltek meg a hivatásuknak, megbüntette őket.⁵⁸ Az egyházzal való intézkedésekhez akkoriban nem kellett külön pápai engedély, mint ahogy azt a későbbi legendák feltételezték, az akkori felfogás szerint a királlyá való koronázás és felkenés ezeket a felhatalmazásokat magában foglalta, s a többi keresztény uralkodó is élt e jogokkal.⁵⁹ Az "Intelmekben" ezt írja: "A türelem és az igaz ítélet gyakorlása a királyi korona ötödik cifrázása... Ha becsületet akarsz szerezni királyságodnak, szeresd az igaz képletet, ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy... A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek zsarnokoskodnak."⁶⁰

Érthető, hogy nemcsak a magyarok, hanem a külföldiek is szentnek tisztelték a magyar királyt. A középkorban István páratlan népszerűségnek örvendett, vagy ötszáz külföldi író emlékszik meg róla. Úgy érezték, hogy István valóban mindazt megvalósította önmagában és országában, amit egy keresztény uralkodótól elvártak.⁶¹ A későbbi korok magyarjai is mindig kegyelettel gondoltak nemzetalkító királyunkra, és főképpen amikor népünket balsors tépte, segítséget kérték. A XVIII. századból származó borongós hangulatú énekünk bizakodó imádságot foglal magában:

Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga,
Ki voltál valaha országunk istápjá.
Hol vagy István király? Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben te előttem sirván.
Előtted könyörgünk bús magyar fiaid.
Hozzad fohászkodunk árva maradékid,
Tekints, István király szomorú hazádra,
Fordítsd szemeidet régi országodra!

Ezek után kíséreljünk meg egy értékelést, amelyben visszatekintünk a mából.

V.

Megítélésünk szerint, nemzeti metafizikánk belefulladt Szent István-komplexumunkba és a kereszténységhez való viszonyunk félremagyarázásába. E kettős aranyiga alatt nemzetünk legjobbjai tépték, marcangolták egymást és önmagukat ezer éven át. A végszót történelemírásunk máig nem meri kimondani, pedig kézenfekvő a helyzet. Mi, testileg és lelkiileg szabad magyarok, mint kontinensünk (Eurázsia) egyik legnagyobb hatalma, keresztények lettünk, és mindent megteszünk azért, hogy Európa befogadjon minket. Ezer éven keresztül véreztünk – tudatosan – Európáért, és harcoltunk, többnyire, vérrokonaink ellen. Nincs még egy nemzete Európának, amely több kitűnő találmányt, ideát, intézményt, művészt, tudóst, sportolót adott, mint a miénk. Nemzeti vagyonunkból csaknem minden, ami mozgatható, a többi európai néphez került. Európa keresztényei végül úgy elvették hazánkat, a Kárpátok medencéjét, hogy nekünk egy talpalatnyi szabad föld se maradt. A kereszténység felvétele árán szűk ezer évvel tudtuk meghosszabbítani európai létünket. Tanulságos innen visszapillantani a megtett útra is.

Nem tudni pontosan, hogy hány jó magyar farkosos feje hullott le, midőn a kereszténységet – bármely más európai népnél gyorsabban – felvettük, de nagy vérengzés volt. Árpád családja – nagy bizonyossággal mondható – megszegte a Vérszerződést, mert úgy kiirtotta a honfoglaló vezérek utódait, hogy Szent István idejére már csak az egy Ajtony marad. Károly Róbert királyságát is már csak egyetlen ember, Csák Máté vonta kétségbe a Vérszerződés jogán. Az országot ellepték az idegenből hozott urak, így a magyarság már az első Árpád-házi királyaink alatt egyszer s mindenkorra elvesztette saját nemzeti elitjét, s azóta is idegenek vezetik. Az új urak viszont máig sem érnek fel a honfoglalás kori vezetők színvonalára. Egy történelmen keresztül annyi fáradságot se vettek maguknak, hogy minden előny és gazdagság élvezete közben legalább a vezetéshez szükséges minimális ismereteket elsajátítsák. Hunyadi Mátyás első tette volt,

hogy az országnak új vezetőket adott a tisztán magyar, köznemesi rétegből, halála után pedig éppen ezeket az embereket igyekeztek eltüntetni az új és a régi hatalmasok. Alljon alább egy példa a vezetők tehetetlenségéről - a régebbi időből, hiszen újabb példát bárki tud eleget.

Amikor Batu kán Muhinál meglátta a felvonuló pompás magyar hadakat, kiadta a parancsot a visszavonulásra. Ám amint ez a félelmetes magyar sereg első haditettét elkövette, azaz letáborozott, az éles szemű, kitűnő hadvezér azonnal megállapította, hogy ezt a hadat megveri, mert vezetése csapnivaló. Háromszáz év elegendő volt a tehetségtelen, új magyarországi vezető rétegnek, hogy tönkretégye a világ legjobb hadseregét. A következményeket ismerjük. A magyar királyt a keresztény nyugat semmivel se segítette a tatár invázió ellenére, sőt, amikor a mohi csatából menekült, Babenberg szomszédja – aki trónját a magyar fegyvereknek köszönhette – elfogta és megzsarolta. IV. Béla királyunk a tatár kán követeit nem fogadta, hanem kivégeztette - mert ő a nyugati kereszténységhez, és nem ázsiai vérrokonaihoz húzott. Nem lehet véletlen, hogy az Arvisura ezt a Bélát árulónak nevezi, miként az se lehet véletlen, hogy a magyar fegyverek történelmünk során két alkalommal voltak a legjobbak a világon: Árpád honfoglalása és Hunyadi Mátyás uralkodása idején.

Honfoglalásunkat követően a pápaság kardja, a német-római császár, 150 év alatt 20 hadjáratot indított ellenünk. Csak 1030 és 1064 között – amikor már keresztények voltunk – tíz nagy hadjáratot kellett visszaverjünk. A cél mindenkor azonos volt azzal, amit Nagy Károly tűzött ki 804-ben az avarok ellen, mikor is az avar vezetők ezreit akasztatta fel, kincseiket pedig elrabolta és Európa-szerte szétosztotta. Azt viszont bizánci krónikákban fennmaradt avar forrásokból tudjuk, hogy az avarokat nem Nagy Károly kardja, hanem saját erkölcsi romlásuk győzte le. Addigra már az avarok sem voltak a becsület, a barátság és a bátorság népe.

A pápák közül mindössze négy: II. Szilveszter, III. Callixtus, XI. Ince és XII. Pius nevezhető a magyarok barátjának – és hogy mit tettek Mindszentyvel, arra elég csak hivatkozni. Rajtuk kívül ezer éven át egyetlen nyugati történelmi személyiség bennünket igazán komolyan nem vett. Vaskos történelmi szintézisek százait írják, s meg sem említene bennünket ott, ahol Hollandiának, Csehországnak, Dániának komoly helyet szentelnek.

Történelmünk tiszta és becselenségmentes, királyságunknál csak Szent Péter széke régebbi és állandóbb, de a nyugat nem tudja, mi a különbség köztünk és a cigányok között, s bennünket, a kontinens legrégebbi alkotmányának és legelső parlamentarizmusának megalkotóit, a szabadság szimbólumát az egész világ szemében, orosz dzsidásokkal szabadított fel - az utolsó száz év alatt háromszor is.

Ennek elviselhetetlen terhe és kínja alatt sikoltanak föl történelmünk minden korszakában tisztán látó szellemeink, a kelet-nyugatot tisztán és hazug illúziók nélkül szemlélő legnagyobb magyarjaink, akik így jutnak el a magányosság és az árva nemzet gondolatához. A szemek még ennyi tapasztalat után sem nyílnak ki, amikor pedig a súlypont érezhetően és láthatóan tolódott Ázsiába.

Tisztánlátásunk érdekében alaposan meg kellene vizsgálni, hogy mit jelent számunkra Európa, pontosabban a nyugat, és ez mennyire keresztény. Versailles-ban megbukott metafizikai fikciónk, és ez rá kellene szorítson bennünket erre a vizsgálatra. A hazában a sorozatos katasztrófák akadályozzák a békés értékelő munkát, emigrációnk pedig nem több, mint az önmarcangoló haza árnyékának a tükörképe.

Egyáltalán volt-e és van-e szüksége a magyar szellemnek arra, hogy a nyugatit vagy a kereszténységet közvetítő közegen át kapja? Például Mindszenty József mögé szinte felekezeti különbség nélkül felsorakozott magyar millióknak a példája mutatja azt is, hogy nem a nyugatnak van közvetkenivalója mifelénk, hanem mi vagyunk képesek közvetíteni akár kereszténységet is nyugat felé, mert nincs még egy olyan népi kategória az úgynevezett nyugati világban, amely ekkora mértékben magáévá tette volna az igazi kereszténység fogalmát. A világ harangjai a mi keresztény tettünk emlékeit énekelik minden délben.

Az 1956-os, a hetvenes és a nyolcvanas évek istenarcú magyar forradalma pedig világ csodája, a magyar nemzeti génusz újabb fellángolása.

Köszönöm a figyelmet.

Hivatkozások - Jegyzetek

1. Henkey Gyula A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe. Léva, 1993. A Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség kiadása Somogy megyei magyarok embertani képe. Kecskemét, 1993. Előadás a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 2. Magyar Történelmi Iskoláján, Tab, 1993. augusztus 11-17
 2. Henkey Gyula A hajósi népesség etnikai embertani vizsgálata. Anthropol. Köz. 25; 39-60. 1981. Lucfalva és Vácgregs népességének etnikai embertani vizsgálata. Anthropol. Köz. 29; 153-177. 1985. A magyar nép etnikai embertani vizsgálata. Cumania 12; 463-521. 1990. A magyarság etnikai embertani képe. Kandidátusi értekezés. Elhelyezve a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Néprajzi Múzeum és az ELTE Embertani Tanszék Könyvtárában. 1990
- Megjegyzés: Henkey nem végez se genetikai, se vérvizsgálatot; ez utóbbi szerint kapcsolatunk a többi európai csoporttal jelentősebb annál, amit Henkey kimutat. Például a finnugorral kapcsolatba hozott keletbalti arány a vérvizsgálatok alapján 20%. Nagy Ákos (Adelaide). Előadás a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 8. Magyar Östörténeti Találkozóján. Kaposvár, 1993. július 11-17. A genetikai és a vérvizsgálatok adatainak széleskörű felhasználása az östörténeti kutatásokban napjaink tudománya. Például Bartucz korában ez így még ismeretlen volt. Henkey is a "klasszikus" csont-, valamint haj- és szemszínvizsgálatokat folytatja.

3. Bartucz Lajos A magyar ember. A magyarság antropológiája. Bp.1938. Egyetemi Nyomda. Magyar Föld, Magyar faj c. sorozat IV. P. 509
4. Böven bizonyítja László Gyula két alapvető munkájában: A "kettős honfoglalás". Magvető, Bp.1978. Östörténetünk. Tankönyvkiadó, Bp.1981
5. Primas Margarita Das Karpatenbecken und Mitteleuropa im zweiten und im frühen ersten Jahrtausend vor Christus. Előadás a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületben. Zürich,1987. nov.10
6. Tóth Tibor A magyar nemzet kialakulása. Magyar Múlt, Sydney. No 2.1983. XII. évf. No 32. 86. oldalon
7. i. mű 86. oldalon
8. Nemeskürty János—Gáspárdy Géza Megjegyzések a magyar őstörténet embertani vonatkozásaihoz. Ann. Hist.-natur.Mus.Nat.Hung. 5. 485-526
9. u.o.
10. Matsumoto, Hideo Magyar vérségi kapcsolatok Ázsiában. Előadás a 3. Szittyai Történelmi Világkongresszuson. Cleveland,1990. in Szittyakürt 1990. júl: aug. XXXIX. évf. 7-8. sz. Erdy Miklós Észrevételek a magyarországi japán genetikai vizsgálatok kiértékeléséhez. Előadás a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 6. Magyar Östörténeti Találkozóján. St. Gallen, 1991. ápr. 28-máj. 4. in Kultúra és Tradíció I-II. Szerkesztette Viga Gyula. Miskolc,1992. 883-894. old.
11. Meinander, C. F. Előadás a Tvörminne-i szimpóziumon. Finnország, 1980, és M. Huuree közleményeit (Helsinki, 1979) ismertette Szij Enikő: "Újra kell írni a finnugor őstörténetet?" Magyar Tudomány 261-266.1990. 3. sz.
12. I. Havett: Lettres de Gerbert. Paris,1889. (Gerbert levelei)
13. Götz László Keleten két a nap. A szerző kiadása.1981-1984 Altötting-Wien
14. Trubeckoj, N. S. Gedanken über das Indogermanproblem. Acta linguistica, I.1939. Ismertette Götz László: Keleten két a nap sorozat, I. köt. 105-107. (1981.) és III. köt. 17., 31. és 209. old. (1982.)
15. Erdy Miklós A magyarság finnugor őshazája a történelem társtudományainak térképre vitt adatai tükrében. Előadás a 7. Nemzetközi Finnugor Kongresszus Régészeti Szekciójában. Debrecen,1990. aug. 30. in Szatmári Egyes Hólmi. Mátészalka,1991. 97-111. old.
16. A magyarországi egyházi szervezetek alapjait Szent István rakta le azzal, hogy tíz egyházmegyét alapított. Székhelyük: Esztergom (érseke a magyarországi egyház feje); ez alá tartozik: Veszprém (napjainkban lett érsekség), Győr, Pécs, Eger és Vác, továbbá: Kalocsa (csak a XI. század derekától érsekség), ez alá tartozik Gyulafehérvár (románul: Alba Iulia), Csanád (korábban: Marosvár, ma Ócsanád, románul: Cenadul Vechiu) és Bihar. László király Biharról áttelepítette Váradra (Nagyvárad románul: Oradea) a püspöki székhelyet, és Zágrábban (horvátul: Zagreb) új püspökséget alapított, s Kalocsa alá rendelte. A Kálmán király korában alapított nyitrai püspökség Esztergom joghatósága alá került.1229-ben pedig Ugrin kalocsai érsek hozta létre a szerémi püspökséget; ennek a tátrjárás utáni székhelye, a szerémi Szent Irénis-monostor Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica, Jugoszlávia) mellett volt. A XI. század vége óta tudunk róla, hogy az egyházmegyékben belül kisebb igazgatási egységek, esperességek vannak
17. Szent István Intelmei Imre herceghez. in: Csóka Gáspár etc. Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi, Bp.1983.
Megjegyzés: A bizánci birodalomban és nyugaton egyaránt ismertek az úgynevezett királytűkök. Ezekben az uralkodók örökösüknek próbálják mindazt a tudást és tapasztalatot átadni, amelyet ők maguk szereztek elődeiktől és uralkodásuk alatt. Ilyen királytűkök az Intelmek is. Szerzője ismeretlen, bár szerzőjeként számba vették István királyt - az ő nevében készült a mű -, Gellért püspököt, aki Imre hercegnek - akihez szól a mű - a nevelője volt, s legutóbb Thancmar korveyi (Németország) bencés szerzetes, aki a bildsheimi püspöki iskola és káptalan elén állt, míg püspöke, Bernward halála után (1022) Magyarországra nem jött. Az Intelmek létrejöttét az 1020 körüli évekre teszik. Egy mindenesetre biztos: 1031 előtt keletkezett. Ebben az évben ugyanis meghalt a mű címzettje, Imre herceg. És az is biztos, hogy az "Intelmek" szelleme alapvetően különbözik nyugati párhuzamaitól, amennyiben eszmeisége a magyarok levascivilizációjában gyökerezik
18. Csomor Lajos Magyarország Szent Koronája. Kiadta a Vay Ádám Múzeum Barátai Kore 1986.147-175. old. ...az Intelmeket így zárja le, összegezi a király: "Minden, amit fentebb említettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, se az örök uradalomba bejutni. Amen": Ez a mondat kétségtelenül teszi, hogy Szent István szerint a Korona jelenti az országot, a királyságot, a királyt, a hitet, az egyházat, az uralkodói tulajdonságokat és erőnyekket. Vagyis ha a Korona mindezt jelképezi, akkor mindezekkel "egyenlő". Ha "nélkülük nem tud uralkodni senki", azt jelenti, hogy anélkül a Korona nélkül nem uralkodhat senki, amely mindezen dolgokat jelképesen nem tartalmazza. Szent István tehát az Intelmekben azt is elmondja, hogy a Korona az uralomhoz nélkülözhetetlen jelkép. Ettől kezdve a magyar királyok ragaszkodtak ahhoz, hogy koronázzák meg őket Szent István koronájával. Az ország sem fogadta el teljes értékű királynak azt, akit nem koronáztak meg ezzel a Koronával. A Korona e jelentőségének általános ismertségét jelzi, hogy a pápa hivatkozott rá. VII. Gergely 1074-ben írott levele arra is utal, hogy ő tudta az ő elődjétől, hogy Szent István már ilyen jelentőséggel, jelképi tartalommal és hatalommal, erővel felruházva kapta a Koronát! Megkérdőjelezhetem, szabad-e szoros, az egymáshoz megfelleltetett szoros kapcsolatot feltételezni a Szent István által megfogalmazott szimbolikus Korona és a Szent Korona mint tárgy között. Ilyen Korona, mely a rajta lévő képek által saját maga is annyira kifejezi a hozzá tapadó eszményeket, nincs több. A korona jogi, eszmei intézménye más országokban is létezett, de ezek közül állandó koronázási korona a mai tudásunk szerint csak kettő volt, az egyik a magyar Szent Korona, a másik a német-római császári korona. A lengyel, a cseh és az angol korona is kieserélhető volt. Nálunk viszont a tulajdonviszony és a történelem mutatta jogi gyakorlat alapján a Korona jelképi és tárgyi mivolta között oly szoros kapcsolatot találunk, ami által egymást feltételezik. Gondoljunk csak az érvénytelen királykoronázásokra vagy a nem ezzel a Koronával koronázott királyok érvénytelen adományaira, rendeleteire."
19. Csikák György A magyar parlamentarizmus ezer éve. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Bp.1990. 29. old.
20. Ortolan, Canonisation, DTC, col.1626-27
21. ib.1627-28. ib.1628. Keleten a vértanúkat a 2. századtól, nyugaton a 3. századtól tisztelték. H. Schauerte, LTHK col.107. Az ortodox egyház nem ismer hivatalos szentté avatást, inkább a beatificatio aequipollens szokásos. Kivétel képez, hogy Gregorius V. konstantinápolyi pátriárkát 1921-ben szent nemzeti vértanúnak deklarálták K. Algermissen, Heiligsprechung, LTHK. col.144. Megkülönböztették a martyres vindicatos et non vindicatos. Ortolan col.1629
22. ib.1630
23. De gyakorlatilag csak jóval később lett elfogadva. ib. 635. VIII. Orbán meghatározta, hogy a boldoggá avatás is a pápához tartozik 1625-ben. Az új kódex a következőket tartalmazza: "Nyilvános kultusszal Istennek csakis azokat a szolgáit szabad tisztelni, akiket az egyházi hatóság a szentek vagy boldogok jegyzékébe felvett" 1187
24. Noha a szentté avatást az egyház régóta gyakorolta, ez a szó: "canonisation" (jegyzékbe való felvétel) csak a XII. században bukkan fel. Első ízben Udalrich püspök használta a II. Callixtushoz írt levelében, Ortolan col.1635
25. Csóka Gáspár etc. Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest,1983.10. Szent István tiszteletét az egész egyházra hivatalosan csak XI. Ince terjesztette ki 1686-ban, Ortolan col.1636.
Megjegyzés: A szentté avatás eljárása nagyjából a következő módon történik: a) a szentté avatás feltételezi a formális boldoggá avatást, s ilyenkor két csoda szükséges; az aequipollens boldoggá avatás esetén, per viam cultus 3 csoda kell. b) Maga a szentté avatás menete: A püspök egyházmegyei színen elkezdheti a processust mint információgyűjtést. Felterjesztik Rómában, hogy az ügyet fel lehessen venni. A rituskongregáció "littera remissoriales"-t bocsát ki, amely szerint a Szentszék nevében lehet folytatni, ezáltal lesz apostoli eljárás. Kijelölnek egy-egy promotort, postulátort és advocatust. A postulátor és advocatus felülvizsgálja a dolgot s kiadja az információt és summariumot. A generálpromotor megteszi ad animadversionast, s erre válaszol a postulátor és advocatus, responsiones. E négy okmányt kinyomatják: positio. A kongregáció bíborosai felülvizsgálják. Ha kedvezően nyilatkoznak, a pápa elé terjesztik. Csak ekkor folytatódik a pápa nevében. Hármasszanciában: congregatio antipraeparatoria,

- praeparatoria, generalis. Az utolsón részt vesz a pápa is. Az elsőben van egy orvosokból alkotott tanács. Az ünnepélyes szentté avatást hármaskonzisztórium előzi meg, secretum, publicum, semipublicum, G. Oesterle col. 142-43. Molinari col. 6350-36. Ortolan col. 1645-56
26. H, Vorgimler. col. 105
 27. Hermann Egyed A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Aurora, München, 1973. 9-10
 28. Bogyay Tamás Stephanus Rex. Herold, Wien, 1976. 9
 29. ib. 12
 30. ib. 9
 31. Géza 940 körül született, 970-ben vette át a hatalmat. Viszont 973-ban tizenkét előkelő magyar már megjelenik Nagy Ottó előtt Quedlinburgban, amit valahogy elő kellett készíteni. Mindenképpen Géza kérésére már 972-ben érkeztek térítők. Vö. Kristó Gyula: Árpád-házi uralkodók IPM I. Taksóy 10
 32. Hermann: 16-17. Bogyay: 10-11
 33. Hermann: 15, talán Bruno keresztelte: Bogyay 10
 34. Hermann: 14, Kristó, 5. Géza, 11
 35. Hermann: 13
 36. Adalbert 972-ben a magdeburgi dómiskolába lépett, Tötech hercegfia, a Szlavnikok nemzetségéből, rokonságban II. Henrikkel, talán anyai ágon rokona. Amulfnak. A bérmláskor kapta Adalbert nevét. Prága püspöke, kétszer megfutamodik: Rómában nagy hatással van a 16 éves III. Ottóra. II. Boleszló kiírja nemzetségét. Magyarországon többször megfordult. Istvánra, aki 14-15 éves lehetett, nagy hatással volt. Valószínűleg ő bérmlalta meg Istvánt. Vértanúhalált halt a poroszoknál 997-ben, ugyanakkor halt meg Géza, Bogyay 16-17, Hermann 17, Kristó 6, I. István, 12
 37. Ütközés a pogány legitimitás a keresztény idoneitas elvével. A szenioritas és levíratus elve a pogányoknál, vérfertőzés a keresztényeknél, Hermann 19, Bogyay 18, Kristó ib. 15
 38. Hermann 19. A felnégyelés a volgai bolgároknál és szomszédos népeknél szokásos volt, mint a paráznság büntetése, Bogyay 19.
 39. Bogyay 23, Hermann 19-20, Kristó ib. 18
 40. Kristó ib. 20
 41. Bogyay 47-48
 42. Hermann 41-42. Kérdések Vászoly büntetése körül. A megvakítás büntetése volt azoknak, akik jogtalanul a trónt akarták megszerezni, ha életüket meg akarták kímélni. Ám a kisebbik legenda beszél főuraknak összeesküvéséről is. A kézlevágás hitszegőknek járt. Tehát két különböző esetről lenne szó? Bogyay 52
 43. Ez Géza érdeme volt (970-997). II. Henrik szül. 973-ban császár 1024. Henrik Cívakodó Henrik fia, Gizella a leánytestvére. A császárral való sógorság rangemelés is jelentett, Bogyay 17. István házassága 996-ban lehetett. Hermann 16, Bogyay 19, Kristó ib. 18
 44. Hermann 20-21. Kristó ib. 15
 45. II. I. Ottó, a "világ csodája", II. Ottó és Theophanu görög hercegnőnek a fia. Császár 983-1002. Tanítómestere volt Aurillac-i Gerbert, aki Ottó segítségével került 999-ben a pápai trónra, mint első francia pápa. Bogyay 22-23. Kristó ib. 18
 46. Hermann 20-21
 47. Hermann 42. Kristó ib. 22
 48. Az uralkodók ezért is próbálták uralkodásra való alkalmatosságukat azáltal kimutatni, hogy kitűntek a kereszténység terjesztésében, a pogányok megfélemlítésében és megtérítésében. Hermann 20
 49. Hermann 22, Bogyay 20
 50. Hermann 23., 42. Kristó ib. 21
 51. Példák: a) Ahelyett, hogy I. J. Henriket támogatta volna Boleszló elleni harcában, csak az északnyugati határvidéket foglalta vissza. b) Az Ajtony elleni harcban bevárta a kellő időpontot. Csak miután II. Bazileiosz elvágta Ajtony útját a szövetséges bolgáraitól, támadt István, Bogyay 24. c) Hogy a rokon Orseolókat ne gyengítse, csak látszat szerint támogatta II. Konrádot, sőt a követét, Werner püspököt nem engedte átvonulni országán Konstantinápolyba, Bogyay 49-50
 52. Hermann 24
 53. Ezekre az ereklyékre szüksége is volt a templomok számára. Bogyay 32-36. Kristó ib. 20
 54. Hermann 24
 55. Hermann 25. Kristó ib. 20
 56. Hermann 48
 57. Hermann 38
 58. Hermann 34-35
 59. Hermann 22
- Megjegyzés:* A törvények legjobb kiadása: Závodszy L.: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904; fakszimile: Bartoniek E.: Szent István törvényeinek XII. századi kézirata. Bp. 1935; fordítása: Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár, 1000-1526. évi törvények. 1000-1301. Ford.: Nagy Gy. Szerk.: Márkus D. Bp. 1899; Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. I. 1000-1526. Szerk.: Lederer E. (Ford.: Szilágyi L.) Bp. 1964
60. Hermann 40, Csóka 58. A következő cífrázásokat, azaz díszeket sorolja fel: a korona díszei a hithűség, főpapok tisztelete, ország előkelőinek a megbecsülése, az igazságtevés, idegenek védelme, tanácsurak meghallgatása, az ősi hagyományokhoz való ragaszkodás és a különböző keresztény erények. Talán 1020 körül keletkeztek. Csóka 201, Hermann 40, Bogyay 38.
- Megjegyzés:* Sokan feltételezik, hogy Imrének azért nem voltak gyermekei, mert szüzességi fogadalmat tett, mint Henrik császár, így Hermann is 41. De Bogyayval valószínűtlennek látszik. István ugyanis fiát az Intelmekben jövőendő sarjak reménységének nevezi (spes futurae sobolis). Így aligha beszél valaki, aki tudja, hogy őrmaga vagy fia szüzességi fogadalmat tett. II. Henrik pedig 1007-ben a frankfurti zsinaton azt mondta: Nincs már reményem semmi, hogy ivadékaim legyenek. (In sobole acquirenda nulla spes remanet mihi). Bogyay 39
61. Hermann 25

RAJCZI PÁL

(Ügöd)

BOLDOG GIZELLA KIRÁLYNÉ

Úgy tűnt, hogy a népvándorlásnak vége, mindenki megtalálta a maga helyét és elkezdheti építeni új országában a hazáját. Ekkor jelent meg Európa színpadán utolsó Mohikánként a magyarság. Hamarosan nagyhírűvé lettünk: a nyugat-európai anya nem a hétfejű sárkánnyal riógatta engedetlen gyermekét, hanem az apró lován száguldozó apró termetű magyarra. Nem véletlenül szólt az ég felé a hívek könyörgése: a magyarok nyíleitől ments meg Úram minket! Nyugaton rútnak, sőt borzalmasnak találták az össze-vissza száguldozó népet. A nyugati írók csodálják is az Isten türelmét és elnézését, hogy ily szörnyetegnek adta Pannónia gyönyörűségei országát. Európa népei a rút külső mögött rút belsőt láttak. Bölcs Leó is ravaszságot, hiteszést, cselszöveget, álhatatlanságot, kincsszomjat és kegyetlenkedést vet a magyarok szemére. Szívesen folyamodtak cselhez mind a diplomáciában, mind a harcokban. Ha fegyverre került a sor, igyekeztek vitézségük és merészségük gyümölcsét teljesen learatni, a pusztításban, fosztogatásban, zsákmányolásban is teljes munkát végezni (Hóman-Szekfü). A feudális széttagoltságba és anarchiába süllyedt Európa urai engedetlen alattvalóikkal, illetve a szomszédos királyokkal szemben előszeretettel fogadták bérbe a lovas magyarokat, hogy velük együtt pusztítsák ellenfeleik népét és birtokait.

Ugyanakkor a legnagyobb elismeréssel szólnak a magyarok vitézségéről, rettenthetetlen bátorságáról, minden nélkülözéssel dacoló, minden nehéz munkát megbíró energiájáról. Bölcs Leó szerint a munkát a fáradságot nagyszerűen bírják, égető meleget, fagyos hideget és minden nélkülözést tűrnek, szabadságszeretők és pompakedvelők, s főgondjuk arra van, hogy ellenségeikkel szemben vitézül viselkedjenek. A szangelleni Heribáld barát mulatozás, iddogálás, nótázás közben ismerkedik meg a "vad magyarokkal", tapasztalata szerint kedélyes, nyíltszívű emberekkel. Ottó freisingeni püspöknek a "szörnyeteg" magyarok megfontoltsága tűnik fel.

Európa népei számára döbbenetet jelentett a magyarok hadviselése. A könnyű lovassereg íjjal, nyílakkal, parittyával, rövid, egyélű, görbe karddal, fejszével vagy fokossal, kopjával és bőrpajzzsal jól felfegyverkezve, bőrruhába öltözve indult harcba. Lehetőleg kerülték a kézitusát. Az ellenség közelébe férközve nyílharcot kezdtek. Ezután vágatva közelítették meg ellenfeleiket, s igyekeztek kopjájukkal kiütni őket. Kitűnő eszköznek bizonyult a görbe-kard. A páncélt fejszéjükkel, fokosaikkal szabdalták. Sikertelen támadás esetén szívesen cseleztek, menekülést színlelve, majd hirtelen újabb támadásba lendültek. Újabb és újabb portyáik a mai hadgyakorlatokat szolgálták.

Lassankint összeszedte magát Nyugat: kiismerték hadicseleiket, 933-ban súlyos vereséget szenvedtek Merseburgnál. A lovasharcra tökéletesen kiképzett szász sereg erőteljes támadásától az új harcmódortól meglepett magyarok rövid küzdelem után megfutamodtak. A csatavesztésnél is nagyobb kárt okozott a morális vereség. Henrik győzelme megcáfolta a nyugati népek tehetetlenségét és a magyar fegyverek legyőzhetetlenségét. Ezt tetézte aztán 955 Lech-mező. Véget értek a nyugati hadjáratok.

A bizánci, bolgár csetepaték csillapodtával a maga határai közé szorított magyar népre elkövetkezett a belső konszolidációt és fejlődést előkészítő külső béke korszaka. Az új hazában idegen népek közé szorított magyar nemzet fiait nyolc évtizeden át álltak harcban Európa népeivel. Sok vért vesztítettek és sok vért kiontottak. De megalapozták tekintélyüket, lerakták későbbi hatalmi állásuk bázisát. Rettegtek tőlük, de közvetve hasznot is hajtottak Európa kulturájának. Formálták a nyugati világ védelmi rendszerét és hadviselését. Sok ellenséget és sok jóbarátot szereztek. A bajor hercegi házzal, a Felső-Itália királyaival kötött szövetség a magyarság politikai és kulturális fejlődésére kiható, tartós barátsággá alakult. Bajor földről jöttek az első hírhírdetők Géza udvarába, s a század végén (996) II. Henrik herceg hitbuzgó leánya felesége lett a magyarok első keresztény királyának, Istvánnak.

A kinyilatkoztatott egyistenhívő vallások iránt való hajlandóságot a magyarok magukkal hozták a Fekete-tenger vidékéről, ahol a török népek körében feltartóztathatatlanul haladt előre a keresztény, a mohamedán és a zsidó hitre való áttérés folyamata. A keresztény vallás sem volt ismeretlen előttük. Vezérek közvetlen kapcsolatban álltak a bizánci udvarra. Keresztény papok (Cirill, Metód) is megfordultak köztük. Az új hazában még több alkalom volt az ismerkedésre. Az itt talált népek nagyrészt keresztények, akik megtartották hitüket és a vallási kérdésekben türelmes magyar urak közül nem eggyel megismertették tanaikat. Alkalmat adtak az ismerkedésre a külföldi hadjáratok is: buzgó szerzetesek és mártírhálálra vágyó papok gyakran keresték föl a német és a francia földön táborozó magyar katonákat. Mártíriumot nem, de magyar lelkeket tudtak szerezni. Még nagyobb az érdeme a magyar földre került keresztény foglyoknak, akik közül Pilgrin papjai 20 esztendővel Lech-mező után is még sokakat találtak. A vallásukhoz, a szerencsétlenségükben is ragaszkodó keresztények erős hite, nem maradt hatás nélkül uraikra, akiknek a közvetlen közelében éltek. A fejedelmi családnak és a vezéreknek személyes érintkezése

a keresztény előkelőkkel, uralkodókkal ugyancsak nem maradt eredménytelen. Így készítgette elő az Isten gondviselése az új világot: a keresztény Magyarországot.

A magyar nép a X. század második felében már megérett a keresztény eszmék és vele együtt a nyugati intézmények befogadására. Kopogtattunk Európa ajtaján - vagy Európa kopogtatott a magyar kapuknál? Boldog, aki ajtót nyit. Bemegyünk hozzá és asztalt készítünk. Csak vezérre volt szükség, aki felismerve a hangot elindul és elindítja a népet a haladás útján. Ez a vezér érkezett el Géza nagyfejedelem személyében, akiben újra felcsillantak a gondolkodásában bölcs és uralomra termett ősenek, Árpádnak kiváló tehetsége.

Érett ésszel ismerte föl uralomra lépve (970-997) a helyzet komolyságát és a lépéskényszer. Vasakarattal fogott a külső béke és a központi hatalom helyreállításához. Érintkezést keresett a német fejedelmekkel és megtérési szándékát bejelentve hittérítőket kért tőlük. Belátta, hogy nem lehet egyszerre kifelé és befelé is hadakozni: terjeszteni a modern eszméket jelentő kereszténységet és megtörni a belső ellenség erejét. Béke és biztonság kell! A Nagy Legenda szerint trónraléptekor "... valamennyi környező tartománybeli szomszédjával gondosan kezdett tárgyalni a békéről". Külső országok ellen nem indított háborút, sem támadást megbosszúló hadjáratot. Engedményekre is hajlandó volt még határterületek feladásával is. A térítő papok beengedésével együtt megnyitotta a kapukat a "vendégek" (a hospesek) előtt. Vajon nem Géza ültette el István lelkében a gondolatot, amit ő leírt az Intelmekben: "... mert miképpen különb-különb részekből és tartományokból jönnek vendégek, azonképpen különb-különb nyelveket és szokásokat és különb-különb tanulságokat és fegyvereket hoznak magukkal, mik mindenkinek királyi udvart ékesítik és felmagasztalják és megfélemlítik a kívülről valóknak meghittségüket, mert egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és romlandó. Azért én fiam, parancsolom néked, hogy őket jó akarattal megelégítsd és tisztességgben tartsad, hogy nálad örömöstebben tartózkodjanak, mintsem egyebütt lakozzanak". Végezetül a szomszédokkal kötött békét dinasztikus házasságokkal igyekezett megpecsételni (Györffy 83).

Hírhírdetők... Először is a bajor herceghez fordult támogatásért. 972-ben érkezett Szent Wolfgang, aki az év végén regensburgi püspök lett. A következő év tavaszán jelentek meg Quedlinburgban Ottó császárnál Géza követei, aki erősítést kért a térítésben és bejelentette megtérési szándékát. Szépen indult a dolog, de Pilgrimnek a 974-es jelentése a pápához - az egész nép kész a hit befogadására - erős túlzás. Géza politikai belátásból lett keresztény, gyenge hite nem akadályozta meg a pogány szokásokban. Elég erősnek tartotta magát, hogy két istennek szolgáljon. Mihály öccse még gyöngébben állt: fiai és unokái fél század múltán is a pogánysághoz húztak. A somogyi Szerénd és fia Koppány megrögzött, makacs híve a régi hitnek. Keleten ugyanígy áll a dolog. Sokan fölverték a keresztiséget, de kevesen lettek kereszténnyé. Adalbert joggal panaszkodott, hogy a magyarok kereszténysége erősen fertőzött pogánysággal.

Dinasztikus házasság...

Gizella II. Henrik bajor herceg és Burgundiai Gizella négy gyermekének egyike. Testvérei: II. Henrik császár, akit 1146-ban szentté avattak; Brunó augsburgi püspök, majd II. Konrád császár tanácsadója; és Brigitta nevű húga Regensburgban volt apáca. Édesanyja ugyancsak apácafátylat kötött amikor megözvegyült. Gizella 985 körül született. Apácának szánták és a neveltetése is erre készítette. 996-ban jöttek Géza küldöttei, akik feleségül kérték István számára. A herceg, aki Wolfgangnak volt a tanítványa, örömmel fogadta Géza ajánlatát. Gizella lemondott Égi Jegyeséről, hogy a magyar udvarba költözve a pogányok térítésével, új hívek szerzésével igyekezzék Krisztus országának népét gyarapítani, önmagának meg érdemeket szerezni a túlvilágra.

Herimannus Contractus (Béna Hermann) krónikájában arról beszél, hogy Gizella a házasságban tús, a hit túsza volt. Ezt írja a 995. év históriájánál: "Meghalt Henrik, Bajorország hercege... Ennek húga Gizella feleségül adatott Istvánhoz, a magyarok királyához, hogy Krisztus hitére térítse, mintegy a neve szerint valóban a hit záloga" (quasi vere juxta nomen suum obses fidei). Gombos: Szent István a középkori külföldi történetírásban. B. 1938. ezt írja: "A németek Gizella és István házasságát olyan szerződésnek tekintették, amelyben a németek részéről Gizella a saját nevének jelentése szerint kezesként szerepel, a magyar király pedig kötelezi magát, hogy népével együtt a keresztény vallásra tér. A németben a Geisel név, mint a Gisela változata megfelel a latin obses-nek, ami kezest, túszt, zálogot jelent."

A német irodalomban nagyon elterjedt annak tudata, hogy a magyarok közé Gizella hozta az új hitet, hogy Gizellának köszönhető a magyarországi kereszténység. Így: Chronicon Epternacense breve: Henrik egész Pannoniát Gizella húga által Krisztus számára térítette meg. II. Konrád császár capellanusa; Gizella, Istvánnak, a magyarok királyának a felesége, aki főképpen a pannoni nép között elterjesztette a kereszténységet. - Amadus Bremensis: Az Úr 1010. évében Magyarország népe megtért a császár húga, Gizella által, aki feleségül adatott Magyarország királyához, s a királyt rábírta, hogy magát és övéit megkeresztelje. - Ezt a meggyőződést erősítette meg III. Jenő pápa a II. Henriket szentté avató írásában, amely az új szent egyik legfőbb érdemének a magyarok megtérítését jelölte meg (Györffy 80). Mintha teljesen elfelejtkeznének az előző (Adalbert, Wolfgang, stb.) térítésekről.

Házasságkötés

Géza idejében végérvényesen meggyökeresedett a kereszténység, a megtérés folyamata visszafordíthatatlanná vált. A fejedelmi udvar elhatározta az egész nép kereszténnyé tételét.

Ebben az udvarban született István, aki a keresztiséget a Sankt Galleni Brunó püspök kezével vette hamarosan születése után. Teljesen hamis a Vajk megkeresztelését mutató, egyébként csodálatos műalkotás. A Kis-Legenda szerint a katolikus hit igazságaiban nevelkedett és gyerekkorában beavatták a grammatika tudományába. Biztosan foglalkoztak nevelésével az udvarnál működő német püspökök és papok. Adalbert bértálta, szellemi hatása nem volt hosszantartó. Annál jobban hatott rá Radla, (Hartvik szerint István csodálatos módon megszerette.) Bizonyos, hogy István olyan egyenmű intellektuális hatás alá került, ami egész életén át fogva tartotta. Meggyőződéssel törekedett arra, hogy mint Krisztus bajnoka harcoljon a kereszténység érvényre juttatásáért a pogánysággal szemben (Győrffy 132).

Ilyen körülmények között jött létre a házasság.

Leobeni Anonymus írja. Szent Henrik amikor még nem volt császár, hanem csak Bajorország hercege, Gizella nevű testvérét Istvánhoz, a magyarok királyához adta feleségül. Amikor Cívakodó Henrik meghalt, Géza és a helyette mindinkább intézkedő Sarolt leánykérő követséget menesztett Regensburgba, ahol a hercegi család lelkiatyja és fő tanácsadója Szent Wolfgang volt a püspök. Az ifjú Henrik bajor herceg örömmel belement a Kelet felé békét biztosító házasságba és ehhez megnyerte a Regensburgban tartózkodó III. Ottó császár beleegyezését (Győrffy 114). A házasságkötés már 996 őszén vagy 997 elején megtörtént.

Az esküvő után az ifjú pár és népes kísérete hajón indult Magyarország felé. Passaut fölkeresve Esztergomban kötöttek ki, ahol a fejedelmi pár fogadta őket több napig tartó ünnepséget rendezve nekik az országnagyok jelenlétében. Ezután mentek a dukátus középpontjára, Nyitra várába (Szántó 57). Gizella nem egyedül jött. A népes szolgaseregen kívül számos bajor nagyúr, főnemesi udvarhölgy, sok pap, iparos és még több telepes kísérte vagy követte a fejedelmasszonyt. Gizella védelmére mintegy 300 nehézfegyverzetű lovag is csatlakozott (Szántó 61). Nem sokan gyökeresedtek meg köztük magyar honban, mert az 1038-46-ig tartó trónharcok után, amikor a Vazul-ág lépett a trónra, nemcsak Gizella kényszerült az országot elhagyni, hanem bajor udvari hívei is (Győrffy 116).

Géza, István házasság után, néhány hónap múlva meghalt. Alig hunyta le szemét, tüstént föltámadtak az udvarban a nagy befolyáshoz jutott idegeneket rossz szemmel néző, régi hitűkhöz, pogány szokásaikhoz ragaszkodó, hatalmukra és függetlenségükre féltékeny pogány urak. Elsőként Koppány támadt és fogott fegyvert. Mint a meghalt nagyfejedelemlnek a régi rend szerinti jogos utóda, az uralommal együtt Géza özvegyének, Saroltnak a kezét is meg akarta szerezni magának. Elindult tehát Veszprém várának irányába, amely az Árpád-korban az uralkodó feleségét illette. Koppány szerint Géza és István a megkeresztelkedésükkel eljátszották az uralomhoz való jogukat. Sarolt feleségülvételével a levírátus ősi jogszokásának akart érvényt szerezni, amelynek értelmében az özvegyet férje nemzetsége nőül adhatja annak öccséhez. (István későbbi törvényében megtiltotta, hogy az özvegyet férjhez adják. A sógorságban a keresztény vallás házassági akadályt lát.) A trónöröklés kérdésében a keresztény idoneitás, vagyis a kormányzásra való alkalmasság követelményének szereztek érvényt. A korabeli felfogás szerint az "alkalmasság" az öröklés jogcíménél is fontosabb kellék. A pogány szokások szerint élő Koppány semmiképpen nem alkalmas az immár keresztény fejedelemség kormányzására (Hómann 177).

Koppány hadai a Balatont felülől megkerülve, északi partján előrenyomulva pusztították a fejedeleml javait. A döntő csata Palota és Veszprém között zajlott le, minden bizonnyal Sólýnál, ahol 12 év múlva egy István vértanu tiszteletére épült kápolnát említenek (1009). István serege haditechnika tekintetében modernebb, fejlettebb volt a csupán könnyűfegyverzetel felszerelt lázadókénál. Koppányt felnégyelték és intő jel gyanánt szegezték fel Veszprém, Győr, Esztergom és Gyula kapujára.

A monarchikus elv győzött a törzsi szervezet fölött. István egyedüli úra maradt az országnak. Megkoronáztatásával óhajtotta tudomására hozni Európának az új, keresztény állam megalakulását. Hogy apja és saját művére megszerezze a legfőbb egyházi hatalom szentesítését, követséget küldött Rómába. Tudomására hozták a pápának István szándékát a magyar királyság megalapítására, a latin egyházszervezet kiépítésére és az államiság szimbólumaként és megerősítéseként koronát kértek. A koronaküldéssel elismerte a pápa István alkalmasságát a királyságra a Civitas Dei szellemében. A koronázásra 1001. január 1-én került sor. Mindenki a világ végét várta a millenium végével. Az Apokalipszisben olvashatni azokat a jóvendöléseket, amelyek megjósolják a sátán megkötözését, majd Krisztus fellépése után 1000 évre a kiengedését, a feltámadást és az Ítéletet. István nem a világ psztulását várta, hanem a megújulást kereste.

A középkori jogszokás szerint a király koronázásával együtt történt a királyné megkoronázása is. "Vedd a dicsősség koronáját és tudd, hogy te is részese vagy a birodalom kormányzásának, s az Úristen népének mindig eredményesen viseld gondját. Minél jobban felmagasztalnak, annál odaadóbban szeresd és őrizd az alázatosságot a mi Úrunk Jézus Krisztusban."

A királynői koronát minden bizonnyal bátyjától kapta Gizella. Amikor 1045-ben visszament Bajorhonba (Passauba), ezt a koronát a veszprémi székesegyháznak hagyta. Itt őrizték 1217-ig, amikor is II. Endre a katedrális több más értékével együtt átvette a szentföldi hadjárata költségeire. A korona drágakövekkel ékesített, a legtisztább aranyból készült 12 márka súlyú. Keleten értékesítette 140 márka áron. "Tudomására adjuk mindenkinek, hogy midőn mi Jeruzsálem szent földjének megszabadítására indultunk, a veszprémi egyháztól több értékes dolgot átvettünk. Ezek között egy különösen becseset, t. i. boldog emlékü Gizella királynénak koronáját, amely a drágaköveken kívül 12 márka súlyú színaranyat tartalmazott, s amelyet a tengerentúli részekben 140 ezüst márkaért eladtunk, mikor is jelenlévő főuraik annak aranyértékét magasztalták és nagyon kértek bennünket, hogy illő kárpótlást adnánk érte, ha életben maradva országunkba visszatértünk. (Gutheil: Az Árpád-kori Veszprém 63)

István és Gizella házasságára, egymás iránti szeretet-kapcsolatára jellemző a Pápának (XVIII. vagy XIX. János) küldött miseruha felirata: "A magyarok királya és szeretett hitvese, Gizella küldik ezt az ajándékot az Apostoli Úrnak, Jánosnak." De sokat mond a Bollandisták által szerkesztett Szentek élete, amelyben ez olvasható: "Mindketten szinte versenyeztek egymással: az istenszeretben egyik sem engedte a másikat legyőzni. Krisztusban egyesülve a hitvesi szeretetet mintegy megnevesítették."

A veszprémi apácák alapítólevelében olvashatni: "Én István, hívő keresztény és az egész Hungária királya, miután létesítettem, szerveztem és berendeztem a szentséges Istenanya veszprémi érseki monostorát és összegyűjtöttem benne apácák seregét, a magam lelki üdvösségéért nőm és gyermekeimmel egyben, s az egész Pannoniáért, rendelem ezennel..." (Gutheil. 138) Biztos, hogy gyermekei első nevelője az édesanya volt (így tanulta ezt otthonában saját édesanyjától). Számára az lehetett a legfontosabb, hogy elültesse lelkükben az istenszeretet magvát, hogy biztosítsa annak szárba szökését. Ugyanennek a szeretetnek a hajtása, hogy Imre herceg kiskorú menyasszonyát, a név szerint nem ismert bizánci hercegnőt Gizella székhelyére hozták. Fontos, hogy ugyanaz a szellem, lelkület hassa át a leendő királyi párt (Győrffy 321).

Ez a görög-kolostor volt az, ami Gizellát még erősebben Veszprémhez kötötte s nemcsak hivatalos székhelyévé, de Esztergom után második otthonává avatta. Ez volt az első apácázárda és nőnevelőintézet. A zárdá alapításának fontos motívuma volt, hogy ott az apácák keresztény magyar anyákat neveljenek, az előkelő családok leányait a hit igazságaira oktassák, hogy bevezessék őket a nyugati kultúra, műveltség, jóízlés, viselkedésmód rejtjeibe. Igen nagy feladatot rótt az apácákra az egyházi ruhák készítése. Ismerjük István rendelkezését: minden 10 falu építsen templomot, papot és liturgikus könyveket adjon a püspök, a liturgikus ruhákról meg gondoskodik a király. Hiszen ő a kegyúr! Több ezer ruhára volt szükség. Ebben a munkában Gizellára hárult a felelősség. A Nagylegenda szerint "adományairól sok egyház keresztjei, edényei, valamint csodálatos művi és hímzett textiliái máig tanuszkodnak". A XIII. századbéli Magyar Krónika ezt azzal toldja meg, hogy a királyné "keresztekről, táblaképekről és ékességekről gondoskodik". Mindössze egy miseruha maradt ránk mindebből. Az, amit a királyi pár 1031-ben a fehérvári prépostságnak ajándékozott, amit a XII. század óta kisebb átalakításokkal koronázási palástnak használtak. Alapanyaga bizánci eredetű szederjes bíborselyem, amit Gizella és apácái hímiztek arannyal. A palást képei között látható Istvánnak és Gizellának az arcképe is, kettőjük között egy kisgyermek: Imre herceg. Vissza kell idéznünk a már említett miseruhát, a pápának küldöttet; ez sajnos a francia forradalom idején Metzben megsemmisült.

Minden bizonnyal jöttek Regensburgból ékszerészek, ötvösök. Hiszen a templomoknak nemcsak kazula, hanem kehely, cibórium, feszület is kellett. Egy ilyen található Münchenben, az u.n. Gizella-kereszt. A famagot borító, ékkövekkel gazdagon kirakott díszes aranylemezen a keresztre feszített Jézus lábánál az adományozó Gizella királyné és anyját ábrázolták. Alatta a felirat: hanc regina cruce Gizila jussit.

Gizella és Veszprém

A királynői udvar Veszprémbe volt. Természetes volt, hogy István is odaviszi feleségét, ahol anyja is élt. Gizella a veszprémi püspökséget tekintette saját kápolnájának és a veszprémi püspököt a főkáplánjának. Ennek a helyzetnek a fejleménye, hogy a veszprémi püspök kimutathatóan 1224-től betölti a királynői kancellár tisztét.

Gizella legjelentősebb alkotásának a veszprémi székesegyházat kell tekintenünk. Mivel ez a város a királyné udvarháza, székesegyháza a királyné kápolnája, s így természetes, hogy ő építtette föl 1000-1009 között. Hartvik művében írja, hogy Gizellának az egyház iránti bőkezű buzgóságát "mindenek fölött bizonyítja a veszprémi püspökség egyháza, melyet alapjától kezdve aranyban, ezüstben mindennel, ami az isteni szolgálatra megkívántatik, s különféle szent öltönyökkel nagyszerűen fölékesített." (Gutheil: Veszprém, Szent Imre városa, V. 1930, 12-14.) A köztudat később is állandóan megőrizte, okleveleink ismételtan tanúsítják a Gizella-féle alapítást. (Fraknoi: Bevezetés a veszprémi püspökség római oklevéltárának I. kötetéhez.) Bertalan veszprémi püspök 1232-ben Gizellát mondta a veszprémi katedrális alapítójának. (Gutheil 59) Péter veszprémi püspök 1277-ben oklevelével cserébe adta Mindszentkálta falut a veszprémi káptalannak a káptalan 19 balatonparti telkéért, amelyeket a káptalan kárpótlásul kapott II. Endrétől Gizella királynénak, a veszprémi egyház alapítójának, arany koronájáért (u.o.).

Bonfini szerint a veszprémi bazilikát a saját költségén építette, gazdagon ellátta mindennel, ami csak szükséges (u.o.). Gizella királynét mint templomépítőt ábrázolja a koronázási palást is, amelyen jobbában templomot tart. Ugyanez látszik Manfred Werner német szobrász művén a bazilikában, csak balkézben van a templom.

Hogy Gizella veszprémi bazilikája milyen gazdagon volt felszerelve, mutatja IV. László 1276-ban kelt okleve, amelyben megörökítette a veszteségeket, amelyek ez évben érték az egyházat Csák Péter dúlása következtében. Érthető, hiszen koronázási templom. Benne állt a királynét avató szék; ecclesia reginalis, kegyűra a királyné. Kun László, felesége Erzsébet írta 1280-ban: ezennel köztudomásra hozzuk, midőn mi a megboldogult veszprémi püspöknek, tisztelendő Pál atyának kezei által Magyarország királynéjává kenettünk, (Veszprémben van ugyanis a királyné trónszéke és püspökeinek kiváltsága Magyarország királynéját fölkenni és megkoronázni) - azt az erős fogadalmat tettük, hogy más királynék példájára és szokása szerint a veszprémi egyházat birtokadományban fogjuk részesíteni, mint ennek az egyháznak különleges kegyűra (Gutheil 62). A legújabb időkből idézhetjük Zita királynét, aki baculumot ajándékozott az őt megkoronázó Hornig biborosnak. Látható a jubileumi kiállításon. Ádám Iván a katedrális 1909-i restaurálásáról beszámoló könyvében érdekes következtetést von le a sólyi alapítólevélből. Ez olvasható ott: "Aki a veszprémi főtemplomnak, vagyonának és püspökének kárt tesz, vagy őket molesztálja, fizessen 8.000 font aranyat." Természetes, hogy ez a hatalmas összeg nemcsak a bazilika vagyona nagy anyagi és művészeti értékének szól... Kifejezi vele Gizella és alkotása iránti nagybecsülését.

A királynéi koronázási jogról az első írásbeli említés 1216-ból való. 1215-ben II. András feleségét az esztergomi érsek koronázta. Ezt Róbert püspök jogsértésnek vélte. Föllebbezett a pápához. Az említett pápai oklevél megerősítette Veszprém jogát a koronázásra. Ha a király és királyné koronázása és felkenése együtt történik, akkor az esztergomi érsek koronázza és felkeni a királyt, a veszprémi püspök a királynét. Ha csak a királyné koronázásáról van szó: akkor a veszprémi püspök koronáz, az esztergomi érsek pedig felkeni. Ez volt a gyakorlat a mohácsi vészig. A Habsburgok alatt úgy módosult a gyakorlat, hogy a házi koronát a veszprémi püspök tette fel, de a királyné felkenését és a Szent Koronának a királyné jobb vállára helyezését az esztergomi érsek végezte (Gutheil 105).

A trónutódlás

A II. Konrád felett aratott győzelem után vadászbaleset (?) következtében meghalt a trónörökös, Imre herceg. Alig néhány hónap múltán. Ki és miért hagyhatta magára a veszélyek között a trón jelöltjét és várományosát? Imre halála végzetes következményekkel járt. A királyi családot is a legnagyobb gond elé állította. Hogyan tovább? Az ősi magyar örökösödési jog szerint István nagybátyjának, Mihálynak a Vazul nevű fia az első számú várományos. István egy darabig hajlott is erre. Vazul könnyelmű és ostoba emberként viselkedett. Még a Vazul-ág érdekében íródott Magyar Krónika is így rajzolja. A pogánysághoz húzott. István nem tartotta őt alkalmasnak a trónra. Már a neve is árulkodik a bolgár-szláv beállítottságáról. Egy ilyen uralkodó zavart okozhat a latin egyházszervezetben és az ország kiegyensúlyozott külpolitikai helyzetében egyaránt. Mintha megindokolni igyekeznék ebbéli elhatározását, írja az Intelmekben: "Mely görög kormányozná a latinokat görög módra, vagy mely latin kormányozná a görögöket latin módra?" Semelyik!

Vazul mellőzve érezte magát, amikor Imrét jelölték utódnak. (Seniorátus!, hiszen Vazul idősebb volt Imrénél) István király Imre halála után Orseoló Pétert jelölte utódnak. Ez a második mellőzés indította a merénylet tervét. Sikertelen meggyernie néhány a pogánysághoz húzó főurat. Az összeskűvés sem sikerült. Vazult a királyi bíróság megvakításra ítélte, alkalmatlanná téve őt az uralkodásra.

A magyar ösgeszta Vazul büntetését nem a királynak, hanem Gizellának tulajdonítja. Elmondja, hogy István súlyos betegségbe esvén Nyitrára küldte Budát, hozza el a királyi udvarba, hogy István királlyá tegye. Amikor ezt Gizella királyné megtudta, egy másik küldöttet (Sebest) menesztett Nyitrára, aki Vazult megvakíttatta és forró ólmot öntött a fülébe. Amikor a királyi küldött Vazult ebben a szerencsétlen állapotban elhozta az udvarba, István sírva fakadt, de betegség miatt nem tudta megbüntetni a bűnösöket. Így csak a gyermekeknek tanácsolta, hogy meneküljenek el az országból. A Kis-Legenda, amely az 1083-as szenttéavatás után íródott, mondja: "Nem sok idő múltán a király betegségbe esett, melytől egész testében megfogyatkozott, már lábára sem tudott állni. Láta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mert szívük mélyén még mindig hitetlenségben tévelyegtek, csalárd tervet kovácsoltak és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. ... A következő napon a király rendeletére a felkutatót gyilkosokat elővezették és fejükre ítéletet mondott. Hogy pedig az utódoknak okulására legyenek, látásuktól őket megfosztotta, ártó kezüket levágatta." Az Altaichi Évkönyvekben olvashatni: "A jó emlékü István király ... Pétert örökbe fogadta és a trón örökösévé tette. Testvérének az uralkodásra méltóbb fiát pedig, mivel a király döntésével nem értett egyet, megvakíttatta, fiait pedig száműzte (1073 körül). A Magyar Krónika megkerülte a dinasztia ősenek bűnét: nem szól a király elleni merényletről, csak a Vazult ért büntetésről, s ezt is Gizella nyakába varrja. Vazul valóban összeskűdött a király ellen. A leleplezett merénylet után a királyi bíróság a szervezkedőket elítélte, Vazul fiait száműzte. Gizella királyné aktív támogatója volt Péternek,

s így a Vazul-fiak gyűlöletének megvolt az alapja. Az ítélet teljesen jogszerű volt, megfelelt a kor szokásainak. Az élet helyett "csak" a szemét vették el, hogy alkalmatlanná tegyék az uralkodásra.

István és Gizella Péterben olyan utódot vélt látni, aki minden ízében megfelel az elvárásoknak. Latin-keresztény és hűséges Rómához, Regensburghoz és Konstantinápolyhoz, tehát azokhoz a központokhoz, amelyeknek István európai helyzetét köszönhetette. Péter apja mellett európai látókörre tett szert, világot látott, s ez fölényes helyzetet teremtett részére. Kitűnő hadvezérnek bizonyult. Biztosan mindent elkövetett, hogy száműzött helyzetében megnyerje Istvánék kedvét (Györffy 378). Az egész felelősséget Gizellára testálta az Ősgeszta, Kézai, majd Thuróczy is.

Ki gondolta volna, hogy kígyót melengettek keblükön? hogy az, aki a beteg király és az országnagyok előtt megesküszik Gizella királyné védelmére, uralomra jutván őt várbörtönbe zárhatja és megfosztja javaitól? hogy akit arra szemeltek ki, hogy István örökének folytatója legyen, nagyon gyorsan mindent eltékozol? hogy a királyi tanács mellőzésével országol? hogy István püspökeit leteszi? hogy oktan háborúskodásokba keveredik? hogy rémuralma biztosítására a várakat német és olasz helyőrségekkel tölti meg? az országot német hűbérbe adja? hogy bámulatos gyorsasággal sikerül összetűzésbe keverednie minden hazai politikaformáló csoporttal?

Gizellában megerősödött a tudat, hogy Péter trónra juttatása elhibázott lépés volt. Meg volt győződve arról is, hogy a Vazul-fiakat támogató dinasztikus párt részéről életét komoly veszély fenyegeti. Alig három esztendő múltán Péter kénytelen volt elmenekülni III. Henrik német császárhoz. Hívei itthon véres leszámolás áldozatai lettek. (Vajon mi várt Gizellára?) Aba Sámuel következett. Az ő országlása sem bizonyult sikeresnek. Gizella sorsa sem változott semmit. Amikor aztán Csanádon vérfürdőt rendezett a főurak között, a királyné belátta, hogy helyzete kilátástalan, hogy nem sok jóval kecsegtet. 1044 júliusában Ménfőnél győzött Henrik és újra Péter jött. Henrik fogadta Gizellát, és engedélyt adott neki, hogy visszatérhessen bajor földre és kolostorba vonulhasson. A császár Passaut ajánlotta.

Vegye át a szót Uzsoki András, a Gizella-kérdés avatott szakértője. A niederaltaichi kolostor krónikása feljegyezte, hogy Péter király és az özvegy királyné közötti viszony nagyon megromlott. Péter még István király életében esküvel kötelezte magát, hogy Gizella királynét, javait és birtokait mindig tiszteletben fogja tartani, még férje halála után is. Ezzel szemben Péter már uralkodásának első szakaszában kiméletlenül fellépett az alamizsnát osztogató Gizellával szemben: elkobozta javait, birtokait és pénzét is. E példátlan magatartás következményeként nemcsak az özvegy hasonlott meg Péterrel szemben, hanem István király főemberei is, akik Gizella javait védték. Ezeket az 1041. évnél írta meg a krónikás, tehát Péter első bukásánál, amikor Gizella kérésére az ország vezetői tanácsolták a királynak, hogy szüntesse meg az igazságtalanságokat Gizellával szemben. Gizellának egyetlen kiút kínálkozott: hazatérni régi hazájába, a császár hadseregével elhagyhatni az országot. Vajon számíthatott-e valakire is ebben a hazában? Vajon számíthatott-e kiméletre a trónért folytatott harcokban, a kereszténység és pogányság küzdelmeiben az az özvegy, akit nemcsak Aba, de Péter is (Gizella pártfogoltja) kirabolt? Számíthat-e kegyelemre a feltámadt magyarok előtt az István utódai által javaitól megfosztott Gizella, akit Istvánnal együtt a kereszténység megalapítójának tekintettek, aki Pétert a trónra segítette? Remélhet-e kiméletet a száműzött hercegek visszajöttével, amikor az a jelszó, hogy meg kell ölni minden püspököt, papot és idegent és vissza kell állítani a régi hitet? Várhat-e valami jót, amikor előre vetítette árnyát a vérfürdők sora, a pogánylázadás? Kitől várhat segítséget? Ki nyújthat neki menedéket? Nem természetes, hogy belekapaszkodik az első fűszálba, felhasználta a kedvező és illő alkalmat. S az is természetes volt, hogy kolostorba menjen. Ott találhatta csak meg a nyugalmat, mint anyja is, meg nővére is. Apáca lett, hisz gyerekként annak készült. Apátnőként fejezte be földi zarándokútját.

1908. július 30-án fogott hozzá a kolostortemplomban lévő Gizella-sír feltáráshoz dr. Schmid bajor régész. Az embertani anyagot dr. Ferdinand Birkner, a müncheni Egyetem antropológus professzora 1911. június 20-án megvizsgálta. Megállapította, hogy a váz nem teljes: csigolyák, a kéz és a lábsontok egyes darabjai hiányoznak, de a meglévők összetartoznak. Előlnézeten aránylag széles homlok és pofacsontok, a szemüreg aránylag nagyok és magasak. A hosszúcsontok vékonyak és megnyúltak. Birkner szerint a csontváz minden bizonnyal nő volt. A test magassága meghaladta a 170 centimétert, ami nőnél egyenesen ritkaság. Magas korra vall, hogy a koponyavarratok majdnem teljesen egybeforrtak. A csontok beható anatómiai vizsgálata arra az eredményre vezet, hogy a csontváz legalább 60-70 éves, magasnövésű, gracilis csontalkatú nő volt. Schmid arra a következtetésre jutott, hogy Gizella 1055-1060 között halt meg. ... A sír valóban Szent István királyunk hitvesének, a bajor Gizellának, II. Henrik császár hugának, az özvegy királynénak a sírja, aki haláláig a monostor apátnője volt.

Gutheil Jenő az 1977-ben megjelent "Az Árpádokori Veszprém" című alapos művében egyértelműen hitet tesz Gizella veszprémi sírja mellett. Ádám Iván írja 1912-ben a *Religióban* megjelent írásában: "Érdekes hagyomány, hogy Gizella királyné sírja és síremléke a veszprémi bazilikában lenne. A székesegyházat sokan és sokszor rongálták és pusztították. Sokszor földig lerontották; még a sírokat is feltörték és pusztították. A restaurálás alkalmával nem akadtunk királyi sírra és síremlék nyomára."

Gizella tisztelete

Óhatatlanul ráirányult az emberek, a keresztények figyelme: 1083-ban szentté avatták férjét és fiát, 1146-ban a bátyját. Rásugárzott a nagyság. Jóllehet az Egyház nem avatta szentté, boldoggá sem, tisztelete mégis végig kíséri a századokat. A róla szóló írárok, életrajzok ennek az állandóan meglévő kultusznak alapján nevezték tiszteletre méltónak vagy boldognak. Bergamói Fülöp szerint, aki elsőként írta meg életrajzát, bámulatraméltó csodatettei miatt a nép boldog halála után legott tisztelni kezdte.

Passaui sírját csak a XII. század közepétől kezdték fölkeresni a magyarok. A XIV. századtól kezdődően az Aachenbe zárándoklók útja Passaun átvezet, természetes, hogy itt is megálltak. A reformáció alatt a szentek tisztelete ellanyhult. Az 1700-as években jelentősen fellendült a Gizella-kultusz is. Ennek hatására Koller Ignác veszprémi püspök mozgalmat indított Gizella ereklyéinek hazahozatalára. Tervénck megnyerte Mária Teréziát is. Az ő kívánságára a passaui püspök 1771-ben a Szentszékhöz fordult és XIV. Kelemen hozzájárulását kérte. A pápa azt a választ adta, hogy Gizella hamvainak fölemelését és hazaszállítását el kell halasztani addig, amíg szentté nem avatják. Nem helyén való Gizella hamvainak ugyanabba a sírba és földbe való eltemetése, amelyben a már szentté avatott király: István és László, meg Imre herceg pihen. A válasz után Koller püspök megkezdte a perhez szükséges akták és bizonyítékok összegyűjtését. Halála miatt a szenttéavatási mozgalom abbamaradt.

II. József megtiltotta a passaui sír látogatását, hiszen - mondta - Gizella hamvai Veszprémben nyugosznak. Passau káptalanja élesen tiltakozott ellene. Újabb lendületet adott a kultusznak az 1908-as feltárás. A felső sekrestyében helyezték el a maradványokat, majd 1918 április 10-én vasládába téve visszatették a sírba. Az 1930-as években újra kezdeményezték Gizella hazahozatalát. A hivatalos látogatáson Németországban tartózkodó Horthy kormányzó nevében egy magasrangú katonatiszt 70 szál sötétpiros rózsát helyezett el a síron.

Ördög Ferenc írja az 1973-ban megjelent művében (Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén), hogy e területen a leggyakoribb 15 női név közül a hetedik helyen áll a Gizella.

A veszprémi egyházmegye ez évben ünnepli alapításának 1000. évfordulóját. Egyben ez évben emlékezünk a veszprémi székesegyház alapító és építtető Boldog Gizella királyné és Szent István királyunk házasságkötésének 1000. évfordulójára. Emlékezésünk örömet növeli az a nagyszerű esemény, hogy évszázados sikertelen próbálkozások után Boldog Gizella királynénk vissza, illetve "hazatér" Veszprémbe, a Királyné a királynék városába. Ugyanis a Passaui Egyházmegye ajándékaént a feltárt passaui Gizella-sírból május 4-én ereklyét hozott nekünk Franz Xaver Eder püspök úr. Meggyőződésem, hogy Boldog Gizella királyné nemcsak Veszprém szentje, az egyházmegye védőszentje, hanem az egész magyarságnak is példaképe, lelkiiségének egyik forrása. Amikor honfoglalásunk milicentenáriuma emlékezünk, lehetetlen, hogy ne keressük és találjuk meg lelki szemeinkkel azokat a hatalmas egyéniségeket, akik a honfoglaló törzseket néppé, nemzetté, ezt a földet pedig hazává tették: Szent István királyt, a nagy állam és egyházszervezőt és mellette a hűséges hitvest, aki társ-uralkodó és társ a szó legemberibb és lelkibb értelmében is, a nemcsak gyermekeket, de országot is "szülő" édesanyát, Boldog Gizellát. E jubileumi év kell, hogy ráébredjünk valamennyiünket, hogy nemcsak uralkodók, főpapok, művészek voltak a nagy király szervező és építő munkájának segítői, hanem a mély keresztény lelkiülettel és szerető szívvel mellette álló hitves, Gizella királyné is. Ahogy a közmondás mondja: a férfi házat épít, az asszony pedig otthonná varázsolja azt. Így lett a felépített szentistváni ország keresztény haza Gizella királyné által (Szendi József érsek előszava).

(A szerkesztő kiemelt szándéka volt, hogy a bemutatásra kerülő anyag a Veszprémhez kötődés minden részletére térjen ki. Így az azóta már elavult közléseket is (Gizella-sír) tartalmazza. A második rész a Gizellához kapcsolódó szépirodalmi alkotásokból összeállított válogatás. A könyvet a veszprémi Főegyházmegye templomaiban található Boldog Gizellát bemutató alkotások fényképfelvételei és reprodukciók színesítik.)

Majd az Utószó: A Veszprémi Érsekség ezzel az antológiával is népszerűsíti a főegyházmegyei és Veszprém város királynéi patróniájának tiszteletét. Az érsekség megalapítását követően dr. Szendi József érsek úr új főpapi címert terveztetett, amely egyúttal a főegyházmegyének is címere lett: a címerpajzson az ősi védőszent szent Mihály főangyal alakja mellett Gizella királyné is látható. Királynénknak e hiteles ábrázolása az ősi királyi koronázási paláston maradt fenn: a karján látható templomtorony az általa alapított és építtetett püspöki bazilikát jelképezi. Dr. Szendi József érsek úr kérésére a bajor Vallás és Közoktatásügyi Államminisztérium és a Passaui Püspökség engedélyezte, hogy Boldog Gizella királyné sírjából csontvázerereklyét kapjon a Veszprémi Főegyházmegye, s ezzel elindulhat a királyné szenttéavatásának több mint 200 esztendeje óhajtott eljárása. Gizella sírját Niedernburg apácakolostorban 1995. október 26-án ünnepélyesen felnyitották és ereklyét vettek ki, amelyet 1996 május 4-én ünnepélyesen adott át Veszprém érsekének Passau püspöke. A szentjobb jelenlétében több ezer hívő hódolt a Királynénak, a Nagyszónynak, az Édesanyának, a Példaképnek. Az ereklye előtt, amit a bazilikában lévő szobor tövében helyeztek el, azóta is ezrek tisztelgnek.

PRAŽAK RICHARD

(Brno)

MÓR PÜSPÖK LEGENDÁJA SZENT ZOERARD ÉS SZENT BENEDEK REMETÉRŐL

A legrégibb magyarországi legenda, a *Vita sanctorum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris*, Szent Mórnak, a pannonhalmi bencés monostor növendékének, apátjának, a későbbi pécsi püspöknek a műve. Mór 1000 körül született és 1070-ben halt meg.¹ Fiatal éveiben Mór puer scholasticusként állt kapcsolatban a pannonhalmi bencés monostorral, amelynek 1030-ban apátjává választották. Miként azt legendájában említi, Pannonhalmán találkozott Szent Benedekkel, Szent Zoerard tanítványával, akitől tudomást szerzett Zoerard szent és aszketikus remeteéletéről. Mór a Szent Zoerardról és Benedekről szóló legendát pécsi püspök korában írta. A legenda az 1064-es évet megelőző időszakban keletkezett, amikor is mór püspök 1064 húsvétján, Salamon király és László herceg látogatása alkalmából a legendát a pécsi székes-egyházban Gézának, a nyitrai hercegnek ajánlotta a Zoerard testéből kiemelt lánc egy darabjával együtt.² Zoerard aszkézisének ezen értékes emléke, az említett lánc központi helyet foglal el a szent későbbi tiszteletében. A legenda 3. fejezetében olvasható, fentebb idézett jelenet³ kétségkívül annak bizonyítéka, hogy az Árpád-ház Zoerard és Benedek kultuszát a magáévá tette, amiről az a körülmény is tanúskodik, hogy Szent László, magyar király Zoerardot és Benedeket 1083. június 16-17-én, még Szent Gellért (1083. július 25.) és Szent István (1083. augusztus 15-20.) szentté avatása előtt kanonizáltatta.⁴

Szent Zoerard és Benedek kultusza már a 11. századtól ismert, amelynek bizonyítéka például a Balatonhoz közeli halóti bencés monostor 1091-1092-es sacramentariuma, amelyet a zágrábi székesegyházban is használtak, valamint a zágrábi székesegyház breviáruima,⁵ amely Szent Zoerard és Benedek horvát kultuszát bizonyítja a 12. században.⁶ A 12. század második felében Zoerard és Benedek a Wroclaw melletti Olawa templomának a védőszentjévé is vált és tisztelete egyéb lengyel városokban is ismert volt.⁷

A 13. század kezdetén bizonyítható Szent Zoerard kultusza Morvaországban: az olmützi horologium kalendáriumában, közvetlenül az 1201. év utáni időszakból július 17-énél ez olvasható: *Sueradi heremite et mart.*⁸

Szent Zoerard és Benedek tisztelete természetesen a kezdetektől fogva összekapcsolódott működésük helyszínével, a Vág mentével és az Árpád-háziak egész hercegségével a mai Szlovákia területén. Ennek egyik fő megnyilvánulása volt, hogy a nyitrai Szent Emmeram-székesegyházat a 12. század elején átnevezték *sanctorum Emmerami, Andree et Benedicti székesegyháza* és Szent László király egy Szent Zoerardról elnevezett kápolnát építtetett a zabori bencés monostornak a 11. század utolsó negyedében, Trencsén megyében.⁹ Néhány 14. századi liptói helységnév, Svorad, Svoradovec, Sveradovec, stb. a szent kultuszának elterjedtségét bizonyítja a későbbi időkben is.¹⁰ Ennél is nagyobb mértékű kultuszról beszélhetünk Szent Benedek esetében, amelyről számos néprajzi adat tanúskodik. Nagyon régi keletű a monda a sasról, amely segítette a haramiák által meggyilkolt Benedek holttestének megtalálásában.

A régebbi élő hagyomány ellenére azonban a Zoerardról és Benedekről szóló legenda csak későbbi másolatokban maradt fenn. Ezek egyike a Brüsszel melletti Rouge Cloître-i (Rubae Vallis) monostornak a kódexében található, amelyet ma a brüsszeli Királyi Könyvtár őriz.¹¹ E változat közeli rokonságot mutat azzal az ismeretlen kézirattal, melyből Surius a legenda kiadásához a 16. század második felében merített. A bollandisták kiadásának alapjául a 18. század első felében, de az ezt megelőző kiadások számára is¹² a korssendoncki kézirat vált. Ez a kézirat a Maastricht melletti korssendoncki premontrei kolostorban született a 15. század 90-es éveiben.¹³

A legendának az a kézírata, amelyet a müncheni Bajor Állami Könyvtár őriz,¹⁴ a 15. század első felében született Passau környékén. Ez a kézirat 1803-ig az ágostonos kanonokrend prépostságának passauai Szent Miklós kolostorában volt található és a Szent Zoerardról és Benedekről szóló legenda¹⁵ a 14. század végéről, a 15. század elejéről származó latin prédikáció-gyűjteményre megy vissza. A legendához a következő megjegyzést fűzték: *Anno Domini millesimo quadringentesimo undecimo videlicet in die sancti Jeronimi presbiteri mortuus est reverendus in Christo pater dominus Wolframus archiepiscopus Pragensis in civitate Posoniensi, que sita est in terra Ungariae.* (Az Úr 1411. esztendejében, közelebből Szent Jeromos napján Krisztusban tisztelendő Wolfram atya, prágai érsek elhunyt Pozsony városában, amely Magyarországon fekszik.)¹⁶

A magyar kutatók egészen a közelmúltig a legenda legautentikusabb másolatának a brüsszeli kódexben található tartották, amelynek alapján készült - a korssendoncki és a müncheni változat figyelembevételével - Madzsar Imre kritikai kiadása is.¹⁷ A magyarországi középkori kódexek utolsó, reprezentatív kiállítása alkalmával (1985-1986) azonban e szempontból kiemelték a münchenit, amely a legrégebbi az említett kódexek közül.¹⁸ Szent Zoerard és Benedek legendájának legrégebbi fennmaradt, de nem teljes változatát a zágrábi Egyetemi Könyvtár őrzi.¹⁹ A legenda legrégebbi fennmaradt teljes változatát

Zoerard és Benedek vértanú officiumával együtt egy 14. századi latin kódex tartalmazza.²⁰ A teljesség kedvéért meg kell említenünk még a Zoerardról és Benedekről szóló legenda két elveszett kéziratát, amelyek közül az egyik a pozsonyi káptalani könyvtárban volt található egy 1340-ből származó kódexben, a másik pedig a lublói szemináriumi könyvtárban egy 15. századi kódexben.²¹ Úgy véljük, a Zoerardról és Benedekről szóló legenda 11-14. századi legrébb, de már fenn nem maradt lejegyzései a mai Szlovákia, Horvátország és Lengyelország területéhez kapcsolódtak.

A Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris már a 15. század vége óta a gyakran kiadott irodalmi emlékekhez tartozik. Más közép-európai legendákkal együtt (Szent Vencel-, Szent Adalbert- és Szent Szaniszló-legenda) megtaláljuk már a magyar legendák 1486-os strasbourgi kiadásában (Legendae sanctorum Regni Hungariae in Lombardica historia non contentae. Argentinae 1486 (valamint az 1498-as velencei kiadásban éppúgy, mint a lengyel, cseh, magyarországi és más legendák Długoszféle kiadásában, amelyeket Szent Szaniszló terjedelmes életrajzához fűztek (1511). A további kiadások forrásul az 1572-es Surius-féle kiadás szolgált, amelyről a bollandisták teljességgel jogtalanul állították, hogy önkényesen "javította" volna a legenda szövegét. A bollandisták kritikai kiadása irányába mutat már az előbb Antwerpenben 1725-ben, később Velencében 1748-ban napvilágot látott Mabillon-féle kiadás is 1701-ből. A bollandisták munkáján alapult a nagyszombati jezsuiták 1744-es kiadása, amely mintául szolgált Katona István 1779-es kiadásához. Ezzel szemben a Surius-féle kiadáshoz mint forráskiadványhoz nyúl vissza 1849-ben Endlicher István László. A 20. század kritikai kiadásai ismét inkább a legenda kéziratmásolataihoz, mégpedig a brüsszeli kézirathoz tértek vissza. Ez a változat szolgál mind Rudolf Holinka,²² mind Madzsar említett 1938-as kiadásának alapjául. A legújabb lengyel kiadás a 20. század 60-as éveiből alapvetően Madzsar kritikai kiadására épül.²³

Szent Zoerard és Benedek jóval később kerül a történetírásba. Alakjukkal először Jan Długosz, lengyel történész Annales regni Poloniae (1466) című művében találkozunk, aki szerint Zoerard és Benedek a Dunajec térségből érkezett Magyarországra és mindketten lengyel származásúak voltak. A 15. század végén azonban Antonio Bonfini már azt állítja Rerum Ungaricarum decades című művében, hogy Zoerard és Benedek az isztriai Polázból érkezett.²⁴ 1579-ben Piotr Skarga jezsuita népszerű Żywoty Świętych című művében megjelenteti Zoerard életrajzát, akárcsak 1596-ban Stanisław Sokolowski Officia propria S.S. patronorum Regni Poloniae (Officium Szent Zoerard és Benedek tiszteletére) című művében.²⁵ A 17. században a Szent Zoerardról és Benedekről szóló legendával foglalkozott az olasz nemzetiségű Mini (1605) és a lengyel Baroniusz (1609), majd a 18. században az érdeklődés Magyarországon növekedett (Prileszky János, 1744; Katona István, 1778). A 19. század és a 20. század eleji regionális kutatás Szent Zoerard és Benedek kultuszát az egyes régiók: a Nyitra-vidék (Stárek, 1852; Sasinek, 1880), Szilécia (Knoblich, 1872; Jungnitz, 1916) és Pannonthalma (Erdélyi László, 1906) összefüggésében tárgyalja. Ekkor már érvényesül az a szemlélet, amely Zoerardot nemzeti (lengyel vagy szlovák) szentként mutatja be. A legendára ebben az időben már olyan forrásként tekintenek, amely közelebbről világítja meg Magyarország (Kaindl, 1902) és Lengyelország (Wojciechowski, 1904) történelmét. Wojciechowski Zoerard működését már a kamalduli szerzetesek és azok 11. századi lengyelországi tevékenységével hozza kapcsolatba. Ebben az irányban fejlődik tovább az I. világháború utáni kutatás, amely során gyengül a szentek nemzeti hovatartozásának egyoldalú hangsúlyozása (szlovák részről ezt képviseli még J. Hodál, 1928; valamint lengyel részről L. Prierzchala, 1934). Művészettörténeti (K. Chytil, 1928), nyelvtudományi (Melich János, 1934.), irodalomtudományi (Sárkány, 1937) szempontok kerülnek előtérbe és mindkét szent kultuszának fejlődését is figyelemmel kísérik az egyházi emlékekben (K. Kniewald, 1940).

A II. világháború után először a lengyel kutatás eredményei jelentősek, különösen Henryk Kapiszewski munkái (1958, 1959, 1964, 1966, 1970, 1971.), amelyek sokoldalúan világítják meg mind a Szent Zoerardról és Benedekről szóló legenda alapvető forrásait, mind lengyelországi kultuszukat és magyarországi működésüket. Értékesek Kloczkowski (1965) és Swastek (1979, 1984) tanulmányai Zoerard és Benedek kultuszáról a Dunajec melletti Tropieban, Alsó-Sziléziában és Nagy-Lengyelországban, valamint különösen Jozef Tadeusz Milik tartalmas monográfiája 1966-ból. A lengyel tudománynak azon föltevését, hogy Zoerard, szerzetesi nevén András, kései és történelmileg nem bizonyított hagyomány szerint Opatowiec városában született, ott, ahol a Dunajec a Visztulába torkollik, nem osztotta Jozef Kútnik, szlovák kutató (1968, 1969), aki megalkotta Zoerard szlovák (felső-magyarországi) eredetéről szóló hipotézisét és ezzel továbbfejlesztette azt a gondolatot, amelyet már a 19. század második felében is megtalálhatunk (fő képviselője Frantisek Viktor Sasinek volt). Ezzel szemben Boba Imre azzal a hipotézissel állt elő, hogy Zoerard és Benedek isztriai származású (1968, 1976, 1992). A háború utáni kutatás a Zoerarddal és Benedekkel kapcsolatos művészettörténeti emlékekre (Cs. Tompos, 1963; Wehli, 1986) a Mór-legenda stilisztikai-irodalmi és történelmi-teológiai elemzésére irányította a figyelmet (ifj. Horváth János, 1954; Csóka J. Lajos, 1967; Petrovich Ede, 1972), valamint behatóan foglalkozott népi kultuszukkal a történelmi Magyarország területén (Bálint, 1977). Kniewald Zoerard és Benedek kezdeti kultuszának délszláv és dél-magyarországi emlékeivel kapcsolatos háború előtti tanulmányaira épített a szlovákiai Péter Ratkos (1977). Magunk megkíséreltük a Mór-legendát belhelyezni a kora középkor szélesebb történelmi és kulturális összefüggéseibe (1980, 1981, 1988).²⁶

A Szent Zoerardról és Benedekről szóló legenda szorosan kapcsolódik a Vág mentéhez és Nyitra vidékéhez. Olyan területről van szó, amely 1018 előtt a lengyel államhoz tartozott és maga Zoerard is a magyar-lengyel határvidéken, Vágszkláson (Trencsén vidéke) élte remeteéletét. Josef Kútnik, szlovák kutató Zoerard érkezését a legenda szerint de

terra Poloniensium magyarázza, mint aki Felső-Trencsénből és Liptórról érkezett, amely terület Zoerard Magyarországra való jövetelkor még a lengyel államhoz tartozott Merész Boleszláv uralkodásának idején. Ezzel Zoerard szlovák etnicitását hangsúlyozza az általában elfogadott lengyel származással szemben.²⁷ E föltevését az olyan típusú liptói helynevek elemzésével támasztja alá, mint Mních (Barát), amelyek a szomszédos Lengyelország és a Vág mentén helyezkednek el.²⁸ E következtetés összhangba hozható Jozef Tadeusz Milik véleményével, aki azt ajánlja, hogy Zoerard közelebbi földrajzi és etnikai származásának meghatározása során a kutatás a Vág mentére és a Nyitra vidékét a Dunajec mentével, valamint a Visztula Krakkótól Sandomierzig terjedő szomszédos tájaival geopolitikailag összekötő belobrdói kultúra által befolyásolt terület északi részére összpontosuljon.²⁹ A vizsgálat ezen iránya kétségkívül helyes és ezt nemcsak a Zoerard etnikai-territoriális származását jelölő de terra Poloniensium legendabeli kifejezés támasztja alá, hanem a társadalmi hovatartozását jelölő ex rusticitate kifejezés is.³⁰

Ezen uralkodó nézetén kívül, amely szerint Zoerard vagy Lengyelországból, vagy a mai Szlovákia területéről érkezett Magyarországra és amely hosszú tudományos tradícióból ered, létezik még egy, egészében egyedülálló eredeti nézet, amelyet Boba Imre képvisel és amely szerint Zoerard és Benedek Isztriáról érkezett Magyarországra. A Mór-legenda előbb említett kitételét (de terra Poloniensium) Boba úgy magyarázza, hogy az Isztriai-félszigeten elhelyezkedő Pola (Pula) városáról van szó. Az egyetlen komoly - bár kései - forrás, amelyre Boba hipotézise támaszkodik, Bonfini Rerum Ungaricarum Decades című műve a 15. század végéről, amelyben a krónikás azt mondja Zoerardról és Benedekről, hogy ex ea Dalmatiae parte, quam Polianam dicunt, (advenerunt) eremitae duo... Andreas...et Benedictus.³¹

A tudományos kutatásnak mindenekelőtt persze kortárs vagy legalább az adott korhoz közel álló forrásokon kell alapulnia. Ebből következik, hogy továbbra is kritikusan kell viszonyulni két alapvető, a szentek Magyarországra érkezésével kapcsolatos kijelentéshez: a Zoerard- és Benedek-legenda és az úgynevezett nagyobb István-legenda kitételéhez, amelynek 11. századi keletkezését teljesen bizonyítottan kell tekintenünk.³² akárcsak bencés indíttatásukai.

Ebben a vonatkozásban a Mór-legenda bevezető formulájának kérdése vetődik föl: Tempore, quo sub christianissimi Stephani regis nutu nomen et religio deitatis in Pannonia rudis adhuc pullulabat, audita fama boni rectoris multi ex terris aliis canonici et monachi ad impium quasi ad patrem confluebant, non quidem alicuius causa coacti necessitatis, sed ut novum sancte conversationis gaudium ex eorum conventu adimpleretur. Inter quos quidam, sancti spiritus instinctu tactus, ex rusticitate quasi rosa ex spinis ortus, nomine Zoerardus, hanc in patriam de terra Poloniensium advenit...³³ Az az értelmezés, amely szerint az inter quos szavak csupán a legenda tulajdonképpeni témájára való rávezetés stilisztikai formulájaként vannak jelen a szövegben és tagadják az előző mondattal való jelentésbeli összefüggést, meglehetősen erőltetettnek és történelmietlennek látszik.³⁴ A jelentésbeli kapcsolat ugyanis kétségtelen, s Zoerard és Benedek Magyarországra való érkezését a kereszténység első virágkorának, István uralkodásának első harmadába helyezi. E tényt támasztja alá a nagyobb István-legenda is, amely Zoerard és Benedek érkezését de terra Poloniensi egyenesen Asztrik missziójának idejére teszi.³⁵ Ma mindazonáltal még biztonsággal nem állapíthatjuk meg, hogy Asztrik lengyel származású volt-e, és azonos-e a Gniezno melletti trzemesznói Asztrik apáttal,³⁶ vagy pedig cseh volt, aki azonos a Brevnovi Anastasius apáttal,³⁷ esetleg német és burgund-lotharingiai³⁸ vagy pedig görög nemzetiségű.³⁹ E tanulmány célkitűzésére való tekintettel nem kívánom megoldani ezt a bonyolult kérdést. Mindazonáltal az a bizonyíték, hogy Asztrik (Anastasius) Lengyelországból vagy Csehországból érkezett, ebben az összefüggésben minden kétséget kizáróan alátámasztja a Zoerard általánosan elismert lengyel eredetéről szóló hipotézist, vagy nem zárja ki cseh származásának lehetőségét - tekintettel Merész Boleszláv rövid uralmára Csehországban 1003 és 1004 között. Mindemellett találhatók Csehországban is olyan személy- és helységnevek, amelyek Zoerard cseh származását alátámasztják. Igaz, hogy e cseh helységnevek: Sveraz, Zderaz (amelyek a Sverad, Zderad személynévből származnak) többsége csak a 15. századból bizonyítható, bár a prágai zderazi monostor már 1190 óta létezik. Tekintettel arra, hogy a személynévek megelőzik a helységnevek létrejöttét, joggal feltételezhetjük, hogy a Sverad és Zderad személynév Cseh- és Morvaországban már a 11. és a 12. századból való, amint azt egy 12. századi, de magát 1046-ra keltezett hamisítvány is tanúsítja, amelyben szerepel egy Swerad de Podlěsin nevű személy is a Slany melletti Podlěsinből.⁴⁰

Ezek az adatok kívül érdemes még megfontolás tárgyává tennünk a történelmi körülményeket is, ebben a korban a római aventinusi monostor jelentős missziót teljesített egész Közép-Európa, különösen Csehország és Magyarország területén. Az Ottó-kori reneszánsz krisztianizációjának két jelentős alakja: Szent Adalbert és Querfurti Bruno. Az aventinusi monostorral szoros kapcsolatot tartott fenn Anastasius, Brevnovi apát is - görög szerzetesként valószínűleg e monostorból érkezett Brevnovba (a brevnovi a legrégebb, 992-993-as alapítású bencés monostor Csehországban). Anastasius 995-ben érkezett Szent Adalberttel Magyarországra, ahol tartósan megtelepedett. Különböző egyházi tisztségeket töltött be: a pannonthalmi bencés apátság apáti tisztségén kívül volt még pécsváradi apát és kalocsai püspök is, majd egyházi pályafutását esztergomi érsekként fejezte be. A Hartvik-legenda szerint Anastasius-Asztrik hozta magával 1000-ben Szent István számára a pápai koronát, amelyet eredetileg I. Mieszko lengyel hercegnek szántak.⁴¹

Zoerard és Benedek származásán kívül mérlegelnünk kell további történelmi tényezőket, amelyek fontosak a Zoerard- és a Benedek-legenda történelmi összefüggéseinek megítélésében. Azokról a történelmi hagyományokról van szó, amelyek az első felső-magyarországi bencés monostort, a Nyitra melletti Zobor hegyén lévő Szent Ipoly-monostort is létrehozták 998-ban. Zobor hegyéhez még a nagymorva időkben az a monda fűződik, hogy ott töltötte élete utolsó éveit a legismertebb

nagymorva uralkodó, Szvatopluk. Nyitra környéke volt az a terület, ahol a legrégebb és töretlen volt a krisztianizációs hagyomány. E szempontból közömbös, hogy e hagyomány kezdetei közvetlenül a 8. századi ír-skót misszióig, vagy mint azt a nyitrai bazilika Szent Emmeram tiszteletére való 828-as felszentelése jelzi, a bajorországi Regensburg ír-skót tradíciójának a 9. század első harmadára datálható közvetett átvételére nyúlnak vissza. Szent Ipoly nyitrai kultusza nyilvánvalóan összefüggött a Sankt Pölten-i bajor monostorral.⁴² Az ír-skót kereszténység nyugat-európai szerepéhez hasonló, azaz, az egyházmegyei szervezeten kívül álló szerzetesség szerepét töltötte be a bizánci birodalom határvidékén a szír-palesztin kereszténység maronita irányzata, amelynek képviselője volt a Mór-legendában említett Zosimas, palesztin apát, a Zoerard elképzeléséhez közel álló maronita remete-aszketizmus képviselője.⁴³ Miként Zosimas rendjétől a böjti időszakra negyven datolyát kapott, úgy kapott Zoerard Fülöp apától, a zobori Szent Ipoly monostorból - ahová szervezetenként tartozott -, negyven diót a negyvennapos böjti időszakra.⁴⁴

Nyitrával ellentétben Alsó-Magyarország területén, a tulajdonképpeni Pannoniában, Tihanyban és Visegrádon már a bencés-bazilita remetehagyomány egyesült a keleti szláv és a balkáni tradícióval. A tihanyi és a visegrádi lavra sok mindenben hasonlít nemcsak a kijevi és a pszkovi lavrára, hanem Athosra is; e hasonlóság kiterjed mind arra, hogy a szerzetesek szálláshelye egy folyóba vagy tóba nyúló félszigeten helyezkedik el, mind pedig a monostorok belső szervezetére.⁴⁵ Ezt I. András, magyar király vezette be (1046-1060), aki Magyarországról való elűzése után 1034-ben Kijevben lett menedékre, ahol feleségül vette a nagyherceg lányát, Anasztáziát és András apostol neve után fölvette az András nevet, akinek alakjával összekapcsolódik a "hideg Szkítiá"-ba, azaz Dél-Oroszországba és Ukrajnába irányuló misszió.⁴⁶

A visegrádi Szent Mihály barlangkolostor hegyi lavrájában a 11. század ötvenes éveiben átmenetileg menedéket lettek a csehországi Sázava szláv szerzetesei, akiket kolostorukból Spytihnev fejedelem elűzött. Egyes nézetek szerint itt keletkezett egy régi orosz-bolgár kézirat másolata által az ósláv írásbeliség egyik fontos emléke, a "Prágai töredék". Ezt a másolatot sázavai cseh szerzetesek készítették Visegrádon, amivel megmagyarázható volna a bohemizmusok jelentős száma ebben az orosz szerkesztésű szövegben.⁴⁷ Maga I. András alapított felesége, Anasztázia kíséretében érkező pravoszláv szerzeteseknek Szent András néven egy kolostort Visegrádon, ami újabb bizonyítéka e "keleti" apostol magyarországi kultuszának. András apostol kultusza Magyarországon persze régebbi eredetű és a görög egyház láthatóan terjesztette már a 10. század második felében erdélyi területeken,⁴⁸ ahonnan minden valószínűség szerint áterjedt a mai Szlovákia területére is, még ha nem zárhatók is ki egyéb, későbbi lehetőségek, például Querfurti Bruno Magyarországgal és Oroszországgal való kapcsolatát tekintve stb. A földműves származású Zoerard is az Andreas nevet választja a monostorba való belépéskor, még jóval az Árpád-házi András kijevi tartózkodása előtt. Ezidáig még egyetlen kutató sem mutatott rá arra az érdekes körülményre, hogy Szent András ünnepét ugyanazon a napon tartották, mint a palesztin apát, Zosimas ünnepét: november 30-án.⁴⁹ Zoerard névválasztása (András) tehát nemcsak bizonyítja a görög bizánci és pravoszláv környezet befolyását a zobori bencés monostorra, hanem a maga módján megerősíti a maronita hatást is. Kérdés, mennyire helytálló Milik nézete, aki Zoerard lengyel területről Magyarországra való érkezését összefüggésbe hozza Merész Boleszláv dekrétumával, amellyel 1022-ben kiűzte a metódi szláv liturgia követőit.⁵⁰

A Zoerard- és Benedek-legenda történelmi háttérének elemzése azt mutatja, hogy az ír-skót misszió is a nagymorva korszak által előkészített talajon keletkezett. Jelentős szerepet kell tulajdonítanunk a görög egyházi hatásnak is és a Bizánc közel-keleti határvidékén virágzó maronita kereszténység remete-aszkézisének. Meghatározónak bizonyultak az Ottó-kori reneszánsz eszméi, amelyek a bencés rend közép-európai missziójában öltöttek testet.⁵¹ Már a 11. századból is vannak bizonyítékok a Zoerard- és Benedek-kultusz összefonódásáról a magyar államiség gondolatával és az erről való gondoskodásról az Árpád-házi fejedelmek sorában. Erről tanúskodik például Géza herceg Zoerard láncá iránti érdeklődése. Zoerard és Benedek egész országra kiterjedő kultuszának megnyilvánulásai, amelyek nemcsak Nyitrára, hanem az érsekek esztergomi székhelyére és a pécsi püspökségre, Mór székhelyére is kiterjedtek. Zoerard - mint András - és Benedek kultuszának szilárd helye volt Gellért vagy az első Árpád-házi szentek, István és Imre kultusza mellett. Zoerard és Benedek kanonizációjára már 1083. július 16-17-én sor került, tehát korábban, mint Gellért, István és Imre kanonizációjára. Szent András és Szent Benedek július 17-ére eső ünnepét megemlíti a 12. századi Pray-kódex is. Zoerard magyarországi kultuszának népi jegyei nemcsak a mai Szlovákia területéhez kapcsolódnak, hanem a többi magyar tájhoz is: a Kisalföldhöz, Somogyhoz, ahol például Szorád nevű község található stb.⁵²

Még a történelmi elemzésnél is mélyebbre mutatnak a Zoerard- és Benedek-legenda irodalmi és művészettörténeti összefüggései. E legenda átmenetet alkot a legendisztikus félirodalmi acta miraculi és a hagiografikus költemény között. A legenda szerzője, Mór pécsi püspök, autopsziából indul ki, Benedek tanítványának, Zoerardnak és Fülöpnek, a zobori Szent Ipoly bencés monostor apátjának a tanúságtételéből és ezt az alapanyagot részben már a rimes próza szellemében formálta, amely a 10. század közepétől a 12. századig az európai középkor irodalmi alkotásainak egyik legjellemzőbb formája.⁵³ A legenda stilisztikailag rendkívül díszes, alliterációk és chiasmusok, retorikai eszközök, például azonos tövű szavak ismétlődésén alapuló exornatio (visibilis - invisibilis) található benne.⁵⁴ Figyelemre méltó az r mássalhangzó ismétlődésén alapuló hangutánzó hangsor: a sonus costarum elisarum graviter auditur kifejezésben a megtört csontok ropogása hallható.⁵⁵ A legenda a Zoerard aszketikus erényeit dicsőítő reflexió kitétel kivételével érzelmileg rendkívül hatásos, különösen a szent halála utáni csodákat bemutató részben. Irodalmi műről van tehát szó, jóllehet a szerzőnek

nem állott szándékában irodalmi stilizáció miatt feladni közlésének hitelességét, amely az autopsziára és a kortársak hiteles tanúságára épül.

A legenda fő jellegzetessége, amely a Karoling-korral köti össze, a jámborság hangsúlyozása, amelynek dicsőfénye az aszketikus ideálok szellemében az önsanyargatás mögé van rejtve, ugyanakkor azonban magán hordozza a keresztény Istennek hozott önkéntes áldozat motívumát is úgy, ahogyan az a Karoling-korszak műveire jellemző. Ez a kor hozza meg az egyház történelme, az egyes püspökségek és monostorok, azok jelentős személyei iránti történeti érdeklődést is. Mindkét tendenciát - a jámborságot mint a szeretet és az Isten számára hozott áldozatot és azoknak a személyeknek a tiszteletét, akik hozzájárultak bizonyos konkrét egyházi intézmények dicsőségének emelkedéséhez - fellelhetjük más keresztény írók mellett például Pál Diakónus művében, aki a 8. században közvetlenül a montecassinói bencés főmonostorral állt összeköttetésben és más kortársainál, például Alkuinnál, aki Nagy Károly bizalmasa és Vergilius tisztelője volt.⁵⁶

Nemcsak a keresztény kor összefüggéseinek föltárása kedvéért, hanem a Zoerard- és Benedek-legenda irodalmi családfájának közelebbi meghatározása miatt is szükséges a legenda rímes, részben Andrásnak, Zoerard patrónusának szentelt részeinek összevetése a középkori himnikus költészettel. A legendaszerű elemek mindig is részét alkották a latin himnusz-költészetnek, míg a középkori szentekről szóló himnuszok gyakran kifejezetten balladisztikus hangvételűek voltak, mégpedig mindenekelőtt a himnikusköltészet legrégebbi, kora-középkori megnyilvánulásaiban, a Szent Ambrus-féle himnuszokban. A legendás híradás, a himnikus költemény és a történelmi ballada (mindhárom megtalálható a Zoerard- és Benedek-legendában is) kombinációjának érdekes típusát tartalmazza Radboud, utrechti püspök Szent Márton földi maradványainak áthelyezéséről szóló officiuma a 10. század elejéről, amely mű egyébként irodalmi lényegét és feldolgozásának módját tekintve a szóban forgó legendától jelentősen eltér, úgy, hogy semmilyen közvetlen kapcsolat nem telezhető föl közöttük.⁵⁷

A Zoerard- és Benedek-legendával összefüggésben ki kell emelnünk Jeromos kora-középkori kultuszát, amely erősen hatott már a karoling reneszánsz idején is és tovább élése megfigyelhető egészen a középkor végéig. Jeromos a román-germán Nyugaton valóban a szerzetesi ideál legnépszerűbb közvetítőjévé vált⁵⁸ és Remete Szent Pál, Szent Hilarius és Malchus remete "szerzetesi életével" toborozta szigorú aszketikus ideáljai számára követői új nemzedékét, akik megkísérelték a középkori kereszténységet ez irányban mélyíteni.⁵⁹ A 11. században mindenekelőtt a lotharingiai reform követelte a monostorélet szigorítását. Ez a reform annak idején Közép-Európát is befolyásolta, s a Zoerard- és Benedek-legendával kapcsolatban inkább ezt, semmint a Horváth által hangsúlyozott clunyi reformot kell említenünk,⁶⁰ amelynek magyarországi hatása elősorban a Szent István legendákkal kozható kapcsolatba. A clunyi mozgalom már az egyház és a pápaság politikai emancipációjának volt az eszköze, míg a lotharingiai reform nem támatta az uralkodók egyház fölötti világi hatalmát és inkább belső egyházi jelleggel és jelentőséggel rendelkezett. A karoling-korszakkal való kapcsolat szempontjából érdekes, hogy a lotharingiaiak fő patrónusa, Lambert kultuszának az alapjai is már a Karoling-korral hozhatók összefüggésbe, amikor Lambert tiszteletére nemcsak Lüttich, hanem például a trieri püspökség területén is építettek templomot. A 11. század első felében Lambert nevét viselte a lengyel Piaszt-ház és az Árpád-ház némely képviselője, például I. Béla, magyar király fia és II. Mieszko unokája.⁶¹

Figyelmet érdemel néhány művészettörténeti tény is, amely összefüggésbe hozható a Zoerard- és Benedek-legenda történelmi háttérrel. Ezek is a Karoling-korszakkal való irodalmi összefüggéseket támogatják. Nevezetesen a Nyitra megyei, gimeskosztolányi Szent György templom falfreskóiról van szó, amelyek nyilvánvalóan a 11. század első felében keletkeztek. E festmények esetében preromán stílusról beszélhetünk, amely a Karoling udvari festészettől függetlenül fejlődött és például a trieri Apokalipszis illusztrációiban nyilvánult meg, a naturnsi Szent Procul-templom falfestményein és más helyeken. Ez a stílus az antik és a bizánci absztrakció és az expresszív fogalmi stilizáció felé mutatott, s félreeső területeken megőrződött egészen a 10-11. századig. Az istenszülő-Mária felfogásában érzhető az erős bizánci hatás, továbbá megfigyelhető a szír eredetű, a csillagot figyelő mágusok hármas csoportja, mert a szír-palesztin maroniták Krisztus születésén és a háromkirályokon kívül ünnepeltek még egy harmadik jeles karácsonyi ünnepet, az úgynevezett csillag megjelenésének a napját.⁶² E kompozíció a Nyitra megyei kis templomból fontos a Mór-legenda ismert maronita elemének a szempontjából, amely Zosimas apát említésével kapcsolatos. Ami a bizánci elemeket illeti, ismeretes, hogy éppen a regensburgi iskola volt az, amelyik fölhasználta a karoling hagyományt a bizánci kezdeményezésekkel kapcsolatban. Tekintettel a Nyitra-vidék régebbi regensburgi kapcsolataira, ez a tény nem is annyira meglepő.⁶³

A legenda művészettörténeti összefüggéseit vizsgálva figyelembe kell vennünk a lombard stílust, amely a szentek életében hangsúlyozta a mártíromságot és Észak-Itáliában keletkezett a 10. és 11. században, amikor erősödtek a kapcsolatok az újonnan kereszténnyé vált közép-európai területtel, nevezetesen Magyarországgal. Kérdés, nem éppen onnan merít-e a legenda szerzője, Mór püspök, Zoerard aszkézisének és önsanyargatásának plasztikus, sőt festői ábrázolásakor. Mór ugyanis kapcsolatban állt Gellért püspökkel és feltételezőleg más, Észak-Itáliából származó személlyel is. Zoerard aszkézisének ábrázolása a lombard falfestmények mártíromságot bemutató jeleneteire emlékeztetnek, ahogyan azt például a galliani San Vincenzo-templom 1007-ből való Szent Vince mártíromsága mutatja.⁶⁴ A lombard stílus is tagadhatatlan összefüggéseket mutat a karoling korszakkal.

A Mór-legenda irodalomtudományi és művészettörténeti összefüggései is alátámasztják a legenda történelmi elemzésének

eredményeit és még nyilvánvalóbbá teszik rokonságát a karoling korszakkal. A Szentatya, II. János Pál, 1995 júniusában Kassán kijelentette, hogy "a két szent remete, Zoerard és Benedek azért jött Lengyelországból Magyarországra, hogy ott terjesszék a kereszténységet, ezért a szlovákok és a magyarok szentjei egyaránt". Zoerard és Benedek legerősebb kultusza Lengyelországra összpontosult (Sziléziára és a Dunajec térségére), a történelmi Magyarország határain belül leginkább a mai Szlovákia területén (Nyitra és vidéke, Vág-mente) terjedt el, de jelentős mértékben elérte a többi területet is (Baranya, Somogy, Kisalföld), akárcsak a mai Horvátországot (Zágráb). E kultusz eljutott mind Csehországba, mind Morvaországba és ismert volt Itáliában is.

Mór püspök szent remetékről, Zoerardról és Benedekről szóló legendája a pannonhalmi bencés monostor területén keletkezett, ahol Mór fiatal skolasztikusként találkozott Zoerard tanítványával, Benedekkel és később mint pannonhalmi apát a zobori apáttal. Fülöppel és közvetlen információkra tett szert tőlük a zobori remeték szent életéről. E legrégebbi magyarországi legenda bizonyítja, hogyan kapcsolódott be Magyarország az európai kultúra és a krisztianizáló politika jelentős áramlataiba, a karoling reneszánsz, az ír-skót misszió korától fogva a nagymorva birodalmon keresztül egészen a kora középkori keresztény közép-európai társadalom létrejöttéig a 10-11. században. E legenda kapcsolódik a bizánci és az Ottó-kori reneszánsz központjaihoz, ugyanakkor azonban a hazai, magyarországi (ennél fogva egyszersmind szlovák) hagyomány részének kell tartanunk, a keresztény kultúra egyik legértékesebb emlékének, amely egyúttal a magyarországi kora középkori keresztény társadalom kezdeti fejlődésének történelmi bizonyága.

Jegyzetek

1. Mór halálának általánosan elfogadott időpontját (1070) vonja kétségbe Koszta L., aki a forrás megjelölése nélkül halálának évét 1075-re teszi. Korai magyar történeti lexikon (9-14. század). Főszerk. Kristó Gy. Budapest 1994, 466
2. Vö. SRH, II. 353
3. SRH, II. 360. Az udvar pécsi tartózkodására: SRH, II. 362
4. Vö. Klaniczay G.: Az 1083. évi magyarországi szentté avatások. Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Székely Gy. Budapest 1986, 15-32.; i.m. (1. jegyz.) 635-636
5. Breviarium Ecclesiae Cathedralis Zagrabensis; Zágráb Egyetemi Könyvtár, Ms. 67. ff. 215-216
6. E kérdéshez vö. különösen Kniewald, K.: Zagrebacki liturgicki kodeksi 11-15. stol. Croatia Sacra 1940, 1-128.; Das Sanctore des altesten ungarischen Sacramentars. Jahrbuch der Liturgischen Wissenschaften 15 (1941) 1-122.; Ratkos, P.: Vznik kultu Ondreja-Svorada a Benedikta vo svetle zagrebških pamiatok. Historijski zbornik 29-30 (1976-1977) 77-86
7. Pl. Hagiografia polska I. Poznan-Warszawa-Lublin 1971, 84-85
8. Id. Holinka, R.: Sv. Svorad a Benedikt sveti Slovenska. Bratislava 8(1934) 320
9. Marsina, R.: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. Bratislava 1971, 63-64.; Ratkos i.m. /6. jegyz.) 81
10. Kútník, J.: O povode pustovníka Svorada (K počiatkom kultúrnych dejín Liptova). Nové obzory 11. Kosice 1969, 20-76
11. Codex Bibliothecae Regiae Bruxellensis, n. 982. ff. 3b-4a; a 15. század végétől
12. Pl. a Legendae sanctorum Regni Hungariae in Lombardica historia non contentae kiadásáról van szó. (Veneziae 1498, Cracoviae 1511) Ld. még Mabillon, J.: Acta sanctorum ordinis Sancti Benedicti in saeculorum classes distributa VI. Parisiis 1701, 76-78
13. Amint azt Holinka i.m. (8. jegyz.) 337. megállapította, ez a kézirat azonos a párizsi Mazarin Könyvtár kéziratával (1733. ff. 406a-407a), nem pedig az 1329-es számot viselő kézirattal, amely kánonjogi kódex. E kéziratra a szakirodalom gyakran tévesen utal
14. Bayerische Staatsbibliothek, München, Clm. 16024
15. Müncheneri kódex ff. 30b-33a
16. A cseh viszonyok nem ismerését nyilvánvalóan elárulja, hogy a hazmburki Zbynek Zajíc érseket, aki valóban 1411. augusztus 28-án Pozsonyban halt meg, a skvoreci Wolfram érseknek nevezi, aki akkor már néhány éve halott volt, hiszen 1402. május 1-én halt meg
17. SRH, II. 357-361
18. Budapest 1985, 83-84
19. Ms. 67. ff. 215r-216r.
20. OSzK, Kézirtár Cod.lat.33., ff. 293-299. A Vita Andree et Benedicti szintén az OSzK, Kézirtárban található; Cod.lat. 132., ff. 376-388. A legenda elveszett kézírataihoz ld.: Csapodi Cs.-Csapodiné Gárdonyi K.: Bibliotheca Hungarica III. Budapest 1994, 304. (1058-as kézirat)
21. A Zoerardról és Benedekről szóló legenda kéziratát a pozsonyi káptalani könyvtárban (89. ff. 360-361.) Knauz N. írta le: A pozsonyi káptalanak kéziratai. Esztergom 1870, 182-184. Az I. világháború előtt a kézirat a Mór-legenda 15. századi másolatával megtalálható volt a lublini szemináriumi könyvtárban is (Biblioteka Wyszego Seminarium Duchownego. 15. H.J.w.2.), ahol a háború során megszemisült
22. Holinka i.m. (8. jegyz.)
23. A Mór-legenda egyes kiadásaihoz ld. Prazák, R.: Legendy a kroniky koruny uherské. Praha 1988, 58-59., 61-62
24. Vö. Boba, I.: Saint Andreas-Zoerard: a Pole or an Istrian? Ungarn Jahrbuch 7 (1976) 68.; Boba I.: Szent András-Zoerard: lengyel volt-e vagy isztriai? Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 4. Budapest 1992, 8
25. Boba 1976, i.m. (24. jegyz.) 70.; Boba 1992, i.m. (24. jegyz.) 10
26. A szent Zoerardról és Benedekről szóló legendával foglalkozó szakirodalom áttekintését ld. Prazák i.m. (23. jegyz.) 59-60., 62-64. Az ott fel nem sorolt tételeken kívül vö. Petrovich E.: Szent Mór pécsi püspök. Vigilia 36 (1971) 85-93.; Prazák, R.: A 11. századi legelső magyarországi szentekről szóló legendák datálásának és tipológiai besorolásának néhány kérdéséről. Tsz 1982:3, 444-457.; Prazák, R.: K dataei a typologickemu zarazení legend o nejstarsich uherskych svetcich 11. století. Slovensky lud po rozpade Velkomoravskej rise. Historické štúdie XXVII/2. Bratislava 1984, 93-106.; Prazák i.m. (23. jegyz.) 56-73.; Prazák, R.: Zánrova typologie uherskych latinských legend. Litteraria humanitas I. Brno 1991, 99-107.; Boba 1992 i.m. (24. jegyz.) 5-11.; i.m. (1. jegyz.) 466., 746-747.; Új magyar irodalmi lexikon 2. Budapest 1994, 1409
27. Kútník i.m. (10. jegyz.) 17. skk.
28. U.o. 20-75
29. Vö. Milík, J.T.: Swiety Swirad. Saint Andrew Zoerardus. Roma 1966, 30
30. SRH, II.357
31. Bonfini, A.: Rerum ungaricarum decades. Tom. II. Budapest 1936, 11.
32. A nagyobb Szent István-legendához ld.: Prazák i.m. (23. jegyz.) 74-91. és az ott felsorolt szakirodalmat. Az ott fel nem sorolt szakirodalomhoz ld.: Klaniczay G.: Szent István legendái a középkorban. Szent István és kora. Budapest 1988, 185-196. A nagyobb Szent István-legenda alapvető kiadása a Bartoniek-féle: SRH, II.377-392
33. SRH, II.357
34. Vö. Kútník i.m. (10. jegyz.) 14
35. SRH, II.382
36. Ld.: Wojciechowski, T.: Astrik-Anastazy, opat trzemeszynski (1001). Szkice historyczne jedenastego wieku. Kraków 1951, 79-85
37. Chaloupecky, V.: Radla-Anastasius, druh Vojtechuv, organizátor uherské cirkve. Bratislava 1 (1927) 210-228
38. Györfly Gy.: István király és műve. Budapest 1977, 141. Astrik (Anastasius) származásának és működésének a kérdésével egészében

- foglalkozik; Györfly Gy.: A magyar egyházszerzés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. MTA II. Osztályának Közleményei 18 (1969) 199-225.; és Archivum Historiae Pontificae 7 (1969) 79-113.; vö. ehhez még Uhlirz, M.: Jahrbücher des Deutschen Reiches unter...Otto III. Berlin 1954, 566-571
39. Vö. Balogh A.: Szent István egyházi kapcsolatai Csehországgal, Németországgal, Franciaországgal és Belgiummal. Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján I. Budapest 1938, 451
40. I.d. Friedrich, G.: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Praha 1904, 359., 532. Zoerard esetleges esch származásáról ld.: Chytil, K.: Zvorád či Swerad, svetei Slovenska. Rocenka kruhu pro pestovani dejin umeni za rok 1926 a 1927. Praha 1928, 128-129.; Prazák, R.: Nejstarsi uherská Legenda sanctorum Zoerardi et Benedicti v sirsich historickych a kulturnich souvislostech své dobi. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 28(1981)212-213
41. SRH, II. 412-414.; Anastasius azonosítása Asztrikkal és a királyi koronáról szóló elbeszélés, amelyet II. Szilveszter pápa eredetileg Merész Boleszláv lengyel királynak szánt (Hartvik azt írja, hogy már I.Mieszkó [-992.] lengyel fejedelem is folyamodott királyi koronáért), amelyet azonban Anastasius-Asztrik római titja során I. István magyar király kapott meg 1000-ben. Hartvik jelentős felfedezése és újdonság a 11. és 12. századi történeti munkákban és a legendairódalomban. E Hartvik-adat jelentős szerepet játszott a Chronica hungaro-polonicában, amely a 12. században keletkezett Lengyelországban, és sok helyütt éppen a Hartvik-legendán alapul. Vö. Prazák i.m. (23.jegyz.) 103-117. és az ott található irodalommal
42. Vö. Cibulka, J.: Velkomoravsky kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Monumenta archaeologica 7. Praha 1958, 252, 266.; Püspöki Nagy P.: Nyitra. Irodalmi Szemle 19 (1976.2) 119-139
43. A szír-palesztin kereszténység maronita irányzatának jellemzéséhez vö. Timkó I.: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Budapest 1971, 175-178.; El Khasen, L.: I Siro Maroniti, La Nazione e la Chiesa. Róma 1923.; Dib, P.: Maronite (Église). Dictionnaire de la Théologie Catholique 10. Paris 1928, 1-52
44. SRH, II. 358. Az itt megjelent szöveget Ratkós korigálja i.m. (6.jegyz.) 77., a nagyváradi püspökség 1454-es lectionariuma alapján. Ahhoz a javított változathoz tartja magát, amelyben negyven, nem pedig negyvenöt datolyáról van szó, amint az SRH, II.358.-ban áll
45. Vö.H. Tóth L.: Sázava-Visegrád-Kijev. Magyarok és szlávok. Szeged 1993, 1-6. és az ott felsorolt irodalom
46. Dvornik, F.: The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew. Dumbarton Oaks Studies 4. Cambridge, Mass. 1958
47. H.Tóth i.m. (45.jegyz.) 6-16
48. Vö. ehhez Moravcsik, Gy.: The Role of the Bizantine Church in Medieval Hungary. The American Slavic and East European Review 6 (1947) 134-151
49. Zosimas november 30-i ünnepéről ld.: Vondruska, I.: Životopisy s vatých v poradí dejin církevních 2. Praha 1931, 100
50. Milik i.m. (29.jegyz.) 33. skk.; Kútník i.m. (10.jegyz.) 108-109
51. A Szent Zoerard és Benedek-legenda történelmi elemzéséhez vö. Prazák, R.: A legenda Sanctorum Zoerardi et Benedicti történelmi és kulturális összefüggései. ItK 84 (1980) 393-408.; Prazák i.m. (40. jegyz.) 207-224
52. Györfly 1977 i.m. (38.jegyz.) 388., 393.; Melich J.: Zoerardus. Magyar Nyelv 30 (1934) 129-135.; Sárkány O.: Szent Maurus és a zaborhegyi remeték legendája. Napkelet 1937, 59-61.; Mikešy S.: Szorid. Magyar Nyelv 53 (1957) 474
53. Pl. Polheim, K.: Die lateinische Reimprosa. Berlin 1925
54. Vö. ifj.Horváth J.: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Budapest 1954, 135
55. Mnárik, J.: Stredoveká literatúra. Bratislava 1977, 161
56. Pl. Mayer, H.B.: Altkun zwischen Antike und Mittelalter. Ein Kapitel frühmittelalterlicher Frömmigkeitsgeschichte. Zeitschrift für katholische Theologie 81, 1959
57. Szövérfly, J.: Die Annalen der lateinischen Hymnendichtung 1. Die lateinischen Hymnen bis zum Ende des 11. Jahrhunderts. Berlin 1964, 317-319
58. Misch, F.: Geschichte der Autobiographie 2.Bd. 1. Teil.2. Abt. Frankfurt 1955, 322
59. Horster, D.: Die Form der frühesten lateinischen Heiligenviten von der Vita Cypriani bis zur Vita Ambrosii und ihr Heiligenideal (III.Die Mönchsviten des Hieronymus). Köln 1963, 50-83
60. Ifj. Horváth i.m. (54.jegyz.) 133
61. A lotharingiai reformok magyarországi hatásának kérdésköréhez vö. Székely, Gy.: Pomer stredoevropských zemi k cirkevním reformám a k byzantskému svetu v 11. století. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity 8 (1961) 32-34
62. Dvoraková, V. -Krása, J. - Stejskal, K.: Stredoveká nástenná malba na Slovensku. Praha - Bratislava 1978, 105.; Krása, J.: Nástenné malby v kostele Sv. Jiri v Kostolanoch Pod Tribeccom. Monumentorum tutela - Ochrana Pamiatok 2. Bratislava 1968, 117-118
63. Falk, R.: Italienisch-deutsche Kulturbeziehungen in der Zeit von 900 bis 1056. Archiv für Kulturgeschichte 15. Berlin- Leipzig 1923, 205
64. Bologna, F.: Die Anfänge der italienischen Malerei. Dresden 1964, 10.kép

A PREMONTREI REND SZEREPE ÉS KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGON

Bevezetőben szólnom kell arról, hogy mi a premontrei rend, amelynek története, magyarországi szerepe és kulturális tevékenysége a mai előadás témája.

I. Történeti előzmények

A szerzetességhez sokban hasonló és vele párhuzamba állítható életforma már a kereszténység előtt és azon kívül is megtalálható. Gondoljunk csak az ókori esszénusokra, vagy a ma is létező tibeti lámakolostorokra.

A keresztény szerzetesség, lényegét tekintve, Jézus Krisztus tanításából fakad. A nagyobb lelki tökéletességre törekvő keresztények a mindenkire egyformán kötelező parancsok, a Tízparancs és a szeretet főparancsa megtartásán kívül vállalták a Jézus által adott evangéliumi tanácsok megtartását is: az önként vállalt szegénységet, szüzességet és engedelmisséget. Emellett gyakorolták az alázatosságot és önmegtagadást, a böjtölt és a munkát, az életüket betöltő imádságot. A tökéletességre magányosan törekvő remeték mellett hamarosan megjelentek azok tanítványai. Kisebb-nagyobb közösségek alakultak. Életüket először mestereik személyes példája, azok halála után pedig az általuk összeállított életszabályok, regulák irányították.

A kereszténység nyugati családjában főleg Szent Ágoston és Szent Benedek Regulája terjedt el. Az előbbi a reguláris, vagyis szabályozott kanonokok követték, az utóbbit a monasztikus szerzetesi közösségek: bencések, ciszterciek, trappisták, karthauziak.

II. Az ágostonrendi kanonokok

Nevükben a *kanonok* (canonicus) szó a kánonok, vagyis szabályok szerint élő *embert*, a szabályozott életű *közösséget* jelenti. Ilyen közösségek kezdetben a püspöki székhelyeken alakultak, ahol a püspök papjaival közösségben élt. A legjelentősebb ilyen közösség, amely messze századokra irányt mutatott, a 430-ban elhunyt hippói püspök, *Szent Ágoston* papi közössége lett.

Az ágostonos hagyományt folytatták a galliai püspökök. A püspöki városban lelkipásztori tevékenységet folytató világi papság közösségi élete kezdetben sokban hasonlított a szerzetesek életéhez. Később azonban, a XI. század derekán, különvált két irányzatuk: a saját vagyonukat továbbra is megtartó világi kanonokokra és a vagyonszétosztásban, regula szerint élő szerzeteskanonokokra. Ezek közül nevükben is megőrizték alapítójuk nevét az *ágostonrendi kanonokok*. Napjainkban öt kongregációban élnek, "melyek különböző helyen és időpontban keletkeztek és egymástól függetlenek, vagy csak laza kapcsolat áll fenn közöttük. Sok szent és kiváló tagjuk közül példaként csak egy-egy közismert név: a rend férfiágában Kempis Tamás, a Krisztus követése c. könyv szerzője, a női ágban a stigmatizált Casciai Szent Rita, akit ma különösen mint nehéz ügyekben is segítő szentet ismernek és tisztelnek.

Létszámát és elterjedtségét tekintve, az ágostonrendi kanonokok kongregációi közül legjelentősebb az a közösség, amely a bencés rendből kivált ciszterciekhez hasonlóan, önálló renddé lett: a Szent Norbert alapította *premontrei kanonokrend*.

III/1. Szent Norbert élete

Norbert 1080-1085 között született a Köln melletti Xantenben, a Gennepi grófok családjában. Mint másodszülött fiút, családja egyházi pályára szánta és már fiatalon megkapta szülővárosának Szent Viktorról nevezett társaskáptalanjában az egyik kanonoki stallumot és annak jövedelmét. Származásának megfelelően sokat forgolódott előbb a kölni érsek, majd V. Henrik császár udvarában. Kitűnő képességei, okossága, tanultsága, szónoki rátermettsége, bátorsága, elegáns megjelenése sokak rokonszenvét, sőt barátságát szerezte számára. Eleinte inkább vonzotta a világi élet, mint az evangéliumi eszmények.

Az 1115. év fordulópontot jelentett életében. Otthagytá a császári udvart és visszatért Xantenbe. Egy mellette lesújtó villám élménye is mélyen megrázta és hozzájárult teljes pálfordulásához. Előbb a bencések siegburgi kolostorába vonult, hogy tisztázza hivatását, majd komoly előkészület után a kölni érsekkel pappászenteltette magát. Első szentmiséjét az 1116. év elején mutatta be a xanteni társaskáptalanban. Szerette volna rávenni

kanonoktársait is a magaválasztotta szegénység elfogadására, de törekvése sikertelen maradt. Végül 1118-ban lemondott kanonoki javadalmáról, családi örökségét is pénzzé tette és a szegények között szétosztotta. Felkereste az akkor a dél-franciaországi Saint Gilles-monostorban tartózkodó II. Gelasius pápát s ezzel a kéréssel fordult hozzá: "Parancsold meg, mi legyek, kanonok, szerzetes, remete, vagy otthontalan vándor és én engedelmeskedem". A pápa a meglepő kérésre válaszul engedélyezte számára a prédikálást, bármerre jár.¹

Norbert vándorprédikatori útjai során sokfelé megfordult, bűnbánatot és megtérést hirdetve. Mindenütt feltűnést keltett és sokakat vonzott maga köré ékesszólásával és szigorú életével. Hamarosan társak is jelentkeztek.

1119-ben Reimsbe ment, ahol az elhunyt II. Gelasius helyébe megválasztott II. Calixtus pápa tartózkodott, hogy tőle a szabad prédikálási jog megerősítését kérje. Miután ezt megkapta, az észak-franciaországi Laon-ba ment és a kemény telet ott töltötte. Bertalan laoni püspök szerette volna őt egyházmegyéje számára megtartani, ezért felajánlotta Norbertnek: válasszon az egyházmegye területén megfelelő helyet a letelepedésre. Norbert ezt a helyet a Laon és Reims között elterülő Coucy-i erdőség völgykatlanának egyik tisztásán találta meg. A helynek a *Prémontré* nevet adta, mivel buzgó imádsága nyomán álomlátás mutatta meg neki (pratum monstratum=megmutatott rét).

A kezdeti nehézségek ellenére a hozzá csatlakozók száma egyre nőtt. Egyéves előkészület után 1121 karácsonyán az első 40 szerzetes fogadalom tételével megalakult a rend. Tagjait az alapítás helyéről prémontréieknek nevezik. Újabbban az alapító nevéből a norbertinus elnevezés is egyre jobban terjed. Hamarosan nők is jelentkeztek és felvételüket kérték az új közösségbe. Az elsők között volt Clastres-i Richwera, akivel Norbert megszervezte a rend női ágát.²

Norbert a prémontréi alapítás után folytatta vándormissziós munkáját. Ennek során 1124-ben nagyhatású prédikációival Antwerpenben megfékezte Tanchelmnek, akkor már évek óta dúló, az Oltáriszentséget tagadó és gyalázó eretnekmozgalmát. A lelki béke helyreállításáért hálából a város neki és szerzeteseinek adta a Szent Mihály társskáptalant. A kolostorok száma egyre gyarapodott. Amikor 1126-ban Rómában II. Honorius pápa, Norbert kérésére jóváhagyta és megerősítette az új alapítást, a rend már kilenc helyen volt jelen.

Rómából visszaindulva Norbert útja Speyeren át vitt, ahol élete újabb fordulópontja várta. II. Lothar császár és a pápai követ jelenlétében Norbertet Magdeburg érsekévé választották. Meztílláb, egyszerű szerzetesi ruhában vonult be a magdeburgi székesegyházba, majd ima után az érseki palotába. Hivatalából következően birodalmi püspökként részt vett a zsinatokon és törvénynapokon. Mint a császár bizalmasa és tanácsadója, elkísérte az uralkodót annak külföldi útjaira. A kettős pápaválasztás miatt 1130-33 között bekövetkezett egyházszakadás megszüntetésében műhatatlan érdemeket szerzett, amikor a császár kíséretében 1132-33-ban Rómába ment és a császárt a törvényesen megválasztott II. Ince pápa elismerésére bírta.³

A római út során azonban betegség támadta meg és nem sokkal visszaérkezése után, 1134. június 6-án, alig ötvenévesen, Magdeburgban elhunyt. Holttestét nem a dómában, hanem az 1129-ben alapított prémontréi Mária-kolostor templomában temették. Hamvait 1627-ben Questenberg Gáspár apát Prágába, a strahovi prémontréi kolostor templomába szállíttatta, ahol ma is őrzik ércokorsóban, díszes kápolnában. Norbertet XIII. Gergely pápa iktatta a szentek sorába 1582-ben. Ismert legrégibb ábrázolása a XIV. század első feléből származik és az orvietoi San Severo-templom sekrestyéjének freskóján látható. Kezében könyvet tart. Újabb keletű képein és szobrain rendszerint szentségmutatót, vagy áldozató kelyhet tart a kezében, a püspöki jelvényeken kívül.

III/2. A prémontréi rend elterjedése

Amikor Norbert a magdeburgi érsekségbe távozott, helyébe a rendtagok Norbert legelső tanítványát *Hugo de Fosses*-t választották Prémontré apátjává. Ő állította össze a Szent Ágoston reguláját kiegészítő rendi statutumokat, szervezte önálló kanonokrenddé a norberti alapítást. Hugót a szemlélődő monasztikus életstílus vonzotta. A renden belül ő ennek az u.n. *nyugati* irányzatnak első képviselője és ebben számos követője volt és van ma is. De vele párhuzamosan és egyenrangúan tovább élt és fejlődött az u.n. *keleti* irányzat, a *norberti életstílus*: a káptalani életforma, a lelkipásztorkodás vállalása. Ebbe az irányzatba sorolható a rend tagjainak kulturális és közügyi tevékenysége is. Ez utóbbi Magyarországon a hitelshelyi munka vállalásában, majd később a tanítórendi tevékenységben bontakozott ki.

Hugo apát idejében, új alapítások révén, tovább folytatódott a rend nagy arányú elterjedése. Norbert halálakor már 64 férfi és 47 női kolostora volt a rendnek.⁴ Története során alapított kolostorainak száma 600-620-ra becsülhető. Franciaországban 90 apátsága volt. Hasonló volt németországi elterjedtsége. Jelentős volt tevékenysége Csehországban. Nagy volt a befolyása Magyarországon és Belgiumban, figyelemre méltó Angliában, Skóciában, Spanyolországban. A kereszteshadjáratok során, ma úgy mondanánk, mint tábori lelkészek, számos prémontréi kísérté el a keresztes hadakat. Így jutottak el a Szentföldre és alapítottak kolostort a ciprusi Delapaisban és Jeruzsálem mellett a Szent Sámuel apátságot.⁵

A terjeszkedés után a megtorpanás következett, főleg a koldulórendek elterjedése óta. A regformáció a prémontréi kolostoroknak majdnem a felét elragadta. A huszita és a török háborúk következtében is sok elpusztult. A 17-18. század a megmaradt cirkáriák számára új fellendülést hozott. A felvilágosodás és a francia forradalom kolostorok

elleni rohama, amely 1780-1810 között Európán végigvonult, a premontrei rendnek majdnem a halálos dőfést adta. Végül csak 9 apátság maradt fenn Ausztria-Magyarországon. 1835 után a rend először Belgiumban, majd Hollandiában és Franciaországban kelt újból életre. 1902-ben gyökeret vert az Amerikai Egyesült Államokban, a húszas években pedig ismét Németországban és Írországon. A II. világháború következményei visszaesést hoztak. 1950-ben Csehszlovákiában és Magyarországon feloszlatták a rend kolostorait, amelyek csak 1989 óta kapták meg a lehetőséget az újrainduláshoz. Viszont 1961 óta ismét önálló kolostor van Angliában és új alapításokra került sor Dél-Amerikában, Kanadában, Indiában és Nyugat-Ausztráliában.

A múlt század második fele óta újra erősödött a rend missziós tevékenysége. Missziós állomásai vannak ma Brazília, Chile, Kinshasa-Kongó, Zaire, Dél-Afrika, India és Ausztrália területén. A rendtagok közül jelenleg hárman missziós püspökök. Napjainkban a Werenfrid van Straten által kezdeményezett Ostprieesterhilfe néven ismert karitatív szervezet, valamint az "Építők Rendje" a premontrei rendből indult ki. A sokirányú tevékenységet foglalja össze a rend magaválasztotta jelmondata: "Ad omne opus bonum parati" (minden jó cselekedetre kész! - mindig készen a jó ügyért!) A "rend öt célkitűzését" pedig a 16-17. században így fogalmazták meg: kórusima, az Oltáriszentség tisztelete, Mária-tisztelet, lelkipásztorkodás, önmegtagadás és vezeklés. Ez utóbbi a rendi böjti fegyelmét jelenti.⁶

III/3. A premontrei rend Magyarországon

A. A rend története a középkortól a 18. század végéig

Az ősi hagyomány szerint, amelyet a legújabb kutatások igazoltak, a premontreiek II. István király (1116-1131) hívására, már a rendalapító életében hazánkba érkeztek. Első monostorukat 1130-ban Szent István első vértanú tiszteletére emelték Váradhegyfokon (Promontorium), Várad városától északra a Körös jobb partján emelkedő dombtetőn. Sorrendben az utolsót, a csüti prépostságot IV. Béla király alapította 1264-ben. A kolostorok pontos számát nem ismerjük. Bizonyíthatóan legalább 41 fennállott, ebből 37 férfikolostor, 4 női zárda. Ismertebb prépostságok az ország keleti és északi részén: Váradhegyfok, Almás, Ábrány, Adony, Nyirpályi, Lelesz, Jászó, Túróc; a Duna-Tisza közének északi részén és Buda környékén: Jánoshida, Ócsa, Csüt, Nyulakszigete, Hatvan, Garáb, Bozók; a Dunántúlon: Zsámbék, Majk, Csorna, Rátót, Túrje, Rajk, Kaposfő. A prépostságok közül kb. tíz királyi alapítású, a többi u.n. nemzeti monostor. A 16. század elején három újabb női kolostort alapítottak: Szegeden, Somlóvásárhelyen és Mórvidéken, de ezek a törökök előrenyomulása miatt a század végére megszűntek.⁷

A közösségi szerzeteskanonoki élet mellett a rend tagjai elsősorban lelkipásztori tevékenységet folytattak. Ehhez járult még az első évtizedekben, főleg a besenyők lakta részekben, a missziós munka. Amikor pedig az ország kulturális fejlődése szükségessé tette, jelentős közjogi feladatokat vállaltak a hiteleshelyi munkával. Ilyen feladat volt: a király, vagy más által adományozott birtokba történő beiktatás; panaszok hivatalos kivizsgálása; perbe való megidőzés; határjárások elvégzése; kiküldött rendtag által más hiteleshelyek munkájában való részvétel; oklevélkiadás; oklevelek megőrzése, hiteles másolat kiadása.⁸ Csornán, Jászón és Leleszen megszakításokkal, 1874-ig végezték ezt a munkát, Váradhegyfokon, Ságón, Túrcon és Túrjén rövidebb ideig. A hiteleshelyi tevékenység megszűnésének fő oka, hogy a rendtagok számának csökkenése miatt már nem tudták ellátni ezt a feladatot.

A kolostorok elnéptelenedését a kommenda rendszer is okozta. A kommendátorok a király, vagy a kegyúri családok adományozása révén jutottak az egyes prépostságok birtokába. Számukra a megszerzett vagyon haszonélvezete volt a fontos, nem a szerzetesek számának növelése. A 16. század elején még fennálló 17 prépostságból 6 a török hódítás következtében elpusztult. A többi 11 kolostor szerzetesei a kommenda rendszer és a reformáció következtében kihaltak, vagy elűzve otthonukból szétszóródtak. Utolsóként a leleszi prépostság szűnt meg 1569-ben. Utána másfél évszázadon át a magyar premontrei rendtartomány (cirkária) szünetelt.

A törökök kiűzése után az osztrák és a morva apátságokból jött premontreiek indították újra a rendi életet. Az 1700-as évek elején Jászó, Lelesz, Váradhegyfok, valamint Csorna, Túrje és Jánoshida ismét a premontreiek kezére került. A rend tagjai, a korábbi hagyományt folytatva, lelkipásztori munkát végeztek és hiteles helyi tevékenységet folytattak. Ennek érdekében magyar származású növendékeket képeztek a morvaországi Hradisko-i, Zabrdovic-i és Louka-i apátságban, s úgy küldték őket vissza a magyar prépostságokba. Jászónak 1769-ben sikerült Louka-tól függetlenné válnia. Csorna is önállóságra törekedett. II. József 1782-1787 között kiadott feloszlató rendeletei azonban ezt a reményteljes folyamatot félbeszakították. A morva apátságokban 93 apáca és 223 férfi szerzetes, a magyar prépostságokban 39 szerzetes kényszerült kolostora elhagyására. Egy részük plébániákon helyezkedett el, a többi a vallásalaptól kapott kegydíjből élt haláláig.

B. A rend története a 19-20. században

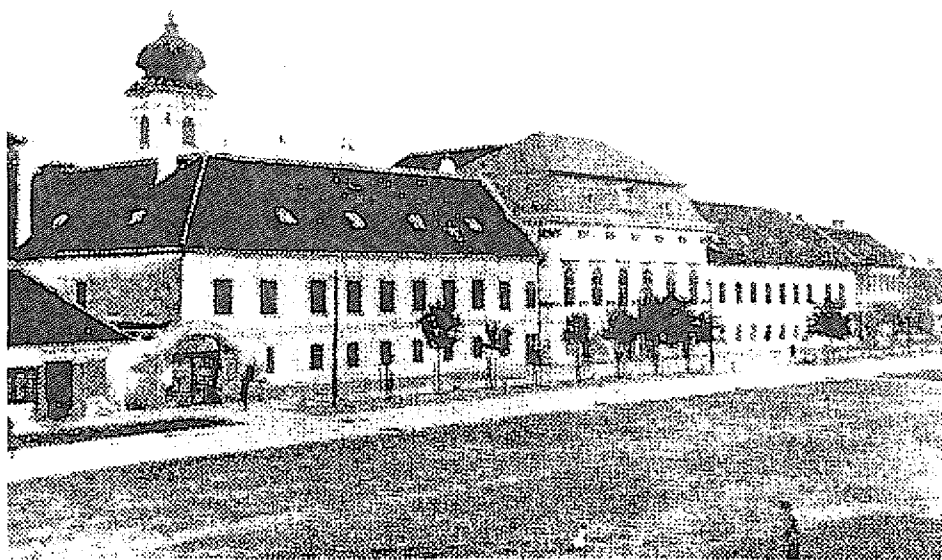
Tizenhat évi kényszerszünet után a 19. század elején indulhatott meg újra a rend élete hazánkban. I. Ferenc császár 1802 március 12-én kiadta a "Diploma Restitutionale"-t, amely a bencések és a ciszterciek mellett a premontreieknek is újra megadta a működési engedélyt. Egyúttal meghatározta az egyes rendekre háruló és a középiskolai tanító és nevelő munka vállalására vonatkozó kötelezettségüket.

A visszaállító rendelet a premontrei prépostságokat két központban egyesítette. A jászói prépostsághoz csatolták Leleszt és Váradhegyfokot, a csornaihoz pedig Türrét és Jánoshidát. Az egyesített prépostságoknak a visszakapott birtokok jövedelméből kellett fenntartaniuk iskolájukat. A csornai prépostság Szombathelyen és Keszthelyen, a jászói prépostság pedig Rozsnyón, Kassán, Nagyváradon és Lőcsén vállalta gimnázium fenntartását és rendi tanerővel való ellátását. A lőcsei gimnáziumról anyagi nehézségek miatt 1851-ben lemondott. Hat évi előkészület után 1808-ban a felsorolt iskolákban megkezdődött a tanítás és vele a rend történetének új korszaka.

Az első világháború után a trianoni békeszerződés a jászói prépostság területét három felé szakította. Iskolái az utódállamok, Csehszlovákia és Románia területére kerültek és a bekövetkezett államosítások miatt a rend számára elvesztek. Helyettük 1924-ben Gödöllőn a rend új gimnáziumot és az áttelepült rendtagok számára rendházat építtetett. 1931-re lett teljes a nyolc osztály. A gödöllői gimnázium 1938-ban francia tagozattal bővült. A Lycée Française-ben a második világháború alatt a németek elől Magyarországra menekült francia tanárok is tanítottak. 1937-ben Budafokon is nyílt premontrei gimnázium. A trianoni béke következtében elvesztett területek egy részének visszacsatolása után, 1939-1945 között, újra tanítottak a magyar premontreiek Kassán, Rozsnyón és Nagyváradon. A magyar premontrei cirkária életében jelentős esemény volt a *premontrei nővérek* újratelepedése. Első házuk, amely anyaházuk is lett, 1927-ben nyílt meg a veszprém megyei Külsővaton. Ezt 1949-ig további hat alapítás követte: Nagylengyel, Kenyeri, Somlóvásárhely, Mindszent, Jászó, Bakonygyepes. 1950-ben a hét rendházban 50 nővér élt. Elemi iskolákban, óvodákban tanítottak, egyházközségi karitatív és kulturmunkát végeztek. Lányköröket, tanfolyamokat vezettek.

Tanítórendi tevékenysége mellett a rend a 19. században is folytatta hiteleshelyi munkáját. Erre az 1802. évi 16. törvénycikk kötelezte. Az 1787. évi felosztatáskor először Budára, majd Egerbe szállított jászói és leleszi levéltárat a rend 1803-ban visszakapta. A csornai prépostság 1810-ben visszakapta Budáról a pecsétjét, Győrből pedig a levéltárát. Hiteleshelyi tevékenységét a rend 1874-ig folytatta. Feladatát ekkor az újonnan szervezett állami intézmények és hivatalok vették át.⁹

Az 1802. évi visszaállítás után a magyarországi premontreiek hagyományaikhoz híven, a lelkipásztorkodásban is tevékenyen részt vettek. A *jászói prépostsághoz* 12 rendi plébánia tartozott, ahol a plébánosok és lelkészek a rend tagjai közül kerültek ki. Ezenkívül kegyúri fennhatósága alá tartozott 4 plébánia. Ezek fenntartója a prépostság volt, a lelkipásztori munkát pedig egyházmegyei papok végezték. Hasonlóképpen a *csornai prépostság* 2 rendi plébánia lelkipásztori feladatát látta el és kegyúri fennhatósága alá tartozott 3 plébánia.

Csorna az 1920-as években

III/4. A rend kulturális tevékenysége

Mint a bevezetőben láttuk, a premontrei rend az ágostonrendi kanonokok nagy családjába tartozó szerzetesi közösség, amely a katolikus egyházon belül szerveződött, vallásos céllal alakult. Tagjainak elsőrendű célja önmaguk és embertársaik megszentelése. Az Egyházat, különösen napjainkban, mégsem az embert vallásos tökéletességre

segítő, megszentelő munkájáért, hanem szinte kizárólagosan a kulturális tevékenységéért értékelik. Az értékelés alapja: milyen iskolákat, egyetemeket, kultúrintézményeket alapított és tart fenn az Egyház? Mit tett és tesz az emberiség és a szeretet szolgálatában, főként szociális intézményeivel? A kérdésekre adott pozitív válasz az Egyház intézményeinek, így a szerzetesrendeknek is, nemcsak az értékelését adja, hanem egyben a létjogosultságát is igazolja.

A premontrei rend lelkipásztori, közjogi és tanító tevékenységéről az előzőekben szóltam. Meg kell még emlékeznem, legalább vázlatosan, néhány eddig még nem említett kulturális tevékenységéről. Nem törekedhettem teljességre. Csupán jellemzésül említek néhány kiemelkedő személy- és helynevet. A helynevek egy részét ma már a trianoni határokon kívül, a történelmi Magyarország térképén találjuk.

A. Építészeti emlékek

A rendnek a középkorban fennállott prépostságai közül a háborús pusztítások és a természeti katasztrófák következtében sok teljesen elpusztult, egyik-másiknak a pontos földrajzi helyét sem ismerjük, csak az oklevelek őrizték meg nevüket. A fennmaradt középkori épületek, főleg templomok, a román és gótikus építészet megbecsült emlékei. Ma is működő premontrei templom a középkorból: Túrje, Mórchida (ma: Árpás község) plébániatemploma, Ócsa reformátusok által használt temploma. Romjaiban is fenséges Zsámbék temploma. Középkori alapokon a barokk korban újjáépült templom: Csorna, Jánoshida, Garáb templom. Szlovákiában: Jászó, Lelesz, Bény templom. A barokk korból származik Jászó, Csorna és Túrje kolostorépülete. A 20. század első felében épült a gödöllői premontrei gimnázium és rendház, amely ma az Agráregyetem főépülete.

B. A rend nevelői tevékenysége

A nevelői tevékenység eredményességéről általában csak ritkán szoktunk beszélni, mert természetesnek, magától értetődőnek tartjuk. Nem emlegetjük a sok száz, sőt ezer egykori premontrei diákot, akik egyszerűen csak jó szakemberekké, jó családapákká, hazájuknak, egyházuknak, a társadalomnak értékes tagjaivá váltak. De meg kell emlékeznünk a sok kiváló tudósról, művészről, államférfiről, egyházi vezetőről, akik a rend iskoláiból kerültek ki. Közülük csupán példaképpen két nevet említek: Deák Ferenc a keszthelyi.¹¹ Mindszenty József a szombathelyi premontrei gimnázium növendéke volt. A hazaszeretetre való nevelésre két példa a 19. századból: Az 1848-as szabadságharcban diákjaikkal együtt vett részt Laky Demeter és Sebesy Kálmán keszthelyi tanár, akik ezért később súlyos várfogságot szenvedtek. A másik példa ebből a korból: a bécsi kultuszminisztérium a kassai gimnáziumot 1853-ban azért államosította, mert az ottani tanári kar egyes tárgyaknak magyar nyelvű oktatását, valamint a magyar nyelvnek és a magyar történelemnek a tantárgyak közé való felvételét kívánta. A rend csak nyolc év múlva, 1861-ben kapta vissza a kassai gimnáziumot. Tanárai ez idő alatt az eperjesi gimnáziumban tanítottak.

C. Tudományos munka

A rend számos gimnáziumi tanára a maga szaktárgyait magasabb színvonalon is művelte. Kutatók, tudósok, egyetemi tanárok kerültek ki közülük. Csak néhányat emelek ki az ismert nevek közül, széleskörű munkásságukat egy-egy példával illusztrálva. Fizikus: Károly Iréneusz nagyváradai tanár vsz. még Marconi előtt és tőle függetlenül 1895-ben feltalálta a drótnélküli távírót. Kun Adolf szombathelyi igazgató, majd csornai prépost 1880-ban a szombathelyi székesegyházban bemutatta a Föld forgását bizonyító Foucault-féle ingakísérletet. Történész: Hermann Egyed szegedi egyetemi tanár. Főműve: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig, halála után jelent meg Münchenben 1973-ban. Kumorovitz Bernát az oklevéltan, pecséttan egyetemi tanára Budapesten. A magyar pecséthasználat története a középkorban c., 1993-ban újból kiadott könyve ma is egyetemi tankönyv. Oszwald Arisztid gödöllői igazgató, a premontrei rend történetének kiváló kutatója. Adatok a magyarországi premontreiek Árpád kori történetéhez c., 1957-ben megjelent tanulmánya a kérdés alapvető összefoglalása. Horváth Antal szombathelyi majd keszthelyi tanár. Levéltári kutatásai forrásértékűek. Rendtörténeti és numizmatikai tanulmányai alapvetőek. Szombathely a XV-XVIII. században c. monográfiáját halála után, 1993-ban adták ki. Az archeológus Lipp Vilmos keszthelyi gimnáziumi igazgató. Rómer Flóris tanítványa, a Keszthely környéki népvándorlás- és avar-kori temetők feltárója. 1866-ban Theodor Mommsen berlini egyetemi tanár Szombathelyen az ő segítségével gyűjtött római kori feliratokat Corpus Inscriptionum c. készülő munkájához.¹² Pedagógia: Stuhlmann Patrik tanár, igazgató, tankerületi főigazgató. Vezetése alatt fejlődött naggyá a gödöllői nevelőintézet. Az ifjúság lélektana (Scientia amabilis) c. munkáját 1994-ben újra kiadták.

A rend még élő tudósai közül két név: A biológiában nemzetközileg ismert név Iháros Gyula Alfonz keszthelyi tanár, majd balatonfenyvesi plébános, a Tardigradák (medveállatocskák) kutatója. Ötvennél több új fajt fedezett fel. Többet közülük a Zoológiai Társaság róla nevezett el. A másik tudós Gábrriel Asztrik irodalomtörténész és egyháztörténész. 1938-ban a gödöllői Lícée Française igazgatója. 1948-tól az U.S.A. Indiana államban a Notre Dame Egyetemen a középkori műveltség tanszékvezető tanára, a bajor, a francia tudományos akadémia levelező tagja, számos nemzetközi tudományos társaság tagja. Az 1971-ben megjelent "Titres et Travaux" című összeállítás száznál több, addig megjelent tanulmánya címét sorolja fel.

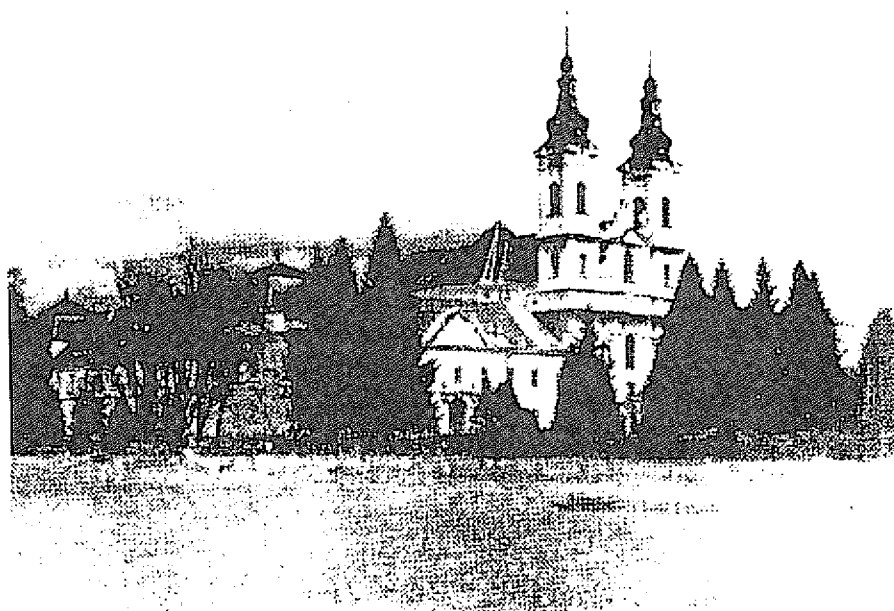
D. Irodalom

Tágabb értelmezésben e címszó alá tartoznak a Premontrei kódexek. Közülük a három legrégebbi: breviárium. A Jászói Breviárium a 14. század végéről, a Leleszi és a Csuti vagy Tėti Breviárium a 15. század közepéről maradt ránk. Mindhárom kódex nemcsak premontrei, hanem egyúttal magyar eredetű is. Ezt bizonyítja a külön magyar proprium és a kalendáriumi részben a magyar szentek ünnepe.

A premontrei kódexek másik csoportja: az Apor-kódex, a Lányi-kódex, a Pozsonyi-Kódex és a Liber Variarum Cantionum, más nevén a Szegedi-kódex, a 16. század elejéről származik. 1511 július 2-án a szegedi Szentlélek-monostor 20 premontrei apácáját vezették a somlővásárhelyi Szent Lambert-monostorba, ahol korábban bencés nővérek éltek. Az említett négy kódex az ő számukra készült. Az Apor-kódexet eredetileg Szegeden használták. A Lányi-kódex a somlővásárhelyi "főkötös atyafiak" számára készült magyar nyelvű apáca-rendtartás. A Liber Variarum Cantionum liturgikus jellegű hangjegyes énekeskönyv, ugyancsak a "Boldogasszony szerzetének leányai" számára készült. A Pozsonyi-kódex első része nyomtatott premontrei breviárium, amelyet az 1512-1531 között kormányzó generális apát idejében adtak ki. A vele egybekötött második rész azonban kézzel írott kódex, amelyet már Somlővásárhelyen írtak, az ottani apácaközösség egyik tagja számára. Imaszövegei közül Pázmány Péter többet is átvett Imádságoskönyvébe.

A Lányi-kódex a jeles napok középkorban használt magyar elnevezéseinek gyűjteményét is megőrizte. Ime néhány példa. Kilenchagyó: hetvenedvasárnap. Húshagyó: ötvenedvasárnap. Böjtfőszerda: hamvazószerda. Süketvasárnap: feketevasárnap. Testfogadó Boldogasszony: Gyümölcsoltó Boldogasszony. Virágszombat: virágvasárnap vigiliája. Keresztel járó vasárnap: az áldozócsütörtököt megelőző vasárnap. Kepegyöntő Szent Péter: Vasas Szent Péter. És ilyen az Úrnapjának "szentvért" elnevezése, amely egész kódexirodalmunkban csak a Lányi-kódexben fordul elő és a szegedi vérző ostya tiszteletével hozható összefüggésbe. Laska Osvát ferences hitszónok említi a Gemma fidei 61. sermojában, hogy az ő korában Báta és Kassa mellett Szeged városa is dicsekedhetett szentvér-ereklyével.¹³

A szépirodalom területéről csupán egy nevet említek: Mécs László premontrei kanonok, plébános, neves költő, verseinek kiváló előadóművésze. Huszonegy magyar nyelvű verseskötete mellett önálló kötetei jelentek meg holland, francia, angol és olasz műfordításban, valamint egyes versfordítások német, spanyol, román, szlovák és eszperantó nyelvű antológiákban és folyóiratokban.¹⁴

Jászóvár-ralja az 1920-as években

IV. A rend közelmúltja és jelene Magyarországon

A II. világháború után nagy nehézségek között, de új reményekkel indult hazánkban a premontrei rend élete. Az 1945. évi földreform következtében a rend elvesztette iskoláinak és más intézményeinek fenntartását szolgáló célvagyonát. Ennek ellenére 1947-ben Csornán a prépostság megnyitotta harmadik gimnáziumát. Nem sokáig örülhetett az új iskolának, mert

1948-ban bekövetkezett az iskolák államosítása. 1950. szeptember 7-én pedig megjelent a Néköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete, amely Magyarországon a szerzetesrendek működése engedélyét megszüntette. A rendelet a premontrei rend tagjait is szétszórta. Akik itthon maradtak, azok a lelkipásztorkodásban, tanári pályán, vagy más szellemi, fizikai munkakörben próbáltak elhelyezkedni. A betegek és idősebbek rokonoknál, ismerősöknél húzták meg magukat, később a számukra szervezett egyházi szociális otthonokban nyertek elhelyezést. A külföldre távoztak között Csorna "tovább élt" Kaliforniában, ahol hét csornai rendtag 1961-ben a Los Angeles-i egyházmegye területén Orange-ban telepedett le. Alapításukból virágzó apátság fejlődött, amelynek most 1996-ban 58 rendtagja van. A jászói-gödöllői rendtagok közül többen külföldön egyetemi tanárként kamatoztatták tudásuk szellemi tőkéjét. 1989, a fordulat éve óta negyven évi dermedtségéből próbál a rend újraéledni. Az újrainduló szerzetesrendek, így a premontreiek felé is, a társadalom részéről nagyok az elvárások, de a lehetőségek csekélyek. Számos régi, de újra jelentkező akadály is nehezíti a munkát. Azok a rendtagok, akik megérték az újraindulást, kevesen vannak, idősök és gyakran betegek is. Az új rendtagok belépése ugyan gyarapodást jelent, de sokkal többre lenne szükség. A nehézségek ellenére, bár szerény keretek között, újra megindult a tanítórendi tevékenység, elsőként 1993-ban a gödöllői premontrei gimnáziumban. Ezt követte 1994-ben a szombathelyi Szent Norbert gimnázium újraalapítása. Itt a kaliforniai alapításból "kölcsonbe" hozzánk jött két fiatal amerikai rendtag tanítja, már harmadik éve, az angol nyelvet. A rend lelkipásztori tevékenysége is tovább folytatódik. A nagy paphiány is indokolja, hogy akinek ereje még engedi, kivegye részét ebből a munkából. Az idős aranymisésekhez lassanként csatlakoznak a rend első újmisési tagjai, akik belépésük után külföldi egyetemeken, vagy itthoni hittudományi főiskolákon végezték teológiai tanulmányaikat. Mi lehetne a rend célja, törekvése a jelenben és a jövőben? A cél ma is az, ami annak idején az elnyomatás és üldözés elől külföldre távozott rendtagokat vezette, akik távozásukkal nemcsak a saját életüket akarták menteni, hanem lelki, szellemi kultúrájukat is, a rend továbbélésének reményét. Ez a célkitűzés ma is érvényes: őrizni a múlt lelki, szellemi és kulturális örökségét. Gyarapítani és tovább adni ezt az örökséget, a hitre és a keresztény erkölcsökre való nevelésben, az iskolákban, a tudományos munkában és a lelkipásztori tevékenységben egyaránt.

Felhasznált irodalom:

- Backmund, Norbert: *Monasticon Praemonstratense: I-III.* Straubing, 1949-1956
 Bálint Sándor: *Szeged reneszánsz kori műveltsége.* Budapest, 1975
Catalogus Ordinis Praemonstratensis. Tongerlo, 1995
 Gábrriel Asztrik: *Breviárium-típusú kódexek.* In: Szent Norbert Emlékkönyv. Gödöllő, 1934
 Goovaerts, Léon: *Écrivains artistes et savants de l'ordre de Prémontré.* I-IV. Bruxelles, 1899-1916
 Grassl, Basilius Franz: *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart.*
 In: *Analecta Praemonstratensia (=Anal. Praem.)* 10. Band. Tongerlo, 1934
 Herder, Kirschenlexikon. N. Backmund cikke: *Praemonstratenser*
 Horváth Antal: *A csornai konvent hiteleshelyi működése.* Keszthely, 1943
 Huber, Augustinus Kurt: *Die Praemonstratenser.* Schönaue, 1961
 Kovács Imre: *Adatok a magyarországi premontreiek teológiai irodalmi munkásságához a középkorban.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok.* 2. kötet pp. 67-75. Budapest, 1990
 Idem: *Fejezetek a Csornai Prépostság történetéből.* In: *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv.* I. pp. 185-202. Budapest, 1994
 Idem: *A premontrei rend története.* In: *Kunc Adolf Emlékkönyv.* pp. 11-25. Szombathely, 1993
 Idem: *A törjei Premontrei Prépostság története.* Zalaegerszeg, 1991
 Kovacs A. E.: *Die Beziehungen der ungarischen Praemonstratenser-Propsteien zu König Sigismund (1387-1437).* In: *Anal. Praem.* Tomus LXXI. Averbode, 1995
 Idem: *Die Wiederherstellung der unter Kaiser Joseph II. aufgehobenen Praemonstratenser-Propstei Csorna im Jahre 1802.* In: *Anal. Praem.* Tomus LXXI. Averbode, 1995
 Madelaine, Godefroid - Takács Menyhért: *Szent Norbert élete.* Budapest, 1905
 Mezey László: *Deáksg és Európa,* Budapest, 1979
A csornai Prémontréi rendi kanonokok Névtára. 1899. Csorna, 1899
A jászóvári premontrei kanonokrendi prépostság Névtára az 1944-ik évre. Jászóvár, 1944
 Török József: *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon.* Budapest, 1990
 Žak Alfonz - Novotny Alfonz: *Szent Norbert Gennep ura a Premontrei Kanonokrend alapítója és Magdeburg érseke.* Nagyvárad, 1905

Jegyzetek

1. Török J.: op. cit. p. 78
2. Huber A.K.: op. cit. pp. 18-19
3. Tbid. pp. 23-24
4. Grassl B.F.: op. cit. p.15
5. Backmund N.: op. cit. tom. I. p. 29
6. Huber A.K.: p. 53
7. Török J.: op. cit. pp. 80-81
8. Kovács A.E.: *Die Beziehungen ...* op. cit. p. 341
9. Jászóvári Névtár 1944 p. 25. - Horváth A.: op. cit. p. 15
10. Jászóvári Névtár 1944 pp. 120-134. - Csornai Névtár 1899 pp. 54-56
11. A keszthelyi premontrei gimnázium Értésítője az 1936-37. tanévről. pp. 43., 49
12. Savaria VI. évf. I. sz. 1996. Fórum. Arcok Szombathely történelméből: Lipp Vilmos (1835-1888)
13. Bálint S.: op. cit. pp. 53-63
14. Mécs László: *Üzenet. Válogatott versek.* Budapest, 1982 pp. 317-318

A BOLGÁR FERENCSEK ERDÉLYI TÖRTÉNETÍRÓI MŰKÖDÉSE

A “Poverello” derűs életszemléletében eltöltött fél évszázad során történészi munkásságom jelentős részét teszi ki mindmáig a ferences rend történetének kutatása. A magyar ferencesség, különösen az obszervancia balkáni eredete, szükségszerűen vezetett el a bolgár ferencesség történetéhez, mivelhogy 1688-ban az egész Bolgár Ferences Provincia emigrációba kényszerült, bolgár katolikus híveikkel együtt, a sikertelen csiproveci felkelés után. A felkelésben a bolgár ferencesek vezető szerepet játszottak, ezért a megtorlás elől Havasalföldre, majd Erdélybe menekültek, ahol a XVIII. század elejére bolgár hívek számára olyan közösségi jogokat harcoltak ki, amelyek után még ma is csak sóvárognak Európa jelenlegi kisebbségei... Az anyagi felvirágzás után az emigráció harmadik generációjában felmerült az igény saját múltjuk, történelmük feldolgozására és áthagyományozására is az utódok, s az utókor számára. Így született meg az alvinci kolostor csendjében latin nyelven a legelső tudományos igényű ferences krónika 1761-1775 között, amely a bolgár ferencesség történetén túl, az egész bolgár katolicizmus történetét feldolgozta Nagy Lajostól Mária Teréziáig, 1366-1775 között. Jelentősége tehát felmérhetetlen, a középkori és korai újkor bolgár-magyar kapcsolatok történetének legjelentősebb, egyedülálló forrását tartjuk a kezünkben, hihetetlenül gazdagon dokumentálva.

A balkáni ferencesség történetére vonatkozó kutatásaim során minduntalan belebotlottam¹ abba a kérdésbe, hogy a bolgár ferencesség történetét tárgyaló kézirat alvinci krónika² címe az “Archivium Tripartitum” nevet viseli, de szerzőjének, Blasius Kleinernek e műve csak töredékesen maradt az utókorra, s nemcsak a teljes harmadik rész, de a második befejezése is hiányzik.

1988. hamvazószerdáján a budai ferences levéltárban a kezembe került egy kolligátum, amely a krónika második részének hiányzó befejezését, a körösbányai rezidencia történetét tárgyalta. A “Körösbányai kézirat”³ azonban a 49. laptól kezdődően egészen a 105. oldalig még valami egészen mást is tartalmazott: az egész bolgár ferencesség történetét 1366. és 1775. között. Megkerültek tehát az alvinci krónika mindezülig hiányzó részei? A “Körösbányai kézirat” ezzel kapcsolatban számos, megválaszolásra váró nehézséget vetett fel a számomra. Melyek ezek a problémák?

1. Az alvinci krónika első két része már a címében is világosan utalt arra, hogy nem önálló, egymástól független művekről van szó, hanem mindkettő egyaránt az Archivium Tripartitum - egymástól tehát korántsem független - részei.⁴ Ilyen utalás azonban a “Körösbányai kézirat” egyetlen lapján sem található a 105. oldalig bezárólag. Annak ellenére, hogy az “Archivium Tripartitum” megfelelő bevezetése előrejelzik mind a körösbányai rezidencia történetének a megírását⁵; mind pedig a krónika első két részének elkészülte (1761 és 1763), valamint a ránkmaradt átíratának a dátuma (1764) között még megíratlan *harmadik rész* elkészítésére is utalást találunk, jövő időben, Andreas Wipffler atya kéziratában.

A “Körösbányai kézirat” kolligátuma *tartalmilag* valóban mindkettőt, a hiányzó körösbányai részt éppúgy, mint a bolgár ferencesség történetének kronológiai tárgyalását tartalmazza. Viszont egyetlen utalást sem találunk arra nézve, hogy a kolligátum két része közül bármelyik is az “Archivium Tripartitum” része lenne, ugyanazon szerző, vagyis Balsius Kleiner atya tollából. Melyek azok az érvek, amelyek alapján mégis bizonyítani tudjuk, hogy az alvinci krónikának az elveszettnek vélt, s 1988-ig lappangó részeit tartjuk azóta a kezünkben?

2. A “Körösbányai kézirat” elejétől a végéig, a kolligátum mindkét részében egyaránt, egy és ugyanazon kézírása. A két rész ráadásul nem is teljesen független egymástól! A bolgár ferencesség történetét tárgyaló “Ortus et progressus” c. rész a megfelelő helyen ugyanis a körösbányai rezidencia történetét is röviden tárgyalja a kézirat 95. oldalán. Ám ugyanakkor három alkalommal is utalás történik a kolligátumban pár oldallal korábban Körösbányáról bővebben leírtakra (pp. 11, 12, 16. a kolligátum első, körösbányai részében!). Az itt röviden megemlített okleveleket a kézirat első felében “in extenso” megtaláljuk, itt csak futólagos említés történik róluk. Ugyanakkor abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezek a körösbányai oklevelek 1988. óta eredetiben is a rendelkezésünkre állnak! Az az első látszatra talán tetszetősnek tűnhető hipotézis, hogy a kolligátum első fele csupán a körösbányai rezidencia történetének csak az első, hevenyészett változatát tartalmazná, első megfogalmazásban, nem tartható, mivelhogy a körösbányai oklevelek nagyon is komoly munkát igénylő feldolgozását tartjuk a kezünkben. Ez tehát az alvinci krónika második részének a befejezése, amely a XV. pont alatt zárja az egyes kolostorok történetét tárgyaló sort.⁷

3. A körösbányai rezidencia történetének a leírása minden tekintetben követi a krónika második részében már tárgyalt többi 14 kolostor tárgyalását. Ugyanez a történetírói megközelítés: először általánosságban tárgyalja a Körös partján fekvő városka történetét,⁸ majd a körösbányai templomot említi⁹ és csak a harmadik fejezetben tárgyalja a bolgárok megjelenését Körösbányán.¹⁰ Ezután következik a már megszokott módszerességgel az okleveles bizonyító anyag bemutatása. Márpedig mindez Blasius Kleiner atya jólismert stilusa és történetírói módszere.

4. A körösbányai rész utolsó dátuma 47. oldalon 1770 márciusa. A kolligátum két oldallal később már az 1774 július 19-ét jelöli meg következő időpontként s ez a római rendfőnök, Paschalis de Varisio leiratának a dátuma, amelyben felszólítja az egyes provinciákat rendtörténetük megírására és Rómába küldésére, azért hogy folytatni lehessen Wadding egyetemes rendtörténetét.¹¹

Blasius Kleiner atya ekkorra már másodízben állt a Bolgár Ferences Provincia élén 1773-76 között. A római parancs kétszeresen is neki szólt: tartományfőnökként és rendtörténészként egyaránt. Közel fél emberöltőn át eltemetett tudományos érdeklődése most végre újjáéledhetett, s az 1775-ös esztendő március Idusára már készen is állt a bolgár ferenceség történetének a kézírata, az "Ortus et progressus..." címet viselve, az 1366-tól 1775-ig terjedő időszakról.¹² A római, rendfőnöki parancsot a szent engedelmesség nevében tehát teljesítette, s a kért kéziratot most már elküldhette Rómába...¹³

A kézirat végén, a 105. lapon ez áll: "idcirco in horum fidem appresso maiori Provinciae nostrae Bulgariae et Valachiae sigillo, manu propria subscripsimus. In Conventu Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli Allvinczii in Transilvania. Anno 1775. die 15. mensis Martii." Márpedig mindezzel ellentétben a kézirat végén sem a Bolgár Ferences Provincia pecsétje nincs ott, sem pedig az ígért sajátkezű aláírásokból nem találunk egyetlen egyet sem. És ha továbbküldték a kéziratot Rómába, akkor mit keres jelenleg a kézirat a budai ferences kolostorban?

Az a kézirat, amelyet a kolligátum 49-105. oldalán jelenleg a kezünkben tartunk, nem az eredeti római példány, hanem csupán annak az alvinci másolata. Az eredetit, pecséttel és aláírásokkal a végén, értelemszerűen továbbküldték Rómába, Wadding Annales-ei folytatásához. Ezért tehát a két változat szövege - minimálisan bár, de - eltérő hosszúságú. Rómában ugyanis nem igen tudtak volna mit kezdeni a már említett 11, 12, 16. lapra történt utalásokkal, ezért tehát a római szövegnek ezeket a hivatkozásokat is "in extenso", teljes szövegükkel kellett tartalmaznia. Viszont nem volt értelme az alvinci példányba újra elejétől végéig bemásolni ezeket, mivel kéznél voltak, csak vissza kellett lapozni néhány oldalt a kolligátumban. Önként adódott ugyanis a következő megoldás: a római példányt az egyébként is kéznél lévő és még csak a 47. oldalig használt könyvbe, a Körösbányai rezidencia történetét tárgyaló kéziratba, folytatólagosan másolják. Még így is maradt fenn néhány üres lap az így keletkezett "kolligátumban".

Szerencsénkre a másoló (akinek a kézírása mindkét részben azonos, tehát egy személyre utal, azonban nem azonos a krónika szerzőjének, Blasius Kleiner atyának máshonnan jól ismert kézírásával) követett el egy olyan feltűnő apró hibát, amely egyértelműen bizonyítja, hogy egy másik, előtte fekvő példányról másolta a szöveget. Másolás közben ugyanis lejjebb ugrott a szemc és sort tévesztett, mivelhogy ugyanaz a szó pár sorral lejjebb is újra előfordul a szövegben. Néhány szó leírása után észrevette a tévedését és kijavított a szöveget, de a másolási hibát csak áthúzta, s így könnyen kivethető a 68. oldalon.

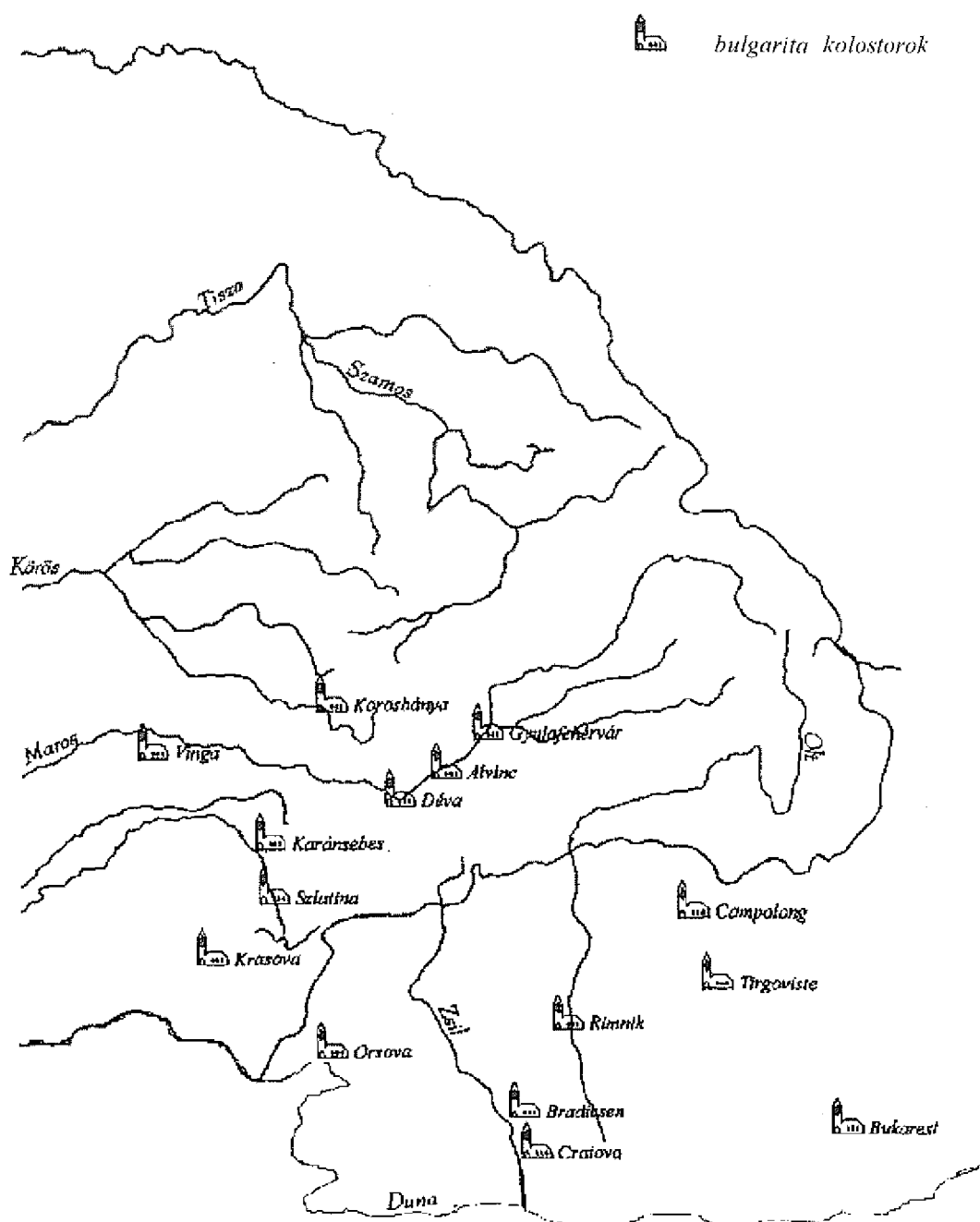
Azonban nem csak a másoló tévedett. Van egy olyan fatális tévedés a műben, amely egyértelműen bizonyítja az "Ortus et progressus Blasius Kleiner-i szerzőségét és ez a csiproveci "Tragédia" évszámának 1688. helyett 1690-re helyezése, természetesen tévesen. Az alvinci krónika második részében, 1763-ban, Blasius Kleiner atya a csiproveci tragédiáról írva megjegyzi,¹⁴ hogy kivétel nélkül mindenki más időpontot jelöl meg, ő azonban I. Lipót császár 1690-es diplomájára hivatkozva, mindenki mástól eltérően 1690-re teszi az észak-nyugat-bulgáriai események időpontját.

Az "Ortus et progressus" szerzője szintén ugyanezt a hibát követi el, még hozzá kétszer is, a 49. és a 67. lapon. Márpedig ha egyesegyedül csakis a történetírói hyperkritikával rendelkező (és éppen ezért ebben a vonatkozásban ekkorát tévedő) Blasius Kleiner atya vélekedett így a Bolgár Ferences Provincia tagjai közül, akkor nem kétséges, hogy itt a perdöntő bizonyíték Blasius Kleiner szerzőségének a kétségtelen ténye mellett! Ezt a tényt csak tovább erősítik az olyan érvek, mint pl. a stilus tökéletes azonossága, az alvinci krónikából több-kevesebb alkotói szabadsággal átvett részletek, idézetek és fordulatok, a mű azonos történetiszemlélete és történetírói módszere...

5. Az "Ortus et progressus" tehát funkciójánál fogva vált az alvinci krónika befejező, harmadik részévé. Megírását két előzmény is motiválta: egy távolabbi, korábbi ígéret 1761-ből a krónika legelcájén, s követendő alapelvként már ott a kronológiai tárgyalásmódot jelölte meg. Amíg az előző, 1763-ban megírt második részben a tizenöt bolgár kolostor elsősorban a helyrajzi elv alapján került tárgyalásra, s csak az egyes kolostorok történetének tárgyalásakor érvényesült a kronológia, addig az "Ortus et progressus" kifejezetten a kronológia alapelvére helyezkedve adja, az előző résznél jóval tömörebben és összefogottabban a bolgár ferenceség történetét 1366-1775 között. Tehát a kronológiai keret is kibővült a fél emberöltővel korábban ígértekhez képest, mivel nem

Konstantinápoly bukásától, hanem a Bolgár Ferences Custodia alapjainak lerakásától tárgyalja a bolgár ferencesség történetét, Nagy Lajostól Mária Teréziáig.

Mindehhez a közelebbi, hathatósabb motivációt a rendfőnöki leiratban foglalt parancs jelentette, s ennek az alapelve is a kronológiai tárgyalásmód volt, Wadding Annales-einek a mintájára. Tehát az így alig egy emberöltő leforgása alatt elkészült mű *alkalmas* volt arra, hogy az alvinci bolgár ferences krónika, az "Archivium Tripartitum" 1774-ig még meg nem írt, hiányzó harmadik részeként *funkcionáljon* 1775-től kezdve. Megírásával tehát szerzője kettős igényt elégített ki: a római, hosszabb példány elküldésével Wadding egyetemes rendi évkönyveinek folytatásához járult hozzá, az alvinci másolat pedig az "Archivium Tripartitum" harmadik részeként tette teljessé Blasius Kleiner atya művét, az alvinci ferences krónikát. A rendfőnöki parancs és Wadding egyetemes rendtörténetének a tekintélye többet jelentettek az alvinci krónika szerzője számára, mint saját, egyéni történetírói ambíciói, ezért a középkori krónikairók tradíciójához csatlakozva, névtelenül írta meg a bolgár ferencesség történetét: "habent sua fata libelli".

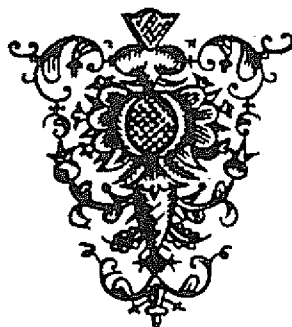
XVIII. századi bolgár ferences kolostorok Erdélyben, Bánátban és a Havasalföldön

Jegyzetek:

1. Az alvinci ferences krónika első részének a bolgár fordítása (sajnos, a latin eredeti szöveg nélkül) megjelent a bolgár kiadás előszavában Dujesev akadémikus szükségszerűen szintén belebotlott a hiányzó harmadik rész problémájába és ezért kifejti azt a hipotézisét, hogy azért nem áll rendelkezésünkre a harmadik részből semmiféle átirat, mert a krónika másolója, Andreas Wipfler atya nem tudta befejezni a kézirat másolását... Megválaszolatlanul maradt számomra azonban az a kérdés, hogy miért...? Hogyan vesztetett el a krónika utolsó harmada? Szerencsére, ezúttal Dujesev akadémikus tévedett
2. Az alvinci bolgár ferences krónika jelzete: Archivium Tripartitum I. 1764. Manuscriptum 65.j.2.45. Archivum Franciscanum Hungaricum, Budapest /AFHB/
3. A körösbányai kolligátum jelzete: XII - 3 Archivium 85 Tripartitum II. 1768. Körösbánya. AFHB
4. a./ Pars I. Archivii Provinciae Bulgariae. In qua ertus, mores, Religio gentis Bulgariae...ac ipsum Bulgariae regnum...describitur...
b./ Chronologiae Tripartitae Fratrum Minorum S.Francisci observantium Provinciae Bulgariae...Pars II. Referens ortum, progressum Custodiae, ac Provinciae Bulgariae...
5. Lásd a Pars II. Praefatio-jában, ahol kétszer is felsorolja a többi között a körösbányai rezidenciát (Caput VIII. Descriptio omnium Conventuum, Monasteriorum, Residentiarum...: XV. Residentia Körösbányensis.)
6. Archivium Tripartitum, Pars I.p.1/d.: "Tertia autem Pars continet Chronologiam omnium rerum ab Anno 1454 usque ad moderna tempora succincte doscriptam".
7. **XII - 3** p.5.: "Descriptio Parochiae et Residentiae Körös- 85 bányensis Beatae Mariae Virginis _Elisabeth visitantis Ordinis Minorum Observatum Provinciae Bulgariae"
8. ibid. p.5.:§.I."De Loco, et situ Oppidi Körösbanyensis"
9. ibid. p.6.:§.II."De Templo Körösbanyensi"
10. ibid. p.6.:§.III."De adventu Patrum Nostrorum ad partes Shrysi, et tempore obtentae Parochiae Körösbanyensis"
11. Lucas Wadding: Annales Minorum, Lyon 1625. Második kiadása. Róma 1731. - 1736. Ennek a folytatásához kellett volna az egyes provinciák rendtörténeti feldolgozásai
12. **XII - 3** p.49.: "Ortus et Progressus Provinciae Bulgariae et Walachiae sub titulo Immaculae Conceptionis Beatae Virginis Mariae Ordinis 85 Fratrum Minorum Sancti Patris nostri Francisci Regularis Observantiae,...Anno Domini MDCLXXV
13. Id. bővebben: Magyar István Lénárd: Az alvinci ferences krónika in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok I. kötet pp. 373-407. Bp. 1989.
14. Archivium Tripartitum, Pars II.pp.18-19.: "Mirandum sane est, quod antiqui Patres, qui his malis interfuerunt non concordent inter se de Anno, quo hoc Excidium Provinciae et Gentis Bulgariae acciderit, sed quasi prae anxietate et timore obliti fuissent. Aliqui in relictis a se Litteris ponunt Annum 1687 alii annum 1688. Nullus vero Annum ponit, quem nos assignavimus vid(elicet) 1690."

Jelen előadásom anyaga része egy nagyobb tudományos munkának, amely az alvinci krónika latin-bolgár forráskiadása és feldolgozása, a Szófiában kiadás előtt áll. Így remélhetőleg a krónika szövege és a vonatkozó oklevés anyag hamarosan a szélesebb tudományos érdeklődés számára is hozzáférhető válik.

A bulgarita kolostorokról készült térkép megrajzolásáért tanítványomnak,
dr. Maczóné Káplár Zsófinak ezúton mondok köszönetet.

RAINER PÁL
(Veszprém)

SZENTKIRÁLYSZABADJA KÖZÉPKORI PLÉBÁNIÁJA (?)

Az 1993-as ásatás

A Veszprém megyei Szentkirályszabadja a megyeszékhely és a Balaton északi partja között mintegy félúton található. A községet a XIII. században olyan sajátos jogállású, a várjobbágyok előkelő rétegéhez tartozó és saját földekkel is rendelkező, mindazonáltal az alávetett népességhez tartozó, ún. "szent király szabadjai" lakták, akik kiváltságait első királyunktól, Szt. Istvántól eredeztették, amit legszembetűnőbben településük megnevezésével - 1269: Zubady, 1372: Zenthkiralzabady, 1383: Zabady sancti regis - juttattak kifejezésre.¹ A XIII-XIV. században soraikból számosan a köznemesek közé emelkedtek. Szentkirályszabadja tipikus kisnemesi település

volt az újkorban is. A községgel kapcsolatos birtok-ügyek, köztük a veszprémi káptalan (a település egyik földesura) és a helybéli nemesek pereskedésének emlékét, több oklevél őrzi a veszprémi Káptalani Levéltárban.²

Az írott forrásokban először 1269-ben szereplő falunak ma is áll Árpád-kori eredetű plébánia-temploma. A templom védőszentje Szt. István király. A keletelt, egyhajós, félköríves szentély-záródású templom nyugati végéhez nagyméretű, későközépkori torony kapcsolódik. A torony északnyugati és délnyugati sarkait, valamint a hajó észak-nyugati és délnyugati sarkait támpillérek erősítik. Egy további nagyobb támpillér található a déli oldal közepén. A hajó középrészéhez az északi oldalon viszonylag nagyméretű, egybeépült sekrestye és kriptá kapcsolódik. (1.kép) A toronyajtót erősen sérült, címeres, reneszánsz kőkeretes ajtónyílás választja el a hajótól.³ (2-3. kép) A templom berendezése újkori, részben jellegtelen.

A templom első említése 1291-ből ismert. Az

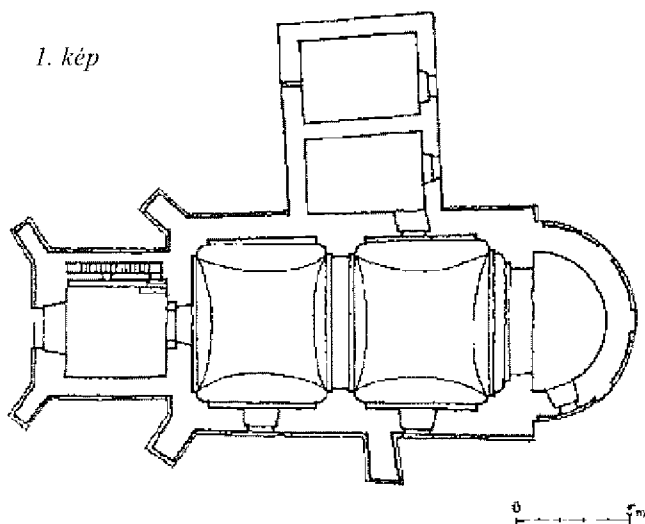
1333-1335 közötti pápai tizedjegyzékekben is szerepelt. 1383-ban a templom mellett a kőből épült Szt.Kereszt kápolna állt, amelyet egy itteni nemes, György fia Pál nagyapja építtetett. 1291-ben György, 1333-1334-ben János, 1508-ban György, 1550-ben Tamás volt a templom papja. 1454 és 1536 között több alkalommal említtették névtelenül is a szentkirályszabadjai plébánost.

A török hódoltság alatt elpusztult falut a XVIII. század elején újratelepítették. A templomot átmenetileg a reformátusok használták. 1721 és 1730 között szereztek vissza a katolikusok. A templomon 1730-ban, majd 1755-ben is építkeztek. 1789-ben szentkirályszabadjai Rosos Pál⁴ veszprémi székesegyházi főesperes és helyi birtokos átépíttette a templomot. Ekkor készülhetett a sekrestye és a kriptá.⁵ 1813-ban ismét építkeztek a templomon.

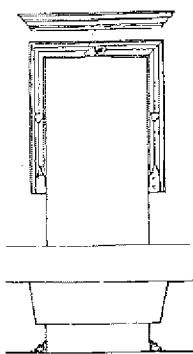
1914-ben a templomot neóromán stílusban tatarozták. Ekkor nyerte a korabeli veszprémi püspöki székesegyházhoz hasonló külsejét. Ekkor kapta a gúlaszerű toronysisakot a korábbi hagymakupolás zsindelytető helyébe. Az eredetileg kőből épült sekrestye-kriptá részt pedig téglával kitoldva felmagasították a templom főpárkányáig.⁶

Lényegében az 1914-es külsőt tartotta meg a templom a legutóbbi időkig. Az 1990-es évek elejére azonban állaga már erősen leromlott, javításra szorult. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal ekkor tervet készíttetett az épület helyreállítására (tervező: Schönerné Pusztai Ilona építész). A templomon kisebb falkutatást is végeztek (Lővei Pál művészettörténész). Ennek során megállapítható volt, hogy a szentély a hajóval azonos technikával, egyszerre épült. Előkerültek a hajó déli ablakai, továbbá a hajó déli falának nyugati felén, a két támpillér között középen a gótikus, kőkeretes, elfalazott

1. kép

2. kép

3. kép

eredeti bejárat, a torony északi sarka és a hajó északnyugati sarkán álló támpillér között pedig egy kökeretes résablak (4. kép).

A helyreállításhoz kapcsolódva 1993. július 19. - augusztus 6. között kisebb ásatást - 13. munkanap, 4 fő - végeztünk a helyszínen (5. kép). Az ásatásnak két fő célja volt.

1. Mivel a szentély mögötti területen a felszín épületmaradványt sejtetett, megállapítani, hogy milyen épület ez (feltevés szintjén előzetesen elképzelhetőnek tartottuk, hogy esetleg itt állt az 1383-ban említett kápolna).⁷

2. A déli bejárat előtt megállapítani a középkori járósíntet.

A fentieknek megfelelően, először is a templom főténgelyének meghosszabbításaként, a szentély végétől kezdve egy 17,50 m hosszú és 1 m széles árokkal (1. kutatóárok) nyugat-keleti irányban átvágtuk a szentély mögötti területet. Már csekély mélységben köves, habarcsos építési törmelékre találtunk. Rövidesen kibontakozott az árok hosszában egy nyugat-délnyugat - kelet-északkeleti irányú, 9 m hosszú kőfal, amelynek két végéhez és középtájához egy-egy észak felé kiinduló kőfal csatlakozott. Az árok keleti végében pedig jelentkezett a templom 80 cm vastag

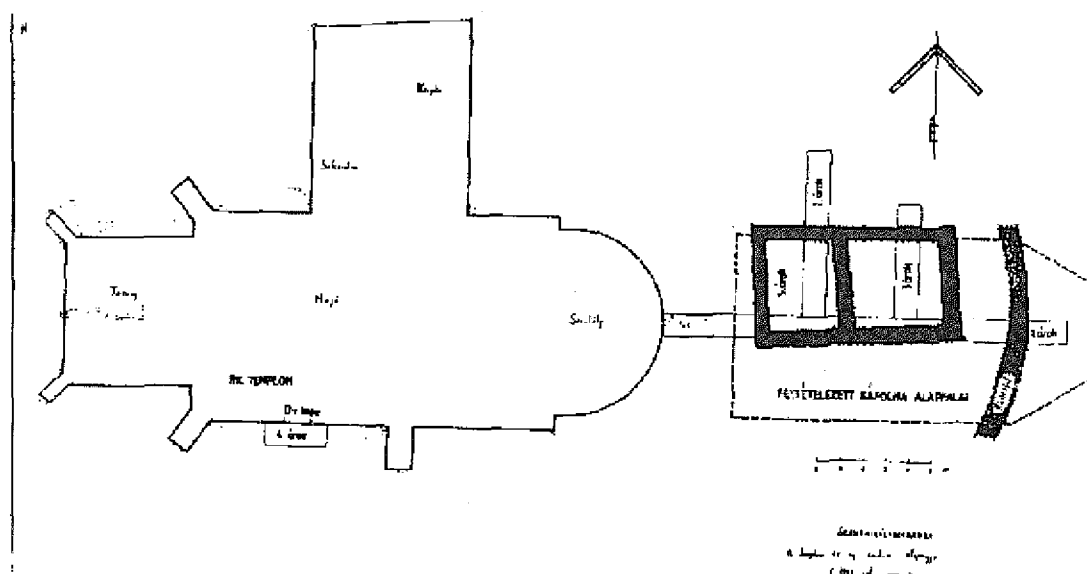
kerítőfalának szakasza, amely a felszínen is eléggé jól nyomonkövethető volt. (6. kép)

Miután valószínűnek látszott, hogy az árok hosszában megtalált fal egy nyugat-keleti főténgelyű épület déli főfala, ezért a feltételezett épület helyét két. az 1. kutatóárokra merőleges és ahhoz csatlakozó árokkal (2. és 3. kutatóárok) vágtuk át. E két árokban csakugyan jelentkezett az épület északi fala.

Ilyen módon tehát egy nyugat-keleti főténgelyű, nem egészen szabályos téglalap alaprajzú, 9x5 - 9x5,50 m-es méretű - a déli fal szélessége, mivel déli irányban túlterjedt az árkon nem volt pontosan mérhető - kőépület vált megfigyelhetővé, amelyet egy észak-déli irányú fal két helyiségre osztott. Az épület falvastagsága 65-80 cm között váltakozott. A nyugati helyiség belmérete: 3x4 m, a keleti helyiségé: 3,80x3,80 m. A keleti helyiség alatt egy dongaboltozatos kőpincét találtunk, amelynek a boltozati része egy sávban már beszakadt. A pincének a déli oldalon nyílt egy szellőző ablaka, bejárata egyenlőre ismeretlen. (7-8.kép) Az épület eredeti járósíntjét, padlóját sehol sem sikerült megfigyelnünk. Ez feltehetően valamivel a mai terepszint felett

4. kép (fent), 5. kép (lent)

lehetett. Ezt a feltevést látszik erősíteni az a tény is, hogy a falakon sehol sem tudunk bejáratot, küszöbnyomot megfigyelni. A sziklafelszín az épület alatt 1-1.10 m mélyen jelentkezett.

A keleti helyiség alatti pincét csaknem a boltozatig másodlagosan deponált emberi csontokkal megtöltve találtuk. A csontok között csak igen kevés föld és törmelék volt. Az erősen omló csonttömegben a keskeny kutatóárokban nem tudtuk elérni a pince járószintjét. A pincét mindenestre a sziklába vájták.

Feltevésem szerint valószínűleg az 1789-es építkezésnél előkerült középkori sírok csontanyagát gyűjtötték össze a nyilvánvalóan ekkor már romos, használaton kívüli épület pincéjében. A csontok között néhány mázatlan középkori és 3 db tarka mázas, XVII-XIX. századi kerámiatöredéket is találtunk, ami szintén arra mutat, hogy a vázrészeket az újkorban helyezték ide. A sírok középkori voltára utal, hogy a csontok között több zöldes patinájú, pártalenyomatos koponyatöredék is előkerült.

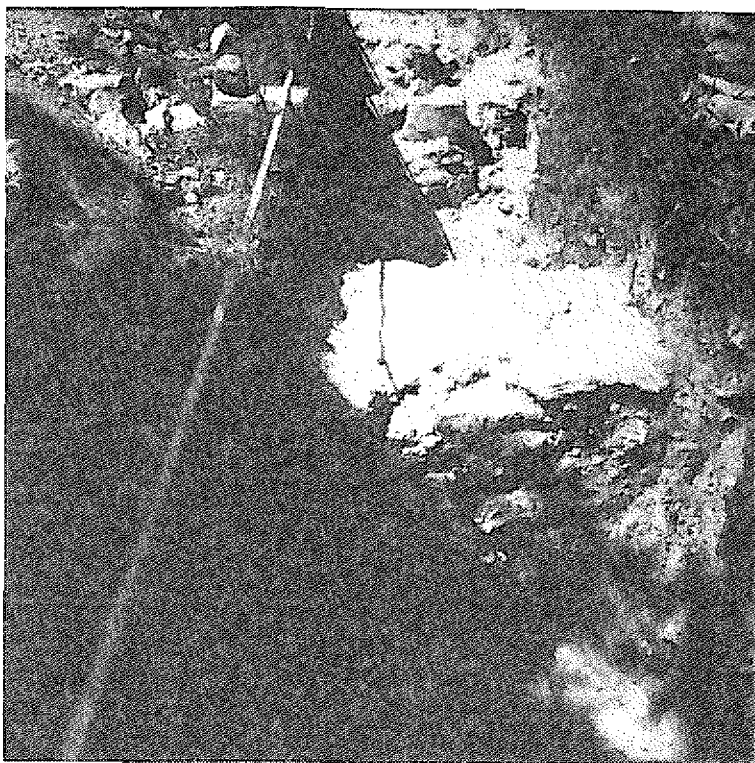
Feltevésünket mintha alátámasztaná Rómer

Flóris bencés tanárnak (1815-1889) - hazai régészetünk egyik megindítójának - leírása. Többek között ezeket írta: "Az egyház melletti régi temetőben létezett sírboltnak ma már alapjait sem lehet kivenni, s így nem merem állítani, hogy carnarium lett volna."⁸

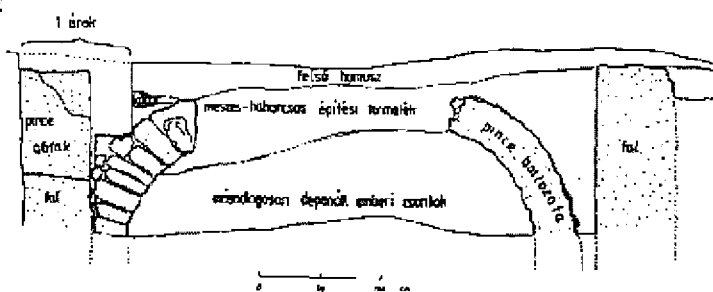
Rómer "sírbolt"-ját hajlandó lennék a feltárt épülettel azonosítani. Ugyanis, ha valaki egy olyan építményt konstatált, amelynek "már alapjait sem lehet kivenni", akkor egyáltalában honnét vehette az esetleges carnarium ötletét. Rómer bizonyára a helybeliek tájékoztathatták a csontokkal teli pincéről, ami a köztudatban ekkor már csontházként szerepelt, s miután valószínűleg már betemették, tehát a csontok nem látszottak, Rómer se "pro", se "contra" nem tudott állást foglalni e kérdésben.

Az "egyház melletti régi temetőben" megjelölés is valószínűsíti e feltevést. A középkorban a templomkertben temetkeztek, s idővel a temető megtelvéén, nyilván kinőtte az elkerített területet és azon túl is folytatták a temetkezést. A mai temető sincs messze a templomtól, attól kelet-északkeleti irányba esik és a középkori kerítőfaltól mintegy 40 méternyire kezdődik. A temető jelenlegi legrégebbi sírköve egy olvashatatlan kő (kb. az 1830-1840-es évekből), amely a Rosos-sírok mellett, hátul található, valamint "vitzeky Tallián Jossef ur Sz.Unokája" sírja (1854), a temetői keresztől kicsit délre. A temetői kökereszt 1881-ből való.

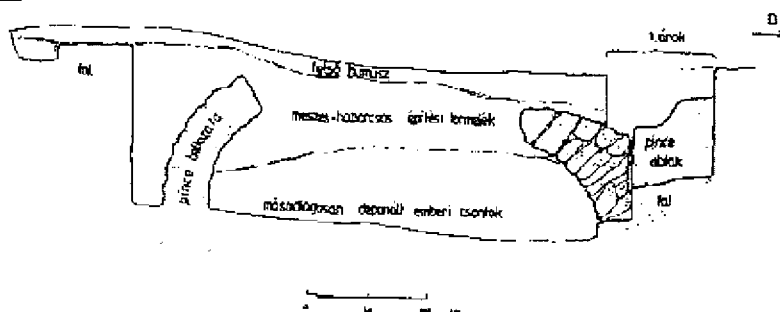
Mindezekből látható, hogy Rómer ottjártakor (1859-1860 körül) már nagyjából a mai temető helyét használták. Következésképpen a "régí temető" ettől csak visszafelé, tehát a templomhoz közelebb lehetett. Ebben állt a "carnarium", ami talán azonos lehet az általunk feltárt épülettel. Feltevés szintjén megkockáztatom, hogy esetleg éppen az ekkor még romjaiban álló középkori épület felmenő falainak elbontásából nyert kőből - vagy legalábbis részben ebből - építhették a sekrestye-kripta részt.

6. kép

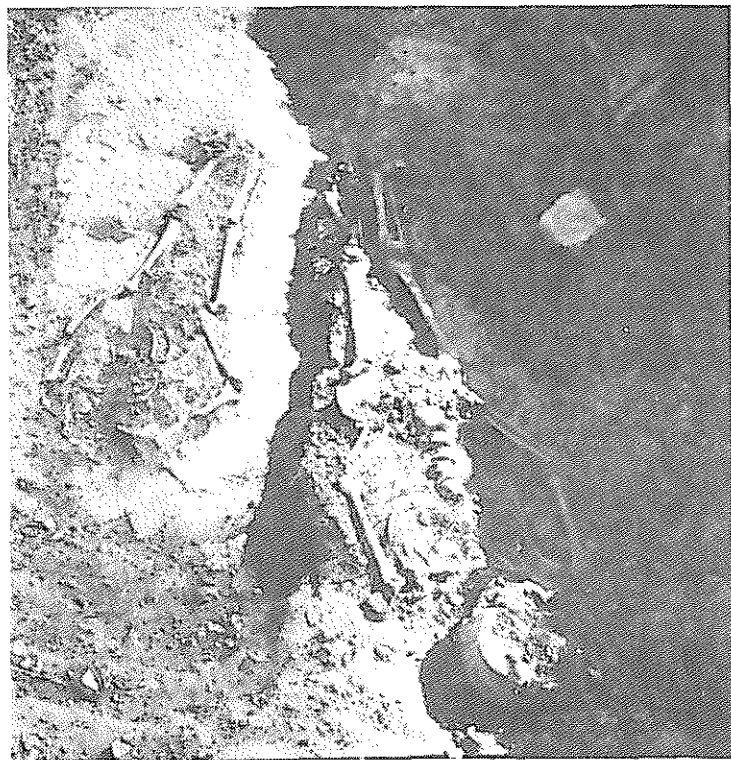

7. kép (fent), 8. kép (lent)

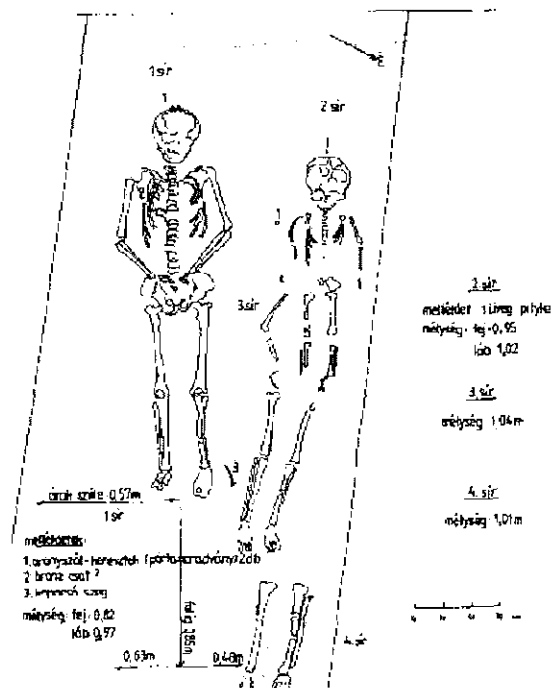
A feltárt épületen - eredeti elképzelésünknek ellentmondva - senmi sem utalt a sacralis jellegre. Bizonyára nem kápolna, hanem lakóépület, esetleg, számolva a templom közelségével plébánia lehetett. Az épület nyugati falától a szentélyig mindössze 3,80 m-es távolság, keleti falától a templom körítőfaláig pedig csak 2 méternyi szabad tér maradt üresen. Így a bejárat az egyik hosszoldalon, valószínűleg a délin lehetett. Az egykori épületből pompás kilátás nyílt a Balatonra. Ez a modern beépítettség miatt ma már csak részben élvezhető.

Az ásatás során igen csekély leletanyag került elő. A néhány mázatlan, vöröses, szürkés és kevesebb fehér színű

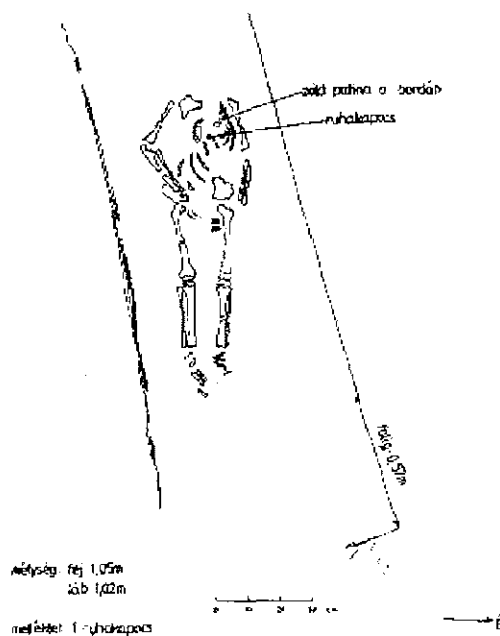

9. kép

házikérámia töredék mellett említést érdemel egy sómázas loštitzai (Morvaország) köedény töredéke, amelyet a pincében, a csontok között találtunk.⁹ Ezek alapján az épület inkább a későközépkorra (XV-XVI. század) keltezhető, s nyilván a török alatt pusztult el, feltehetően a közeli Veszprém 1552-es első elestét követően. Az épület és a szentély között, az 1. kutatóárok minegy 3,80-4 méteres szakaszán négy sírt tártunk fel. A sírgödöröket részben már belemélyítették a 60-100 cm mélyen jelentkező sziklás altalajba. Az 1. sír mintegy 126 cm magas halottját, aranszálakból készült - két keresztet ábrázoló - pártamaradványa alapján bizonyára egy leányt, koporsóban temették el. A 2. sírban egy 78 cm magas, a 3. sírban egy kb. 1 méter magas gyermek nyugodott. A 4. sírban csak az alsó lábszár csontjait találtuk "in situ" helyzetben, mert a 3. sír halottját részint rá temetve, a váz többi részét elpusztították. Egy további 5. sírnak szintén csak a lábészletét tártuk fel a 2. kutatóárok déli végében. Ez a sír már az épület nyugati helyiségének belsőjébe esett, s nyilván annak megépültekor pusztulhatott el a többi része. A sírok a belőlük előkerült kevés leletanyag alapján valószínűleg késő középkoriak. (9.-11. kép)

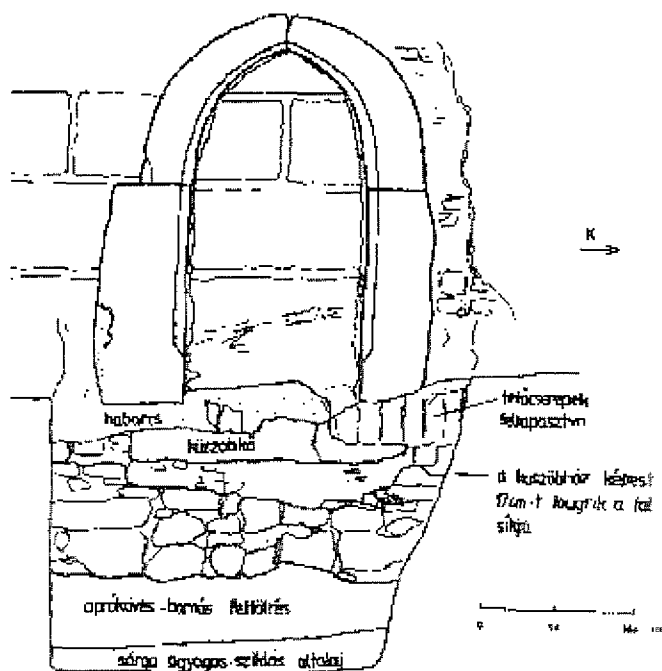

10. kép

11. kép

A templom eredeti déli bejárata előtt ásott 4. kutatóárokban megfigyeltük a középkori küszöbkövet. Teteje a mai szinttől 20 cm-el lejjebb helyezkedett el, itt volt a korabeli járszint. a hajó falának alapozása e helyen 1.12-1.30 m mélyre nyúlik le a mai felszín alá. (A szentély alapozása a keleti oldalon mindössze 0.70 m, közvetlenül a sziklán található.) "In situ" temetkezést itt nem találtunk. (12.kép)

A kutatás és dokumentálás (rajz, fotó) után a falmaradványok visszatemetésre kerültek.

A későbbiekben felettebb kívánatos lenne az egész - eddig csak részleteiben ismert - épület feltárása és konzerválása. Ezáltal a templom és a temető alkotta együttes a plébániarommal kiegészülve kellemes részletét alkotná a községnek. Veszprém környékén Alsóörs un. "török háza",¹⁰ (1880. körüli átépítésétől eltekintve többé-kevésbé ma is épségben, lakható állapotban áll) és a Nagyvázsöny-csepelyi¹¹ templomrom melletti kúria (szintén plébánia?) rom mellett a szentkirályszabadjai a harmadik részleteiben ismert késő középkori kő udvarház.

Jegyzetek:

1. Korai magyar történeti lexikon. (9-14. század.) Főszerk. Kristó Gyula. Szerkesztők Engel Pál és Makk Ferenc. (Bp.1994.) 634.
2. Kumorovitz L. Bernát: Veszprémi regeszták (1301-1387). (Bp.1953.) 40.Nr.70, 73.Nr.168, 263.Nr.676, 308.Nr.789, 309.Nr.791, 316.Nr.810, 330.Nr.852.
3. Koppány Tibor: A közép-Dunántúl reneszánsz építésze. (Ars Hungarica 1984/2.) 205-206, 15. ábra.
4. Szentkirályszabadjai Rosos Pál (Sümeg 1751.jan.15.-1809.júl.17. Veszprém) veszprémi székesegyházi főesperes (1786-), veszprémi püspök (1808-1809) életrajzi adatai: Pfeiffer János: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630-1950), püspökei, kanonokjai, papjai. Dissertationes Hungaricae ex historica Ecclesiae VIII. (München, 1987.) 46-47. - A püspök szívét a szentkirályszabadjai templomban temették el. Emléktáblája a diadalív déli oldalán található. A 36x36 cm-es, szürke márványtábla aranyozott betűs felirata a következő:

COR. et INTESTINA
 Excellēi. Illmī. ac Rēndmī. Domini.
 PAULI ROSOS.
 De Szent-Kiraly Szabadgya
 EPISCOPI VESZPRIM.
 Insignis. Ordinis, S: Stephani Reg :Eq̄ui
 S.C.R.A. Maiestatis Advalis Intimi.
 Status Consiliarii.
 Mortui die 17^a Iuly 1809 Aetatis 59.

5. A kriptában található sírfeliratok a következők:

1. Sacris Eineribus
 Pientissimae Matris Suae Magdalenae Bogyai
 de Eadem S.D. Joannis Rosos de Szent Kiraly
 Szabadgya Viduuae
 Pietus Prolium hoc Monumentum posuit
 Quae
 Postquam 20 Annsi Viduitatem Coluit
 aetatis Suae A: 70 obiit in Domino
 Die 25^a Maii A^o 1798

(70x57 cm vörösmárvány tábla)

2. S.AC.P.D. JOSEPHO ROSOS
 DE SZ.K. SZABADGYA.1816 DIE 11.
 SEPT. IN DOMINO OBDORMIENTI
 PATRI AMATO SEX SUPER STITES
 FILII POSUERUNT

(47x40 cm, vörösmárvány tábla)

3. A LEG JOBB NŐNEK
 S ÉDES ANYÁNAK
 SZ:KIR:SZABADJAI
 ROSOS JOSEPHA
 ASSZONYNAK EMLÉKÜL
 1841

(34,5x34 cm, sötétszürke kőtábla)

4. Gyulai GAÁL TERÉZIA
 előbb Bezerédy Farkasné

utóbb Rosos Ignáczné

szül. 1767.aug.6.

megh. 1845.jan.27.

(34x34 cm, világosszürke márványtábla)

5. Sz.k. Szabadgyai
 ROSOS IGNACZ
 Kir. Tawácsos és Udvarnok
 szül. 1763.ápr.11.
 megh. 1850.jan.28.

(34x34 cm, világosszürke kőtábla)

6. ROSOS ANTALNÉ
 Sz.Adorjáni
 Molnár Karolin
 1825-1904.

7. ROSOS ÖDÖN
 1845.jan.4. - 1908.máj.19.

A kriptában még néhány további halott is nyugszik, de ezeknek vaslemez tábláskái teljesen olvashatatlaná rozsdásodtak.

6. A templom történeti és építési adatairól: Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. (Bp.1907.) 82-84. A 22. ábra fényképe a templom 1914. előtti állapotát mutatja. - Éri István, Kelemen Márta, Németh Péter, Torma István: Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Magyarország régészeti topográfiája.2. (Bp.1969.) (A továbbiakban MRT.2.) 188. 44/2. lelőhely - Koppány Tibor: Középkori templomok és egyházak helyek Veszprém megyében. (Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. 1967.) 143.Nr.156. Guzsik Tamás: Veszprém megye középkori templomépítészetének kutatási kérdései. (Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 14.1979.) 198.Nr.327. - Koppány Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Művészettörténet- Műemlékvédelem III. (Bp.1993.) 32, 50, 102-103, 43. ábra.
7. Kumorovitz 309.Nr.791.
8. Rómer Flóris : A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat.(Győrött 1860.) 189-190.
9. A lostitzei kerámiáról: Holl Imre: Külföldi kerámia Magyarországon. XIII.XVI. század. (Budapest Régiségei XVI.1955.) 159-161., 26-35. képek. - E kerámiafajta Magyarországon a budai királyi vártól a faluásatások anyagáig eléggé sok helyütt előfordul. A XV. századra - főként Mátyás korára (1458-1490) - és a XVII. század elejére keltezhető.
10. Entz Géza: Későgotikus udvarház Alsóörsön. (Művészettörténeti Értesítő 1956.) 125-132. - MRT.2. 23. 1/3. lelőhely - Koppány 1993.73, 25. kép - az épület mérete kb. 16x6,20 m.
11. MRT.2. 142. 33/27. lelőhely - Kovalovszky Júlia: Ásatások Csepelyen.(Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8.1969./235-250. - az épület mérete 23x8 m.

KÁPTALANI JELVÉNYEK MAGYARORSZÁGON

Arendjel- és kitüntetés (falerisztika) sajátos - s meglehetősen mostohán kezelt részterülete - a káptalani jelvények története.¹ Bár igen gazdag, érdekes területől van szó, e tárgykörben alig-alig jelentek meg publikációk² az egyetemes falerisztikai szakirodalomban. Még a szakterület, közelmúltban elhunyt, nagynevű művelője, dr. Kurt Gerhard Klietmann is csupán érintőlegesen foglalkozott ezzel a tárgykörrel³ a falerisztika legkülönbébb részleteit feldolgozó munkássága során.

Felemás az Osztrák-Magyar Monarchia területén létező káptalani jelvények bemutatása is a szakirodalomban. A napjainkig használatos, alapvető kézikönyv szerzője dr. Václav Mericka nem tárgyalja fő művében.⁴ Hasonlóképpen az általánosan használt kézikönyv szerzője, Roman Procházka, röviden szól a káptalani jelvények témájáról.⁵ A napjainkban megjelent, a tárgykört - s azon belül, a káptalani jelvényekhez hasonló részterületeket - mind pl. női alapítványi jelek, polgármesteri jelvények - is bemutató Johann Stolzer és Christian Stebb szerkesztésében kiadott kézikönyvben nem szerepelnek káptalani jelvények.⁶ Zdenko Alexy, szlovák heraldikus-falerisztikus kézikönyvet ad ki az Osztrák-Magyar Monarchia káptalani jelvényeiről.⁷

Ha a magyar káptalani jelvényeket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy mindezideig az egyháztörténeti irodalom csak említés szintjén tárgyalta ezeket az emlékeket.⁸

A falerisztikai szakirodalomban pedig csupán érintőlegesen foglalkoztak a tárgykörrel⁹, illetve annak egyes részleteivel.¹⁰ Ennek a szakmai mellőzésnek fő oka abban állhat, hogy egyes szerzők, nem tekintik kitüntetésnek a káptalani jelvényeket, holott azok mindenképpen annak számítanak.

A római katolikus és a görög katólikus egyház káptalanjainak tagjai, a XVII. század végétől kezdődően, a korabeli rendjelekhez hasonló kivitelű, általában nyakban viselt jelvényeket hordtak, Európa különböző országaiban.¹¹ Így volt ez a Habsburg Birodalomban (Osztrák-Magyar Monarchia) és a Magyar királyság területén.

Mivel, folyamatosan viselt, rendjelvénytípusú insigniákról volt szó, kezdetben nem volt egységes annak a gyakorlata, hogy ki alapít, adományoz káptalani jelvényeket. A rendjelek, kitüntetések alapítása, adományozása - mind privilégiumoknak - egyébként kezdettől fogva alapvető uralkodói felségjognak számított. Azonban az adott korban is léteztek egyházi lovagrendek is, sőt egyes egyházi méltóságok, egyházi intézmények stb. is adtak ki rendjeleket, kitüntetéseket is.

Nem volt egyértelmű az, hogy a káptalani jelvényeket ki alapítja, adományozza. Így kezdetben pl. a hradec kralovci (Königgratz) székeskáptalan jelvényét - 1736-ban - a Szent Szék alapította. A litomericei (Leitmeritz) székeskáptalan jelvényét, 1744-ben az adott területen illetékes püspök alapította. De létezett önálló, egyoldalú jelvényfelvétel is, pl. a trentói (Trient) káptalan esetében 1752-ben.

A Habsburg Birodalomban, e kérdésben, 1753-ban alapvetően megváltozott a helyzet, ugyanis ettől kezdve, az akkori Osztrák Németalföldön lévő Tournay székeskáptalannak adott insigniák példája alapján, e jelvényeket, a különböző káptalanoknak a világi uralkodó adományozta.

Megemlítendő, azok, az esetenként a magyar római katolikus egyházhoz tartozó, azzal kapcsolatban lévő, a Habsburg Birodalom déli-, délnyugati területein fekvő káptalanok, amelyek jelvénnel rendelkeztek. Porenco (Porec) - püspöki alapítású: 1770; Hvar (Lesina) püspöki alapítású: 1772; Barban- püspöki alapítású: 1794; Grisiannan (Groszjan) - pápai alapítású: 1801; Korcula (Curzola) császári alapítású: 1828-1835 között; Ragusa (Dubrovnik) császári alapítású: 1832; Catara (Kotor) császári alapítású: 1835; Trogir (Trau) császári alapítású: 1854. A magyarországi káptalani jelvényeket az uralkodó alapította, literae patentes formájában, azonban ezeknek a dokumentumoknak literae armales tartalmuk volt, s kivitelük is ezeknek felelt meg. Az alapításkor kiadott okleveleket, a korabeli nemesi okleveleket készítő művészek állították elő. A forma, a stílus, általában teljesen azonos azokéval. Tartalmazza a káptalani jelvény, elő- és hátlapjának, élethű, művészi ábrázolását.¹²

A magyar káptalani jelvények döntő részét bevezették a Királyi Könyvekbe (Libri Regii).¹³ Ez egyéb rendjeleknél is kitüntetésekénél is általában így volt.

Az első magyar káptalani jelvény, az esztergomi volt, 1777-ben hozták létre.¹⁴ A következő (Székes-társas) káptalani jelvényalapítások ismeretesek még: Kalocsa (Bécs, 1779. november 19.) Nagyvárad (Oradea) (Bécs, 1801. december 18.), Zágráb (Zagreb, Agram) (Bécs, 1802. április 9.), Nyitra (Nitra, Neutra) (Bécs, 1803. augusztus 12.), Szepeshely (Spiska Kapitula, Zips) (Bécs, 1808. február 19.), Győr (Bécs, 1808. július 22.), Vác (Bécs, 1808. december 23.), Csanád (Bécs, 1810. szeptember 28.), Fiume (Rijeka) (1816), Erdélyi (Velende, 1819. február 26.), Eger (Bécs, 1829. július 26.), Székesfehérvár (Bécs, 1831. április 22.), Pozsony (Bratislava, Preburg) (Bécs, 1831. május 16.), Pécs (Bécs,

1831. december 5.), Zengg (Zenj) - V. Ferdinánd uralkodása idején - 1835-1848. között -, Besztercebánya, (Banska Bystrica, Neusohl) (Bécs, 1835. december 3.), Lugos (Lugosch) - görög katolikus székeskáptalan - (1853), Nagyszombat (Trnava, Tyrnau) (Bécs, 1854. április 24.), Csázma (Cazma) (Bécs, 1854. augusztus 24.), Fogaras (Fogaras, Fogarasch) - görög katolikus - (Bécs, 1856. május 2.), Gyulafehérvár (Alba Júlia, Karlsburg) - görög katolikus székeskáptalan - (Bécs, 1856. október 10.), Szamosújvár (Gherla, Armenienstadt) - görög katólikus - (Bécs, 1859. október 28.), Munkács (Mukacevo, Munkatsch) - görög katolikus - (Bécs, 1862. november 16.), Szatmár (Satu Mare) (Bécs, 1865. február 8.), Djakovo (Dakovo) (1849-1905 között, 1882?), Szarajevo, Vrhbosna (1881.), Rozsnyó (Roznava, Rosenau) (Ischl, 1900. augusztus 13.), Eperjes (Presov, Eperiesch) - görög katolikus - (A XIX. század végétől.), Kassa (Kosice, Kassau) (a XIX. század végétől), Vasvár-Szombathely (Bécs, 1913. május 14.)

A fenti listát áttekintve megállapítható, hogy egyes káptalanok pl. a veszprémi, illetve a lugosi görög katolikus egyáltalán nem kaptak jelvényt, míg más káptalanok - pl. a kassai, szombathelyi - csak nagyszokára kaptak insígniákat. A káptalani jelvények alapítása hullámvázó képet mutat, távolról sem látták el egyszerre az összes káptalant jelvényekkel. Az első két alapítást követően, nagyobb számú jelvényt csak a XIX. század elején alapítottak, azt követően, elszórva folyamatosan a többi. 1808-ban Mária Ludovika koronázása kapcsán kapott a győri káptalan jelvényeket. V. Ferdinánd 1830-as koronázás során jutott jelvényekhez az egrí főkáptalan és a pozsonyi káptalan is. I. Ferenc József és Wittelsbach Erzsébet 1854-es házasságkötésének megörökítésére kapott jelvényt a nagyszombati káptalan. 1900-ban a kereszténység tizenkilenc évszázados és a magyar keresztény egyház kilenc évszázados fennállásának évfordulóján kapott jelvényt a rozsnyói káptalan. Nyilvánvalóan gesztusértékűnek tekinthető, I. Ferenc József uralkodásának kezdeti idejétől kezdődően, egyes görög katolikus káptalanok jelvénnel való ellátása.

A jelvényalapítások számát, a következő, áttekintő táblázatban foglaltam össze.

(Mária Terézia)	1774.	1	(V. Ferdinánd)	1835/1848.	1	
	1779.	1		1835.	1	
			(I. Ferenc József)	1853.	1	(görög katolikus)
(I. Ferenc)	1801.	1		1854.	1	
	1802.	1		1856.	2	(görög katolikus)
	1803.	1		1859.	1	(görög katolikus)
	1808.	3		1862.	1	(görög katolikus)
	1810.	1		1865.	1	
	1816.	1	1849/1905. (1882?)	1		
	1819.	1		1881.	1	
	1829.	1		1900.	1	
	1831.	2	XIX. század vége	2		(az egyik görög katolikus)
			1913.	1		

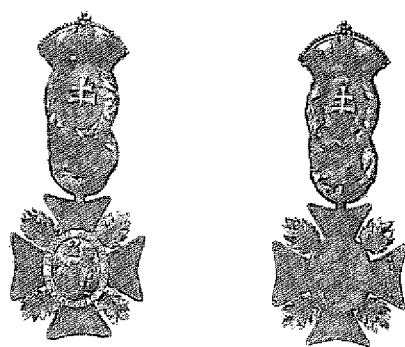
A magyar káptalani jelvények első példányai, a későbbiekben létrehozottakhoz mintául, előképkül szolgáltak. Kiemelendő, annak hangsúlyozásával, hogy a rendjelek- és kitüntetések tarka világában, meglehetősen nehéz teljesen új motívumok, formák stb. bevezetése -, hogy szoros kapcsolat van, a saját korban alapított és adományozott rendjelekkel, illetve rendjeltípusokkal. Ez összefüggésben lehet azzal is, hogy az adott jelvények az adott korban ismertek (ismertebbek) lehettek, esetlegesen a tervező, illetve az előállító ugyanaz a személy, illetve cég lehetett. Ez utóbbiak bizonyítása azonban még további kutatást igényel.

Így a magyar királyi Szent István Rend korai változatára¹⁵ erőteljesen hasonlít, az esztergomi és a csanádi káptalani jelvényekre. A Lipót Rend, legkorábbi változatának, keresztoszarak között elhelyezett tölgyfalevelei,¹⁶ jellegzetességként - különböző alakban - nagyszámú káptalani jelvényen láthatók: besztercebányai, esztergomi, győri, munkácsi, nagyszombati, nyitrai, pozsonyi, szatmári, szepes, székesfehérvári, váci káptalani jelvény. A Lipót Rend keresztformája, színei¹⁷ is több káptalani jelvényt befolyásolt. Így ennek hatása, a győri-, nagyváradi-, zágrábi káptalani jelvényen figyelhető meg. Az adott korszakban (XVIII-XIX.-század fordulójára) létrehozott, különféle, női alapítványi díszjelek¹⁸ szintén nagy hasonlóságot mutatnak a korabeli káptalani jelvényekkel.

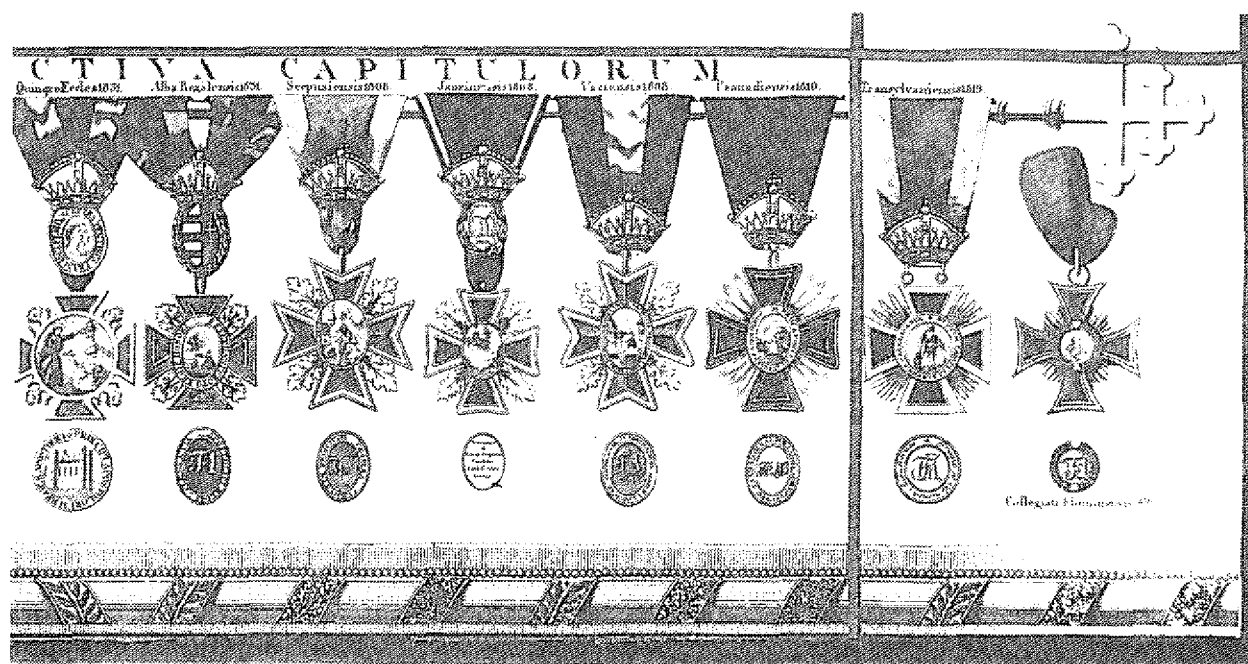
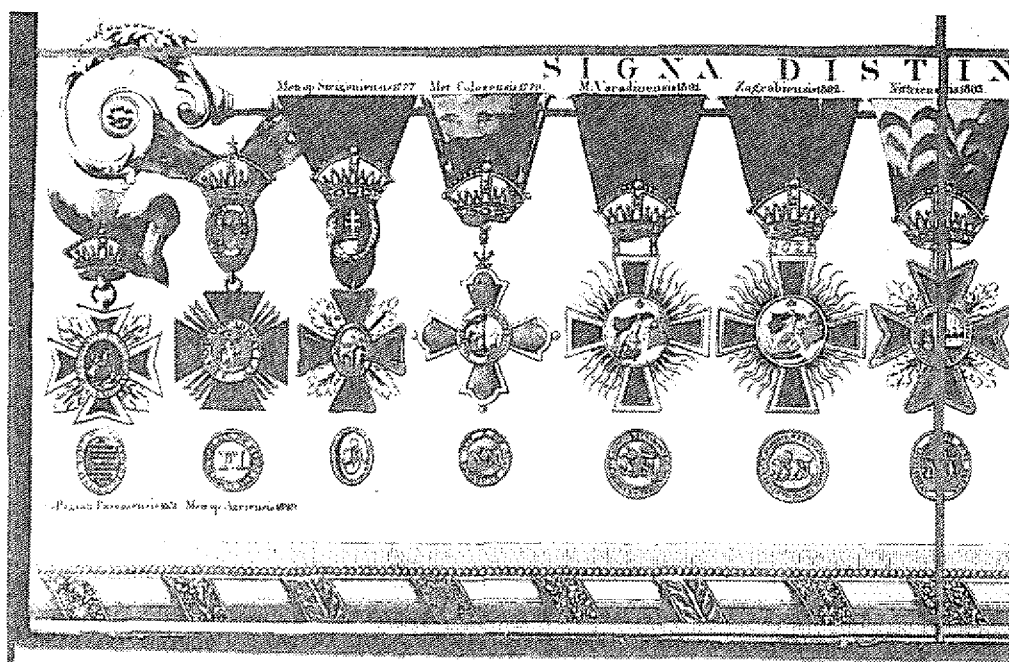
E jelvények alapvető jellegzetessége, nyilvánvalóan a magyar jelleget dokumentálandó, hogy az insígniák - a fiumei káptalan jelvényétől eltekintve - a Szent Koronáról, vagy a Szent Koronával ékesített, coulant jellegű díszítményről függenek le.

Ezek a koronaábrázolások, megfelelően a korban követett gyakorlatnak, így a Szent István Rend jelvényein megjelenő koronaformáknak,¹⁹ a XIX. század közepéig terjedő időszakban létesített jelvényeknél, erősen stilizált alakot mutatnak. Az azt követően alapított jelvényeknél, a magyar királyi korona valós alakjának ábrázolására törekedtek, hasonlóan a korban - s annak falerisztikájában - követett gyakorlat szerint.

A káptalani jelvények formája, különböző színű és alakú kereszt. Így pl. kék színű az egrí és a kalocsai, lila színű a fiumei és a nyitrai, lila/fehér színű az erdélyi, vörös színű a besztercebányai, pécsi, vörös/fehér színű a csanádi (rég), győri, a nagyváradi, a pozsonyi, a szepesi, a zágrábi káptalani jelvény. Vörös/zöld színű az esztergomi és a székesfehérvári insígnia, zöld/fehér a váci.

Magyar káptalani jelvények

Magyar káptalani jelvények

Az alak tekintetében pl. egyenlőszárú kereszt pl. a csanádi (rég), győri, nagyváradi, zágrábi káptalani jelvény. U.n. György kereszt pl. az egri, az erdélyi, a pécsi, a székesfehérvári insignia. Hullámostalpu kereszt, a Vasvárszombathelyi káptalan jelvénye. Lipót kereszt, az esztergomi és a fiúmei jelvény. Máltai kereszt, a nagyszombati, nyitrai, pozsonyi, szepesi, váci káptalan jelvény. U.n. ruppertkereszt az (új) csanádi és a munkácsi káptalan insigniája.

A káptalani jelvényeken rendszeren ábrázoltak védőszenteket. Így magyar szenteket. Szent István igen gyakori, úgy, amikor az uralkodó felajánlja az országot Szűz Máriának jelenet szerepel a győri és a székesfehérvári jelvényen. Az első magyar uralkodó szerepel (Szent Adalberttel) az esztergomi, a kalocsai és a nyitrai (itt Szent András, Szent Benedek és Szent Zorád társaságában). Szent László képe jelenik meg a nagyváradi és zágrábi insigniákon. Magyarországi Szent Erzsébet látható a kassai káptalan jelvényen, Szent Gellért a csanádin (rég és új is). Szűz Mária a szatmári, Mihály arkangyal az erdélyi káptalan jelvényen látható. Szavéri Szent Ferenc a besztecebányai, olajbefőtt Szent János az egri, boromei Szent Károly a váci, Szent Márton a pozsonyi és a szepesi, Szent Miklós a nagyszombati, Nepomuki Szent János a roszónyi, Szent Péter a pécsi, Szent Vítus a fiúmei káptalan jelvényen szerepel.

A magyar káptalani jelvények ovális, vagy kör formátumú középmedallionokkal rendelkeznek. A pécsi káptalan jelvény esetében szokatlanul nagy a középmedallion.

Az alapító uralkodóra (urakodókra) utaló monogrammok, a hátlap középmedallionjában, illetve a coulant jellegű díszítésben (az előlapon is) szintén jellegzetesnek tekinthető, így pl. a csanádi (rég), erdélyi, esztergomi, fiúmei, győri, kalocsai, nagyváradi, nyitrai, szepesi, székesfehérvári, szombathelyi, váci és zágrábi káptalan jelvényen látható részletek.

Mint már említettem, nagyszámú káptalan jelvényen látható a keresztoszárak között tölgyfalevél. Ugyancsak jellegzetesnek tekinthető, a keresztoszárak között elhelyezett sugárnyaláb (hullámos, sima). Ilyen látható pl. a csanádi (rég és új), az erdélyi, az egri, a fiúmei, a kassai, a nagyváradi, a zágrábi káptalan jelvényen.

Érdekes, hogy a magyar államcímér, csak a székesfehérvári káptalan jelvényen jelenik meg. Az államcímér, kettőskereszt motívuma az esztergomi káptalan jelvényen látható.

A káptalan jelvények anyaga arany, zománcozva, illetve aranyozott ezüst, zománcozva. Nem érdektelen megemlíteni, hogy egyes káptalan jelvények esetében - az elveszett példányok pótlására, időről-időre új jelvények készültek. Ezek egy része, teljesen egyező a korábbi jelvényekkel, esetlegesen csak anyagában (arany helyett ezüst) tér el attól, mint ez a nagyváradi káptalan jelvényeinek esetében történt. Más jelvényeknél azonban, esetenként főbb eltérések is tanulmányozhatók, a különböző időben készült káptalan jelvényeknél. Így pl. a különböző időszakokból való pécsi káptalan jelvények esetében, teljesen eltérő koronaábrázolások figyelhetők meg.

A magyar káptalan jelvények egy részét, tekintettel a XX. századi területi, politikai stb. változásokra megcsonkították, átalakították. Arra is van példa, hogy a korábbiak pótlására, a két világháború közötti időszakban, teljesen új, eltérő formájú káptalan jelvények sorozata készült (a csanádi káptalan jelvények).

A káptalan jelvények szalagjai különféle színűek. Így pl. kék (fiúmei, kalocsai káptalan jelvények), kék-fehér-vörös-fehér-kék (egri), lila (nyitrai), lila-citromsárga (besztecebányai), lila-fehér (erdélyi), lila-vörös (szepesi), vörös (csanádi, esztergomi), vörös, sárga szegéllyel (győri), vörös-fehér-zöld-fehér-zöld (zágrábi), vörös-sárga-vörös (pécsi), vörös-zöld-vörös (székesfehérvári), zöld-fehér-zöld (váci), zöld-fekete-zöld (nagyváradi) káptalan jelvény.

Természetes, hogy az eredeti, régi szalagok döntő része, a hosszú időn keresztül történő, folyamatos viselésre tönkrement, így a mai szalagok döntő része újabb. Esetenként az új szalagok esetében, nem mindig ügyeltek arra, hogy azok a korábbinak megfelelő színűek legyenek (pl. a szepesi káptalan esetében, lila vörös szín helyett, előfordult, vörös-fehér színű szalag viselése).

Maga a káptalan jelvény viselése, általában megfelel a középkereszt viselésének (széles szalagon). Előfordul az is, hogy a káptalan jelvényt, a főpapi nagykeresztviselési szokásoknak megfelelően hordják (pl. a kalocsai káptalan jelvény esetében).

A káptalan jelvények tokjainak nagy része is tönkrement az idők során. Így a jelvényekhez, különböző időszakokban, új tokok is készültek. Így pl. a váci káptalan jelvények, századfordulón készült, számozott tokjai.

A káptalan jelvényeket nem személyi érdem alapján elismert személyek viselik (mind rendjelszerű jelvényt), ha-nem egy fontos egyházi testület, a káptalan tagságát - sokszor jeles érdemek alapján - elnyert egyházi személyiségek. Csak valószínű káptalan tagok hordhattak ilyet. A káptalan tagságot - korábban - uralkodói diplomával adományozták. Nem viselhetnek káptalan jelvényt, a tiszteletbeli és a címzetes káptalan tagok, a kóruskáplánok stb. A káptalan tagoknak megfelelő számú jelvényt, a hivatalos viselő személy halálát követően, annak hivatali utóda örökölte, viselte, illetve viseli, akár napjainkban is. Előfordul a jelvények esetében (az egyes kanonokok között) bizonyos "kivárás" (pl. a győri káptalan jelvényhasználatának esetében).

A káptalan tag halálát követően - elvileg - nem kerülhet idegen kézbe, az egyházi tulajdont jelentő (jelentős értéket is képviselő) káptalan jelvény, amely nem idegeníthető el.

Tekintettel azonban az elmúlt évtizedek magyarországi cseményeire, ez az elv sem érvényesült (érvényesül) mindig

teljesen. Így egyes káptalani jelvények idővel közgyűjteménybe is kerültek - egy coulant nélküli, hiányos esztergomi káptalani jelvény, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába.²⁰ Szerepelnek jelvények egyes magángyűjteményekben. Előfordul a műkereskedelemben is, így az 1995-ös, decemberi nagy budapesti régiségvásáron, Nudelman László kínálatában szerepelt egy nagyváradi káptalani jelvény.

1995 decemberében a nagymúltú, bécsi "Dorotheum" árverési ház aukcióján is szerepelt (egy másik) nagyváradi káptalani jelvény.²¹ Ez, egyébként egy igen színvonalas rendjel- és kitüntetésárverés kínálatában került eladásra, ahol talán a második-harmadik legértékesebb darabnak számított. Jellemző módon, az egész kínálatból, Ausztriában csak ezt az egy darabot nyilvánították, védett - s így az országból ki nem vihető "nemzeti értéké".²² Ez az insígnia végül, lendületes licitálást követően - méltó helyére - (?) a bécsi Kunsthistorisches Museum Münzkabinett tulajdonába került.

Felvetődik a kérdés, hogy amennyiben ezeket a nemzeti értékeknek számító ritkaságokat, nem részesítik - akár egyházi részről - megfelelő védelemben, nem gondoskodnak a hagyatékokból, azok rögtöni visszaadására, akkor - tekintettel a nagy keresletre - rövidesen majd minden jelvényt kivisznek (eladásra) külföldre.

A káptalani jelvényeket - ünnepélyes alkalmakkor - egyébként ma is használják, illetve bizonyos értelemben, használatuk az elmúlt évtizedekben is megvolt.

A káptalani jelvények, nagy becsben tartását, rendjelhez hasonló viselési gyakorlatát, Magyarországon, a XVIII. századi alapítási időszaktól kezdődően jól dokumentálják különféle - nagy számban megmaradt portrék. Érsekségeken, püspökségeken folyamatosan készültek, a káptalan tagjait megörökítő festmények, s más technikákkal készült ábrázolások, utóbb fényképek. Elég csupán példaként, a váci püspöki palotában látható festmények sorozatára, illetve az esztergomi székeskáptalan tagjainak arcképcsarnokára utalni. A káptalani tagok, a jelvényt - természetesen - különböző fényképeken is viselik.²³ Egyes káptalani tagokat - jelvényükkel egyetemben - szobrokon is megörökítettek. Maguk a káptalani jelvények - monumentális - formában, díszítésként is megjelennek, így pl. a székesfehérvári székesegyház szentélyében, a helyi káptalani jelvény ábrázolásai.

A káptalani jelvények, rendjelekkel, kitüntetésekkel teljesen megegyező megjelenítése különféle heraldikai emlékeken is előfordul.²⁴ Így látható ex librisen pl. Kratochvíl Mihály (1817-1827), Palkovich György (1816-1835), Pauer József Krizosztom (1818-1824), Peren Károly (1790-1819), Rudnay Sándor (1819-1831) esztergomi kanonok, címeres ex librisein. A jelvényeket a pajzstalp alatt, középen ábrázolták. A káptalani jelvények, alig stilizált, valóságghű ábrázolások.²⁵ Ugyancsak az esztergomi káptalani jelvény látható Prikel János (+ 1824) esztergomi kanonok halotti címerén, az ovális pajzs alatt, alul, középen.²⁶

Síremlékek címerábrázolásain, gyarkorinak mondhatóak a káptalani jelvények. Így példaként említem az esztergomi Főszékesegyház kriptájában található esztergomi kanonoki síremlékek címerábrázolásain látható káptalani jelvényeket. A nemesújfalusi Bubla Károly arbesi választott püspök, esztergomi nagyprépost és kanonok (1831-1889) sírtábláján, az ovális címer alatt, alul, középen, az esztergomi káptalani jelvény tanulmányozható.

A magyar káptalani jelvények történetének jeles forrása, Aszalai József, Magyarországról készített, kvalitásos térképe, amelynek - némiképp eltérő -, 1825-ös²⁷ és 1833-as (?)²⁸ kiadása is ismert.

Ez a térkép, amelynek kereténél, nagyszámú, különféle adat olvasható Magyarországról, mint az országra jellemző tárgyakat, közli a magyar kitüntetések színes ábrázolásait. Így kvalitásos illusztrációkon, a felső sorban a magyar királyi Szent István Rend jelvényeit, alul pedig a magyar káptalani jelvényeket láthatjuk.

A korábbi kiadású térkép esetében 11 káptalani jelvényt ábrázoltak, a későbbi kiadás esetében, ezt fontosnak találták kiegészíteni, az időközben alapított további jelvényekkel. Így ezen 15 magyar káptalani jelvény képe látható.

Tekintettel arra, hogy a magyar káptalani jelvények anyagsorozatja, meglehetősen szétszórt, egyes jelvények alig, míg mások egyáltalán nem hozzáférhetőek, tanulmányozásuk nagy nehézségbe ütközik. Így a fenti, valószínűleg eredeti jelvények alapján készített, korabeli, színes ábrázolások megkönnyítik a kutató munkát. Bár megjegyezendő, hogy az Aszalay-féle térkép is jelentős ritkaság.

Sajátos emlék, 1799-ben a Nagyszombatban nyomtatott falinaptár, amelyet 1800-1819 között korabeli esztergomi érsekek és kanonokok, káptalani jelvényekkel ékes címereit ragasztották.²⁹

Őszintén remélem, hogy a fenti tanulmánnyal hozzájárultam, a magyar káptalani jelvények, méltatlanul elfelejtett anyagsorozatjának megismeréséhez, illetve újabb kutatásokra is ösztönöz ez az anyag ezen az érdekes falerisztikai, egyháztörténeti részterületen.

Jegyzetek

1. Pandula Attila: Falerisztika, egy alig ismert történelmi segédtudomány. In.: Nagy Ádám szerk.: "A numizmatika és a társtudományok." Szeged 1994. (Klny. is.) 31. pl. 10. szám
2. Gritzner, Maximilian - (Melnzer, Fritz-Günther): Die altpreußischen aufgehobenen Dom-Kollegiate, deren innere Verfassung und ihre Orden und Ehrenzeiche. Osnabrück 1987. (Allgemeine Geschichte der Bekleidung und Ausrüstung des altpreußischen Heeres, Bd. 6. - Das altpreußische Heer, Teil 4
3. Klietmann, Kurt Gerhard: Die Deutschen Dom-, Kapitel-, Collegiat-, Damen-Stifts-Orden bzw. Abzeichen. "Orden und Militaria Journal" Nr. 17.- (2. évf.) 1976. Dezember 319. p.
4. Mericka, Václav: Orden und Ehrenzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie. Wien - München 1974 (továbbiakban: mericka i.m.)
5. Procházka, Roman: Österreichisches Ordenshandbuch. (2. Grosse Ausgabe) Band IV- (Anhang 2 bis B. Abteilung) 239-240 pp., 1130 g - 1130 számok
6. Stolzer, Johann - Steeb, Christian szerk.: Österreichisch Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Graz 1996
7. Alexy, Zdenko G.: Ehrenzeichen der Kapitel im vormals hasburgischen Landern. Wien 1996. (megjelenés előtt)
8. Kiss János - Sziklay János: A katolikus Magyarország. I-II. Bp. 1902
9. Barcsay-Amant Zoltán: Nachtrag zum Corpus ungarischen Verdienstorden, Ehren- und Denkzeichen. In.: Adeliges Jahrbuch 1957. (XXXV. évf.) - Neue (Deutschsprachige Folge V.) Luzern 1957. 69-73 pp., m 82-87 pp., uo. ill.
10. Huber, W.P.: The Munkacsér Diocesa dcoration of Hungary. (The Medal Collector" Nr. 13.)1962(3. szám 1-3. pp.
11. v. ö. pl. (Lengyelország vonatkozásában) Weselowski, Zdzislaw P.: Polish Orders, Medals, Badges and Insignia Military and Civilian Decorations 1705-1985. Miami 1986. 11-14 pp., Fig 20., u.o. ill.-ok
12. V. ö. pl. A váci- és a szepesikáptalani jelvényeket alapító okmányokat, 1808-ból
13. v. ö. pl. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL.) Magyar Kancelláriai Levéltár Magyar Királyi Kancellária Libri Regii (A 57(51. kötet - 1778-1780. 121-122. pp. (A 6035. Anni 1779.) 121. p. (előlap- és hátlap ill.) - Collatio peculiaris Signi pro Capituleribus Metropolitane Ecclesie Archi - Capituli Coloczensis elementer facta. (= MOL. Filmtár - 37240. számú film) ; 62. kötet - 1807-1810. 255-260. pp., 256. p. kihagyva a kép helye - üres - (1398/808.) - Diploma super peculiari Signo sen Cruce Canonicis Capituli Sepusiensis gestandi conerosa.; 396-399. pp. - (7547/808.) Diploma super peculiari Signo Canonicis Capituli Jauriensis ad gestandum concessio elargitum.; 557-560. pp., 559. p. (előlap- és hátlap ill.) (13127/1808.) Diploma super peculiari Signo Canonico Capituli Váciensis ad gestandum concessio elargitum.; 1177-1180. pp., 1178. p. -n kihagyva, kis hely, itt beragasztott képen (előlap- és hátlap ill.) (9964/1810) Diploma super peculiari Signo Actualibus Canonicis Capli Carhedr. exta Csanadiensis ad gestandum concessio.(= MOL. Filmtár - 3746. számú film)
14. Országos Széchényi Könyvtár (Budapest) Palkát és Kisnyomtatványtár 1777-es nyomtatványok (2o forma): sermo Die XV. Ostobris Anni MDCCCLXXVII. dum Mariae Theresiae Reginae Apostolicae munificentia Insigne Capitulare honoribus S. Stephani Regis Apostolici, et S. Adalberti archi-diocesis Strigoniensis patroni. Tyrnaviensibus (Nagyszombat) 1777
15. V. ö. pl. Mericka i.m. XV. (színes) tábla ill. - nagykereszt 1810. körül 16.(V. ö., pl. Stolzer - Steeb i.m. taf. 13. ill.-ok
17. U.o. Tafel 14. 4.3., - Tafel 18. 4.26., 4.23., 4.24., 4.25. számok illusztrációi
18. Holzmair, Eduard: Dei Zeichen der österreichischen Damenstifte. "Numismatische Zeitschrift" (73. kötet) Wien 1949. 145-150 pp., II-III. táblák illusztrációi
19. Pandula Attila: Der königlich-ungarische St. Stephans-Orden. "Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde" Nr. 5. (Február 1992. (III. évf. 1. szám) 7-8.-, 10. pp. 9. p. -, 11. pl. ill.-ok, Tafel 3. 8-15. illusztrációk; Uő.: Die Heilige Krone in der Geschichte der ungarischen Phaleristik. In.: Bakay Kornél szerk.: Sacra Corona Hungariae. Kőszeg 1994. (Klny. is.) 449-458 pp., 542. p., 1. - és 453. p. 2. ill.-ok; Uő.: Der königlich-ungarische St. Stephans-Orden. In.: Stolzer, Johann - Steeb, Christian szerk.: Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Graz 1996. 122-124. pp., Tafel 9. 3.8.-, Tafel 11. 3.12.-3. 14. -, , 3.15.-3. 20. számok illusztrációi
20. Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár Leltári szám: 14. C/993.
21. Dorotheum - Sondereil Orden. 481. Auktion. 2. Dezember 1995. Wien 1995. 4. p. 2099. szám, 2. színes tábla (előlap) ill., Raritát 1. A darab kikiáltási ára 35 000 Schilling volt, s 50000 Schillingért kelt el.
22. Pandula Attila: A bécsi "Dorotheum" első rendjel- és kitüntetésárveréséről. "Turul" 1996/I-2. szám (LXIX. évf.) 44-45 pp.
23. v.ö. pl. Magyar Történelmi képcsarnok leltári szám: 65.9. Zanusi Terézia: Vilt József győri püspök.....
24. v.ö. pl. Bajk Etelka - Csorba László: Kastélyok és mágnások., Bp. 1994. 89. p. gróf Széchényi Miklós jáki apát fényképe (Ellinger Ede felvétele, 1905. körül)
25. Pandula Attila: Orden und Auszeichnungen in der ungarischen Heraldik. In.: Bertényi Iván - Czoma László szerk.: ACTA CONTIONIS HERALDICA MUNICIPALIS HODIERNAE ANNO 1988o IN OPPIDIO KESZTHELY HABITAE. Keszthely 1990. (Kln y., is.) 249. p.
26. Nyireő István: Régi magyar exlibrisok 1521-1900. Bp. 1970. 24. p. 35. szám, 25. p. ill.
25. Beke Margit: A Primási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom 1995. 270. p. 26. szám ill., 393. p. 26. szám
28. Országos Széchényi Könyvtár (Budapest) Térképtár TF 283. szám Aszalay Josephus: Mappa generalis topographico-ecclesiastico-ethnographico-Statistica Regni Hungariae Partiumque ad nexarum Croatiae Slavoniae et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae. Vindobone 1825. (140x120 cm, 1: 760 000)
29. Országos Széchényi Könyvtár (Budapest) Térképtár TM 6332(6. szám Aszalay Josephus: Mappa generalis topographico-ecclesiastico-ethnographico-statistica Regni Hungariae Partiumque ad nexarum Croatiae Slavoniae et. Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvanie. Vindobone 1830-1833. (7 csatlakozó térkép, egyenként 70x45 cm, 43x28 cm, 57x29 cm) (11. 759 363)
30. Radványi, Harian: Heraldika na exlibrisch najvacsieho kalendara z konca 18. storocia. "Hlas" 1994/2. szám (IV.-évf.) 28. p., 31. p., 29-31. pp. ill.-ok

KOVÁTS ZOLTÁN

(Szeged)

A KÁLVINI REFORMÁCIÓ

A középkor szemléletét áthatotta a túlvilág felé való fordulás. A siralom völgyében élünk, legfőbb célunk, hogy bűneinktől Krisztus vére által, a szentek közbenjárásával megszabaduljunk, s halálunk után a mennyországba jussunk. Ebben papjaink, az egyház van segítségünkre. Az emberi szellem felszabadulásában nagy lépést jelentett előre a humanizmus eszmeáramlata és a nyomában kibontakozó reneszánsz életforma. Bölcsője a gazdaságilag fejlettebb, a legpolgárosultabb terület: Itália. A humanizmus és a reneszánsz elterjedt a német nyelvterületen is. Ekkor még e részen a gazdasági, a társadalmi fejlődés területén alig volt eltérés Nyugat-Európa más országaitól. A politikai széttagolódás, az Atlanti-óceánon való nemzetközi kereskedelemből való kimaradás csak később érezte hatását. Nem véletlen, hogy a mind gazdaságilag, mind kultúrálisan fejlett területéről indult el a humanizmust és a reneszánszt felváltó újabb nagy szellemi megújulás: a reformáció. A reformáció elindulását, Luther Márton ágostonrendi szerzetesnek, a wittenbergi egyetem tanárának (Szentírás-magyarázat professzora) fellépésétől számítjuk (1517. október 31.). Mint joghallgató, majd szerzetes, a német humanisták köréhez tartozott. Az eltelt másfél évezred során a kereszténység sok minden tanítással kiegészült, sokszor ősi elemeket is magába olvasztott (például a mise áldozat jellege, az átlényegülés tana).

Luther Márton volt az elindítója annak, hogy visszatérve a Szentírás eredeti görög és héber szövegeihez, a nép nyelvén juttassa el a krisztusi és bibliai gondolatokat. Ne csak a kiváltságos papi rend és a latinul tudók ismerjék meg eredetiben a Bibliát. Luther Mártonnak a humanista elődökön kívül már korábban is voltak reformátor elődei, akik tevékenysége még nem vezetett egy önálló egyház megteremtéséhez, de gondolatilag előkészítették Luther munkásságát. Az oxfordi egyetemi tanár, John Wycliff már megkezdte a latin nyelvű Biblia, az ún. Vulgata angolra fordítását. Vitatta a szerzetesi élet szükségességét. Wycliff nagy hatással volt a Közép-Európában, Csehországban ígét hirdető Husz Jánosra. Az Újszövetségben olvasható tanítások alapján mindenki számára érzékelhetően kívánta az "áldozás" lehetőségét biztosítani: kenyérrel és borral. Ezt az irányzatot - innen - "kelyheseknek" is nevezik. Ezen az úton ment tovább a közép-német területeken tevékenykedő Luther Márton. Tanításai széles körben gyorsan terjedtek. A Bibliának német nyelvre való lefordításával lényegében megvetette a német irodalmi nyelv alapját, a német nyelv egységét. Ugyanez lett a jelentősége Magyarországon Károli Gáspár bibliafordításának. Hívei is a két szín alatti úrvacsoravételt vallották. A papi közvetítés, az ún. transzszubstanciáció, az átlényegülés tanának kiiktatása az egyik lépcsőfoka az egyén felszabadulásának. A lutheri reformáció nem a tudósok, s a tanultak szűk körét érinti, mint a humanizmus, hanem a széles néprétegeket. Jobbágyok, polgárok, nemesek, főnemesek mind hívei lettek Luther tanításának. Mindez az akkor még gazdaságilag fejlett, polgárosulás irányában megindult Közép-Európából indult el!

Ezzel a gazdasági és kulturális téren egyaránt fejlett Közép-Európával Magyarország még lépést tudott tartani. Mind a lutheri, mind a kálvini reformáció a Keleti-Kárpátokig elterjedt. Osztrák, cseh és lengyel földön elsősorban a nemesek és a polgárok között is hódított. Majd a későbbi ellenreformáció hatására szorult vissza ezeken a területeken. Az Oszmán-török Birodalom terjeszkedése révén a rendkívül nehéz helyzetbe került Magyarországon az Igét anyanyelven hirdető reformációnak mind a megmaradás, mind a Nyugattal való kapcsolat szempontjából igen nagy volt a jelentősége.

Magyarországon előbb a királyi udvar tanult papjai körében, Felvidék és Erdély szász városaiban, majd a magyar és a szlovák népesség szélesebb köreiben terjedtek Luther Márton eszméi. E gyors terjedés sok tényezővel függ össze. A reneszánsz hatására a magyar egyházban a szerzetesség körében sokféle lazulás mutatkozott. A királyi hatalom meggyengülése, az oligarchák belső harcai mind alapot adott ahhoz, hogy ne lehessen fellépni a hatalom eszközeivel a terjedő eszmék ellen. II. Lajos királyunk a fenyegető török veszély miatt, a pápa támogatását kérte, aki 1521-ben Luther Mártont kiátkozta. Ilyen helyzetben elküldte udvarából a Luther Mártonnal egyetértő papokat. A budai udvarban tevékenykedő morva Conrad Cordatus és Kresling János után, de már a mohácsi csatavesztés után Luther Márton szellemében prédikált Budán a kiváló humanista tudós, Dévai Bíró Mátyás. Budáról Kassára költözött 1531-ben. A krakkói egyetem anyakönyvében ezt olvashatjuk róla: "Ez a Mátyás vitte a magyarok közé Luther pestisét, a bűn embere, a veszedelem fia." 1545-ben bekövetkezett halála előtt már megismerte Kálvin János eszméit, hirdette őket. A lutheri eszmék terjesztésében mellette legjelentősebb Sztárai Mihály. Az ő tevékenysége is átnyúlik - 1575-ben bekövetkezett haláláig - a reformáció következő szakaszába. Saját elbeszélése szerint 1544-1555 között 120 gyülekezetet szervezett a Dráva két partján. A Dráva innenső partján lévő Drávasztáráról származik. Ma már szín római katolikus falu, többségében horvát, protestáns nincs közöttük. Az 1715-ös, majd az 1720-as, valamint az 1767-es úrbérrendezés névanyagában látszik, hogy a telkes-jobbágy népesség

egy része még magyar nevű. (Azóta teljesen elhorvátosodott a falu, most egy magyarosodási folyamat indult el.) Sztárai Mihály még Szigetvár eleste előtt, 1564-ben költözött Sárospatakra, majd vissza a Dunántúlra, Pápára, amit még nem ért el a török. Éles hitvitázó. A kortársak írásában ő szerepel legtöbbször a reformátorok közül. A korai reformátorok közül jelentős a valaha Somogyból elszármazó Kálmáncsehi Sánta Márton. A gyulafehérvári káptalan tagja, Izabella (János Zsigmond) idején, az 1540-es években válik el régi egyházától, s rögtön kálvini nézeteket vall. Az istentisztelet leegyszerűsítésének, a Biblia központba való állításának híve. A még többségében lutheránus Erdélyben a kálvini eszméért küzdött. A nagy reformátorok közül az utolsó, aki még Luther Márton híveként kezdte: Szegedi Kis István. Ő alkotott olyan jelentős teológiai műveket, amelyeket a nemzetközi tudományosságban is figyelembe vettek. Svájcban publikált. 1561-ben török fogságba vetik, hívei váltják ki. Szinte az egész hódoltság területét bejárta. Legtöbbször Tolnában, Gyulán, Cegléden és Temesvárott tevékenykedett. Fogsága után nyugalmat Ráckeven talált. Ekkor már a helvét (kálvini reformáció) hitvallás híve. 1554-től baranyai püspök; vele együtt egyházmegyéje is kálvinistává lett.

A lutheri eszmék magyarországi terjedésének tárgyalása már átvezetett bennünket a kálvinizmushoz, amely eszmék alapján a református egyház szerveződött. Cauvin, latinul Calvin, magyar helyesírással és keresztnévvel Kálvin János a franciaországi Noyon városában született 1509-ben. Eleinte jogot tanult Párizsban. A megmerevedett egyházi dogmákkal, a reneszánsz határása a nagyon világias életet élő magas klérussal, így a pápasággal is szembeforduló Luther Márton tanításai nagy hatással voltak rá. Teológiai kérdésekkel egyre többet foglalkozott, kisebb írások jelentek meg tőle Luther igazolására. A királyi hatalom (I. Ferenc 1515-1547) közömbös volt az akkor kibontakozó hitviták iránt. Az udvar a humanista eszmék, a reneszánsz művészetek központja. Az életmód is hasonló az itáliai reneszánszhoz, mégis a párizsi egyháziak igyekeztek üldözni az új eszméket. Kálvin Jánosnak menekülnie kellett, nyugalmat keresett, ahol a benne felmerült teológiai kérdésekre választ tud találni. A svájci államszövetség, korabeli nevén Eidgenossenschaft (Esküszövetség) felé veszi útját. Három, majd nyolc tartomány már a XIV. század elejétől kiszakadt a Német-Római Birodalomból, önállóvá vált. Kálvin János itteni megtelepedése előtt, a feudális Savoyából a német területhez pártolt a francia Genf városa. Fejlődésüket, gazdasági előrehaladásukat itt látták biztosítottak. A város lelkésze, Farel Vilmos a Genfen átutazó Kálvint megállította. Elbeszélte, hogy az új eszméket elfogadó genfiak erkölcsi zuhlásban élnek. Kéri, könyörög Kálvinnak, hogy maradjon Genfben. Írásaiban ki tudta fejteni a megújuló kereszténység elveit, most a gyakorlatban valósítsa meg, hogy a kereszténységben élők élete példamutatóbb a korábbiaknál. A megreformált kereszténység szellemében éljen Genf népe erkölcsös életet. A nyugalmas tudósi életet Kálvin János felcserélte a küzdelmes egyházszerzői, prédikatori munkával. Még ebben az évben, 1536-ban megjelentette munkáját, amelyben hitújító gondolatait foglalta össze: Institutio religionis Christianae (A keresztény vallás alapelvei). 1564-ben bekövetkezett haláláig bővítette, kiegészítette. Huszonöt kiadását tartják számon. Eszméiben a dogmatikai magyarázatoktól igyekszik megtisztítani a kiegészített bibliai tanításokat; a szertartásokban is további egyszerűsítésre törekszik. Híveit puritánoknak, megtisztítóknak is nevezik. Az ő eszméi is dogmává váltak a későbbiek során. Tanításai alapján szerveződő egyházat református egyháznak nevezik.

Tanításaiból néhányat kiemelünk, hogy megérthessük, hogy mit tartott meg a lutheri törekvésekből, miben lépett tovább. Próbáljuk érzékeltetni, hogy eszméi, egyházszerző munkája miért és hol vezetett sikerre, hogyan segítette a fejlődést. Megerősíti Luther Márton alapelvét: a bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg, nincs szükség közvetítőkre. Az Isten eleve kiválasztotta a jókat az üdvösségre, a rosszakat a kárhozatra. Életünkkel kell bizonyítanunk, hogy Isten választott népéhez tartozunk. Isten kegyelme már életünkben megmutatkozik családunk, hozzátartozóink egészségében, vagyonunk gyarapodásában. Isten ugyanakkor hitünket megpróbálhatja. Nehéz körülmények között is meg kell tudni maradni keresztényi meggyőződésünkben. Az egyháznak nincs szüksége vagyonra. A lelkészeknek a hívek adományaiból kell élnie, ahogy ez volt a kereszténység első századaiban az üldöztetés idején. Vagyonunk gyarapodása is Isten kegyelmét jelenti. A kamatszédésben sem lát kivétnevalót. A hasznos munkálkodásban fejeződik ki kiválasztott voltunk. Ezért ő is elveti, ahogy Luther, a szerzetesi, Istennek tetsző életet. Ugyanakkor a másokért való munkálkodás (diakónusok) is a kiválasztottság jele. Az úrvacsora tanában ellentét támadt Luther hívei és Kálvin tanításai között. A kenyérrel és borral történő két szín alatti áldozásban Kálvin és hívei csak Krisztus áldozatára, halálára való emlékezést látnak. Luther hívei, az evangélikusok, a hívők, Krisztus személyes jelenlétét is feltételezik. A reformátusok nemcsak felszentelt helyeken, hanem bárhol tarthatnak istentiszteletet, de a középpontban a Bibliának és magyarázatának kell állnia. Így templomaikból minden képet, díszítést eltávolítanak. Kálvin tanításaiból, egyházszerző munkájából azt kell kiemelnünk, hogy a gyülekezet vezetését a lelkész mellett működő presbiterek, - összességük a presbitérium - kezébe tette le. A presbitereket az egyház becsületos, jó erkölcsű embereiből választják. Luther Márton azokat tette felelőssé az egyház sorsáért, akiknek az Isten többet adott: városi paatríciusok, földesurak, fejedelmek így lesznek az evangéliumi egyház vezetői. A vasárnaponként tartott presbiteri tanácskozásokon az egyház ügyei mellett világiakat is megbeszélnek. Így ezek a presbiteri tanácskozások a demokrácia előiskolájának is tekinthetők. E gyakorlat nyomán - például Angliában - presbiteri egyházzal is szoktak beszélni. A legfontosabb Kálvinnál is, ahogy Luthernél volt, az anyanyelven folyó igehirdetés. Mind a lutheránus, mind a kálvini egyház a legszelebb rétegek tanultsága, iskolázása nagy gondot fordít.

A kálvini eszmék nagyban segítettek a feudális társadalmi renddel, hierrarchiával egybefonódó római katolikus egyháztól és anyagi terheitől való megszabadulást. A presbiteri tanácskozások falun és városon egyaránt a véleménynyilvánítás egyik fontos lehetőségét adták. Mindez kedvező volt a polgári fejlődés számára. A kálvini eszmék ott terjednek, ahol a polgárságban is, a parasztság rétegeiben is igény volt az előrehaladásra. Genfből kiindulva, a városiasodásban előjáró Dél-Franciaországban terjedtek el Kálvin eszméi (hugenották), majd a Rajna menti városok után az egyik legfejlettebb gazdasági területen, Németalföldön. A spanyol uralom ugyan - így a katolicizmus is - megmaradt délen, de északon egy kálvinista állam, Hollandia jött létre. Innen előbb az angol politikai hatalommal szembenálló Skóciában, majd egész Angliában elterjed. Ott két irányzat is kialakult: a mérsékelt presbiteriánusok, valamint a minden egyházi hierarchiát elvető independensek. A restauráció üldözései az utóbbiakat felszámolta. Maga az államegyház, a Church of England (magyarul anglikán egyház) Kálvin eszméiből sokat magáévá tesz.

Kálvin tanai elterjedtek az osztrák, a cseh és a lengyel nemesség körében is. Mind a nemesi kiváltságok megtörése Ausztriában (1595/96), mind a cseh függetlenségi törekvések leverése (Fehérhegynél 1620) az ellenreformáció sikerét is hozta. Lengyelországban a jobbágyi tömegek római katolikusnak maradtak, a főnemességet az ellenreformáció (jezsuiták) a maga pártjára vonta, így aztán fokozatosan a köznemesség is visszatért a római katolikus egyház kebelébe.

Közép-Európa keleti felében egészen a Keleti Kárpátokig a kálvini eszmékre támaszkodó református egyház tartósan fennmaradt. Ez kifejezője annak, hogy a nyugati fejlődés e fontos áramlatával, törekvéseivel a magyar társadalom is lépést tudott tartani, ugyanakkor kifejezte az igényt a szabadabb, a polgári fejlődés irányába.

A lutheri reformáció Magyarországon a mohácsi csatavesztést követően széles körben elterjedt. Az 1540-es évektől - Budának és az ország egyharmadának töröktől való elfoglalása után - már a radikálisabbnak mondható kálvini eszmék terjedtek. A római katolikus egyház szervezetei a töröktől elfoglalt területen teljesen megsemmisültek (ferences szerzetesek közül maradnak néhányan Szegeden és Jászberényben), majd az ún. királyi Magyarországon, valamint a meg nem szállt keleti részekben is teljesen visszaszorult a római katolicizmus.

A kálvini eszmék terjesztői - ahogy már korábban említettük - a lutheri tanok vallói voltak sok esetben. Kálvin további reformját - vele egyetértve - ők próbálták prédikációikban, majd egyházi szervezetükben megvalósítani. A sok új közül kettőt kell kiemelni. Egyik a Somogy megyéből származó Juhász Péter. Humanista gondolkodókra utalva a juhász görög megfelelőjét, a Méliusz felveszi nevébe. Mind az irodalomtörténet, mind az egyháztörténet Méliusz Juhász Péter (1536-1572) néven tartja számon. Debrecen prédikátora, fiatalon, 1561-től a reformátusok püspöke. A felvidéki és a tiszántúli magyarok már az 1552-es beregszászi zsinaton elfogadták Kálvin nézeteit. Ezt erősítette meg az 1559-es marosvásárhelyi zsinat. Az említett városokon kívül Pápa, Sárospatak, Nagyenyed lesz a kálvini reformáció szellemi központja. Debrecenben telepedett meg, élete utolsó szakaszában Huszár Gál (? - 1575). Dévai Bíró Mátyáshoz hasonlóan, nagy bátorsággal bebarangolta Magyarországot. Debrecen előtt írói, hitvitázó és nyomdász tevékenységet folytatott Magyaróváron és Kassán. Révész Imre így írt róla: "... szóval és tettel, versben és prózában, írásműveivel és nyomtatóiparával fáradhatatlanul dolgozott az Evangéliumért. Amellett élénk összeköttetést tartott fenn a német-svájci protestantizmussal és nagy hatással működött a svájci irány irodalmi terjesztésében." Az Új Magyar Lexikon annyit jegyez meg róla, hogy énekeskönyve jelentős.

A magyar szellemi élet frissességét bizonyítja Európa szellemi életével való lépéstartás egyszerű példája, hogy a spanyol származású fiziológus orvos, Miguel Serveto, magyarul Szervét Mihály, fellépését követően Magyarországon is sokan elfogadták tanait. Szervét - korábban Kálvin János barátja, harcostársa - teológiai gondolataiban eljutott odáig, hogy elfogadta Isten létezését, de nem tudta megérteni a Szentháromság tanát: Isten lényegében egy, de személyében három: Atya, Fiú és Szentlélek. Tagadta ezt, hosszú ideig híveit antitrinitáriusoknak, szentháromságtagadóknak nevezték. Később alakult ki, "Egy az Isten" elvüket idézve, az unitárius név. Kálvin féltette szerveződő egyházát Szervét Mihály egyre terjedő eszméitől. Félt, hogy a radikális gondolatok miatt az egész reformáció ügye veszélybe kerül. A hozzá menekült Szervét Mihályt 1553-ban megégetteti. Szervétnek Magyarországon kívül Lengyelországban is sok híve volt, de az üldöztetések miatt ott ma már nincs egyházuk. Erdélyben, Dél-Dunántúlon is kezdetben sok híve volt. Legjelentősebb prédikátoruk a lutheránus, majd kálvinista, végül antitrinitárius Dávid Ferenc. János Zsigmond udvarában a király papja, a spanyol származású Blandrata is támogatta. Erdélyben igen sok híve lett. Méliusz Juhász Péter és sokan támadták. Az unitarizmus sokáig igen erős volt Kolozsváron. János Zsigmond halála után Báthory István idején Dávid Ferencet Déván börtönbe vetették, ott halt meg 1579-ben. Dávid szélsőséges nézetei hívei körében megenyhültek. Mái is jelentős számú unitárius él Erdélyben. Az egyházi iskolák államosításáig három jelentős magyar középiskolát tartottak fenn. Mindegyik a magyar kulturális életben, a tudósok felnevelésében jelentős hírnévre tett szert.

Ebben az összefüggésben jól világítódik meg, hogy a magyar egyházi és kulturális életben egyértelműen pozitív jelentőségű reformáció ugyanakkor politikai jellegű gondolkodásra, a más nézeteket vallók toleráns elismerésére is nagy hatással van. Ma, amikor mint valami novumot szeretnénk elfogadtatani a toleranciát, ez mily természetes Magyarország keleti felében, Erdélyben és a bővülő Partiumban! Gondoljunk bele. Egyes főúri körökben, így a

jelentős politikai szerepet vivő ún. somlyói Báthoryak, Balassiak, Kovacsóczyak körében megmaradt a katolikus hit, de a parasztság, a székelység széles rétegei Csíkbán és Háromszékben szintén katolikusok maradtak. Az erdélyi szászok megmaradtak Luther hívének (evangélikus egyház); a magyarok többsége Kálvin tanait fogadta el (református egyház), a magyarok egyharmada, egynegyede pedig antitrinitárius lett (unitárius egyház).

Az erdélyi országgyűlések az 1568-as tordaitól kezdve, rendszeresen foglalkoztak a szabad igehirdetés kérdésével, lehetőségével. E négy, az országgyűléseken elismert, ún. "bevett" vallásfelekezet mellett, az ortodox keresztények (románok) is szabadon gyakorolták vallási szertartásaikat. Mindez azután, hogy az augsburgi "vallásbéke" (1555) úgy határozott, hogy a régió birtokosa (a fejedelem, a városi önkormányzat) határozza meg azt, hogy a nép milyen vallású lesz: cuius regio, eius religio. Mindez azt megelőzően, hogy a katolikus hitre visszatért IV. Henrik francia király 1598-ban az ún. "nantesi edictum"-ában a kisebbségben lévő hugenották (kálvinisták) számára szabad vallásgyakorlatot biztosított. Nekünk, történelmileg nem kell példát venni Nyugatról. Itt Kelet-Magyarországon vallási tolerancia volt már jóval korábban, mint ahogy ez Nyugaton megvalósult. Az már más kérdés, hogy abszolutisztikus kormányzati rendszerek, gyöngécsefád-kapitalista kormányzatok, s főként az elmúlt 40 év kemény és puha diktatúrája sokakból ezt a történetileg megharcolt toleranciát kiölte. Erdély demokratikus légkörének gyökerei ide, a XVI. század második felébe vezetnek!

A királyi Magyarországon a Habsburg királyok a nyugaton megvalósuló hasznos központosításra törektek, amely a magyar törvényeket nem, vagy alig vette figyelembe. Középen az Oszmán Birodalom, egy idegen hatalmi rendszert és muzulmán ideológiát képviselt. Ez teljesen idegen volt a magyarság számára, de ha az adót megfizette, toleráns volt a "gyaurral" szemben. (A moszkovita ideológia kevésbé volt toleráns a keresztény vagy más vallási ideológiákkal szemben!) A harmadik terület, Erdély és a Partium igyekezett lavírozni a két nagyhatalom között, hol sikerrel, hogy nagy-nagy véráldozatok árán. Ebben a gazdaságilag, politikailag, erkölcsileg megrendült helyzetben megmaradásunkat mind az evangéliumi, a magyarság számára különösen a kálvini egyház szolgálta. "Erős várunk nekünk az Isten", énekelték az evangélikusok; "Tebenned bízunk eleitől fogva", énekelték a reformátusok. A magukra maradt községek, mezővárosok, szabad királyi városok egy-egy kis autonómiát alkotva, egyházaik segítségével vészték át e nehéz időket. A római katolikus egyház a tridenti zsinat (1564) után megújhódva szintén a megmaradásunk nagy-nagy segítője lett. Egyházaink ezt a hivatásukat mind a mai napig betöltik - különösen azokon a magyar területeken, amelyeket a trianoni szerződés elszakított tőlünk.

A XVI. század közepétől kezdve mind a német nyelvterületen, mind a három részre szakított Magyarországon, egyre élesebb vita bontakozott ki, a Luther tanait követők és a további megújhódást, megtisztítást igénylő Kálvin követők között. Dogmatikai elveik is mások voltak, s ezek alapján más és más egyházi szervezetük alakult ki. Mindkét fél egyháztörténészei megegyeznek abban, hogy az evangélikus és a református egyház szétválását 1577-től számítják, amikor Németországban pontosan körvonalazták a lutheránusok elveit (Formula Concordiae). Eddig is, azóta is protestánsoknak, tiltakozóknak hívták egyaránt azokat, akik a pápai, a központi egyházi irányítást elvetették. Magát a protestáns kifejezést azóta használják, amikor 1529-ben a lutheránus fejedelmek és a városok küldöttjei Speyerben, a birodalmi gyűlésben tiltakoztak, protestáltak V. Károlynak azzal a döntésével szemben, hogy a római egyház elkobzott vagyonát vissza kell adni a római egyháznak.

A protestantizmus európai és magyarországi szerepét, jelentőségét már eddig is több oldalról kívántuk megvilágítani. Nem lenne teljes a kép, ha nem vinnénk tovább a gondolatsort, nem mutatnánk be azt, hogy a terjedő protestantizmussal szemben, hogyan vette fel a harcot a római katolikus egyház. Most nem azokra az erőszakos eszközökre gondolunk, amit a marxista-leninista történetírás Magyarországon is kiemelt, központba állított. Ellenreformáció? E nevelés hatására ma is sokakban a jezsuiták könyörtelensége, "a cél szentesíti az eszközt", az inkvizíció, a tiltott könyvek jegyzéke stb. jut eszébe. Erőszakkal, szuronyok által egy rendszert fenntartani nem lehet, ez mostanában derült ki. Az elmúlt 40 év történeti oktatása szintén azt akarta bizonyítani, hogy Lenin és Sztálin "itt-ott" megmutatkozó erőszakoskodásai már megvoltak az ellenreformáció idején is. Nagy-nagy félrevezetés! A római katolikus egyház belső megújhódása nélkül nem maradhatott volna fenn.

A megújhódás kezdetét a Trident (Trento Észak-Olaszországban) városában 1545-től 1563-ig tartott zsinattól számítjuk. A római katolikus egyház főpapjai, teológusai olyan határozatokat hoztak, amelyeket be is tudtak tartani. A tridenti zsinat szellemében újabb és újabb határozatok születtek, szervezetek jöttek létre, az ellenreformáció kezdetét, sikeres térhódítását ettől kezdve számítjuk.

Legfontosabb a hitélet megújítása, a római kereszténység iránti bizalom visszaszerzése volt. Ezt igen sok kisebb-nagyobb intézkedéssel érték el; később ezek szellemében sok új fogant. Nehéz ezeket rangsorolni.

Mindegyik egy építő az egyház újrépülésében. Igen fontos a papi képzés magas szintre emelése. Kötelezi a tridenti zsinat az érseket, a püspököket, hogy jövedelmük jelentős részét papi szemináriumok, iskolák szervezésére fordítsák, a papképzés feltételcíről gondoskodjanak. A jól képzett papok híveik lelki gondozásán kívül kötelesek segíteni a tanítók munkáját. A tridenti zsinatnak ebből a rendelkezéséből nő ki az, hogy 1603-ban Rómában külön szerzetesrend alakul, amelyik a három alapvető szerzetesi fogadalmon kívül negyediknek a tanítást vállalja. Ez a rend a piarista rend, magyarul kegyesrendiek. Magyarországon különösen kiemelkedő az oktatásban, az ifjúság

nevelésében játszott szerepük! A püspök és az érsek csak a pápa engedélyével hagyhatja el egyházmegyéje területét. Dogmatikai szempontból igazat ad a tridenti zsinat Luther Mártonnak: bűnbocsánatot pénzért nem lehet vásárolni. (Luther Mártonnak a wittenbergi vártemplom falára kifüggesztett 95 pontja ezt bizonygatta.) A protestánsok - elveikből adódóan - eltörölték a szentek, a vértanúk ünnepnappal történő megemlékezését. Csak három ünnepet tartottak meg: karácsony, húsvét és pünkösd ünnepét. A XV. század végére, a vasárnapon kívül, már több mint 90 ünnepnapot iktatott be a római egyház. Most a tridenti zsinat a szentekről való megemlékezést egy napra sűrítette; ez lett a mindenszentek ünnepe, november 1-je. Ehhez kapcsolódott november 2-a, a halottak napja. Ez a kettő mára már egybefonódott. Még egy ünnepet tartott meg a tridenti zsinat, az oltáriszentség ünnepét, amelyet úrnapi körmenetek formájában ünnepelnek. Ez is változó ünnep, a húsvéhoz igazodik. Ahogy már említettük, a reformáció - különböző okok miatt - nem tudott behatolni Spanyolországba és Itáliába. Az ellenreformáció sikereket először a Habsburg Birodalomban, így Csehországban is elérte. A Magyar Királyság területén különösen a török kiverése után fordította meg a helyzetet. A túlnyomó többségű protesztáns országból többségében római katolikus vallású lakosságot formált. Még az ortodox keresztény lakosság majd felét is a római pápa irányítása alá vonta, de régi szertartásaikat megtarthatják. Ezek a görög katolikusok. Egyházukat 1945 után megpróbálták megsemmisíteni Romániában és a Szovjetunióban. Ez is megbukott. A görög katolikus egyház mind a kemény, mind a puha diktatúra idején Magyarországon létezhetett. Hajdúdorogon, majd Nyíregyházán működik püspökségük.

Már említettük, hogy mind a kálvinizmus, mind az unitarizmus visszaszorítása, az ellenreformáció sikere, Lengyelországban teljes mértékig megvalósult. Franciaországban a kálvinizmus csak a népesség kisebb részét érintette. Még IV. Henrik (1598) biztosította számukra a szabad vallásgyakorlatot. Egyházaik, templomaik védelmére fegyvereseket is tarthattak. A reformátusok, a hugenották különállását fegyveresen XIII. Lajos első minisztere, Richelieu bíboros törte meg, de még zárt körben vallásukat gyakorolhatták. XIV. Lajos térítette őket erőszakkal a katolikus hitre. Akik ezt nem vállalták, azok külföldre menekültek. Elsősorban III. Frigyes választófejedelem, akiből I. Frigyes, Poroszország királya lett, fogadta be őket. A kelet-német területek gazdasági fellendítésében a több tízezer francia betelepülő nagy szerepet játszott. Így vált Franciaország egységes katolikus állammá.

A protestantizmus evangélikus ága kelet-német területeken kívül Skandináviában, a Balti területeken (litván, lett, észti) lett általános, valamint Magyarországon a szászok és a szlovákok körében, de ellenreformációs nyomás, üldöztetés ellenére maradtak magyar evangélikus tömbök a Dunántúl nyugati felén, Somogyban, a Felvidéken és a szászok vonzásába került magyar településeken Kelet-Erdélyben, valamint egy városban, az alföldi Orosházán. A kálvinizmus, református egyház Svájcban, a Rajna mentén, Hollandiában és Skóciában vált meghatározóvá. Magyarországon, bár a római katolikusok túlsúlyba kerültek, mellettük a reformátusok száma a legtöbb.

E kérdést azért érintettük újra, hogy lássuk: a polgári fejlődés, a hitélet, az egyházi szervezet területén is újat követelt. A humanizmus és a reneszánsz után, a következő nagy szellemi áramlat a reformáció volt. Ezzel az Európával is lépést tudott tartani a magyar szellemi és egyházi élet. Így is Európához tartoztunk. A néhány éve elhunyt, kiemelkedő történetfilozófus, Arnold Toynbee (Study of history) gondolataival szeretném zárni előadásomat: a történelmi kihívásokra (challenge) egy fejlődő kultúrának megfelelő választ (response) kell tudni adni. A XVI-XVII. században még erre képesek voltunk.

Fontosabb irodalom – a megjelenés sorrendjében

Révész Imre. Egyháztörténelem. I. könyv. Az őskereszténységtől az ellenreformációig. Bp. 1936. 83 p.

Péter Katalin: A reformáció és a művelődés a XVI. században. In: Magyarország története 1526-1686. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1985. 475-604. p.

Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606). In: Erdély története I. köt. Szerk. Makkai László és Mócsy András. Bp. 1986. 409-541. p.

Szakály Ferenc: A magyar reformáció és Európa. História 1996. 4. sz. 6-9. p.

NYITRA-VIDÉKE TÁRSADALMI RÉTEGZÖDÉSÉNEK MEGNYILVÁNULÁSAI A SZAKRÁLIS EMLÉKEKBEN

Nyitra vidéke, annak ellenére, hogy napjainkban úgy van beállítva mint a mitologizált szlovák államiság központja, a magyar múlt történelmi eseményeinek egyik lényeges színtere. A magyar hatalom megszilárdulása óta a Kárpát-medencében, Nyitra volt az Árpád-házi uralkodók örökösét megillető dukátus székhelye (ekkor kerülhetett ide az ún. Konsztantinos-Monomachos féle korona, amelynek lemezeit 1860-ban találták meg a nyitraivánkai határban). A közelben fekvő településnevek is a honfoglalók emlékét őrzik (Kér, Keszi, Kürt, Gyarmat stb.). A Zobor hegyét körülvevő térség jelentős szerepet töltött be a további évszázadokban is és az egész vidék történeti múltja egységesnek mondható. A XII. században Nyitra és környéke politikai és közigazgatási jelentősége ugyan csökkent, de továbbra is megtartotta kulturális szerepét: itt működött első között a bencés apátság monostora és püspökségét is az első között tartják számon, amelyet Szent László király alapított. A környező települések első nagyobb építményei is mind templomok voltak. Pográny temploma valószínűleg még Géza király idejében, 1075-ben épült, Szent László korában épülhetett a koloni templom. Ugyanúgy több, ebből a korból származó szakrális építménnyel találkozhatunk, ezek azonban az idők folyamán átalakultak és elvesztették eredeti jellegüket. Teljesen bizonyos, hogy az ugyancsak közelben fekvő darázsi (a Zobortól északnyugatra) és a Ghymeshez közeli ghymeskosztolányi templom, amelyek román építészeti formáikkal egyedülálló korabeli építmények a Kárpát-medencében, a XI., illetve a XII. századból valók.

Bár Nyitra vidéke népci az elmúlt évszázad alatt nem voltak megkímélve a társadalomban zajló dinamikus mozgásoktól, az általánosan ismert konfliktus-helyzeteket mellőzzük. Néhány, főleg tanulmányunk tárgyához közelálló eseményt azonban felelevenítünk. IV. Béla király a tatárok ellenő hős ellenállásért és a legnehezebb pillanatokban nyújtott segítségért 1248. szeptember 2-án kelt kiváltságlevelével szabad királyi városi rangra emelte Nyitrát. A vidékre negatív hatással volt, hogy IV. László a nyitrai püspökök folytonos kérelmére, 1288-ban a várost a püspökség fennhatósága alá rendelte, amely ezáltal a "szabad királyi város" státuszt elvesztette. Az Árpád-ház kihalása után a térség a trónviszályokkal kapcsolatos harcok térsége volt. Míg a nyitrai püspök Károly Róbertet támogatta, a Vág völgy "kiskirálya", Csák Máté ellenezte trónigényeit, s Nyitrát bosszúból háromszor is feldúlta. Károly Róbert köszöneté jeléül - 1313-ban - a nyitrai püspököt a megye főispánjává kinevezte. Ezek közül többen országos összefüggésben is kimagasló szerepet játszottak: Podmaniczky István tette fejére a koronát az utolsó nemzeti királynak, Zápolya Jánosnak (igaz, hogy ő koronázta I. Ferdinándot is). 1777-ig több mint ötven püspök cserélt helyet a főispáni széken, amikor is Mária Terézia vetett véget ennek az állapotnak azzal, hogy a ghymeszi Forgách Miklós grófot kinevezte főispánná. Meg kell említeni, hogy a térség etnikai és szociális összetételében, sok más hatás mellett, nagy kárt okoztak mind a reformáció, mind az ellenreformáció intézkedései. Kezdetben sok, zömében magyar katolikus, áttért a protestáns vallásra, az ellenreformáció nyomására azonban ezek kénytelenek voltak elhagyni otthonukat és máshol keresni menedéket. Ezek helyett más társadalmi állású és más etnikumú rétegek költöztek a megüresedett területekre. Így vesztette el magyar lakosait többek között pl. Komját, Ürményt,

Nagyemőke, Ghymeskosztolány, Szalakusz, Kislapás, Cabaj, Salgó, Nyitraújlak, Üreg és még több nyitrai vidéki magyar település.¹ Különleges jellegű ugyan, de a korra jellemző, hogy 1674-ben, a protestánsok erőszakos megtérítésére felállított vértörvényszék Kollonich Lipót (aki 1666-tól 1670-ig volt nyitrai püspök) és Szelepcsényi György érsek (ő 1648-tól 1657-ig ült a nyitrai püspöki székben, akinek elci a közeli Szelepcsény községből származtak) vezetésével kezdte meg működését. A XIX. század első felében terjedni kezdenek azok a gondolatok, amelyek Nyitrát a szláv nemzeti ujjaszületés szellemi központjává nyilvánították. Ezeknek hatására további változások mentek végbe a térség nemzetiségi, s így társadalmi összetételén is és természetesen ez megnyilvánulást kapott a különböző szakrális emlékekben is. Ezeknek bemutatása előtt, néhány gondolat erejéig ki kell térnünk a társadalmi rétegződés modelljeinek szociológiai megvilágítására.

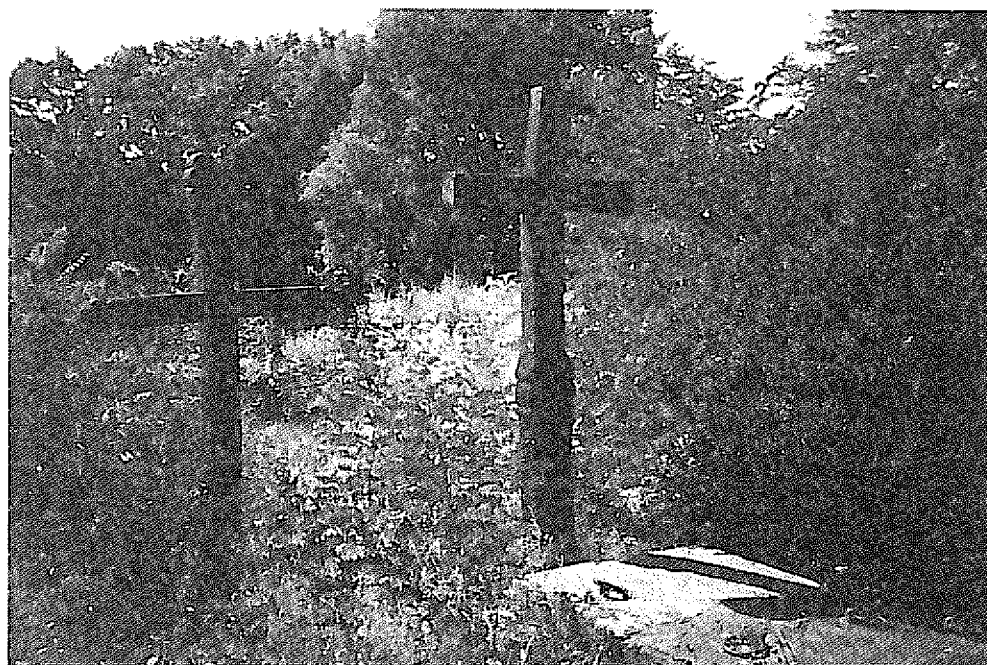
Az elmúlt évtizedek során a társadalmi szerkezetnek, illetve rétegződésnek csak az ún. bipoláris elméletét ismertük, amely a marxi tanításra épült. Ennek lényege, hogy minden társadalomban két alapvető osztály létezik: a termelőeszközök tulajdonosai, szemben azokkal, akiknek tulajdonukban nincs semmiféle termelőeszköz. A gyakorlati élet azonban kimutatta, hogy a társadalom rétegződése ennél sokkal bonyolultabb és összetettebb. A szociológia-elméletben a társadalmi szerkezet weberiánusi irányzata a legelterjedtebb, amely három fő osztályt különböztet meg. Max Weber ugyan nem fejtette ki olyan részletesen és rendszerezetten a társadalmi szerkezet-elméletét, sőt megállapításai között számos ellentmondást is fel lehet fedezni. azonban a társadalmi osztály vagy réteg felfogása lényegesen különbözik az ismert marxi értelmezéstől. A weberi modell szerint a társadalmi szerkezetben nem egy, hanem három lényeges meghatározó

tényező létezik: 1. a termelőeszközhöz való viszony és a munkaipari helyzet, 2. a hatalom, 3. a megbecsültség és az életvitel. Ezek szerint az embereknek a társadalomban elfoglalt helyzete nemcsak a termelőeszközök tulajdonától és a hatalomtól függ, hanem az életviteltől és az ezzel összefüggő megbecsültségtől vagy annak hiányától, sőt megvetettségtől is. A társadalmi osztály, ezen felfogás szerint, az életlehetőségek és esélyek azonosságát is jelenti. Ha az így értelmezett modellt visszavetítjük Magyarország XIX. századfordulói társadalmára, akkor a következő osztályokat különböztethetjük meg: 1. felső osztály, 2. középosztály, 3. alsó osztály. Ezeken belül további - felsőbb és alsóbb - rétegeket különböztethetünk meg. A felső osztály legfelső rétegébe tartozott az arisztokrácia, amely egyfelől hatalmas vagyonnal rendelkezett, másfelől visszamenőleg több nemesi őst tudott kimutatni. Ez sokszor fontosabb volt, mint a vagyon. Érdekességnek tűnt a magyar nemességen belül az ún. első és második társaság. Az első társaságba kb. ezer fő tartozott 110-150 családból. Ezek 1740 előtt kapták nemességüket és legalább 16 nemesi őst tudtak kimutatni. Kiváltságaik közé tartozott többek között az, hogy szabad bejárásuk volt a királyi udvarba. A második társaságot azok alkották, akik 1740 után jutottak nemesi címhez. Ezek nem kaphatták meg az Aranygyapjas rendet és a Csillagrendet és korlátozva voltak más kiváltságokban is. A felső osztály alsóbb rétegébe a hatalmas vagyonnal rendelkezőket sorolhatjuk, akiknek nem volt nemesi címük, pl. gyárosok, bankárok, földbirtokosok, de ide soroljuk a vezető állami hivatalnokokat is, akik kapcsolataik révén nagyobb vagyonhoz, hatalomhoz és megbecsüléshez juthattak.

A középosztályban (amelyen ma értelmiséget értünk) is két fő réteget, alsóbbat és felsőbbet lehet megkülönböztetni. A felsőbb középosztályba főleg a módosabb szellemi szabadfoglalkozásúakat soroljuk, "finomabb" életvitellel, míg az alsóbb középosztályba a hagyományos értelmiségi foglalkozásúak tartoznak.

Az alsó osztály felső rétegébe a fizikai dolgozók (földművesek, városi munkások stb.), míg az alsóbb rétegébe az ún. szociális hálón aluliak - hajléktalanok, koldusok, nincstelenek - kerülnek.

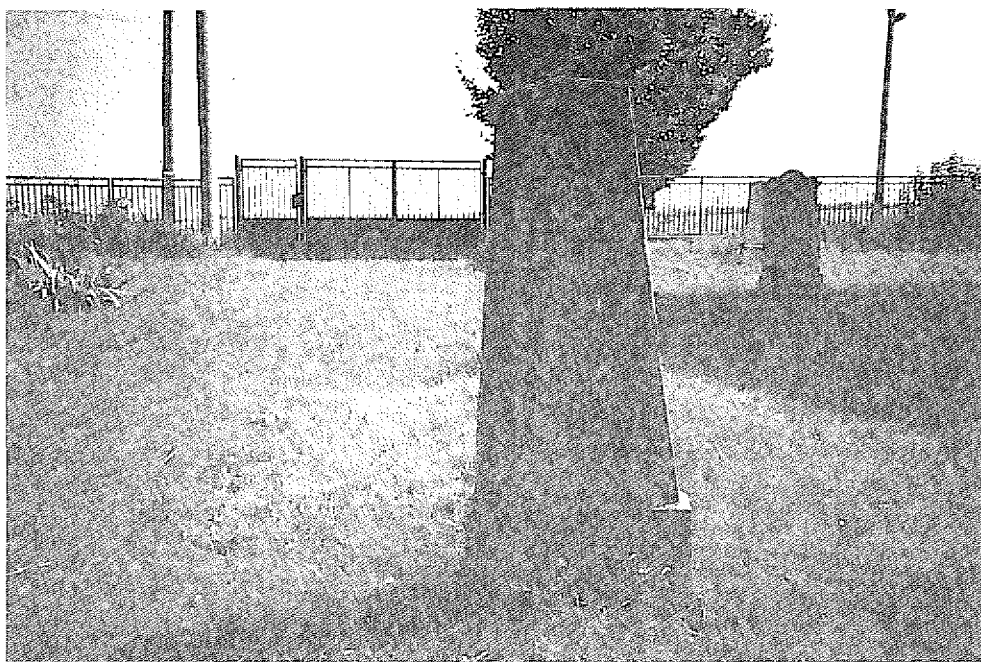
Természetesen minden társadalom szerkezte kisebb, vagy nagyobb mértékben változik, azáltal, hogy megváltozik az egyén, vagy a család társadalmi helyzete. Ez nem jelenti azt, hogy a múltban, vagy akár ma is ne lennének bizonyos

*Esterházy család síremléke a nyitraújvári temetőben
előtérben idősebb gróf Esterházy János (1863-1905) fából faragott síremléke. Tőle
balra, a két háború közötti felvidéki magyarság politikai és szellemi vezetője, ifjabb
gróf Esterházy János (1901-1957) szimbólikus sírköve, aki az
északmoraországi Mirov börtönében elhunyt és hamvait a mai napig nem adták ki
családjának. A síremlékre az egyszerűség jellemző - ismeretes, hogy a család tagjai
nem törekedtek arra, hogy elkülönüljenek a környék más rétegeitől, s így rendkívüli
népszerűségnek örvendhettek*

tényezők, amelyek fékeznek az osztályok közötti mobilitási folyamatokat. Magyarország társadalma azonban ebben a tekintetben a múltban is "nyitottnak" számított. Erről tanúskodnak az alábbi adatok: az 1730-as években Magyarország területén kb. 25-28 ezer nemesi család élt, ebből Nyitra megyében 1500.² De később is, pl. 1800-tól 1910-ig kb. 1500 személy kapott nemesi címet az előnév viselési jogával³, ezenkívül 120-an kaptak bárói és 28-an grófi címet. De meg lehet említeni további konkrét eseteket is az előbbi évekből, évszázadokból, amikor valaki a legalsóbb rétegből kikerülve a legmagasabb helyet foglalta el a társadalmi ranglétrán. Megemlítendő itt pl. az Ürményben, szegény sorsú családban 1694-ben született Grassalkovics Antal, aki a később nagy szerepeket betöltő család alapítója.

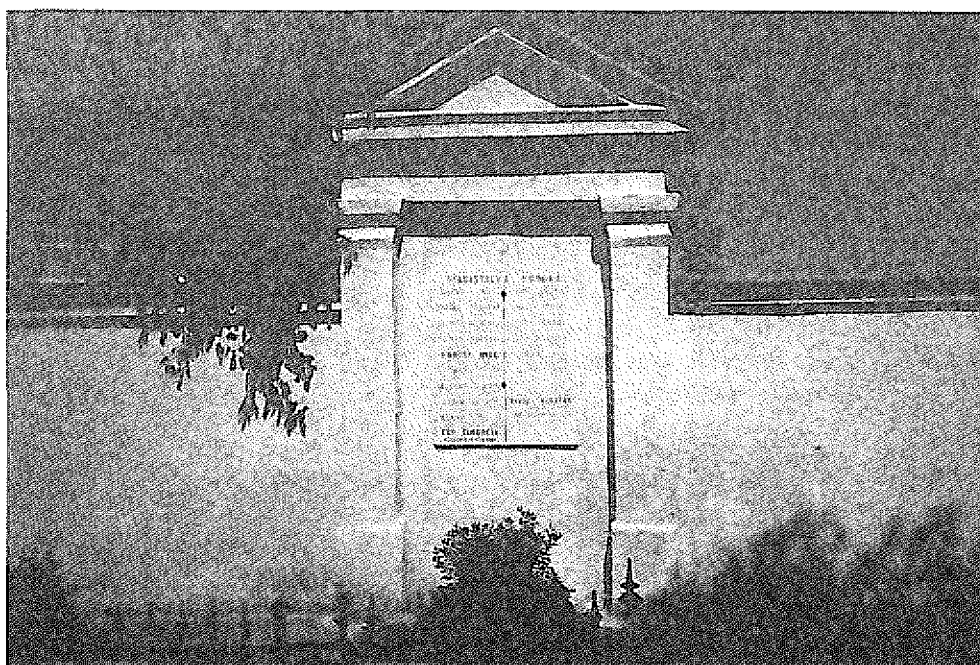
A társadalomban elfoglalt különböző helyzet megnyilvánult többek között a legkülönbözőbb szakrális építményekben is, amelyeket az adott családok vagy egyének hátrahagytak.⁴ A felsőbb rétegek tagjai ezekkel kívánták saját személyük vagy családjuk betöltött szerepét a nagy nyilvánosságnak közreadni. Ezek közé tartoznak nemcsak az arisztokrácia

*Tekintetes
Hangyás Dániel úr
(1790-1866),
nyugalmazott
kapitány
síremléke
az alsószőlősi
temetőben*

tagjai által épített templomok és kápolnák, hanem a különféle szabadtéri szobrok, síremlékek, fejfák, keresztek, s főleg az utóbbiak ezáltal ún. státusz-szimbólumi szerepet kaptak. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy az általunk tárgyalt szakrális emlékek többsége az ún. provinciális művészet körébe tartozik. Bár ezt a

fogalmat először barokk alkotásokra kezdték alkalmazni, a XIX. század végén és a XX. század elején, főleg a népi emlékekben erős a különböző stílusjegyek keveredése. Alkotóik, főleg azoknál az emlékeknél, amelyek az alsó és középosztály igényeit kívánták kielégíteni, többnyire környékbeli naiv művészek vagy mesterek, kő- és fáfáragók, kovácsok, sokszor teljesen ismeretlenek. A felsőbb rétegek tagjaitól ránk hagyott építmények alkotói sok esetben már ismert művészek, főleg szobrászok. Ellenben az alsóbb rétegek képviselőitől, a közép- és felsőosztály már a síremlékeken is kifejezni kívánta az élete során elfoglalt társadalmi helyzetét, amit sokszor a kőbe vésett szövegen örökített meg. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezekből az elmúlt évtizedek során nagyon sok elpusztult, nem egy esetben céltudatosan voltak eltüntetve. Mivel a nyitrai vidéki társadalmi osztályok és rétegek legmarkánsabb képviselőinek szakrális emlékei nagyon sokrétűek és még feltűrésra, ill. rendszerezésre várnak, a mellékelt képanyagban csak a legjellemzőbb síremlékeket mutatjuk be.

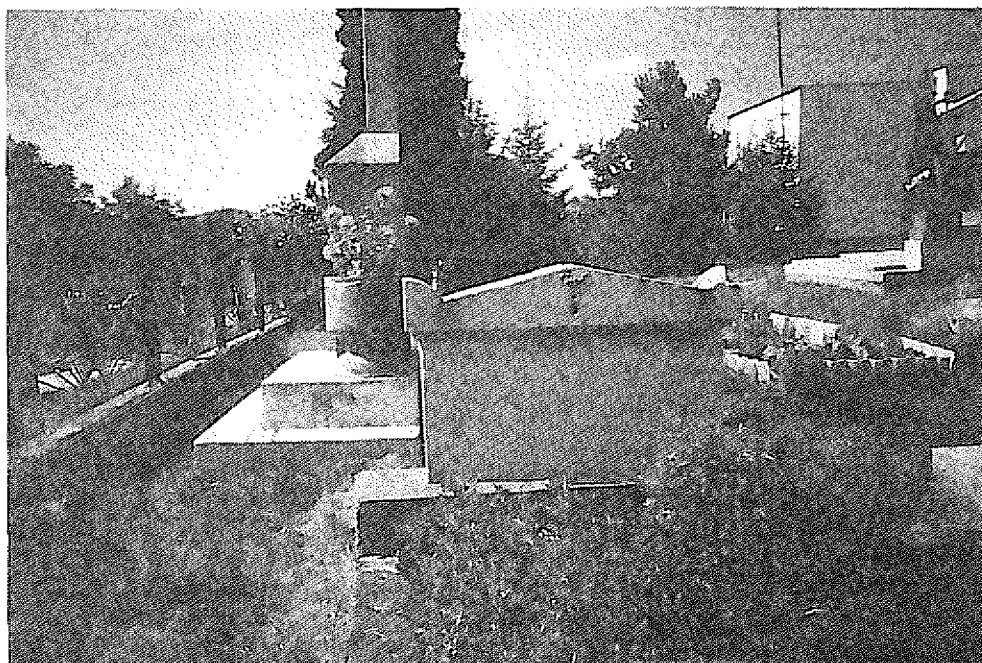
Piarista lelkészek sírboltja a nyitrai temetőben. Köztük Erdősi Imre piarista tanár (1814 - 1890), Guyon Richárd Tábori papja, aki 1849. febr. 5-én a branyiszkói csatában kereszttel a kezében buzdította rohamra a honvédeket

Zékelyi Tóth Vilmos és családja kriptája a nyitraivánkai temetőben.

A kőbe vésett szöveg, amely teljes egészében kifejezi az elhunytak társadalmi helyzetét, így hangzik:
 NAGYMÉLTÓSÁGÚ ZÉKELYI TÓTH VILMOS, CS. ÉS KIR. VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOS, A
 MAGYAR FŐRENDIHÁZ ELNÖKE, A LIPÓTREND NAGYKERESZTESE, A POROSZ KIR. ELSŐ OSZTÁLYÚ
 VÖRÖS SASREND TULAJDONOSA, MAGYARORSZÁG VOLT BELÜGYMINISZTERE, ÉS A CS. ÉS KIR. KÖZÖS
 LEGFŐBB SZÁMSZÉK VOLT ELNÖKE. SZÜL. 1832. ÉVI MÁJUS HÓ 27. MEGH. 1898. ÉVI JÚNIUS 14.
 ÉS NEJE: ZÉKELYI TÓTH VILMOSNÉ, szül. emőkei DESSEŐ JUDIT, megh. 1883. évi november hó 15. élete 49.
 évében.

Továbbá fia: Zékelyi ifj. TÓTH VILMOS, cs. és kir. kamarás, követségi titkár, a szerb kir. Takova és fehér sasrend
 lovagja. Megh. 1891. évi március hó 20. élete 36. évében. Úgyszintén napája: ÖZVEGY EMŐKEI DESSEŐ
 SÁNDORNÉ, szül. galánthai és nebojszai BALOGH OTTILIA megh. 1876. évi július hó 26. ÉLETE 73 ÉVÉBEN

Idősebb (1781-1860) és ifjabb (1825-1911) gróf Forgách Károly sírja a ghymesi temetőben.

A síremléket 1977-ben emelték azok után, hogy hamvaikat áthelyezték a templom melletti családi kriptából

*Kossovich Károly síremléke a nyitraivánkai temetőben.
A kőbe vésett szöveg is kifejezni kívánja az életében elfoglalt társasági helyzetét:*

Emlékkül

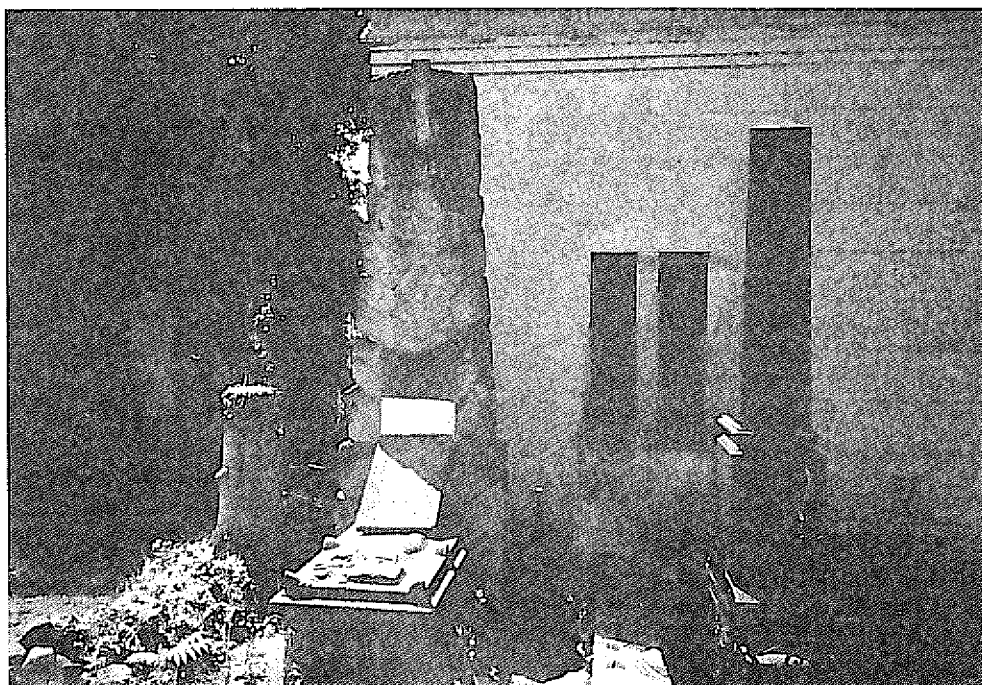
Tekintetes, nemes, nemzeti s vitézlő Nyitra-ivánkai

Kossovich Károly

úrnak T.N. Nyitra s Posony Vármegyék Tábla - Birájának és a Magyar Tudós
Társaság rendes tagjának,

Rokonai,

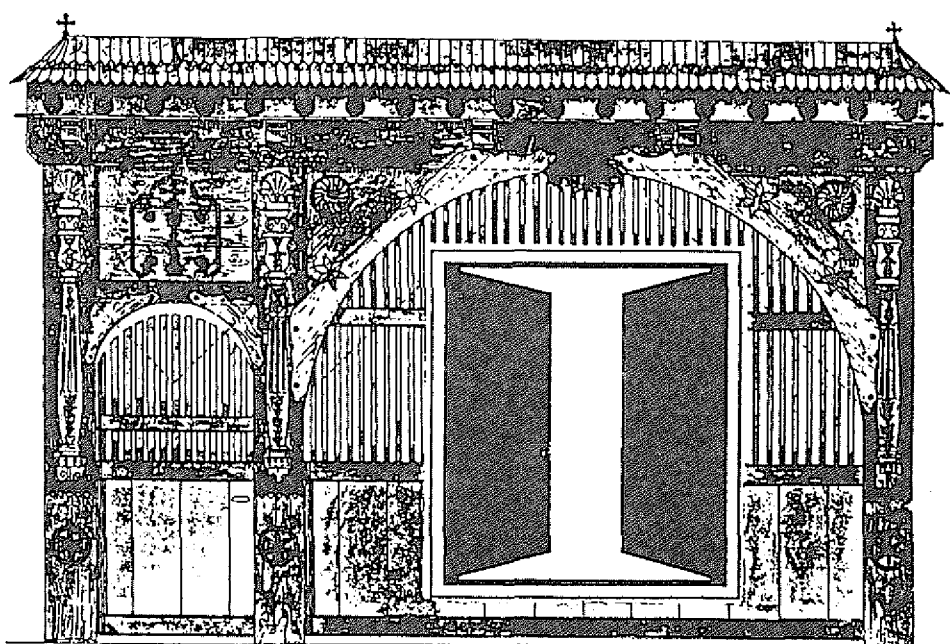
szül. 1803, megh. 1841

*Abalehotay Árpási Imre és Verő Zsiga síremléke a nyitrai temetőben, a fehér márványtáblába
a földbirtokos Verő Géza (1895-1949) neve van vésve, aki a két háború között fejtett ki jelentős kulturális
tevékenységet. Versírással is próbálkozott és a sportélet területén ért el kimagasló eredményeket*

Jegyzetek

1. Henkey Gy.: A magyarság kontinuitása magyarországi népességek antropológiai vizsgálata alapján. In: Az első (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Zürich, ZMTE 1991, 60. o.
2. Szarka L.: A szlovákok története. Budapest, Bereményi Könyvkiadó é.n. 77.o.
3. Azoknak a jegyzékét, akik 1800 előtt szerezték meg nemességüket, többek között meg lehet találni a Kincses Kalendárium 1910. évi kötetében és az 1800-tól 1910-ig a Kincses Kalendárium 1911. évi kötetében
4. A szakrális emlékek kutatásának jelentős irodalma van. Az eddig megjelent tanulmányok jegyzékét Kövecses-Varga Etelka készítette és a LIMES (Komárom-Esztergom Megyei Tudományos Szemle) 1996/1-2 számában a "Barokk stílusú szakrális népi emlékek Esztergomban és környékén" című tanulmánya mellékleteként közreadta
5. Néprajzi Lexikon 4, Budapest 1981, 279. o.

MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI
MINISZTER

Ügyiratszám: 30.129/96.VIII.

dr. Csihák György
elnök úr

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

ZÜRICH

Tisztelt Elnök Úr!

Köszönöm a kinevezésemhez kapcsolódó jókívánságokat.

Kivánom az Egyesület vezetőségének és minden tagjának, hogy a négy világrészt összekapcsoló rendezvénysorozatai továbbra is sikeresek legyenek. Az idén rendezendő Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozójuknak és az Ötödik Magyar Történelmi Iskolájuknak különös hangsúlyt ad a mil레centenáriumi év, mely gazdag ünnepségsorozatával meghatározó állomás lehet a több tudományágat átfogó, a magyar nép múltjának kutatására irányuló törekvésekben.

Információink szerint a tárca eddig is hozzájárult, úgy erkölcsileg, mint anyagilag az Őstörténeti Találkozók megszervezéséhez, s az ezzel kapcsolatos dokumentumok megjelentetéséhez. Ha a lehetőségek adottak lesznek, a jövőben sem zárkozunk el a támogatástól. A védnöki tisztségre való felkérést köszönöm, megtiszteltetésnek tartom, s természetesen vállalom.

Budapest, 1996. február " 15 "

Üdvözlettel:

dr. Magyar Bálint

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület öszinte története

XI

Minden egyesület annyit ér, amennyit tagjai hajlandók célkitűzései megvalósításáért önzetlenül tenni. Nos, aki egyesületünk értékét mérni akarja, szíveskedjék tetteinket nézni. Nagyobb körben megmutatni igen nehéz, mert újabban a sajtóban ismét nem kapunk helyet. Szinte ugyanúgy, mint alig tíz éve. Ennek hatása teljesítményünkön is meglátszik, mert rendezvényeinket elsősorban a magyar államhatáron kívül élő magyarok látogatják leginkább.

Egyik legsikeresebb rendezvényünk, a különböző országokban megrendezett évzáróünnepségünk. 1995. november 24-én, fennállásunk tizedik évfordulóját ünneplendő, központi ünnepségünk Budapesten volt a Benczúr Szállóban, ahol ünnepi előadónk Lábod László címzetes államtitkár volt. Előtte Caratsch Claudio, a Svájci Államszövetség budapesti nagykövete rezidenciáján ebédet adott, ahová teljes elnökségünket meghívta. Minden asztalnál egy-egy Budapestre akkreditált nagykövet elnökölt. Születésnapunkra írásban gratulált a Magyar Köztársaság elnöki hivatala, művelődési és közoktatási minisztere és a Határon Túli Hivatal elnöke.

Néhány nap múlva, november 28-án a budai várban két újabb könyvünket bemutattuk.

Az 1996-os évben ünnepeljük ezeregyezredik évfordulóját annak, hogy Álmos-Árpád népe a Kárpád-medencében elfoglalta ezt a földet. Az év kezdetén külön előadássorozatot kezdtünk Erdély több városában. Először dr. Gedai Istvánnal, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójával, utána Nagy Kálmán nyugalmazott huszárezredes-hadtörténésszel jártuk Erdély szép vidékeit: Kolozsvár, Enyed, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Csíkszereda a főbb állomások, de elmentünk számos kisebb településre is, mint Gyimesfelsőlók, Csíkszentmárton vagy Marosszentgyörgy. Jártuk a Felvidék városait is.

Május 7-én újabb két könyvünk bemutatója volt a budai várban, majd Székelyudvarhelyre mentünk a szokásos, Pünkösdi előtti, két napos övezeti történeztalálkozónkra. A találkozón 151 személy, közöttük tizenhat szakember vett részt, három világrész hét országából. Megvitattunk kilenc előadást, majd szombaton részt vettünk a csíksomlyói zarándoklaton. A találkozó kedves emlékét jelenti számomra az az ötven barátunk, aki Tapolcáról jött különbusszal.

Idén, az udvarhelyi találkozóval egyidőben nyílt meg Kaposvárott az 1100. évforduló alkalmával, a kaposvári Iparművészeti Szakközépiskola és Ipari Szakmunkásképző Intézettel közösen meghirdetett képző-, iparművészeti és kézműves pályázatunk anyagából rendezett kiállításunk. A megnyitón részt vettek a megye és a város vezetői is. A pályázatot magyar nemzetiségű, középfokú intézmények nappali tagozatos tanulói számára írtuk ki. A pályázat célja, a honfoglaláskori magyarság forma- és motivumkincsének föllevenítése, tárgykultúrájának, viseleteinek fölidézése, a korabeli anyagok, alkotói eljárások alkalmazásával, valamint ezek felhasználása korunk felfogását tükröző képző- és iparművészeti alkotásokban, valamint kézműves munkákban.

A pályázat hirdetése széles körben történt és igen szép anyag gyűlt össze, csaknem 300 pályamű!

Díjak	képzőművészeti csoport	iparművészeti és kézműves csoport
Fődíj: nyaralás Fonyódligeten 1996. augusztus 13-22-ig <i>Somogy Megye adománya</i>		
	Palló Imre Művészeti Szakközépiskola Székelyudvarhely Boros Erika Boros Izabella Balázs Andrea-Katalin Csáki Dénes Demény István Kokán Livia Lovász Noémi Mátyás Enikő	Gábor Áron Képzőművészeti Iskola Miskolc Bakos Éva Csontos Szilvia Halász Zsófia Kincses Gabriella Kiss Emese Kovács Andrea Kovács Eszter Nagy Katalin Péczei Tímea Pizsik Árpád Szepesi Kinga Szoboszlai Dávid
	Irányító tanár: Nagy Ibolya és Szabó János	

Kísérő tanár: Zsák Teréz

I. díj 4000 Ft értékben
 II. díj 3000 Ft értékben
 III. díj 2000 Ft értékben
Kaposvár adománya

Tóth Zoltán, Kaposvár
 Pintye Enikő, Nyíregyháza
 Tollas Tamara, Kaposvár

Béres Tamás, Nagykanizsa
 Horváth Orsolya, Szombathely
 András Anikó, Szombathely
 Pop Erika, Kolozsvár

Különdíj 3000 Ft.értékben

1. Kerti Károly, Kaposvár
 2. Kovács Márk, Kecskemét
 3. Béres Kinga, Budapest
 Iparművészeti SZKI

Kaposvár városától
Somogy Megyétől
Kaposvár városától

Dicséret illeti a pályázat kezdeményezéséért Biró Bálint történelemtanárt, a lebonyolításáért Hausz Árpád igazgatót, a megye és a város vezetőit, akik a díjakat adták, Egressi Editet, aki a helyi vezetőket képviselte az egész munkában és Jónás József egyesületi tagunkat, aki részese volt a kezdeményezésnek is és a lebonyolításból is kivette a részét.

A pályaművekből választott szép gyűjtemény díszítette Tapolcán a termet, ahol - ezúttal harmadjára - kezdtük augusztusban találkozónkat és iskolánkat.

A XI. Magyar Őstörténeti Találkozó fő tárgya volt honfoglalásunk és előzményei, az V. Magyar Történelmi Iskoláé pedig a keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpátmedencében.

A Találkozón 188 résztvevő volt négy világrész tizenöt országából, ahol huszonöt szakember tizenöt előadását vitattuk meg. A Találkozót három "előtalálkozó"-n terveztük azzal a céllal, hogy az előadások egymást kiegészítve és nem átfedve, kiadják azt, amit ma a magyar őstörténetről tudunk. Tudunk - és nem csak feltételezünk. Tervünk minden várározáson túl sikerült és további célunk, hogy kialakítsunk egy közösséget, amely egy egységes mű megírására vállalkozhat. A jelen kötetben található előadássorozat minden bizonnyal szakmailag a legjobb ebben a tárgyban. Hiánya - s ennyiben nem teljesült elképzelésünk - hogy a nyelvészettel nem foglalkozik, de az előadásokat nem kaptuk meg időben. Viszont, aki a magyar őstörténettel foglalkozik, pont a nyelvészet irányából kapja a legtöbb adatot és ösztönzést. Aki viszont a mi kiadványainkat tanulmányozza, az a nyelvészeti eredményekről is kellő tájékoztatást kaphat.

Iskolánkban 225-en vettek részt, szintén négy világrész tizenöt országából, ahol tizenöt előadást hallhattunk. A résztvevők mintegy 72 %-a volt harminc éven aluli és 67 %-a nő. A rendezvényt anyagilag támogatta az Illyés Alapítvány, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, Veszprém megye és a "Páneurópa Mozgalom" tapolcai szervezete. A rendezvény technikai feltételei biztosításáért Tapolca város vezetőinek tartozunk hálás köszönettel.

Szívesen voltunk e szép Balaton-felvidéki városban. Szerettel gondolunk az együtt töltött szép napokra és mindenkor szívesen jövünk ide vissza.

Mint minden évben, úgy az idén is, az első tapolcai napon volt egyesületünk évi rendes taggyűlése. A színes beszámolókból nagyjából az a kép bontakozott ki, mint ami itt, az előzőekben.

A taggyűlés elején legnagyobb tisztelettel elbúcsúztattuk W. Vityi Zoltánt, aki sok éven át volt egyesületünk nagyszerű tagja - a továbbiakban biztosan a Menyországból segíti munkánkat. Az élők közül jegyzőkönyvileg dicsértük tagjainkat: Csámpai Ottó (Pozsony), Dani Pál (London), Loewngreen Iréne (Zürich), Pandula Attila (Budapest) és Lányi Ernő (Budapest). Végezetül megválasztottuk az elnökséget, amely a tavalyihoz képest alig változott. Megbíztuk titkárságunkat a további tevékenység összefogásával és irányításával. Az Iskola jövőre egészen újszerű tárgyat kap: "Nemzetállamtól az övezetek Európájához a XX. században". Ezt követően megbíztuk az új iskolavezetőséget, majd jóváhagytuk a Magyarországi Tagozat működéséről szóló jelentést. Elismeréssel és örömmel vettük tudomásul, hogy Pozsonyban, Csámpai Ottó tanár úr vezetésével, előadásaink havonta egyre sikeresebbek.

A taggyűlés tudomásul vette, hogy előző évi határozatunkra 33 egyesületi tagot felkértünk tagsági viszonyának rendezésére. Mivel közülük az év végéig senki sem rendezte dolgát, így tagságukat az év végével megszüntettük. A taggyűlés időpontjában, négy világrész tizennyolc országában összesen 112 tagunk volt.

Nem csekély büszkeséggel állapította meg az egyik felszólaló, hogy sokévtizedes múlttal, állami támogatással működő egyesületek sem képesek, még csak hasonló eredményt se fölmutatni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy aki a mi egyesületünkben tevékenykedik, az minden költségét maga kell fedezze, viszont kitüntetést, társadalmi, vagy más egyéb elismerést biztosan nem remélhet.

Az viszont nem is akárcsi, aki mindezek ismeretében vállalja velünk a közösséget.

Zürich, 1996. álmom hava.

Csihák György

(Folytatás a következő kötetben)

A RENDEZVÉNY JEGYZŐKÖNYVE

Jegyzőkönyv

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1996 augusztus 11-18 között, Tapolcán rendezte a Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozóját és Ötödik Magyar Történelmi Iskoláját. A rendezvény az Egyesület 1995. évi taggyűlése határozatára, a Zürichben, Budapesten és Tapolcán készített, majd kiküldött Felhívása, valamint Műsora és Tanterve (mellékeljük) alapján jött létre és zajlott le.

A Felhívást 4 világrész 10 országában 15 magyar nyelvű újság közölte. Az Iskola előkészítését az Iskolavezetőség végezte dr. Pandula Attila ELTE BTK egyetemi adjunktus irányításával, DR. Rókusfalvy Pál ny. egyetemi tanár cselekvő közreműködésével. Az Iskolavezetőség munkáját az egyesület elnöksége ellenőrizte és taggyűlése jóváhagyta. Az Iskola megnyitóján a résztvevők elfogadták az Egyesület Nyilatkozatát és Háziarendjét (mellékelve). Az Iskola fő témája "A keresztény egyházak és történelmi szerepük Magyarországon". Az oktatásban három országból (Magyarország, Románia, Szlovákia) 16 előadó vett részt: alperjel (egyetemi tanár), kanonokok, egyetemi tanár (a tudományok doktora), egyetemi h. tanszékvezető tanár (kandidátus), egyetemi docensek (kandidátus), ny. főiskolai docens (kandidátus), ny. gimnáziumi igazgató, szakíró (egyetemi doktor), régész-muzeológus, építész. Az Iskolában 4 világrész 15 országából 225 fő vett részt.

Az iskolával párhuzamosan megtartott Magyar Őstörténeti Találkozó fő tárgya "Honfoglalásunk és előzményei" volt. A rendezvényen 25 szakember 15 előadást tartott, összesen 188 résztvevő előtt. A részletes statisztikát mellékeljük. A résztvevők több mint 70%-a 30 éven aluli, többségében diák és nő. Szakképzettségük igen különböző. Jelentős részük főiskolai diák. A részvételért senki sem fizetett, mindenki ingyen kapott egy kitűzött, egy diplomát, 3 szakkönyvet, továbbá ezt a jegyzőkönyvet, mellékleteivel.

A 15 előadáson túl, volt egy egész napos (Sümeg) és egy félnapos (Rezi) kirándulás, ismerkedési est, tábortűz, ökumenikus istentisztelet. A részvétel sehol sem volt kötelező.

Kis Jugoszláviából, Romániából, Szlovákiából, Ukrajnából (Kárpátalja) érkezett résztvevők többsége útiköltség térítést kapott, egyesek ingyen szállást és ellátást kaptak; ezt jövőre is biztosítani kívánjuk.

A rendezvényt anyagilag támogatta: dr. Magyar Bálint művelődési és közoktatásügyi miniszter, az Illyés Alapítvány, Veszprém Megye, a "Páneurópa Mozgalom" Tapolcai Tagozata, és mint védnök dr. Tabajdi Csaba miniszterelnökségi államtitkár, valamint az Egyesület tagsága. A rendezvény technikai feltételeit (terem, kiszolgáló személyzet, stb.) Tapolca városa biztosította.

A bevétel és a kiadás bizonylatai az Egyesület pénztáránál maradnak. Az elszámolás helyességéért a jelen jegyzőkönyv aláírói felelnek. Az év végén az Egyesület független ellenőrei elvégzik a szokásos ellenőrzést és arról a taggyűlés számára jelenést készítenek.

A rendezvény teljes rendben folyt le, amit változó műsorral és előadókkal, 1997 augusztus 10 és 17 között Szarvason folytatjuk, ahol a Találkozó tárgya "Avarok, ongurok, magyarok", az Iskola tárgya pedig "Nemzetállamtól az övezetek Európájába a XX. században" lesz.

Az előadásokat könyv formájában kiadjuk, minden előadást hangszalagon rögzítettünk.

T a p o l c a, 1996. augusztus 18.

Dr. Csihák György
(Zürich)
az Egyesület elnöke

Dr. Pandula Attila
(Budapest)
az Iskolavezetőség elnöke

Dr. Ferenczi István
(Kolozsvár)
ny. egyetemi tanár
az Őstörténeti Találkozó elnöke

Sibak András
(Tapolca)
Tapolca Város polgármestere

(Az eredeti aláírások a Titkárságon és az 1997. évi rendezvény helyszínén megtekinthetők.)

Himnusz. Az Elnök és a társelnökök megnyitója. Bemutatkozás.

AZ ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ELŐADÁSAINAK TARTALMI KIVONATA

András Ágnes (Montreal)

A honfoglaló magyarok egy-isten hite

- A honfoglaláskor bejött népek egy-isten hite a pogánysággal szemben.
- Isten neve a népdalokban.
- Isten ábrázolása a karosi (29. sz) tarsolylemezen. Világkép - Mindenség!
- Szimmetriák a tarsolylemez rajzában: függőleges és vízszintes irányban + keresztszimmetria. Ez a szimmetria jel található a magyar címerben.
- A rajz jeleinek értelmezése más honfoglaló eredetű tárgyakban: tiszavasvári csüngő, rakamazi csüngő, rakamazi kardmarkolat.
- Szimmetriák a honfoglalók énekeiben: a pentaton népdalokban.
- Nemzetköziség népdalainkban. Magyar sajátosságok európai vetülete.

Csajághy György (Pécs)

A magyar népzene ősrétegéről és néhány ősi hangszeréről

A magyarság finnugor eredetének feltételezését nyelvi kutatások eredményeire alapozták. A kezdeti nyelvi kutatások után - sok más tudományágat megelőzve - a zenei kutatások már igen korán megtették az első lépéseket ebben az irányban. Az elvárások azonban nem a vártak megfelelően alakultak.

Napjainkban már világossá vált, hogy népzeneink igen kevés párhuzamot mutat az uráli népekkel (pl. cseremisz, karatáj-mordvin).

A finn és ugor népek népzenei világa - egyes hasonlóságok mellett - olykor komoly különbségeket is felmutatnak. Emellett Kodály már igen korán utalt arra, hogy a magyar és a finn népzene más-más alapokon nyugszik.

A magyar népzene ősrétege több vonulatot mutat. Ezek közül a leglényegesebb és domináns jellegű részt az ún. pentaton hangrendszerben mozgó, ereszkedő és gyakorta kvintváltó dallamaink alkotják. E dallamvilág messze túlmutat az Urálon, Közép- és Belső-Ázsia irányába. Kodály inkább csak zseniálisan megsejtette és érezte ezt, míg Bartók már igen bizonyos volt az oszmán-török és a közép-ázsiai türk népek ill. a magyar népzene ősrétegének összefüggéseiben.

Pentaton zenei világunk törökös rokonsága napjainkban már többek körében egyre elfogadottabb nézet, ám még korántsem zárult le teljesen a vita.

Népzeneink ősrétegének kisebb vonulatának (szűk ámbitusú dallamok) finnugor eredetét pedig többen fenntartják, jóllehet ezzel kapcsolatosan is komoly kétségek merülnek fel.

Népzeneink hangszeres vonatkozásában pedig igen komoly ellentmondás tapasztalható. Ennek lényege nagyon egyszerűen megfogalmazható.

A szakirodalom egyetért abban, hogy Európa hangszereinek igen nagy része ázsiai eredetű. Európai elterjedésüket az arabok közvetítésével hozzák kapcsolatba. A zenetudomány sajnálatosan figyelmen kívül hagyta a pusztai lovasnépek ezzel kapcsolatos szerepét, amely már a szkíták, szarmaták stb. megjelenésével elkezdődött. Emellett több magyar népi hangszer eredetét átvételnek minősítik, jóllehet ez tévedés. Fentiekből ugyanis az lenne leszűrhető, hogy az Ázsia felől érkező magyarok Európa népeitől vették volna át az amúgy ázsiai eredetű hangszereket.

Ebből adódóan időszerű lenne az ezzel kapcsolatos szilárdnak látszó nézeteket több helyen ártértékelni.

Csajághy György (Pécs)

A magyar népzene ősrétegéről

A szakember szemszögéből vizsgáljuk a magyar népzene ősrétegét és bizonyítékokkal támasztjuk alá azt a tényt, hogy a magyar népzene és annak ősrétege nem finnugor eredetű. A tanulmány és az előadás anyagában szó esik a magyar népzene ősrétegének szűk ámbitusú trichord, pentachord, hexachord dallamvilágáról, amelyet a zenetudomány egyes képviselői finnugor eredetűnek vélnek. Továbbá cáfoljuk a finnugor szemléletű zenetudomány azon elképzelését, miszerint a magyar népzene ősrétegében tartozó ereszkedő - kvintváltó - pentaton dallamvilág (és ennek egyik legfőbb típusdallama: a "páva dallam") nem ún. "más népek" zenei hatása kapcsán jött létre úgy, hogy annak alapidallamát a finnugor kultúrából kellene származtatnunk.

Cey-Bert Róbert Gyula (Bangkok)

A honfoglaláskori magyar fejedelmi konyha

A nemzeti konyha egy nép történetének, kultúrájának hitéletének étkezési szokásokban kifejezett nyelvezete. Az ősi társadalmakban az ember az élelmet az Isten és az eltávozott ősök szellemeinek ajándékaként tekintette és ezért minden közös családi étkezés ételáldozat is volt.

Egy nemzeti konyha kialakulásának a megértéséhez rendkívül fontos tehát vissza menni a nemzet vallási és kulturális

gyökereiig, mert ott találhatók azok az értékek, amelyek a nemzeti konyha jellegét meghatározták.

Egy meghatározó kapcsolat létezik tehát az ősi vallási és kulturális értékek szimbolikai nyelvezete és az ősi nemzeti konyhák szimbolikai értékeinek a nyelvezete között.

Ez azt jelenti, hogy ha ismerjük egy népnek ősi vallási és kulturális értékeit, földrajzi és természeti adottságait és a megélhetését biztosító fő tevékenységét, akkor következtethetünk ősi konyhájára és étkezési szokásaira.

Kutatásainkban tehát először az ősi magyar vallási és kulturális értékek szimbolikai nyelvezetének a megismerésére helyeztük a fő hangsúlyt, majd a vallási és kulturális értékekből kiindulva, következtettünk az ősi magyar konyha szimbolikai nyelvezetére, amelyből levezettük a felhasznált alapanyagok sorrendjét és a konyha technikáját.

Nem a mindennapok, a téli és a nyári szállás közötti vándorlások és a hosszú hadjáratok szűkösebb konyháját tanulmányoztuk, hanem az ünnepek, az áldozati ételek és a fejedelmi háztartások konyháját. Az ünnepi és a fejedelmi konyhán gyakoribbak voltak azok az alapanyagok és a luxusnak számító fűszerek, amelyek a konyhát és az étkezés ízvilágát színesebbé és változatosabbá teszik.

Dani D. Pál (London)

Népneveink tanulsága hagyományaink és jogszokásaink tükrében

Valamikor a népnév jelentést hordozott, így következtetni lehetett belőle viselőjének nem csak kilétére, de némileg múltjára is. Az idevonatkozó kutatások története. A finnugor iskola és annak tételei. Az emigricóban kialakult nemzeti iskola irányzatai és kutatási eredményei. Egy-két adalék, ami a nemzeti iskolát támogatja. Kitekintés egy tisztultabb jövőbeli kutatást körvonalazva. Felhasznált irodalom.

Fejes Pál (Szeged)

A történelmi idő és a "szólétra-elv"

A dolgozat hiteles források (szumér eposzok és krétai krónikák) felhasználásával bizonyítja, hogy a "székely" (a szumér forrásban: "STKTL") és "MÁG GÁR" fogalom ma kb. 46-47000 évesek, és szorosan kötődnek a SAR.REET.TÖ.HON.(HÁ) (szumér forrásban: "DILMUN") nevű őshazához, amelyről bizonyítható, hogy a mai indiai MÜZAFFAR.NÁGÁR város közelében helyezkedett el. Kr.e. 44 500 táján pusztult el, népének jelentős részével együtt. A hat törzs (kb. 400 000 fő) 10 %-a elpusztult, 30 %-a pedig az EESSA.(HÁR) exodus keretében elmenekült szerte a nagyvilágba.

Ferenczi István (Kolozsvár)

Az erdélyi honfoglalás(ok) a régészeti leletek fényében

A tanulmány bevezetőjében a szerző felméri az ezredik meg az 1100. évforduló közötti időszakban, a nevezetes történelmi mozzanat kutatása és megítélése tekintetében elért figyelemre méltó eredményeket. Sorra veszi az elvben számba jöhető eredményeket. Rátér az 567-568 évi, Báján khágán féle avar honfoglalással a Kárpát-medencébe sodródhatott, első ősmagyar közösségek ügyére. Tárgyalja a 670-680 között, az ún. "második avar", valójában onogur-bolgár honfoglalással a Kárpát-medencébe csatlakozott néprészeként érkezett nagy létszámú ősmagyar közösségek letelepedésének és elhelyezkedésének kérdését. E lépcsőzetesen lezajlott költözési folyamat zármozzanataként Árpád-Kurszán népe költözésének a körülményeit igyekszik megrajzolni. A tanulmány hátralévő részében az erdélyi honfoglaláskori régészeti lelőhelyeket és anyagot mutatja be. Hangsúlyozza annak Belső-Erdély egész területén elterjedt voltát. Kitér a régészekről "középrétegeknek" nevezett honfoglalók, valamint a "köznépi" temetők régészeti hagyatékára. Megállapítja, hogy jelenlegi ismereteink szerint az (ős)magyarság minden, ma e szűkebb hazarészben élő néphez képest az első megszálló, igazi honfoglaló volt.

Gulya János (Göttingen)

A finnugorság felfedezése

A finnugorság felfedezése egybeesik a nagy európai szellemi irányokkal, mint a humanizmus, a felvilágosodás és a nemzeti öntudatra ébredés szakaszaival. Valójában ezek motiválják.

Egyes pontjai és személyiségei:

a./ Julius Pomponius Laetus 1479/80 a Don forrásvidékére megy és hírt hoz az ottani népekről Jugriáról, amelyet egybekapcsol a magyarok őshazájával. (Az academia romana alapítója, Vergilius kommentátora, Mátyás király levelező társa.)

b./ Leibniz a nyelv eredetét kutatja, a ratio mibenlétét, amelyben a nyelv hasonlítást veszi eszközül. Szójegyzéket állít össze, amelyet többek között 1733-43-ban, 2. kamcsatkai Expedíció begyűjt egész Szibériában, Kelet-Európában. Ennek alapján készíti el J. E. Fiszker (1747) Vocabularium Sibiricum-át, amely alapja lesz - egyéb műveivel - az európai nyelvcsaládok felfedezésének és kutatásának. A. L. von Schlözer (†1809) népszerűsíti a nézeteket, Allgemeine Nordighe

Serchrichke (1771) művében. In nucleo tudja: (1) a magyarok finnugorok, (2) legközelebbi rokonai a vogulok és az osztjákok, (3) őshazájuk a Jaik (Urál) folyóvidéken van, ahol kapcsolatban volt törökséggel, irániakkal. Elveti az "ujgúr-magyar" teóriát.

Rüdiger (1782) megalkotja a "finn-ugor" terminust.

Gyarmati Sámuel Söttingárban megírja világhírűvé vált "Offinitás"-át (1799), amely hat az egész egyetemes nyelvtudományra. Nyelvtanilag bizonyítja, grammaticae demonstrata a nyelvi rokonságunk.

c./ Reguly Antal teremti meg a kutatás alapját, finnugor, török-tatár, vogul főleg osztják gyűjtésével. Hegycsúcsot neveznek el róla az Urálban.

J. Budenz Göttingában magyarul tanul. 1858-ban Magyarországra jön. Tévedés róla, hogy "német", hogy "finnugor". 1868-ig vívódik a török és finnugor között: hol a magyar nyelv helye. A német és más tipológiai "minősítésekkel" szemben kiáll a ragozó nyelvek, így a magyar mellett.

1872-ben a pesti egyetemen létrejön a valójában első finnugor tanszék. Ezzel a "felfedezés" befejezetté válik.

Herényi István (Budapest)

A honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott törzsek, törzstörzsedékek (etnikumok)

Konstantinos bizánci császár megadta a hét magyar törzs nevét (Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér és Kesz). Megadta a magyarokhoz csatlakozott kabar törzsek számát is. Az általa megnevezett három törzs nevét azonban nem rögzítette. A tudomány mai állása szerint a három kabar törzs volt Varsány (másként: Oszlár), Káliz és Berény. Varsány valószínűleg a kaukázusi alánok megnevezése, a káliz a korézi alánoké, a berény pedig egy török eredetű törzsről utal.

A törzsek öt vagy hat nemzetségre oszlottak. Konstantinos a magyar nemzetségek számát nem közölte, a besenyőket igen. A székelyeknek pedig más forrásból tudjuk, hogy hat nemzetségük volt. A nemzetségek ágakra, az ágak nagycsaládokra, a nagycsaládok pedig családokra oszlottak.

A törzsek élén az urak (törzsfők), a nemzetségek élén a bők (a nemzetség fők) állottak. Mind a törzsfőnek, mind a nemzetségfőnek voltak kíséret katonái, a kíséret. Ezekről írott források nem adnak tájékoztatást. A Kárpát-medencében lévő helynevek azonban utalnak e kíséretre. Mintegy negyvenre tehető a különböző kíséreti csoportok száma.

Erdélyben öt nemzetséggel számolhatunk. Zombor, Agmánd, Kalocsa, Borsa és Mikola. E nemzetségek nemzetségi vezetői a következő kíséreti csoportokkal rendelkeztek: Zombor nemzetségfőjét a Kölpények, Agmánd nemzetségfőjét a Besenyők, Kalocsa nemzetségfőjét a Herények, Borsa nemzetségfőjét a besenyő Gyulák, Mikola nemzetségfőjét a Kendek kíséreték.

Juba Ferencz (Bécs)

Honvisszafoglalásunk 1100. éve és tengeri vonatkozásai

A legújabb kutatások alapján ma már világos az út, amelyen át a hun-avar-magyar folytonosságban kialakult nép Árpád vezérlete alatt ismét elfoglalta a Kárpát-medencét és akadálytalanul összeolvadt a már ezredévek alatt itt élő őstelepes néppel, amely ekkora már minden földrajzi képződménynek magyar nevet adott. Eleink közül a hunok már a III. IV. században ott voltak az Adriánál, az avarok pedig már annyira urai voltak az Adriának, hogy Heraklios a bizánci császár ellenük hívta be a horvátokat. Így írhatja a Bíborban született, hogy az avarok a horvátok nagy részét képezik. Baráth első honfoglalásnak tekinti ezen őstelepes nép kárpát-medencei szétterülését már a bronzkorban. 896-ban Árpádi parancsra Kadocsa nyomban délre ment és elfoglalta a Szerbia és Durazzo közti területet, Botond, Lehel és Bulcsu pedig Spalatot.

Juba Ferencz (Bécs)

A magyarság adriai és tengeremelléki nyomai

Az adriai tenger keleti partjai honfoglalásunk óta már csak ősi jogaink alapján is hozzánk tartoznak, hiszen eleink, a hunok, de főleg az avarok hosszú időn át birtokolták azt. Szent István királyunk keresztény típusú királyságunk megalapítása óta számos egyházi intézményt alapított ezen a területen. Utódai, Kálmán király, de különösen Szent László sokat tett a kereszténységért. Ő alapította többek között a zágrábi egyházmegyét, több apátságot. IV. Béla királyunk számos ereklyét vitt Dalmáciába. Nemcsak királyaink, de királynéink is számos ajándékkal gondozták az ottani egyházat, a templomok építésével stb. Számos kegytárgyat és ereklyetartót adtak az ottani egyházaknak, mint pl. a zárai dómnak Szent Simon koporsóját. Számos dalmata lett magasrangú főpap, esztergomi érsek, stb. A török elleni harcban nyugati segítség nélkül harcoltunk a vallásért.

Lekli Béla (Budapest)

Togora (Ottorokorra)

A szkítai őshaza másik folyója

1. Középkori krónikáink a Togora folyóról.
2. Tudományos vélemények a Togoráról Gombocz Z. alapján (1918).
3. Fejér Géza a Togoráról (1921).

4. Mai vélemények a Togoráról (Horváth J., Györffy Gy., Kristó Gy.).
5. A Togora és a mitikus indiai Uttara kuru nép- és földrajzi név kapcsolata.
6. A földrajzi névként is lecsapódó Uttarakuru az Amu-darjával is, a Togora csak az Amu- darjával azonosítható.
7. Az Ottorokkora (Togora) mentén hun-szkíták is éltek, a Togora folyó környéke a hun-szkíta őshaza területe volt.

Lukács József (Kassa)

Hernádmenti avarság III

A Hernád folyó mentén eddig 5 avar temetőt tártak fel a régészek. Ezek közül 4-et Kassától délre, a mai magyar határ felé. Az 5 avar temető közül hármat Dr. Pásztor János, a Kelet-Szlovákiai Múzeum archeológusa vezetése alatt ástak fel.

Kassa külvárosában az ún. bárcai ásatás két szakaszában történt. Az első 1930-ban, a másik 1950-52 között. Ezzel a témával az első előadásomban foglalkoztam.

A bárcai avar leletek helyétől mintegy 6 km-re, szintén a Hernád folyó jobb partján - Koksóindszenti (Vsechsvatych) határában 1959-60-ban került sor a második avar temető feltárására. Az ásatások leleteivel a második előadásomban, Balatontapolcán foglalkoztam. A kenyheci (Kechnec, Hranicná pri hornáde) avar temetőt 1964-65-ben tártuk fel, s a gazdag leletanyagból már az ásatások ideje alatt kiállítást rendeztünk. Az isteni sírokból előkerült leletek egy része a VIII., a többi pedig a IX. századra tehető, tehát arra az időszakra, amikor az avarok felhagytak a külföldi harci tevékenységükkel. Azok a leletek, amelyek ebből a temetőből kerültek elő, alátámasztják azt a tényt, hogy az itt élő avarok bevárták Árpádék érkezését.

Nagy Ákos (Adelaide)

A vércsoportok jelentősége a magyar őstörténet genetikai kutatásában

Az utóbbi 80 évben az ember és ember közti fizikai különbségek megállapításában a vércsoport-jellegek hódítanak mind nagyobb teret. Bebizonyosodott, hogy a vércsoport-jellegek bázisa egyetlen génben székkel, kizárólagosan és egyedülállóan öröklődhet és a generációk hosszú során változatlanul öröklődik. Változatlan az egyed halála után, ezek a tulajdonságai teszik az emberi különbségek feltárásában ma már nélkülözhetetlenné.

A vércsoport antropológiának főcélja meghatározni az emberiség biológiai történetét, múltbéli mozgásait, keveredéseit. Ismeretes, hogy az ABO vércsoport alkatrészei jelen vannak az emberi test valamennyi szövetében, szervében, a vörös vérszövetek széthullása után is kimutathatóak a sejtgyök maradványában. Száraz környezetben csodálatosan ellenállnak kémiai behatásoknak és még a vérfoltokban is sokáig kimutathatóak. Egyiptomi és amerikai múmiákból izommaradványokban, majd csontjaikból mutatták ki vércsoport jellegüket.

Minden egyed az összes génjét a szüleitől és rajtuk keresztül elődeiktől örökli és mindkét szülőjétől kapott génjei meghatározzák genotípusát. Olykor a genotípus közvetlenül is megállapítható: akinek AB a vércsoportja, annak a genotípusa is AB! Ennek a legritkább vércsoportjellegnek ez is egyik egyedüli különlegessége. Az összes öröklődhető tulajdonságok közül a vércsoportok a legismertebbek. Az "ABO" csoportot is beleértve ma már 100 körül mozog a különböző vércsoportok száma. Származás és rokonság megállapítására ezek is felhasználhatók. Bennünk magyarokban a "B" és az "AB" jelleg figyelemre méltó száma (a kettő együtt vércsoportjellegünk 30 %-át jelenti!) szükségessé teszi adatainkat a többi európai népcsoport adataihoz és a Kárpát-medencében velünk élő társnépcsoportok adataihoz viszonyítanunk. Európa népcsoportjait az égtájak szerint csoportosítva rajzoltam a Békassy Györgyi matematikus diagramjára, majd hasonlóan a Kárpát-medencében élő népcsoportokat. Mindkét eredmény bizonyítja vércsoportviszonyaink különleges helyzetét az európai nagycsaládban. A Haptoglobín vércsoport jelenléte vérünkben, ahogy arra Weszczyk szerológus felhívta a figyelmünket, azt bizonyítja, hogy Árpád magyarjai beleolvadtak a Kárpát-medence őslakóiba, amivel bizonyítható, hogy a mai magyarság vérszerinti leszármazottja a térség őslakóinak!

Tanulmányom akkor éri el a célját, ha szakembereink felismerik a HAPTOGLOBIN jelentőségét és elmélyülnek kutatásában!

Nagy Kálmán (Budakeszi)

A honfoglalás hadtörténete (895-900)

A IX. század a magyarságot már az Etelközben találta. A fontos feladatok elvégzésére készülő törzsszövetség vezetői a Vérszerződésben megerősítették elhatározásukat, hogy biztosabb területet szereznek népüknek, nehogy elődeik, a hunok és az avarok sorsára jussanak.

Erős haderőt szerveztek, kitűnő lovakat tenyésztettek, a kor legjobb fegyvereivel szerelték föl jól képzett harcosaikat.

A 20 ezer lovasból álló fejedelmi katonai kíséretet kiegészítették az egyes törzsek hadosztályai (kb. 5000 lovas), a 400.000- vagy 500.000 lélekszámú népesség minden tagja lovon járt és fegyverrel volt ellátva.

Európát a feudális anarchia zűrzavara jellemezte, a körülöttük élő népekkel békében voltak. Ez volt szükséges a felkészülésre.

A Dunántúlon kb. 828-ig fennálló avar birodalom bukása után az emigráns menekültektől értesültek a Kárpát-medence

viszonyairól, valószínűleg rajtuk keresztül kerültek kapcsolatba Karloman bajor részkirállyal, aki 862-ben segítségül hívta őket háborújához.

Ezután 881-ben, 892-ben megjárta a hadak útját, ekkor már Arnulf frank királytól az elfoglalt területek megtartását kérték. 894-ben morva oldalon avatkoztak be a morva-frank háborúba.

A 894. év döntő időpont volt: meghalt Svatopluk morva fejedelem és fiai testvérharcába beavatkozott a frank király, szembe vele pedig a magyarok csapatai. De ugyanebben az évben támadta meg Simeon bolgár fejedelem és súlyos vereséget mért Bizáncra, a görögök magyar segítséget kértek.

Megnyílt az út a Kárpátok felé. Árpád fia, Levente vezetésével két törzsi hadosztállyal szétverte a bolgárok erőit, vagyis kettévágták a Duna mentén Bolgáriát. Árpád főerőivel a Vereckei szoroson benyomult a Kárpát medencébe és birtokába vette a Dunáig Kelet-Magyarország területeit. Frank szövetségben Itáliába küldött ötezer harcosuk szétverte a háromszoros páncélozott túlerőt. Visszatérve elfoglalták a Dunántúlt is. Szövetségkeresés, országvédelem, szervezés következett.

Ennek során szövetségesek hívására, Nyugat-Európába 70 éven át küldött fejedelmi csapatok, közel 50, főleg sikeres hadjáratot indítva, távoltartották országunktól a nagyhatalmak támadásait.

A honfoglalás katonai szervezése, vezetése és harcosainak a helytállása, katonai fölénye 1100 évre biztosította népünk életét.

Pražák Richard (Brno)

Mór püspök legendája Szent Zoerád és Szent Benedek remetéről

A legrégebb magyarországi legenda, a Vita sanctorum Zocrardi confessoris et Benedicti martyris, Szent Mórnak, a pannonhalmi bencés monostor növendékének, apátjának, a későbbi pécsi püspöknek a műve. Mór 1000 körül született és 1070-ben halt meg. Mór a Szent Zoerádról és Szent Benedekről szóló legendát pécsi püspök korában írta. A legenda az 1064-es évt megelőző időszakban keletkezett, a pannonhalmi bencés monostor területéhez fűződik, ahol Mór fiatal szkolasztikusként találkozott Zoerard tanítványaival, Benedekkel és később mint pannonhalmi apát a zobori apáttal Fülöppel, és közvetlen adatokra tett szert tőlük a zobori remeték szent életéről.

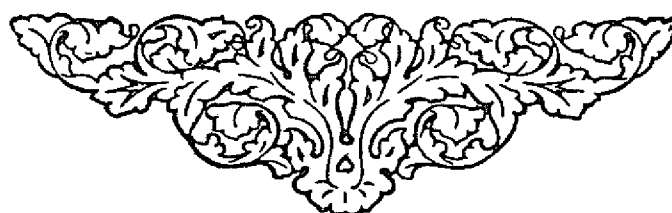
E legrégebb magyarországi legenda bizonyítja, hogyan kapcsolódott be Magyarország az európai kultúra és krisztianizáló politika jelentős áramlataiba, a karolig reneszánsz, az írszót misszió korától fogva a nagymorva birodalom keresztül egészen a kora középkori keresztény közép-európai társadalom létrejöttéig a X.-XI. században. E legenda kapcsolódik a bizánci és az Ottó-kori reneszánsz központjaihoz, ugyanakkor azonban a hazai, magyarországi (ennél fogva egyszercsmind szlovák) hagyomány részének kell tartanunk, a keresztény kultúra egyik legértékesebb emlékének, amely egyúttal a magyarországi kora-középkori keresztény társadalom kezdeti fejlődésének történelmi bizonyága. Zoerard és Benedek legerősebb kultusza Lengyelországra összpontosult (Sziléziára és Dunajec térségére), a történelmi Magyarország határain belül leginkább a mai Szlovákia területén (Nyitra és vidéke, Vág-mente) terjedt el, de jelentős mértékben elérte a többi területeket is (Baranya, Somogy, Kisalföld), akárcsak Horvátországot (Zágráb). E kultusz eljutott mind Csehországba, mind Morvaországba és ismert volt Itáliában is.

Dr. Timaru-Kast Sándor (Ingelheim)

“Magyar-kelta nyelvi összehasonlítás”

(avagy “A kelta-magyar rokonság nyelvünk tükrében”)

Az előadás egy összehasonlítás a magyar és a magyar nyelvek között, azokon az alapokon, szigorúan azon kritériumok alapján, amelyek a magyar nyelvet a finnugor nyelvcsaládba sorolják, ide tartoznak: a szótár a szóképzés és a mondatképzés (“syntax” - a kelta syntaxisról Sir Morris-Jones keltológus azt írja, hogy habár a kelta nyelveket mint “ária nyelvet tartják számban, ezek mondatképzése mégsem tekinthető annak.” !), szókincs a hozzátartozó szóbokrokkal és fogalomcsaládokkal, a szabályos hangtörvények, hangfelcserélődések, valamint a nyelvtan. Szó esik ugyanakkor a magyar-ír-török közös szókincsről is.

ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

NYILATKOZAT

Emberi szeretet, szakmai tisztaság, tárgyi tudás és önzetlen, becsületes gondolkodásmód jellemezzon bennünket, akik a magyar nép és a haza történelmének kutatásában együttesen munkálkodunk.

Baráti kézfogásra nyújtjuk kezünket minden irányban. Tevékenységünk politikától mentes, tisztán tudományos, baráti és ismeretterjesztő. Nincsenek sem anyagi, sem társadalmi céljaink – szerelmünk a magyar nép és történelme, valamint nyelve. Mélyen tiszteljük tagjaink, barátaink és az érdeklődő egyének elkötelezettségeit, amelyek azonban semmiféle következménnyel nem járnak sem egyesületünkre, sem a többi tagjára. Minden célunk pozitív. Külső nyomástól mentesen, a legtisztább tudományos szellemben akarjuk tanulmányozni és kideríteni – mindenekelőtt – a magyar nép, vagy népek igazi eredetét, őshazánkat vagy őshazáinkat, valamint a magyar nyelv eredetét, ma élő nyelvünk és népünk rokonait. Nem utasítunk eleve vissza semmiféle elméletet, azonban elvárjuk, hogy a bizonyítékok és az érvek szigorúan tudományos alapon álljanak. Nem egyezünk bele, hogy bárki bármiről kijelentse, hogy az már megoldott és ezért mindenki köteles magáévá tenni.

Teljes tisztelettel vagyunk úgyszintén az emberiség nagy családjának többi tagja iránt, miközben elvárjuk tőlük ugyanezt a tiszteletet a mi népünkkel szemben. Meggyőződésünk szerint, jövőnk új, dicső temploma csak a tiszta erkölcs alapjára építhető: ennek előfeltétele egymás kölcsönös tiszteletben tartása és az erőszak minden formájának és következményének eltüntetése.

A jelen és a jövő kérdéseinek a történelemkutatással való összefüggésével tisztában vagyunk. A mi álláspontunkat ezennel teljes terjedelmében nyilvánosságra hozzuk.

Kelt Zürichben az 1986-os esztendő február havának 10-ik napján.

HÁZIREND

1. Az elhangzott és írásban közölt dolgozatok kizárólagos tárgya a magyar történelem és a magyar nyelv, valamint a szorosan kapcsolódó témakörök, különösen hangsúlyozandó, hogy semmiféle politikai, filozófiai vagy vallási közleménynek itt helye nincs.

2. Az itt elhangzott és/vagy ideküldött dolgozatok közlési joga kölcsönösen az Egyesület és a Szerző tulajdona. Az Egyesület hasznot nem kereső társaság, így közleményeit önköltségi áron, vagy ingyenesen adja át az érdeklődőknek. Ugyanez vonatkozik a hangszalagra, filmre és minden egyéb információra.

3. Az Elnökség kéri a résztvevőket, hogy tárgyilagosságukat őrizték meg, és jóhiszeműen hallgassák végig a legellentmondóbb nyilatkozatokat is, és semmiféle személyi kérdést ne vessenek fel. Az előadókat, a hozzászólókat semmi módon ne zavarják.

4. Az előadók előadásukat az elnöknek mondják, illetve olvassák. A hallgatóság részéről közbeszólásnak, hangos megjegyzésnek helye nincs. Kérdések írásban feltehetők, és kiigazítások ugyancsak írásbelileg átadhatók az elnöknek. Az elnök csoportosítja mind a kérdéseket, mind a helyreigazításokat, és a beszélgetés alkalmával felveti.

5. A vezetés a mindenkor elnök kezében van: megszólítása: Elnök Asszony! - Elnök Úr! Az elnök a saját legjobb belátása szerint vezet.

6. EGYETLEN SZERELMÜNK A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS A MAGYAR NYELV!

Elnökség

XI. Magyar Őstörténeti Találkozó műsora

Tapolca, 1996. augusztus 11-18

Tárgy: Honfoglalásunk és előzményei

11. vasárnap Levezető elnök: dr. Csihák György a ZMTE elnöke
10.00 Ünnepestélyes megnyitó: **Claudio Caratsch**, a Svájci Államszövetség budapesti nagykövete, **Sibak András**, Tapolca polgármestere, **dr. Pandula Attila**, a ZMTE Iskolavezetőség elnöke, továbbá az Őstörténeti Találkozó elnöke és társelnökei (a helyszínen választják)
Himnuszok
A házirend ismertetése. Bemutatkozás
12.00 Előadás: Magyar küldetés: a nemzet múltja, jelene, jövője 55'
Előadó: prof. DR. Rókusfalvy Pál egyetemi tanár, a pszichológiai tudományok doktora, Budapest
14.00 A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1996. évi taggyűlése
18.30 Ismerkedési est. Helye: a Kollégium étterme (a szállás helyén)
12. hétfő Az Őstörténeti Találkozó első része
Levezető elnök: dr. Csihák György a ZMTE elnöke
Meghívott: Berenik Anna magánkutató, St. Gallen, prof. DR Fodor István a történelem tudomány doktora, a Magyar Nemzeti Múzeum c. főigazgatója, Budapest, Költő László a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága vezető régésze, Kaposvár, DR. Szabó László a néprajztudomány doktora, múzeumigazgató, Szolnok, dr. Tomka Péter a történelemtudomány kandidátusa, a Győr Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága vezető régésze, Győr
09.00 Tájékoztató megbeszélés valamennyi előadó és a meghívottak részvételével. A találkozó első két napjának célja egy olyan kötet összeállítása, amelyből összeáll a magyar őstörténet, a mai tudásunk szintjén
10.00 Előadás: A vércsoport adatainak jelentősége számnázásunk és rokonságunk kutatásában 50'
Előadó: dr. Nagy Ákos haematológus, Adelaide, ZMTE
11.10 Előadás: Az embertan és a magyar nép származása (diavetítő) 35'
Előadó: dr. Henkey Gyula antropológus, a történelemtudomány kandidátusa, Kecskemét, ZMTE
11.55 Áttekintő megbeszélés az Őstörténeti Találkozó első részeinek előadóival és vendégeivel
Tárgy: Magyar etnogenezis és az embertan
Levezető elnök: dr. Nagy Ákos haematológus, Adelaide, ZMTE
14.00 Előadás: Togora (Ottorokorra). A szkitiai őshaza másik folyója 25'
Előadó: dr. Lekli Béla, a történelemtudomány kandidátusa, az Országos Levéltár főlevéltárosa, Budapest
14.35 Előadás: A magyar népzene ősrétegéről 60' (diavetítő, fóliavetítő, hangvisszaadás)
Előadó: Csajághy György zenetanár, kutató, Pécs, ZMTE
15.55 Előadás: A honfoglaláskori magyar fejedelmi konyha 50'
Előadó: dr. Cey-Bert R. Gyula, gasztronómus, Bangkok, ZMTE
17.05 Áttekintő megbeszélés az Őstörténeti Találkozó első részének előadóival és vendégeivel
Tárgy: Szellemi kultúránk gyökerei
19.00 Előadás: A finnugorság felfedezése 45'
Előadó: prof. DR. Gulya János nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár, Göttingen
20.05 Előadás: Népeveink tanulsága hagyományaink és szokásaink tükrében 60'
Előadó: Dani D. Pál történész, London, ZMTE
21.35 Áttekintő megbeszélés az Őstörténeti Találkozó első részének előadóival és vendégeivel
Tárgy: Szellemi kultúránk gyökerei
13. kedd Levezető elnök: prof. DR. Gulya János nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár, Göttingen
09.00 Előadás: A hernádmenti avarság III. (diavetítő) 45'
Előadó: Lukács József régész, Kassa, ZMTE
10.05 Előadás: A honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott törzsek és törzstörödékek (etnikumok)
Előadó: dr. Herényi István, a történelemtudomány kandidátusa, Budapest, ZMTE
10.35 Előadás: A 895. évi honfoglalás katonai kérdései és a vezérek korának hadjáratai (fóliavetítő) 60'
Előadó: Nagy Kálmán hadtörténész, ny. huszár ezredes, Budakeszi, ZMTE
Előadás: Az erdélyi honfoglalás(ok) a régészeti leletek fényében 25'
Előadó: prof. dr. Ferenczi István régész. ny. egyetemi tanár, Kolozsvár, a pécsi egyetem díszdoktora, ZMTE

- 11.55 Áttekintő megbeszélés az Őstörténeti Találkozó első részének előadóival és vendégeivel
Tárgy: Honfoglalásunk
Levezető elnök: dr. Csihák György a ZMTE elnöke
- 16.20 Az Őstörténeti Találkozó első részének összefoglalása, a további közös tevékenység megbeszélése az első rész előadóival és vendégeivel

Az Őstörténeti Találkozó második része

- Levezető elnök: dr. Csámpai Ottó szociológus, a filozófia tudomány kandidátusa, a nagyszombati egyetem h. tanszékvezetője, Pozsony, ZMTE
- 19.00 Előadás: A milicentenárium egyetlen jelentős emlékműve: honfoglalás kori kohász-műhely Somogyfajszon (videóvetítő) 100'
Előadó: Stamler Imre az emlékmű megvalósítója, ny. iskolaigazgató, Somogyjád, ZMTE
- 21.00 Előadás: Istenhit tanúságai 50' (videóvetítő, diavetítő, hangleadás, zongora)
Előadó: Andrási Ágnes magánkutató, Montreal
14. szerda Egésznapos kirándulás Sünegre. Részletes kiírás a falitáblán
15. csütörtök Levezető elnök: dr. Csámpai Ottó szociológus, a filozófia tudomány kandidátusa, a nagyszombati egyetem h. tanszékvezetője, Pozsony, ZMTE
- 09.00 Előadás: Honvisszafoglalásunk 1100. éve és annak tengeri vonatkozásai. 90' A magyarság adriai és tengeremléki nyomai
Előadó: cpt. ddr. Juba Ferencz történész, Bécs, ZMTE
- 11.00 Előadás: Mór püspök legendája Szent Zoerad és Szent Benedek remetéről 50'
Előadó: prof. Ph. DR. Richard Pražák, Dr. h.c. az irodalomtudomány doktora, egyetemi tanár, Brno, Cseh Köztársaság budapesti nagykövete
- 12.10 Előadás: Magyar-kelta nyelvi összehasonlítás (diavetítő, fóliavetítő) 50'
Előadó: dr. Timaru-Kast Sándor magánkutató, Ingelheim, ZMTE
- Levezető elnök: dr. Csihák György, a ZMTE elnöke
- 19.00 Előadás: Utazás a kelták között: szóval, énekkel, zenével 45' (diavetítő, fóliavetítő, videóvetítő, hangvisszaadás)
Előadó: dr. Timaru-Kast Sándor magánkutató, Ingelheim, ZMTE
- 20.10 Előadás: A magyar őstörténetről - másként 80'
Előadó: Takács József magánkutató, Kassa
16. péntek Délután kirándulás a Rezi várhoz (gyalogtúra). Részletes kiírás a falitáblán.
- 17.00 Sajtóértekezlet a Polgármesteri Hivatal B. ép. I. emeleti tanácskozótermében
- 20.00 Állófogadás
17. szombat Levezető elnök: Nagy Kálmán hadtörténész, ny. huszár ezredes, Budakeszi, ZMTE
- 09.00 Előadás: Magyar - kelta nyelvi összehasonlítás (diavetítő, fóliavetítő) 100'
Előadó: dr. Timaru-Kast Sándor magánkutató, Ingelheim, ZMTE
- 11.00 Előadás: A "szólétra elv" és a történelmi datálások kérdése 25' (fóliavetítő, tábla)
Előadó: prof. DR. Fejes Pál a kémia tudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Szeged, ZMTE
18. vasárnap Levezető elnök: dr. Csihák György a ZMTE elnöke
- 09.00 A Találkozó és az Iskola iratainak elfogadása és aláírása
A résztvevők kiértékelő felszólalásai
- 10.30 Istentisztelet a Templom-dombon
- 11.40 Ünnepeles befejezés: elnökök, védnökök
Szózat
- Beküldött előadás: dr. Farkas József etnográfus, Mátészalka: Beszédes útszéli keresztek Szatmárban.
Szatmári Andrásné etnográfus, Mátészalka: A mátészalkai református egyház története a kezdetektől napjainkig

Az V. Magyar Történelmi Iskola mősora
 Tapolca, 1996. augusztus 11-18
Tárgy: A keresztény egyházak és történelmi szerepük Magyarországon

11. vasárnap Azonos az Őstörténeti Találkozó műsorával
13. kedd Levezető elnök: dr. Pandula Attila ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE
 14.00 Előadás: A Premontrei rend szerepe és kulturális tevékenysége Magyarországon 50'
 Előadó: dr. Kovács Imre c. praem. alperjel, Csorna
 15.00 Előadás: Az evangélikus egyház szerepe a magyar művelődésben 50'
 Előadó: dr. Gyapay Gábor történész, ny. igazgató, Budapest
14. szerda Egésznapos kirándulás Sümegre. Részletes kiírás a falitáblán
15. csütörtök Levezető elnök: prof. dr. Ferenczi Istvári ny. egyetemi tanár, Kolozsvár, a pécsi egyetem diszdzoktora, ZMTE
 14.00 Előadás: Keresztény magyarságtudatunk, európaiságunk 50'
 Előadó: prof. DR. Rókuszfalvy Pál egyetemi tanár, a pszichológiai tudomány doktora, Budapest
 15.00 Előadás: A bolgár ferencesek erdélyi történetírói működése 50'
 Előadó: dr. Magyar István Lénárd, egyetemi adjunktus, ELTE BTK, Budapest
 16.00 Előadás: Templomépítés és transzcendencia 50'
 Előadó: Makovecz Imre építész, Budapest
 17.00 Előadás: Egyház és kultúrharc a 19. század második felében 50'
 Előadó: dr. Szögi László az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatója, a történelemtudomány kandidátusa, Budapest
16. péntek Levezető elnök: cpt. ddr. Juba Ferencz történész, Bécs, ZMTE
 09.00 Előadás: Istenhit és istentagadás 50'
 Előadó: Csere Sándor kanonok, plébános, Tapolca
 10.00 Előadás: A kolozsi monostor (A kolozsmonostori apátság, Erdély egyetlen bencés kolostora) 50'
 Előadó: prof. dr. Ferenczi István ny. egyetemi tanár, Kolozsvár, a pécsi egyetem diszdzoktora, ZMTE
 11.00 Előadás: A Máltai Lovagrend mint szerzetesrend Magyarországon. 50'
 Előadó: dr. Kóczi László egyetemi docens BME, a matematikai tudományok kandidátusa, Budapest
 12.00 Előadás: A kálvini reformáció
 Előadó: dr. Kovács Zoltán ny. főiskolai docens, a történelemtudománykandidátusa, Szeged
 Délután kirándulás a Rezi várhoz (gyalogtúra). Részletes kiírás a falitáblán.
 17.00 Sajtóértekezlet a Polgármesteri Hivatal B. ép. I. emeleti tanácskozótermében
 20.00 Állófogadás (Szent György Panzió)
17. szombat Levezető elnök: dr. Pandula Attila ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE
 12.00 Előadás: A katolikus egyház tudatformáló szerepének néhány jellemzője Nyitra-vidéken 50'
 Előadó: dr. Csámpai Ottó szociológus, a filozófiai tudomány kandidátusa, Pozsony, ZMTE
 14.00 Előadás: Boldog Gizella királyné Veszprémben 50'
 Előadó: Rajczi Pál kanonok, plébános, Ugod
 15.00 Előadás: Az unitárius egyház (szabadság és korlátok között)
 Előadó: dr. Balázs Mihály JATE egyetemi docens, a történelemtudomány kandidátusa, Szeged
 16.00 Előadás: A szentkirályszabadjai ásatások (diavetítő) 50'
 Előadó: Rainer Pál régész - muzeológus, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
 17.00 Előadás: A káptalani jelvények Magyarországon 50'
 Előadó: dr. Pandula Attila ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE
 Levezető elnök: prof. DR. Rókuszfalvy Pál egyetemi tanár, a pszichológiai tudomány doktora, Budapest
 19.00 Az Iskola tárgyának összefoglaló megbeszélése 120'
 Helyszín: Polgármesteri Hivatal udvari tanácskozóterme (bejárat az épület hátsó oldalán)
 Résztevők: Csere, Csámpai, Ferenczi, Kovács, Pandula
18. vasárnap Azonos az Őstörténeti Találkozó műsorával

MEGHÍVÓ

a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
XII. Magyar Östörténeti Találkozójára
Tapolca, 1997. augusztus 10-17

A Találkozó védnöke:

Claudio Caratsch Svájc magyarországi nagykövete, **Csapó József** szenátor az Európa Parlament tagja (Nagyvárad), **dr. Csihák György** a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke, **Csoóri Sándor** a Magyarok Világszövetségének elnöke, **Hajas Ferenc** a Szlovén Köztársaság budapesti nagykövete, **dr. Magyar Bálint** Művelődési és Közoktatásügyi miniszter, **dr. Mikó Jenő** pozsonyi református püspök, **dr. Pražák Richard** egyetemi tanár, a Cseh Köztársaság budapesti nagykövete, **Sibak András** Tapolca város polgármestere, **dr. Tabajdi Csaba** a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, **Tüttő György** pápai preláts (London).

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület mint rendező immáron tizenkettődszer hívja Találkozójára mindazokat, akiket érdekel a magyar östörténet és kutatásának helyzete. A Találkozó célja, hogy a külföldön élő és a hazai szakembereket, valamint az érdeklődőket, - akik a Találkozón valamennyien mint magánszemélyek vesznek részt - összehozzuk, lehetőséget adjunk a nyílt vitára, amelynek során a nézetek barátságos keretek között formálódhatnak és terjedhetnek.

Az előadások a következő fő témák köré csoportosulnak:

1./ a magyar östörténet, 2./ a magyar nyelv történelmi fejlődésének egyes állomásai, 3./ a magyar koronázási jelvények, 4./ adalékok az előző témákhoz pl. a régészet, az embertan, a népművészet stb. tárgyköréből.

A Találkozó fő témája: **Avarok-Onogorok-Magyarok.**

Tisztelettel kérjük a szakembereket, hogy jelentkezzenek előadásra, hozzászólásra. **Írásbeli jelentkezésüket, mondanivalójuk rövid összefoglalását (max. 30 sor) és időtartamát (lehetőleg nem több mint 25 perc) szíveskedjenek a Titkárság címére** eljuttatni, ahol részletes felvilágosítás kapható. Szereplést kívánunk biztosítani a jelentkezés sorrendjében minden szakembernek ha a témakörében legalább egy tudományos munka nyilvános közlését igazolja és elismeri östörténetünk több szálból való összefonódásának lehetőségét. Hivatalos és munkanyelv a magyar, érvényes az Egyesület Házirendje.

A rendezők a meghirdetett ügyben személyüket, nézetüket és anyagi helyzetüket tekintve függetlenek és kézfogásra nyújtják kezüket minden irányba. Sem személyi, sem politikai ügyekkel nem foglalkoznak és csak a jelen meghívóban foglaltakért keznek be, a résztvevőktől pedig elvárják, hogy a Találkozón a jelen meghívóban körvonalazott elveket tartsák tiszteletben. Az előadás szövegét - könyv formájában való kiadására - a Találkozón készen le kell adni.

A résztvevők (előadók és vendégek) saját költségüket maguk fedezik, a szokásos biztosításokról maguk gondoskodnak. A kiegészítő rendezvények költségét mindenki maga fedezi. A Titkárság kívánságra gondoskodik szállásról és ellátásról.

Szállás, ellátás, költségek: Résztvételi díj nincs. A közös költségeket adományokból fedezzük. Szállás diákszállóban (kb. 350 Ft/nap), iskolai közös szálláson (kb. 180 Ft/nap), vendégszobákban (kb. 800 Ft/nap); egészségügyi papírt, szappant, vállfát, törülközőt hozni kell. Lehetőség van szállodai elhelyezésre is (kb. 4000 Ft/nap). Ezeket a feltételeket a rendezvény előtt és után is néhány nappal biztosítjuk. Kapható napi háromszori étkezés (kb. 400 Ft-os áron). Az igénybejelentést a jelentkezéssel együtt kérjük, fizetni a helyszínen kell a bejelentkezéskor. A szomszédos országokból érkezők jelentkezésükkel kérhetnek írásban költségtérítést. Az ellátás kezdődik 10-én ebéddel, és végződik 17-én ebéddel.

A Találkozó helye: 8300 Tapolca, Városi Mozi, Fő tér 1., telefon: 87/321-853.

A Találkozó ideje: 1997 augusztus 10. (vasárnap) - 17-ig (vasárnap).

A Titkárság címe: Ungarisch Historischer Verein Zürich, CH- 8047 Zürich, Postfach 502.

A Rendezvény címe: 8300 Tapolca, Polgármesteri Hivatal, Hősök tere 15., Parapatics Tamás
Tel.: 87/321-444, fax: 87/322-496.

Jelentkezési határidő: 1997. május 31.

Tapolcára érkezve a Városi Moziban kell jelentkezni. Kezdet augusztus 10-én (vasárnap) 09.00 órakor, befejezés augusztus 17-én (vasárnap) 13.00 órakor, naponta 9-13-ig valamint 20-22-ig.

Felkérjük a magyar szervezeteket, személyeket, lapokat, rádió és TV adókat, hogy kezdeményezésünket támogassák, meghívónkat terjesszék. A költségek fedezésére adományokat szívesen fogadunk és azt igazoljuk. Az összeg adóból levonható, mivel az APEH 7120270524 számú 1992. február 19. kelt határozatára az Egyesület közérdekű kötelezettségvállalás pénzeszközei kezelésére kijelölt szervezet. Átutalást az Egyesület alábbi számlájára kérjük: Országos Kereskedelmi és Hitelbank (OKHB), 1051. Bp. Október 6. u. 7. 216-31878 ZMTEMT, jelölő adat 2485 "Östörténeti Találkozó" megjelöléssel.

Tapolca-Zürich, 1997. március 06.

Dr. Csihák György
a ZMTE elnöke (Zürich)

Prof. DR. Fejes Pál
a ZMTE alelnöke (Szeged)

Dr. Herényi István
kandidátus (Budapest)

ÚJ FELHÍVÁS

HISZIELE CIMZETT!
Szeretettel hívjuk Egyesületünk VI. Magyar Történelmi Iskolájába,
1997. augusztus 10-17. Tapolcára

Az Iskola vedőnye

Claudin Caratsch Svájci magyarországi nagykövete, Csapó József szenátor az Európa Parlament tagja (Nagyvárad), dr. Csuhák György a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke, Csóori Sándor a Magyarok Világszövetségének elnöke, Hajós Ferenc a Slovén Köztársaság budapesti nagykövete, dr. Magyar Balint Művelődési és Köznevelési miniszter, dr. Mikó Jenő pozsonyi református püspök, dr. Pražák Richard egyetemi tanár, a Cseh Köztársaság budapesti nagykövete, Sibák András Tapolca város polgármestere, dr. Tahajdi Csaba a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, Tóth György pápai prélátus (London)

1. Általános tudnivalók: Az Iskolaiba szívesen várunk minden jelentkezőt, aki tud magyarul és elmulit 16 éves. Az Iskola előkészítői és vezetői számolnak diákok, szakemberek és érdeklődők jelentkezésével. Az Iskola célja a magyar szempontú történelmi ismeretek tanítása, tisztán tudományos alapon, az egészséges nemzet tudat elemzése és fejlesztése céljából. A résztvevők megismerkednek a magyar történelem tárgyában folytatott kutatások legújabb eredményeivel.

2. Az Iskola fő témája: A nemzetállamról az övezetek (régión) Európájáról a XX. században.

Az Egyesület politikamentes, vallási kérdésekben toleráns, svájci közhasznú intézmény, tevékenysége Magyarországon is adómentes. Tisztán tudományos szempontok alapján, tárgyilagosan kezeli a történelmi témákat. Az oktatók többsége az Egyesület tagja, valamennyien a magyar történelmi témákot. Közreműködésükért díjazást nem kapnak, költségeiket maguk fedezik. Az Iskola minden nyáron - részlegesen módosuló, kibővített tematikával - megismétlődik. Az Iskola látogatásáról az Egyesület diplomát ad. Könyv- vagy tanszer vétele nem kötelező. Minden Iskola teljes előadási anyagát könyv formájában kiadjuk. Az iskolához és a könyvek kiadásához a kulturális kormányzat valamint néhány alapítvány járul hozzá.

3. Az Iskola színhelye: H-8100 Tapolca, Fő tér 1. Városi Múzeum, Telefon: 87/321-853. Helyi meghívottak: Parapatics Tamás Szervezési Irodavezető, Polgármesteri Hivatal - Tapolca, Hősök tere 15., telefon: 87/321-444, fax: 87/322-496

4. Az Iskola vezetése az Egyesület magyarországi és külföldi szakemberei kezében van.

5. Napirend: Kezdet augusztus 10-én, vasárnap 09.00 órakor, naponta 14.00 - 18.00 óra között előadás, illetve az előadások megbeszélése. Az Iskola augusztus 17-én vasárnap délután zárul. A szervezők változatos, szabadon választható kulturális elfoglaltságról is gondoskodnak, amelyek esetleges költségeit mindenki maga fedezi. Hangszerét, aki tudja, hozza magával. Részletes műsort a helyszínen bocsátunk rendelkezésre. Délutánkénti jelen lehet lenni az Egyesület Östörténeli Találkozóján.

6. Jelentkezés: Aki az Iskola részét kíván venni, az szíveskedjék legkésőbb 1997. május 31-ig, az előírt adatok közlésével, írásban jelentkezni a Polgármesteri Hivatal címén. Az Iskola csak jegyzékünkbe felvett résztvevők látogathatják. Beírás az előzetes írásbeli jelentkezés alapján. 1997. augusztus 10-én 09.00-10.00-ig a helyszínen. Minden levélre válaszolunk, ha nemzetközi postai kuponnal van ellátva (minden postahivatalban kapható, kivétel Románia és Kárpátalja). *Tapolcára érkezve jelentkezés a Városi Múzeumban.*

7. Szállás, ellátás, költségek: Sem részvételi díj, sem tandíj nincs. A közös költségeket adományokból fedezzük. Szállás diákszállókban (kb. 150 Ft/nap), iskolai közös szálláson (kb. 180 Ft/nap), vendégszobákban (kb. 800 Ft/nap); egészségügyi papírt, szappant, vállfát, törölközőt hozni kell. Lehetőség van szállodai elhelyezésre is (kb. 4000 Ft/nap). Ezeket a feltételeket a rendezvény előtt és után is néhány nappal biztosítjuk. A fiatalabb résztvevők mellé kérdésre idősebb kísérőt adunk. Kapható napi háromszori étkezés (kb. 400 Ft-os áron). Az igénybejelentést a jelentkezéssel együtt kérjük, fizetni a helyszínen kell a bejelentkezőknek. A szomszédos országokból érkező jelentkezésükkel kérhetik írásban költségtérítést. Az ellátás kezdődik 10-én ebéddel és végződik 17-én ebéddel.

8. Utazás: Utazás egyénileg történik. A vonatok Budapest Déli pályaudvartól indulnak Tapolcára, a jegy ár 11. osztályon kb. 1.000 Ft. A NAV 50%-os kedvezményt biztosít. Több buszjárat is indul Tapolcára a budapesti Erzsébet téri (Engels téri) buszpályaudvartól. 1.020 Ft. Tapolca város a Balatontól 15 km-re van, a fürdőhelyre busz közlekedik. A városban termálvizű strand van. Betegségre és baleseti biztosításról mindenki magának kell gondoskodnia. A szomszédos országokból jövő érdeklődők anyagi támogatásért forduljanak testvérvárosukhoz vagy alapítványukhoz. Az Iskola költségeinek fedezésére adományokat szívesen fogadunk és azt igazoljuk. Az összeg adómentes levonható.

Ezt a felhívást kérjük továbbítani érdeklődőknek, a sajtó, a rádió és a televízió részére.

Tapolca - Zürich, 1997. március 06.

dr. Csuhák György
ZMTE elnöke

dr. Pandula Attila
Az Iskola vezetője

Sibák András
Tapolca Város polgármestere

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
UNGARISCH HISTORISCHER VEREIN ZÜRICH
Magyar Östörténeli Találkozók Tükarsága

Association Historique Hongroise - Zürich
Societas Historica Hungarica, Zürich
Hungarian Historical Society of Zurich
Association Historica Hungara de Zúrig

Magyarországi Tagozat
H-1212 Budapest
Kovács I. u. 106.a
Telefon: 276 3806
Szám: 0XHB 10402156-21631878-00000000 ZMTEHU

Ein gemischtsprachiger Verein im Kanton Zürich
UNGARISCH HISTORISCHER VEREIN ZÜRICH
Sekretariat des Treffens zur Frühgeschichte der Ungarn

Budapest

MEGHÍVÓ

Nyilvános előadás 1997-ben minden hónap utolsó előtti csütörtökén
Kezdet: pontosan 17 óra
Belépés díjtalan
Az előadás után követi
Helye: 13-1051 Budapest, V. Arany János u. 10. Telefon: 111 2248
(Arany János Ifjúsági Klub ház.)

1997

Előadás	Elnök
Január 23. Dr. Halabuk József főiskolai docens, Budapest, ZMTE <i>Budapest - európai főváros</i>	Nagy Kálmán, hadtörténész, (Budakeszi) ZMTE
Február 20. Költő László, Somogy Megyei Múzeumok igazgatósága vezető főosztály <i>Megjegyzések az avar-magyar folyamatairól kérdésekre a történelmi VIII-X. századi történeti kapcsolatokról (diavetítéssel)</i>	dr. Herényi István, a történelemtudomány kandidátusa (Budapest), ZMTE
Március 20. Gierzon Pál (Budapest), Munkácsy-díjas festőművész <i>Magyar Művészeti Akadémia tagja, ny. egyetemi tanár A látás nyelve, nemzetiségűk</i>	Dr. Cey-Bert R. Gyula, gasztronómus, (Bangkok), ZMTE
Április 17. Dr. Sörny Ádám (Budapest) a biológiai tudományok kandidátusa, a Magyar Akupunktúra Társaság elnöke, a Magyar-Kínai Baráti Társaság alelnöke <i>Lehet-e akupunktúra a mai világban?</i>	opt. Ddr. Juba Ferenc történész, (Bécs) ZMTE

A ZMTE OTTODIK (CSIKSZEREDA) ÖVEZETI TÖRTÉNELMI TALÁLKOZÓJA
Csikszereda, 1997. május 15-18. Jelentkezési határidő: 1997. április 30.

Május 22. Berenc Anna magánkutató, (St. Gallen) <i>A féltudományozott Anonymus</i>	Szekeres István, író-történész, (Budapest), ZMTE
Június 19. DR. Rókustalvy Pál (Budapest) ny. egyetemi tanár, a pszichologia tudomány doktora <i>Egészséges ifjúság - egészséges nemzet</i>	Dr. Pandula Attila ELTE adjunktus (Budapest), ZMTE

A ZMTE TIZENKETTEDIK MAGYAR ÖSTÖRTÉNELMI TALÁLKOZÓJA ÉS A
ZMTE HATODIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLÁJA: Szarvas, 1997. augusztus 10-17.
Jelentkezési határidő mindkét rendezvényre: 1997. május 31.

Szeptember 18. Dr. Csuhák György, a ZMTE elnöke, (Zürich) <i>Kis államok jövője - övezetek Európája</i>	Dr. Darni Lajos a történelemtudomány kandidátusa (Kápolnásnyék), ZMTE
Oktober 23. Dr. Szőke László az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatója, a történelemtudomány kandidátusa, (Budapest) <i>Tudomány - külföldi kapcsolatok, egyetemesítés az újkorban</i>	Dr. Pandula Attila ELTE adjunktus, (Budapest), ZMTE
November 21. Egyetlen nap ünnepség. Belépés csak meghívóval	
Megjegyzés: Hozomány: Dr. Darni Lajos, Lajos Ernő, Vágó Péter (Tel. 135-1394) ELTE - Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest ZMTE - a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tagja	

Szerkesztés: Dr. Darni Lajos, Lajos Ernő, Vágó Péter (Tel. 135-1394)
Szerkesztés: Dr. Darni Lajos, Lajos Ernő, Vágó Péter (Tel. 135-1394)

Szerkesztés: Dr. Darni Lajos, Lajos Ernő, Vágó Péter (Tel. 135-1394)
Szerkesztés: Dr. Darni Lajos, Lajos Ernő, Vágó Péter (Tel. 135-1394)

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

Övezeti Történésztalálkozók

Helyszín	ELŐADÁSOK SZÁMA		RÉSZTVEVŐK SZÁMA				
	személyesen	beküldve	szakember	vendég	világrész	ország	30 év alattiak %-ban
Székelyudvarhely 1994. május	10	6	24	214	2	6	78
Komárom 1994. szeptember	14	-	23	133	1	5	65
Csikszereďa 1995. június	22	5	25	112	3	7	71
Székelyudvarhely 1996. május	9	1	16	151	3	7	42

ZÜRICHİ MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

A Magyar Őstörténeti Találkozók R szrvev k Száma

Helyszín	Magyarors�gr�l				Más �llamokb�l				�sszesen				Előadások száma	
	szakember	vendég	összesen	ebből ingyen	szakember	vendég	összesen	ebből ingyen	szakember	vendég	összesen	ebből ingyen	személyesen	beküldve
Benidorm 1986	4	1	5	3	9	4	13	-	13	5	18	3	15	3
Zürich 1987	8	5	13	8	13	22	35	-	21	27	48	8	35	3
London 1988	20	14	34	23	19	28	39	1	39	42	81	24	56	13
Felsőőr 1989	26	36	62	19	25	24	49	1	51	60	111	20	38	9
Altenberg 1990	13	4	17	13	11	12	23	4	24	16	40	17	23	8
St. Gallen 1991	20	14	34	12	21	44	65	5	41	58	99	17	32	8
Szentendre 1992	21	52	73	-	10	8	18	-	31	60	91	-	23	4
Kaposvár 1993	11	84	95	-	12	1	13	6	23	85	108	6	30	4
Tapolca 1994	24	31	55	-	15	2	17	9	39	33	72	9	30	5
Tapolca 1995	18	104	122	-	8	35	43	1	26	139	165	1	18	4
Tapolca 1996	12	121	133	-	13	32	55	2	25	153	188	2	15	2

ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

A Magyar Történelmi Iskolán Résztvevők Száma

Helyszín	Összesen			Ebből oktató			Összesenből %-ban		Elhangzott előadások száma
	fő	világrészből	országból	fő	világrészből	országból	nők	30 éven aluliak	
Szeged 1992	124	3	11	20	3	7	61	72	24
Tab 1993	178	4	13	28	4	7	65	66	41
Tapolca 1994	184	4	10	19	4	6	58	78	23
Tapolca 1995	186	2	12	12	2	7	38	70	10
Tapolca 1996	225	4	15	16	1	4	67	72	15

ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET

A Magyar Történelmi Iskolán résztvevők száma országonként

Ország	Szeged 1992			Tab 1993			Tapolca 1994			Tapolca 1995			Tapolca 1996		
	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen	résztvevő	oktató	összesen
Anglia	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4
Ausztrália	-	1	1	-	1	1	1	-	1	1	-	1	2	-	2
Ausztria	1	1	2	1	1	2	-	2	2	-	-	-	3	1	4
Csehország	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Dánia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2	-	2
Jugoszlávia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-
Kanada	-	1	1	1	-	1	-	-	-	2	-	2	1	-	1
Kína	-	-	-	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Magyarország	44	14	58	35	18	53	10	10	20	31	7	38	41	13	54
Németország	5	1	6	-	-	-	1	-	1	4	-	4	7	-	7
Olaszország	1	-	1	1	-	1	-	-	-	2	-	2	2	-	2
Románia	20	-	20	14	-	14	36	-	36	21	1	22	49	1	50
Svájc	4	1	5	-	2	2	1	1	2	1	1	2	4	-	4
Svédország	-	-	-	1	-	1	1	-	1	4	-	4	1	-	1
Szeged	3	-	3	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-
Szlovákia	23	-	23	29	-	29	49	2	51	19	2	21	18	1	19
Tab	-	-	-	65	-	65	-	-	-	1	-	1	-	-	-
Tapolca	-	-	-	-	-	-	66	2	68	82	-	82	70	-	70
Thaiföld	-	-	-	-	1	1	-	1	1	-	1	1	1	-	1
Ukrajna	-	-	-	1	-	1	-	-	-	2	-	2	3	-	3
USA	2	1	3	-	3	3	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Összesen	104	20	124	150	28	178	165	19	184	174	12	186	209	16	225

A KILENCEDIK (TAPOCAI) MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ELŐADÁSAI ÉS IRATAI

JEGYZŐKÖNYV

AZ ELŐADÁSOK TELJES SZÖVEGE

Csey-Bert Gyula:	Az ősi magyar jelképek kialakulása
Csihák György:	Magyarok története - Tarih-i Üngürüş (könyvismertetés)
Dolnics Zoltán:	A besenyők és a kunok
Dolnics Zoltán:	Szokásvilág a Xiung-nu Birodalomban
Dudás Rudolf:	A "Tapolca" helységnév etimológiai elemzése
Dudás Rudolf:	A "Balaton" név kétféle eltorzítása
Erdélyi István:	Gondolatok a magyar őstörténetről
Flamm Benedek László:	A magyar-skandináv kapcsolatok története a viking korban
Frech Miklós:	A magyar őstörténet egyes kérdései a régészeti növénytan szemszögénél
Herényi István:	Az avar, frank, magyar gyepűrendszer 800-tól 1242-ig
Kovács László:	A székel (magyar) rovásírás helye a magyar művelődés történetében. A rovásírás számítógépes programjának kidolgozása
Körmendy József:	A veszprémi érseki és káptalani levéltár
Lukács József:	Hernádvölgyi avar temető ásatásainak eredménye
Nagy Kálmán:	A magyar könnyűlovasság kialakulása és őstörténetírásunk ezzel kapcsolatos kérdései
Pandula Attila:	A horthy-korszak rendjeleinek és kitüntetéscímeinek szimbólumai
Sági Károly:	Pannónia keresiténységének története a magyar honfoglalásig
Sebestyén László:	A magyar őstörténeti felfogás az 1100. évfordulón
C. Tóth János:	A magyar kultúra alapjainak megteremtése Álmós és Árpád fejedelemsége idején
Uzsoki András:	A veszprémi püspökség titulusának valószínű eredetéről
Vámos-Tóth Bátor:	Balaton - Tapolca

FÜGGELÉK

A TIZEDIK (TAPOCAI) MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ELŐADÁSAI ÉS IRATAI

Csihák György:	Őstörténetünkéről
Fejes Pál:	A "szólétra-ely": a fordítás általánosítása
Timaru-Kast Sándor:	A kelta-magyar "rokonság" nyelvünk tükrében
Csajághy György:	A felgyői avar síp és történeti hátter
Szekeres István:	A "koraavarok" nyelve
Szekeres István:	A "későavar" jelrendszer vizsgálata
Nagy Kálmán:	A 895. évi honfoglalás katonai kérdései
Herényi István:	A 895. évi honfoglalás népei
Henkey Gyula:	Zoborvidéki és dunamocsi magyarok etnikai embertani vizsgálata
Lukács József:	Hernádszentmihályi avarság II
Uzsoki András:	Királyi temetőhely a tihanyi apátság templomában
C. Tóth János:	Szent István törekvései a magyar és a keresztény kultúra egységének megteremtésére
Csámpai Ottó:	Kárpát-medence népeinek jövője a XXI. században

FÜGGELÉK

A RENDEZVÉNY JEGYZŐKÖNYVE

A ZMTE EDDIG MEGJELENT KIADVÁNYAI:

1. Az Első (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai (153 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű anyag) Zürich, 1991. ISBN 963 02 89261
2. A Második (Zürichi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai (140 oldal, ebből 50 oldal angol, francia és német nyelvű anyag) Zürich, 1993. ISBN 963 02 8926 2
3. Magyarok Őstörténete. Összefoglaló áttekintés (48 oldal, írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Őstörténeti írói munkaközössége) Zürich-Budapest, 1992. ISBN 963 02 8925 3; második kiadás 1996. ISBN 963 8527 4 6 3
4. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szegedi) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai (275 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor) Zürich, 1993. ISBN 963 8465 00 X
5. Magyar Történelmi Tanulmányok I. (133 oldal, kiegészítő tanulmányok a Tabi iskola előadásaihoz) Zürich, 1993. ISSN 1217 4629 .
6. Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve (91 oldal, összefoglaló áttekintés) Budapest, 1990. ISBN 963 02 8925 3
7. Magyar Történelmi Tanulmányok 2. (119 oldal, Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet) Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4112 S
8. Képeslapok magyar történelmi motívumokkal 8 különféle, szimpla és dupla
9. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai (416 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsbr) Budapest Zürich, 1994. ISBN 963 04 4413 5
10. Die Frühgeschichte der Ungarn. Zusammenfassung (Geschrieben von der Arbeitsgruppe des Ungarisch Historischen Vereins Zürich, 54 Seiten) Zürich-Budapest, 1994. ISBN 963 85 274 4 7
11. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai (224 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor) Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85 27412
12. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhelyi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai (180 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor) Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 2 0
13. Csihák György: Beszélgetés népemmel a hazánkról (64 oldal) Budapest-Zürich, 1995, ISBN 963 85274 5 5
14. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai (152 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor Komárom-Komárno-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 3 9
15. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai (143 oldal, az előadások szövege, jegyzőkönyv) Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 8521412
16. Csihák György: Ex Oriente Lux (250 oldal. Tanulmány a magyar múltról, jelenről és a jövőről) Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 71
17. A Tizedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai (258 oldal) Budapest-Zürich, 1996. ISBN 96385274-8-x
18. A Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Ötödik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai (284 oldal) Budapest, 1997. ISBN 963 85684 1 0

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Hét Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai

**A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET EDDIG MEGJELENT ÉS
ELŐKÉSZÜLETBEN LEVŐ TÖRTÉNELMI TÁRGYÚ KÖNYVEI MEGRENDELHETŐK ÉS
MEGVÁSÁROLHATÓK A ZMTE TERJESZTŐJÉNÉL**

TIKETT Kft. 9700 Szombathely, Szövő utca 100. Telefon és telefax: (94) 323-616

Megvásárolhatók:

Gondos BT Magyar Nemzeti Könyvesbolt Tel.: (este) 113 59 67
1134 Budapest, Pannonia u. 22. Tel.: 11154 60

Püski Kiadó, 1012 Budapest, Lógodi u. 16. Tel.: 20144 44
9021 Győr, Király u. 5. Tel.: (06-96) 326-213

Holló és Társa Könyvkereskedés, Lukács Zoltán könyvkereskedő
7400 Kaposvár, Múzeum köz 2. Tel.: (06-82) 316-944

Kókai Irén könyvterjesztő,
8600 Siófok, Batthyány u. 33. Tel.: (06-84) 311162

Stúdium Akadémiai Könyvesbolt, 1052 Bp. Váci u. 22. Tel.: 1 18 56 80

Szép Lászlóné, 8900 Zalaegerszeg, Erdész u. 87. Tel.: (06-92) 320 044

Tab Városi Könyvtár Könyvesboltja,
Bolevác József 8660 Tab, Kossuth L. u. Tel.: (06-84) 320-416, (06-84) 320 453

MTESZ Székház, 6720 Szeged, Kígyó u. 4. Tel.: (06-62) 310 998

Csokonai Vitéz Mihály Tanárképző Főiskola 7400 Kaposvár, Bajcsy Zsilinszky E. út 10.
Molnár István könyvkereskedő Tel.: (06-82) 319 011

Unitas Coop Kereskedelmi Rt. 6. sz. Könyvesbolt, Holczbaerné Szabó Erzsébet
8300 Tapolca, Fő tér 10. Tel.: (06-87) 311497

Kódex Könyvesbolt
2900 Komárom, Klapka György utca 20.

LITEA Könyvesbolt és Teasalon
1014 Budapest, Hess András tér 4. Fortuna udvar. Tel.: 1756 987

A Pallas-Akadémia Könyvesboltjaiban:

Beszterce, Gh. Sincai u. 22. sz. Tel.: 063-221217
Csíkszereda, Petőfi u. 4. sz. Tel.: 066-114949
Kézdivásárhely, 49-es Udvartér 4. sz. Tel.: 067-363855
Marosvásárhely, Rózsák tere 13. sz. Tel.: 065-167863
Sepsiszentgyörgy, Kőrösi Csoma Sándor u. 2. sz. Tel.: 067-311285
Székelyudvarhely, Mátyás Áron tér 2. Tel.: 061-214074

A Humanitas Könyvkiadó üzleteiben eladási pontjaink vannak:

Temesvár, Forradalom sugárút 10. sz.
Kolozsvár, I. C. Braetanu u. 22. sz.
Gyulafehérvár, Köztársaság u. 5. sz.

INFO

**Ungarisch Historischer Verein Zürich
Sekretariat des Treffens zur Frühgeschichte der Ungarn
Redaktion Corvinus Radio Zürich**

CH- 8047 Zürich, Postfach 502

Postscheckkonto: Zürich 80 36214-1 (nur über Post)

Präsident: Dr. György Csihák

Öffentliche Vorträge am zweiten Dienstag jeden Monats um 19 Uhr
CH-8047-Zürich, Winterthurerstrasse 135. Telefon: 0041/1/3623303

Gemeinnütziger Verein

**Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Magyarországi Tagozata
Magyar Történelmi Iskola**

H-1212 Budapest, Kossuth I.ajos u.106/a. Telefon: 0036/1/276 38 06
Konto-Nr.: OKHB 10402166 - 21631878 - 00000000 ZMTEM
(Kereskedelmi és Hitelbank) Jelzőszáma: 2485

Magyarországi alelnök: Prof. DR. Fejes Pál

H-6720 Szeged, Kelemen u. 8.
Telefon: 0036/62/311096 magán ; Telefon: 0036/62/321523 hivatal
Nyilvános előadás minden hónap utolsó előtti csütörtökjén 17.00 órakor
H-1051 Budapest, Arany János u. 10. Telefon: 0036/1/11122 48 és 11162 87

Tevékenység közérdekű

KÉRDÉS – FELELET

Mi leszel, kisfiam: vasutas, pilóta?
Dologra születünk emlékezet óta!
Mi leszel, kisfiam: katona vagy huszár?
Régi csaták népe újabb vezérre vár!
Mi leszel, kisfiam: pallér, mérnök talán?
Lépcsőket építetek a magyar Golgotán!
Mi leszel, kisfiam: író, költő, tanár?
Énekem a múltból regős dalolja már!
Mi leszel, kisfiam: világnak vándora?
Vándorútam végén vár a magyar haza!
Mi leszel, kisfiam: betegek orvosa?
Orvosságunk nincs más, csak isteni csoda!
Mi leszel, kisfiam: feltaláló, tudós?
Baj tengerét járó, bús árvizi hajós!
Mi leszel, kisfiam: béke apostola?
Magyar békét teremtet majd Isten ostora!
Mi leszel, kisfiam: Isten szolgája, pap?
Az Urat szolgálva vezethetek hadat!
Mi leszel, kisfiam? Imát mormol a szám...
s feleli a fiam: magyar leszek apám.

Totth Jenő
(Cambera)

